พระไตรปิฎก
ฉบับวิเคราะห์ ๕๐๐ กัณฑ์

พระสุตตันตปิฎก
อ. เอก-ทุกนิบาต
เล่ม ๓

พระไตรปิฎก
มหาวิตถารนัย ๕๐๐๐ กัณฑ์

เท่าพระพุทธศาสนายุกาล ๕๐๐๐ ปี ใหญ่ที่สุดในโลก

พระสุตตันตปิฎก

พร้อมทั้งบาลี อรรถกถา ฎีกา และธัมมัตถาธิบาย

เล่มที่ ๓ (นับอันดับรวม ๓ ปิฎก เป็นเล่มที่ ๓๕ ใน ๑๐๐ เล่ม)

คัมภีร์ที่ ๔ องฺคุตฺตรนิกาย เอก-ทุก-นิบาต

(เล่มที่ ๑ ถึง ๑๐ เป็นพระวินัยปิฎก เล่มที่ ๑๑ ถึง ๘๖ เป็นพระสุตตันตปิฎก
เล่มที่ ๘๗ ถึง ๑๐๐ เป็นพระอภิธรรมปิฎก รวม ๓ ปิฎก มี ๕๐ คัมภีร์)

(รวม ๕๐๐๐ กัณฑ์จบ แบ่งเป็น ๑๐๐ เล่ม จบบริบูรณ์)

โดย ปุ้ย แสงฉาย อนงคาราม

สำนักงาน ลูก ส. ธรรมภักดี สงวนลิขสิทธิ์

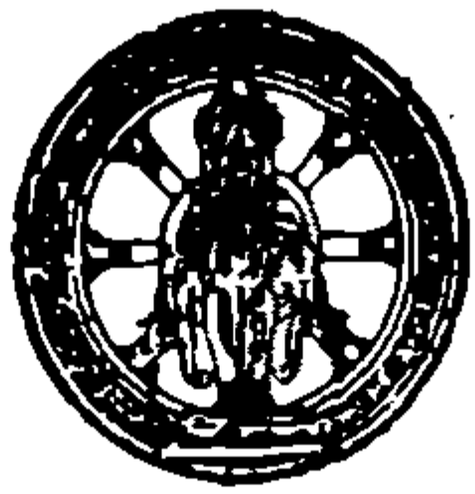

ถ้อยแถลงกิจการพิมพ์

พระไตรปิฎก มหาวิตถารนัย ๕๐๐๐ กัณฑ์ รวม ๑๐๐ เล่ม จบบริบูรณ์ชุดนี้ หลังจากสำนักงานได้พิมพ์ครบจบบริบูรณ์แล้ว บรรดาท่านพุทธศาสนิกชนทุกชั้น ทุกเพศ ทุกวัย เมื่อได้อ่านแล้ว ล้วนพอใจเป็นอันมาก เพราะมีการแปลทั้งบาลี พระไตรปิฎก อรรถกถา และฎีกาพระไตรปิฎก บางแห่งยังเติมธัมมัตถาธิบายไว้ในที่แห่งเดียวกันพร้อม ยิ่งเป็นการสะดวกแก่ผู้ศึกษา ผู้ค้นคว้าหาประมาณมิได้ จึงนิยมสร้างไว้ประจำวัด ประจำห้องสมุด มากมายเป็นประวัติการณ์ของประเทศ

ขอได้รับความเคารพอย่างสูง

จาก

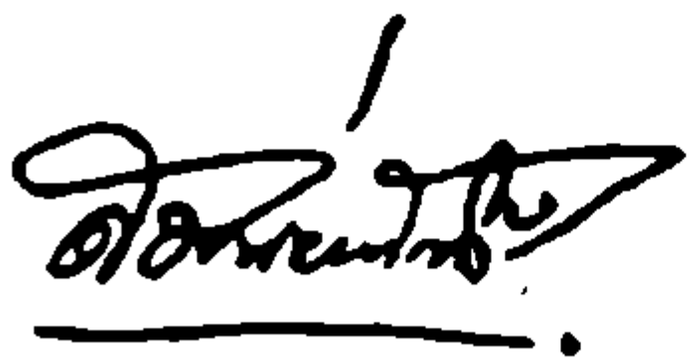

(สม พ่วงภักดี)

(ทัศนีย์ พ่วงภักดี)

จิ. เจ. รู. นิ.

๔ คำนี้ โบราณเรียกว่า เบ็ญหัวใจพระอภิธัมมัตถสังคหะ ๙ ปริจเฉท

จิ. หมายความว่า “จิต” ฯ เจ. หมายความว่า “เจตสิก” ฯ

รู. หมายความว่า “รูป” ฯ นิ. หมายความว่า “นิพพาน”

สารบาญ คัมภีร์อังคุตตรนิกาย เอก–ทุกนิบาต เล่ม ๓

(คัมภีร์อังคุตตรนิกาย เอก–ทุกนิบาตนี้ มี ๓ เล่มจบ)

อังคุตตรนิกาย-เอกนิบาต

กัณฑ์ที่ ๑๐๑	ว่าด้วยเรื่องสูรอัมพัฏฐะ เป็นต้น	๑
	เรื่องหมอชีวกโกมารภัจ	๓
	เรื่องนกุลปิตาคฤหบดี	๕
กัณฑ์ที่ ๑๐๒	ว่าด้วยเรื่องนางสุชาดา	๖
กัณฑ์ที่ ๑๐๓	ว่าด้วยเรื่องนางวิสาขา	๑๑
กัณฑ์ที่ ๑๐๔	ว่าด้วยเรื่องนางวิสาขา (ต่อ)	๑๖
กัณฑ์ที่ ๑๐๕	ว่าด้วยเรื่องนางวิสาขา (ต่อ)	๒๒
กัณฑ์ที่ ๑๐๖	ว่าด้วยเรื่องนางขุชชุตตรา	๒๗
กัณฑ์ที่ ๑๐๗	ว่าด้วยเรื่องนางขุชชุตตรา (ต่อ)	๓๓
กัณฑ์ที่ ๑๐๘	ว่าด้วยเรื่องนางขุชชุตตราและนางสามาวดี	๓๖
กัณฑ์ที่ ๑๐๙	ว่าด้วยเรื่องนางขุชชุตตราและนางสามาวดี	๔๔
กัณฑ์ที่ ๑๑๐	ว่าด้วยเรื่องนางขุชชุตตราและนางสามาวดี	๕๐
กัณฑ์ที่ ๑๑๑	ว่าด้วยเรื่องนางอุตตรานันทมารดา	๕๔
กัณฑ์ที่ ๑๑๒	ว่าด้วยเรื่องนางสุปปวาสา เป็นต้น	๖๐
	เรื่องนางสุปปิยา	๖๒
	เรื่องกาฬีอุบาสิกา	๖๕
กัณฑ์ที่ ๑๑๓	ว่าด้วยสิ่งที่เป็นไปไม่ได้	๖๖
กัณฑ์ที่ ๑๑๔	ว่าด้วยอนันตริยกรรม	๗๐
กัณฑ์ที่ ๑๑๕	ว่าด้วยสิ่งที่เป็นไปได้และไม่ได้ ๗	๗๗
กัณฑ์ที่ ๑๑๖	สิ่งที่เป็นไปได้และไม่ได้ ๑๐	๘๓
กัณฑ์ที่ ๑๑๗	ว่าด้วยธรรมเอก ๑๐ ประการ	๘๘

กัณฑ์ที่ ๑๑๘ ว่าด้วยมิจฉาทิฏฐิ สัมมาทิฏฐิ ๕๓
กัณฑ์ที่ ๑๑๙ ว่าด้วยผู้เป็นมิจฉาทิฏฐิ สัมมาทิฏฐิ ๕๙
กัณฑ์ที่ ๑๒๐ ว่าด้วยของน้อยของมาก ๑๐๕
กัณฑ์ที่ ๑๒๑ ว่าด้วยธรรมที่กระทำให้เลื่อมใส ๑๑๐
กัณฑ์ที่ ๑๒๒ ว่าด้วยอิทธิบาท อินทรีย์ พละ ๑๑๗
กัณฑ์ที่ ๑๒๓ ว่าด้วยโพชฌงค์ ๒ ข้อต้น ๑๒๓
กัณฑ์ที่ ๑๒๔ ว่าด้วยอุบายให้เกิดวิริยสัมโพชฌงค์ ๑๒๘
กัณฑ์ที่ ๑๒๕ ว่าด้วยธรรมที่ให้เกิดปีติ เป็นต้น ๑๓๕
กัณฑ์ที่ ๑๒๖ ว่าด้วยการอบรมอริยมรรค ๘ เป็นต้น ๑๔๐
กัณฑ์ที่ ๑๒๗ ว่าด้วยอภิภายตนะ ๘ ๑๔๔
กัณฑ์ที่ ๑๒๘ ว่าด้วยอรูปฌาน ๔ เป็นต้น ๑๕๐
กัณฑ์ที่ ๑๒๙ ว่าด้วยธรรมเอกกว่า ๑๐๐ ประการ ๑๕๕
กัณฑ์ที่ ๑๓๐ ว่าด้วยกายคตาสติ ๑๖๐

คัมภีร์ อังคุตตรนิกาย ทุกนิบาต

กัณฑ์ที่ ๑ ว่าด้วยโทษ ๒ อย่าง เป็นต้น ๑๖๖
กัณฑ์ที่ ๒ ว่าด้วยธรรมอย่างละ ๒ ๑๗๒
กัณฑ์ที่ ๓ ว่าด้วยกำลัง ๒ ๑๘๐
กัณฑ์ที่ ๔ ว่าด้วยอธิกรณ์และกรรม ๒ ๑๘๗
กัณฑ์ที่ ๕ ว่าด้วยพระไตรสรณคมน์ ๑๙๓
กัณฑ์ที่ ๖ ว่าด้วยพระไตรสรณคมน์ ๑๙๘
กัณฑ์ที่ ๗ ว่าด้วยทุจริต สุจริต ๒๐๓
กัณฑ์ที่ ๘ ว่าด้วยคนพาล เป็นต้น ๒๐๙
กัณฑ์ที่ ๙ ว่าด้วยภูมิแห่งสัปปุรุษ อสัปปุรุษ ทักขิไณยชน ๒๑๗
กัณฑ์ที่ ๑๐ ว่าด้วยสังโยชน์ภายในภายนอก ๒๒๓

กัณฑ์ที่ ๑๑	ว่าด้วยกามราคะ ทิฏฐิราคะ	๒๒๗
กัณฑ์ที่ ๑๒	ว่าด้วยบริษัท ๒ จำพวก	๒๓๕
กัณฑ์ที่ ๑๓	ว่าด้วยบริษัท ๒ จำพวก	๒๔๐
กัณฑ์ที่ ๑๔	ว่าด้วยบุคคล ๒ จำพวก	๒๔๖
กัณฑ์ที่ ๑๕	ว่าด้วยสุข ๒	๒๕๔
กัณฑ์ที่ ๑๖	ว่าด้วยเหตุให้เกิดบาปอกุศล เป็นต้น	๒๖๐
กัณฑ์ที่ ๑๗	ว่าด้วยความหวังที่ละได้ยาก ๒ เป็นต้น	๒๗๐
กัณฑ์ที่ ๑๘	ว่าด้วยทาน ๒ เป็นต้น	๒๗๖
กัณฑ์ที่ ๑๙	ว่าด้วยทานเป็นต้น	๒๘๖
กัณฑ์ที่ ๒๐	ว่าด้วยอานิสงส์ ๕ แห่งอามิสทาน	๒๙๐
กัณฑ์ที่ ๒๑	ว่าด้วยตัวอย่างแห่งจีวรทาน บิณฑบาตทาน	๒๙๗
กัณฑ์ที่ ๒๒	ว่าด้วยตัวอย่างเสนาสนทาน	๓๐๓
กัณฑ์ที่ ๒๓	ว่าด้วยตัวอย่างคิลานทาน	๓๐๘
กัณฑ์ที่ ๒๔	ว่าด้วยธรรมทาน	๓๑๓
กัณฑ์ที่ ๒๕	ว่าด้วยปฏิสันถาร ๒	๓๑๘
กัณฑ์ที่ ๒๖	ว่าด้วยกำลัง ๒ เป็นต้น	๓๒๓
กัณฑ์ที่ ๒๗	ว่าด้วยธรรมฝ่ายไม่ดีและฝ่ายดี	๓๒๘
กัณฑ์ที่ ๒๘	ว่าด้วยอานิสงส์อามิสทาน	๓๓๔
กัณฑ์ที่ ๒๙	ว่าด้วยผลแห่งการบัญญัติสิกขาบท	๓๓๙
กัณฑ์ที่ ๓๐	ว่าด้วยประโยชน์ ๒ แห่งการบัญญัติปาฏิโมกข์	๓๔๔

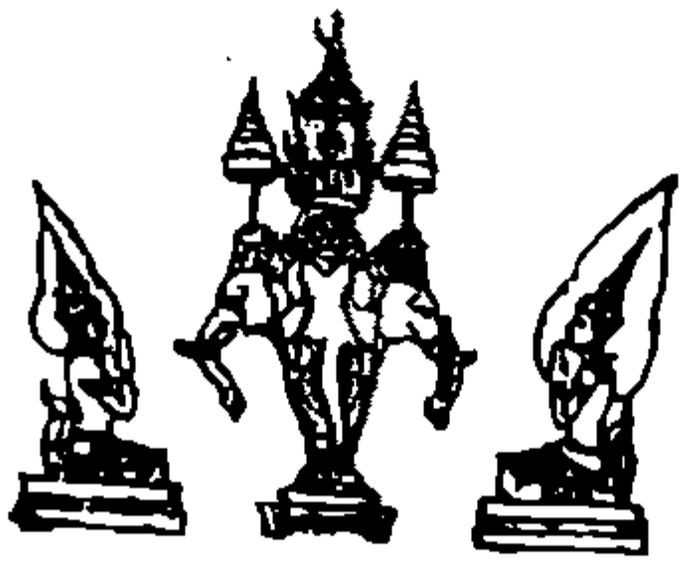

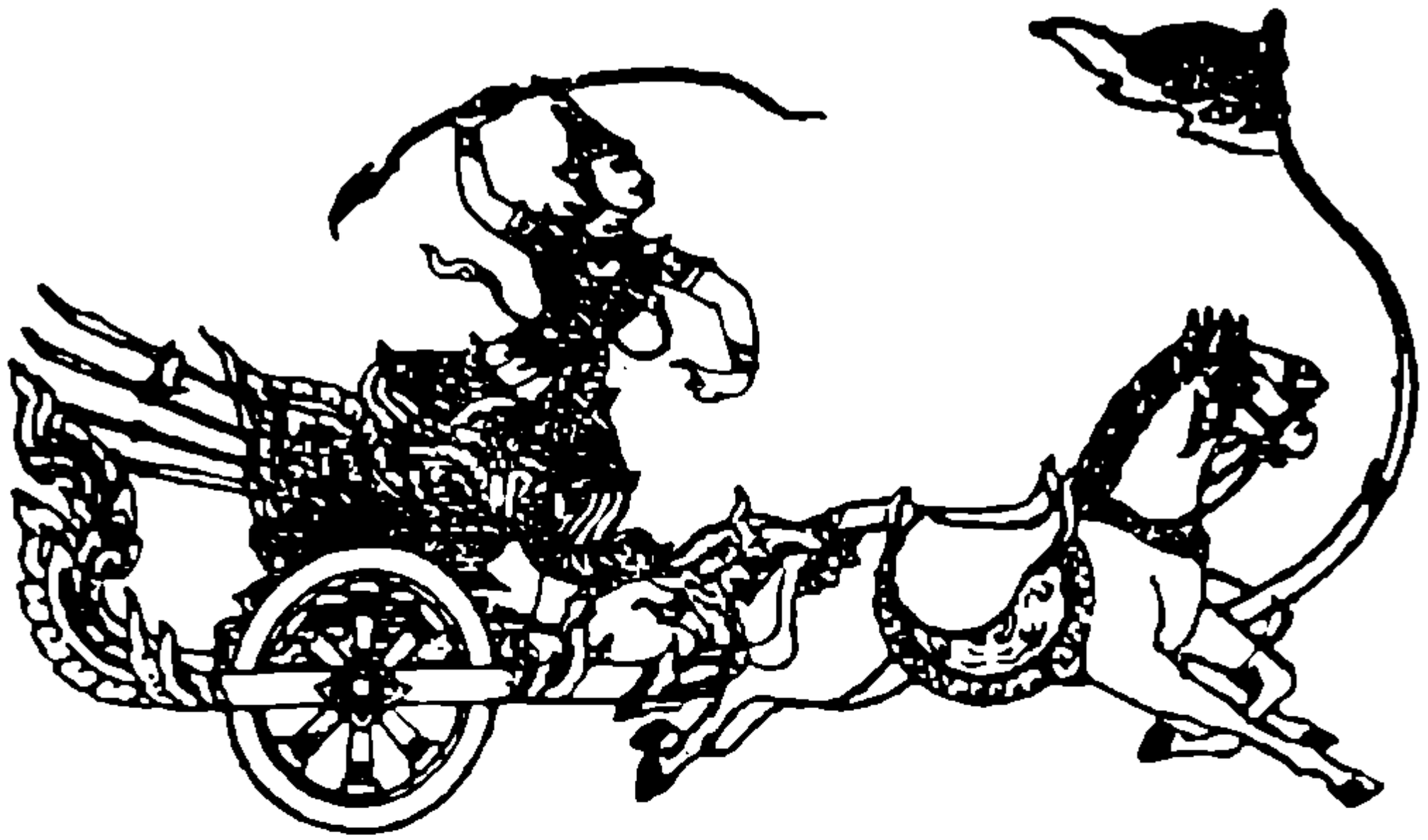

คุณธรรมาภรณ์ประจำตัวของบัณฑิต

สุ. จิ. ปุ. ลิ. วินิมุตโต

ผู้ใด พ้นจากการฟัง (ท่อง) การคิด การถาม
การเขียน (จด) เสียแล้ว

กถำ โส ปณฺฑิโต ภเว.

ผู้นั้น จะเป็นบัณฑิตได้อย่างไร

พระสุตตันตปิฎกมหาวิตถารนัย

พระสุตตันตปิฎก มี ๕ คัมภีร์ ๓๘๐๐ กัณฑ์ จบ
เฉพาะคัมภีร์อังคุตตรนิกาย เอก–ทุกนิบาต มี ๑๖๐ กัณฑ์
(แบ่งเป็น ๓ เล่ม จบ)

กัณฑ์ที่ ๑๐๑
คัมภีร์อังคุตตรนิกาย เอกนิบาต
ว่าด้วยเรื่องสุรอัมพัฏฐะเป็นต้น

นโม ตสฺส ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส ฯ

เอตทคฺคํ ภิกฺขเว มม สาวกานํ อุปาสกานํ อเวจฺจปฺปสนฺนานํ ยทิทํ สุโร อมฺพฏฺโฐติ.

ณ บัดนี้ อาตมภาพจักได้แสดงคัมภีร์อังคุตตรนิกาย เอกนิบาต กัณฑ์ที่ ๑๐๑ ว่าด้วยเรื่องสุรอัมพัฏฐะเป็นต้น สืบต่อไป เพื่อให้เป็นประโยชน์แก่พระพุทธศาสนา และพุทธศาสนิกชนทั้งหลาย ตลอดกาลนาน

บาลี

ดำเนินความตามวาระพระบาลี ที่ได้ยกขึ้นไว้เป็นเบื้องต้นแห่งเทศนานั้นว่า พระพุทธองค์ได้ทรงแสดงไว้ว่า ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย สุรอัมพัฏฐะเลิศกว่าอุบาสกทั้งหลาย ผู้เป็นสาวกของเรา บรรดาที่มีความเลื่อมใสไม่หวั่นไหว ดังนี้

อรรถกถา

ตามอรรถกถาว่า สุรอัมพัฏฐะนี้ได้เกิดในตระกูลหนึ่งที่เมืองหงสวดี ในครั้งพระปทุมุตตรพุทธเจ้าโน้น ได้ฟังพระธรรมกถาขององค์พระศาสดา แล้วก็ได้เห็นองค์พระศาสดา ทรงตั้งอบาสกคนหนึ่งไว้ในตำแหน่งเลิศฝ่ายมีความเลื่อมใส ไม่หวั่นไหว จึงทำอธิการกรรมแล้วปรารถนาตำแหน่งนั้น ฯ กุลบุตรนั้น ได้ท่องเที่ยวอยู่ในเทพยดามนุษย์ตลอดแสนกัลป์ แล้วมาเกิดในตระกูลเศรษฐีกรุงสาวัตถี ในครั้งพุทธกาลนี้ มารดาบิดาตั้งชื่อว่า ปุรพันธะ ฯ ต่อมาภายหลังเมื่อเติบโตแล้ว ก็ได้เป็นอุปัฏฐากของพวกเดียรถีย์

อยู่มาวันหนึ่ง พระพุทธองค์ทรงเล็งดูโลกในเวลาจวนใกล้รุ่ง ได้ทรงเห็นเหตุแห่งโสดาปัตติมรรคของปุรพันธ์นั้น จึงได้เสด็จไปที่ประตูบ้านในเวลาเที่ยวภิกขาจาร ฯ ปุรพันธ์นั้น ได้เห็นพระพุทธองค์แล้ว ก็คิดว่า พระสมณโคดมเกิดในตระกูลใหญ่ด้วย ปรากฏยิ่งในโลกด้วย เพราะฉะนั้น การที่เราจะไม่ไปหาพระสมณโคดม ย่อมเป็นการไม่สมควร คิดดังนั้นแล้ว จึงได้ออกไปเผ้า หมอบลงแทบพระบาท แล้วรับบาตรอาราธนาขึ้นบนเรือน นิมนต์ให้ประทับนั่งบนบัลลังก์ ซึ่งมีค่ามาก ถวายอาหารแล้ว ก็นั่งอยู่ในที่สมควรแก่ตน ฯ ในเวลาเสร็จการเสวยแล้ว พระพุทธองค์ก็ทรงแสดงธรรมให้ฟังตามสมควรแก่อุปนิสัย ในเวลาเสร็จการแสดงธรรม ก็ได้ตั้งอยู่ในโสดาปัตติผล องค์พระทศพลก็เสด็จกลับพระวิหาร ฯ ลำดับนั้นมารจึงคิดว่า อันปุรพันธ์นี้เป็นของ ๆ เรา แต่วันนี้พระศาสดาได้ไปที่เรือนเขา เขาได้ฟังธรรมของพระศาสดาแล้ว ได้ทำความปรากฏขึ้นแห่งมรรคแล้วหรือ ทำอย่างไรเราจึงจะรู้ว่า เขาล่วงพ้นนิสัยของเราแล้วหรือยัง จึงได้จำแลงตัวให้คล้ายกับพระพุทธเจ้า แล้วครองบาตรจีวรไปด้วยอาการพระพุทธเจ้า ไปยืนอยู่ที่ประตูเรือนแห่งปุรพันธ์ ฯ ฝ่ายปุรพันธ์ได้ทราบว่าพระทศพลเสด็จมา ก็ได้ไปหาด้วยคิดว่า อันการเสด็จไปโดยไม่แน่นอนแห่งพระพุทธเจ้าทั้งหลายย่อมไม่มี

พระศลพลเสด็จมาด้วยเหตุไร ครั้นไปถึงแล้ว ก็กราบลง แล้วยืนทูลถามว่า ข้าแต่พระผู้มีพระภาคเจ้า พระองค์ได้ทรงเสวยที่เรือนนี้ แล้วเสด็จไปได้เสด็จกลับมาอีก เพราะอาศัยอะไร ฯ มารจึงว่า ปุรพันธ์ เมื่อเราแสดงธรรมมีอยู่บทหนึ่ง ซึ่งเราได้แสดงโดยไม่ได้ใคร่ครวญ คือ เราได้แสดงว่า ขันธ์ ๕ ล้วนเป็นของไม่เที่ยง เป็นทุกข์ เป็นอนัตตาทั้งนั้น แต่ขันธ์ ๕ นั้น ไม่เป็นอย่างนั้นทั้งหมด ขันธ์บางอย่างก็เป็นของเที่ยง ยั่งยืนคงทน ฯ ลำดับนั้น ปุรพันธ์จึงคิดว่า ถ้อยคำอย่างนี้เป็นถ้อยคำหนักอย่างยิ่ง อันถ้อยคำของพระพุทธเจ้าทั้งหลายที่จะกลายเป็น ๒ ย่อมไม่มี แล้วจึงคิดว่า อันมารย่อมเป็นข้าศึกของพระพุทธเจ้า นี่คงจะเป็นมารแน่ จึงกล่าวขึ้นว่า เธอเป็นมาร ฯ ถ้อยคำของอริยสาวก ย่อมปรากฏแก่มารนั้น เหมือนกับถูกฟันด้วยขวาน เพราะฉะนั้น มารนั้นจึงไม่อาจดำรงตัวเป็นปกติได้ จึงกล่าวว่า ปุรพันธ์ เราเป็นมาร ฯ ปุรพันธ์จึงว่า มารเช่นเธอตั้งร้อยตั้งพันก็ไม่อาจมาทำให้ศรัทธาของเราไหวได้ พระมหาโคดมทศพลเมื่อจะทรงแสดงธรรมแก่เรา ได้ทรงแสดงให้เรารู้ว่า สังขารทั้งปวงเป็นอนิจจัง ทุกขัง อนัตตา เธออย่าเข้ามาอยู่ที่ประตูเรือนของเรา ว่าดังนี้ พร้อมกับตบมือไล่ไป ฯ มารได้ฟังถ้อยคำของปุรพันธ์ ก็ไม่อาจกล่าวโต้ตอบได้ จึงได้หายวับไปในที่นั้น ฝ่ายปุรพันธ์ ก็ไปเฝ้าพระพุทธองค์ในเวลาเย็น กราบทูลกิริยาที่มารกระทำให้ทรงทราบว่า มารได้พยายามเพื่อจะทำศรัทธาของข้าพระองค์ให้หวั่นไหว ฯ พระพุทธองค์ทรงทำเรื่องนี้ให้เป็นต้นเหตุ จึงได้ทรงตั้งปุรพันธ์ไว้ในตำแหน่งเลิศกว่าอุบาสกทั้งหลาย บรรดาผู้มีความเลื่อมใส ไม่หวั่นไหว สิ้นเรื่องนี้เพียงเท่านี้

บาลี

ต่อนี้ไป เป็นเรื่องแห่งหมอชีวกโกมารภัจ ตามวาระพระบาลีว่า ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย หมอชีวกโกมารภัจ เลิศกว่าอุบาสกทั้งหลายที่เป็นสาวกของเรา บรรดาที่เลื่อมใสต่อบุคคล ดังนี้

อรรถกถา

ในอรรถกถาว่า หมอชีวกโกมารภัจนั้น ได้เกิดในตระกูลหนึ่งที่เมืองหงสวดี ในครั้งพระปทุมุตตรชินศรี เมื่อได้ไปฟังพระธรรมกถาของพระศาสดา ก็ได้เห็นองค์พระศาสดา ทรงตั้งอบาสกคนหนึ่งไว้ในตำแหน่งเลิศฝ่ายเลื่อมใสต่อบุคคล จึงทำอธิการกุศล แล้วปรารถนาตำแหน่งนั้น ฯ กุลบุตรนั้นได้ท่องเที่ยวอยู่ในเทพยดามนุษย์ตลอดแสนกัลปาวสาน เวลามาถึงพระพุทธกาลนี้ ได้มาเกิดเป็นบุตรของนางสาสวดี ผู้อาศัยรูปเลี้ยงชีวิต ซึ่งเป็นคนของพระเจ้าอภัยราชกุมาร ในกรุงราชคฤห์ ฯ ธรรมดาหญิงทั้งหลายผู้อาศัยรูปกายเลี้ยงชีวิต ในเวลาคลอดถ้าว่าเป็นผู้ชายก็ทิ้งเสีย ถ้าว่าเป็นผู้หญิงก็เลี้ยงไว้ ฯ โดยเหตุนี้ นางสาสวดีนั้น จึงให้นำทารกของตนไปทิ้งเสียที่กองหยากเยื่อ ด้วยใส่กระด้งไป ฯ ครั้งนั้น พระอภัยราชกุมารซึ่งจะไปเฝ้าพระราชา ได้ไปทอดพระเนตรเห็น จึงใช้ให้บุรุษไปดูว่า หมู่กาตอมอะไรกัน เมื่อบุรุษกลับมากราบทูลว่าตอมทารก พระเจ้าข้า จึงตรัสถามว่า ชีวติ ภเณ ทารกนั้นยังมีชีวิตอยู่หรือ ได้ฟังคำว่า ชีวติ เทว ยังมีชีวิตอยู่ พระเจ้าข้า จึงได้โปรดให้นำไปเลี้ยงไว้ในพระราชวัง คนทั้งหลายก็ตั้งชื่อว่า ชีวก ฯ ต่อมาก็ได้ชื่อเพิ่มขึ้นว่า โกมารภัจ เพราะเป็นผู้ที่พระอภัยราชกุมารโปรดให้เลี้ยงไว้ ฯ โกมารภัจนั้น ได้ไปที่เมืองตักกสิลา ในเวลาอายุได้ ๑๖ ปี ได้เรียนเวชศิลป คือ วิชาแพทย์จนสำเร็จ แล้วได้รับพระราชทานรางวัลจากพระเจ้าพิมพิสาร ได้รักษาพระโรคของพระเจ้าจัณฑปัชโชต ท้าวเธอได้โปรดส่งข้าวสาร ๕๐๐ เกวียน กับเงิน ๑ หมื่น ๖ พันกหาปณะ และผ้าสิไวยกะ ๑ คู่ ซึ่งเป็นผ้าหาค่ามิได้ กับผ้าบริวารอีกพันผืนไปพระราชทานแก่หมอชีวกโกมารภัจ ฯ ในคราวนั้น พระพุทธองค์ได้ประทับอยู่ที่ภูเขาคิชฌกูฏ ใกล้กรุงราชคฤห์ ฯ หมอชีวกได้ถวายยาระบายแก่พระพุทธองค์ แล้วคิดว่า การถวายบัจจัย ๔ จงเป็นของเรา จึงนิมนต์พระพุทธองค์ให้ประทับอยู่ในวิหารของตน แล้วทำยาถวาย กับน้อมผ้าคู่นั้นเข้าไป

ถวาย กราบทูลว่า ขอพระองค์จงทรงใช้ผ้าผืนนี้ พระเจ้าข้า แล้วก็ได้ถวายผ้าผืนที่ได้มาพร้อมกับผ้าคู่นั้นแก่พระภิกษุสงฆ์ ฯ อันนี้เป็นเนื้อความย่อในที่นี้ ส่วนเนื้อความพิสดารได้มีมาแล้วในขันธกะ คือ คัมภีร์มหาวรรคแห่งพระวินัยปิฎกโน้น ฯ เมื่อพระพุทธองค์ทรงประทับที่พระเชตวันวิหารในกาลภายหลัง ก็ได้ทรงตั้งหมอชีวกโกมารภัจไว้ในตำแหน่งเลิศกว่าอุบาสกทั้งหลาย บรรดาที่เลื่อมใสต่อบุคคล สิ้นเรื่องหมอชีวกเพียงเท่านี้

บาลี

ต่อนี้ไป เป็นเรื่องนกุลปิตาคฤหบดีตามวาระพระบาลีว่า ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย นกุลปิตาคฤหบดีเลิศกว่าอุบาสกทั้งหลาย ที่เป็นสาวกของเราฝ่ายมีความคุ้นเคย ดังนี้

อรรถกถา

ในอรรถกถาว่า นกุลปิตาคฤหบดีนั้น ได้เกิดที่ตระกูลหนึ่งในเมืองหงสวดี ในครั้งพระปทุมุตตรชินศรี เมื่อไปฟังพระธรรมเทศนา ก็ได้เห็นองค์พระศาสดา ทรงตั้งอุบาสกคนหนึ่งไว้ในตำแหน่งเลิศฝ่ายมีความคุ้นเคย จึงทำอธิการกรรมแล้วปรารถนาตำแหน่งนั้น ฯ กุลบุตรนั้นได้ท่องเที่ยวอยู่ในเทพยดา มนุษย์ตลอดแสนกัลป์ แล้วได้มาเกิดในตระกูลเศรษฐี ในเมืองสุงสุมารคิรี ในแคว้นภคะ ในพุทธกาลนี้ ฯ เมื่อพระพุทธองค์เสด็จถึงสุงสุมารคิรี ก็ได้ประทับที่เภสกฬาวันอุทยาน ฯ ครั้งนั้น นกุลปิตาคฤหบดีก็พร้อมด้วยชาวเมืองสุงสุมารคิรีไปเฝ้า พอได้เห็นก็พร้อมทั้งภรรยาเข้าใจว่า พระพุทธเจ้าเป็นบุตรของตน จึงหมอบลงกราบทูลว่า ลูกเอ๋ย ลูกทิ้งมารดาบิดาไปอยู่ที่ไหนตลอดกาลนาน ฯ ดังได้สดับมาว่า นกุลปิตาคฤหบดีนี้ ได้เป็นบิดาของพระพุทธเจ้าติด ๆ กันมาถึง ๕๐๐ ชาติ ได้เป็นอาว์ ๕๐๐ ชาติ ได้เป็นลุง ๕๐๐ ชาติ ได้เป็นน้า ๕๐๐ ชาติ

ส่วนนกุลมาตาก็เหมือนกัน เพราะฉะนั้น พอได้เห็นพระพุทธเจ้า จึงเข้าใจว่าเป็นบุตรของตน แล้วจึงได้กราบทูลขึ้นอย่างนั้น พระพุทธองค์ก็ได้ทรงแสดงธรรมโปรด เมื่อจบการทรงแสดงธรรม บุคคลทั้ง ๒ นั้น ก็ได้ตั้งอยู่ในโสดาปัตติผล

ต่อมาภายหลัง เมื่อบุคคลทั้ง ๒ นั้นแก่แล้ว พระพุทธองค์จึงได้เสด็จไปที่ภัคคนครอีก ฯ บุคคลทั้ง ๒ ก็ได้มาเฝ้านิมนต์ให้ไปเสวยที่เรือนของตน แล้วกราบทูลว่า นับแต่ข้าพระองค์ได้นำนกุลมาตาคฤหปตานีมาแต่เมื่อรุ่นสาวจนกระทั่งบัดนี้ ข้าพระองค์ไม่เคยรู้สึกว่า นกุลมาตาคฤหปตานีได้นอกใจข้าพระองค์ แม้ด้วยคิดในใจ ส่วนการนอกใจด้วยกายจักมีมาแต่ไหน ในชาตินี้ข้าพระองค์ก็ประสงค์อยากเห็นกัน ในชาติหน้าก็ประสงค์อยากพบกันอีก พระเจ้าข้า ฯ ฝ่ายนกุลมาตาคฤหปตานี ก็กราบทูลสรรเสริญชมสามีเหมือนกัน ฯ ต่อมาภายหลัง พระพุทธองค์จึงทรงตั้งนกุลมาตาคฤหปตานีไว้ในตำแหน่งเลิศกว่าอุบาสิกาทั้งหลาย ผู้มีความคุ้นเคย สนิทสนมเพียงเท่านี้ ทั้งสนเนื้อความที่แก้ไขจากวาระพระบาลีวรรคที่ ๖ แห่งปุคคลวรรค เอกนิบาต เพียงเท่านี้.

เอวํ ก็มี ด้วยประการฉะนี้ ฯ

กัณฑ์ที่ ๑๐๒

คัมภีร์อังคุตตรนิกาย เอกนิบาต

ว่าด้วยเรื่องนางสุชาดา

เอตทคฺคํ ภิกฺขเว มม สาวกานํ อุปาสิกานํ ปชมฺ สรณคฺคนฺนิ ยทิทํ สุชาดา เสนิยธีตาติ.

ณ บัดนี้ อาตมภาพจักได้แสดงคัมภีร์อังคุตตรนิกาย เอกนิบาต กัณฑ์ที่ ๑๐๒ ว่าด้วยเรื่องนางสุชาดา สืบต่อไป เพื่อให้เป็นประโยชน์แก่พระพุทธศาสนา และพุทธศาสนิกชนทั้งหลาย ตลอดกาลนานหาประมาณมิได้

บาลี

ดำเนินความตามวาระพระบาลี ที่ได้ยกขึ้นไว้เป็นเบื้องต้นแห่งเทศนานั้นว่า สมเด็จพระบรมศาสดาได้โปรดประทานเทศนาไว้ว่า ดก่อนภิกษุทั้งหลาย นางสุชาดาเสนิยธิดา เลิศกว่าอุบาสิกาทั้งหลาย ผู้เป็นอุบาสิกาของเราฝ่ายถึงสรณะก่อนผู้อื่น ดังนี้

อรรถกถา

ในอรรถกถาว่า นางสุชาดาเสนิยธิดานั้น ได้เกิดในตระกูลหนึ่งในเมืองหงสวดี ครั้งพระปทุมุตตรพุทธเจ้า ฯ ต่อมาภายหลังกุลธิดานั้นได้ไปฟังพระธรรมกถาขององค์พระปทุมุตตรศาสดา ได้หื้นพระปทุมุตตรศาสดาทรงตั้งอบาสิกาคนหนึ่ง ไว้ในตำแหน่งเลิศฝ่ายถึงสรณะก่อนบุคคลทั้งปวง จึงทำอธิการกรรมแล้วปรารถนาตำแหน่งนั้น ฯ กุลธิดานั้นก็ได้ท่องเที่ยวอยู่ในเทพยดามนุษย์ตลอดแสนกัลปาวสาน แล้วมาเกิดเป็นธิดาแห่งเสนิยกุฎุมพีในเสนานิคม ตำบลอุรุเวลา ก่อนพระพุทธเจ้าของเราทงหลายเกิดขึ้น เวลาเติบโตแล้วได้ตั้งความปรารถนาไว้ ที่ต้นไทรต้นหนึ่งว่า ถ้าข้าพเจ้าได้ไปสู่ตระกูลสามี ซึ่งเป็นตระกูลเสมอกัน แล้วได้บุตรชายเป็นคนแรก ข้าพเจ้าจะทำพลีกรรมทุกปี ดังนี้ ฯ ความปรารถนานั้น ก็ได้สำเร็จแก่นางสุชาดา

ในวันที่พระมหาสัตว์ ทรงทำทุกกรกิริยา นางสชาดานั้นได้คิดในวันวิสาขปุณณมี เดือน ๖ เพ็ญ อันเป็นวันครบกำหนด ๖ พรรษา ว่าพรุ่งนี้เช้าเราจะทำพลีกรรม จึงตื่นขึ้นแต่เช้าให้รีดนมโคทั้งหลาย บรรดาลูกโคก็ไม่ได้ไปดื่มนมของแม่โค แต่ว่าพอบุคคลยกภาชนะใหม่เข้าไปใกล้โคนม น้ำนมก็ไหลออกเอง นางสุชาดาได้เห็นอัศจรรย์อันนั้น ก็รับน้ำนมโคด้วยมือตนเอง แล้วใส่ลงในภาชนะใหม่ ปรารภจะยกขึ้นตั้งไฟ ฯ เมื่อนางหุงข้าวปายาสอยู่นั้น ก็มีฟองใหญ่ ๆ ตงขน แล้วเวียน

ขวาบนไปรอบหม้อ ไม่มีหกออกไปภายนอกแม้สักหยดเดียว ได้มีมหาพรหมมายืนกั้นเศวตรฉัตรอยู่ มีท้าวโลกบาลทั้ง ๔ ถือพระขรรค์อยู่รักษา สมเด็จจอมรินทรามารับหน้าที่ใส่เพิ่น ทำให้ไฟลุกโพลง เทวดาทั้งหลาย ก็รวมเอาโอชะในทวีปทั้ง ๔ มาใส่ลงในข้าวปายาสนั้น ฯ นางสุชาดาได้เห็นอัศจรรย์เหล่านี้ เพียงในวันเดียวเท่านั้น ก็ได้สั่งนางปุณณะทาสีว่า แม่ปุณณะ วันนี้เทวดาของเราเลื่อมใสยิ่ง อัศจรรย์เช่นนี้เราไม่เคยเห็นเลย เจ้าจงรีบไปจัดแจงสถานที่สำหรับเทวดาของเรา ฯ นางปุณณทาสีรับถ้อยคำของนางสุชาดาแล้ว ก็รีบไปที่โคนต้นไทร ฝ่ายพระโพธิสัตว์เจ้าทรงรอเวลาเที่ยวภิกขาจารอยู่ พอเช้าตรู่ ก็ได้ไปประทับนั่งที่โคนต้นไทรนั้น ฯ นางปุณณทาสีที่ไปเพื่อจะปัดกลาดโคนต้นไทร ก็ได้กลับมาบอกแก่นางสุชาดาว่า เทวดานั่งอยู่ที่โคนต้นไทรแล้ว ฯ นางสุชาดาจึงว่า ถ้าเธอกล่าวจริง เธอก็จะไม่ได้เป็นทาสี แล้วจึงแต่งตัวด้วยเครื่องประดับทั้งปวง ตักข้าวปายาสลงใส่ถาดทองคำอันมีราคาแสนหนึ่ง แล้วปิดด้วยถาดทองคำอีกใบหนึ่ง ห่อด้วยผ้าขาว ประดับด้วยพวงดอกไม้ทิพกลิ่นหอมรอบถาดแล้วยกไป ก็ไปเห็นมหาบุรุษเจ้า จึงเกิดปีติอันแรงกล้าได้เดินโน้มตัวไปจำเดิมแต่ที่ได้แลเห็น ได้วางถาดลงจากศีรษะ เปิดถาดออกแล้ว ก็ยกถาดข้าวปายาสไปวางลงที่พระหัตถ์ของพระมหาบุรุษเจ้าไหว้แล้วก็กล่าวว่า ความประสงค์ของข้าพเจ้าได้สำเร็จไปแล้วฉันใด ความประสงค์ของท่านก็จงสำเร็จไปฉันนั้น

พระโพธิสัตว์เจ้าก็ได้เสด็จไปที่ริมแม่น้ำเนรัญชรา วางถาดทองคำไว้ที่ริมแม่น้ำ ลงไปสรงน้ำแล้วเสด็จขึ้นมา ทำข้าวปายาสให้เป็น ๔๙ ก้อน แล้วเสวย ครั้นเสวยเสร็จแล้วก็ลอยถาดทองคำที่แม่น้ำ แล้วจึงเสด็จไปสู่โพธิมณฑลโดยลำดับมรรคา ได้สำเร็จความเป็นพระสัพพัญญูแล้ว ก็ประทับอยู่ในโพธิมณฑลตลอด ๗ สัปดาห์แล้ว ทรงประกาศพระธรรมจักรที่ป่าอิสิปตนมิคทายวัน ทรงเล็งเห็นอุปนิสัยแห่งยสทารก ผู้เป็นบุตรของนางสุชาดา จึงเสด็จไปประที่โคนต้นไม้ต้นหนึ่ง ฯ ฝ่ายยสกุลบุตรได้เห็นพวกสตรีนอนหลับอ้าปากในเวลากลางคืน ก็เกิดความสลดใจ จึง

กล่าวว่า วุ่นวายจริง ขัดข้องจริง แล้วจึงออกจากบ้านไปสู่ที่ใกล้องค์พระศาสดาจารย์ในภายนอกพระนคร ได้ฟังพระธรรมเทศนาแล้ว ก็ได้แทงตลอดมรรคผล ๓ ชั้น ฯ ครั้งนั้น บิดาของยสกุลบุตรก็ได้ติดตามไปจนไปพบสมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า แล้วทูลถามถึงยสกุลบุตร ฯ พระพุทธองค์ทรงปิดยสกุลบุตรไว้แล้วทรงแสดงธรรม ฯ ในเวลาจบการทรงแสดงธรรม เศรษฐีผู้เป็นบิดาก็ได้ตั้งอยู่ในโสดาปัตติผล ส่วนยสกุลบุตรก็ได้สำเร็จพระอรหัตผล ฯ องค์พระทศพลจึงตรัสต่อยสกุมารว่า เธอจงมาเป็นภิกษุเถิด ฯ ในขณะนั้นเอง เพสแห่งคฤหัสถ์ของยสกุลบุตรก็หายไป ยสกุลบุตรก็ทรงไว้ซึ่งบาตรจีวรอันสำเร็จด้วยฤทธิ์ ฯ ส่วนบิดาของยสกุลบุตรก็ได้นิมนต์พระศาสดา ฯ พระศาสดาก็ทรงทำยสกุลบุตรให้เป็นปัจฉาสมณะตามเสด็จไป ได้เสด็จไปถึงที่บ้านของเศรษฐี เสวยเสร็จแล้ว ก็ทรงแสดงธรรม ฯ ในเวลาจบการทรงแสดงธรรม มารดาของพระยสกุลบุตร ซึ่งมีชื่อว่านางสุชาดากับภรรยาเก่า ก็ได้ตั้งอยู่ในโสดาปัตติผล ฯ ในวันนั้น นางสุชาดากับกับหญิงสะใภ้ก็ได้ตั้งอยู่ในสรณะอันมีวาจา ๓ ฯ อันนี้เป็นเรื่องย่อในที่นี้ ส่วนเรื่องพิสดารได้มีมาแล้วในขันธกะ คือ คัมภีร์มหาวรรคแห่งพระวินัยปิฎก ฯ ต่อมาภายหลัง เมื่อพระพุทธองค์ทรงตั้งอุบาสิกาทั้งหลายไว้ในตำแหน่งนั้นๆ ก็ได้ทรงตั้งอุบาสิกานี้ไว้ในตำหน่งเลิศกว่าอุบาสิกาทั้งหลายผ่ายถึงสรณะ ดังนี้ สันเนื้อความในอรรถกถาเพียงเท่านี้.

บาลี

ในขันธกะ ซึ่งมีในคัมภีร์มหาวรรค แห่งพระวินัยปิฎกนั้นว่า ครั้นยสกุลบุตรออกจากบ้านไปในเวลากลางคืนโดยไม่มีผู้รู้ มารดาของยสกุลบุตรได้ขึ้นไปที่ปราสาท เมื่อไม่เห็นยสกุลบุตร ก็รีบไปแจ้งแก่เศรษฐีผู้เป็นบิดาว่า ท่านคฤหบดี ยสบุตรของท่านหายไป เศรษฐีผู้เป็นบิดาจึงให้ม้าใช้ออกไปทั้ง ๔ ทิศ ส่วนตนเองนั้นได้ออกไปที่บำอิสิปตนมิคทายวัน

ได้ไปเห็นเขียงเท้าทองคำถอดวางอยู่ ก็ติดตามไป พอพระพุทธองค์ทรงแลเห็นเศรษฐีมาแต่ไกลก็ทรงดำริว่า เศรษฐีนั่งอยู่ในที่นี้จะไม่เห็นยสกุลบุตรผู้นั่งอยู่ในที่นี้ ด้วยอาการอย่างไร เราจักทำด้วยฤทธิ์ ด้วยอาการอย่างนั้น แล้วจึงทรงบันดาลตามที่ทรงดำริไว้ ฯ ครั้งนั้น เศรษฐีผู้เป็นบิดาจึงเข้าไปทูลถามว่า พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงเห็นยสกุลบุตรบ้างหรือ จึงตรัสว่า ถ้าอย่างนั้นคฤหบดีจงนั่ง ถึงอย่างไรเธอนั่งอยู่ในที่นี้ก็จะได้เห็นยสกุลบุตรผู้นั่งอยู่ในที่นี้ เศรษฐีก็ดีใจจึงได้ถวายบังคม แล้วนั่งลงในที่สมควรแก่ตน ฯ องค์พระทศพลก็ทรงแสดงอนุปุพพิกถา คือ ทานกถา สีลกถา สัคคกถา กามาทีนวกถา เนกขัมมานิสังสกถา ฟอกจิตใจของเศรษฐีให้ผ่องใส แล้วทรงแสดงอริยสัจต่อภายหลัง เศรษฐีก็ได้สำเร็จพระโสดาบัน ทูลสรรเสริญพระธรรมเทศนา ถวายตัวเป็นอุบาสกในพระพุทธศาสนา เศรษฐีนั้นได้เป็นอุบาสกประกอบด้วยวาจา ๓ ฝ่ายยสกุลบุตร ก็ได้สำเร็จพระอรหัต พระพุทธองค์จึงทรงคลายฤทธิ์ให้คนทั้ง ๒ ได้เห็นกัน ฯ พอเศรษฐีผู้เป็นบิดาได้แลเห็นยสกุลบุตรก็บอกว่า ลูกเอ๋ย มารดาของเจ้ากำลังร้องไห้เสียใจ เจ้าจงให้ชีวิตแก่มารดาของเจ้าเถิด ฯ ยสกุลบุตรก็แลดูพระพุทธองค์ ฯ จึงตรัสว่า ดูก่อนคฤหบดี ยสกุลบุตรไม่สมควรที่จะไปอยู่ครองฆราวาสเหมือนเมื่อก่อนแล้ว เศรษฐีจึงทูลสรรเสริญว่า เป็นลาภอันดีของยสกุลบุตร แล้วทูลนิมนต์องค์พระทศพลกับพระยสกุลบุตรให้เข้าไปเสวยที่บ้านของตน เห็นว่าองค์พระทศพลทรงรับนิมนต์แล้วก็ถวายบังคมลา ลำดับนั้น ยสกุลบุตร จึงทูลขอบรรพชาอุปสมบท แล้วก็ได้บรรพชาอุปสมบทเป็นเอหิภิกขุในพระพุทธศาสนา เช้าขึ้นก็ได้ตามเสด็จพระพุทธองค์เข้าไปที่บ้านเศรษฐี พระพุทธองค์ก็ได้ทรงแสดงอนุบุพพิกถา และอริยสัจ ๔ โปรดมารดาและภรรยาเก่าของยสกุลบุตรให้ได้สำเร็จพระโสดาบัน แล้วหญิงทั้ง ๒ นั้นก็ได้ประกาศตัวเป็นอุบาสิกา ผู้นับถือสรณะประกอบด้วยวาจา ๓ คือ เปล่งวาจานับถือทั้งพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ แล้วจึงได้จัดอาหารถวายแด่องค์พระศาสดาจารย์กับพระยสกุลบุตร เมื่อเสร็จการเสวยแล้ว องค์

พระศาสดาจารย์ ก็ทรงแสดงธรรมโปรดมารดาบิดา และภรรยาเก่าของพระยสกุลบุตร แล้วก็เสด็จกลับสู่ป่าอิสิปตนมิคทายวัน เป็นอันว่าสันนิ้อความในคัมภีร์มหาวรรคแห่งพระวินัยปิฎก อันว่าด้วยเรื่องนางสุชาดาผู้เป็นมารดาของพระยสกุลบุตรเพียงเท่านี้.

เอวัง ก็มี ด้วยประการฉะนี้ ฯ

กัณฑ์ที่ ๑๐๓

คัมภีร์อังคุตตรนิกาย เอกนิบาต

ว่าด้วยเรื่องนางวิสาขา

เอตทคฺคํ ภิกฺขเว มม สาวกานํ อุปาสิกานํ ทายิกานํ ยทิทํ วิสาขา มิคารมาตาติ.

ณ บัดนี้ อาตมภาพจักได้แสดงคัมภีร์อังคุตตรนิกาย เอกนิบาต กัณฑ์ที่ ๑๐๓ ว่าด้วยเรื่องนางวิสาขา สืบต่อไป เพื่อให้เป็นประโยชน์แก่พระพุทธศาสนา และพุทธศาสนิกชนทั้งหลาย ตลอดกาลนาน หาประมาณมิได้

บาลี

ดำเนินความตามวาระพระบาลี ที่ได้ยกขึ้นไว้เป็นเบื้องต้น แห่งเทศนานั้นว่า สมเด็จพระบรมศาสดาได้โปรดประทานเทศนาไว้ว่า ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย นางวิสาขามิคารมารดา เลิศกว่าอุบาสิกาทั้งหลายผู้เป็นสาวิกาของเรา บรรดาที่เป็นทายิกา ดังนี้

อรรถกถา

ในอรรถกถาว่า นางวิสาขานั้นได้เกิดในตระกูลหนึ่งในเมืองหงสวดี ในครั้งพระปทุมุตตรชินศรี ต่อมาภายหลัง เมื่อไปฟังพระธรรมเทศนา

ของพระปทุมุตตรศาสดา ก็ได้เห็นพระปทุมุตตรศาสดาทรงตั้งอุบาสิกาคนหนึ่งไว้ในตำแหน่งเลิศกว่าหายิกาทั้งหลาย จึงทำกรรม คือ บุญกุศลแล้วปรารถนาตำแหน่งนั้น ฯ กุลธิดานั้นได้ท่องเที่ยวไปมาอยู่ในเทวดา มนุษย์ตลอดแสนกัลปาวสาน แล้วได้มาเกิดเป็นพระราชธิดาองค์สุดท้องของพระราชธิดาทั้ง ๗ แห่งพระเจ้ากิงกิ ในเมืองพาราณสี ฯ ก็พระราชธิดาทั้ง ๗ นั้น คือ พระนางสมณี ๑ พระนางสมณคุตตา ๑ พระนางภิกขุนี ๑ พระนางภิกขุทาสิกา ๑ พระนางธรรมา ๑ พระนางสุธัมมา ๑ พระนางสังฆทาสี ๑ ฯ ต่อมาบัดนี้ พระนางทั้ง ๗ นั้น ก็ได้มาเกิดเป็นพระนางเขมา พระนางอุบลวัณณา นางปฏาจารา นางโคตมี นางธัมมทินนา พระนางมหามายา และนางวิสาขา ฯ ในพระนางทั้ง ๗ นั้น พระนางสังฆทาสีนี้ได้ท่องเที่ยวไปมา อยู่ในเทพยดามนุษย์ตลอด ๑ พุทธันดร มาถึงครั้งเกิดขึ้นแห่งพระพุทธเจ้าของเราทั้งหลายนี้ ได้มาถือปฏิสนธิในพระครรภ์ของพระนางสุมนเทวี ผู้เป็นพระอัครมเหสีของธนญชัยเศรษฐี ซึ่งเป็นบุตรของเมณฑกเศรษฐี ในภัททิยนคร แว่นแคว้นอังคะ มารดาบิดาตั้งชื่อว่านางวิสาขา ฯ ในเวลานางวิสาขามีอายุได้ ๗ ขวบ พระทศพลได้ทรงเล็งเห็นอุปนิสัยสมบัติของเสลพราหมณ์ และของบุคคลผู้เป็นเผ่าพันธุ์แห่งพุทธเวไนยเหล่าอื่น แล้วเสด็จจาริกไปถึงภัททิยนคร ในแว่นแคว้นอังคะนั้น พร้อมด้วยพระภิกษุสงฆ์เป็นอันมาก

ก็ในคราวนั้น เมณฑกคฤหบดีได้เป็นใหญ่กว่าผู้มีบุญทั้ง ๕ ซึ่งมีอยู่ในเมืองนั้น และได้เป็นเศรษฐีในเมืองนั้น ฯ ผู้มีบุญใหญ่ทั้ง ๕ ในเมืองนั้น คือ เมณฑกเศรษฐี ๑ อัครมเหสีของเมณฑกเศรษฐีผู้มีชื่อว่านางจันทปทุมา ๑ บุตรของเมณฑกเศรษฐี ผู้มีชื่อว่าธนญชัย ๑ ภรรยาของธนญชัย ผู้มีชื่อว่า สุมนเทวี ๑ ทาสของเมณฑกเศรษฐีผู้มีชื่อว่าปุณณะ ๑ ฯ ไม่ใช่มีแต่เมณฑกเศรษฐีผู้เดียวเท่านั้น คือ ในพระราช-อาณาเขตแห่งพระเจ้าพิมพิสารมหาราช ได้มีผู้มีสมบัตินับไม่ได้อยู่ ๕ คน คือ โชติยะ ๑ ชฎิละ ๑ เมณฑกะ ๑ ปุณณะ ๑ กากวัลลิยะ ฯ ในบุคคลเหล่านั้น เมณฑกเศรษฐีนี้ได้สดับว่า พระทศพลมาถึงเมืองของตน

ก็เรียกวิสาขาทาริกา ซึ่งเป็นธิดาของธนญชัยเศรษฐี ผู้เป็นบุตรของตน มาสั่งว่า หลานเอ๋ย เป็นมงคลของหลานและของปู่แล้ว เจ้าจงพร้อมกับทาริกา ๕๐๐ ซึ่งเป็นบริวารของเจ้า จงขึ้นรถ ๕๐๐ พร้อมกับทาสี ๕๐๐ คน ไปต้อนรับพระทศพลเถิด ฯ นางวิสาขาทาริกานั้นได้ฟังถ้อยคำของปู่แล้ว ก็ไปด้วยรถซึ่งพอเหมาะกับฐานะ ด้วยเหตุที่ตนเป็นผู้ฉลาดในสิ่งที่สมควรและไม่สมควร แล้วก็ลงจากรถเดินไปเฝ้าพระทศพล ถวายบังคมแล้วก็ยืนอยู่ ฯ พระทศพลก็ทรงแสดงธรรมตามสมควรแก่ความประพฤติของนางวิสาขาทาริกา ฯ ในเวลาจบการทรงแสดงธรรม นางวิสาขาทาริกาก็ได้ตั้งอยู่ในโสดาปัตติผล พร้อมกับทาริกา ๕ คน ฯ ฝ่ายเมณฑกเศรษฐีก็ได้ไปเฝ้าพระทศพล ถวายบังคมแล้วก็นั่งลง ฯ ฝ่ายพระทศพลก็ได้ทรงแสดงธรรมแก่เมณฑกเศรษฐี ตามสมควรแก่ความประพฤติของเขา ฯ ในเวลาจบการทรงแสดงธรรมแล้ว เมณฑกเศรษฐีก็ได้ตั้งอยู่ในโสดาปัตติผล แล้วนิมนต์พระทศพล เพื่อให้เข้าไปเสวยในวันรุ่งเข้าที่บ้านของตน พอรุ่งเช้าก็ได้จัดเลี้ยงพระภิกษุสงฆ์ มีพระพุทธองค์เป็นประธาน ด้วยอาหารอันประณีต ต่อนั้นมาก็ได้ถวายมหาทานอยู่ถึงครึ่งเดือน ฯ พระทศพลได้ประทับอยู่ที่ภัททิยนครตามพระพุทธประสงค์แล้ว ก็เสด็จไป ต่อนี้ไปควรสละเรื่องอื่นเสีย ควรแสดงเรื่องการเกิดขึ้นแห่งนางวิสาขา

ก็พระเจ้าโกศลในกรุงสาวัตถี ได้ส่งพระราชสาส์นไปถึงพระเจ้าพิมพิสารว่า ในพระราชอาณาจักรของหม่อมฉัน ตระกูลที่มีสมบัตินั้นไม่ได้มีเลย ส่วนในพระราชอาณาจักรของพระองค์ มีอยู่หลายตระกูล ขอพระองค์จงทรงส่งตระกูลที่มีสมบัตินั้นไม่ได้สักตระกูลหนึ่ง มาให้แก่หม่อมฉันด้วยเถิด ฯ พระราชาก็ทรงปรึกษากับอำมาตย์ทั้งหลาย ๆ กราบทูลว่า เราไม่อาจส่งตระกูลใหญ่ไปได้ แต่จะส่งบุตรเศรษฐีไปสักคนหนึ่ง แล้วจึงอ้อนวอนธนญชัยเศรษฐี ผู้เป็นบุตรแห่งเมณฑกเศรษฐี พระราชาจึงได้ทรงส่งธนญชัยเศรษฐีไป ฯ ครั้งนั้น พระเจ้าโกศลได้ให้ธนญชัยเศรษฐีอยู่ที่เมืองสาเกต ห่างจากกรุงสาวัตถีถึง ๗ โยชน์ ฯ

003953

ก็ที่กรุงสาวัตถีนั้น มีกุมารคนหนึ่งชื่อว่า ปุณณวัฑฒนกุมาร ซึ่งเป็นบุตรของมิคารเศรษฐี กำลังเจริญวัย มิคารเศรษฐีผู้เป็นบิดาเห็นว่า บุตรของตนเติบโตแล้ว สมควรผูกไว้ด้วยการครองเรือนแล้ว จึงสั่งพราหมณ์ผู้ฉลาดในเหตุการณ์และไม่ใช่เหตุการณ์ไปด้วยคำว่า พวกท่านจงไปเที่ยวแสวงหาทาริกาในตระกูลที่เสมอกันกับเรา พราหมณ์เหล่านั้นไม่เห็นทาริกาที่ตนชอบใจในกรุงสาวัตถี จึงได้ไปถึงเมืองสาเกต

ก็ในวันนั้น นางวิสาขาห้อมล้อมด้วยกุมาริกา ๕๐๐ นาง ซึ่งมีอายุเสมอกันกับตน ได้ไปเล่นน้ำที่แม่น้ำในวันนักขัตตฤกษ์ ฯ พราหมณ์เหล่านั้นได้ไปเที่ยวตลอดเมืองก็ไม่ได้เห็นทาริกาที่ตนชอบใจ แล้วจึงไปพักอยู่ที่ประตูนอกเมือง ฯ ในคราวนั้น ฝนก็เริ่มจะตก ฯ พวกทาริกาที่ออกไปกับนางวิสาขา ก็พากันวิ่งเข้าไปสู่ศาลาด้วยกลัวเปียกฝน ฯ พราหมณ์เหล่านั้น ก็ไม่เห็นทาริกาที่ตนชอบใจในจำพวกทาริกาเหล่านั้น ฯ ส่วนนางวิสาขา ซึ่งไปที่หลังแห่งทาริกาทั้งปวง ได้เข้าไปสู่ศาลาด้วยกิริยาไม่รีบด่วน โดยไม่เอื้อเฟื้อต่อฝน ฯ พราหมณ์เหล่านั้นได้เห็นแล้วก็คิดกันว่า ทาริกาอื่น ๆ ซึ่งจัดว่ามีรูปสวยดีก็มีกุมาริกานี้เป็นอย่างยิ่ง แล้วปรึกษากันว่า ถ้อยคำของกุมาริกานี้จะไพเราะหรือไม่ ฯ ลำดับนั้น พราหมณ์เหล่านั้น จึงกล่าวขึ้นว่า กุมาริกา เธอก็มีเพศเหมือนกุมาริกาอื่น ๆ แต่มีกิริยาแปลกกว่ากุมาริกาอื่น ๆ เป็นด้วยเหตุอันใด ฯ นางวิสาขาจึงถามว่า เหตุไรจึงว่าอย่างนี้ ฯ พราหมณ์เหล่านั้นตอบว่า กุมาริกาอื่น ๆ ได้รีบวิ่งเข้ามาสู่ศาลา ด้วยกลัวเปียกฝน ส่วนเธอได้เดินมาเหมือนกับหญิงแก่ ไม่เอื้อเฟื้อต่อการเปียกแห่งเสื้อผ้า ถ้ามีช้างหรือม้าไล่ติดตามมา เธอจะทำอย่างไร ฯ นางวิสาขาตอบว่า เสื้อผ้าเป็นของหาไม่ยาก เพราะเสื้อผ้าในตระกูลของข้าพเจ้ามีอยู่มาก อันกุมารีที่เติบโตแล้ว ย่อมเป็นเหมือนกับของที่จะต้องซื้อขาย เมื่อมือเท้าหักไป หรือมีอวัยวะพิการไป คนทั้งหลายได้เห็นแล้ว ก็จักเกลียดชัง เพราะฉะนั้น ฉันจึงค่อย ๆ เดินเข้ามา ฯ พราหมณ์เหล่านั้นจึงคิดกันว่า หญิงที่จะเสมอกับกุมารีนี้ ด้วยรูปหรือด้วยถ้อยคำย่อมไม่มี กุมารีนี้กล่าวถูกต้องตามเหตุการณ์ จึงขอ

สวมพวงมาลัยให้ ฯ ครั้งนั้น นางวิสาขาจึงคิดว่า เมื่อก่อนเรายังไม่มีผ้าหวงแหน บัดนี้เรามีผ้าหวงแหนแล้ว จึงได้นั่งลงด้วยอาการอันสงบเสงี่ยม ฯ พราหมณ์เหล่านั้นจึงได้ขึ้งม่านลงในที่นั้น ฯ นางวิสาขารู้ว่าตนมีเครื่องปกปิดแล้ว จึงพร้อมกับหมู่ทาสีกลับบ้าน ฯ พราหมณ์เหล่านั้นก็ตามนางวิสาขาไป จนถึงสำนักของธนญชัยเศรษฐี ๆ จึงถามว่า พวกท่านมาจากเมืองไหน ก็ตอบว่า มาจากเมืองสาวัตถี พวกท่านเป็นคนของใคร เป็นคนของมิคารเศรษฐี ฯ ได้ยินว่ามิคาริกาอยู่ที่บ้านของท่าน จึงได้ส่งพวกข้าพเจ้ามา ฯ ธนญชัยเศรษฐีจึงตอบว่า ดีละ ถึงแม้ว่าเศรษฐีของพวกท่านไม่เสมอกับเราด้วยทรัพย์สมบัติก็จริง แต่ว่าเสมอกับเราด้วยตระกูล อันบุคคลผู้สมบูรณ์ด้วยอาการทั้งปวง ย่อมเป็นของหาได้ยาก พวกท่านจงกลับไปบอกท่านเศรษฐีว่า เรารับทราบแล้ว

พราหมณ์เหล่านั้นก็กลับไปกรุงสาวัตถี แจ้งแก่มิคารเศรษฐีให้ทราบว่า ได้กุมาริกาชื่อเป็นธิดาของธนญชัยเศรษฐีในเมืองสาเกตแล้ว ฯ มิคารเศรษฐีก็ดีใจว่า ได้ทาริกาในตระกูลใหญ่ จึงรีบส่งข่าวไปถึงธนญชัยเศรษฐีว่า บัดนี้เราจักมานำทาริกาไป ขอจงเตรียมการไว้เถิด ฝ่ายธนญชัยเศรษฐีก็ตอบไปว่า สำหรับเราไม่มีสิ่งใดที่จะหนักใจ ว่าแต่ท่านเถิด สิ่งใดที่ท่านควรทำ ท่านก็จงทำสิ่งนั้น ฯ มิคารเศรษฐีก็ไปกราบทูลพระเจ้าโกศลว่า ข้าพระองค์จะมีการกระทำมงคลสักอย่างหนึ่ง คือ ข้าพระองค์จักนำวิสาขากุมาริกาผู้เป็นธิดาแห่งธนญชัยเศรษฐี มาให้แก่ปุณณวัฒนกุมาร ผู้เป็นข้าเฝ้าของพระองค์ ขอพระองค์จงทรงอนุญาตการไปเมืองสาเกตแก่ข้าพระองค์เถิด ฯ พระเจ้าโกศลจึงตรัสว่า ดีละ เศรษฐีถึงแม้ว่าเราก็ควรไปด้วย เศรษฐีจึงกราบทูลว่า การเสด็จไปของบุคคลผู้เช่นพระองค์อาจมีได้อย่างไร ฯ พระเจ้าโกศลซึ่งทรงมีพระประสงค์จะสงเคราะห์แก่ตระกูลใหญ่จึงตรัสว่า ช่างเถิดเศรษฐี เราจักไปกับเศรษฐี แล้วก็ได้เสด็จไปที่เมืองสาเกต พร้อมกับมิคารเศรษฐี

ธนญชัยเศรษฐีทราบว่า มิคารเศรษฐีได้เชิญพระเจ้าโกศลเสด็จมาด้วย จึงไปต้อนรับนำเสด็จเข้าสู่นิเวศน์ของตนแล้ว ก็ได้จัดแจงที่ประทับ

สำหรับพระราชาและพลพาหนะของพระราชา กับมิคารเศรษฐี ทั้งจัดแจงสิ่งของทั้งปวง มีดอกไม้และของหอมเป็นต้น ตามสมควรแก่ฐานะของบุคคล ฯ คนทั้งหลายที่ได้ไปในคราวนั้น ก็กล่าวกันว่า เศรษฐีได้ทำการต้อนรับพวกเราเป็นอย่างดี ฯ อยู่มาวันหนึ่ง พระราชาตรัสสั่งไปถึงธนญชัยเศรษฐีว่า ถ้าเศรษฐีไม่อาจเลี้ยงดูพวกเราได้นาน ก็จงรู้จักกาลไปแห่งทารกเกิด ฯ ธนญชัยเศรษฐีทูลตอบไปว่า เวลานี้เป็นฤดูฝน ใครๆ ไม่อาจเที่ยวไปได้ สิ่งใดๆ ซึ่งสมควรแก่พลนิกายของพระองค์ สิ่งนั้นๆ ทั้งสิ้น จงเป็นภาระของข้าพระองค์ ขอพระองค์จงเสด็จไปในเวลาที่ข้าพระองค์ส่งไปเถิด พระเจ้าข้า ดังนี้ ของดเนื้อความในเทศนากัณฑ์นี้ไว้เพียงเท่านี้.

เอวํ กิมิ ด้วยประการฉะนี้ ฯ

กัณฑ์ที่ ๑๐๔

คัมภีร์อังคุตตรนิกาย เอกนิบาต

ว่าด้วยเรื่องนางวิสาขา

ตโต ปฏฺฐาย สาเกตนครํ นิจฺจลํ นกฺขตฺตกาโม วิย อโหสิ ฯ เอวํ ตโย มาสา อติกฺกนฺตา.

ณ บัดนี้ อาตมภาพจักได้แสดงคัมภีร์อังคุตตรนิกาย เอกนิบาต กัณฑ์ที่ ๑๐๔ ว่าด้วยเรื่องนางวิสาขา สืบต่อไป เพื่อให้เป็นประโยชน์แก่พระพุทธศาสนา และพุทธศาสนิกชนทั้งหลาย ตลอดกาลนาน หาประมาณมิได้

อรรถกถา

ต้นนิบาตวรรณนาอรรถกถาว่า ต่อนั้นมา เมืองสาเกตก็เป็นเหมือนนิมนตรสถอยู่เป็นนิจ เมื่อล่วงไป ๓ เดือนแล้ว เครื่องประดับตัวอันชื่อว่าฉัททันตา สำหรับธิดาแห่งธนญชัยเศรษฐีก็ยังไม่สำเร็จ พวกพลนิกาย

มาแจ้งแก่เศรษฐีว่า สิ่งอื่น ๆ ที่ชื่อว่าขาดไปไม่มี ขาดแต่พื้นสำหรับหุงต้มเท่านั้น ฯ ธนญชัยเศรษฐีจึงว่า ถ้าอย่างนั้น จงไปรื้อเอาโรงช้างโรงม้าไปทำเป็นพื้นหุงต้มเถิด เมื่อคนทั้งหลายหุงต้มอยู่อย่างนั้น ก็ล่วงไปอีกกึ่งเดือน คนทั้งหลายก็ไปแจ้งอีกว่า พื้นไม่พอ ฯ ธนญชัยเศรษฐีจึงว่า ในเวลานี้ไม่อาจหาพื้นได้ จงไปเปิดคลังผ้า เลือกเอาผ้าเนื้อหยาบ ๆ ไปพื้นเป็นเกลียว ชุบน้ำมันทำเป็นพื้นหุงต้มเถิด เมื่อคนทั้งหลายหุงต้มอยู่อย่างนี้ อีกกึ่งเดือน ก็ครบ ๔ เดือนพอดี ฯ ลำดับนั้น ธนญชัยเศรษฐีก็รู้ว่า เครื่องประดับชิดาสำเร็จแล้ว คิดว่า เราจะส่งทาริกาไปในวันพรุ่งนี้ จึงเรียกชิดามาสั่งสอน ส่วนมิคารเศรษฐีซึ่งนั่งอยู่ห้องติด ๆ กัน ก็ได้ยินคำสั่งสอนของธนญชัยเศรษฐี

ก็ธนญชัยเศรษฐีนั้น ได้สั่งสอนชิดาเป็นหัวข้อย่อ ๆ ๑๐ ข้อว่า นี่แน่ะลูกเอ๋ย อันหญิงที่อยู่ในตระกูลสามีต้องปฏิบัติอย่างนี้ คือ ไฟภายในไม่ควรนำออกภายนอก ไฟภายนอกไม่ควรนำเข้าไปภายใน ควรให้แก่ผู้ที่ให้ ไม่ควรให้แก่ผู้ที่ไม่ให้ เขาจะให้หรือไม่ให้ ก็ควรให้ ควรนั่งให้สบาย ควรกินให้สบาย ควรนอนให้สบาย ควรบำเรอไฟ ควรนอบน้อมเทวดาภายใน ดังนี้ เช้าขึ้นก็ให้ประชุมหมู่เสนิทั้งปวง แล้วตั้งกุฎุมพี ๘ นาย ให้ไปเป็นผู้คอยดูแลผิดถูก ในท่ามกลางราชเสนาบอกว่า ถ้าความผิดเกิดขึ้นแก่ชิดาของเรา พวกท่านต้องชำระ แล้วจึงให้ประดับชิดาด้วยเครื่องประดับอันชื่อว่ามหาลดา ซึ่งมีราคา ๘ โกฏิ แล้วจึงให้ทรัพย์ ๕๔ เล่มเกวียน สำหรับเป็นค่าจุณจันทน์ที่ขัดสีร่างกาย แล้วจัดสาวใช้ ๕๐๐ นาง สำหรับใช้ประจำให้ไปกับชิดา จัดรถม้าอาชาไนยให้ ๕๐๐ คัน จัดสิ่งทั้งปวงให้อย่างละร้อย ๆ แล้วก็จัดการส่งพระเจ้าโกศลและมิคารเศรษฐีไป ในเวลาชิดาจะไป ได้เรียกพวกบ่าวไพร่สำหรับเลี้ยงโคมาสั่งว่า ในที่ไปแห่งชิดาของเรา จะมีความต้องการด้วยแม่โคนมสำหรับดื่มนมสด และต้องการโคผู้สำหรับยานเพาหนะ เพราะฉะนั้น พวกเจ้าจงเปิดประตูคอก ในทางที่ชิดาของ

เราจะไป ให้โคออกจากคอก ยืนเต็มทางกว้าง ๘ อสุภ ส่วนทางยาว ๓ คาวุต คือ ๑๐๐ เส้น เมื่อโคยืนเต็มที่กำหนดอันนี้แล้ว จงให้ปิดประตูคอกด้วยเสียงกลอง ฯ คนเหล่านั้นก็ไปทำตามคำสั่งของเศรษฐี ฯ พอเปิดประตูคอก แม่โคนมก็พากันออกจากคอก พอปิดประตูคอก โคหนุ่มกำลังแข็งแรงและดุร้าย ก็กระโดดคอกออกไปด้วยกำลังบุญของนางวิสาขา

เมื่อนางวิสาขาไปถึงกรุงสาวัตถี จึงคิดว่า เราจะนั่งอยู่ในยานที่ปกปิดกำบังเข้าไป หรือว่าจะขึ้นบนรถเข้าไป จึงคิดได้ว่า เมื่อเราเข้าไปด้วยยานพาหนะอันกำบัง ความวิเศษแห่งเครื่องประดับมหาลดา ก็จักไม่ปรากฏ ฯ เมื่อนางวิสาขาจะแสดงตนแก่ชาวเมืองทั้งสิ้น จึงได้ขึ้นบนรถเข้าไป ฯ ชาวกรุงสาวัตถีได้เห็นสมบัติของนางวิสาขาแล้ว ก็กล่าวกันว่า โน่นแน่ะวิสาขา วิสาขานี้มีรูปร่างอันสวยงามถึงเพียงนี้ สมบัติอันนี้ย่อมสมควรแก่นางวิสาขา ฯ นางวิสาขาได้เข้าไปสู่เรือนของมิคารเศรษฐีด้วยสมบัติใหญ่ ดังที่ว่าแล้วนี้ ฯ ก็ในวันที่นางวิสาขามาถึงนั้น ชาวเมืองทั้งสิ้นก็ได้ส่งเครื่องบรรณาการไปให้ตามสติกำลังของตน ด้วยเห็นว่า ธนญชัยเศรษฐีได้ต้อนรับเลี้ยงดูพวกตน ซึ่งไปถึงเมืองของเขาเป็นอย่างดี ฯ นางวิสาขาก็ให้ส่งเครื่องบรรณาการที่คนทั้งหลายส่งมา ไปในตระกูลอื่น ๆ จนทั่วกรุงสาวัตถี

อยู่มาคืนวันหนึ่ง แม่ม้าอาชาไนยตัวหนึ่งได้ตกลูก ฯ นางวิสาขาก็ให้พวกทาสีถือประทีปด้ามไปในที่นั้น ให้อาบน้ำร้อนให้แม่ม้าอาชาไนย ให้ทาน้ำมันให้ แล้วจึงกลับไปที่อยู่ของตน ฯ ฝ่ายมิคารเศรษฐีเมื่อจะทำอาวาหมงคลแก่บุตรของตนตลอด ๗ วัน ก็ไม่นึกถึงพระตถาคตเจ้าซึ่งประทับอยู่ในวิหารใกล้ ได้ทำให้นิเวศน์ของตนเต็มไปด้วยชีเปลือยในวันที่ ๗ แล้ว ให้คนไปบอกนางวิสาขาว่า จงให้ธิดาของเรามาไหว้พระอรหันต์ทั้งหลาย ฯ นางวิสาขาพอได้ฟังว่า พระอรหันต์ ก็ดีใจ แต่พอไปถึง ก็กล่าวขึ้นว่า บุคคลเช่นนี้ไม่ชื่อว่าพระอรหันต์ เหตุไรบิดาสามีของเราจึงเรียกเรามาหา ซึ่งบุคคลผู้ไม่มีหิริ โอตตัปปะ เช่นนี้

ติเตียนดังนี้แล้วก็กลับไปที่อยู่ของตน ฯ พวกชิเปลือยได้เห็นดังนั้น ก็ติเตียนเศรษฐีขึ้นพร้อมกันว่า คฤหบดีหาหญิงอื่นไม่ได้แล้วหรือ จึงได้ไปนำหญิงกาลกิณีใหญ่ ซึ่งเป็นสาวิกาของพระสมณโคดมเข้ามาในเรือน จงรีบขับไล่ออกจากบ้านเรือนเสีย ฯ ลำดับนั้น เศรษฐีจึงคิดว่า เราไม่อาจขับไล่หญิงนออกจากบ้านเรือนได้ ตามถ้อยคำของพระผู้เป็นเจ้าเหล่านี้ เพราะหญิงนี้เป็นธิดาของตระกูลใหญ่ จึงกล่าวขึ้นว่า ข้าแต่อาจารย์ทั้งหลาย ธรรมดาเด็ก ๆ ย่อมพูดไปตามภาษา ขอท่านทั้งหลายจงนิ่งเสีย ว่าแล้วก็ให้กลับไป แล้วก็นั่งที่บัลลังก์ใหญ่ บริโภคข้าวมธุปายาส ซึ่งมีน้อยที่ถาดทองคำ อันนางวิสาขาถักให้ด้วยทัพพีทองคำ

ในคราวนั้น พระเถรเจ้าองค์หนึ่ง ซึ่งถือการบิณฑบาตเป็นกิจวัตร ได้เที่ยวไปบิณฑบาตถึงประตูบ้านเศรษฐี ฯ นางวิสาขาได้เห็นแล้ว ก็คิดว่า เราจะบอกบิดาสามีก็ไม่สมควร จึงได้เลี่ยงไปยืนเสียข้างหนึ่ง เพื่อให้เศรษฐีได้เห็นพระเถรเจ้า ฯ แต่เศรษฐีนั้นเป็นมิจฉาทิฏฐิ ถึงเห็นพระเถรเจ้าแล้วก็ทำเป็นเหมือนไม่เห็น ได้ก้มหน้ากินข้าวปายาสไป นางวิสาขารู้ว่า บิดาสามีได้เห็นพระเถรเจ้าแล้ว แต่ไม่เอาใจใส่ จึงออกไปบอกพระเถรเจ้าว่า โปรดข้ามหน้าเถิด พระเจ้าข้า บิดาสามีของดิฉันกินของเก่า ดังนี้ ฯ เศรษฐีนั้นได้อดกลั้นไว้ แต่ในเวลาพวกชิเปลือยบอกแล้ว พอนางวิสาขากล่าวว่า กินของเก่าเท่านั้น ก็วางมือทันที บอกคนทั้งหลายว่า จงนำข้าวปายาสนี้ไป จงไล่หญิงนี้ไปจากเรือนนี้ ในเวลามงคลเช่นนี้ หญิงนี้ว่าเรากินของสกปรก ฯ ก็ในบ้านนั้น คนทั้งหลายมีทาสกรรมกรเป็นต้น ล้วนแต่เป็นคนของนางวิสาขา จึงไม่มีใครสามารถจับมือหรือเท้านางวิสาขาฉุดคร่าออกไปได้ เพียงแต่จะพูดออกไปก็ไม่กล้า ฯ ลำดับนั้น นางวิสาขาจึงว่า ฉันไม่ออกไปด้วยเหตุเพียงเท่านี้ ท่านไม่ได้นำฉันมา เหมือนกับนำทาสีมาจากท่าน้ำ อันธิดาของมารดาบิดาที่ยังมีชีวิตอยู่ ย่อมไม่ออกไปด้วยเหตุเพียงเท่านี้ ด้วยเหตุอันนี้แหละในวันที่ฉันจะมาที่นี้ บิดาของฉัน

จึงได้ตั้งกุฎุมพี ๘ นาย ให้มาเป็นผู้ดูแลว่า ถ้าความผิดเกิดแก่ธิดาของเรา พวกท่านจงชำระ เพราะฉะนั้น จงให้หากุฎุมพี ๘ นายมาตัดสินโทสานุโทษของฉัน ฯ ฝ่ายเศรษฐีก็เห็นจริงด้วย จึงให้กุฎุมพี ๘ นายมาบอกว่า ทาริกานี้ได้กล่าวต่อเราผู้นั่งในเวลามิมงคล ซึ่งเป็นเวลาครบ ๒ วันว่า เรากินของไม่สะอาด ฯ กุฎุมพี ๘ นายจึงถามว่าอย่างนั้นหรือ พระแม่เจ้า ฯ นางวิสาขาตอบว่า บิดาสามีของฉันอยากจะเป็นผู้กินของไม่สะอาดเอง เพราะฉันไม่ได้พูดอย่างนี้ คือ มีพระเถรเจ้าองค์หนึ่งมายืนอยู่ที่ประตูบ้าน บิดาสามีของฉันกำลังรับประทานข้าวมธุปายาสอยู่ แต่ไม่นึกถึงพระ ฉันจึงบอกว่า โปรดข้างหน้าเจ้าข้า บิดาสามีของดิฉันกินของเก่า ที่ฉันว่าอย่างนี้ ฉันหมายถึงเขากินบุญเก่า เพราะเขาไม่ได้ทำบุญใหม่ไว้ในชาตินี้ ฯ พวกกุฎุมพีจึงว่า ท่านเศรษฐี ข้อนี้ไม่มีโทษ ธิดาของพวกข้าพเจ้าพูดตามเหตุการณ์ เหตุไรท่านจึงโกรธ ฯ เศรษฐีจึงว่า ข้อนี้ไม่มีโทษก็จงยกไว้ สำหรับในวันที่มาถึง ทาริกานี้ไม่เอื้อเฟื้อต่อบุตรของเรา อยากไปไหนก็ไปตามใจชอบ ฯ พวกกุฎุมพีจึงถามว่า อย่างนั้นหรือ พระแม่เจ้า

นางวิสาขาตอบว่า ฉันไม่ได้ไปไหนตามชอบใจ ก็แต่ว่าเมื่อแม่ม้าอาชาไนยที่บ้านนี้คลอดลูก ฉันจะไม่เอาใจใส่ก็ไม่สมควร จึงให้พวกทาสีถือประทีปตามไปดูแลแม่ม้าอาชาไนย พร้อมกับพวกทาสี ฯ พวกกุฎุมพีจึงว่า ข้าแต่ท่านเศรษฐี ธิดาของพวกข้าพเจ้าได้ทำสิ่งที่พวกทาสีต้องทำในเรือนของท่าน ท่านเห็นโทษอะไรในข้อนี้ ฯ เศรษฐีจึงว่า ข้อนี้ไม่มีโทษก็จริง แต่ว่าในวันที่ทาริกาจะมาที่นี้ บิดาของเขาเมื่อจะให้โอวาทแก่เขา ได้กล่าวว่า ไฟภายในไม่ควรนำออก ก็พวกเราจะไม่ให้ไฟแก่เพื่อนบ้านใกล้เคียงจะได้หรือ ? พวกกุฎุมพีจึงถามว่า อย่างนั้นหรือ พระแม่เจ้า ฯ นางวิสาขาตอบว่า บิดาของฉันไม่ได้หมายไฟเช่นนี้ คือ บิดาของฉันหมายความว่า ความลับของหญิงทั้งหลาย มีมารดาของสามีเป็นต้น ซึ่งมีอยู่ในภายในบ้าน ไม่ควรบอกแก่ทาส ทาสีทั้งหลาย เพราะจะทำให้เกิดการทะเลาะกัน ฯ เศรษฐี

จึงว่า ถ้าอย่างนั้นข้อนี้ก็ไม่ผิด ก็แต่ว่าบิดาของเขาได้ว่า ไฟภายนอกไม่ควรให้เข้ามาภายใน ก็เมื่อไฟภายในของพวกเราดับ พวกเราจะนำไฟมาจากภายนอกไม่ได้หรือ ? พวกกุฎุมพีจึงถามว่า อย่างนั้นหรือพระแม่เจ้า ฯ นางวิสาขาตอบว่า ไม่ใช่อย่างนั้น ข้อนี้หมายความว่า ไม่ควรให้นำเรื่องของคนนอกบ้านเข้ามาพูดภายในบ้านต่างหาก เศรษฐีจึงว่า ถ้าอย่างนั้นก็จงยกเอาไว้ ก็แต่ว่าบิดาของเขาได้สอนว่า ควรให้แก่ผู้ที่ให้ ไม่ควรให้แก่ผู้ที่ไม่ให้ เขาจะให้ หรือไม่ให้ ก็ควรให้ ควรนั่งให้เป็นสุข ควรกินให้เป็นสุข ควรนอนให้เป็นสุข ควรบำเรอไฟ ควรนอบน้อมเทวดาภายใน ดังนี้ ข้อความเหล่านี้ หมายความว่าอย่างไร ?

นางวิสาขาตอบว่า ข้อที่ว่า ควรให้แก่ผู้ที่ให้นั้น หมายความว่า บุคคลเหล่าใดยืมสิ่งของ ๆ เราไปแล้วมาคืนให้ เราก็ควรให้บุคคลเหล่านั้นยืม ฯ ข้อว่า ไม่ควรให้แก่ผู้ไม่ให้นั้น คือ พวกใดยืมไปแล้วไม่คืนให้ เราก็ไม่ควรให้แก่พวกนั้น ฯ ข้อที่ว่า เขาจะให้หรือไม่ให้ก็ควรให้นั้น คือ เมื่อญาติมิตรที่ยากจนขัดสนมาหา เขาอาจจะให้ตอบแทนเราหรือไม่ก็ตาม เราก็ควรให้เขา ฯ ข้อว่า ควรนั่งให้สบายนั้น คือ ได้เห็นพ่อผัวแม่ผัวแล้ว ต้องลุกขึ้นยืนในที่ใด ก็ไม่ควรนั่งในที่นั้น ฯ ข้อว่า ควรกินให้สบายนั้น คือ ควรให้พ่อผัว แม่ผัว และผัวกินเสียก่อน แล้วเลี้ยงดูผู้คนในภายหลัง ครั้นแล้วจึงกินเอง ฯ ข้อว่า ควรนอนให้สบายนั้น คือ เมื่อพ่อผัว แม่ผัว และผัว ยังไม่เข้านอน ก็ควรอย่ารับใช้ก่อน ไม่ควรนอนก่อน ต่อเมื่อคนทั้งหลายนอนหมดแล้วจึงนอนในภายหลัง จึงจะได้นอนสบาย ฯ ข้อว่า ควรบำเรอไฟนั้น คือ ควรเห็นพ่อผัว แม่ผัว และผัว เหมือนกับกองไฟ และเหมือนกับพญานาค ไม่ควรดูถูกดูหมิ่นจึงจะเป็นการดี ฯ ข้อว่า ควรนอบน้อมเทวดาภายในบ้านนั้น คือ ควรนอบน้อมพ่อผัว แม่ผัว และผัว ซึ่งเปรียบเหมือนกับเทวดาในเรือน ฯ เมื่อนางวิสาขากล่าวอย่างนี้แล้ว กุฎุมพีทั้ง ๘ นั้นจึงว่า ท่านเศรษฐี ท่านเห็นชิดาของเรามีความผิดในข้อไหน

บ้าง เมื่อเศรษฐีไม่มีคำโต้ตอบก็ได้นั่งก้มหน้าอยู่ ฯ พวกกุฎุมพีจึงว่า โทษอย่างอื่นแห่งธิดาของพวกเรายังมีอะไรอีก เศรษฐีก็ตอบว่า ไม่มี ถ้าอย่างนั้น เหตุไรท่านจึงจักให้ขับไล่ผู้ที่ไม่มีโทษออกจากบ้านของท่านเช่นนี้ ของคเนื้อความในเหตุการณ์นี้ไว้เพียงเท่านี้.

เอวํ กิมิ ด้วยประการฉะนี้ ฯ

กัณฑ์ที่ ๑๐๕
คัมภีร์อังคุตตรนิกาย เอกนิบาต
ว่าด้วยเรื่องนางวิสาขา

ตสฺมิ ขเณ วิสาขา อาห ปฐมํ มยฺหํ สสฺสุรสฺส วจเนน คมนํ น ยุตฺตํ มยฺหํ ปน อาคมนทิวเส มม โสตฺถึ โสธนตฺถาย มม มีตา ตุมฺหากํ หตฺเถ ฯเปฯ วาติ.

ณ บัดนี้ อาตมภาพจักได้แสดงคัมภีร์อังคุตตรนิกาย เอกนิบาต กัณฑ์ที่ ๑๐๕ ว่าด้วยเรื่องนางวิสาขา สืบต่อไป เพื่อให้เป็นประโยชน์แก่พระพุทธศาสนา และพุทธศาสนิกชนทั้งหลาย ตลอดกาลนาน

อรรถกถา

ดำเนินความตามอรรถกถาว่า ในขณะนั้น นางวิสาขา ได้กล่าวขึ้นว่า การที่ข้าพเจ้าจะไปตามถ้อยคำแห่งพ่อผัวเสียแต่แรก เป็นการไม่สมควร เพราะในวันที่ข้าพเจ้ามา บิดาของข้าพเจ้าได้มอบข้าพเจ้าให้แก่ท่านทั้งหลาย เพื่อชำระโทษของข้าพเจ้า ครานี้ข้าพเจ้าก็ไปได้สบาย แล้วจึงสั่งพวกทาสีและทาสาว่า ท่านทั้งหลาย จงจัดแจงยานพาหนะ เป็นต้น ฯ ลำดับนั้น เศรษฐีจึงกล่าวต่อนางวิสาขานั้นว่า เราไม่รู้จึงได้กล่าวอย่างนั้น ขอแม่จงอดโทษแก่เราเถิด ฯ นางวิสาขาตอบว่า

ข้าพเจ้าควรอดโทษให้แก่ท่าน ข้าพเจ้าขอมอดโทษให้ ก็แต่ว่าข้าพเจ้าเป็นธิดาของผู้มีความเลื่อมใสไม่หวั่นไหว ในพระพุทธศาสนา ข้าพเจ้าเว้นจากพระภิกษุสงฆ์ไม่ได้ ถ้าข้าพเจ้าจักปฏิบัติพระภิกษุสงฆ์ได้ตามชอบใจ ก็จักอยู่ ฯ เศรษฐีจึงว่า แม่วิสาขา เธอจงปฏิบัติสมณะของเธอตามชอบใจเถิด ฯ ลำดับนั้น นางวิสาขาจึงให้นิมนต์พระทศพลรุ่งเช้าขึ้น ก็ให้พระภิกษุสงฆ์ มีพระพุทธองค์เป็นประธาน นั่งเต็มที่บ้านของตน ฝ่ายบริวารของชีเปลือย ได้ยินว่า พระทศพลเสด็จไปที่เรือนของมิคารเศรษฐี ก็ได้พากันไปนั่งล้อมเรือนมิคารเศรษฐี ฯ นางวิสาขาถวายน้ำทักษิณาแล้ว จัดเครื่องสักการะทั้งปวงแล้ว ก็สั่งไปว่า ขอให้บิดาสามี จงมาจัดการเลี้ยงดูพระทศพล ฯ มิคารเศรษฐีได้ฟังถ้อยคำของพวกนิครนถ์แล้ว ก็ตอบไปว่า ขอจงให้ธิดาของเราจัดการเลี้ยงดูพระสัมมาสัมพุทธเจ้าเถิด ฯ นางวิสาขาก็จัดอาหารชั้นมีรสเลิศนานาประการถวายพระทศพล เมื่อเสร็จการเสวยแล้ว ก็สั่งไปอีกว่า ขอบิดาสามีจงมาฟังพระธรรมกถาของพระทศพล ฯ ครั้งนั้น พวกชีเปลือยก็บอกมิคารเศรษฐี ผู้ประสงค์จะไปฟังพระธรรมกถาด้วยอ้างว่า คราวนี้จะไม่ไปไม่สมควรยิ่ง แต่ว่าเมื่อท่านฟังธรรมของพระสมณโคดม จงนั่งฟังอยู่นอกผ้าม่าน บอกดังนี้แล้วก็พากันล่วงหน้าไปก่อน ไปจัดแจงกั้นผ้าม่านไว้ ฯ มิคารเศรษฐีก็ไปนั่งที่นอกผ้าม่าน

พระตถาคตเจ้าตรัสว่า เธอจะนั่งนอกผ้าม่านหรือนั่งนอกฝา หรือนั่งฟากภูเขาจักรวาลก็ตามเถิด เราผู้ชื่อว่าพระพุทธเจ้า อาจให้เธอได้ยินเสียงของเราได้ แล้วก็ได้ทรงแสดงธรรมกถาเป็นเหมือนกับบุคคลเขย่าต้นมะม่วง ให้ผลมะม่วงชั้นมีสีดังทองคำร่วงหล่นลงมา ฯ ในเวลาจบพระธรรมกถา เศรษฐีก็ได้ตั้งอยู่ในโสดาปัตติผล แล้วเลิกผ้าม่านขึ้นไปกราบลงที่พระบาทของค์พระศาสดา ตั้งนางวิสาขาไว้ในตำแหน่งมารดาของตน ในที่เฝ้าพระทศพลว่า แม่วิสาขา จำเดิมแต่วันนี้ไป เธอจงเป็นมารดาของเรา ฯ จำเดิมแต่นั้นมา นางวิสาขาจึงได้ชื่อว่า มิคารมารดา คือ ได้ชื่อว่าเป็นมารดาแห่งมิคารเศรษฐี

อยู่มาวันหนึ่ง เมื่อมีนักขัตตฤกษ์ขึ้นในเมืองนั้น นางวิสาขาคิดว่า คุณธรรมของเรา ยังไม่มีในเมืองนี้ จึงพร้อมด้วยพวกทาสีออกจากบ้านไป เพื่อจะฟังพระธรรมกถาของพระศาสดา คิดว่า การที่เราจะไปสู่ที่ใกล้พระพุทธเจ้าทั้งหลาย ด้วยการแต่งตัวอย่างหรูหราเช่นนี้ ย่อมไม่สมควร จึงเปลื้องเครื่องประดับอันชื่อว่า มหาลดา ออกวางไว้ที่มือของทาสีแล้วไปเฝ้าพระศาสดา ถวายบังคมแล้วก็นั่งลงในที่สมควรแก่ตน องค์พระทศพลศาสดาก็ได้ทรงแสดงธรรมกถา ฯ ในเวลาจบการทรงแสดงแล้ว นางวิสาขาก็ถวายบังคมลาบ่ายหน้าเข้าสู่เมือง ฝ่ายทาสีนั้นก็ลืมที่ตนเก็บเครื่องประดับไว้ จึงกลับไปเพื่อจะไปนำเครื่องประดับนั้นมา ฯ นางวิสาขานั้นจึงถามว่า เครื่องประดับนั้น เธอวางไว้ที่ไหน ? ตอบว่า ข้าพเจ้าวางไว้ที่บริเวณแห่งพระคันธกุฎี นางวิสาขาจึงว่า ถ้าอย่างนั้น จงไปนำกลับคืนมา แต่ว่าการนำกลับคืนมา เริ่มแต่เวลาวางไว้ในบริเวณแห่งพระคันธกุฎี ย่อมเป็นการไม่สมควรแก่เรา เพราะฉะนั้น เราจักสละเสีย จักกระทำทัณฑกรรมแก่เธอ ก็แต่ว่าเมื่อเราวางเครื่องประดับนั้นไว้ในที่นั้น ความกังวลก็จักมีแก่พระผู้เป็นเจ้าทั้งหลาย ฯ รุ่งเช้าขึ้น สมเด็จพระบรมศาสดามีพระภิกษุสงฆ์เป็นบริวาร ก็เสด็จไปถึงประตูบ้านนางวิสาขา ฯ ก็ที่บ้านนางวิสาขานั้น มีอาสนะปูไว้ประจำ ฯ นางวิสาขาก็ไปรับบาตรของพระศาสดา อาราธนาให้พระศาสดาเสด็จขึ้นปราสาท ให้ประทับนั่งบนอาสนะ เมื่อพระศาสดาเสวยเสร็จแล้ว ก็นำเครื่องประดับนั้น มาวางลงในที่ใกล้พระบาทของพระศาสดา กราบทูลว่า ข้าพระองค์ขอถวายเครื่องประดับนี้แก่พระองค์ ฯ พระศาสดาก็ตรัสว่า อันเครื่องประดับย่อมไม่สมควรแก่บรรพชิตทั้งหลาย นางวิสาขากราบทูลว่า ข้าพระองค์รู้แล้ว ก็แต่ว่า ข้าพระองค์ จักให้คนตีราคาเครื่องประดับนี้ แล้วจักขายเอาทรัพย์มาสร้างพระคันธกุฎีเป็นที่ประทับของพระองค์ ฯ พระศาสดาก็ทรงรับ ฯ ฝ่ายนางวิสาขาก็ให้คนตีราคาเครื่องประดับนั้น แล้วซื้อไว้ด้วยทรัพย์ ๙ โกฏิ นำไปสร้างพระคันธกุฎี อันเป็นที่ประทับของพระตถาคตเจ้า ในบุพพารามวิหาร ซึ่งประดับด้วยห้องพันหนึ่ง

ก็บ้านของนางวิสาขานั้น ทุกเวลาเช้าย่อมรุ่งเรืองไปด้วยผ้ากาสาวะ หอมหวลไปด้วยกลิ่นแห่งศีลธรรม ฯ มีการจัดของที่จะให้ทานไว้พร้อม เหมือนกับในบ้านแห่งอนาถบิณฑิกเศรษฐี ฯ นางวิสาขานั้นถวายอาหาร แก่พระภิกษุสงฆ์ในเวลาเช้าแล้ว พอถึงเวลาเย็นก็ให้คนถือเอาเภสัชต่าง ๆ และน้ำอัฏฐบาน ๘ ประการ ออกไปสู่พระวิหาร ถวายแก่พระภิกษุสงฆ์แล้ว จึงฟังพระธรรมเทศนาของสมเด็จพระบรมศาสดา ฯ ต่อมาภายหลัง เมื่อสมเด็จพระบรมศาสดาทางตั้งอุบาสิกาทั้งหลายไว้ในตำแหน่งนั้น ๆ ตามลำดับ ก็ทรงตั้งนางวิสาขา ผู้เป็นมารดาแห่งมิคารเศรษฐีไว้ในตำแหน่งเลิศกว่าทายิกา ทั้งหลาย สิ้นเรื่องนางวิสาขาตามอรรถกถานี้เพียงเท่านี้

ก็แลในอรรถกถาพระธรรมบทได้กล่าวไว้ว่า เมื่อนางวิสาขาลืม เครื่องประดับมหาลดานั้น แล้วพระอานนทเถรเจ้าไปพบเห็น ก็เก็บไว้ เมื่อสาวใช้แห่งนางวิสาขา กลับไปเอา ก็มอบให้แก่สาวใช้ไป เมื่อนาง วิสาขาทราบว่า พระอานนทเถรเจ้า ได้ถูกต้องเครื่องประดับนั้นแล้ว จึงคิดว่า เราไม่สมควรที่จะประดับ เครื่องประดับอันพระผู้เป็นเจ้าถูก ต้องแล้วนี้ จึงได้ให้สาวใช้นำกลับไปถวายพระอานนท์ ฯ ได้เข้ากราบ ทูลองค์พระทศพลให้ทรงทราบ องค์พระทศพลจึงตรัสว่า อันเครื่อง ประดับย่อมไม่สมควรแก่สมณะ พระอานนท์จึงคืนเครื่องประดับนั้น ให้แก่สาวใช้ไป สาวใช้จึงได้นำกลับไปให้นางวิสาขา พร้อมกับแจ้ง เรื่องนั้นให้ทราบ นางวิสาขาจึงให้นำเครื่องประดับนั้นขึ้นวางบนรถ แล้ว ให้เที่ยวบอกขาย เป็นราคา ๙ โกฏิ แสนตำลึง ตามราคาแห่ง เครื่องประดับนั้น เมื่อไม่มีผู้ใดซื้อ นางวิสาขาจึงซื้อไว้ด้วยทรัพย์ของ ตัวเอง แล้วเพิ่มทรัพย์อีก ๙ โกฏิ รวมเป็น ๑๘ โกฏิด้วยกัน แล้ว ปรารภจะสร้างวิหาร จึงให้จัดการสร้างปราสาท ๒ ชั้น ชั้นละ ๕๐๐ ห้อง รวมเป็นพันห้องด้วยกัน กินเวลา ๙ เดือนจึงสำเร็จ เมื่อสำเร็จแล้ว ก็ได้มีการฉลองวิหารนั้นอีก สิ้นทรัพย์อีก ๙ โกฏิด้วยกัน จึงรวมเป็น ๒๗

โกฏิด้วยกัน นางวิสาขานั้นก็มีความยินดียิ่งต่อทานของตน ถึงกับได้พาบริวารร้องเพลงเวียนรอบปราสาทด้วยเสียงอันไพเราะ ซึ่งเป็นเหตุให้พระภิกษุทั้งหลายเหมาว่า นางวิสาขาดีกำเริบหรือเป็นบ้าเสียแล้ว ครั้งนั้น พระพุทธองค์ จึงตรัสห้ามว่า ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ธิดาของเราไม่ใช่ร้องเพลงก็แต่ว่าเขาสำเร็จความปรารถนาของเขา เขาจึงได้ดีใจเปล่งวาจาแสดงความดีใจ ภิกษุทั้งหลายก็ทูลถามว่า นางวิสาขาได้ปรารถนามาแต่เมื่อไร ตรัสตอบว่า ปรารถนามาแต่ครั้งพระปทุมุตตรพุทธเจ้าโน้น กล่าวคือ ในที่สุดแห่งแสนกัลป์ล่วงมาแล้ว พระปทุมุตตรพุทธเจ้าได้เกิดขึ้นในโลก มีพระชนมายุได้แสนปี มีพระอรหันต์แสนองค์เป็นบริวาร มีพระนครชื่อว่าหงสวดี มีพระพุทธบิดาทรงพระนามว่า พระสุนันทราชา มีพระพุทธมารดาทรงพระนามว่า พระนางสุชาดา อุบาสิกาผู้เป็นอุบัฏฐายิกาที่เลิศที่ได้รับพร ๘ ประการ ที่ตั้งอยู่ในฐานะคล้ายมารดา ที่ได้ปฏิบัติองค์พระศาสดาด้วยปัจจัย ๔ ที่ได้ไปเฝ้าองค์พระศาสดาทั้งเย็นทั้งเช้ามิอย่างขาดสายแห่งอุบาสิกานั้น ก็มีอยู่คนหนึ่ง สายนั้นได้ไปวิหารนั่นเนือง ๆ กับอุบาสิกานั้น ได้เห็นอุบาสิกานั้น เป็นที่คั้นเคยและโปรดปรานของพระองค์พระศาสดาจารย์ก็คิดว่า ทำอย่างไรจึงจะได้เป็นที่คั้นเคยแห่งพระพุทธเจ้าของเราทั้งหลาย แล้วจึงทูลถามองค์พระศาสดาว่า ข้าแต่พระผู้มีพระภาคเจ้า หญิงนี้เป็นอะไรของพระองค์ ฯ ตรัสตอบว่า เป็นผู้เลิศกว่าอุบัฏฐายิกาทั้งหลาย ฯ จึงทูลถามว่า ทำอย่างไรจึงได้เป็นผู้เลิศกว่าอุบัฏฐายิกาทั้งหลาย ฯ ตรัสตอบว่า เพราะเขาได้ปรารถนาไว้ตลอดแสนกัลป์แล้ว จึงกราบทูลว่า ถ้าข้าพระองค์ปรารถนาในบัดนี้ อาจสำเร็จหรือไม่ ตรัสตอบว่า อาจสำเร็จ ถ้าอย่างนั้น ขอพระองค์กับพระภิกษุแสนองค์ จงไปรับอาหารของข้าพระองค์ตลอด ๗ วันเถิด พระเจ้าข้า องค์พระปทุมุตตรศาสดา ก็ได้ทรงรับนิมนต์ ฯ หญิงนั้นก็ได้ถวายทานอยู่ตลอด ๗ วัน ในวันสุดท้ายได้ถวายผ้าสำหรับทำจีวร แล้วหมอบลง ตั้งความปรารถนาว่า ด้วยผลแห่งทานอันนี้ ข้าพระองค์ไม่ปรารถนาความเป็นใหญ่ในเทพเจ้าเป็นต้น ขอให้ข้าพระองค์ได้พร ๘ ประการ ในสำนักพระพุทธเจ้า

ผู้เช่นกับพระองค์ ให้ได้ตั้งอยู่ในฐานะของมารดา ให้เป็นผู้เลิศกว่าบุคคลทั้งหลายผู้สามารถ เพื่อจะปฏิบัติด้วยปัจจัย ๔ ดังนี้ บัดนี้ เขาได้สำเร็จความปรารถนาแล้ว เขาจึงเปล่งอุทานวาจาดังนั้น เป็นอันว่าสังเรื่องนางวิสาขาในเทศนากัณฑ์นี้เพียงเท่านี้.

เอวํ กิมิ ด้วยประการฉะนี้ ฯ

กัณฑ์ที่ ๑๐๖

ธัมมิกอังคุตตรนิกาย เอกนิบาต

ว่าด้วยเรื่องนางขุชชุตตรา กับนางสามาวดี

เอตทคฺคํ ภิกฺขเว มม สาวิกานํ อุปาสิกานํ พหุสฺสุตานํ ยทิทํ ขุชฺชุตฺตราติ.

ณ บัดนี้ อาตมภาพจักได้แสดงธัมมิกอังคุตตรนิกาย เอกนิบาต กัณฑ์ที่ ๑๐๖ ว่าด้วยเรื่องนางขุชชุตตรา กับนางสามาวดี สืบต่อไป เพื่อให้เป็นประโยชน์แก่พระพุทธศาสนา และพุทธศาสนิกชนทั้งหลายตลอดกาลนาน

บาลี

ดำเนินความตามวาระพระบาลี ที่ได้ยกขึ้นไว้เป็นเบื้องต้นแห่งเทศนานั้นว่า สมเด็จพระศรีสุคตศาสดาได้โปรดประทานเทศนาไว้ว่า ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย นางขุชชุตตราเลิศกว่าอุบาสิกาทั้งหลาย ผู้เป็นสาวิกาของเรา บรรดาที่เป็นพหูสูตร นางสามาวดีเลิศกว่าอุบาสิกาทั้งหลายที่เป็นสาวิกาของเรา บรรดาที่อยู่ด้วยเมตตา ดังนี้

อรรถกถา

ในอรรถกถาว่า อุบาสิกาทั้ง ๒ นั้น ได้ถือปฏิสนธิในเรือนผู้มีตระกูลในเมืองหงสวดี ในครั้งพระปทุมุตตรชินศรี ต่อมาภายหลังได้พากันไปวิหารด้วยจะฟังพระธรรมกถาของพระปทมตตรศาสดา ฯ ในกลธิดาทั้ง ๒ นั้น นางขุชชุตตราได้เห็นพระปทุมุตตรศาสดาทรงตั้งอุบาสิกาคนหนึ่งไว้ในตำแหน่งเลิศกว่าอุบาสิกาทั้งหลายฝ่ายเบื้องพหุสูตร จึงทำบุญกุศลแล้วปรารถนาตำแหน่งนั้น ฯ นางสามาวดีได้เห็นพระปทุมุตตรชินศรีทรงตั้งอุบาสิกาคนหนึ่งไว้ในตำแหน่งเลิศกว่าอุบาสิกาทั้งหลาย ผู้อยู่ด้วยเมตตา จึงทำบุญกุศลแล้วปราถนาตำแหน่งนั้น ฯ เมื่อคนทั้ง ๒ นั้นทำกุศลอยู่จนตลอดชีวิตแล้ว ก็เกิดในเทวโลก ท่องเที่ยวไปมาอยู่ในเทพยดามนุษย์เท่านั้น ก็ล่วงไปได้แสนกัลปาวสาน

ในเวลาก่อนกาลเกิดขึ้นแห่งพระพุทธเจ้าของเราทั้งหลาย ได้มีโรคชนิดหนึ่งชื่อว่า อหิวาตกโรค ได้เกิดขึ้นที่แว่นแคว้นอัลลกัปปะในเรือนหลังหนึ่ง มีคนตายพร้อมกัน ๑๐ คนก็มี ๒๐ คนก็มี ๓๐ คนก็มี ฯ ส่วนพวกที่ไปนอกแว่นแคว้นก็ได้ชีวิต ฯ บุรุษคนหนึ่งรู้เรื่องนั้นจึงคิดว่า เราจะพาบุตรภรรยาของเราไปที่แว่นแคว้นอื่น แล้วจึงออกไปจากแว่นแคว้นนั้น ฯ ก็เสบียงทางที่บุรุษนั้นจัดไปถึงชั่งความสั้นไปในเวลายังไม่ข้ามที่กันดาร ชั่งมีอยู่ในระหว่างทาง ฯ กำลังกายของคนเหล่านั้นก็สิ้นไป มารดาบิดาก็ผลัดกันอุ้มบุตรไป ฯ ครั้งนั้น บิดาจึงคิดว่า กำลังกายของเราก็สิ้นไป เมื่อเราอุ้มบุตรก็จักไม่อาจข้ามที่กันดารไปได้ จึงไม่ให้มารดาของเด็กนั้น รู้ได้ทำเป็นเหมือนชักช้าอยู่ด้วยน้ำ จึงทิ้งบุตรไว้ที่ริมข้างทาง แล้วเดินทางไปแต่ผู้เดียว ฯ ครั้งนั้น เมื่อภรรยาของเขานั่งรอเขาอยู่ ก็ไม่เห็นบุตร จึงร้องไห้ถามว่า บุตรของเราอยู่ที่ไหน ? สามีตอบว่า ต้องการอะไรกับบุตร เมื่อเรามีชีวิตอยู่เราก็จักได้บุตร ฯ ภรรยาจึงกล่าวว่า บุรุษนี้หยาบช้ายิ่งนัก แล้วบอกว่า จงไปเสียแต่ผู้เดียว ฉันจักไม่ไปกับผู้เช่นเธอ ฯ สามี

ก็ตอบว่า ฉันได้ทำไปโดยไม่ทันได้ใคร่ครวญ ขอจงอดโทษแก่ฉันเถิด แล้วก็กลับไปอุ้มบุตรมา ฯ คนทั้ง ๒ นั้นข้ามที่กันดารนั้นไปแล้ว ก็ไปถึงตระกูลเลี้ยงโคตระกูลหนึ่งในเวลาเย็น

ในวันนั้น คนในตระกูลเลี้ยงโคนั้น ได้หุงข้าวปายาสข้น ได้เห็นคนทั้ง ๒ นั้นไป ก็เห็นว่าคนทั้ง ๒ นั้นหิวมาก จึงคดข้าวปายาสให้เต็มภาชนะใหญ่ ทั้งตักเนยใสราดลงไปเต็มกระบวย ฯ เมื่อ ๒ สามีภรรยานั้นกินข้าวปายาสนั้น หญิงนั้นก็กินแต่พอสมควร ส่วนบุรุษนั้นกินเกินประมาณไป ไม่อาจทำให้ย่อยได้ ก็ถึงซึ่งความตายในเวลากลางคืน ฯ เมื่อบุรุษนั้นตายก็ได้ถือปฏิสนธิในท้องแห่งแม่สุนัขในเรือนของพวกนายโคบาล ด้วยมีความอาลัยต่อคนเหล่านั้น ฯ ไม่ช้าแม่สุนัขก็คลอดลูก ฯ นายโคบาลได้เห็นลูกสุนัขนั้นน่ารัก ก็เลี้ยงไว้ ไปไหนก็ให้ไปด้วย

อยู่มาวันหนึ่ง มีพระปัจเจกพุทธเจ้าพระองค์หนึ่งไปถึงที่ประตูบ้านแห่งนายโคบาลในเวลาเที่ยวภิกขาจาร ฯ นายโคบาลได้เห็นพระปัจเจกพุทธเจ้าแล้วก็ใส่บาตร แล้วถือเอาปฏิญญาณเพื่อให้อยู่ใกล้กับบ้านตน ฯ พระปัจเจกพุทธเจ้าก็ได้จำพรรษาอยู่ในป่าแห่งหนึ่ง ใกล้กับตระกูลนายโคบาล เมื่อนายโคบาลจะไปหาพระปัจเจกพุทธเจ้า ก็ได้พาลูกสุนัขนั้นไปด้วย ได้ถือพุ่มไม้และแผ่นศิลา เพื่อให้สัตว์ร้ายหนีไปในที่มีสัตว์ร้ายในระหว่างทาง ฯ ลูกสุนัขตัวนั้นก็จำวิธีกระทำนั้นไว้ ฯ อยู่มาวันหนึ่ง นายโคบาลนั่งอยู่ในที่ใกล้พระปัจเจกพุทธเจ้าบอกว่า ข้าแต่พระผู้เป็นเจ้า การที่ข้าพเจ้าจะมานิมนต์ท่านทุกวันนั้นไม่ได้ แต่ลูกสุนัขตัวนี้เป็นสัตว์ฉลาด ขอให้ท่านไปสู่บ้านของข้าพเจ้าด้วยเห็นลูกสุนัขตัวนี้มา ฯ อยู่มาวันหนึ่ง นายโคบาลก็ส่งลูกสุนัขตัวนั้นไปว่า จงไปพาพระปัจเจกพุทธเจ้ามา ฯ ลูกสุนัขตัวนั้นก็ไปตามคำสั่งของนายโคบาล ไปถึงในเวลาเที่ยวภิกขาจาร ได้หมอบลงใกล้เท้าของพระปัจเจกพุทธเจ้า ๆ ก็รู้ว่า ลูกสุนัขตัวนี้มาหาเรา จึงได้ครองบาตรจีวรออกเดินทาง ฯ ท่านประสงค์จะทดลองลูกสุนัขตัวนั้น จึงเดินไปเสียทางอื่น ฯ ลูกสุนัข

ตัวนั้นก็ไปยืนขวางทาง พอไปถึงที่นั้นสัตว์ร้ายก็ได้เห่าขึ้นด้วยเสียงอันดัง เพื่อจะให้สัตว์ร้ายหนีไป ฯ สัตว์ร้ายทั้งหลายก็หนีไปด้วยเสียงนั้น ฯ ในเวลานั้น พระปัจเจกพุทธเจ้า ได้ให้ก้อนข้าวคำใหญ่ ๆ แก่ลูกสุนัขนั้น ๆ ก็รักพระปัจเจกพุทธเจ้ายิ่งขึ้นด้วยความโลภในก้อนข้าว ฯ นายโคบาลได้ถวายผ้าพอทำไตรจีวรแก่พระปัจเจกพุทธเจ้า ผู้จำพรรษาแล้ว บอกว่า ถ้าท่านพอใจก็จงอยู่ในที่นี้ ถ้าไม่พอใจก็จงไปตามสบาย ฯ พระปัจเจกพุทธเจ้าก็แสดงอาการจะไป ฯ นายโคบาลก็ตามไปส่งแล้วกลับมา ลูกสุนัขรู้ว่าพระปัจเจกพุทธเจ้าไปที่อื่นแล้ว ก็มีความเสียใจอย่างแรงกล้าด้วยความรักจนหัวใจแตกตาย แล้วขึ้นไปเกิดในดุสิตสวรรค์ ฯ เมื่อเทพบุตรนั้นพูดกับเทวดาทั้งหลาย ก็มีเสียงดังกลบเทวโลกด้วยผลที่ตนทำเสียงดังเพื่อให้สัตว์ร้ายหนีไป ในเวลาที่ตนไปกับพระปัจเจกพุทธเจ้า ฯ เทพบุตรองค์นั้นจึงได้ชื่อว่าโฆสกเทพบุตร ฯ เมื่อโฆสกเทพบุตรเสวยสมบัติอยู่ในดาวดึงส์นั้น พระเจ้าอุเทนก็ได้เป็นพระราชาอยู่ในเมืองโกสัมพี ฯ เรื่องของพระเจ้าอุเทนนั้น ควรทราบตามนัยที่กล่าวไว้ในอรรถกถาแห่งโพธิราชกุมารสูตร ในมัชฌิมปัณณาสก์

ก็เมื่อพระเจ้าอุเทนเสวยราชย์อยู่นั้น โฆสกเทพบุตรก็จุติลงมาถือปฏิสนธิในท้องแห่งหญิงผู้อาศัยรูปเลี้ยงชีวิตคนหนึ่ง ในเมืองโกสัมพี ฯ พอหญิงนั้นคลอดออกมารู้ว่าเป็นผู้ชาย ก็ให้นำไปทิ้งเสียที่ของหยากเยื่อ ฯ ในขณะนั้น คนงานของโกสัมพีเศรษฐีได้ไปที่บ้านเศรษฐีแต่เช้า ไปเห็นทารกนั้นมีฝูงกาตอมอยู่ ก็คิดว่าทารกนี้จักเป็นผู้มีบุญ จึงให้คนนับกลับไปไว้ที่บ้านของตน แล้วได้ไปที่บ้านเศรษฐี ฯ ฝ่ายเศรษฐีชิงไปที่ราชตระกูลตามเวลาเฝ้าพระราชา ก็ได้พบปุโรหิตในระหว่างทาง จึงถามว่า วันนี้ฤกษ์เป็นอย่างไร ? ปุโรหิตยืนตรวจดูฤกษ์ในที่นั้นแล้ว ตอบว่า ทารกที่เกิดด้วยฤกษ์นี้ จักได้ตำแหน่งเศรษฐีในเมืองนี้ ฯ เศรษฐีนั้นได้ฟังถ้อยคำของปุโรหิตนั้นแล้ว ก็ใช้ให้คนใช้กลับไปบ้านโดยเร็วพลัน ด้วยกล่าวว่า อันคำสองย่อมไม่มีแก่ปุโรหิตนี้ แม่เรือน

ของเราก็กำลังมีครรภ์หนัก เจ้าจงไปดูให้รู้ว่าเขาคลอดแล้วหรือยัง ฯ บุรุษนั้นก็ไปดูแล้วกลับมาบอกว่ายังไม่คลอด เศรษฐีจึงว่า ถ้าอย่างนั้นเจ้าจงไปเที่ยวแสวงหาทารกที่คลอดในวันนี้ในเมืองนี้ เมื่อบุรุษนั้นไปเที่ยวแสวงหากับพรรคพวกอีกหลายคน ก็ได้ไปพบทารกนั้นที่เรือนแห่งคนงานของเศรษฐีนั่น แล้วกลับมาแจ้งแก่เศรษฐี ๆ จึงว่า ถ้าอย่างนั้นพวกเจ้าจงไปเรียกคนงานนั้นมา พวกนั้นก็ไปเรียกมา ฯ ครั้งนั้นเศรษฐีจึงถามคนงานนั้นว่า มีทารกอยู่ที่เรือนของเจ้าหรือ ? คนงานตอบว่า มี ฯ จึงว่า เจ้าจงให้ทารกนั้นแก่เรา ฯ ข้าพเจ้าให้ไม่ได้ ฯ จงเอาเงินไปพันหนึ่ง แล้วจงให้ทารกนั้นแก่เรา ฯ คนงานนั้นก็คิดว่า ทารกนี้จะเป็นหรือจะตายก็รู้ได้ยาก จึงได้รับเอาเงินพันหนึ่งไปแล้วนำทารกนั้นมาให้

ลำดับนั้น เศรษฐีจึงคิดว่า ถ้าภรรยาของเราจักคลอดธิดา เราก็จะทำทารกนี้ให้เป็นบุตร ถ้าคลอดเป็นบุตรเราก็จักฆ่าทารกนี้เสีย แล้วจึงให้เลี้ยงไว้ ฯ ต่อมาสัก ๒-๓ วัน ภรรยาของเศรษฐีนั้นก็คลอดบุตร เศรษฐีจึงคิดว่า เราจักให้ฝูงโคเหยียบทารกนี้เสียให้ตาย จึงสั่งคนทั้งหลายว่า พวกเจ้าจงนำทารกนี้ไปนอนลงที่ประตูคอกโค คนทั้งหลายก็นำทารกนั้นไปนอนที่ประตูคอกโค ฯ ครั้งนั้น โคนายฝูงได้ออกก่อน ได้ไปเห็นทารกนั้นก็คิดว่า โคอื่น ๆ จักเหยียบทารกนี้ตาย จึงได้ยืนคร่อมทารกนั้นไว้ ฯ พวกนายโคบาลเห็นทารกนั้นก็กล่าวกันว่า ทารกนี้มีบุญมาก แม้แต่สัตว์ดิรัจฉานก็ยังรู้จัก เราจะนำทารกนี้ไปเลี้ยงไว้ จึงได้นำทารกนั้นไปที่เรือนของตน

ฝ่ายเศรษฐีผู้คอยฟังข่าวทารกนั้นว่าตายหรือไม่ ก็ได้ทราบว่านายโคบาลนำไป จึงให้ทรัพย์อีกพันหนึ่ง แล้วให้นำไปทิ้งที่ป่าช้าผีดิบ ฯ ก็ในเวลานั้น คนเลี้ยงแพะที่เรือนเศรษฐี ได้ต้อนแพะไปที่ป่าช้า ฯ แม่แพะตัวหนึ่ง ได้หลีกออกจากทางไปให้น้ำนมแก่ทารกนั้น ด้วยบุญแห่งทารกนั้น ถึงเวลาจะกลับก็ไปให้น้ำนมอย่างนั้นอีก ฯ คนเลี้ยงแพะจึงคิดว่า แม่แพะตัวนี้ เช้าก็หลีกออกจากทางไปที่นี้ จะเป็น

อย่างไรจึงได้ไปดูก็เห็นทารกนั้น จึงคิดว่า ทารกนี้มีบุญมาก เพียงแต่สัตว์ดิรัจฉานก็ยังรู้จักบุญของทารกนี้ เราจะนำไปเลี้ยงไว้ จึงได้นำไปที่บ้านของตน

เมื่อเศรษฐีผู้ให้ไปดูว่าทารกตายหรือไม่ ทราบว่าคนเลี้ยงแพะเก็บไป ก็ให้ทรัพย์พันหนึ่งแล้วบอกว่า บุตรของพ่อค้าเกวียนคนหนึ่งจักเข้ามาที่เมืองนี้ เจ้าจงนำทารกนี้ไปวางลงที่ทางเกวียน ล้อเกวียนก็จะทับทารกนี้ให้ขาด ฯ โคที่เทียมเกวียนเล่มหน้าของบุตรพ่อค้าเกวียนได้เห็นทารกนั้นซึ่งเขาวางไว้ในที่นั้น ก็ยืนคร่อมไว้ ฯ บุตรของพ่อค้าเกวียนจึงคิดว่า อะไรกัน พอได้เห็นทารกนั้น ก็คิดว่า ทารกนี้มีบุญมาก ควรเราจะนำไปเลี้ยงไว้แล้วจึงได้นำไป

ฝ่ายเศรษฐีซึ่งให้คนไปดูว่า ทารกนั้นตายหรือไม่ พอรู้ว่าพ่อค้าเกวียนนำไป ก็ให้เงินพันหนึ่งแก่พ่อค้าเกวียน แล้วให้นำไปทิ้งลงในเหว ซึ่งไม่ไกลจากเมือง ฯ เมื่อทารกนั้นตกลงไปในเหว ก็ตกลงไปที่โรงช่างไม้ออันเป็นที่ทำงานของพวกช่างไม้อ้อ ฯ โรงช่างไม้อ้อนั้นก็เป็นเช่นปุยสำลีและปุยนุ่น ด้วยอานุภาพผลบุญของทารกนั้น ฯ ครั้งนั้น ช่างไม้อ้อผู้ใหญ่ก็คิดว่า ทารกนี้มีบุญ เราควรจะเลี้ยงไว้ จึงได้นำไปที่บ้านของตน

เศรษฐีซึ่งให้ไปสังเกตดูว่า ทารกซึ่งทิ้งลงไปในเหวนั้นตายหรือไม่ ก็รู้ว่าช่างไม้อ้อผู้ใหญ่เก็บไป ก็ให้ทรัพย์พันหนึ่งแก่ช่างไม้อ้อนั้นแล้วให้นำมา ฯ ต่อมาภายหลังบุตรของเศรษฐีนั้นก็เติบโตขึ้น ทารกนั้นก็เติบโตขึ้น เป็นอันว่าทารกทั้ง ๒ นั้น ต่างก็เติบโตขึ้นด้วยกัน ของดเรื่องนี้ไว้ในเทศนากัณฑ์นี้เพียงเท่านี้.

เอวํ ก็มี ด้วยประการฉะนี้ ฯ

กัณฑ์ที่ ๑๐๗

คัมภีร์อังคุตตรนิกาย เอกนิบาต

ว่าด้วยเรื่องนางขุชชุตตรา และนางสามาวดี

เสฏฺฐิ ปุน โฆสกทารกสฺส มรณุปายํ จินฺเตนฺโต อภูตโน กุมฺภการสฺส เคหํ คนฺตฺวา อมฺโภ มยฺหํ เคเหติ.

ณ บัดนี้ อาตมภาพจักได้แสดงคัมภีร์อังคุตตรนิกาย เอกนิบาต กัณฑ์ที่ ๑๐๗ ว่าด้วยเรื่องนางขุชชุตตรา และนางสามาวดี สืบต่อไป เพื่อให้เป็นประโยชน์แก่พระพุทธศาสนา และพุทธศาสนิกชนทั้งหลาย ตลอดกาลนาน หาประมาณมิได้

อรรถกถา

ดำเนินความตามอรรถกถาว่า เมื่อเศรษฐีคิดหาอุบายฆ่าซึ่งโฆสกทารกอีก ก็ได้ไปที่เรือนแห่งช่างปั้นหม้อของตน บอกเป็นความลับว่า ทารกที่เป็นบุตรชั่วช้าของเรามีอยู่คนหนึ่ง เจ้าควรจะทำอย่างใดอย่างหนึ่งให้ทารกนั้นตายเสีย ฯ ช่างปั้นหม้อก็บีดหูทั้ง ๒ เสีย แล้วตอบว่า การกล่าวถ้อยคำอันหนักเช่นนี้ย่อมไม่สมควร ฯ ลำดับนั้น เศรษฐีจึงคิดว่า ช่างปั้นหม้อนี้จักไม่ทำให้เราเปล่า จึงบอกว่า เอาเถอะ จงรับเอาทรัพย์พันนี้ไว้ แล้วจงทำเรื่องนี้ให้สำเร็จ ฯ ธรรมดาสินบนย่อมทำคนที่ไม่แตกกันให้แตกกันได้ ฯ เพราะฉะนั้น ช่างปั้นหม้อนั้นได้ทรัพย์พันหนึ่ง แล้วก็รับว่า ในวันโน้นข้าพเจ้าจักโบกเกา ท่านจงส่งทารกนั้นมา ในวันโน้นเวลาโน้น ฝ่ายเศรษฐีก็รับถ้อยคำของช่างปั้นหม้อนั้นและนับวันไป พอถึงวันที่ช่างปั้นหม้อบอกไว้ก็เรียกโฆสกกุมารมาสั่งว่า ลูกเอ๋ย เราต้องการภาชนะเป็นอันมากในวันโน้น เจ้าจงไปหาช่างปั้นหม้อของเรา บอกว่าบิดาของฉันได้

บอกท่านไว้มิอยู่อย่างหนึ่งท่านจงทำสิ่งนั้นให้สำเร็จ ฯ โฆสกกุมารก็รับว่าได้แล้วก็ออกไป ฯ พอไปถึงระหว่างทางบุตรของเศรษฐีนั้น กำลังเล่นลูกคลีอยู่ พอได้เห็นโฆสกกุมารไปก็รีบบอกว่า พี่ฉันแพ้เด็กเหล่านี้มามากแล้ว พี่จงเล่นแก้ตัวให้ด้วย ฯ โฆสกกุมารตอบว่า เวลานี้พี่ไม่มีโอกาสบิดาให้พี่ไปหาช่างหม้อด้วยการด่วน ฯ บุตรเศรษฐีจึงว่า พี่ฉันจะไปแทนพี่ พี่จงเล่นแก้ตัวแทนฉันทำคะแนนกลับคืนมาให้ฉัน ฯ โฆสกจึงว่า ถ้าอย่างนั้นก็จงไป แล้วก็บอกเรื่องตามที่เศรษฐีบอกไว้แก่ตน แล้วก็เล่นกับพวกเด็ก ฯ ฝ่ายกุมารนั้นก็ได้ไปหาช่างปั้นหม้อ บอกว่า ขอท่านจงทำสิ่งนั้นให้สำเร็จ ช่างปั้นหม้อก็ให้กุมารนั้นเข้าไปในห้อง แล้วก็ตัดเป็นชิ้นน้อยชิ้นใหญ่ ใส่ลงไปในตุ่มปิดปากตุ่มให้ดี แล้วนำไปตั้งไว้ในระหว่างภาชนะที่เผาหม้อ แล้วก็เผาหม้อ ฯ โฆสกกุมารเล่นชนะเป็นอันมาก แล้วก็นั่งรอดูการมาของน้องชายอยู่ รู้ว่าน้องชายช้าไปก็คิดว่าจักมีเหตุการณ์อย่างไร จึงได้ไปที่เรือนแห่งช่างหม้อก็ไม่เห็นกุมารนั้นจึงคิดว่า คงจะกลับบ้านเสียแล้วจึงได้กลับบ้าน ฯ เศรษฐีแลเห็นโฆสกมาแต่ไกลก็คิดว่า จักมีเหตุอย่างไร เด็กนี้เราส่งไปหาช่างปั้นหม้อเพื่อจะให้ตาย แต่บัดนี้ได้กลับมาเสียอีก จึงถามไปว่า ลูกเอ๋ย เจ้าไม่ได้ไปหาช่างปั้นหม้อหรือ ? โฆสกตอบว่าไม่ได้ไปขอรับ ฯ เหตุไรเจ้าจึงไม่ได้ไป ฯ โฆสกะก็เล่าเรื่องเหตุที่ตนกลับมา และเหตุที่น้องชายไปให้เศรษฐีฟัง ฯ เศรษฐีได้ฟังแล้วก็เป็นประหนึ่งว่า มีภูเขาใหญ่มาทับคน มีจิตฉงนจึงถามว่า เจ้าว่าอย่างไร พอทราบแล้วก็รีบไปหาช่างปั้นหม้อบอกว่า จงระวังอย่าพูดให้คนอื่น ๆ ฟัง ฯ ช่างปั้นหม้อจึงว่าให้ระวังอย่างไร เรื่องนั้นสำเร็จแล้ว ฯ เศรษฐีก็ได้กลับบ้านของตน

จำเดิมแต่นั้นไป โรคในใจก็เกิดแก่เศรษฐี เศรษฐีก็ไม่บริโภคกับโฆสกกุมาร ได้คิดว่าเราไม่ควรเห็นศัตรูแห่งบุตรของเรา ด้วยอุบายอย่างใดอย่างหนึ่ง จึงเขียนหนังสือฉบับหนึ่ง แล้วให้เรียกโฆสกกุมารบอกว่า เจ้าจงถือหนังสือนี้ไปให้แก่คนงานของเราในบ้านโน้น แล้วจงบอกว่า จงทำตามคำสั่งในหนังสือนี้โดยเร็ว ในระหว่างทางที่จะไปนั้

มีเศรษฐีอยู่คนหนึ่ง ซึ่งเป็นสหายของเรา เจ้าจงไปกินข้าวที่เรือนเศรษฐีนั้น แล้วจึงเดินทางต่อไป ฯ โฆสกกุมารกราบเศรษฐีแล้วถือหนังสือออกไป ได้ไปถึงที่อยู่ของเศรษฐีบ้านนอก ในระหว่างทางถามถึงเรือนเศรษฐีนั้น แล้วก็ไหว้ท่านเศรษฐีผู้นั่งโกนหนวดอยู่นอกประตูบ้าน เมื่อท่านเศรษฐีถามว่ามาจากไหน ก็ตอบว่า ข้าพเจ้าเป็นบุตรของเศรษฐีโกสัมพี ฯ เศรษฐีนั้นก็ร่าเริงยินดี ว่าเป็นบุตรของเศรษฐีผู้เป็นสหายของเรา ฯ ในขณะนั้นทาสีคนหนึ่งแห่งธิดาเศรษฐีนั้น ได้ออกจากบ้านเพื่อจะไปซื้อดอกไม้มาให้แก่ธิดาเศรษฐี ฯ ครั้งนั้น เศรษฐีจึงบอกว่าเจ้าจงงดงานนั้นไว้ก่อน จงมาล้างเท้าให้โฆสกกุมาร แล้วปูที่นอนให้ ฯ ทาสีนั้นก็ได้ทำเหมือนอย่างนั้น แล้วจึงได้ไปตลาดได้ไปนำดอกไม้มาให้แก่ธิดาเศรษฐี ธิดาเศรษฐีได้เห็นดังนั้น จึงโกรธว่าวันนี้เจ้าช้าไปมาก ทาสีตอบว่า อย่าโกรธเลยพระแม่เจ้า วันนี้บุตรแห่งเศรษฐีผู้เป็นสหายของบิดาของท่านได้มาถึง ข้าพเจ้าไม่อาจกล่าวถึงรูปสมบัติของบุตรเศรษฐีนั้นได้ ท่านเศรษฐีให้ข้าพเจ้าผู้กำลังไปเพื่อต้องการดอกไม้ ให้ล้างเท้าให้กุมารนั้น แล้วให้ปูที่นอนให้ เพราะฉะนั้น ข้าพเจ้าจึงได้ช้าไปมาก ฯ ฝ่ายธิดาเศรษฐีนั้น ได้เป็นภรรยาของกุมารนั้นในชาติที่ ๔ ซึ่งล่วงมาแล้ว เพราะฉะนั้น พอได้ฟังถ้อยคำของสาวใช้นั้น จึงไม่รู้สึกตัวว่ายืนอยู่หรือนั่งอยู่ ธิดาเศรษฐีนั้นได้พาทาสีนั้นไปถึงที่นอนแห่งโฆสกกุมาร เห็นโฆสกกุมารนอนหลับอยู่ ก็ได้เห็นหนังสือที่ชายผ้าจึงคิดว่า นี่หนังสืออะไร จึงถือเอาหนังสือนั้นไปอ่านดู รู้ความแล้วจึงฉีกหนังสือนั้นทิ้งเสีย แล้วจึงเขียนใหม่เป็นใจความว่า เราได้ส่งบุตรมาหาท่าน ทารกผู้เติบโตแล้วของเศรษฐีบ้านนอกซึ่งเป็นสหายของเรามีอยู่คนหนึ่ง เธอจงจัดเอาทรัพย์ที่เกิดขึ้นในอาณาเขตของเราให้ได้อย่างละร้อยโดยเร็วพลัน แล้วจงไปขอธิดาของเศรษฐีนั้นให้แก่บุตรของเรา จงทำงานมงคลให้แก่บุตรของเรา เมื่อเสร็จมงคลแล้วเราจะตอบแทนบุญคุณ แต่ว่าจงส่งข่าวมาบอกเรา ดังนี้ แล้วก็นำหนังสือนั้นไปผูกติดไว้กับชายผ้านุ่งไว้ตามเดิม ฯ ฝ่ายกุมารนั้นได้พักอยู่ในที่นั้น วันหนึ่ง รุ่งเช้าขึ้นจึงอำลาเศรษฐีไปที่บ้าน

ของคนงาน คนงานฉีกหนังสือออกอ่านดู ก็ประชุมชาวบ้าน บอกว่าท่าน ทั้งหลายจงทราบเถิด นายของเราได้ส่งหนังสือมาถึงท่านว่า ให้ไปขอหาริกาด้วยทรัพย์อย่างละร้อยมาให้แก่บุตรผู้ใหญ่ของท่าน พวกท่านจงรีบรวบรวมทรัพย์ที่เกิดขึ้นในที่นี้ บอกดังนี้แล้วก็จัดแจงสิ่งของทั้งปวงแล้วส่งข่าวไปถึงเศรษฐีบ้านนอก ให้เศรษฐีบ้านนอกรับทราบแล้ว ก็ทำงานมงคลสำเร็จไปด้วยทรัพย์สิ่งละร้อย แล้วส่งข่าวไปถึงเศรษฐีโกสัมพีว่าข้าพเจ้าได้ทราบข่าวในหนังสือที่ท่านส่งไปแล้ว ก็ได้ทำสิ่งนี้ ๆ แล้ว

เศรษฐีได้ฟังคำนี้แล้ว ก็เป็นเหมือนกับถูกไฟไหม้ จึงเกิดโรคลงแดงด้วยอำนาจแห่งการคิดว่า ความมีราฉิบหายแล้ว แล้วให้เรียกหาโฆสกกุมาร ด้วยอุบายอันใดอันหนึ่ง แล้วคิดว่า เราจักทำโฆสกกุมารไม่ให้เป็นเจ้าของแห่งทรัพย์ของเรา จึงได้ส่งข่าวไปว่า จำเดิมแต่เสร็จมงคลแล้ว เพราะเหตุไรบุตรของเราจึงอยู่ภายนอก จึงไม่มาโดยเร็วพลัน ๆ ธิดาเศรษฐีได้ฟังข่าวแล้ว เมื่อโฆสกกุมารปรารภจะไปก็คิดว่า คนโง่เขลานี้ไม่รู้ว่า ได้สมบัตินี้เพราะอาศัยเรา เราควรจะทำอุบายอย่างใดอย่างหนึ่ง ป้องกันการไปของคนโง่เขลานี้เสีย คิดแล้วจึงกล่าวว่า กุมารท่านอย่าได้ไปสู่บ้านตระกูลของท่านให้ผิดเวลา ธรรมดาผู้จะไปควรเตรียมตนเสียก่อนจึงไป ๆ ฝ่ายเศรษฐีโกสัมพี รู้ว่าโฆสกกุมารช้าไป จึงส่งข่าวไปอีกว่า เหตุไรบุตรของเราจึงช้าไป เรากำลังเป็นโรคลงแดง ควรจะมาเห็นเราเสียแต่เมื่อยังมีชีวิตอยู่ ๆ ในเวลานั้นธิดาเศรษฐีจึงบอกแก่โฆสกกุมารว่า เศรษฐีนั้นไม่ใช่บิดาของท่าน แต่ท่านเข้าใจว่าเป็นบิดา เศรษฐีนั้นได้ส่งหนังสือมาถึงคน ๒ คน ของเขาเพื่อจะให้ฆ่าท่าน ฉันได้เปลี่ยนหนังสือนั้นเสีย แล้วเขียนส่งไปใหม่ ได้ทำให้ท่านได้สมบัตินี้ เศรษฐีนั้นได้เรียกท่านไปด้วยคิดจะทำท่านไม่ให้เป็นบุตร ท่านจงรอให้เศรษฐีนั้นตายเสียก่อน

เมื่อเศรษฐีนั้นยังมีชีวิตอยู่ โฆสกกุมารก็ไม่ไป พอรู้ว่าเศรษฐีนั้นหมดกำลัง แล้วจึงได้ไปที่เมืองโกสัมพี ๆ ฝ่ายธิดาเศรษฐีได้ให้สัญญา

แก่โฆสกกุมารแต่เมื่ออยู่นอกบ้านว่า เมื่อท่านจะเข้าไปจงวางการรักษาตัวท่านไว้ที่เรือนของตนก่อน แล้วจึงเข้าไปบอกดังนี้แล้ว ส่วนตนเองก็เข้าไปพร้อมกับบุตรเศรษฐี ได้ยกมือทั้งสองขึ้นทำเป็นเหมือนร้องไห้ พอเข้าไปใกล้เศรษฐีผู้นอนอยู่ในที่นี้ ก็กระแทกหน้าอกเศรษฐีด้วยศีรษะ ฯ เศรษฐีถึงซึ่งความตายด้วยการกระแทกนั้น เพราะตนหมดกาลงอยู่แล้ว ฯ โฆสกกุมารกระทำศพเศรษฐีแล้ว ก็ติดสินบนแก่พวกคนใช้ของเศรษฐี พวกท่านจงบอกว่า เราเป็นบุตรของมหาเศรษฐี ฯ ในวันที่ ๗ จากวันนั้นไป พระราชาทรงดำริว่า เราควรจะให้บุคคลผู้ควรแก่ตำแหน่งเศรษฐีสักคนหนึ่ง จึงส่งข่าวไปว่า ท่านทั้งหลาย จงรู้ว่าเศรษฐีมีบุตรหรือไม่มีบุตร ฯ พวกสาวใช้ของเศรษฐีก็ทูลตอบไปว่าเศรษฐีมีบุตร ฯ พระราชาทรงรับทราบแล้ว ก็ได้พระราชทานตำแหน่งเศรษฐีแก่โฆสกกุมาร โฆสกกุมารก็ได้เป็นเศรษฐี ฯ ลำดับนั้นภรรยาจึงว่า ข้าแต่พระลูกเจ้า ท่านเป็นผู้มีกำเนิดต่ำช้า เราผู้เกิดในตระกูลขัตติย แต่ได้สมบัติเช่นนี้ก็เพราะได้ทำกุศลไว้ในปางก่อน ในชาตินี้เราจะต้องทำกุศลไว้ ฯ โฆสกเศรษฐีก็รับว่าดีละ จึงได้สละทรัพย์ให้เป็นทานวันละพัน ฯ

ในคราวนั้น นางขุชชุตตราซึ่งเป็นเพื่อนของนางสามาวดีนั้น ได้จุติลงมาจากเทวโลก มาถือปฏิสนธิในท้องแห่งหญิงพี่เลี้ยงในเรือนโฆสกเศรษฐี ฯ นางนั้นเป็นขุชชา คือ เป็นคนเตี้ยค่อมแต่ในเวลาเกิดไป จึงได้ชื่อว่า ขุชชุตตรา

ฝ่ายนางสามาวดี ก็จุติจากเทวโลกลงมาถือปฏิสนธิในเรือนแห่งภัททวตียเศรษฐีในแว่นแคว้นภัททวตียะ มีชื่อว่านางสามา ฯ ต่อมาภายหลังความอดอยากก็ได้เกิดขึ้นในเมืองนั้น คนทั้งหลายกลัวความอดอยาก ก็ได้ไปสู่ที่ต่าง ๆ กัน ฯ ในคราวนั้น ภัททวตียเศรษฐีนี้ก็ปรึกษากับภรรยาว่า ภายในแห่งภัยอันเกิดจากความอดอยากนี้ยังไม่ปรากฏ พวกเราจะพากันไปสู่สำนักแห่งโฆสกเศรษฐี ซึ่งเป็นสหายของเรา เขาได้เห็นเราแล้ว ก็จักไม่ต้อนรับเราดี ฯ เศรษฐีนั้นได้เป็นสหายที่ไม่เคยเห็นกันมากับโฆสกเศรษฐี เพราะฉะนั้น เขาจึงได้กล่าว

อย่างนั้น ฯ เศรษฐีนั้นให้คนที่เป็นบริวารกลับไป แล้วพาภรรยากับธิดาออกเดินทาง เพื่อจะไปสู่เมืองโกสัมพี ฯ คนทั้ง ๓ นั้นได้รับทุกข์เป็นอันมากในระหว่างทางจนไปถึงเมืองโกสัมพี แล้วพักอยู่ที่ศาลาหลังหนึ่ง ฯ ฝ่ายโฆสกเศรษฐีก็ได้ให้มหาทานแก่คนกำพร้า คนเดินทางไกล คนขอทานอยู่ที่ประตูบ้านของตน ฯ ครั้งนั้น ภัททวติยเศรษฐีก็คิดว่า เราไม่อาจแสดงตนแก่สหายด้วยเพศอันเศร้าหมองเช่นนี้ เมื่อร่างกายเป็นปกติเสียก่อน เรานุ่งห่มดีแล้วจึงจะไปพบสหาย ฯ คนทั้ง ๒ นั้นก็ใช้ให้ธิดาไปที่โรงทานแห่งโฆสกเศรษฐี เพื่อให้นำอาหารมา ฯ ธิดาได้ถือภาชนะไปที่โรงทาน ยืนละอายอยู่ในที่แห่งหนึ่ง ผู้จัดการในการให้ทานได้เห็นธิดาเศรษฐีนั้น แล้วก็คิดว่าคนอื่น ๆ ทำเป็นเหมือนคนจับปลาแย่งปลากันต่อหน้าเรา ได้ทำเสียงอึกทึก แล้วจึงถือเอาส่วนของตนไป ส่วนทาริกานี้จักเป็นธิดาของผู้มีตระกูลเป็นแน่ จึงถามว่าเหตุไรแม่ไม่มารับของเหมือนกับคนอื่น ๆ ฯ ธิดาเศรษฐีตอบว่า ข้าพเจ้าเห็นว่าที่คับแคบเช่นนี้จะเข้าไปอย่างไร ฯ ผู้จัดการให้ทานจึงว่าพวกเจ้ามีกี่คน ฯ ตอบว่ามี ๓ คน ฯ เขาให้ข้าว ๓ ส่วนแก่ธิดาเศรษฐี ธิดาเศรษฐีก็ได้นำข้าวนั้นไปให้แก่บิดามารดา ฯ บิดาหิวมานานจึงบริโภคเกินไป แล้วก็ถึงซึ่งความตาย ฯ รุ่งเช้าขึ้นธิดาเศรษฐีจึงไปรับข้าวเพียง ๒ ส่วน ฯ ในวันนั้นภรรยาเศรษฐีก็ถึงซึ่งความตายในเวลากลางคืน เพราะมีร่างกายลำบากด้วยอาหาร และเพราะเสียใจถึงความตายแห่งเศรษฐี ฯ รุ่งเช้าธิดาเศรษฐีก็ไปรับข้าวเพียงส่วนเดียว ฯ ผู้จัดการโรงทานพิจารณาดูอาการของธิดาเศรษฐี แล้วก็ถามว่าในวันแรกเจ้ารับข้าวไป ๓ ส่วน เช้าขึ้นรับไป ๒ ส่วน วันนี้รับไปส่วนเดียว เป็นเพราะอะไร ฯ ธิดาเศรษฐีก็เล่าเรื่องให้พึงโดยลำดับ ฯ เขาจึงว่าถ้าอย่างนั้น เธอก็ชื่อว่าเป็นธิดาเศรษฐีของเรา เราก็ไม่มีทารกา จำเดิมแต่นี้ไปเจ้าจงเป็นธิดาของเรา แล้วก็ทำให้เป็นธิดาของตน ดังนี้ ลำดับเนื้อความในเทศนากัณฑ์นี้เพียงเท่านี้. เอวํ ก็มี ด้วยประการฉะนี้ ฯ

กัณฑ์ที่ ๑๐๘

คัมภีร์อังคุตตรนิกาย เอกนิบาต

ว่าด้วยเรื่องนางขุชชุตตรา และนางสามาวดี

สา อุฏฺฐาย สมุฏฺฐาย ทานคฺเค มหาสทฺทํ สุตฺวา กสฺมา อยํ ตาต อุจฺจาสทฺทมหาสทฺโทติ อาหาติ.

ณ บัดนี้ อาตมภาพจักได้แสดงคัมภีร์อังคุตตรนิกาย เอกนิบาต กัณฑ์ที่ ๑๐๘ ว่าด้วยเรื่องนางขุชชุตตราและนางสามาวดี สืบต่อไป เพื่อให้เป็นประโยชน์แก่พระพุทธศาสนา และพุทธศาสนิกชนทั้งหลาย ตลอดกาลนาน หาประมาณมิได้

อรรถกถา

ดำเนินความตามอรรถกถาว่า ธิดาเศรษฐีนั้นได้ตื่นขึ้นแต่เช้า ได้ยินเสียงอึกทึกที่โรงงาน จึงถามว่า บิดา เหตุไรจึงได้มีเสียงอึกทึกเช่นนี้ บิดาตอบว่า อันในระหว่างแห่งมหาชนเช่นนี้ เราไม่อาจทำให้เสียงเบาได้ ฯ ธิดาเศรษฐีจึงว่า ข้าพเจ้ารู้จักอุบายในเรื่องนี้ ฯ บิดาเลี้ยงจึงถามว่า จะทำอย่างไรดี ฯ ธิดาเศรษฐีตอบว่า จงทำรั้วให้รอบ ประกอบประตูไว้ ๒ ประตู ให้วางภาชนะไว้ในภายในภายนอกว่า ท่านทั้งหลายจงเข้าไปทางประตูหนึ่ง ได้รับของให้ทานแล้ว จงออกไปทางประตูหนึ่ง ฯ บิดาเลี้ยงก็รับว่าดีละ เช้าขึ้นจึงได้ทำอย่างนั้น ฯ จำเดิมแต่นั้นมา โรงทานก็เงียบสงัดเหมือนไม่มีผู้คน ฯ โสเสกเศรษฐี ซึ่งเคยได้ฟังเสียงอึกทึกในโรงทาน เมื่อไม่ได้ฟังก็เรียกผู้จัดการไปไต่ถามว่า วันนี้เธอได้สั่งให้คนให้ทานหรือไม่ ผู้จัดการตอบว่าสั่ง ฯ ถ้าอย่างนั้นเหตุไรจึงไม่มีเสียงที่โรงทานเหมือนแต่ก่อน ฯ ตอบว่า เพราะข้าพเจ้ามีธิดาอยู่คนหนึ่ง เขาบอกอุบายให้ข้าพเจ้า ให้ทำโรงงาน ไม่ให้มีเสียง ฯ

ก็เธอไม่มีธิดาไม่ใช่หรือ เธอได้ธิดามาจากไหน ? ผู้จัดการก็ได้บอกการมาและการจัดแจงแห่งธิดาทั้งสิ้น ให้เศรษฐีฟัง เพราะตนไม่อาจปกปิดไว้ได้ ฯ โฆสกเศรษฐีจึงว่า เพราะเหตุไรเธอจึงทำอย่างนี้ เธอไม่บอกเรื่องธิดาของเรามาอยู่ในสำนักเธอให้เราทราบ เธอจงรีบไปนำมาให้แก่เรา ผู้จัดการได้ฟังแล้ว ก็จำใจไปนำมาให้ ฯ จำเดิมแต่นั้นไป โฆสกเศรษฐีก็ตั้งนางสามาไว้ในตำแหน่งธิดาของตน แล้วจัดกุมาริกา ๕๐๐ ซึ่งมีชาติตระกูลอายุวัยเสมอกันให้เป็นบริวาร แห่งนางสามานั้น ได้มีชื่อเพิ่มขึ้นว่า สามาวดี เพราะคำว่า วดี แปลว่า รั้ว ที่ได้ชื่อเพิ่มขึ้นอย่างนี้ ก็เพราะได้บอกอุบายให้บิดาทำรั้วในโรงทาน

อยู่มาวันหนึ่ง เมื่อพระเจ้าอุเทนได้เสด็จเลียบพระนคร ก็ได้ทอดพระเนตรเห็นนางสามาวดี เล่นอยู่กับกุมาริเหล่านั้น จึงถามว่า นี่เป็นธิดาของใคร ได้ทรงทราบว่า เป็นธิดาของโฆสกเศรษฐี จึงตรัสถามว่า มีสามีหรือไม่ เมื่อคนกราบทูลว่ายังไม่มีสามี จึงตรัสสั่งพวกราชบุรุษว่า พวกเจ้าจงไปบอกเศรษฐีว่า พระราชาต้องการธิดาของท่าน ฯ เศรษฐีได้ทราบแล้วก็ตอบว่า ธิดาอื่นของเราไม่มี เราไม่อาจให้ธิดาคนเดียวของเราให้ไปอยู่ร่วมสามีกับหญิงอื่น

พระราชาได้ทรงสดับแล้ว จึงตรัสสั่งให้จับเศรษฐีกับภรรยาไปไว้เสียนอกบ้าน แล้วให้ตีตราประตูบ้านไว้ ฯ นางสามาวดีเมื่อกลับมาจากที่เล่น ก็ได้เห็นมารดาบิดานั่งอยู่นอกบ้าน จึงถามว่า เพราะเหตุใดจึงมานั่งอยู่ที่นี่ ฯ มารดาบิดาก็เล่าเหตุให้ฟัง ฯ นางสามาวดีจึงว่า ข้าแต่มารดาบิดา เพราะเหตุไรท่านทั้งสองจึงไม่ทูลตอบพระราชาว่า ธิดาของข้าพระองค์ เมื่ออยู่กับหญิงที่ร่วมสามีเดียวกัน ไม่อาจอยู่คนเดียวได้ ถ้าพระองค์จะโปรดให้บริวาร ๕๐๐ ไปอยู่ด้วย ก็ยินดีถวาย ดังนี้ขอให้กราบทูลอย่างนี้ ฯ มารดาบิดาจึงตอบว่า ดีละลูกเอ๋ย เราไม่รู้จักใจของเจ้า ฯ เศรษฐีกับภรรยาก็ได้กราบทูลไปอย่างนั้น ฯ พระราชาก็ทรงโปรดปรานยิ่งขึ้นจึงตรัสว่า แม้จะมีบริวารตั้งพันก็ได้ จงไปนำมาให้หมด ฯ ครั้งนั้น คนทั้งหลายก็ไปนำนางสามาวดีกับกุมารี ๕๐๐

มาด้วยฤกษ์ยามอันงาม ฯ พระราชาก็ได้โปรดให้กุมาริ ๕๐๐ นั้น เป็นบริวารแห่งนางสามาวดี อภิเษกนางสามาวดีแล้ว ก็ให้อยู่ที่ปราสาทหลังหนึ่ง

ก็ในคราวนั้น เศรษฐี ๓ คน ที่เมืองโกสัมพี คือ โฆสกเศรษฐี กุกกุฏเศรษฐี ปาวาริกเศรษฐี ได้เป็นสหายกัน เศรษฐีทั้ง ๓ คนนั้น ได้ปฏิบัติดาบส ๕๐๐ องค์ ฯ พวกดาบสได้มาอยู่ในสำนักเศรษฐีทั้ง ๓ นั้น ตลอด ๔ เดือนฤดูฝน แล้วไปอยู่ในป่าหิมพานต์ ๘ เดือน

อยู่มาวันหนึ่ง เมื่อดาบสเหล่านั้นมาจากป่าหิมพานต์ ก็ได้กระทำน้ำในทางกันดารใหญ่ ได้ไปถึงต้นไทรใหญ่ต้นหนึ่ง ก็พากันนั่งลงเพื่อหวังความสงเคราะห์จากเทวดา ซึ่งสิงอยู่ที่ต้นไทรนั้น ฯ เทวดาได้เหยียดมืออันประกอบด้วยเครื่องประดับทั้งปวงออก ทำให้น้ำเป็นต้น ไหลออกจากมือ กำจัดความลำบากของดาบสเหล่านั้น ฯ ดาบสเหล่านั้นก็เกิดฉงนด้วยอานุภาพแห่งเทวดานั้น จึงถามว่า เทวดา ท่านได้ทำกุศลไว้อย่างไร จึงได้สมบัติอันนั้น ฯ เทวดาตอบว่า พระผู้มีพระภาคเจ้าผู้ได้พระนามว่าเป็นพระพุทธเจ้า ได้เกิดขึ้นในโลกแล้ว บัดนี้ พระองค์ประทับอยู่ที่กรุงสาวัตถี อนาถบิณฑิกคฤหบดี ได้อุบัฏฐากพระพุทธเจ้าพระองค์นั้น อนาถบิณฑิกคฤหบดีนั้นได้ให้ทานในวันอุโบสถ แล้วให้คนทั้งหลายรักษาอุโบสถ อยู่มาวันหนึ่ง ข้าพเจ้าได้ไปหาท่านเศรษฐีในเวลากลางวัน ไม่เห็นมีใครทำการงาน จึงถามว่า วันนี้คนทั้งหลายไม่ทำการงาน เพราะเหตุไร คนทั้งหลายก็ได้แจ้งเรื่องนั้นให้ข้าพเจ้าทราบ ข้าพเจ้าจึงกล่าวว่า เวลานี้ได้ครึ่งวันแล้ว เราอาจทำอุโบสถครึ่งหนึ่งได้หรือไม่ คนทั้งหลายก็ไปแจ้งแก่เศรษฐี ๆ จึงตอบว่า อาจ เราได้ฟังแล้วก็คิดว่า เราจักถืออุโบสถครึ่งวัน แล้วเราก็ได้ถืออุโบสถอยู่ครึ่งวัน เวลาเราตายแล้วจึงมาได้สมบัติอันนี้

ครั้งนั้น ดาบสเหล่านั้นก็เกิดปีติปราโมทย์ว่า พระพุทธเจ้าเกิดขึ้นแล้ว จึงอยากไปสู่กรุงสาวัตถี จึงบอกกันว่า พวกเศรษฐีที่เป็นอุบัฏฐาก

ของเรามีอุปการคุณมาก เราจักแจ้งเรื่องนี้แก่พวกเศรษฐีเสียก่อน แล้วจึงพากันไปที่เมืองโกสัมพี พวกเศรษฐีได้ต้อนรับเป็นอย่างดี แล้วบอกว่าพวกเราจะไปในเดี๋ยวนี้ ฯ เศรษฐีจึงถามว่า เหตุไรพวกท่านจึงรีบไป เมื่อก่อนพวกท่านอยู่ตลอด ๔ เดือน ๕ เดือน แล้วจึงไปไม่ใช่หรือ พวกตาบสก็เล่าเรื่องนั้นให้ฟัง ฯ เมื่อเศรษฐีกล่าวว่า ถ้าอย่างนั้น พวกข้าพเจ้าทั้งสิ้นก็จะพากันไป พวกตาบสจึงตอบว่า พวกเราจักไปก่อน พวกท่านจงค่อยตามไป ว่าแล้วก็พากันไปถึงกรุงสาวัตถี ได้บรรพชาในสำนักของพระศาสดา แล้วก็ถึงซึ่งพระอรหันต

เศรษฐีทั้ง ๓ นั้น ก็จัดเกวียนคนละ ๕๐๐ เล่ม ออกเดินทางไปถึงกรุงสาวัตถีในภายหลัง ได้พักอยู่ในที่ไม่ไกลพระเชตวัน แล้วพากันไปเฝ้าพระพุทธองค์ถวายบังคมแล้วก็นั่งฟังพระธรรมเทศนา ฯ ในเวลาจบพระธรรมเทศนา เศรษฐีทั้ง ๓ ก็ได้ตั้งอยู่ในโสดาปัตติผล แล้วทูลนิมนต์เพื่ออาหารในวันรุ่งขึ้น เช้าขึ้นได้ถวายมหาทานแก่พระภิกษุสงฆ์ มีพระพุทธองค์เป็นประธาน ได้ทำอย่างนั้นตลอดกึ่งเดือน จึงทูลอาราธนาเพื่อให้พระพุทธองค์เสด็จไปสู่เมืองโกสัมพี ฯ พระพุทธองค์ก็ทรงแสดงซึ่งความที่แห่งพระตถาคตเจ้าทั้งหลายเป็นผู้ยินดีในที่สงัดให้ฟัง ฯ เศรษฐีทั้ง ๓ นั้นกราบทูลว่า ข้าพระองค์ทั้งหลายทราบแล้ว แล้วกราบทูลว่า ขอพระองค์จงเสด็จไป ในเมื่อข้าพระองค์ทั้งหลายส่งข่าวมา แล้วพากันถวายบังคมลากลับสู่เมืองโกสัมพี แล้วให้สร้างวิหารลงที่อุทยานของตน ๆ ฯ วิหารที่โฆสกเศรษฐีให้สร้าง ชื่อว่า โฆสิตาราม ฯ วิหารที่กุกกุฏเศรษฐีให้สร้าง ชื่อว่า กุกกุฏาราม ฯ วิหารที่ปาวาริกเศรษฐีให้สร้าง ชื่อว่า ปาวาริกอัมพวัน ฯ เศรษฐีทั้ง ๓ ให้สร้างวิหารแล้ว จึงให้คนไปกราบทูลพระพุทธองค์ว่า ขอพระพุทธองค์ทรงเสด็จมาสู่เมืองโกสัมพี เพื่อสงเคราะห์ข้าพระองค์ทั้งหลายด้วยเถิด พระเจ้าข้า

พระพุทธองค์ ก็พร้อมด้วยพระภิกษุสงฆ์เป็นอันมาก เสด็จออกเดินทาง ได้ทรงเห็นอุปนิสัยแห่งพระอรหันต์ของมาคัณฑิยพราหมณ์ในระหว่างทาง จึงทรงงดการเสด็จ ได้แวะที่กัมมาสทัมมนิคม ในแว่นแคว้นกุรุ ฯ ในคราวนั้น มาคัณฑิยพราหมณ์ ได้บูชาไฟที่นอกบ้านคืนยังรุ่ง

แล้วเข้าไปภายในบ้านแต่เช้า ฯ รุ่งเช้าขึ้นพระพุทธองค์ได้เสด็จเข้าไปทรงบิณฑบาตในภายในบ้าน ได้แสดงพระองค์ให้ปรากฏแก่มาคันทิย-พราหมณ์ ซึ่งเดินสวนทางมา ฯ มาคันทิยพราหมณ์ได้เห็นแล้ว จึงคิดว่านานแล้วเราได้แสวงหาชายบุรุษ ที่มีรูปสมบัติเสมอกับธิดาของเรา ก็เมื่อผู้มีรูปสมบัติมีอย่างเช่นนี้ เราก็ต้องการ ก็บรรพชิตนี้เป็นผู้มีรูปสวยอย่างยิ่งน่าดูไม่รู้อิ่ม เป็นผู้สมควรแก่ธิดาของเรา คิดดังนี้แล้วจึงได้รีบไปที่บ้าน ฯ ดังได้สดับมาว่า พราหมณ์นั้นเป็นวงศ์บรรพชิตวงศ์หนึ่งเมื่อก่อน เพราะฉะนั้น จิตของพราหมณ์นั้นจึงน้อมไปอย่างนั้น เพราะได้เห็นบรรพชิต ฯ พราหมณ์นั้นจึงบอกนางพราหมณีว่า เราต้องการบรรพชิตเช่นนี้ ก็บรรพชิตเช่นนี้ เราไม่เคยเห็นเลย บรรพชิตผู้นี้เป็นผู้มีสีดังทองคำ มีสีดังพรหม สมควรแก่ธิดาของเรา เธอจงแต่งตัวให้ธิดาของเราโดยเร็วพลัน ฯ เมื่อนางพราหมณีแต่งตัวให้ธิดาอยู่นั้น พระพุทธองค์ก็ได้ทรงแสดงรอยพระบาทไว้ในที่พราหมณ์ได้เห็น แล้วเสด็จเข้าไปสู่ภายในพระนคร ฯ ครั้งนั้น พราหมณ์ได้พาธิดากับนางพราหมณีออกไปที่นั้น แล้วได้แลหาข้างโน้นข้างนี้ เมื่อไม่เห็นพระพุทธองค์ ก็ต่อว่านางพราหมณีว่า เพราะเธอชักช้า บรรพชิตนั้นจึงออกจากที่นี้ไปเสียแล้ว ฯ พราหมณ์นั้นก็ไปดูที่พระพุทธองค์เสด็จไปว่าจะไปข้างไหน ก็ได้เห็นรอยพระบาท จึงบอกนางพราหมณีว่า นี่แหละคือรอยเท้าของบุรุษนั้น บุรุษนั้นคงจักไปจากที่นี้แล้ว

ครั้งนั้น นางพราหมณีได้เห็นรอยพระบาท ของพระพุทธองค์แล้ว จึงคิดว่า พราหมณ์ผู้นี้โง่เขลามาก แล้วกล่าวว่า นี่แน่ะพราหมณ์ ท่านบอกว่า จักให้ธิดาแก่บุรุษเช่นนี้ เราขอบอกว่า รอยเท้าของผู้มีราคะ โทสะ โมหะ ย่อมไม่เป็นเช่นนี้ รอยเท้านี้เป็นรอยเท้าของพระสัพ-พัญญูพุทธเจ้าผู้เบิดหลังคาในโลกแล้ว ว่าดังนี้แล้วก็กล่าวขึ้นว่า รอยเท้าของผู้มีราคะ เป็นรอยเท้ากระโหย่งกลาง รอยเท้าของผู้มีโทสะเป็นรอยเท้าหนักซ่น รอยเท้าของผู้มีโมหะ เป็นรอยเท้าหนักปลาย รอยเท้าเช่นนี้ เป็นรอยเท้าของผู้เบิดเครื่องมุงบังในโลกแล้ว ดังนี้ ของดเรื่องในภัณฑ์นี้ไว้เพียงเท่านี้ ฯ เอวๆ ก็มี ด้วยประการฉะนี้ ฯ

กัณฑ์ที่ ๑๐๙

คัมภีร์อังคุตตรนิกาย เอกนิบาต

ว่าด้วยนางขุชชุตตราและนางสามาวดี

โส พฺราหฺมณิยา เอตฺตกํ กเถนฺติยา วจนํ อสุตฺวา ตุวํ นาม จณฺฑมุขราติ อาหาติ.

ณ บัดนี้ อาตมภาพจักได้แสดงคัมภีร์อังคุตตรนิกาย เอกนิบาต กัณฑ์ที่ ๑๐๙ ว่าด้วยเรื่องนางขุชชุตตรา และนางสามาวดี สืบต่อไป เพื่อให้เป็นประโยชน์แก่พระพุทธศาสนา และพุทธศาสนิกชนทั้งหลาย ตลอดกาลนานหาประมาณมิได้

อรรถกถา

ดำเนินความตามอรรถกถาว่า พราหมณ์นั้นไม่ได้ยินถ้อยคำแห่งนางพราหมณีเช่นนี้มานานแล้ว จึงกล่าวขึ้นว่า เธอปากร้ายมาก ฯ เมื่อคนทั้งสองโต้เถียงกันอยู่อย่างนั้น องค์พระสรรเพชญศาสดาเสด็จไปเที่ยวบิณฑบาตแล้ว เสวยเสร็จแล้ว ก็เสด็จออกไปเพื่อให้พราหมณ์ได้เห็น ฯ พราหมณ์ได้เห็นแล้วจึงบอกนางพราหมณีว่า บุรุษนี่แหละ เป็นบุรุษที่เราว่า จึงไปยืนอยู่ข้างหน้าของพระทศพล แล้วกราบทูลว่า บรรพชิต นับแต่เราได้เห็นท่านแต่เช้าแล้ว เราคิดว่า หญิงที่จะมีรูปร่างเสมอกับธิดาของเราในชมพูทวีปไม่มี ส่วนบุรุษที่จะมีรูปร่างเสมอกับท่านก็ไม่มี เราให้ธิดาของเราแก่ท่าน เพื่อให้ท่านเลี้ยง ท่านจงรับธิดาของเราไปเลี้ยงเถิด ฯ ลำดับนั้น องค์พระสรรเพชญพุทธเจ้า จึงตรัสว่า ดูก่อนพราหมณ์ ถึงเทพธิดาผู้อยู่ในกามาวจรสวรรค์ ผู้มีรูปทรงอันอุดม มีผิวพรรณต่าง ๆ กัน มายืนกล่าวเล้าโลมเราอยู่ในที่ใกล้ เราก็ยังไม่ต้องการ เราจักรับธิดาของพราหมณ์ไปทำไม ตรัสดังนี้แล้ว จึงตรัสว่า ความพอ

ใจในสภาพแห่งคนคู่ ไม่ได้มีแก่เรา เพราะได้เห็นนางตัณหา อรดี ราคา ความพอใจในสภาพแห่งคนคู่จักมีแก่เรา เพราะได้เห็นรูปร่างอันเต็มด้วยมูตรคูถอันนี้ ได้อย่างไร เราไม่ต้องการจะถูกต้องชิ่งธิดาของเธอแม้ด้วยเท้าของเรา ดังนี้

นางมาคันทิชิ่งเป็นธิดาของพราหมณ์นั้น ได้ฟังดังนี้แล้ว ก็คิดว่าการที่บุรุษผู้ไม่ต้องการจะบอกว่า อย่าเลย ก็สมควร แต่สมณะนี้ได้เหมาเราว่าเต็มไปด้วยมูตร คูถ แม้แต่เท้าก็ไม่อยากให้ถูก ย่อมไม่สมควร เมื่อเราได้รับตำแหน่งใหญ่สักอย่างหนึ่ง เราจักแก้แค้นให้ได้ ฯ ฝ่ายองค์พระจอมไตรศาสดาก็ไม่ทรงรำพึงถึงเรื่องนี้ ได้ทรงแสดงธรรมแก่มาคันทิยพราหมณ์ต่อไป เมื่อจบการทรงแสดงธรรม มาคันทิยพราหมณ์กับภรรยาก็ได้ตั้งอยู่ในอนาคามิผล แล้วกล่าวกันว่า บัดนี้ เราไม่มีประโยชน์ด้วยมราวาสแล้ว จึงให้น้องชายชิ่งเป็นอาว์ของนางคันทิ รับนางมาคันทิไว้ แล้วก็พากันไปบรรพชา สำเร็จเป็นพระอรหันต์ ฯ ครั้งนั้น พระเจ้าอุเทนได้โปรดให้นำนางมาคันทิไปอภิเษก ให้อยู่ในปราสาทหลังหนึ่งพร้อมด้วยหญิงบริวาร ๕๐๐

ฝ่ายพระพุทธองค์ชิ่งทรงจาริกไปโดยลำดับ ก็ไปถึงเมืองโกสัมพี ฯ เศรษฐีทั้ง ๓ ได้ทราบแล้ว ก็พากันออกไปต้อนรับ กราบทูลว่า ข้าแต่พระองค์ผู้ประเสริฐ ข้าพระองค์ทั้งหลายได้สร้างวิหาร ๓ แห่งขึ้น เพื่อพระองค์แล้ว ขอพระองค์จงทรงรับชิ่งวิหารทั้ง ๓ แห่ง เพื่อสงเคราะห์สงฆ์ในทิศทั้ง ๔ เถิด พระเจ้าข้า ฯ สมเด็จพระบรมศาสดาก็ทรงรับวิหารทั้ง ๓ ฯ ฝ่ายเศรษฐีทั้ง ๓ ก็ทูลนิมนต์เพื่อให้ไปเสวยในวันรุ่งเช้า แล้วก็พากันถวายบังคมลา ฯ ฝ่ายนางมาคันทิได้ทราบว่า พระศาสดาเสด็จมา ก็ให้พาพวกนักเลงมาติดสินบนว่า พวกท่านจงพากันไปด่าพระสมณโคดมด้วยถ้อยคำอย่างนี้ ๆ ให้จงได้ ฯ นักเลงพวกนั้นก็พากันไปด่าว่าพระพุทธองค์ กับทั้งพระภิกษุสงฆ์ ในเวลาเสด็จไปบิณฑบาต ด้วยคำด่านานาประการ ฯ พระอานนท์จึงกราบทูลองค์พระศาสดาจารย์ว่า ไม่ควรจะอยู่ในที่ถูกด่าเช่นนี้ ควรจะไปเมืองอื่นเถิด พระเจ้าข้า ฯ

องค์พระศาสดาจึงตรัสว่า อานนท์ ธรรมดาพระตถาคตเจ้าทั้งหลายย่อมไม่หวั่นไหวด้วยโลกธรรม ๘ เสียงด่านี้จักไม่เลย ๗ วันไป เสียงด่านี้จักตกลงในเบื้องบนแห่งพวกที่ด่านั่นเอง อานนท์อย่าคิดเลย ฯ ฝ่ายเศรษฐีทั้ง ๓ นั้น ก็นิมนต์องค์พระทศพลเข้าไปเสวยที่บ้านของตน ฯ เมื่อเศรษฐีทั้ง ๓ นั้นถวายทานอยู่อย่างนั้น ก็ล่วงไปได้หนึ่งเดือน ฯ ครั้งนั้น เศรษฐีทั้ง ๓ นั้นจึงคิดว่า ธรรมดาพระพุทธเจ้าทั้งหลายย่อมเกิดขึ้น เพื่อสงเคราะห์โลกทั้งปวง พวกเราจักต้องให้โอกาสแก่ผู้อื่น คิดดังนี้แล้วจึงได้ให้โอกาสแก่ชาวเมืองโกสัมพี ฯ จำเดิมแต่นั้นมาชาวเมืองโกสัมพีก็ได้ถวายมหาทานตามส่วนแห่งถนน และตามส่วนแห่งหมู่คณะ

อยู่มาวันหนึ่ง พระพุทธองค์มีพระภิกษุสงฆ์เป็นบริวาร ได้ประทับอยู่ที่บ้านแห่งหัวหน้าช่างดอกไม้ ฯ ในขณะนั้น นางขุชชุตตราซึ่งเป็นคนใช้ของนางสามาวดี ได้ถือเอาเงิน ๘ กหาปณะ ไปที่เรือนนั้นเพื่อต้องการดอกไม้ ฯ ช่างดอกไม้ได้เห็นแล้ว จึงบอกว่า แม่ขุชชุตตรา วันนี้ให้ดอกไม้แก่เธอไม่ได้ เรากำลังจัดการเลี้ยงดูพระภิกษุสงฆ์ มีพระพุทธองค์เป็นประธานอยู่ ถึงแม้ขุชชุตตราก็จงช่วยเราเลี้ยงดู เพราะผู้ที่ช่วยเหลือผู้อื่นอย่างนี้ ย่อมพ้นจากทุกข์ได้ เธอจักได้พ้นจากความเป็นคนใช้ของผู้อื่นด้วยอาการอย่างนี้ ฯ ลำดับนั้น นางขุชชุตตราจึงบริโภคอาหารที่ตนได้แล้ว ได้รับใช้อยู่ในโรงครัว ฯ นางขุชชุตตราก็จำธรรมทั้งปวงที่พระพุทธองค์ได้ทรงแสดงไว้ได้ เวลาได้ฟังคำอนุโมทนา ก็ได้ตั้งอยู่ในโสดาปัตติผล ฯ ในวันอื่น ๆ นางขุชชุตตรานั้น ได้ซื้อดอกไม้ไปด้วยเงินเพียง ๔ กหาปณะเท่านั้น แต่ในวันนั้นได้ซื้อไปทั้ง ๘ กหาปณะ เพราะไม่มีจิตคิดอยากได้ในทรัพย์ของผู้อื่น ด้วยเหตุที่ตนได้เห็นของจริงแล้ว จึงเอาดอกไม้ใส่เต็มกระเช้า ไปถวายพระนางสามาวดี

ครั้งนั้น พระนางสามาวดีจึงตรัสถามว่า แม่อุตตรา ในวันอื่นเธอไม่ได้ดอกไม้มามาก ในวันนี้ได้มามาก พระราชาทรงโปรดมากขึ้นหรือ ? นางขุชชุตตราก็ไม่ปกปิดสิ่งที่ตนทำมาแล้ว เพราะตนเป็นผู้กล่าวเท็จไม่ได้เป็นอันขาด ได้เล่าเรื่องทั้งปวงให้ฟัง เมื่อพระนางสามาวดีตรัสถาม

ว่า วันนี้เหตุไรจึงได้ดอกไม้มามาก ก็กราบทูลตามความจริง แล้วกราบทูลว่า วันนี้หม่อมฉันได้ฟังพระธรรมของพระทศพล ได้กระทำให้แจ้งซึ่งธรรมอันไม่รู้จักตายแล้ว เพราะฉะนั้น หม่อมฉันจึงไม่กราบทูลเที่จ ฯ พระนางสามาวดีจึงเหยียดพระหัตถ์ออกว่า แม่อุตตรา ธรรมอันไม่รู้จักตายที่เธอได้แล้วเธอจงให้แก่พวกเราบ้าง ฯ นางขุชชุตตราจึงกราบทูลว่า ข้าแต่พระแม่เจ้า หม่อมฉันไม่อาจถวายด้วยอาการอย่างนี้ได้ แต่ว่าหม่อมฉันจักแสดงธรรมถวาย ตามที่พระศาสดาทรงแสดง พระแม่เจ้าจักได้ธรรมซึ่งตกไปในพระโสตของพระแม่เจ้า ฯ ถ้าอย่างนั้นแม่อุตตราจงแสดงให้เราฟัง ฯ หม่อมฉันไม่อาจแสดงด้วยอาการอย่างนี้ ขอจงเอาอาสนะสูงให้หม่อมฉัน ส่วนพระแม่เจ้าจงนั่งที่อาสนะต่ำ ฯ หญิงทั้ง ๕๐๐ นั้นจัดอาสนะสูงให้นางขุชชุตตราแล้ว ก็พากันนั่งลงที่อาสนะต่ำ ฯ ฝ่ายนางขุชชุตตราตั้งอยู่ในเสขปฏิสัมภิทาแล้ว ก็แสดงธรรมถวาย ฯ ในเวลาจบการแสดงธรรม หญิงทั้งปวง มีพระนางสามาวดีเป็นใหญ่ ก็ได้ตั้งอยู่ในโสดาปัตติผล ฯ จำเดิมแต่นั้นไป หญิง ๕๐๐ นั้น ก็ได้ปลดเปลื้องนางขุชชุตตราออกจากความเป็นสาวใช้ บอกว่า แม่จงไปฟังพระธรรมกถาของพระศาสดาแล้วนำมาแสดงให้พวกเราฟัง ฯ ฝ่ายนางขุชชุตตราก็ได้ทำอย่างนั้น เริ่มแต่วันนั้นไป

มีคำถามว่า เพราะเหตุไร นางขุชชุตตรานั้นจึงได้เกิดเป็นสาวใช้ ฯ มีคำแก้ว่า ในครั้งศาสนาพระกัสสปสัมมาสัมพุทธเจ้าโน้น นางขุชชุตตรานั้นได้ใช้สามเณรองค์หนึ่งให้ทำกิจของตน ด้วยกรรมอันนั้นจึงได้เกิดเป็นคนใช้ผู้อื่นอยู่ถึง ๕๐๐ ชาติ ฯ มีคำถามว่า เพราะเหตุใดนางขุชชุตตรานั้นจึงได้เป็นหญิงเตี้ยค่อม ฯ มีคำแก้ว่า เมื่อพระพุทธเจ้าของเราทั้งหลายยังไม่เกิด นางขุชชุตตรานี้ได้อยู่ที่พระราชมณเฑียรของพระเจ้าพาราณสี ได้เห็นพระปัจเจกพุทธเจ้าพระองค์หนึ่ง ซึ่งไปฉันประจำในพระราชวัง ซึ่งมีร่างกายต่ำเตี้ย จึงหัวเราะต่อหน้าหญิงทั้งปวงที่อยู่ด้วยกัน แล้วเดินด้วยอาการคนเตี้ยค่อม เพราะฉะนั้น จึงได้เกิดเป็นคนเตี้ยค่อม ฯ มีคำถามว่า เพราะเหตุไร จึงได้มีบุญสำเร็จมรรคผล ฯ มี

คำแก้ว่า เมื่อพระพุทธเจ้าของเราทั้งหลายยังไม่เกิด บางขุชชุตตรานี้ได้เกิดในพระราชมณเฑียรของพระเจ้าพาราณสี ได้เห็นพระปัจเจกพุทธเจ้า ๘ พระองค์ ถือบาตรอันเต็มด้วยข้าวปายาสร้อนมาจากพระราชวัง ก็กล่าวว่า ขอท่านทั้งหลายจงวางบาตรไว้ที่เสวียนนี้แล้วถือไปเถิด จึงถวายเสวียนทองคำ ๘ อัน จึงได้เกิดเป็นผู้มีบุญด้วยผลแห่งทานนั้น

ครั้งนั้น หญิง ๕๐๐ ซึ่งเป็นบริวารของนางสามาวดี ถึงแม้ได้รู้แจ้งแทงตลอดของจริงแล้วก็ดี ก็ไปเฝ้าพระพุทธเจ้าไม่ได้ เพราะพระราชายังไม่มีศรัทธา เพราะฉะนั้น เมื่อพระพุทธเจ้าเสด็จเดินเข้าไปบิณฑบาต หญิงเหล่านั้นจึงพากันมองดูทางหน้าต่าง เมื่อหน้าต่างไม่พอ จึงพากันเจาะช่องที่ห้องของตน ฯ อยู่มาวันหนึ่ง เมื่อพระนางมาคันทีเสด็จลงจากปราสาทของตนเดินเล่นไปถึงปราสาทของหญิงเหล่านั้น ได้เห็นช่องในห้องแห่งหญิงเหล่านั้น จึงถามว่าอะไรกัน เมื่อหญิงเหล่านั้นไม่รู้ว่านางมาคันทีเผากอาฆาตต่อพระศาสดา จึงบอกว่า พระศาสดาเสด็จมาถึงเมืองนี้แล้ว พวกเรายืนแลดูและบูชาพระศาสดาอยู่ในที่นี้ นางมาคันทีจึงคิดว่า หญิงเหล่านี้ เป็นพวกอุบัฏฐายิกาของพระสมณโคดม เราจักใส่ความหญิงเหล่านี้ให้จงได้ แล้วจึงไปกราบทูลพระราชาว่า ข้าแต่มหาราชเจ้า ความต้องการในภายนอกได้มีอยู่แก่หญิงทั้งหลาย รวมทั้งพระนางสามาวดีด้วยแล้ว หญิงเหล่านั้น จักทำลายพระชนม์ของพระองค์ในไม่ช้า ฯ พระราชาก็ไม่ทรงเชื่อ ด้วยทรงดำริว่า หญิงเหล่านั้นจักทำอย่างนั้นไม่ได้ ถึงเมื่อพระนางคันทีกราบทูลอีก ก็ยังไม่ทรงเชื่อ เมื่อพระนางมาคันทีเห็นว่าตนกราบทูลถึง ๓ ครั้งแล้ว พระราชาก็ไม่ทรงเชื่อ จึงกราบทูลขึ้นว่า ถ้าพระองค์ไม่ทรงเชื่อ ก็จงเสด็จไปพิจารณาดูที่อยู่ของหญิงเหล่านั้น ฯ พระราชาก็ได้เสด็จไป ได้ทอดพระเนตรเห็นช่องในห้องของหญิงเหล่านั้น จึงตรัสถามว่า นี่อะไร เมื่อหญิงเหล่านั้นกราบทูลเรื่องนั้นแล้ว ก็ไม่ทรงพิโรธ ไม่ตรัสว่าอย่างไร พระนางมาคันทีจึงกราบทูลว่า พระนางสามาวดีทั้งบริวารไม่มีความสิเน่หารักใคร่ต่อพระองค์ เวลาเขาได้เห็นพระสมณโคดมเดินไปตามระหว่างถนน เขาได้ชิงกันดูจนหน้าต่างไม่พอ ฯ

จำเดิมแต่นั้นไป พระราชาจึงโปรดให้ทำหน้าต่างมีตาข่ายที่ปราสาทของหญิงเหล่านั้น

เมื่อนางมาคันทิ ไม่อาจทำให้พระราชากริ้วหญิงเหล่านั้นได้ด้วยอาการอย่างนี้ จึงกราบทูลว่า หญิงเหล่านนจะมความจงรกภอพระองค์หรือไม่ก็จักได้ทรงทราบ ขอพระองค์จงทรงส่งไก่ ๘ ตัว ไปให้หญิงเหล่านั้นว่า จงทำไก่ ๘ ตัวนั้นให้สุก แล้วส่งมาให้เรา ฯ พระราชาก็ทรงส่งไก่ ๘ ตัวนั้นไปให้แก่พระนางสามาวดี ฯ พระนางสามาวดีเป็นพระโสดาบันอริยสาวิกาแล้ว จักทำไก่เป็นให้สุกได้อย่างไร เพราะฉะนั้น จึงตรัสว่า อย่าเลย แล้วไม่มีพระประสงค์ที่จะทรงถูกต้องไก่แม้ด้วยพระหัตถ์ ฯ พระนางมาคันทิจึงกราบทูลว่า ช่างเถิด มหาราช ขอพระองค์จงตรัสสั่งไปว่า ให้ทำไก่เหล่านี้ให้สุกเพื่อพระสมณโคดม ฯ พระราชาก็ตรัสสั่งอย่างนั้น ฯ พระนางมาคันทิได้สั่งให้คนฆ่าไก่เหล่านั้นเสียในระหว่างทางแล้วสั่งไปว่า จงทำไก่เหล่านี้ให้สุก แล้วจงถวายพระสมณโคดม ฯ พระนางสามาวดีก็ได้กระทำตามรับสั่งด้วยเข้าใจอย่างนั้น แล้วส่งไปถวายพระทศพล ฯ ส่วนนางมาคันทีก็กราบทูลว่า จงดูเถิดมหาราชเจ้า ถึงแม้อย่างนี้ พระนางมาคันทีก็ไม่อาจทำให้พระราชากริ้วได้ ฯ เรื่องเบื้องหน้าแต่นี้จักได้ยกขึ้นแสดงในกัณฑ์หลัง ส่วนในกัณฑ์นี้ของดไว้เพียงเท่านี้.

เอวํ ก็มี ด้วยประการฉะนี้ ฯ

กัณฑ์ที่ ๑๑๐

คัมภีร์อังคุตตรนิกาย เอกทุกนิบาต

ว่าด้วยเรื่องนางขุชชุตตรา และนางสามาวดี

อยำ ปน อุเหโน ตาสุ เอเกกิสฺสา วสนฏฺฐาเน สตฺต สตฺต ทิวสานิ วสิติ.

ณ บัดนี้ อาตมภาพจักได้แสดงคัมภีร์อังคุตตรนิกาย เอกทุกนิบาต กัณฑ์ที่ ๑๑๐ ว่าด้วยเรื่องนางขุชชุตตรา และนางสามาวดีสืบต่อไป เพื่อให้เป็นประโยชน์แก่พระพุทธศาสนา และพุทธศาสนิกชนทั้งหลาย ตลอดกาลนานหาประมาณได้

อรรถกถา

ดำเนินความตามอรรถกถาว่า พระเจ้าอุเทนนั้น ได้ประทับอยู่ในปราสาทแห่งพระมเหสีองค์หนึ่ง ๆ แห่งละ ๗ วัน ฯ ครั้งนั้น พระนางมาคันทิยาได้ให้จับลูกงูเห่าดำตัวหนึ่ง ใส่ลงไว้ในปล้องไม้ไก่ แล้วเก็บไว้ในที่อยู่ของตน ฯ เมื่อพระราชาจะเสด็จไปในที่ไหน ก็ได้ทรงถือเอาพิณหัตถีกันต์ไปด้วยทุกครั้งไป ฯ ในเวลาที่พระราชาเสด็จมาที่ปราสาทของตน นางมาคันทีก็เอาลูกงูเห่าตัวนั้นใส่ลงในภายในพิณแล้วปิดช่องเสีย ฯ ในเวลาที่พระราชาจะเสด็จไปที่ปราสาทของพระนางสามาวดี จึงกราบทูลว่า ข้าแต่มหาราชเจ้า พระนางสามาวดีเป็นผายพระสมณโคดม ไม่เอื้อเฟื้อต่อพระองค์ เขาจักต้องคิดทำร้ายพระองค์อย่างใดอย่างหนึ่ง ขอพระองค์จงอย่าประมาท ฯ พระราชาได้เสด็จไปที่ปราสาทของพระนางสามาวดีประทับอยู่ตลอด ๗ วัน แล้วก็ได้เสด็จไปที่ปราสาทของพระนางมาคันทิ เมื่อเสด็จมาถึงพระนางมาคันทีทำเหมือนกราบทูลว่า ข้าแต่มหาราชเจ้า พระนางสามาวดีไม่หาช่องทำร้าย

พระองค์อย่างไรหรือ จึงรับพิณมาจากพระหัตถ์ของพระราชา แล้วเขย่าดูทั้งกราบทูลว่า อะไรอยู่ในพิณนี้ แล้วก็ทำให้งูเห่าออกมา จึงทิ้งพิณแล้วร้องว่า งูอยู่ในพิณ ฯ ในเวลานั้น พระราชาก็ทรงกริ้วเป็นไฟเหมือนกับป่าไม้ไผ่ถูกไฟไหม้ และเหมือนก้อนเกลือทิบคคลใส่เข้าในไฟ จึงตรัสสั่งให้หาพระนางสามาวดีทั้งบริวารมา ฯ พวกราชบุรุษก็ได้ไปกราบทูลให้ทรงทราบว่า พระนางสามาวดีทรงทราบว่า พระราชากริ้ว ก็บอกให้หญิงบริวารทราบทั่วกันว่า พระราชามีพระประสงค์จะฆ่าพวกเราในวันนี้ เพราะฉะนั้น พวกเราจงแผ่เมตตาไปถึงพระราชาโดยเฉพาะ ฯ พระราชาให้หาหญิงเหล่านั้นมาแล้ว ให้ยืนต่อกันเป็นลำดับไปแล้ว ทรงถือเอาธนูใหญ่สอดลูกธนูอันอาบด้วยยาพิษ แล้วยกธนูขึ้นเล็ง ฯ ในขณะนั้น หญิงทั้งปวงมีพระนางสามาวดีเป็นประธานก็แผ่เมตตาไปถึงพระราชา พระราชาก็ไม่อาจแผลงลูกธนูไปได้ ทั้งไม่อาจวางธนูลงได้ มีพระเสโทไหลอาบพระองค์ มีพระกายสั่นเทา มีพระเขพะไหลออกจากพระโอฏฐ์ ไม่เห็นสิ่งใดที่ควรจะยึดถือเป็นที่พึ่ง ฯ ลำดับนั้น พระนางสามาวดีจึงกราบทูลว่า ข้าแต่มหาราชเจ้า พระองค์ทรงลำบากหรือ ? พระราชาตรัสตอบว่า ลำบากพระเทวี เธอจงเป็นที่พึ่งของเราด้วยเถิด ฯ พระนางกราบทูลว่า ขอมหาราชเจ้าจงทันปลายลูกธนูลงไปทางพื้นดิน ฯ พระราชาก็กระทำตาม ฯ พระนางจึงอธิษฐานว่า ขอให้ลูกธนูหลุดออกไปเถิด ฯ ในขณะนั้น ลูกธนูก็หลุดออกไปจากธนู ฯ พระราชาดำลงไปในน้ำในขณะนั้น แล้วเสด็จขึ้นมาทั้งมีพระเกษาเปียก พระภูษาเปียก ได้ทรงหมอบลงในที่ใกล้พระบาทของพระนางสามาวดี แล้วตรัสว่า จงอดโทษเถิดเทวี เราได้ทำอย่างนี้ เพราะเราไม่ได้ใคร่ครวญ ด้วยเราเชื่อฟังถ้อยคำของผู้ที่ยุยง ฯ พระนางทูลตอบว่า หม่อมฉันอดโทษแล้ว ฯ จึงตรัสว่า ดีละ พระเทวี เธอได้อดโทษแก่เราแล้ว จำเดิมแต่นี้ไปเธอจงถวายทานแก่พระทศพลตามความชอบใจของเธอ ในเวลาบ่ายเธอจงไปฟังพระธรรมที่วิหาร เราจะให้การรักษาตั้งแต่วันนี้ไป ฯ พระนางกราบทูลว่า ถ้าอย่างนั้นจำเดิม

แต่วันนี้ไป ขอพระองค์จงนิมนต์ภิกษุมาองค์หนึ่ง ให้แสดงธรรมให้พวกหม่อมฉันฟัง ฯ พระราชาก็เสด็จไปเฝ้าพระศาสดา ทูลขอพระอานนทเถรเจ้า

จำเดิมแต่นั้นไป หญิงเหล่านั้นก็ให้นิมนต์พระเถรเจ้ามาทำสักการะบูชา แล้วก็ถวายอาหาร เวลาพระเถรเจ้าฉันเสร็จแล้ว ก็ได้เรียนธรรมในสำนักของพระเถรเจ้า ฯ อยู่มาวันหนึ่ง หญิงเหล่านั้นเลื่อมใสต่อวาจาอนุโมทนาของพระเถรเจ้า จึงได้ถวายผ้าสะใบ ๕๐๐ ผืน แก่พระเถรเจ้า ฯ ดังได้สดับมาว่า เมื่อพระเถรเจ้าเกิดเป็นช่างหูกชาติก่อน ได้ถวายเผ้าคืบหนึ่ง พร้อมกับเข็มเล่มหนึ่ง แก่พระปัจเจกพุทธเจ้าองค์หนึ่ง ฯ ด้วยผลแห่งการถวายเข็มนั้น ท่านจึงได้เป็นผู้มีปัญญามากในชาตินี้ และด้วยผลแห่งการถวายผ้านั้น ท่านจึงได้ผ้าถึง ๕๐๐ ครั้ง ๆ ละ ๕๐๐ ผืน เหมือนอย่างนี้

ลำดับนั้น นางมาคันทิ ซึ่งไม่เห็นหนทางที่จะทำอย่างอื่น จึงกราบทูลว่า ข้าแต่มหาราชเจ้า ไปเที่ยวอุทยานกันเถิด เมื่อพระราชาทรงรับแล้ว ก็ให้เรียกอาว์มาบอกว่า ในเวลาที่เราไปอุทยาน เธอจงไปที่ปราสาทของนางสามาวดี บอกว่า พระราชาให้พระนางสามาวดี กับทั้งบริวารเข้าอยู่ในปราสาท แล้วจงปิดประตูเสีย จงพันเสาปราสาทด้วยผ้าชุบน้ำมัน แล้วจงใส่ไฟ ฯ อาว์ก็ได้กระทำตามคำสั่งของนางมาคันทิ ฯ ในวันนั้น หญิงทั้งปวงนั้น ไม่อาจเข้าสมาบัติได้ ด้วยอานุภาพแห่งอุปนิสัยกรรมที่ตนได้ทำไว้ในชาติก่อน ได้ถูกไฟไหม้เป็นขี้เถ้าไปหมด ฯ พวกบุรุษที่อารักขาหญิงเหล่านั้น ก็ไปกราบทูลพระราชาให้ทรงทราบ ฯ พระราชาก็ทรงคิดว่า ใครเป็นผู้ให้กระทำ ก็ทรงทราบว่า นางมาคันทิเป็นผู้ให้กระทำ จึงให้นางมาคันทีมาเฝ้า ตรัสว่า พระน้องทำดีมาก เมื่อก่อนเราจะนั่งจะนอนอย่างไร เราก็ระแวงภัยอยู่เสมอ เราชอบใจพระน้องมาก เราจะให้สมบัติแก่พระน้อง ขอพระน้องจงให้ประชุมพวกญาติ ฯ นางมาคันทีได้ฟังพระราชโองการแล้ว ผู้ไม่ใช่ญาติก็ทำให้เป็นญาติ แล้วเรียกมาประชุมกัน ฯ พระราชาทรงเห็นพวกนั้นมา

ประชุมพร้อมกันแล้ว จึงให้ขุดหลุมลึกเพียงคอที่พระลานหลวงแล้วให้ฝังคนเหล่านั้นลงไป ให้ไถด้วยไถเหล็กใหญ่ ๆ ให้เชือดเนื้อนางมาคั่นทีออกทีละชั้น ๆ ให้ทอดให้นางมาคั่นทีกิน

มีคำถามว่า เพราะอะไร พระนางสามาวดี ทั้งบริวารจึงถูกไฟไหม้ ? มีคำแก้ว่า เมื่อชาติก่อนโน้น พระนางสามาวดีกับหญิง ๕๐๐ นั้น ไปเล่นน้ำที่แม่น้ำคงคา เวลาหนาวก็ขึ้นมายืนอยู่ที่ริมฝั่ง ได้เห็นบรรณศาลาของพระปัจเจกพุทธเจ้าอยู่ในที่ใกล้ ก็ไม่ได้แลดูข้างใน ได้เผาบรรณศาลาผิง ฯ ส่วนพระปัจเจกพุทธเจ้า ได้นั่งเข้านิโรธสมาบัติอยู่ในบรรณศาลา ฯ เมื่อไฟดับหมดแล้ว หญิงเหล่านั้นจึงได้เห็นพระปัจเจกพุทธเจ้า จึงปรึกษากันว่า พวกเราจะทำอย่างไร พระปัจเจกพุทธเจ้าองค์นี้ เป็นกุลุปกะของพระราชา พระราชาทรงทราบก็จักทรงพิโรธแก่พวกเรา พวกเราพากันเผาพระปัจเจกพุทธเจ้าองค์นี้เสียให้ไหม้ให้หมด จะเป็นการดี จึงได้หาฟืนไปสุมพระปัจเจกพุทธเจ้าองค์นั้น เมื่อขาดเปลวไฟแล้ว พระปัจเจกพุทธเจ้าองค์นั้น ก็ออกจากสมาบัติสลัดจีวร แล้วก็เสด็จไปต่อหน้าหญิงเหล่านั้น ด้วยกรรมอันนั้น หญิงเหล่านั้นได้พากันไปไหม้อยู่ในนรก แล้วพากันถูกไฟไหม้ในชาตินี้ด้วยเศษบาปกรรมอันนั้น

ต่อมาภายหลังได้มีการสนทนากันขึ้น ในท่ามกลางบริษัท ๔ ว่านางขุชชุตตรา เป็นพหุสูตร เป็นผู้สามารถแสดงธรรมให้หญิง ๕๐๐ ฟัง จนได้สำเร็จโสดาปัตติผล ฝ่ายพระนางสามาวดี ก็กั้นลุกธนูของพระราชาที่กำลังกรีวได้ด้วยการแผ่เมตตา ฯ มหาชนได้พากันสรรเสริญอย่างนี้ ฯ เรื่องนี้ได้มีขึ้นอย่างนี้ ฯ ต่อมาภายหลัง ครั้งพระพุทธองค์ทรงประทับที่พระเชตวันมหาวิหาร ได้ทรงทำเรื่องนี้ให้เป็นต้นเหตุ จึงทรงตั้งนางขุชชุตตราไว้ในตำแหน่ง เลิศกว่าอุบาสิกาทั้งหลายผู้เป็นพหุสูตร ทรงตั้งนางสามาวดีไว้ในตำแหน่งเลิศกว่าหญิงทั้งหลาย ผู้อยู่ในเมตตา ฯ สิ้นเรื่องนางขุชชุตตรา และนางสามาวดีเพียงเท่านี้

ท่านผู้ฟังทั้งหลาย จะต้องนึกสงสัยว่า เหตุไรผู้มีเมตตาจึงถูกไฟไหม้ ฯ พระพุทธเจ้าทรงแสดงอานุภาพเมตตาไว้ถึง ๑๑ ประการ

รวมทั้งข้อว่าผู้เจริญเมตตา ย่อมไม่ถูกไฟไหม้ ไม่ถูกสาตราอาวุธ ไม่ถูกยาพิษ ดังนี้เป็นต้น ก็เหตุไรพระนางสามาวดี กับหญิงบริวารจึงถูกไฟไหม้ ฯ ในคัมภีร์ทั้งหลาย มีคัมภีร์นิบาตชาดก และคัมภีร์มิลินทปัญหา ได้กล่าวไว้ว่า อำนาจพระปริตร คือ อำนาจพระพุทธมนต์ และอำนาจเมตตา ย่อมป้องกันไม่ได้ด้วยเหตุ ๓ ประการ คือ อำนาจพระปริตรนั้น เมื่อผู้ใดไม่เชื่อถือ หรือเชื่อถือ แต่ว่าประมาท ไม่ได้สาธยายเหมือนดังพระยานกยูงทอง หรือได้สาธยาย แต่ว่ามีบุพพกรรมก็คุ้มไม่ได้ ส่วนอานุภาพเมตตานั้น ถ้ามีบุพพกรรมก็คุ้มไม่ได้ ดังนี้ โดยเหตุนี้ ในอรรถกถาทั้งหลาย มีอรรถกถาที่แสดงมาแล้วนั้นเป็นต้น จึงได้กล่าวบุพพกรรมของหญิงเหล่านั้นไว้ว่า ได้เผาพระบัจเจกพุทธเจ้าด้วยเจตนา จึงได้ถูกไฟไหม้ดังแสดงมา ฯ สันนิษฐานความในเทศนากัณฑ์นี้เพียงเท่านี้.

เอวํ กิร ด้วยประการฉะนี้ ฯ

กัณฑ์ที่ ๑๑๑

คัมภีร์อังคุตตรนิกาย เอกทุกนิบาต

ว่าด้วยนางอุตตรานันทมารดา

เอตทคฺคํ ภิกฺขเว มม สาวิกานํ อุปาสิกานํ ฌายินํ ยทิทํ อุตฺตรา นนฺทมาตาติ.

ณ บัดนี้ อาตมภาพจักได้แสดงคัมภีร์อังคุตตรนิกาย เอกทุกนิบาต กัณฑ์ที่ ๑๐๐ ว่าด้วยเรื่องนางอุตตรานันทมารดา สืบต่อไป เพื่อให้เป็นประโยชน์แก่พระพุทธศาสนา และพุทธศาสนิกชนทั้งหลายตลอดกาลนานหาประมาณมิได้

บาลี

ดำเนินความตามวาระพระบาลี ที่ได้ยกขึ้นไว้เป็นเบื้องต้น แห่งเทศนานั้น สมเด็จพระศรีสุคตศาสดา ได้โปรดประทานเทศนาไว้ว่า ดูกอนภิกษุทงหลาย นางอุตตรานันทมารดา เลิศกว่าอุบาสกาทงหลายผู้ยินดีในฌาน ดังนี้

อรรถกถา

ในอรรถกถาว่า นางอุตตรานันทมารดานั้น ได้เกิดในตระกูลหนึ่งที่เมืองหงสวดี ในครั้งพระปทุมุตตรชินศรีศาสดา ได้เห็นองค์พระปทุมุตตรศาสดา ทรงตั้งอุบาสิกาคนหนึ่ง ไว้ในตำแหน่งเลิศกว่าอุบาสิกาทั้งหลายผู้ยินดีในฌาน จึงทำกองการกุศล แล้วปรารถนาตำแหน่งนั้น ฯ กุลธิดานั้น ได้ท่องเที่ยวอยู่ในเทพยดา มนุษย์ ตลอดแสนกัลป์ แล้วมาถือปฏิสนธิในท้องของภรรยาปุณณเศรษฐี ผู้อยู่อาศัยสุมนเศรษฐีในกรุงราชคฤห์ ครั้งพระพุทธเจ้าของเราทั้งหลายนี้ ฯ มารดาบิดาตั้งชื่อให้ว่า นางอุตตรา ฯ อยู่มาถึงวันนักขัตตฤกษ์ประจำปี วันหนึ่ง ราชคหเศรษฐีให้เรียกปุณณะมาบอกว่า พ่อปุณณะ นักขัตตฤกษ์ หรืออุโบสถ จักทำอะไรแก่ผู้ขัดสน แม้เมื่อเป็นอย่างนั้น เธอก็กล่าวว่า เธอจักถือเอาเสบียงสำหรับนักขัตตฤกษ์ แล้วจักไปเล่นนักขัตตฤกษ์ เธอจักนำโคที่มีกำลัง และผาลไถ กับไถ ไปไถนาได้อย่างไร ฯ ปุณณะตอบว่า ข้าพเจ้าจะปรึกษากับภรรยาดูก่อน แล้วก็แจ้งแก่ภรรยา ฯ ภรรยาตอบว่า ท่านเศรษฐีย่อมเป็นนายของเรา เมื่อท่านพูดกับเธอถ้อยคำของเธอน่าฟัง ก็เธออย่าได้สละการไถนาของตน ฯ นายปุณณะได้ฟังถ้อยคำของภรรยาแล้ว ก็ถือเอาไถไปเพื่อจะไถนา ฯ ในวันนั้น พระสารีบุตรเถรเจ้า ออกจากนิโรธสมาบัติแล้ว ก็รำพึงว่า วันนี้เราควรทำความสงเคราะห์แก่ใคร จึงเห็นอุปนิสัยแห่งนายปุณณะนี้ พอถึง

เวลาภิกขาจาร ก็คล้องบาตรจีวรไปที่ใถนาแห่งนายปุณณะ แล้วแสดงตนให้ปรากฏในที่ใกล้ ๆ นายปุณณะได้เห็นพระเถรเจ้าแล้ว ก็วางใถไว้ จึงไปไหว้พระเถรเจ้า พระเถรเจ้าแลดูแล้วก็ถามถึงน้ำ ๆ นายปุณณะก็คิดว่า พระผู้เป็นเจ้ามีความประสงค์จะล้างหน้า ๆ ลำดับนั้น นายปุณณะจึงรีบไปนำไม้สีฟันมาถวาย เมื่อพระเถระเคี้ยวไม้สีฟันอยู่ ก็นำกระบอกกรองน้ำออก พร้อมกับบาตร แล้วไปตักน้ำมา ๆ พระเถรเจ้าบ้วนปากแล้วก็เดินไปสู่ทางภิกขาจาร

นายปุณณะก็คิดว่า ในวันอื่น ๆ พระเถรเจ้าไม่เดินไปทางนี้ ก็วันนี้พระเถรเจ้าเดินไปทางนี้ คงประสงค์จะสงเคราะห์เรา ขอให้ภรรยาของเรานำอาหารที่นำมาให้เรา ใส่บาตรพระเถรเจ้าเถิด ๆ ครั้งนั้น ภรรยาของนายปุณณะก็คิดว่า วันนี้เป็นวันนักขัตตฤกษ์ เช้าขึ้นจึงได้จัดแจงของเคี้ยวของบริโภคตามที่จะหาได้ แล้วก็มาส่งที่ใถนาของสามี ได้เห็นพระเถรเจ้าในระหว่างทาง แล้วก็คิดว่า ในวันอื่น ๆ ได้เห็นพระเถรเจ้าแล้วว่าก็ไม่มีของถวายทาน เมื่อมีของถวายก็ไม่เห็นพระผู้เป็นเจ้า วันนี้ได้มีพร้อมทั้ง ๒ ประการ เราจักนำอาหารมาให้สามีอีก อาหารนี้เราจักถวายพระเถรเจ้า คิดดังนี้แล้ว ก็ทำจิตให้ประกอบด้วยเจตนา ๓ นำอาหารนั้นไปใส่บาตรของพระสารีบุตรเถรเจ้า แล้วกล่าวว่า ขอให้ข้าพเจ้าพ้นจากชีวิตขัดสนนี้เถิด ๆ ฝ่ายพระเถรเจ้าก็กล่าวอนุโมทนาว่าจงเต็มความประสงค์ของเธอ แล้วก็กลับไปสู่วิหาร ฝ่ายหญิงนั้นก็กลับไปที่บ้านของตน อีก ได้จัดอาหารเพื่อสามี แล้วถือไปสู่ที่ใถนาบอกว่าข้าแต่สามี สำหรับวันนี้ ขอให้เธอยั้งใจไว้สักวันหนึ่งเถิด ๆ สามีจึงถามว่าเพราะอะไร ๆ ตอบว่าเพราะวันนี้ เมื่อข้าพเจ้านำอาหารมา ได้เห็นพระเถรเจ้าในระหว่างทาง จึงนำอาหารส่วนของท่านใส่บาตรของพระเถรเจ้า แล้วก็กลับไปที่เรือนอีก หุงต้มอาหารแล้วจึงได้มา ๆ จึงตอบภรรยาว่าเธอทำถูกใจฉันมาก เช้าวันนี้ฉันก็ได้ถวายไม้สีฟัน น้ำล้างหน้าแก่พระเถรเจ้า ทั้งเธอก็ได้ถวายอาหารที่เป็นส่วนของเรา ขอจงให้สิ่งทั้งสองนี้เป็นของเราเถิด ๆ เป็นอันว่า จิตของบุคคลทั้งสองได้เป็นเช่นเดียวกัน ด้วยประการดังนี้

ลำดับนั้น นายปุณณะก็บริโภคอาหาร แล้ววางศีรษะลงที่ตักภรรยา หลับไปสักครู่หนึ่ง เมื่อตื่นขึ้นก็ไปแลดูที่ไถนา ที่ไถนาซึ่งเขาแลดูแล้ว ย่อมเป็นเหมือนกับเต็มไปด้วยดอกบวบขมใหญ่ จึงบอกภรรยาว่า นั่นอะไรกัน ที่เราไถนาในวันนี้จึงปรากฏเป็นทองคำ ฯ ภรรยาบอกว่า วันนี้ ท่านเหนื่อยตลอดวัน เห็นจะตาฟางไป ฯ จึงว่า เมื่อเธอไม่เชื่อเราก็จงไปดูเอง ฯ ในเวลานั้นภรรยาก็ไปดู แล้วกล่าวขึ้นว่า นายกล่าวจริง เห็นจะเป็นทองคำอย่างนายว่า ฯ นายปุณณะก็ลุกขึ้นไปหยิบเอาก้อนขี้ไถก้อนหนึ่ง แล้วมาเคาะกับงอนไถ ฯ ก้อนขี้ไถก้อนนั้นก็ติดงอนไถเหมือนกับก้อนน้ำอ้อย ฯ นายปุณณะจึงเรียกภรรยามาบอกว่า ธรรมดาพืชที่คนเหล่าอื่นปลูกไว้ ย่อมให้ผลต่อ ๓ เดือน หรือ ๔ เดือน ส่วนทานที่เราได้ถวายแก่พระสารีบุตรเถรเจ้า ได้ให้ผลแล้วในวันนี้ ในที่ประมาณ ๑ กรีส ซึ่งมีกำหนด ๑ เส้น ๑๐ วา นี้ ก้อนขี้ไถแม้เท่ามะขามป้อมก็เป็นทองทั้งนั้น ที่จะไม่เป็นทองนั้นไม่มี ฯ ภรรยาจึงถามว่า คราวนี้เราจะทำอย่างไร ตอบภรรยาว่า ทองคำมากมายถึงเพียงนี้ ใคร ๆ ไม่อาจนำไปเคี้ยวกินได้ จึงให้ภรรยาอยู่ในที่นั้น แล้วตักทองคำใส่ให้เต็มถาดที่ภรรยานำมา แล้วนำไปกราบทูลแก่พระราชา พอไปถึงประตูพระราชวัง ก็ให้นายประตูเข้าไปกราบทูลว่า มีบุรุษคนหนึ่ง นำถาดทองคำมาถวาย ฯ พระราชาจึงให้หานายปุณณะเข้าเฝ้า ตรัสถามว่า เธอได้ทองคำนี้ในที่ไหน ฯ นายปุณณะกราบทูลว่า ที่ชิ่งข้าพระองค์ไถนาแห่งหนึ่งได้เป็นทองคำสิ้น ขอพระองค์จงส่งพาหนะไปขนมา ฯ พระราชาจึงตรัสถามว่า เธอชื่ออะไร กราบทูลว่า ข้าพระองค์ชื่อว่านายปุณณะ ฯ พระราชาจึงตรัสสั่งพวกราชบุรุษว่า พวกเจ้าจงเทียมเกวียนหลายร้อยเล่ม ไปบรรทุกทองคำมาจากที่นายปุณณะไถนา ฯ พวกราชบุรุษที่นำเกวียนไปกล่าวกันว่า เป็นบุญของพระราชา แล้วก็หยิบเอาก้อนทองคำขึ้นมา ฯ ก้อนทองคำที่เขาหยิบขึ้นมานั้นก็ได้กลับเป็นก้อนขี้ไถตามเดิม พวกนั้นก็กลับไปกราบทูลพระราชา พระราชาจึงตรัสว่า ถ้าอย่างนั้น พวกเจ้าจงไปกล่าวว่า เป็นบุญของนาย

ปุณณะ แล้วจึงถือเอา ฯ มูลไถที่ราชบุรุษหยิบขึ้นมาก็ได้กลับเป็นทองอีก พวกราชบุรุษได้ขนทองคำมากองไว้ที่พระลานหลวง เป็นกองสูงประมาณชั่วต้นตาล ฯ พระราชาจึงให้ประชุมพ่อค้าทั้งหลายแล้วถามว่า ในบ้านเรือนของใครมีทองคำถึงเพียงนี้ พ่อค้าทั้งหลายก็กราบทูลว่า ไม่มี จึงตรัสถามว่า ผู้ที่เป็นเจ้าของทรัพย์อันมีจำนวนมากถึงเพียงนี้ เราถวรทำอย่างไรแก่เขา ควรตั้งให้เขาเป็นธนเศรษฐี พระเจ้าข้า จึงตรัสว่า ถ้าอย่างนั้น ท่านทั้งหลายจงตั้งนายปุณณะนี้ให้เป็นเศรษฐี มีชื่อว่าธนเศรษฐี ในเมืองนี้ แล้วก็ได้พระราชทานทองคำทั้งปวงนั้นให้แก่นายปุณณะ พระราชทานตำแหน่งเศรษฐีให้ในวันนั้น ฯ นายปุณณะผู้ได้เป็นเศรษฐีแล้วนั้น เมื่อจะทำให้เป็นมงคล ก็ได้ถวายทานแก่พระภิกษุสงฆ์ มีพระพุทธองค์เป็นประธานอยู่ตลอด ๗ วัน ในวันที่ ๗ ปุณณเศรษฐีกับภรรยาและธิดา ก็ได้ตั้งอยู่ในโสดาปัตติผล ด้วยได้ฟังภัตตานโมทนาของพระทศพล

ต่อมาภายหลัง ราชคหเศรษฐีได้ยินว่า ทาริกาของปุณณเศรษฐีซึ่งเติบโตแล้วมีอยู่ ก็ได้ไปขอมาให้แก่บุตรของตน ปุณณเศรษฐีตอบว่าเราให้ธิดาของเราไม่ได้ ฝ่ายราชคหเศรษฐีจึงบอกไปอีกว่า ท่านได้อาศัยเรือนของเราอยู่ มาคราวนี้ท่านได้เป็นใหญ่เป็นโตขึ้นแล้ว แม้แต่ทาริกาก็ไม่ยอมให้เรา ปุณณเศรษฐีจึงตอบไปว่า ท่านกล่าวถึงแต่ความเป็นเศรษฐีของท่านเท่านั้น ท่านไม่รู้ว่า คนเราจะเป็นอย่างนี้เสมอไป หรือ บัดนี้ ข้าพเจ้าอาจทำบุคคลเช่นท่านให้เป็นทาสได้ แต่ไม่อาจทำชาติ หรือโคตรของท่านให้เป็นทาสได้ ธิดาของเราเป็นพระโสดาบัน อริยสาวิกา ได้ทำการบูชา ด้วยสิ่งของอันมีค่าหลายกหาปณะทุกวัน เราจักส่งไปให้แก่ผู้เป็นมิจฉาทิฏฐิเช่นท่าน ได้อย่างไร ราชคหเศรษฐีรู้การปฏิเสธของปุณณเศรษฐีอย่างนี้แล้ว ก็บอกไปอีกว่า ขอท่านอย่าทำลายความคุ้นเคยเก่าก่อนเสียเลย เราจักให้จัดแจงดอกไม้ซึ่งมีค่าวันละ ๒ กหาปณะ ให้แก่สะใภ้ของเราทุกวัน ปุณณเศรษฐีก็รับว่าดีละ แล้วจึงส่งธิดาไปให้แก่เศรษฐีนั้น ฯ อยู่มาวันหนึ่ง นางอุตตราผู้เป็นธิดาของปุณณเศรษฐีนั้น ได้บอกสามีว่า ข้าพเจ้าได้รักษาอุโบสถ

ประจำเดือนละ ๘ ครั้ง เมื่ออยู่ในตระกูลของข้าพเจ้า มาคราวนี้ เมื่อท่านอนุญาต ข้าพเจ้าก็จะอธิษฐานองค์อุโบสถ ฯ สามีก็ไม่อนุญาต นางอุตตราเมื่อไม่อาจให้สามีอนุญาตได้ก็นิ่งเสีย แล้วคิดว่า เราจักรักษาอุโบสถในภายในพรรษา พอถึงเวลาเข้าพรรษาก็ไม่ได้โอกาสอีก เมื่อเข้าพรรษาล่วงไปได้ ๒ เดือนครึ่งแล้ว ยังเหลืออยู่อีกครึ่งเดือน จึงได้ส่งข่าวไปถึงมารดาบิดาว่า ข้าพเจ้าถูกมารดาบิดาเกี้ยไว้ในเรือนโจรเสียแล้ว ข้าพเจ้าไม่อาจรักษาอุโบสถได้แม้สักวันเดียว ขอมารดาบิดาจงส่งเงินสัก ๑ หมื่น ๕ พัน มาให้แก่ข้าพเจ้าด้วย มารดาบิดาได้ทราบแล้วก็ส่งไป ไม่ได้ถามว่าเป็นเพราะอะไร ฯ นางอุตตรารับเงินเหล่านั้นแล้วก็ให้หานางสิริมาผู้เป็นหญิงเพศยาในเมืองนั้นมาบอกว่า สิริมา ฉันจักรักษาอุโบสถตลอดกึ่งเดือนนี้ เธอจงรับเงิน ๑๕ พันนี้ แล้วจงบำเรอบุตรเศรษฐีตลอดกึ่งเดือนนี้ ฯ นางสิริมาก็รับว่าได้ ฯ จำเดิมแต่นั้นไป บุตรเศรษฐีก็คิดใจว่า เราจักได้รื่นเริงกับนางสิริมา จึงอนุญาตให้ภรรยารักษาอุโบสถตลอดกึ่งเดือน ฯ นางอุตตราทราบว่า สามีอนุญาตแล้ว ก็พร้อมด้วยหมู่ทาสจัดแจงอาหารด้วยตนเอง ถวายแก่พระภิกษุสงฆ์และพระพุทธองค์ทุกเช้า เมื่อพระพุทธองค์เสวยแล้วกลับสู่วิหาร ก็อธิษฐานองค์อุโบสถ แล้วขึ้นสู่ปราสาทนั่งรำพึงถึงศีลของตนอยู่ ฯ นางอุตตราทำอยู่อย่างนี้ตลอดกึ่งเดือน พอถึงวันจะเลิกอุโบสถ ก็จัดแจงข้าวกับขนมเป็นต้นอยู่แต่เช้า

ในคราวนั้น บุตรเศรษฐีอยู่ที่ปราสาทกับนางสิริมา เปิดหน้าต่างแลดูลงไป ฯ นางอุตตราก็แหงนขึ้นมาดู ฯ บุตรเศรษฐีได้เห็นแล้วก็กล่าวขึ้นว่า หญิงชาติชั่วนี้ ได้ละสมบัติเช่นนี้ ไปคลุกเคล้าอยู่กับเขม่าหม้อข้าว เที่ยวปะปนอยู่กับพวกทาสี โดยไม่จำเป็นอันใด ฯ นางอุตตรารู้ว่าบุตรเศรษฐีมีความมัวเมา จึงกล่าวขึ้นว่า อันคนโง่เขลานี้ย่อมเข้าใจว่า สมบัติของตนจะยั่งยืนตลอดกาลทั้งปวง แล้วจึงหัวเราะขึ้น ฯ ลำดับนั้น นางสิริมาจึงคิดว่า เมื่อเราขึ้นอยู่หญิงเปรตนี้ยังหัวเราะกับสามีของเราอย่างนี้ได้ จึงรีบลงไปด้วยความโกรธ ฯ นางอุตตราเห็นอากัปกิริยาของนางสิริมา จึงกล่าวขึ้นว่า หญิงโง่นี้อยู่ในเรือนนี้เพียง

ครั้งเดียวเท่านั้น ก็เข้าใจว่าเรือนนี้เป็นของตน แล้วจึงยืนเข้าเมตตาฌานอยู่ในขณะนั้น ฯ ฝ่ายนางสิริมาก็เดินแทรกเข้าไปในระหว่างทาสี เอากระบวยไปตักเอาน้ำมันที่กำลังเดือดพล่าน มาเทรดศีรษะของนางอตุตรา แต่ด้วยอำนาจเมตตาฌาน น้ำมันที่กำลังเดือดพล่านนั้นก็กลับเย็น เหมือนกับน้ำตกที่ใบบัว ฯ ในขณะนั้น พวกทาสีซึ่งยืนอยู่ในที่ใกล้นางสิริมา ได้เห็นแล้ว ก็พากันด่าว่าขึ้นพร้อมกันว่า เฮ้ย อีคนชั่ว เจ้าได้รับค่าจ้างจากนายของเรา จึงได้อยู่ที่เรือนนี้ แต่เจ้าพยายามจะเป็นเหมือนกับนายผู้หญิงของเรา ฯ ในขณะนั้น นางสิริมาจึงรู้สึกตัวว่าตนเป็นแขก จึงหมอบลงที่เท้าของนางอุตตรา กล่าวคำขอขมาโทษว่า ข้าแต่พระแม่เจ้า ข้าพเจ้าได้ทำเพราะไม่ได้ใคร่ครวญ ขอจงอดโทษให้แก่ข้าพเจ้าด้วยเถิด ฯ นางอตตราจึงว่า แม่สิริมา เราอดโทษให้เจ้าในที่นี้ไม่ได้ เราเป็นลูกมิบิดา เมื่อพระพุทธเจ้าทรงอดโทษ เราจึงจะอดโทษให้ได้ ฯ ฝ่ายพระพุทธองค์ กับพระภิกษุสงฆ์บริวาร ก็ได้มาประทับนั่งอยู่ที่ปราสาทของนางอุตตรา ฯ นางสิริมาจึงไปกราบขอขมาโทษต่อพระพุทธองค์ เมื่อพระพุทธองค์ทรงอดโทษให้แล้ว จึงไปขอขมาโทษต่อนางอุตตรา พระพุทธองค์ได้ตรัสขึ้นว่า บุคคลควรชนะความโกรธ ด้วยความไม่โกรธ ควรชนะความไม่ดี ด้วยความดี ควรชนะความตระหนี่ ด้วยการให้ ควรชนะผู้พูดเหลาะแหละ ด้วยการพูดจริง ดังนี้ พอจบคำนี้ลง นางสิริมาก็ได้ตั้งอยู่ในโสดาปัตติผล รุ่งเช้าขึ้น ก็ได้ถวายมหาทาน ฯ ต่อมาภายหลัง พระพุทธองค์ก็ทรงตั้งนางอุตตราไว้ในตำแหน่งเลิศกว่าอุบาสิกาทั้งหลาย ผู้ยินดีในฌาน สิ้นเรื่องนางอุตตราอุบาสิกา เพียงเท่านี้.

เอวํ ก็มี ด้วยประการฉะนี้ ฯ

กัณฑ์ที่ ๑๑๒

คัมภีร์อังคุตตรนิกาย เอกนิบาต

ว่าด้วยเรื่องนางสุปปวาสาเป็นต้น

เอตทคฺคํ ภิกฺขเว มม สาวิกานํ อุปาสิกานํ ปณีตทายิกานํ ยทิทํ สุปฺปวาสา โกลิยธีตา ฯ คิลานุปฏฺฐากานํ ยทิทํ สุปฺปิยา อุปาสิกา ฯ อเวจฺจปฺปสนฺนานํ ยทิทํ กาติยานีติ.

ณ บัดนี้ อาตมภาพจักได้แสดงคัมภีร์อังคุตตรนิกาย เอกนิบาต กัณฑ์ที่ ๑๑๒ ว่าด้วยเรื่องนางสุปปวาสาเป็นต้น สืบต่อไป เพื่อให้เป็นประโยชน์แก่พระพุทธศาสนา และพุทธศาสนิกชนทั้งหลาย ตลอดกาลนานหาประมาณมิได้

บาลี

คำเนินความตามวาระพระบาลี ที่ได้ยกขึ้นไว้เป็นเบื้องต้นแห่งเทศนานั้นว่า สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าได้ตรัสไว้ว่า ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย นางสุปปวาสา ธิดาแห่งโกลิยะ เลิศกว่าอุบาสิกาทั้งหลาย ผู้ถวายของประณีต ฯ นางสุปปิยาอุบาสิกา เลิศกว่าอุบาสิกาทั้งหลาย ผู้บำรุงภิกษุไข้ ฯ นางกาติยานี เลิศกว่าอุบาสิกาทั้งหลาย ผู้มีความเลื่อมใสอันไม่หวั่นไหว ดังนี้

อรรถกถา

ในอรรถกถาว่า นางสุปปวาสานั้น ได้เกิดในตระกูลหนึ่งที่เมืองหงสวดี ในครั้งพระปทุมุตตรศาสดา เวลาไปฟังพระธรรมเทศนาขององค์พระปทุมุตตรศาสดา ได้เห็นพระองค์ทรงตั้งอุบาสิกาคนหนึ่งไว้ในตำแหน่งเลิศ ฝ่ายให้ทานของประณีต จึงทำบุญกุศลแล้วปรารถนาตำแหน่งนั้น ฯ กุลธิดานั้น ได้ท่องเที่ยวอยู่ในเทพยดามนุษย์ตลอดแสนกัลปาวสาน เวลา

มาถึงกาลเกิดขึ้นแห่งพระพุทธเจ้าของเราทั้งหลายนี้ ก็ได้มาเกิดในตระกูลกษัตริย์ที่โกลิยนคร มีนามกรว่า นางสุปปวาสา เวลาเติบโตแล้วก็ได้เป็นชายาของสักยกุมารองค์หนึ่ง ได้ฟังพระธรรมกถาของพระศาสดา ในครั้งแรกก็ได้ตั้งอยู่ในโสดาปัตติผล ต่อมาภายหลัง ก็ได้บรรลุชื่อว่าสิวลี ฯ เรื่องของสิวลีนั้น มีพิสดารแล้วในข้างหลัง ฯ นางสุปปวาสานั้น ได้ถวายอาหารอันประณีตมีรสเลิศต่าง ๆ แก่พระภิกษุสงฆ์ มีพระพุทธองค์เป็นประธาน เวลาองค์พระศาสดาจารย์เสวยเสร็จแล้ว ก็ทรงแสดงธรรมแก่นางสุปปวาสาว่า ดูก่อนสุปปวาสา อริยสาวกทั้งหลาย ผู้ให้ทานย่อมให้ของ ๕ อย่าง แก่ผู้รับทาน คือให้อายุ ๑ ให้วรรณะ ๑ ให้สุขะ ๑ ให้พละ ๑ ให้ปฏิภาณ ๑ ครั้นให้ทานอย่างนี้แล้ว ก็ได้เป็นผู้มีส่วนแห่งอายุอันเป็นของทิพย์ หรือของมนุษย์ ดังนี้ ฯ ต่อมาภายหลังพระพุทธองค์จึงได้ทรงตั้งนางสุปปวาสาธิดาของโกลิยะ ไว้ในตำแหน่งเลิศฝ่ายให้ทานของประณีต สิ้นเรื่องนางสุปปวาสาเพียงเท่านี้

ก็เรื่องนางสุปปิยานั้นมีมาว่า นางสุปปิยานี้ได้เกิดในตระกูลหนึ่งที่เมืองหงสวดี ในครั้งพระปทุมุตตรพุทธเจ้า ต่อมาภายหลังก็ได้ฟังพระธรรมเทศนาของพระศาสดา ได้เห็นพระศาสดา ทรงตั้งอุบาสิกาคนหนึ่งไว้ในตำแหน่งเลิศกว่าอุบาสิกาทั้งหลาย ผู้บำรุงภิกษุไข้ จึงทำบุญกุศลแล้วปรารถนาตำแหน่งนั้น ฯ กุลธิดานั้น ได้ท่องเที่ยวไปมาอยู่ในเทพยดามนุษย์ตลอดแสนกัลปาวสาน แล้วได้มาเกิดในตระกูลหนึ่งที่เมืองพาราณสี ในคราวเกิดขึ้นแห่งพระพุทธเจ้าของเราทั้งหลายนี้ ฯ มารดาบิดาตั้งชื่อว่านางสุปปิยา ฯ ต่อมาภายหลัง พระศาสดามีพระภิกษุสงฆ์เป็นบริวาร ก็ได้เสด็จไปที่เมืองพาราณสี ฯ นางสุปปิยาได้ฟังพระธรรมเทศนาของพระตถาคตเจ้า ในการได้เห็นครั้งแรกแล้ว ก็ได้ตั้งอยู่ในโสดาปัตติผล ฯ อยู่มาวันหนึ่ง นางสุปปิยาได้ไปวิหารเพื่อจะฟังธรรม เที่ยวไปตามวิหารได้เห็นภิกษุไข้คนหนึ่ง จึงกราบไหว้ไต่ถามว่า พระผู้เป็นเจ้าต้องการสิ่งใด ภิกษุนั้นตอบว่า ต้องการฉันอาหารที่มีรส จึงว่า ได้ พระผู้เป็นเจ้าโยมจักส่งมาถวาย จึงกลับเข้าไปสู่เมือง เช้าขึ้นก็ให้ทาสีไปตลาด

เพื่อต้องการเนื้อ แต่ทาสีหาเนื้อไม่ได้ จึงได้มาบอกนางสุปปิยา นางสุปปิยาจึงคิดว่า เราบอกว่าเราจักส่งอาหารที่มีรสไปถวายพระผู้เป็นเจ้า ถ้าเราไม่ส่งไปถวายพระผู้เป็นเจ้า ๆ ไม่ได้จากที่อื่นด้วย ก็จักลำบาก เราจักทำสิ่งใดสิ่งหนึ่งไปถวาย จึงได้เข้าไปที่ห้อง เชือดเนื้อขาของตนออกส่งให้ทาสีว่า จงนำเนื้อนี้ไปปรุงให้ดี ทำเป็นอาหารให้มีรส แล้วนำไปถวายพระผู้เป็นเจ้า ผู้ใดถามถึงเราจงบอกว่า เราเป็นไข้ ๆ ทาสีก็ได้ทำอย่างนั้น

พระพุทธองค์ทรงทราบเหตุการณ์นั้น จึงพร้อมด้วยพระภิกษุสงฆ์เสด็จไปที่เรือนของอุบาสิกา ในเวลาภิกขาจารวันรุ่งเช้า ๆ นางสุปปิยาอุบาสิกา ได้ยินว่าพระตถาคตเจ้าเสด็จมา ก็ได้บอกสามีว่า ข้าแต่พระลูกเจ้า ข้าพเจ้าไม่อาจไปเฝ้าพระศาสดาได้ ท่านจงนิมนต์พระศาสดาให้เข้ามาประทับในเรือน สามีก็ได้ทำอย่างนั้น พระศาสดาตรัสถามว่า นางสุปปิยาอยู่ไหน กราบทูลว่าเป็นไข้ พระเจ้าข้า จึงตรัสว่า จงเรียกมา คนทั้งหลายก็ไปเรียกว่า พระศาสดารับสั่งให้หา นางสุปปิยาจึงคิดว่า พระศาสดาย่อมเป็นผู้ทรงเอื้อเฟื้อแก่โลกทั้งปวง คงจักทรงเห็นเหตุการณ์ของเรา จึงให้เรียกเรา แล้วจึงรีบลุกขึ้นจากเตียง ๆ ด้วยอานุภาพแห่งพระพุทธเจ้า แผลที่ขาของนางก็หายเป็นปกติในทันที นางก็มีผิวพรรณอันผ่องใสยิ่งขึ้นไปกว่าแต่ก่อน ๆ ขณะนั้น นางสุปปิยาอุบาสิกา จึงออกไปถวายบังคมกราบไหว้พระพุทธองค์ แล้วนั่งลงในที่สมควรแก่ตน ๆ พระพุทธองค์จึงตรัสถามว่า ความไม่สบายอะไร ได้มีแก่อุบาสิกา นางสุปปิยาก็กราบทูลเหตุการณ์ทั้งปวงให้ทรงทราบ ๆ พระพุทธองค์ทรงเสวยเสร็จแล้ว ก็เสด็จกลับพระวิหาร ประชุมภิกษุแล้ว ทรงติเตียนภิกษุนั้นโดยอเนกปริยาย แล้วทรงบัญญัติสิกขาบท ห้ามไม่ให้ภิกษุฉันเนื้อมนุษย์ตั้งแต่วันนั้นเป็นต้นมา ๆ ต่อมาภายหลัง ครั้งพระพุทธองค์ทรงประทับนั่งที่พระเชตวัน ทรงตั้งอุบาสิกาทั้งหลาย ไว้ในตำแหน่งนั้น ๆ ก็ได้ตั้งนางสุปปิยาอุบาสิกาไว้ในตำแหน่งเลิศกว่าอุบาสิกาทั้งหลาย ผู้บำรุงภิกษุไข้ สิ้นเรื่องนางสุปปิยาเพียงเท่านี้

ต่อนี้ไป เป็นเรื่องนางกาติยานีว่า นางกาติยานีนั้น ได้เกิดในตระกูลหนึ่งที่เมืองหงสวดี ในครั้งพระปทุมุตตรชินศรี ได้เห็นพระปทุมุตตรชินศรี ทรงตั้งอุบาสิกาคนหนึ่ง ไว้ในตำแหน่งเลิศกว่าอุบาสิกาทั้งหลาย ผู้มีความเลื่อมใสอันไม่หวั่นไหว จึงทำบุญกุศลแล้วปรารถนาตำแหน่งนั้น ฯ กลชีตานั้น ท่องเที่ยวอยู่ในเทพยดามนุษย์ตลอดแสนกัลปาวสาน แล้วมาเกิดในตระกูลหนึ่ง ในครั้งพระพุทธเจ้าของเราทั้งหลายนี้ ชื่อว่านางกาติยานี ต่อมาภายหลัง ได้เป็นสหายของนางกุระมระนิกาพี ฯ พระโกฏิกัณณโสณเถรเจ้า ผู้มีมารดาขอให้แสดงธรรมให้ฟัง ตามที่พระพุทธเจ้าทรงแสดง ก็ได้ปรารภจะแสดงธรรมให้ฟัง ฯ ในคราวนั้น นางกาติยานีอุบาสิกานี้ ก็ไปกับนางกาพี ไปยืนฟังธรรมอยู่ในภายนอกที่ประชุมชน ฯ ในคราวนั้น โจรประมาณ ๕๐๐ คน ได้ขุดอุโมงค์เข้าไปในเมือง ได้ไปถึงเรือนนางกาติยานี ฯ นายโจรไม่เข้าไปกับพวกโจร ได้ไปสู่ที่แสดงธรรมของพระโสณเถรเจ้า เพื่อตรวจดว่าประชุมชนนี้ทำอะไรกัน ก็ได้ยืนอยู่ข้างหลังแห่งนางกาติยานีนอกที่ประชุมชน ฯ ในคราวนั้น นางกาติยานีบอกทาสีว่า จงกลับไปบ้านไปนำเอาประทีปน้ำมันมา เราจักจุดประทีปฟังธรรม ฯ ทาสีก็ได้กลับไปบ้าน ได้จุดประทีปขึ้น จึงได้เห็นพวกโจรขุดอุโมงค์เข้าไป ก็ไปถือเอาประทีปน้ำมันแล้วรีบไปแจ้งแก่นายของตนว่า ช้าแต่พระแม่เจ้า พวกโจรกำลังขุดอุโมงค์อยู่ในเรือน นายโจรได้ฟังดังนั้น จึงคิดว่า ถ้าหญิงนี้เชื่อฟังถ้อยคำของหญิงนี้ แล้วจะกลับบ้าน เราจักฟันเสียให้ขาดเป็น ๒ ท่อน ถ้าหญิงนี้จักฟังธรรมตามที่ตนตั้งใจไว้ สิ่งของที่พวกโจรนำเอาไป เราก็จักให้คืนให้ ฯ ฝ่ายนางกาติยานีได้ฟังถ้อยคำของทาสีแล้ว จึงตอบว่า เจ้าอย่าอึกทึกไป เมื่อพวกโจรจะนำของไป ก็จักนำไปได้เฉพาะของที่เขาเห็นเท่านั้น ส่วนเราจักฟังธรรมที่ได้ด้วยยากในวันนี้ เจ้าอย่าทำให้เสียการฟังธรรมของเรา ฯ นายโจรได้ฟังคำนี้ แล้วก็คิดว่า ถ้าเราจะนำของในเรือนแห่งหญิงผู้มั่นอยู่ในธรรมเช่นนี้ไป แผ่นดินอันใหญ่นี้ ก็จักสูบเอาพวกเราลงไป คิดดังนี้แล้ว จึงได้ไปบอกให้พวกโจรทิ้งสิ่งของเสีย

แล้วพาพวกโจรมาฟังธรรมอยู่ในภายนอกประชุมชน ฯ ฝ่ายนางกาติยานี อุบาสิกา ก็ได้ตั้งอยู่ในโสดาบัติผล ในเวลาจบการแสดงธรรม ฯ พออรุณขึ้น นายโจรก็ไปหมอบลงในที่ใกล้เท้าของอุบาสิกากล่าวว่า ข้าแต่พระแม่เจ้า ขอจงอดโทษให้แก่ข้าพเจ้าทั้งปวงเถิด ฯ อุบาสิกาจึงถามว่า อุบาสิกาจึงว่า ลูกเอ๋ย ถ้าอย่างนั้น แม่ก็อดโทษให้พวกเจ้า ฯ นายโจรจึงว่า ข้าแต่พระแม่เจ้า เป็นอันว่าพระแม่เจ้า ได้อดโทษแก่ข้าพเจ้าทั้งหลายแล้ว ขอจงให้ข้าพเจ้าทั้งหลาย ได้บรรพชาอยู่ในสำนักของพระเถรเจ้า ผู้เป็นบุตรของพระแม่เจ้า ฯ นางกาติยานีอุบาสิกา ก็ได้ให้โจรทั้งปวงนั้น บรรพชาอยู่ในสำนักของ พระโกฏิกัณณโสณเถรเจ้า พวกเจ้าก็ได้สำเร็จพระอรหัตด้วยกันสิ้น ฯ ต่อมาภายหลัง เมื่อพระพุทธองค์ทรงตั้งอุบาสิกาทั้งหลายไว้ในตำแหน่งนั้น ฯ ที่พระเชตันมหาวิหาร ก็ได้ทรงตั้งอุบาสิกานี้ไว้ในตำแหน่งเลิศกว่าอุบาสิกาทั้งหลาย ผู้มีความเลื่อมใสอันไม่หวั่นไหว สิ้นเรื่องอุบาสิกาคนนี้เพียงเท่านี้

ต่อนี้ไป เป็นเรื่องนกุลมาตาคฤหปตานี ซึ่งได้รับตำแหน่งเลิศฝ่ายมีความคุ้นเคยว่า เรื่องของอุบาสิกาคนนี้ มีกล่าวไว้พิสดารในพระบาลี ที่ว่าด้วยเรื่องของพวกอุบาสกแล้ว ดังนี้

ต่อนี้ไป ว่าด้วยเรื่องแห่งนางกาฬีอุบาสิกา ซึ่งได้รับตำแหน่งเลิศฝ่ายมีความเลื่อมใสในการฟังว่า นางกาฬีอุบาสิกานี้ ได้เกิดในตระกูลหนึ่งที่เมืองหงสวดี ในครั้งพระปทุมตรพุทธเจ้า เมื่อนางได้เห็นพระปทุมตรพุทธเจ้า ทรงตั้งอุบาสิกาไว้ในตำแหน่งเลิศฝ่ายมีความเลื่อมใสในการฟัง จึงทำบุญและปรารถนาตำแหน่งนั้น ฯ กุลธิดานั้น ได้ท่องเที่ยวอยู่ในเทพยดามนุษย์ตลอดแสนกัลป์ แล้วได้มาเกิดในตระกูลหนึ่งที่เมืองราชคฤห์ ในครั้งพระพุทธเจ้าของเราทั้งหลายนี้ ได้มีชื่อว่านางกาฬี เวลาเติบโตแล้ว ก็ได้ไปสู่ตระกูลสามี ในกุลฆรนคร ต่อมาภายหลังก็ได้ตั้งครรภ์ขึ้น เวลามีครรภ์แก่แล้วก็คิดว่า การคลอดบุตร

ในเรือนของผู้อื่นย่อมไม่เหมาะ จึงกลับไปสู่เมืองของตน ได้พังถ้อยคำของสาตาคิรยักษ์ และเหมวตยักษ์ ซึ่งยืนสรรเสริญพระรัตนตรัยอยู่เบื้องบนปราสาทของตนในเวลากลางคืน ก็เกิดความเลื่อมใสในการพังแล้ว ได้ตั้งอยู่ในโสดาปัตติผล ต่อมาภายหลังก็คลอดบุตร ฯ เรื่องทั้งปวงตอนนี้ มีพิสดารมาแล้วข้างหลัง ฯ ต่อมาภายหลัง เมื่อพระศาสดาประทับในท่ามกลางภิกษุสงฆ์ในพระเชตวัน ทรงตั้งอุบาสิกาทั้งหลายไว้ในตำแหน่งนั้น ๆ ก็ได้ตั้งอุบาสิกานี้ไว้ในตำแหน่งเลิศฝ่ายเลื่อมใสในการพังดังนี้ เป็นอันจบเรื่องอุบาสิกาตามอรรถกถาเพียงเท่านี้.

เอวํ ก็มี ด้วยประการฉะนี้ ฯ

กัณฑ์ที่ ๑๑๓

คัมภีร์อังคุตตรนิกาย เอกนิบาต

ว่าด้วยสิ่งที่เป็นไปไม่ได้

อฏฺฐานเมตํ ภิกฺขเว อนวกาโส ยํ ทิฏฺฐิสมฺปนฺโน ปุคฺคโล กญฺจิ สงฺขารํ นิจฺจโต อุปคจฺเฉยฺย เนตํ ฐานํ วิชฺชตีติ.

ณ บัดนี้ อาตมภาพจักได้แสดงคัมภีร์อังคุตตรนิกาย เอกนิบาต กัณฑ์ที่ ๑๑๓ ว่าด้วยสิ่งที่เป็นไปไม่ได้ สืบต่อไป เพื่อให้เป็นประโยชน์แก่พระพุทธศาสนา และพุทธศาสนิกชนทั้งหลาย ตลอดกาลนานหาประมาณมิได้

บาลี

คำเนินความตามวาระพระบาลี อันมีในอัฏฐานบาลีสำหรับพระสูตรที่ ๕ และวรรคที่ ๑ นั้นว่า สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าได้ทรงแสดงไว้ว่า ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย การที่บุคคลผู้สมบูรณ์ด้วยความเห็น จะถือสังขาร

ไม่ว่าอย่างใดอย่างหนึ่ง ว่าเป็นของเที่ยงนั้น ย่อมเป็นไปไม่ได้เป็นอันขาด การที่ปุถุชนถือสังขารไม่ว่าอย่างใดอย่างหนึ่งว่าเป็นของเที่ยง ย่อมเป็นไปได้

ในพระสูตรที่ ๒ ว่า การที่บุคคลผู้สมบูรณ์ด้วยความเห็น จะถือสังขารใด ๆ ว่าเป็นสุข ย่อมเป็นไปไม่ได้เป็นอันขาด การที่ปุถุชนถือสังขารใด ๆ ว่าเป็นสุขนั้น ย่อมเป็นไปได้ ย่อมมีได้

ในพระสูตรที่ ๓ ว่า การที่บุคคลผู้สมบูรณ์ด้วยความเห็น จะถือธรรมใด ๆ ว่าเป็นอัตตานั้น เป็นไปไม่ได้เป็นอันขาด การที่ปุถุชนถือธรรมไม่ว่าใด ๆ ว่าเป็นอัตตานั้น ย่อมเป็นไปได้ ย่อมมีได้

ในพระสูตรที่ ๔ ว่า การที่บุคคลผู้สมบูรณ์ด้วยความเห็น จะปลงชีวิตมารดานั้น เป็นไปไม่ได้เป็นอันขาด การที่ปุถุชนปลงชีวิตมารดานั้น ย่อมเป็นไปได้ ย่อมมีได้

ในพระสูตรที่ ๕ ว่า การที่บุคคลผู้สมบูรณ์ด้วยความเห็น จะปลงชีวิตบิดานั้นเป็นไปไม่ได้เป็นอันขาด การที่ปุถุชนปลงชีวิตบิดานั้น ย่อมเป็นไปได้ ย่อมมีได้

ในพระสูตรที่ ๖ ว่า การที่บุคคลผู้สมบูรณ์ด้วยความเห็น จะปลงชีวิตพระอรหันต์ ย่อมเป็นไปไม่ได้เป็นอันขาด การที่ปุถุชนปลงชีวิตพระอรหันต์ ย่อมเป็นไปได้

ในพระสูตรที่ ๗ ว่า การที่บุคคลผู้สมบูรณ์ด้วยความเห็น ทำโลหิตให้เกิดแก่พระตถาคตเจ้าด้วยจิตคิดร้าย ย่อมอาจเป็นไปไม่ได้ การที่ปุถุชนทำให้เกิดโลหิตแก่พระตถาคตเจ้า ย่อมอาจเป็นไปได้

ในพระสูตรที่ ๘ ว่า การที่บุคคลผู้สมบูรณ์ด้วยความเห็น ทำสงฆ์ให้แตกกัน ย่อมไม่อาจเป็นไปได้เป็นอันขาด การที่ปุถุชนทำสงฆ์ให้แตกกัน ย่อมอาจเป็นไปได้

ในพระสูตรที่ ๙ ว่า การที่บุคคลผู้สมบูรณ์ด้วยความเห็น ไปนับถือศาสดาอื่น ย่อมไม่อาจเป็นไปได้เป็นอันขาด การที่ปุถุชนไปนับถือศาสดาอื่น ย่อมอาจเป็นไปได้

ในพระสูตรที่ ๑๐ ว่า การที่จะมีพระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า เกิดขึ้นไม่ก่อนไม่หลังกัน ในโลกธาตุอันเดียวนี้ ย่อมไม่อาจเป็นไปได้เป็น

อันขาด การที่พระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าพระองค์เดียวเกิดขึ้นในโลกธาตุอันเดียวนี้ ย่อมอาจเป็นไปได้ ดังนี้ จบวรรคที่ ๑ เพียงเท่านี้

ในวรรคที่ ๑ นี้ พระพุทธองค์ได้ทรงชี้ไว้อย่างเด็ดขาดว่า ผู้สมบูรณ์ด้วยความเห็น คือ พระอริยเจ้านับแต่พระโสดาบันขึ้นไป ย่อมไม่เห็นว่าสังขารเป็นของเที่ยง เป็นของสุข ไม่เห็นว่าธรรมอย่างใดอย่างหนึ่งเป็นอัตตา ฯ ผู้สมบูรณ์ด้วยความเห็น คือ พระอริยเจ้านั้น ย่อมไม่ทำอนันตริยกรรมทั้ง ๕ คือ มาตุฆาต ฆ่ามารดา ปิตุฆาต ฆ่าบิดา อรหันตฆาต ฆ่าพระอรหันต์ โลหิตุปบาท ทำร้ายพระพุทธเจ้าจนพระโลหิตห้อ สังฆเภท ทำสงฆ์ให้แตกกัน ฯ ผู้สมบูรณ์ด้วยความเห็น คือ พระอริยเจ้ามีพระโสดาบันเป็นต้นนั้น ย่อมไม่ไปนับถือศาสดาอื่น นอกจากพระพุทธเจ้าเป็นอันขาด ฯ ในโลกธาตุอันเดียวนี้ ย่อมไม่มีพระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า เกิดขึ้นมาพร้อมกันถึง ๒ พระองค์ เหมือนกับดวงอาทิตย์ซึ่งไม่ขึ้นพร้อมกันในวันเดียวถึง ๒ ดวงฉะนั้น

อรรถกถา

ต่อนี้ไป เป็นเนื้อความในอรรถกถาว่า คำว่า ผู้สมบูรณ์ด้วยความเห็นนั้น ได้แก่ผู้สมบูรณ์ด้วยความเห็นในมรรค คือ พระโสดาบันอริยสาวกก็พระโสดาบันอริยสาวกนั้น ย่อมได้ชื่อหลายอย่าง คือ ได้ชื่อว่าผู้สมบูรณ์ด้วยความเห็นก็มี ผู้สมบูรณ์ด้วยการเห็นก็มี ผู้มาสู่พระสัทธรรมนี้ก็มี ผู้ประกอบด้วยความรู้ของผู้ยังศึกษาอยู่ก็มี ผู้ประกอบด้วยวิชาของผู้ยังศึกษาอยู่ก็มี ผู้มาถึงกระแสธรรมก็มี ผู้เป็นอริยะมีปัญญาทำลายกิเลสก็มี ผู้มาถึงประตูแห่งธรรมอันไม่รู้จักตายก็มี

คำว่า สังขารอย่างใดอย่างหนึ่ง หมายสังขารอย่างใดอย่างหนึ่งในสังขาร ซึ่งเป็นไปในภูมิ ๔ ปุถุชนย่อมถือสังขารอย่างใดอย่างหนึ่ง ซึ่งมีในสังขารอันเป็นไปในภูมิ ๓ ว่าเป็นของเที่ยงด้วยสัสสตทิฏฐิ ฯ ก็สังขารอันเป็นไปในภูมิ ๔ ย่อมไม่เป็นอารมณ์แห่งทิฏฐิ หรือแห่งอกุศลเหล่าอื่น เหมือนกับก้อนเหล็กที่ร้อนอยู่ตลอดวัน ย่อมไม่เป็นที่เกาะแห่ง

แมลงวันทั้งหลายฉะนั้น ฯ ในคำทั้งหลาย เป็นต้นว่า ถือสังขารอย่างใด อย่างหนึ่งว่าเป็นสุข ก็ควรทราบโดยนัยนี้ ฯ คำว่า ถือสังขารอย่างใด อย่างหนึ่งว่าเป็นสุขนั้น ได้แก่การถือว่า ตัวตนมีความสุขอย่างเดียว คือ เมื่อตายแล้วไม่แปรผันเป็นอย่างอื่น ฯ ส่วนอริยสาวกย่อมไม่ถือสังขาร อย่างใดอย่างหนึ่งว่าเป็นสุข ด้วยจิตอันปราศจากความเห็น ปุถุชนย่อม ถือสิ่งใด ๆ อริยสาวกย่อมทำลายความถือจากสิ่งนั้น ๆ คือ ปุถุชนถือสิ่งใด ๆ ว่าเป็น นิจฺจ์ สุขฺ อตฺตา อริยสาวกย่อมถือสิ่งนั้น ๆ ว่าเป็น อนิจฺจ์ ทุกฺข์ อนตฺตา ย่อมทำลายเสียซึ่งความถือนั้น ฯ เป็นอันว่า ในพระสูตรนี้ ได้กล่าวถึงการทำลายความถือแห่งปุถุชน

คำว่า มารดาบิดา และพระอรหันต์เป็นต้นนั้น หมายมารดาบิดาของตัวเอง และหมายผู้สิ้นอาสวกิเลสแล้ว ฯ ก็พระอริยสาวกย่อมปลงชีวิตผู้อื่นหรือ แก้ว่า ข้อนี้ก็ไม่มีเลย ฯ เพราะถ้าใคร ๆ กล่าวต่ออริยสาวกผู้เกิดในภพอื่น ผู้ไม่รู้สึกว่าตัวเป็นอริยสาวกว่า เธอจงฆ่ามดดำมดแดงนี้เสีย จึงจักได้เป็นพระเจ้าจักรพรรดิ อริยสาวกนั้นก็จะไม่ฆ่าเป็นอันขาด ถึงจะมีผู้กล่าวว่า ถ้าเธอไม่ฆ่าเราจะตัดศีรษะเธอ อริยสาวกนั้นก็ไม่ยอมฆ่า แต่ที่ว่าอริยสาวกไม่ฆ่ามารดาบิดาเป็นต้นนั้น เพื่อแสดงให้เห็น ซึ่งความเป็นปุถุชนว่าเป็นของมีโทษมาก ด้วยว่าปุถุชนย่อมทำอนันตริยกรรมมีฆ่ามารดาเป็นต้นได้ ส่วนอริยสาวกย่อมไม่ฆ่าเป็นอันขาด ฯ คำว่า ทำโลหิตให้ห้อขึ้นนั้น แม้เพียงแมลงตัวเล็กดื่มกินได้ ในร่างกายของพระพุทธเจ้า

คำว่า ทำลายสงฆ์นั้น คือ ทำลายสงฆ์ผู้มีสังวาสเสมอกัน ผู้อยู่ในสีมาเสมอกัน ด้วยอาการ ๕ คือ ด้วยกรรม ๑ ด้วยอุเทศ ๑ ด้วยการกล่าว ๑ ด้วยการให้ได้ยินได้ฟัง ๑ ด้วยการให้ถือเอาสลาก ๑ ฯ คำว่า ด้วยกรรมนั้น คือด้วยกรรมอย่างใดอย่างหนึ่งในกรรม ๔ ฯ คำว่า ด้วยอุเทศนั้น คือ ด้วยอุเทศอย่างใดอย่างหนึ่งในปาฏิโมกขอุเทศ ๔ ฯ คำว่า ด้วยการกล่าวนั้น คือ ด้วยการแสดงสิ่งที่ทำให้แตกกัน ๑๘ อย่าง เป็นต้นว่า แสดงสิ่งที่ไม่ใช่ธรรมว่าเป็นธรรม ฯ คำว่า ด้วยการให้ได้ยินนั้น คือ ด้วยการกล่าวว่า พวกท่านรู้ซึ่งความที่แห่งพวกเราบรรพชามาจากตระกูลสูง และเป็น

พหุสูตรไม่ใช่หรือ ผู้เช่นเราจะถือให้ผิดธรรม ผิดวินัย ผิดคำสอนของพระศาสดาได้อย่างไร อเวจีนรกเป็นเหมือนบ่าดอกบัวเขียวสำหรับเราหรือ เราไม่กลัวอเวจีนรกหรือ ฯ คำว่า ด้วยการให้ถือเอาสลากนั้น คือ ด้วยการบอกว่า ท่านทั้งหลายจงถือเอาสลากนี้ ที่บอกดังนี้เพื่อทำให้มีกำลังใจขึ้น ฯ ในอาการ ๕ นั้น กรรมกับอุเทศเป็นของสำคัญ เพราะว่าการพูด การให้ได้ยิน การให้ถือเอาสลากเป็นส่วนเบื้องต้นแห่งสังฆเภท เพราะว่าผู้ที่แสดงวัตถุ ๑๘ ทำให้ได้ยินได้ฟัง เพื่อให้เกิดความพอใจในวัตถุ ๑๘ นั้น แล้วสงฆ์ถือเอาสลาก แล้วสงฆ์ก็ยังไม่แตกกัน ต่อเมื่อใดภิกษุ ๔ องค์หรือมากกว่าถือเอาสลากแล้ว แยกกันกระทำกรรม แยกกันสวดปาฏิโมกข์ เมื่อนั้นแหละจึงชื่อว่าสงฆ์แตกกัน ฯ บุคคลผู้สมบูรณ์ด้วยความเห็นอย่างนี้ ย่อมไม่ทำสงฆ์ให้แตกกันเป็นอันขาด เป็นอันว่าอนันตริยกรรม ๕ เป็นของทำได้แต่ปุถุชนเท่านั้น พระอริยสาวกทำไม่ได้เป็นอันขาด ฯ เพื่อให้อนันตริยกรรมเหล่านั้นแจ่มแจ้ง ควรทราบวินิจฉัยโดยกรรม ๑ โดยทวาร ๑ โดยความตั้งอยู่ตลอดกัลป์ ๑ โดยผล ๑ โดยความเป็นของทั่วไปเป็นต้น ๑ ฯ คำว่า โดยกรรมนั้น คือ เมื่อผู้เป็นมนุษย์ปลงชีวิตมารดาหรือบิดา ซึ่งมีเพศเป็นมนุษย์ก็เป็นอนันตริยกรรม ฯ ถึงแม้ว่าผู้นั้นจะคิดว่า เราจะบ้องกันผลแห่งกรรมนี้ให้ได้ แล้วก็สร้างพระสถูปทองคำใหญ่เท่ามหาเจดีย์เต็มจักรวาลก็ดี ถวายทานแก่พระภิกษุสงฆ์ ที่นั่งเต็มจักรวาลก็ดี จะเกาะชายผ้าสังฆาฏิของพระพุทธเจ้าไปเป็นนิจก็ดี เวลาตายแล้วไปเกิดในนรกเป็นแน่ ฯ ส่วนผู้ใดตนเองเป็นมนุษย์ปลงชีวิตมารดาหรือบิดาซึ่งเป็นติรัจฉาน หรือตนเองเป็นติรัจฉาน ปลงชีวิตมารดาบิดาผู้เป็นมนุษย์ หรือตนเองเป็นติรัจฉาน ปลงชีวิตมารดาบิดาผู้เป็นติรัจฉานเหมือนกัน กรรมของผู้นั้นไม่เป็นอนันตริยกรรม แต่เป็นกรรมหนัก จบอนันตริยกรรม ฯ ก็บัญหานี้ท่านกล่าวไว้ด้วยอำนาจแห่งชาติมนุษย์ พระอรหันต์นั้นต้องเป็นพระอรหันต์มนุษย์ ผู้ฆ่ามนุษย์อรหันต์จึงเป็นอนันตริยกรรม ผู้ฆ่ายักษ์อรหันต์ไม่เป็นอนันตริยกรรม แต่เป็นกรรมหนักคล้ายกับอนันตริยกรรม สำหรับมนุษย์อรหันต์ ถึงแม้ว่าบุคคลประหาร

ด้วยสาตราหรือวางยาพิษ ในเวลาที่ผู้นั้นยังเป็นปุถุชนก็ตาม ถ้าผู้นั้นถึงอรหันต์แล้ว ตายด้วยการกระทำนั้น ก็จัดว่าเป็นผู้ฆ่าพระอรหันต์เหมือนกัน ส่วนทานอันใดที่ให้แก่บุคคลที่เป็นปุถุชน เวลาผู้นั้นบริโภคแล้วก็ถึงพระอรหันต์ ทานนี้ชื่อว่าเป็นอันให้แก่ปุถุชน ฯ ผู้ฆ่าอริยบุคคลภายนอกนั้น ไม่เป็นอนันตริยกรรม แต่เป็นกรรมหนักคล้ายกับอนันตริยกรรม ของดเนื้อความในเทศนากัณฑ์นี้ไว้เพียงเท่านี้.

เอวํ ก็มี ด้วยประการฉะนี้ ฯ

กัณฑ์ที่ ๑๑๔

คัมภีร์อังคุตตรนิกาย เอกนิบาต

ว่าด้วยอนันตริยกรรม

โลหิตุปฺปาเท ตถาคตสฺส อภิชฺเช กาเย ปรุปกฺกเมน จมฺมจฺเฉทํ กตฺวา โลหิตสฺส ปคฺฆรณนฺนาม นตฺถีติ.

ณ บัดนี้ อาตมภาพจักได้แสดงคัมภีร์อังคุตตรนิกาย เอกนิบาต กัณฑ์ที่ ๑๑๔ ว่าด้วยอนันตริยกรรม สืบต่อไป เพื่อให้เป็นประโยชน์แก่พระพุทธศาสนา และพุทธศาสนิกชนทั้งหลายตลอดกาลนาน หาประมาณมิได้

อรรถกถา

ดำเนินความตามอรรถกถาว่า การไหลออกแห่งโลหิต เพราะการทำหนังให้ขาดด้วยการกระทำของผู้อื่น ย่อมไม่มีในกายอันไม่รู้จักแตกของพระตถาคตเจ้า เพียงแต่ว่ามีโลหิตไหลมารวมกันในภายในแห่งพระกายเท่านั้น ฯ สะเก็ดศิลาที่แตกจากศิลา ซึ่งพระเทวทัตกลิ้งลงจากภูเขา ย่อมกระทบหลังพระบาทของพระตถาคตเจ้า ทำให้เป็นเหมือนถูกสับด้วย

ขวานมีโลหิตขังอยู่ข้างใน การทำโลหิตให้ห้อในพระกายของพระพุทธเจ้าเช่นนั้น ย่อมเป็นอนันตริยกรรม ฯ ส่วนหมอชีวกได้ตัดหนังที่หลังพระบาทของพระตถาคตเจ้าด้วยความพอพระทัยของพระตถาคตเจ้า แล้วนำโลหิตออกจากที่นั้น ทำให้พระตถาคตเจ้าสบาย การทำของหมอชีวกนั้นย่อมเป็นการบุญฝ่ายเดียว บุคคลเหล่าใดเมื่อพระตถาคตเจ้าปรินิพพานแล้ว ทำลายพระเจดีย์ ตัดต้นโพธิ์ พยายามทำลายพระธาตุ บุคคลเหล่านั้นจะได้ผลอย่างไร แก้ว่า กรรมของบุคคลเหล่านั้น เป็นกรรมหนักคล้ายกับอนันตริยกรรม ฯ ส่วนการตัดกิ่งต้นโพธิ์ที่กระทบพระสถูปหรือกระทบพระพุทธรูปซึ่งมีอยู่ในพระธาตุนั้น ย่อมสมควร ฯ ถ้าฝูงนกที่จับต้นโพธิ์นั้น ถ่ายเวจลงที่เจดีย์ จะตัดต้นโพธิ์นั้นเสียก็สมควร ก็การที่บุคคลจะตัดต้นโพธิ์อันจะทำลายพระเจดีย์ที่บรรจุพระสรีรธาตุ ย่อมควรกิ่งต้นโพธิ์กิ่งใดเบียดเบียนเรือนต้นโพธิ์ จะตัดกิ่งต้นโพธิ์นั้นไม่ได้ จะทำลายเรือนพระเจดีย์เพื่อต้นโพธิ์ได้อย่างไร แต่จะทำลายต้นโพธิ์เพื่อเรือนต้นโพธิ์ไม่ได้ ฯ ถึงแม้ว่าในหอฉันก็เหมือนนัยนี้ ก็ในหอฉันใดเขาผูกพระธาตุไว้ จะตัดกิ่งต้นโพธิ์เพื่อรักษาหอฉันนั้นก็สมควร ฯ จะตัดกิ่งชิงเลื่อยลงมา หรือกิ่งที่ผุเพื่อรักษาต้นโพธิ์ก็สมควร ฯ บุญย่อมมีเหมือนการปฏิบัติพระพุทธเจ้า อันนี้ว่าด้วยข้อโลหิตุปบาท

ธัมมัตถาธิบาย

ในข้อสังฆเภทนั้นมีคำอธิบายว่า เมื่อสงฆ์ผู้ใดอยู่ในสีมาไม่ประชุมกัน ภิกษุพาบริษัทแยกกระทำกรรมด้วยการกล่าว หรือการให้ได้ยินการให้ถือเอาสลาก หรือการสวดปาฏิโมกข์เป็นสังฆเภทด้วย เป็นอนันตริยกรรมด้วย สำหรับผู้กระทำด้วยเข้าใจว่าสงฆ์จะพร้อมเพรียงกัน เป็นสังฆเภท แต่ไม่เป็นอนันตริยกรรม ฯ บริษัทต่ำกว่า ๘ ก็เหมือนกัน ฯ เมื่อว่าโดยกำหนดอย่างต่ำที่สุดในบุคคล ๘ คน ผู้ใดทำสงฆ์ให้แตกกัน ผู้นั้นก็เป็นอนันตริยกรรม ฯ กรรมชื่อมีโทษมากย่อมมีแก่ภิกษุทั้งหลาย ผู้กล่าวไม่เป็นธรรม ผู้คล้อยตามภิกษุ ผู้ทำสังฆเภทนั้น ส่วนพวกภิกษุ

ผู้กล่าวเป็นธรรมย่อมไม่มีโทษ ฯ ในสังฆเภทแห่งภิกษุ ๘ องค์นั้น มีวินิจฉัยว่า มีภิกษุข้างละ ๔ ฯ ส่วนองค์ที่ ๕ เป็นองค์ประกาศ เป็นองค์ให้ถือเอาสลากว่า อันนี้เป็นธรรม อันนี้เป็นวินัย อันนี้เป็นคำสอนของพระศาสดา ท่านทั้งหลายจงถือสิ่งนี้ จงทำสิ่งนี้ ดังนี้ เป็นความร้าวแห่งสงฆ์ด้วย เป็นความแตกแห่งสงฆ์ด้วย ฯ ในอนันตริยกรรมทั้ง ๕ นั้น สังฆเภทเป็นวจีกรรม นอกนั้นเป็นกายกรรม ควรทราบวินิจฉัยอนันตริยกรรมโดยกรรมอย่างนี้

คำว่า โดยทวารนั้น คือ อนันตริยกรรมทั้งสิ้น ย่อมเกิดขึ้นทางกายทวารบ้าง ทางวจีทวารบ้าง อนันตริยกรรม ๔ เบื้องต้น ถึงแม้ว่าเกิดขึ้นทางวจีทวารแล้ว ก็สำเร็จลงทางกายทวาร คือ เป็นการกระทำด้วยการสั่ง หรือด้วยวิชา ฯ สังฆเภท ถึงแม้ว่าเกิดขึ้นทางกายทวารแห่งผู้ทำให้สงฆ์แตกกันด้วยแจกมือ ก็รวมลงในวจีทวาร อันนี้เรียกว่า เป็นการวินิจฉัยในสังฆเภทด้วยทวาร

คำว่า ด้วยความตั้งอยู่ตลอดกัปนั้น คือ สังฆเภทย่อมทำให้ผู้ทำไปตกนรกอยู่ตลอดกัปฯ สำหรับในกัปที่ตั้งอยู่ บุคคลทำสังฆเภทในระหว่างกัปป์ เมื่อสิ้นกัปป์ก็พ้น ฯ ถ้าพรุ่งนี้กัปป์จะพินาศ บุคคลทำสังฆเภทแล้วในวันนี้ พอถึงพรุ่งนี้ก็พ้น ตกอยู่ในนรกเพียงวันเดียวเท่านั้น แต่การกระทำอย่างนี้ไม่มี ฯ ส่วนอนันตริยกรรม ๔ นอกจากนี้ไม่ทำให้ผู้กระทำไปตกอยู่ในนรกตลอดกัปป์ ควรทราบวินิจฉัยในอนันตริยกรรม ๕ ด้วยความตั้งอยู่ตลอดกัปป์อย่างนี้

คำว่า โดยผลนั้น คือ ผู้ใดทำอนันตริยกรรมหมดทั้ง ๕ สังฆเภทอย่างเดียวให้ผลแก่ผู้นั้น นอกนั้นเป็นอโหสิกรรม ถึงซึ่งความนับว่าไม่มีผลแห่งกรรม ฯ เมื่อสังฆเภทไม่มี โลหิตุปบาทก็ให้ผล เมื่อโลหิตุปบาทไม่มี อรหันตฆาตก็ให้ผล เมื่ออรหันตฆาตไม่มี ถ้าบิดาเป็นผู้มีศีล มารดาเป็นผู้ไม่มีศีล หรือไม่มีศีลเหมือนกันทั้ง ๒ ปิตุฆาตก็ให้ผล ฯ ถ้ามารดาเป็นมาตุฆาต หรือเมื่อมารดาบิดาทั้ง ๒ เป็นผู้เสมอกันด้วยศีล หรือ

ด้วยความไม่มีศีลอย่างใดอย่างหนึ่ง มาตุฆาตก็ให้ผล เพราะมารดาเป็นผู้ทำสิ่งที่ทำได้ยาก เป็นผู้มีอุปการคุณมากแก่บุตรทั้งหลาย ควรทราบอนันตริยกรรมด้วยการให้ผลอย่างนี้

ข้อว่าด้วยความไม่ทั่วไปเป็นต้นนั้น คือ อนันตริยกรรม ๔ เบื้องต้นทั่วไปแก่คฤหัสถ์และบรรพชิตทั้งปวง สังฆเภทไม่ทั่วไป เฉพาะภิกษุเท่านั้นจึงจะทำสังฆเภทได้ สำหรับภิกษุณี นางสิกขมานา สามเณร สามเณรี อุบาสก อุบาสิกา ทำสังฆเภทไม่ได้ ทำได้เฉพาะภิกษุปกติ ผู้มีสังวาสเสมอกับสงฆ์ ผู้อยู่ในสีมาเสมอกับสงฆ์เท่านั้น เพราะฉะนั้น จึงว่าสังฆเภทไม่ทั่วไปแก่ผู้อื่น ฯ ด้วยคำว่าเป็นต้น หมายความว่า บุคคลทั้งปวงนั้นเป็นผู้ประกอบด้วยทุกขเวทนา และประกอบด้วยโทสะ โมหะ สิ้นคำวินิจฉัยอนันตริยกรรมเพียงเท่านี้

ข้อว่าบุคคลผู้สมบูรณ์ด้วยความเห็น ไม่ถือศาสดาอื่นนั้น คือ ผู้สมบูรณ์ด้วยความเห็นในอริยมรรค ย่อมไม่ถือผู้อื่นนอกจากพระพุทธเจ้าว่าเป็นศาสดาของตน ถึงจะเกิดในชาติใหม่ ก็ไม่ยอมถือใครว่าเป็นศาสดา นอกจากพระพุทธเจ้าเท่านั้น

ข้อว่า ไม่มีพระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าเกิดขึ้นพร้อมกันในโลกธาตุอันเดียวนั้น อธิบายว่า ในหมื่นโลกธาตุ ซึ่งนับว่าเป็นโลกธาตุอันเดียวกัน ก็ข้อนี้ควรทราบเหตุ ๓ ประการ คือ ชาติเขต ๑ อาณาเขต ๑ วิสัยเขต ๑ ฯ ชาติเขตนั้น ได้แก่หมื่นโลกธาตุ เพราะหมื่นโลกธาตุนั้น ย่อมหวั่นไหวในเวลาพระตถาคตเจ้าลงสู่พระครรภ์พระมารดา ประสูติจากพระครรภ์พระมารดา ตรัสรู้ ประกาศพระธรรมจักร ปลงอายุสังขาร ปรินิพพาน ฯ แสนโกฏิจักรวาล ชื่อว่าอาณาเขต เพราะเป็นที่แผ่ไปถึงแห่งอำนาจพระปริตทั้งหลาย มีอาฏานาฏิยปริต และโมรปริต ธชัคคปริต รตนปริตเป็นต้น ส่วนวิสัยเขตไม่มีปริมาณ ฯ เพราะความรู้ของพระพุทธเจ้าทั้งหลายมีอยู่เท่าใด สิ่งที่ควรรู้ก็มีอยู่เท่านั้น สิ่งที่ควรรู้มีอยู่เท่าใด ความรู้ก็มีอยู่เท่านั้น สิ่งที่ควรรู้มีความรู้เป็นที่สุด ส่วนความรู้มีสิ่งที่ควรรู้เป็นที่สุด ฯ ในเขตทั้ง ๓ นี้ ยกเว้นจักรวาลอันนี้เสีย ย่อมไม่มีพระพุทธเจ้า

เกิดในจักรวาลอื่น ฯ ในพระไตรปิฎกทั้ง ๓ นี้ คือ พระวินัยปิฎก พระสุตตันตปิฎก พระอภิธรรมปิฎก และในสังคายนา ๓ ครั้ง ก็ไม่มีคำกล่าวว่า พระพุทธเจ้าเกิดในจักรวาลอื่นนอกจากจักรวาลนี้

คำว่า ไม่ก่อนไม่หลังนั้น คือ ไม่เกิดพร้อมกัน อธิบายว่า ย่อมเกิดก่อนกันหรือที่หลังกัน ฯ นับแต่เวลาพระพุทธเจ้าประทับนั่ง ณ โพธิบัลลังก์ด้วยทรงพระดำริว่า เรายังไม่ตรัสรู้ ก็จักยังไม่ลุกจนกระทั่งถึงเวลาถือปฏิสนธิในครรภ์ของพระมารดา ไม่ควรทราบว่าเมื่อก่อน ฯ เพราะว่าการกำหนดเขตด้วยความไหวแห่งหมื่นจักรวาล ในขณะปฏิสนธิแห่งพระโพธิสัตว์เจ้า เป็นอันกำหนดไว้แล้ว เป็นการห้ามการเกิดขึ้นแห่งพระพุทธเจ้าองค์อื่น ฯ ไม่ควรทราบว่า นับแต่เวลาพระพุทธเจ้าปรินิพพานไป จนถึงพระธาตุเท่าเมล็ดผักกาดยังอยู่ ว่าเป็นเวลาภายหลัง เพราะเมื่อพระธาตุทั้งหลายยังอยู่ในระหว่างนั้น เป็นอันห้ามความเกิดขึ้นแห่งพระพุทธเจ้าพระองค์อื่น แต่เมื่อธาตุปรินิพพานแล้ว ไม่ห้ามความเกิดขึ้นแห่งพระพุทธเจ้าพระองค์อื่น

มีคำถามว่า เพราะเหตุไร พระพุทธเจ้าทั้งหลาย จึงไม่เกิดพร้อมกัน มีคำแก้ว่า เพราะจะไม่อัศจรรย์ ด้วยว่าพระพุทธเจ้าทั้งหลายย่อมเป็นผู้อัศจรรย์ ข้อนี้สมกับเนื้อความในพระบาลีว่า ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย บุคคลเอกย่อมเกิดเป็นมนุษย์อัศจรรย์ บุคคลเอกนั้นได้แก่ใคร ได้แก่ พระตถาคตอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า ถ้าพระตถาคตอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าเกิดขึ้นพร้อมกันคราวละ ๒ องค์ หรือ ๔ องค์ ๘ องค์ ๑๖ องค์ ก็ไม่อัศจรรย์ เพราะในวิหารหนึ่งลาภสักการะของพระเจดีย์ ๒ องค์ ย่อมไม่มีมาก ถึงภิกษุทั้งหลายที่มีมากก็ไม่อัศจรรย์ ฉันใด พระพุทธเจ้าทั้งหลายก็ ฉันนั้น เพราะฉะนั้น พระพุทธเจ้าทั้งหลาย จึงไม่เกิดพร้อมกัน ฯ พระพุทธเจ้าพระองค์หนึ่ง ย่อมทรงแสดงธรรมมีสติปัฏฐานเป็นต้น ถึงองค์อื่นเกิดขึ้นมา ก็ต้องทรงแสดงธรรมนั้น เพราะฉะนั้น จึงไม่อัศจรรย์ แต่เมื่อมีพระพุทธเจ้าพระองค์เดียวทรงแสดงธรรม การแสดงธรรมก็เป็นอัศจรรย์ เพราะไม่มีการกล่าวแก่งแย่ง ด้วยว่าเมื่อมีพระพุทธเจ้าหลายองค์เกิดขึ้น ก็จะ

ต้องมีการกล่าวแก่งแย่งว่า พระพุทธเจ้าของเราน่าเลื่อมใส มีเสียงไพเราะ มีลาภ มีบุญ เหมือนกับศิษย์เหล่าอาจารย์ ฉะนั้น

ก็เรื่องนี้ พระนาคเสนเถรเจ้าผู้ทรงพระเจ้ามิลินท์ตรัสถามแล้ว ก็ได้แสดงไว้พิสดารแล้ว คือ พระเจ้ามิลินท์ตรัสถามว่า ข้าแต่พระนาคเสน สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสไว้ว่า การที่จะมีพระอรหันตสัมมาสัม-พุทธเจ้า ๒ องค์ เกิดขึ้นพร้อมกันในโลกธาตุอันเดียวนี้ ย่อมไม่มีดังนี้ ข้าแต่พระนาคเสน พระตถาคตเจ้าทั้งปวง ย่อมทรงแสดงโพธิปักขิยธรรม ๓๗ ประการ ทรงแสดงอริยสัจ ๔ ทรงสอนให้ศึกษาในไตรสิกขา ทรงสอนไม่ให้ประมาท ข้าแต่พระนาคเสน พระตถาคตเจ้าทั้งปวง ย่อมมีอุเทศอันเดียว มีการทรงแสดงอันเดียว มีอนุสนธิอันเดียว เหตุไรพระตถาคตเจ้าทั้งหลาย จึงไม่เกิดขึ้นในขณะเดียวกัน พระพุทธเจ้าพระองค์หนึ่งเกิดขึ้นก็ทำโลกนี้ให้สว่าง ถ้าองค์ที่ ๒ เกิดขึ้นในโลกนี้ก็จะสว่างยิ่งขึ้น ควรถึง ๒ องค์ แห่งพระตถาคตเจ้า ๒ องค์ ๆ ย่อมทรงสอนสบาย ทรงว่ากล่าวสบาย แต่เหตุไร จึงไม่มีพระพุทธเจ้าเกิดขึ้นพร้อมกัน ๒ องค์ ขอพระผู้เป็นเจ้าจงแสดงเหตุนี้ให้โยมสิ้นสงสัย พระนาคเสนเถรเจ้าได้ถวายวิสัชนาว่า ดูก่อนมหาราช หมื่นโลกธาตุนี้ทรงไว้ได้แต่พระพุทธเจ้าพระองค์เดียว ทรงไว้ได้แต่พระคุณธรรมของพระตถาคตเจ้าพระองค์เดียวเท่านั้น ถ้าองค์ที่ ๒ เกิดขึ้น หมื่นโลกธาตุนี้ก็จะทรงไว้ไม่ได้ ก็จะหวั่นไหว จะน้อมลงไป โน้มลงไป ทำลายไป ตั้งอยู่ไม่ได้ เหมือนกับเรือที่พอรับได้แต่บุรุษผู้เดียว เมื่อมีบุรุษคนที่ ๒ ลง ก็รับไว้ไม่ได้ ฉะนั้น ๆ หรือเปรียบเหมือนกับบุรุษที่บริโภคอาหารอิ่มแล้ว หากบริโภคลงไปอีกก็ไม่มีความสุข ฉะนั้น ไม่อย่างนั้น ก็เปรียบเหมือนเกวียนที่บรรทุกของเกินประมาณ ก็ย่อมหัก ฉะนั้น อีกอย่างหนึ่ง เมื่อพระพุทธเจ้าเกิดขึ้นพร้อมกันหลายองค์ ก็จะมีการแก่งแย่งโต้เถียงกันของพวกที่เลื่อมใสนับถือว่า พระพุทธเจ้าของเราเป็นผู้มีพระมารดาบริสุทธิ์ พระพุทธเจ้าของเราเป็นผู้ใหญ่ เป็นผู้ประเสริฐ เป็นผู้สูงสุด เป็นผู้ที่โลกเลือกแล้ว เป็นผู้ที่ไม่มีใครเสมอ ไม่มีใครเปรียบ ไม่มีใครเทียมทัน อีกอย่างหนึ่ง ธรรมดาของ

ใหญ่ย่อมมีอย่างเดียว เช่นแผ่นดินเป็นของใหญ่ มหาสมุทรเป็นของใหญ่ เขาสิเนรุราชเป็นของใหญ่ อากาศเป็นของใหญ่ ก็มีอย่างเดียวเท่านั้น ไม่มีถึง ๒ พระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าก็เป็นผู้ใหญ่ จึงต้องมีองค์เดียว เมื่อองค์หนึ่งเกิดแล้วองค์อื่นก็เกิดไม่ได้ เพราะฉะนั้น พระตถาคตอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า จึงเกิดขึ้นในโลกเพียงคราวละองค์เท่านั้น ฯ พระเจ้ามิลินท์ตรัสว่า พระนาคเสนแก้ปัญหาข้อนี้ด้วยคำอุปมาและเหตุผลแล้ว ดังนี้ สันเนื่อความในเทศนากัณฑ์นี้เพียงเท่านี้.

เอวํ ก็มี ด้วยประการฉะนี้ ฯ

กัณฑ์ที่ ๑๑๕

คัมภีร์อังคุตตรนิกาย เอกนิบาต

ว่าด้วยสิ่งที่เป็นไปได้และเป็นไปไม่ได้ ๘ ประการ

อฏฺฐานเมตํ ภิกฺขเว อนวกาโส ยํ เอกิสฺสา โลกธาตุยา เทฺว ราชาโน จกฺกวตฺติโน.

ณ บัดนี้ อาตมภาพจักได้แสดงคัมภีร์อังคุตตรนิกาย เอกนิบาต กัณฑ์ที่ ๑๑๕ ว่าด้วยสิ่งที่เป็นไปได้และสิ่งที่เป็นไปไม่ได้ ๘ ประการ สืบต่อไป เพื่อให้เป็นประโยชน์แก่พระพุทธศาสนา และพุทธศาสนิกชนทั้งหลายตลอดกาลนาน หาประมาณมิได้

บาลี

ดำเนินความตามวาระพระบาลี อันมีในวรรคที่ ๒ แห่งพระสูตรที่ ๑ ว่า สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าได้ทรงแสดงไว้ว่า การที่จะมีพระเจ้าจักรพรรดิ ๒ พระองค์ เกิดขึ้นไม่ก่อนไม่หลังกัน ในโลกธาตุอันเดียวนี่ย่อมไม่มีเป็นอันขาด มีอยู่แต่เพียงพระเจ้าจักรพรรดิเกิดขึ้นในโลกธาตุอันเดียวกันนี้เพียงคราวละองค์เท่านั้น

ในพระสูตรที่ ๒ ว่า การที่สตรีจะเป็นพระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้านั้น ย่อมไม่อาจเป็นไปได้ เว้นแต่บุรุษเท่านั้น คือ บุรุษเท่านั้นอาจเป็นพระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าได้

ในพระสูตรที่ ๓ ว่า การที่สตรี จะได้เป็นพระเจ้าจักรพรรดินั้น ย่อมไม่อาจเป็นไปได้เป็นอันขาด เว้นแต่บุรุษเท่านั้น อาจเป็นพระเจ้าจักรพรรดิได้

ในพระสูตรที่ ๔ ว่า การที่สตรีจะได้เป็นท้าวสักกเทวราช คือ พระอินทร์นั้น ย่อมเป็นไปไม่ได้เป็นอันขาด เว้นแต่บุรุษเท่านั้น คือ บุรุษเท่านั้นอาจเป็นพระอินทร์ได้

ในพระสูตรที่ ๕ ว่า การที่สตรีจะได้เป็นมารนั้น ย่อมเป็นไปไม่ได้เป็นอันขาด เว้นแต่บุรุษเท่านั้น คือ บุรุษเท่านั้นอาจเป็นมารได้

ในพระสูตรที่ ๖ ว่า การที่สตรีจะได้เป็นพรหมนั้น ย่อมเป็นไปไม่ได้เป็นอันขาด เว้นแต่บุรุษเท่านั้น คือ บุรุษเท่านั้นอาจเป็นพรหมได้

ในพระสูตรที่ ๗ ว่า การที่จะมีผลอันเป็นที่น่าประสงค์ เป็นที่น่ารักใคร่พอใจ แห่งกายทุจริต เกิดขึ้นนั้น ย่อมไม่อาจเป็นไปได้เป็นอันขาด การที่ผลอันไม่น่าต้องการ ไม่น่ารักใคร่พอใจ แห่งกายทุจริตเกิดขึ้นนั้นอาจเป็นได้

ในพระสูตรที่ ๘ ว่า การที่จะมีผลอันน่าประสงค์ น่าใคร่ น่าพอใจ แห่งวจีทุจริตเกิดขึ้นนั้น ย่อมไม่มีเป็นอันขาด การที่ผลอันไม่น่าประสงค์ ไม่น่ารักใคร่พอใจ แห่งวจีทุจริต เกิดขึ้นนั้นย่อมมีอยู่ ดังนี้

ในวรรคนี้ชี้ให้เห็นว่า พระเจ้าจักรพรรดิเกิดพร้อมกันทั้ง ๒ องค์ ไม่ได้ • สตรีจะใคร่เป็นพระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าไม่ได้ ๑ สตรีจะได้เป็นพระเจ้าจักรพรรดิไม่ได้ • สตรีจะได้เกิดเป็นพระอินทร์ไม่ได้ ๑ เกิดเป็นมารในสวรรค์ก็ไม่ได้ ๑ เกิดเป็นพรหมก็ไม่ได้ ๑ กายทุจริตจะมีผลดีก็ไม่ได้ • วจีทุจริตมีผลดีก็ไม่ได้ ๑ ดังนี้

อรรถกถา

ในอรรถกถาว่า คำว่า ไม่มีพระเจ้าจักรพรรดิเกิดขึ้นพร้อมกัน ไม่ก่อนไม่หลังกันนั้น คือ ไม่ก่อนแต่ความปรากฏขึ้นแห่งจักรแก้ว ไม่หลังแต่ความหายไปจากจักรแก้วนั้น ๕ การหายไปแห่งจักรแก้ว มีอย่าง ๒ อย่าง คือ หายไปด้วยการสวรรคตแห่งพระเจ้าจักรพรรดิ ๑ ด้วยการบรรพชาแห่งพระเจ้าจักรพรรดิ ๑ ฯ ก็การหายไปแห่งจักรแก้วนั้นย่อมหายไปในวันที่ ๗ จากวันสวรรคต หรือจากวันแห่งบรรพชาของพระเจ้าจักรพรรดิ ฯ เลยนั้นไป ความปรากฏขึ้นแห่งพระเจ้าจักรพรรดิไม่มีสิ่งใดห้าม

มีคำถามว่า เพราะเหตุไร พระเจ้าจักรพรรดิ จึงไม่เกิดพร้อมกันในจักรวาลเดียวกัน ฯ มีคำแก้ว่า เพราะจะตัดเสียซึ่งการวิวาท ๑ เพราะไม่อัศจรรย์ ๑ เพราะความเกิดขึ้นแห่งจักรแก้วเป็นของใหญ่ ๑ ก็เมื่อพระเจ้าจักรพรรดิจะเกิดขึ้นพร้อมกัน ๒ องค์ ก็จะต้องเกิดวิวาทกันว่าพระราชาของเราใหญ่ พระราชาของเราใหญ่ ฯ จะไม่เป็นการอัศจรรย์ เพราะในทวีปหนึ่ง ๆ ก็มีจักรพรรดิองค์หนึ่ง ฯ ก็อานุภาพใหญ่ซึ่งสามารถให้ความเป็นใหญ่ได้ในทวีปใหญ่ทั้ง ๔ มีทวีปน้อย ๒ พัน เป็นบริวารแห่งจักรแก้วนั้นก็เสื่อมไป ฯ โดยเหตุนี้ พระเจ้าจักรพรรดิจึงไม่เกิดพร้อมกันในจักรวาลหนึ่ง เพราะตัดเสียซึ่งการวิวาท ๑ เพราะไม่อัศจรรย์ ๑ เพราะอานุภาพแห่งจักรแก้วเป็นของใหญ่ ๑

ในข้อว่าสตรีเป็นพระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าไม่ได้นั้น มีคำอธิบายว่า ความเป็นพระพุทธเจ้าที่สามารถรื้อขนสัตว์โลกได้ เพราะทำให้ความเป็นพระสัพพัญญูเกิดขึ้นก็จงยกไว้ เพียงแต่ความปรารถนาเท่านั้นก็ไม่สำเร็จแก่สตรี ฯ เหตุการณ์ที่จะให้สำเร็จความปรารถนานั้นมีอยู่ว่า ความเป็นมนุษย์ ๑ ความเป็นบุรุษ ๑ ความมีอุปนิสัยที่จะให้สำเร็จพระอรหันต์ได้ ๑ การได้เห็นพระพุทธเจ้าได้ ๑ การบรรพชา ๑ การได้ฌานสมาบัติ ๑ การได้ทำกุศลอันยิ่งใหญ่ไว้ ๑ การเต็มใจ ดังนี้ เพราะ

ฉะนั้น ผู้หญิงจะเป็นพระพุทธเจ้าได้จะมีมาแต่ไหน มีแต่บุรุษเท่านั้น การสะสมบุญอันบริบูรณ์ด้วยอาการทั้งปวง ย่อมทำให้เกิดอัตภาพอันบริบูรณ์ด้วยอาการทั้งปวง เพราะฉะนั้น บุรุษจึงเป็นพระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าได้

ข้อว่า สตรีเป็นพระเจ้าจักรพรรดิไม่ได้เป็นต้นนั้น มีคำอธิบายว่า เป็นไม่ได้ เพราะไม่บริบูรณ์ด้วยลักษณะ โดยขาดข้อว่ามีของลับเข้าฝักเป็นต้น ๑ แก้วไม่ครบ ๗ ประการ ๑ ไม่มีอัตภาพยิ่งกว่ามนุษย์ทั้งปวง ๑ เพราะฉะนั้น สตรีจึงเป็นพระเจ้าจักรพรรดิไม่ได้

ฐานะ ๓ มีความเป็นพระอินทร์เป็นต้น เป็นฐานะสูง ส่วนเพศสตรีเป็นเพศต่ำ เพราะฉะนั้น ความเป็นพระอินทร์เป็นต้น จึงไม่สำเร็จแก่สตรี ฯ มีคำถามว่า ในพรหมโลก ย่อมไม่มีเพศสตรี ไม่มีเพศบุรุษ เพราะฉะนั้น จึงไม่ควรกล่าวว่า บุรุษจำพวกเดียวเท่านั้นเกิดเป็นพรหม ได้ไม่ใช่หรือ ฯ แก้ว่า ไม่ควรกล่าวอย่างนี้ เพราะอะไร ? เพราะการเกิดในพรหมโลกนั้น ย่อมมีแก่บุรุษในโลกนี้

ก็คำว่า ความเป็นพรหม หมายความเป็นมหาพรหม ฯ สตรีเจริญฌานในโลกนี้แล้ว เวลาตายแล้วก็ได้เกิดเป็นพวกพรหมบริษัท ไม่ได้เกิดเป็นมหาพรหม แต่ก็ไม่ควรกล่าวว่าบุรุษไม่เกิดพรหมบริษัทนั้น ฯ ก็เมื่อความไม่มีเพศแห่งบุคคลทั้ง ๒ มีอยู่ในพรหมโลกนั้นก็จริง แต่พรหมย่อมตั้งอยู่โดยสัณฐานแห่งบุรุษ โดยทรวดทรงแห่งบุรุษ ไม่ตั้งอยู่โดยสัณฐานแห่งสตรี โดยทรวดทรงแห่งสตรี เพราะฉะนั้น คำว่า สตรีเป็นพรหมไม่ได้นั้น จึงเป็นอันถูกต้องดีแล้ว

ในคำทั้งหลายเป็นต้นว่า กายทุจริตนั้น มีคำอธิบายว่า พืชแห่งสะเดา พืชแห่งบวบขม ย่อมไม่ทำให้เกิดผลมีรสหวาน ทำให้เกิดแต่ผลชั่งมีรสไม่ดี มีรสไม่หวานเท่านั้น ฉันใด กายทุจริตเป็นต้นก็ไม่ทำให้เกิดผลอันดี ทำให้เกิดแต่ผลไม่ดี ฉันนั้น ๑ พืชแห่งอ้อยและพืชแห่งข้าวสาลีเป็นต้น ย่อมทำให้เกิดผลมีรสหวาน มีรสอร่อย ไม่ทำให้เกิดผลมีรสขม รสเผ็ดร้อน ฉันใด กายสุจริตเป็นต้น ก็ทำให้เกิดผลอัน

คือ ไม่ได้ทำให้เกิดผลที่ไม่ดีฉันนั้น ฯ ข้อนี้สมกับเนื้อความในคาถาว่า บุคคลหว่านพืชเช่นไรก็ได้ผลเช่นนั้น ผู้ทำดีย่อมได้ผลดี ผู้ทำชั่วย่อมได้ผลชั่ว ดังนี้ สันเนื้อความในอรรถกถาในวรรคที่ ๒ เพียงเท่านี้.

ธัมมัตถาธิบาย

ในอรรถาธิบายว่า พระสูตรที่ ๑ ในวรรคที่ ๒ นั้นว่า ไม่มีพระเจ้าจักพรรดิ ๒ องค์ เกิดขึ้นไม่ก่อนไม่หลังกันในโลกธาตุอันเดียว ฯ ข้อนี้ในอรรถกถาว่า เป็นด้วยเหตุ ๓ ประการ คือ เพื่อจะตัดความวิวาทกัน ๑ เพราะถ้าเกิดขึ้นพร้อมกัน ๒ องค์ ก็จะไม่เป็นการอัศจรรย์ ๑ เพราะจักรแก้วมีอานุภาพใหญ่อาจให้ความเป็นใหญ่ในทวีปใหญ่ทั้ง ๔ มีทวีปน้อย ๒ พันเป็นบริวารเป็นต้น ๑ ฯ ในพระสูตรที่ ๒ ว่า สตรีเป็นพระอรหันต-สัมมาสัมพุทธเจ้าไม่ได้นั้น มีคำอธิบายว่า เป็นด้วยความปรารถนาไม่สำเร็จแก่สตรี เพราะความปรารถนาเป็นพระพุทธเจ้านั้น ที่จะสำเร็จแน่นอนได้ต้องพร้อมด้วยองค์ ๘ ประการ คือ ในชาติที่ปรารถนานั้น ผู้นั้นต้องเป็นมนุษย์ ๑ เป็นบุรุษ ๑ มีอุปนิสัยอาจสำเร็จพระอรหัตในชาตินั้นได้ ๑ ได้พบกับพระพุทธเจ้า ๑ ได้บรรพชา ๑ ได้ฌานสมาบัติ ๑ ได้ทำกุศลอันยิ่งใหญ่ไว้ ๑ ได้เต็มใจในการเป็นพระพุทธเจ้า ๑ เมื่อพร้อมด้วยองค์ ๘ นี้ จึงจะได้รับความยืนยันจากพระพุทธเจ้าว่า จะได้เป็นพระพุทธเจ้าแน่นอน ฯ ในพระสูตรที่ ๓ ว่า สตรีเป็นพระเจ้าจักรพรรดิไม่ได้นั้น มีคำอธิบายว่า เป็นไม่ได้ ด้วยเหตุ ๓ ประการ คือ ด้วยไม่บริบูรณ์ด้วยลักษณะมหาบุรุษครบทั้ง ๓๒ ประการ โดยขาดข้อว่ามีของลับเข้าฝักเป็นต้น ๑ ไม่บริบูรณ์ด้วยแก้ว ๗ ประการ คือ ขาดข้อว่าด้วยนางแก้ว ๑ มีร่างกายไม่สูงใหญ่กว่าคนทั้งปวง ๑ ฯ ในพระสูตรที่ ๔ ว่า สตรีเป็นพระอินทร์ไม่ได้ พระสูตรที่ ๕ ว่า สตรีเป็นมารไม่ได้ ฯ พระสูตรที่ ๖ ว่า สตรีเป็นพรหมไม่ได้นั้น เป็นไม่ได้ ด้วยฐานะทั้ง ๓ นี้เป็นฐานะสูง ส่วนเพศสตรีเป็นเพศต่ำ ถึงแม้ว่าสตรีจะได้เกิดเป็นพรหม

ก็เกิดเพียงเป็นบริวารพรหมเท่านั้น เกิดเป็นมหาพรหมไม่ได้ ฯ พระสูตรที่ ๗ ว่า กายทุจริตไม่มีผลอันน่าต้องการ น่ารักใคร่พอใจนั้น อธิบายว่า เพราะกายทุจริต เป็นของไม่ดีอยู่แล้ว จะเกิดผลดีนั้นไม่ได้ คือ เหตุไม่ดี ผลก็ต้องไม่ดี เว้นแต่กายสุจริตเท่านั้น เพราะกายสุจริตเป็นเหตุที่ดีจึงให้ผลดี เหตุอย่างไรผลก็อย่างนั้น เหตุนั้น ได้แก่การกระทำผลนั้น ได้แก่ผลแห่งการทำ ฯ การกระทำไม่ดี ผลก็ต้องไม่ดี ฯ ในพระสูตรที่ ๘ ว่า วจีทุจริตไม่มีผลอันน่าต้องการ น่ารักใคร่พอใจนั้น ข้อนี้ก็หมายความอย่างเดียวกัน คือ หมายความว่า วจีทุจริตเป็นเหตุที่ไม่ดี ผลก็ต้องไม่ดี เว้นแต่วจีสุจริตเท่านั้น คือ วจีสุจริตเป็นเหตุที่ดี ผลก็ต้องดี เพราะฉะนั้น ผู้ที่ต้องการผลดีทั้งหลาย จึงควรทำเหตุให้ดี เพราะเมื่อเหตุดีแล้วผลก็ต้องดี ฯ กายทุจริต ได้แก่ความประพฤติชั่วทางกาย ๓ ประการ คือ ปาณาติบาต การฆ่าสัตว์ผ่อน ๑ อทินนาทาน การลักขโมยฉ้อโกงผู้อื่น ๑ กาเมสุมิจฉาจาร การประพฤติผิดในทางความรัก ๑ สามอย่างนี้ไม่ดีทั้งนั้น ส่วนกายสุจริต ซึ่งตรงกันข้ามนั้นเป็นของดีทั้งนั้น ฯ วจีทุจริต ๔ นั้น ได้แก่การพูดเท็จ ๑ พูดส่อเสียด ๑ พูดหยาบคาย ๑ พูดสิ่งที่ไม่มีประโยชน์ ๑ ทั้ง ๔ อย่างนี้เป็นการกระทำไม่ดีทางวาจา ส่วนวจีสุจริต ๔ ซึ่งมีข้อความตรงกันข้ามนั้น ย่อมเป็นของดีทั้งนั้น ฯ แต่คนโง่โดยมากชอบทำแต่กายทุจริต คือ ชอบทำแต่สิ่งที่ไม่ดี ชอบพูดแต่วจีทุจริต คือ ชอบพูดแต่คำที่ไม่ดี เพราะฉะนั้น เขาจึงได้รับทุกขภัยนานาประการ ดังนี้ สันเนื่อความในเทศนากัณฑ์นี้เพียงเท่านี้

เอวํ ก็มี ด้วยประการฉะนี้ ฯ

กัณฑ์ที่ ๑๑๖
คัมภีร์อังคุตตรนิกาย เอกนิบาต
ว่าด้วยสิ่งที่เป็นไปได้และเป็นไปไม่ได้ ๑๐ ประการ

อฏฺฐานเมตํ ภิกฺขเว อนวกาโส ยํ มโนทุจฺจริตสฺส อิฏฺฐ-กนฺโต มนาโป วิปาโก นิพฺพตฺเตยฺยาติ

ณ บัดนี้ อาตมภาพ จักได้แสดงคัมภีร์อังคุตตรนิกาย เอกนิบาต กัณฑ์ที่ ๑๑๖ ว่าด้วยสิ่งที่เป็นไปได้และเป็นไปไม่ได้ ๑๐ ประการ สืบต่อไป เพื่อให้เป็นประโยชน์แก่พระพุทธศาสนา และพุทธศาสนิกชนทั้งหลาย ตลอดกาลนาน หาประมาณมิได้

บาลี

ดำเนินความตามวาระพระบาลี อันมีในวรรคที่ ๓ แห่งพระสูตรที่ ๑ ว่า สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าได้ทรงแสดงไว้ว่า ผลอันน่าประสงค์ น่าใคร่ น่าพอใจ แห่งมโนทุจริตจะเกิดขึ้นได้ ย่อมไม่มีเป็นอันขาด ผลอันไม่น่าประสงค์ ไม่น่าใคร่ ไม่น่าพอใจ แห่งมโนทุจริตจะเกิดขึ้นนั้น ย่อมมีอยู่เป็นธรรมดา

ในพระสูตรที่ ๒ ว่า การจะมีผลอันไม่น่าประสงค์ ไม่น่าใคร่ ไม่น่าพอใจแห่งกายสจริตเกิดขึ้นนั้น ย่อมไม่อาจมีได้เป็นอันขาด การที่ผลอันเป็นที่น่าประสงค์ น่าใคร่ น่าพอใจ แห่งกายสุจริตเกิดขึ้นนั้น ย่อมอาจมีได้

ในพระสูตรที่ ๓ ว่า การที่ผลอันไม่น่าประสงค์ ไม่น่าใคร่ ไม่น่าพอใจ แห่งวจีสุจริตจะเกิดขึ้นนั้น ย่อมมีไม่ได้เป็นอันขาด การที่ผลอันน่าประสงค์ น่าใคร่ น่าพอใจ แห่งวจีสุจริตเกิดขึ้นนั้น ย่อมมีอยู่เป็นธรรมดา

ในพระสูตรที่ ๔ ว่า การที่จะมีผลอันไม่น่าประสงค์ ไม่น่าใคร่ไม่น่าพอใจ แห่งมโนสุจริตเกิดขึ้นนั้น ย่อมมีไม่ได้เป็นอันขาด การที่มีผลอันน่าประสงค์ น่าใคร่ น่าพอใจ แห่งมโนสุจริตเกิดขึ้นนั้น ย่อมอาจมีได้เป็นธรรมดา

ในพระสูตรที่ ๕ ว่า การที่บุคคลได้ไปเกิดในโลกอันเป็นสุคติ อันมีอารมณ์ดี เพราะเหตุที่กายทุจริต ย่อมเป็นไปไม่ได้เป็นอันขาด การที่บุคคลได้ไปเกิดในอบายทุคติ วินิบาต นรก เพราะเหตุที่พร้อมด้วยกายสุจริต ย่อมมีได้เป็นธรรมดา

ในพระสูตรที่ ๖ ว่า การที่บุคคลได้ไปเกิดในโลกอันเป็นสุคติ อันมีอารมณ์ดี เพราะเหตุที่พร้อมด้วยวจีทุจริต ย่อมเป็นไปไม่ได้เป็นอันขาด การที่บุคคลไปเกิดในอบาย ทุคติ วินิบาต นรก เพราะเหตุที่พร้อมด้วยวจีทุจริต ย่อมมีอยู่เป็นธรรมดา

ในพระสูตรที่ ๗ ว่า การที่บุคคลได้ไปเกิดในโลก อันเป็นสุคติ อันมีอารมณ์ดี เพราะเหตุที่พร้อมด้วยมโนทุจริต ย่อมเป็นไปไม่ได้เป็นอันขาด การที่บุคคลได้ไปเกิดในอบาย ทุคติ วินิบาต นรก เพราะเหตุที่พร้อมด้วยมโนทุจริต ย่อมอาจเป็นไปได้เป็นธรรมดา

ในพระสูตรที่ ๘ ว่า การที่บุคคลได้ไปเกิดในอบาย ทุคติ วินิบาต นรก เพราะเหตุที่พร้อมด้วยกายสุจริต ย่อมเป็นไปไม่ได้เป็นอันขาด การที่บุคคลได้ไปเกิดในโลกอันเป็นสุคติ อันมีอารมณ์ดี เพราะเหตุที่พร้อมด้วยกายสุจริต ย่อมอาจเป็นไปได้

ในพระสูตรที่ ๙ ว่า การที่บุคคลไม่ได้ไปเกิดไปอบาย ทุคติ วินิบาต นรก เพราะเหตุที่พร้อมด้วยวจีสุจริต ย่อมเป็นไปไม่ได้เป็นอันขาด การที่บุคคลได้ไปเกิดในโลกอันเป็นสุคติ อันมีอารมณ์ดี เพราะเหตุที่พร้อมด้วยวจีสุจริต ย่อมอาจเป็นไปได้

ในพระสูตรที่ ๑๐ ว่า การที่บุคคลได้ไปเกิดในอบายทุคติวินิบาต นรก เพราะเหตุที่พร้อมด้วยมโนสุจริต ย่อมเป็นไปได้เป็นอันขาด การที่บุคคลได้ไปเกิดในโลกอันเป็นสุคติ อันมีอารมณ์ดี เพราะเหตุที่พร้อมด้วยมโนสุจริต ย่อมอาจเป็นไปได้เป็นธรรมดา ดังนี้

ในวรรคที่ ๓ นี้ พระพุทธองค์ทรงชี้ให้เห็นว่า สิ่งที่ไม่อาจเป็นไปได้ก็มี สิ่งที่อาจเป็นไปได้ก็มี ฯ สิ่งที่ไม่อาจเป็นไปได้นั้น คือ มโนทุจริตจะให้ผลดีนั้นย่อมไม่มี ฯ กายสุจริต วจีสุจริต มโนสุจริต ที่จะให้ผลไม่ดีนั้น ก็ย่อมไม่มี ฯ ผู้ที่พร้อมด้วยกายทุจริต วจีทุจริต มโนทุจริต จะได้ไปเกิดในโลกอันเป็นสุคติ อันมีอารมณ์ดี ด้วยเหตุแห่งกายทุจริต วจีทุจริต มโนทุจริตนั้น ย่อมไม่มีเป็นอันขาด ฯ การที่บุคคลผู้พร้อมด้วยกายสุจริต วจีสุจริต มโนสุจริต จะได้ไปเกิดในที่ไม่ดี คือ อบายทุคติ วินิบาต นรกนั้น ย่อมไม่มีเป็นอันขาด ส่วนที่อาจเป็นไปได้นั้น คือ สิ่งที่ตรงกันข้ามกับข้อที่ว่าแล้วนี้

อรรถกถา

ในอรรถกถาว่า คำว่า พร้อม ในคำทั้งหลาย มีคำว่า ผู้พร้อมด้วยกายทุจริตเป็นต้น มีคำอธิบายว่า ความพร้อมนั้นมีอยู่ ๕ อย่าง คือ อายูหนสมงฺคิตา ความพร้อมด้วยการประมวลมา ๑ เจตนาสมงฺคิตา ความพร้อมด้วยเจตนา ๑ กมฺมสมงฺคิตา ความพร้อมด้วยกรรม ๑ วิปาก-สมงฺคิตา ความพร้อมด้วยวิบาก ๑ อุปฏฺฐานสมงฺคิตา ความพร้อมด้วยความปรากฏ ๑ ฯ ความพร้อมด้วยการประมวลมานั้น ได้แก่การประมวลมาซึ่งกุศลกรรมและอกุศลกรรม ฯ ความพร้อมด้วยเจตนานน ได้แก่ความพร้อมด้วยเจตนาสะสมซึ่งกรรม ในเวลาที่ยังเป็นปุถุชนอยู่ และเป็นพระอริยะแล้ว แต่ยังไม่สำเร็จพระอรหัต ฯ ความพร้อมด้วยกรรมนั้น ได้แก่ความพร้อมด้วยกรรมอันอาจให้ผลซึ่งบุคคลสะสมไว้ ในเวลาที่ยังไม่สำเร็จพระอรหัต ฯ ความพร้อมด้วยวิบากนั้น ได้แก่ความพร้อมด้วยผลแห่งกรรมซึ่งเกิดขึ้น ฯ ความพร้อมด้วยความปรากฏนั้น ได้แก่ความปรากฏแห่งนิมิตในการเกิดว่า ใครจะเกิดในที่ไหน ฯ ข้อนี้มีคำขยายออกไปว่า บุคคลทั้งหลายยังไม่ถึงพระอรหัตตราบใด เวลาตายจากชาตินั้นแล้ว สำหรับผู้จักเกิดในนรกก็มีนรกปรากฏ ด้วยอาการปรากฏแห่งเปลวไฟและหม้อทองแดงเป็นต้น สำหรับผู้จะเกิดในท้อง

ของมารดา ก็มีท้องมารดาปรากฏ สำหรับผู้จะเกิดในสวรรค์ ก็มีต้นกัลปพฤกษ์ และวิมานเป็นต้นปรากฏ โดยเหตุนี้ อันความพร้อมด้วยความปรากฏแห่งเครื่องหมายการเกิดอันนี้ เป็นของไม่พ้นไป แต่ความปรากฏอันนี้ไม่แน่นอน ส่วนความปรากฏนอกนี้แน่นอน เพราะถึงนรกปรากฏ เทวโลกปรากฏก็มี ถึงเทวโลกปรากฏ นรกปรากฏก็มี ถึงมนุษยโลกปรากฏ กำเนิดดิรัจฉานปรากฏก็มี ถึงกำเนิดดิรัจฉานปรากฏ มนุษยโลกปรากฏก็มี ดังเรื่องจักแสดงต่อไปนี้ กล่าวคือ มีพระธรรมกถึกองค์หนึ่ง ชื่อว่าพระโสณเถรเจ้าอยู่ในเลขาวิหาร ในเชิงภูเขาโสณคิรี ฯ บิดาของพระเถรเจ้านั้น ชื่อว่าสุนัขภชิก ฯ ถึงพระเถรเจ้าจะห้ามปรามบิดานั้นสักเท่าไรก็ดี ก็ไม่อาจให้ตั้งอยู่ในศีลได้ ในเวลาบิดาแก่จึงบังคับให้บรรพชา ฯ เวลาบิดานอนเป็นไข้หนักอยู่ ก็เห็นนรกปรากฏ เห็นสุนัขตัวใหญ่มาจากโสณคิรี มาล้อมเหมือนจะกัดกิน ก็กลัวตาย จึงร้องบอกลูกชายว่า ไล่ไปโสณะ ฯ พระลูกชายถามว่า อะไรบิดา ตอบว่า คุณไม่เห็นหรือ แล้วก็เล่าเรื่องนั้นให้ฟัง ฯ พระโสณเถรเจ้าคิดว่า บิดาของผู้เช่นเราจักเกิดในนรกอย่างไร เราจะเป็นที่พึ่งของบิดา จึงให้พวกสามเณรเก็บดอกไม้ต่าง ๆ มากระทำเป็นดอกไม้ปูพื้น และดอกไม้อาสนะ ที่บริเวณแห่งพระเจดีย์ และบริเวณแห่งไม้ศรีมหาโพธิ์ แล้วจึงให้บิดานั่งบนเตียงหามไปดู บอกว่าการบูชานี้ ข้าพเจ้าได้ทำให้ท่าน ข้าแต่พระผู้มีพระภาคเจ้า ขอพระองค์จงรับการบูชาของข้าพระองค์นี้ ว่าดังนี้แล้ว ก็บอกให้ไหว้พระพุทธเจ้า ให้ทำจิตให้เลื่อมใส ฯ พระชั่งเป็นบิดาได้เห็นเครื่องบูชาแล้ว ไหว้พระพุทธเจ้า แล้วก็ทำจิตให้เลื่อมใส ฯ ในขณะนั้น เทวโลกก็ปรากฏแก่พระผู้เป็นบิดา คือ พระผู้เป็นบิดาได้ปรากฏเห็นสวนนันทวัน สวนจิตลดาวัลย์ สวนมิสกวัน นางเทพอัปสร มาห้อมล้อมอยู่ ฯ พระผู้เป็นบิดาจึงว่า หลีกไปโสณะ ฯ พระลูกชายจึงถามว่า อะไรบิดา ตอบว่า พวกหญิงมารดาของเธอมาหาฉันแล้ว ฯ พระเถรเจ้าก็คิดว่า สวรรค์ได้ปรากฏแก่บิดาของเราแล้ว

โดยเหตุนี้ จึงควรทราบว่า ความพร้อมด้วยความปรากฏเป็นของไม่แน่นอน ฯ ในความพร้อมเหล่านี้ สมเด็จพระผู้มพระภาคเจ้าได้ตรัสว่า ผู้พร้อมเพรียงด้วยกายทุจริต ดังนี้ หมายถึงความพร้อมเพรียงด้วยการประมวลมา และความพร้อมเพรียงแห่งเจตนา ความพร้อมเพรียงแห่งกรรม ความพร้อมเพรียงแห่งกายทุจริต ฯ ในความพร้อมเพรียงเหล่านั้น อาจารย์บางจำพวกกล่าวว่า ประมวลมาซึ่งกรรมในขณะใด ในขณะนั้นก็ห้ามสวรรค์ของผู้นั้นไม่ได้ ฯ อาจารย์อีกพวกหนึ่งกล่าวว่า อันกรรมสำหรับนำผลมาได้วาระที่จะให้ผลก็มี ไม่ได้ก็มี ฯ กรรมได้วาระที่จะให้ผลเมื่อใด ก็ห้ามสวรรค์ของผู้นั้นไม่ได้เมื่อนั้น ฯ คำนอกนี้เนื้อความตื้นทั้งนั้น สันเนื้อความในอรรถกถาเพียงเท่านี้

ธัมมัตถาธิบาย

ในอรรถาธิบายว่า เวลาบุคคลใกล้จะตายย่อมมีของ ๓ อย่างปรากฏ คือมีกรรมปรากฏ ๑ มีเครื่องทำกรรมปรากฏ ๑ มีคติปรากฏ ๑ ฯ กรรมนั้นหมายถึงสิ่งที่กระทำ คือผู้นั้นเคยกระทำสิ่งใดไว้ สิ่งนั้นก็ปรากฏ ถ้าสิ่งนั้นไม่ปรากฏเครื่องกระทำสิ่งนั้นก็ปรากฏ ถ้าเครื่องกระทำสิ่งนั้นไม่ปรากฏ คติที่จะให้เกิดก็ปรากฏ ฯ คนเราย่อมทำกรรมไว้ต่าง ๆ กัน บางคนก็ทำบาปมากทำบุญน้อย บางคนก็ทำบุญมากทำบาปน้อย บางคนก็ทำไว้มากเท่ากัน ฯ ในเวลาจะใกล้ตาย ถ้าบาปจะให้ผล ก็ได้เห็นผลการกระทำที่เป็นบาป เช่นตนเคยลักขโมยเขาไว้ ก็เห็นเหมือนตนลักขโมยเขาอยู่ ถ้าบุญจะให้ผล บุญที่ตนทำไว้ก็ปรากฏ เช่นตนเคยใส่บาตร ก็เห็นเหมือนตนกำลังใส่บาตร อันนี้เรียกว่ากรรมปรากฏ ฯ เมื่อตนทำบาปด้วยสิ่งใด เช่นตนขายข้าวด้วยโกงตาชั่ง หรือโกงเครื่องตวง ก็ปรากฏเห็นตาชั่งหรือเครื่องตวงนั้น ฯ เมื่อตนทำบุญด้วยสิ่งใด เช่น เคยใส่บาตรด้วยทัพพีใด หรือด้วยขันใบใด ทัพพีนั้นหรือขันใบนั้นก็ปรากฏ อันนี้เรียกว่าเครื่องทำกรรมปรากฏ ฯ คติปรากฏนั้น คือ ผู้จะไปเกิดในนิรยคติ อันได้แก่นรก ก็มีเปลวไฟในนรก หรือมีสุนัขในนรก มีนายนิรยบาลในนรกมาปรากฏ ดังเรื่องที่แสดงมาแล้วนั้น ถ้าจะเกิดมาเป็นมนุษย์อีก ก็ปรากฏเห็นท้องมารดา ถ้าจะเกิดในสวรรค์ ก็ปรากฏเห็น

สวรรค์ หรือเทพนางอัปสร เทพวิมานเป็นต้น อย่างใดอย่างหนึ่ง ดังเรื่องบิดาของพระเถรเจ้าองค์นั้น ก็แต่ว่า เมื่อปรากฏเห็นอย่างนี้แล้ว หากลูกหลานเหลนรู้ในขณะนั้นก็หาอุบายเปลี่ยนแปลง เหมือนพระเถรเจ้าองค์นั้นได้ เพื่อให้กรรมทีดี เครื่องทำกรรมทีดี คติทีดีปรากฏแก่ผู้นั้น เมื่อแก้ไขได้อย่างนั้นแล้ว ผู้นั้นก็ไปเกิดในคติทีดีได้ เหมือนดังบิดาของพระเถรเจ้าองค์นั้นเป็นอุทาหรณ์ ข้อนี้เพราะเหตุไร เพราะเหตุว่า ในเวลาคนจะใกล้ตาย ขณะที่ตาไม่เห็นนั้น เรียกว่าหลับตาเห็นโลกหน้า ขณะนั้นแหละย่อมมีของ ๓ อย่าง คือ กรรม เครื่องทำกรรม คติ อย่างใดอย่างหนึ่งปรากฏ เมื่อสิ่งใดปรากฏ สิ่งนั้นก็ให้ผล ถ้าฝ่ายบาปปรากฏ บาปก็ให้ผล หากฝ่ายบุญปรากฏ บุญก็ให้ผล เพราะฉะนั้น ทุกคนควรหัดนึกถึงบุญ คือหัดนึกถึงบุญที่ตนกระทำไว้ทุกเวลาเจ็บไข้ หรือทุกเวลาจะนอน เพื่อให้ใจคุ้นเคย เวลาจะใกล้ตาย บุญจะได้ปรากฏได้ง่าย แล้วจะได้ไปเกิดในคติที่ดี สิ้นเนื้อความในเทศนากัณฑ์นี้เพียงเท่านี้.

เอวํ ก็มี ด้วยประการฉะนี้ ฯ

กัณฑ์ที่ ๑๑๗

คัมภีร์อังคุตตรนิกาย เอกนิบาต

ว่าด้วยธรรมเอก ๑๐ประการ ในวรรคที่ ๑ แห่งเอกธัมมาทิบาลี

เอกธมฺโม ภิกฺขเว ภาวิโต พหุลีกโต เอกนฺตนิพฺพิทาย วิราคาย นิโรธาย อุปสมาย อภิญฺญาย สมฺโพธาย นิพฺพานาย สํวตฺตติ.

ณ บัดนี้ อาตมภาพจักได้แสดงคัมภีร์อังคุตตรนิกาย เอกนิบาต กัณฑ์ที่ ๑๑๗ ว่าด้วยธรรมเอก ๑๐ ประการ ในวรรคที่ ๑ แห่งเอกธัมมาทิบาลี เพื่อให้เป็นประโยชน์แก่พระพุทธศาสนา และพุทธศาสนิกชนทั้งหลายตลอดกาลนาน หาประมาณมิได้

บาลี

ดำเนินความตามวาระพระบาลีอันมีในวรรคที่ ๑ แห่งเอกธัมมาทิบาลี สำหรับพระสูตรที่ ๑ นั้นว่า พระพุทธองค์ได้ทรงแสดงไว้ว่า ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ธรรมเอกอันบุคคลอบรมแล้ว ทำให้มากแล้ว ย่อมเป็นไปเพื่อความเบื่อหน่ายฝ่ายเดียว เพื่อความคลาย เพื่อความดับ เพื่อความสงบ เพื่อความรู้ยิ่ง เพื่อความรู้ดี เพื่อนิพพาน ฯ ธรรมเอกนั้น ได้แก่สิ่งใด ได้แก่พุทธานุสสติ ดังนี้

ในพระสูตรที่ ๒ ว่า ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ธรรมเอกอันบุคคลอบรมแล้ว ทำให้มากแล้ว ย่อมเป็นไปเพื่อความเบื่อหน่ายฝ่ายเดียว เพื่อความคลาย เพื่อความดับ เพื่อความสงบ เพื่อความรู้ยิ่ง เพื่อความรู้ดี เพื่อนิพพาน ฯ ธรรมเอกนั้นได้แก่สิ่งใด ได้แก่ธรรมานุสสติ

ในพระสูตรที่ ๓ ว่า ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ธรรมเอกอันบุคคลอบรมแล้ว ทำให้มากแล้ว ย่อมเป็นไปเพื่อความเบื่อหน่ายฝ่ายเดียว เพื่อความคลาย เพื่อความดับ เพื่อความสงบ เพื่อความรู้ยิ่ง เพื่อความรู้ดี เพื่อนิพพาน ฯ ธรรมเอกนั้นได้แก่สิ่งใด ได้แก่สังฆานุสสติ

ในพระสูตรที่ ๔ ว่า ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ธรรมเอกอันบุคคลอบรมแล้ว ทำให้มากแล้ว ย่อมเป็นไปเพื่อความเบื่อหน่ายฝ่ายเดียว เป็นไปเพื่อความคลาย ความดับ ความสงบ ความรู้ยิ่ง ความรู้ดี เพื่อนิพพาน ฯ ธรรมเอกนั้นได้แก่สิ่งใด ได้แก่สีลานุสสติ

ในพระสูตรที่ ๕ ว่า ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ธรรมเอกอันบุคคลอบรมแล้ว ทำให้มากแล้ว ย่อมเป็นไปเพื่อความเบื่อหน่ายฝ่ายเดียว เพื่อความคลาย เพื่อความดับ เพื่อความสงบ เพื่อความรู้ยิ่ง เพื่อความรู้ดี เพื่อนิพพาน ฯ ธรรมเอกนั้นได้แก่สิ่งใด ได้แก่จาคานุสสติ

ในพระสูตรที่ ๖ ว่า ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ธรรมเอกอันบุคคลอบรมแล้ว ทำให้มากแล้ว ย่อมเป็นไปเพื่อความเบื่อหน่ายฝ่ายเดียว

เพื่อความคลาย เพื่อความดับ เพื่อความสงบ เพื่อความรู้ยิ่ง เพื่อความรู้ดี เพื่อนิพพาน ฯ ธรรมเอกนั้นได้แก่สิ่งใด ได้แก่เทวตานุสสติ

ในพระสูตรที่ ๗ ว่า ธรรมเอกอันบุคคลอบรมแล้ว กระทำให้มากแล้ว ย่อมเป็นไปเพื่อความเบื่อหน่ายฝ่ายเดียว เพื่อความคลาย เพื่อความดับ เพื่อความสงบ เพื่อความรู้ยิ่ง เพื่อความรู้ดี เพื่อนิพพาน ฯ ธรรมเอกนั้นได้แก่สิ่งใด ได้แก่อานาปานสติ

ในพระสูตรที่ ๘ ว่า ธรรมเอกอันบุคคลอบรมแล้ว กระทำให้มากแล้ว ย่อมเป็นไปเพื่อความเบื่อหน่ายฝ่ายเดียว เพื่อความคลาย เพื่อความดับ เพื่อความสงบ เพื่อความรู้ยิ่ง เพื่อความรู้ดี เพื่อนิพพาน ฯ ธรรมเอกนั้นได้แก่สิ่งใด ได้แก่มรณสติ

ในพระสูตรที่ ๙ ว่า ธรรมเอกอันบุคคลอบรมแล้ว ทำให้มากแล้ว ย่อมเป็นไปเพื่อความเบื่อหน่ายฝ่ายเดียว เพื่อความคลาย เพื่อความดับ เพื่อความสงบ เพื่อความรู้ยิ่ง เพื่อความรู้ดี เพื่อนิพพาน ฯ ธรรมเอกนั้นได้แก่สิ่งใด ได้แก่กายคตาสติ

ในพระสูตรที่ ๑๐ ว่า ธรรมเอกอันบุคคลอบรมแล้ว กระทำให้มากแล้ว ย่อมเป็นไปเพื่อความเบื่อหน่ายฝ่ายเดียว เพื่อความคลาย เพื่อความดับ เพื่อความสงบ เพื่อความรู้ยิ่ง เพื่อความรู้ดี เพื่อนิพพาน ฯ ธรรมเอกนั้นได้แก่สิ่งใด ได้แก่อุปสมานุสสติ ดังนี้ จบพระสูตรทั้ง ๑๐ ในวรรคที่ ๑ แห่งเอกธัมมาทิบาลีเพียงเท่านี้

อรรถกถา

ในอรรถกถาว่า ธรรมเอกนั้น คือ สภาพเอก ฯ คำว่า เพื่อความเบื่อหน่ายฝ่ายเดียวนั้น คือ เพื่อความเบื่อหน่ายในวัฏฏสงสัยฝ่ายเดียว ฯ คำว่า เพื่อความคลายนั้น คือ เพื่อความคลายวัฏฏสงสาร หรือเพื่อความคลายกิเลสทั้งหลาย มีราคะเป็นต้น ฯ คำว่า เพื่อความดับนั้น คือ เพื่อความดับกิเลสทั้งหลาย มีราคะเป็นต้น อันได้แก่ เพื่อกระทำไม่ให้กิเลสเกิดขึ้นอีก หรือเพื่อความดับวัฏฏสงสาร ฯ คำว่า เพื่อ

ความสงบนั้น คือ เพื่อความสงบกิเลส ฯ คำว่า เพื่อความรู้ยิ่งนั้น คือ เพื่อยกลักษณะ ๓ มีอนิจจลักษณะเป็นต้น ขึ้นพิจารณาและรู้ยิ่ง ฯ คำว่า เพื่อความรู้ดีนั้น คือ เพื่อความรู้ของจริง ๔ ประการ อันได้แก่ ความรู้ในอริยมรรคทั้ง ๔ อีกอย่างหนึ่งว่า เพื่อแทงตลอดซึ่งความรู้ในมรรค ๔ ดังที่กล่าวแล้วนี้ ฯ คำว่า เพื่อนิพพานนั้น คือ เพื่อกระทำให้แจ้งซึ่งนิพพาน

เป็นอันว่า สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า ได้ทรงสรรเสริญพุทธานุสสติ-กรรมฐานไว้โดยบททั้ง ๗ นี้ ฯ ข้อนี้เพราะเหตุไร เพราะจะให้เกิดอุตสาหะแก่มหาชน ด้วยเหตุที่พระองค์เป็นผู้ฉลาด เปรียบเหมือนพ่อค้าขายขนมอันมีพิษฉะนั้น คือ มีพ่อค้าอ้อยคนหนึ่ง ซึ่งมีชื่อว่าพ่อค้าขนมพิษ ฯ พ่อค้านั้นได้บรรทุกน้ำตาลกรวดเป็นต้น ไปเที่ยวขายตามบ้านนอก เมื่อไปถึงบ้านไหนก็ร้องบอกว่า พวกท่านจงมาซื้อขนมพิษ ฯ พวกชาวบ้านได้ยินแล้ว ก็กล่าวกันว่า อันธรรมดาของที่มีพิษ ย่อมเป็นของร้ายแรง ผู้ใดกินก็ตาย ผู้ที่ถูกขนมพิษก็ตายสิ้นทั้ง ๒ นี้ร้ายแรงมาก ใครจะซื้อ ว่าดังนี้แล้ว ก็ปิดประตูเรือนเสียไล่พวกเด็กให้หนีไป ฯ พ่อค้าได้เห็นดังนั้นก็คิดว่า ชาวบ้านนี้ไม่ฉลาดในโวหาร เราจะให้เขาซื้อด้วยอุบายให้ได้ จึงบอกไปว่า พวกท่านจงซื้อของที่หวานนัก อร่อยนัก หวานเหมือนน้ำอ้อยน้ำตาล ชาวบ้านได้ยินแล้วก็ดีใจ จึงได้ซื้อไว้คนละมาก ๆ ฯ การบอกพุทธานุสสติกรรมฐานของพระพุทธเจ้า ก็เปรียบเหมือนกับการที่พ่อค้านั้น ร้องบอกให้ชาวบ้านซื้อขนมพิษฉะนั้น ฯ การที่พระพุทธเจ้าทรงทำให้เกิดอุตสาหะแก่มหาชน ด้วยการเสริญพุทธานุสสติด้วยบททั้ง ๗ นี้ เปรียบเหมือนการทำให้เกิดอุตสาหะแก่มหา เพื่อให้ซื้อน้ำตาลกรวดเป็นต้นของพ่อค้านั้น

คำว่า พุทธานุสสติ ได้แก่การระลึกเนือง ๆ ซึ่งเกิดขึ้นเพราะนึกถึงพระพุทธเจ้า ฯ พุทธานุสสติมัฏฐานนี้ มีอยู่ ๒ อย่าง คือ เพื่อทำให้จิตร่าเริง ๑ เพื่อวิปัสสนา ๑ ข้อนี้คือ อย่างไร คือ เมื่อภิกษุอบรม

อสุภสัญญาในอสุภารมณ์ ย่อมรู้สึกลำบากใจ ใจไม่สบาย ใจไม่ยินดี ใจไม่เดินตามวิถี เหมือนกับโคโกงหวิ่งเข้าไปข้างโน้นข้างนี้ เมื่อเป็นอย่างนี้ในขณะใด ให้ละกรรมฐานเดิมในขณะนั้นเสีย แล้วระลึกถึงคุณพระพุทธเจ้าว่า อิติปิ โส ภควา เป็นต้น พร้อมด้วยนึกอย่างนั้น จิตย่อมผ่องใสปราศจากนิวรณ์ ครั้นจิตผ่องใสปราศจากนิวรณ์แล้ว จึงนึกถึงกรรมฐานเดิมอีก ฯ ข้อนี้ คืออย่างไร คือ เมื่อบุรุษผู้มีกำลังตัดต้นไม้ใหญ่เพื่อไปทำยอดปราสาท เมื่อคมขวานเสียไปด้วยการตัดกิ่งไม้ ไม่อาจตัดต้นไม้ใหญ่ได้ ก็งดไว้ กลับไปลับขวานเสียใหม่ แล้วจึงมาตัดอีก ข้อนี้ฉันใด ข้อที่ว่านี้ก็ฉันนั้น ฯ เมื่อภิกษุฝึกฝนจิตด้วยอำนาจพุทธานุสสติแล้ว กระทำไว้ในใจซึ่งกรรมฐานเดิมอีก ย่อมทำให้เกิดปฐมฌาน อันมีอสุภเป็นอารมณ์ ได้พิจารณาองค์ฌานแล้ว ย่อมก้าวลงสู่ภูมิของพระอริยะได้ เพราะฉะนั้น จึงว่า พุทธานุสสติมีไว้เพื่อทำจิตใจให้ร่าเริง

เมื่อใดบุคคลระลึกถึงคุณของพระพุทธเจ้า ย่อมระลึกโดยนัยเป็นต้นว่า ใครเป็นพระพุทธเจ้า เมื่อระลึกอย่างนี้ ก็ระลึกต่อไปว่า สตรีหรือบุรุษ เทพยดา มนุษย์ หรือมาร พรหม คนใดเป็นพระพุทธเจ้า ก็จะเห็นได้ว่า พระพุทธเจ้านั้นไม่ใช่อื่น คือ จิตอันประกอบด้วยสติ แล้วจะกำหนดซึ่งอรูปธรรมได้ว่า จิตนั้นเมื่อว่าโดยขันธ์ ก็ได้แก่วิญญาณขันธ์ เวทนาขันธ์ สัญญาขันธ์ สังขารขันธ์ เมื่อคิดต่อไปจะเห็นหทัยวัตถุจะกำหนดได้ซึ่งอุปาทายรูปที่เหลือ อันเป็นไปเพราะอาศัยมหาภูตรูป ๔ ซึ่งเป็นที่อาศัยของจิตนั้น แล้วจะกำหนดได้ว่า สิ่งทั้งปวงนั้นเป็นรูปขันธ์จะกำหนดซึ่งสัจจะ ๔ ในเบื้องต้นได้ว่า อันนี้เป็นรูป อันนี้ไม่ใช่รูป เมื่อว่าโดยย่อ ก็จะเห็นขันธ์ ๕ เป็นรูปและไม่ใช่รูป แล้วจะเห็นขันธ์ ๕ เป็นทุกขสัจ เห็นตัณหาอันทำให้เกิดขันธ์ ๕ เป็นสมุทัยสัจ เห็นความดับตัณหาเป็นนิโรธสัจ เห็นปฏิปทาอันทำให้รู้จักนิโรธ เป็นมรรคสัจ แล้วก็จะก้าวลงสู่ภูมิพระอริยะ เมื่อเป็นได้อย่างนี้ในเวลาใด พุทธานุสสติกรรมฐานนี้ ก็ชื่อว่ามีไว้เพื่อวิปัสสนาเมื่อนั้น

คำว่า ธรรมานุสสตินั้น ได้แก่การระลึกที่เกิดขึ้น เพราะปรารภพระธรรม ฯ สังฆานุสสตินั้น ได้แก่การระลึกซึ่งเกิดขึ้น เพราะปรารภถึงความดีของพระสงฆ์ ฯ สีลานุสสตินั้น ได้แก่ระลึกซึ่งเกิดขึ้น เพราะนึกถึงศีลที่ไม่ขาดวิ่นเป็นต้นของตน ฯ จาคานุสสตินั้น ได้แก่ความระลึกถึงการบริจาคทานของตน ฯ เทวตานุสสตินั้น ได้แก่การระลึกถึงธรรมที่ทำบุคคลให้เป็นเทวดา โดยตั้งเทวดาไว้เป็นพยาน ฯ อานาปานสตินั้น ได้แก่ความนึกกำหนดลมหายใจออก หายใจเข้า ฯ มรณสตินั้น ได้แก่ความนึกถึงความตาย ฯ กายคตาสตินั้น ได้แก่ความนึกไปในร่างกายตามอาการ ๓๒ ฯ อุปสมานุสสตินั้น ได้แก่ความนึกถึงความหมดทุกข์ทั้งปวง ฯ ก็ความหมดทุกข์นั้น มีอยู่ ๒ อย่าง คือ หมดไปอย่างสิ้นเชิง หมดไปด้วยความสิ้นไป ๑ ฯ นิพพานชื่อว่า เป็นที่หมดไปอย่างสิ้นเชิง ๑ มรรคชื่อว่า หมดไปด้วยความสิ้นไป ความหมดไปนี้เรียกว่าความระงับไป หรือความหายไป

ในกรรมฐานทั้ง ๑๐ นี้ อานาปานสติ มรณสติ กายคตาสติ มีไว้เพื่อวิปัสสนา ๗ นอกนี้มีไว้เพื่อความร่าเริงแห่งจิตบ้าง เพื่อวิปัสสนาบ้าง ดังนี้ สันเนื่อความในเทศนากัณฑ์นี้เพียงเท่านี้. เอวํ ก็มี ฯ

กัณฑ์ที่ ๑๑๘

คัมภีร์อังคุตตรนิกาย เอกนิบาต

ว่าด้วยมิจฉาทิฏฐิ สัมมาทิฏฐิ

นาหํ ภิกฺขเว อญฺญํ เอกธมฺมมฺปิ สมนุปสฺสามิ เยน อนุปฺปนฺนา วา อกุสลา ธมฺมา อุปฺปชฺชนฺติ.

ณ บัดนี้ อาตมภาพจักได้แสดงคัมภีร์อังคุตตรนิกาย เอกนิบาต กัณฑ์ที่ ๑๑๘ ว่าด้วยมิจฉาทิฏฐิ สัมมาทิฏฐิ สืบต่อไป เพื่อให้เป็น

ประโยชน์แก่พระพุทธศาสนา และพุทธศาสนิกชนทั้งหลาย ตลอดกาลนานหาประมาณมิได้

บาลี

คำเนินความตามวาระพระบาลี อันมีในวรรคที่ ๒ สำหรับพระสูตรที่ ๑ ว่า พระพุทธองค์ได้ทรงแสดงไว้ว่า ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย เราไม่เล็งเห็นธรรมอย่างอื่น แม้สักอย่างหนึ่ง ซึ่งทำอกุศลธรรมที่ยังไม่เกิดให้เกิด ทำอกุศลธรรมที่เกิดแล้วให้ไพบูลย์ยิ่งขึ้นไป เหมือนกับมิจฉาทิฏฐิ ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย มิจฉาทิฏฐิย่อมทำอกุศลธรรมที่ยังไม่เกิดให้เกิด ทำอกุศลธรรมที่เกิดแล้วให้ไพบูลย์ยิ่งขึ้น ดังนี้

ในพระสูตรที่ ๒ ว่า ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย เราไม่เล็งเห็นธรรมอย่างอื่นแม้สักอย่างหนึ่ง ซึ่งจะทำกศลธรรมอันยังไม่เกิดให้เกิด ทำกุศลธรรมที่เกิดแล้วให้ไพบูลย์ยิ่งขึ้น เหมือนกับสัมมาทิฏฐิ ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย กุศลธรรมที่ยังไม่เกิดก็เกิด แก่ผู้เป็นสัมมาทิฏฐิ ส่วนกุศลธรรมที่เกิดแล้วก็ไพบูลย์ยิ่งขึ้น ดังนี้

ในพระสูตรที่ ๓ ว่า ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย เราไม่เล็งเห็นธรรมอย่างอื่นแม้สักอย่างหนึ่ง ซึ่งจะทำอกุศลธรรมอันยังไม่เกิด ให้เกิด ทำกุศลธรรมที่เกิดแล้ว ให้เสื่อมไป เหมือนมิจฉาทิฏฐิ ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย กุศลธรรมที่ยังไม่เกิด ก็ไม่เกิดแก่ผู้เป็นมิจฉาทิฏฐิ ส่วนกุศลธรรมที่เกิดแล้วก็เสื่อมไป ดังนี้

ในพะสตรที่ ๔ ว่า ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย เราไม่เล็งเห็นธรรมอย่างอื่นแม้สักอย่างหนึ่ง ซึ่งจะทำให้อกุศลธรรม อันยังไม่เกิดไม่ให้เกิด ทำอกุศลธรรมที่เกิดแล้วให้เสื่อมไป เหมือนกับสัมมาทิฏฐิ ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย อกุศลธรรมอันยังไม่เกิด ก็ไม่เกิด แก่ผู้เป็นสัมมาทิฏฐิ ส่วนอกุศลธรรมที่เกิดแล้วก็เสื่อมไป ดังนี้

ในพระสูตรที่ ๕ ว่า ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย เราไม่เล็งเห็นธรรมอย่างอื่นแม้สักอย่างหนึ่ง ซึ่งจะทำให้มิจฉาทิฏฐิอันยังไม่เกิดให้เกิด ทำ

มิจฉาทิฏฐิที่เกิดแล้วให้เจริญขึ้น เหมือนกับการกระทำไว้ในใจโดยไม่ถูกทาง ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย มิจฉาทิฏฐิอันยังไม่เกิดก็เกิด แก่ผู้กระทำไว้ในใจโดยไม่ถูกทาง ส่วนมิจฉาทิฏฐิที่เกิดแล้วก็เจริญขึ้น ดังนี้

ในพระสูตรที่ ๖ ว่า ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย เราไม่เล็งเห็นธรรมอย่างอื่นแม้สักอย่างหนึ่ง ซึ่งจะทำสัมมาทิฏฐิ อันยังไม่เกิดให้เกิด ทำสัมมาทิฏฐิที่เกิดแล้วให้เจริญขึ้น เหมือนกับการกระทำไว้ในใจโดยถูกทาง ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย สัมมาทิฏฐิอันยังไม่เกิดก็เกิด แก่ผู้กระทำไว้ในใจโดยถูกทาง ส่วนสัมมาทิฏฐิที่เกิดแล้วก็เจริญขึ้น ดังนี้

ในพระสูตรที่ ๗ ว่า ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย เราไม่เล็งเห็นธรรมอย่างอื่นแม้สักอย่างหนึ่ง ซึ่งเป็นเหตุให้สัตว์ทั้งหลายเข้าถึงชั่วอุบายทุคติ วินิบาต นรก ในเวลาตายแล้วเหมือนมิจฉาทิฏฐิ ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย สัตว์ทั้งหลายที่ประกอบด้วยมิจฉาทิฏฐิ เวลาตายแล้วย่อมเข้าถึง ชั่วอบาย ทุคติ วินิบาต นรก ดังนี้

ในพระสูตรที่ ๘ ว่า ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย เราไม่เล็งเห็นธรรมอย่างอื่นแม้สักอย่างหนึ่ง ซึ่งเป็นเหตุให้สัตว์ทั้งหลายเข้าถึงชั่วสุคติ โลกสวรรค์ในเวลาตายแล้ว เหมือนกับสัมมาทิฏฐิ ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย สัตว์ทั้งหลายที่ประกอบด้วยสัมมาทิฏฐิ เวลาตายแล้ว ย่อมเข้าถึงชั่วสุคติโลกสวรรค์ ดังนี้

ในพระสูตรที่ ๙ ว่า ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย กายกรรม วจีกรรม มโนกรรมอันใด อันบุคคลผู้เป็นมิจฉาทิฏฐิ ถือมั่นไว้แล้วตามสมควรแก่ทิฏฐิ ฯ เจตนา ความปรารถนา ความตั้งใจ และสังขารทั้งปวงนั้น ย่อมเป็นไปเพื่อสิ่งที่ไม่เป็นประโยชน์ เพื่อทุกข์อันไม่น่าต้องการ ไม่น่ารักใคร่พอใจ ข้อนั้นเพราะเหตุไร เพราะทิฏฐิเป็นของลามก ฯ ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย พืชแห่งสะเดา หรือพืชบวบขม พืชน้ำเต้าขม อันบุคคลฝังลงในแผ่นดิน ซึ่งมีน้ำชุ่ม รสแห่งแผ่นดิน รสแห่งน้ำอันใด ที่พืชนั้นดูดดื่มไว้แล้ว รสแห่งแผ่นดินแห่งน้ำนั้นทั้งสิ้น ก็เป็นของขม เป็นของเฝื่อน เป็นของไม่น่าชอบใจ ข้อนั้นเพราะเหตุไร เพราะเหตุว่า

พืชเป็นของไม่ดี ข้อนี้ฉันใด กายกรรม วจีกรรม มโนกรรม อันใดที่บุคคลผู้เป็นมิจฉาทิฏฐิถือไว้แล้วตามทิฏฐิ และเจตนาอันใด ความปรารถนาอันใด ความตั้งใจอันใด สังขารเหล่าใด สิ่งเหล่านั้นทั้งสิ้นก็เป็นไป เพื่อความไม่เกื้อกูล เพื่อความทุกข์อันไม่น่าตองการ ไม่น่ารักใคร่พอใจ ข้อนั้นเพราะเหตุไร เพราะทิฏฐิเป็นของลามก ดังนี้

ในพระสูตรที่ ๑๐ ว่า ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย กายกรรมอันใด วจีกรรมอันใด มโนกรรมอันใด อันบุคคลผู้เป็นสัมมาทิฏฐิ ถือไว้แล้วตามสมควรแก่ทิฏฐิ เจตนาอันใด ความปรารถนาอันใด ความตั้งใจอันใด สังขารเหล่าใด สิ่งเหล่านั้นทั้งสิ้น ย่อมเป็นไปเพื่อความเกื้อกูล เพื่อความสุขอันน่าต้องการ น่าใคร่ น่าพอใจ ข้อนั้นเพราะเหตุไร เพราะทิฏฐิเป็นของดี ข้อนี้เหมือนกับพืชอ้อย พืชข้าวสาลี พืชผลจันทน์ ที่บุคคลผังลงในแผ่นดินอันชุ่ม รสแผ่นดินอันใด รสน้ำอันใด อันพืชนั้นยึดถือไว้ รสแผ่นดินและรสน้ำอันนั้นทั้งสิ้น ก็เป็นไปเพื่อความหวาน เพื่อความชอบใจ เพื่อความเป็นของไม่เทหัง ข้อนั้นเพราะเหตุไร เพราะพืชนั้นเป็นของดีฉะนั้น จบวรรคที่ ๒ เพียงเท่านี้

อรรถกถา

ต่อนี้ไป เป็นเนื้อความในอรรถกถาว่า มิจฉาทิฏฐินั้น ได้แก่ทิฏฐิ ๖๒ ประการ สัมมาทิฏฐินั้น ได้แก่สัมมาทิฏฐิ ๕ ประการ การกระทำไว้ในใจโดยไม่ถูกทางนั้น ได้แก่การกระทำไว้ในใจโดยไม่มีอุบาย การกระทำไว้ในใจโดยถูกทางนั้น ได้แก่การกระทำไว้ในใจโดยมีอุบาย ฯ มิจฉาทิฏฐิอันยังไม่เกิดทั้งสิ้น ก็เกิดแก่ผู้กระทำไว้ในใจโดยไม่ถูกทาง ส่วนที่เกิดแล้วก็เจริญขึ้น จนกระทั่งก้าวลงสู่ความแน่นอน เมื่อก้าวลงสู่ความแน่นอนแล้ว ก็ชื่อว่าเจริญแล้ว ฯ สัมมาทิฏฐิอันยังไม่เกิดมาก่อน ก็เกิดแก่ผู้กระทำไว้ในใจโดยถูกทาง ส่วนที่เกิดแล้ว ก็เจริญขึ้นตลอดถึงอรหัตมรรค เมื่อถึงอรหัตผลแล้ว ก็ชื่อว่าเจริญขึ้นแล้ว

ในคำว่า สัตว์ทั้งหลายผู้ประกอบด้วยมิจฉาทิฏฐิดังนี้นั้น มีคำอธิบายว่า มิจฉาทิฏฐิบางอย่างก็ห้ามทั้งสวรรค์ ทั้งมรรค บางอย่างก็ห้ามแต่มรรคอย่างเดียว ไม่ห้ามสวรรค์ บางอย่างไม่ห้ามทั้งสวรรค์ ทั้งมรรค ฯ ในมิจฉาทิฏฐิเหล่านั้น มิจฉาทิฏฐิ ๓ อย่าง คือ อเหตุกทิฏฐิ ความเห็นว่าไม่มีเหตุที่จะทำให้บุคคลได้ดี ชั่ว สุข ทุกข์ ๑ อกิริยทิฏฐิ ความเห็นว่า ทำสิ่งใดก็ไม่เป็นอันทำ ๑ นัตถิกทิฏฐิ ความเห็นว่า ผลแห่งการกระทำไม่มี ๑ เหล่านี้ ย่อมห้ามทั้งสวรรค์ ทั้งมรรค ฯ มิจฉาทิฏฐิ ๑๐ ประการ มีการเห็นว่าโลกมีที่สุดเป็นต้น ย่อมห้ามแต่มรรค ไม่ห้ามสวรรค์ ฯ สักกายทิฏฐิ ๒๐ ไม่ห้ามทั้งสวรรค์ ทั้งมรรค ฯ แต่ท่านกล่าวไว้ว่า อันทิฏฐิโดยที่สุดแม้สักกายทิฏฐิ ๒๐ ที่ชื่อว่าสามารถนำเข้าไปสู่สวรรค์ได้ก็ไม่มี ย่อมให้จมลงนรกฝ่ายเดียว เพราะพระบาลีว่า ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย สัตว์ทั้งหลายผู้ประกอบด้วยมิจฉาทิฏฐิ ย่อมเข้าถึงชั้งอบาย ทคติ วินิบาต นรก ในเวลาตายแล้ว ดังนี้ ชั้งมีอยู่ในพระสูตรนี้ โดยปฏิเสธวิธีนี้เสีย ฯ ก้อนหินแม้เพียงเท่าถั่วเหลือง ที่บุคคลทิ้งลงไปในน้ำที่ชื่อว่าลอยขึ้นบนน้ำย่อมไม่มี มีแต่จมลงไปในน้ำฝ่ายเดียว ฉันใด โดยที่สุดแม้แต่สักกายทิฏฐิ ที่ชื่อว่าสามารถนำเข้าไปสู่สวรรค์ได้ก็ไม่มี มีแต่ให้จมลงในอบายฝ่ายเดียว ฉันนั้น

ในคำว่า สัตว์ทั้งหลายผู้ประกอบด้วยสัมมาทิฏฐิ ย่อมเข้าถึงชั้งสุคติโลกสวรรค์ในเวลาตายแล้วดังนี้นั้น มีคำอธิบายว่า สัมมาทิฏฐินั้นมีอยู่ ๕ อย่าง คือ กัมมัสสกตสัมมาทิฏฐิ ๑ ฌานสัมมาทิฏฐิ ๑ วิปัสสนาสัมมาทิฏฐิ ๑ มัคคสัมมาทิฏฐิ ๑ ผลสัมมาทิฏฐิ ๑ ฯ กัมมัสสกตสัมมาทิฏฐิ คือ ความเห็นชอบว่า กรรมเป็นของตนนน ย่อมนำมาชั้งภพอันดี ฯ ฌานสัมมาทิฏฐิ คือ ความเห็นชอบในฌานนั้น ย่อมให้ปฏิสนธิในรูปภพ ฯ มัคคสัมมาทิฏฐิ คือ ความเห็นชอบในมรรคนั้น ย่อมกำจัดเสียชั้งวัฏฏสงสาร ฯ ผลสัมมาทิฏฐิ คือ ความเห็นชอบในผลนั้น ย่อมบ้องกันเสียชั้งภพ ฯ วิปัสสนาสัมมาทิฏฐิ ทำอะไร

วิบัสสนาสัมมาทิฏฐินั้น ย่อมไม่นำมาซึ่งปฏิสนธิ ส่วนพระเถรเจ้าผู้มีนามว่าใครบีฎกจุฬาภัย ได้กล่าวไว้ว่า วิบัสสนาสัมมาทิฏฐิทั้งสิ้น อันบุคคลอบรมแล้ว ย่อมอาจให้ถึงซึ่งความเป็นพระอรหันต์ในชาตินี้ ถ้าไม่อาจก็ให้ซึ่งภพ คือ สวรรค์ ดังนี้ เป็นอันว่า สัมมาทิฏฐิซึ่งเจือทั้งโลกิย์และโลกุตตระนี้ สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าได้ทรงแสดงไว้แล้ว ฯ ส่วนในข้อความนี้ ควรทราบว่าสัมมาทิฏฐิอันเป็นโลกิย์ ย่อมให้สำเร็จภพ

คำว่า กายกรรมนั้น ได้แก่ปาณาติบาต อทินนาทาน กาเมสุมิจฉาจาร คำว่า วจีกรรมนั้น ได้แก่การกล่าวเท็จ กล่าวส่อเสียด กล่าวหยาบคาย กล่าวสิ่งที่ไม่มีประโยชน์ มโนกรรมนั้น ได้แก่ความเพ่งเล็งของผู้อื่น ความปองร้ายผู้อื่น ความเห็นผิด ฯ กายกรรม วจีกรรม มโนกรรม เหล่านี้ ย่อมมีแก่ผู้มีมิจฉาทิฏฐิ ประกอบกับมิจฉาทิฏฐิ เมื่อบุคคลผู้เป็นมิจฉาทิฏฐิยึดมั่นแล้ว ก็ให้เกิดโทษทุกข์ภัยทั้งนั้น ถึงเจตนา ความปรารถนา ความตั้งใจ สังขารทั้งหลายที่ประกอบกับมิจฉาทิฏฐิ ก็ให้โทษทั้งนั้น ส่วนกายกรรม วจีกรรม มโนกรรม ฝ่ายดี ของผู้ประกอบด้วยสัมมาทิฏฐิ ย่อมเป็นของดีทั้งนั้น ดังนี้ สันเนื่องความในอรรถกถาและในเทศนากัณฑ์นี้เพียงเท่านี้.

เอวํ ก็มี ด้วยประการฉะนี้ ฯ

กัณฑ์ที่ ๑๑๙

คัมภีร์องฺคุตตรนิกาย เอกนิบาต

ว่าด้วยผู้เป็นมิจฉาทิฏฐิ สัมมาทิฏฐิ

เอกปุคฺคโล ภิกฺขเว โลเก อุปฺปชฺชมาโน อุปฺปชฺชติ พหุชนหิตาย พหุชนสุขาย พหุโน ชนสฺส อนตฺถาย อหิตาย ทุกฺขาย เทวมนุสฺสานนฺติ.

ณ บัดนี้ อาตมภาพจักได้แสดงคัมภีร์องฺคุตตรนิกาย เอกนิบาต กัณฑ์ที่ ๑๑๙ ว่าด้วยผู้เป็นมิจฉาทิฏฐิ สัมมาทิฏฐิ สืบต่อไป เพื่อให้เป็นประโยชน์แก่พระพุทธศาสนา และพุทธศาสนิกชนทั้งหลาย ตลอดกาลนานหาประมาณมิได้

บาลี

ดำเนินความตามวาระพระบาลี อันมีในวรรคที่ ๓ แห่งเอกธัมมาทิ-บาลี พระสูตรที่ ๑ ว่า พระพุทธองค์ได้ทรงแสดงไว้ว่า ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย บุคคลเอกเมื่อจะเกิดในโลก ก็เกิดเพื่อความไม่มีประโยชน์สุขแก่ชนมาก เพื่อความไม่เจริญ ความไม่เกื้อกูล ความทุกข์ แก่เทพยดามนุษย์เป็นอันมาก บุคคลเอก คือใคร คือ บุคคลผู้เป็นมิจฉาทิฏฐิ ผู้มีความเห็นวิปริต บุคคลผู้เป็นมิจฉาทิฏฐินั้น ย่อมทำให้ชนเป็นอันมากออกจากพระสัทธรรม ตั้งอยู่ในอสัทธรรม ดังนี้

ในพระสูตรที่ ๒ ว่า บุคคลเอกเมื่อจะเกิดขึ้นในโลก ก็ย่อมเกิดเพื่อประโยชน์สุขแก่ชนมาก เพื่อความเจริญ ความเกื้อกูล ความสุขแก่เทพยดา มนุษย์เป็นอันมาก บุคคลเอก คือใคร คือ บุคคลผู้เป็นสัมมาทิฏฐิ ผู้มีความเห็นไม่วิปริต บุคคลผู้เป็นสัมมาทิฏฐินั้น ย่อมให้ชนมากออกจากอสัทธรรม ให้ตั้งอยู่ในสัทธรรม

ในพระสูตรที่ ๓ ว่า เราไม่เล็งเห็นธรรมอย่างอื่นแม้สักอย่างหนึ่ง ซึ่งมีโทษมากเหมือนมิจฉาทิฏฐิ ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย โทษทั้งหลายมีมิจฉาทิฏฐิเป็นอย่างเยี่ยม

ในพระสูตรที่ ๔ ว่า เราไม่เห็นบุคคลอื่นแม้สักบุคคลหนึ่ง ซึ่งปฏิบัติเพื่อความไม่มีประโยชน์สุขแก่ชนมาก เพื่อความไม่เจริญ ความไม่เกื้อกูล ความทุกข์แก่เทพยดามนุษย์เป็นอันมาก เหมือนโมฆบุรุษชื่อว่ามักกลิ ฯ ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย บุคคลตักลอบไว้ที่ปากแม่น้ำ เพื่อความไม่เกื้อกูล ความทุกข์ ความไม่เจริญ ความพินาศแห่งปลาเป็นอันมากฉันใด โมฆบุรุษผู้ชื่อว่า มักกลิ ก็เกิดขึ้นในโลกเหมือนกับตักลอบมนุษย์ไว้เพื่อความไม่เกื้อกูล เพื่อความทุกข์ เพื่อความไม่เจริญ เพื่อความพินาศ แก่บุคคลเป็นอันมาก ฉันนั้น

ในพระสูตรที่ ๕ ว่า ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ผู้ใดชักนำในธรรมวินัยอันกล่าวไว้ไม่ดี และชักนำผู้ใด ผู้ใดที่ถูกชักนำ แล้วปฏิบัติเพื่อเป็นอย่างนั้น บุคคลเหล่านั้นทั้งสิ้น ย่อมได้ประสบสิ่งที่ไม่ใช่บุญเป็นอันมาก ข้อนั้นเพราะเหตุไร เพราะธรรมนั้น เป็นของที่กล่าวไว้ไม่ดี

ในพระสูตรที่ ๖ ว่า ผู้ใดชักนำในธรรมวินัยที่กล่าวไว้ดีแล้ว และชักนำผู้ใด ผู้ใดถูกเขาชักนำแล้วปฏิบัติเพื่อเป็นอย่างนั้น บุคคลเหล่านั้นทั้งสิ้น ย่อมได้บุญเป็นอันมาก ข้อนั้นเพราะเหตุไร เพราะธรรมเป็นของกล่าวไว้ดีแล้ว

ในพระสูตรที่ ๗ ว่า ทายกต้องรู้จักประมาณในธรรมวินัยที่กล่าวไว้ไม่ดี ปฏิคาหกไม่รู้จักประมาณ ข้อนั้น เพราะเหตุไร เพราะธรรมเป็นของที่กล่าวไว้ไม่ดี

ในพระสูตรที่ ๘ ว่า ปฏิคาหกควรรู้จักประมาณในธรรมวินัยที่กล่าวไว้ดีแล้ว ทายกไม่ต้องรู้จักประมาณ ข้อนั้นเพราะเหตุไร เพราะธรรมเป็นของที่กล่าวไว้ดีแล้ว

ในพระสูตรที่ ๙ ว่า ผู้ใดทำความเพียรในธรรมวินัยที่กล่าวไว้ไม่ดี ผู้นั้น ย่อมอยู่เป็นทุกข์ ข้อนั้นเพราะเหตุไร เพราะธรรมเป็นของกล่าวไว้ไม่ดี

ในพระสูตรที่ ๑๐ ว่า ผู้ใดเกียจคร้านในธรรมวินัยที่กล่าวไว้ดี ผู้นั้นย่อมอยู่เป็นทุกข์ ข้อนั้นเพราะเหตุไร เพราะธรรมวินัยเป็นของกล่าวไว้ดีแล้ว

ในพระสูตรที่ ๑๑ ว่า ผู้ใดเกียจคร้านในธรรมวินัยที่กล่าวไว้ไม่ดี ผู้นั้นย่อมอยู่เป็นสุข ข้อนั้นเพราะเหตุไร เพราะธรรมเป็นของที่กล่าวไว้ไม่ดี

ในพระสูตรที่ ๑๒ ว่า ผู้ใดทำความเพียรในธรรมวินัยที่กล่าวไว้ดีแล้ว ผู้นั้นย่อมอยู่เป็นสุข ข้อนั้นเพราะเหตุไร เพราะเหตุว่าธรรมเป็นของกล่าวไว้ดีแล้ว

ในพระสูตรที่ ๑๓ ว่า คูถถึงมีเพียงเล็กน้อยก็เหม็น ฉันใด เราไม่สรรเสริญภพแม้เพียงเล็กน้อย โดยที่สุดเพียงชั่วเวลาดีดนิ้วมือ ฉันนั้น

ในพระสูตรที่ ๑๔ ว่า มูตรแม้เพียงเล็กน้อยก็เหม็น ฉันใด เราไม่สรรเสริญภพเพียงเล็กน้อย โดยที่สุดเพียงชั่วเวลาดีดนิ้วมือ ฉันนั้น

ในพระสูตรที่ ๑๕ ว่า เขฬะเพียงเล็กน้อยก็เหม็น ฉันใด เราไม่สรรเสริญภพ แม้เพียงเล็กน้อย โดยที่สุดเพียงชั่วเวลาดีดนิ้วมือ ฉันนั้น

ในพระสูตรที่ ๑๖ ว่า ปุพโพแม้เพียงเล็กน้อยก็เหม็น ฉันใด เราไม่สรรเสริญภพแม้เพียงเล็กน้อย โดยที่สุดเพียงชั่วดีดนิ้วมือ ฉันนั้น

ในพระสูตรที่ ๑๗ ว่า โลหิตแม้เพียงเล็กน้อยก็เหม็น ฉันใด เราไม่สรรเสริญภพเพียงเล็กน้อย โดยที่สุดเพียงดีดนิ้วมือ ฉันนั้น จบวรรคที่ ๓ เพียงเท่านี้.

อรรถกถา

ในอรรถกถาว่า สำหรับในพระสูตรที่ ๑ ที่กล่าวถึงบุคคลที่เป็นมิจฉาทิฏฐินั้น มีคำอธิบายว่า ผู้ไม่มีความเห็นเที่ยงแท้ เรียกว่า ผู้เป็นมิจฉาทิฏฐิ ฯ ผู้มีความเห็นวิปริตด้วยความเห็นผิดนั้น เรียกว่า ผู้มีความเห็นวิปริต ฯ คำว่า ให้ออกจากพระสัทธรรม คือ ให้ออกจากกุศลกรรมบถ ๑๐ ประการ ฯ คำว่า ให้ตั้งอยู่ในอสัทธรรม คือ ให้ตั้งอยู่ใน

อกุศลกรรมบถ ๑๐ ประการ ฯ คำว่า บุคคลเอก ได้แก่พระเทวทัต และบุคคลอื่น ๆ เช่นนั้น รวมทั้งศาสดาทั้ง ๖ คน ดังนี้

บาลี

ในพระสูตรที่ ๒ ที่กล่าวถึงบุคคลผู้เป็นสัมมาทิฏฐินั้น มีคำอธิบายว่า ผู้มีความเห็นถ่องแท้ เรียกว่า ผู้เป็นสัมมาทิฏฐิ ฯ ผู้มีความเห็นไม่วิปริตด้วยความเห็นถูกต้องนั้น เรียกว่าผู้มีความเห็นไม่วิปริต ฯ คำว่าให้ออกจากอสัทธรรม คือ ให้ออกจากอกุศลกรรมบถ ๑๐ ประการ คำว่าให้ตั้งอยู่ในพระสัทธรรม คือ ให้ตั้งอยู่ในกุศลกรรมบถ ๑๐ ประการ คำว่าบุคคลเอก ได้แก่พระเจ้าจักรพรรดิ และพระสัพพัญญูโพธิสัตว์ ในเวลาที่ไม่มีพระพุทธเจ้า เมื่อมีพระพุทธเจ้าแล้ว ได้แก่พระพุทธเจ้า และสาวกของพระพุทธเจ้า

ในพระสูตรที่ ๓ คำว่า มีมิจฉาทิฏฐิเป็นอย่างเยี่ยมนั้น คือ โทษเหล่านั้น มีมิจฉาทิฏฐิเป็นอย่างเยี่ยม เพราะอนันตริยกรรมทั้ง ๕ ก็ชื่อว่ามีโทษมากอยู่แล้ว แต่มิจฉาทิฏฐิยังมีโทษมากกว่านั้น ฯ ข้อนี้เพราะอะไร ? เพราะการกำหนดอนันตริยกรรมเหล่านั้นมีอยู่ คือ อนันตริย-กรรม ๕ ย่อมมีกำหนดว่า ให้เกิดในนรก ส่วนสังฆเภทกรรม ย่อมมีกำหนดว่า ให้ตั้งอยู่ตลอดกัลป์ในนรก ส่วนมิจฉาทิฏฐิ ไม่มีกำหนดอย่างนี้ คือ มิจฉาทิฏฐินั้น ย่อมเป็นรากเหง้าแห่งวัฏฏะ การออกจากวัฏฏ – สงสาร ย่อมไม่มีแก่ผู้ประกอบด้วยมิจฉาทิฏฐินั้น บุคคลเหล่าใดเข้าใจว่าคำของมิจฉาทิฏฐินั้น เป็นคำควรฟัง บุคคลเหล่านั้นย่อมทำตนให้ปฏิบัติผิด ผู้ประกอบด้วยมิจฉาทิฏฐินั้น ย่อมไม่มีสวรรค์ ไม่มีมรรค ฯ เมื่อมหาชนเกิดในพรหมโลก ในคราวกัลป์พินาศ บุคคลผู้เป็นมิจฉาทิฏฐิก็ไม่ได้เกิดในพรหมโลก ไปเกิดเสียนอกจักรวาล ฯ ก็นอกจักรวาลไฟไม่ไหม้หรือ ? แก้ว่า ไหม้ ฯ แต่เมื่อไฟไหม้ บุคคลผู้เป็นมิจฉาทิฏฐินั้น ก็ไหม้อยู่ในที่แห่งหนึ่งซึ่งมีในอากาศ ดังนี้

ในพระสูตรที่ ๔ ว่า คำว่า มักกลินั้น หมายเจ้าลัทธิ ผู้ได้ชื่ออย่างนั้น เพราะกำหนดถ้อยคำว่า มา ขลิ ซึ่งแปลว่าอย่าพลาด ฯ คำว่า ที่ปากแม่น้ำ คือ ในที่มารวมแห่งแม่น้ำ ๒ สาย ฯ คำนี้เป็นแต่เพียงเทศนาเท่านั้น ฯ คือ หมายทั่วไปถึงน้ำอันมารวมกันแห่งใดแห่งหนึ่ง จะเป็นน้ำในลำธาร หรือน้ำในแม่น้ำ หรือน้ำในทะเล หรือน้ำห้วย ห้องร่องช่อง น้อยอย่างไรก็ตาม ฯ คำว่า ลอบนั้น ได้แก่ลอบดักปลา หรือไซดักปลา คือ คนทั้งหลายทำลอบ หรือไซสำหรับดักปลาโตประมาณจุหม้อข้าวใบหนึ่ง หรือ ๒ ใบ ๓ ใบ ด้วยไม้อ้อ หรือด้วยอ้อย ด้วยไม้ไผ่ ด้วยชี่ไม้ไผ่ แล้วผูกเชือกที่ปากนำไปที่ปากแม่น้ำ ตอกหลักขนาบไว้ ๒ ข้างแล้วผูกไว้ในที่นั้น แม้ปลาตัวเล็ก ๆ ที่เข้าไปแล้วก็ออกไม่ได้ คนทั้งหลายดักลอบไว้เพื่อความพินาศแห่งปลา ฉันใด โมฆบุรุษผู้ชื่อว่า มักกลิโคสาล ก็เป็นประหนึ่งว่าดักลอบมนุษย์ไว้ ไม่ให้มีทางไปสวรรค์ และนิพพานได้ ฉันนั้น

ในพระสูตรที่ ๕ เป็นต้น มีคำอธิบายว่า ธรรมวินัยที่กล่าวไว้ไม่ดีนั้น ได้แก่คำสอนของพวกเจ้าลัทธินอกพระพุทธศาสนา เพราะศาสดาของเขาไม่ใช่พระสัพพัญญู คือ ไม่ใช่ผู้รู้ทุกสิ่ง ธรรมของเขาจึงเป็นธรรมที่กล่าวไว้ไม่ดี หมู่คณะของเขาจึงปฏิบัติไม่ดี ฯ ธรรมวินัยที่ดีนั้น ได้แก่คำสอนของพระพุทธเจ้า เพราะพระพุทธเจ้าเป็นสัพพัญญู คือ เป็นผู้รู้ทุกสิ่ง พระธรรมของพระองค์ จึงเป็นอันกล่าวไว้ดีแล้ว หมู่คณะของพระองค์จึงปฏิบัติดี ฯ คำว่า ทายกต้องรู้จักประมาณนั้น อธิบายว่า บุคคลผู้ให้ ต้องรู้จักประมาณ ต้องให้ตามประมาณ เพราะถึงจะให้เกินประมาณ ก็ไม่ได้มนุษยสมบัติ ทิพยสมบัติ นิพพานสมบัติอันใด ฯ คำว่า ปฏิคาหก ไม่รู้จักประมาณนั้น คือ ฝ่ายผู้รับของเขาก็ไม่รู้จักประมาณ เพราะว่า ไม่มีข้อปฏิบัติ คือ ความมักน้อย ซึ่งเป็นรากเหง้าแห่งการรู้จักประมาณ มีผู้ให้เท่าไรก็รับเท่านั้น ฯ คำว่า ปฏิคาหกต้องรู้จักประมาณนั้น หมายความว่า พระภิกษุในพระพุทธศาสนา ย่อมรู้จักประมาณ ย่อมรับพอสมควรแก่ทายกและแก่ของที่เขาจะถวาย และ

กำลังคน คือ เมื่อของถวายมีอยู่มาก ทายกประสงค์จะถวายน้อยก็รับแต่น้อย เมื่อของถวายมีอยู่น้อย ทายกประสงค์จะถวายมาก ก็รับแต่น้อย ตามสมควรแก่ของ เมื่อของที่เขาจะถวายมีอยู่มาก ทายกก็ประสงค์จะถวายมาก ก็รับตามสมควรแก่คน ที่เป็นอย่างนี้ เพราะมีข้อปฏิบัติอันว่า ด้วยความมักน้อย ผู้มีความมักน้อย ลาภที่ยังไม่เกิดก็เกิด ที่เกิดแล้วก็มั่นคง ผู้ที่ยังไม่เลื่อมใสก็เลื่อมใส ผู้ที่เลื่อมใสอยู่แล้วก็เลื่อมใสยิ่งขึ้นไป ย่อมเป็นดวงตาของมหาชน ย่อมทำให้พระศาสนาตั้งอยู่นาน ดังเรื่องทั้งหลายที่จะแสดงต่อไปนี้

กล่าวคือ มีภิกษุหนุ่มองค์หนึ่งในกุฟุมริยวิหาร ในโลหนชนบท ในเวลาข้าวแพง ได้ข้าวทัพพีหนึ่งในเรือนของทายกคนหนึ่ง ในบ้านนั้น เมื่อฉันแล้ว ก็ได้ข้าวอีกทัพพีหนึ่งสำหรับถือไป ฯ อยู่มาวันหนึ่ง ภิกษุหนุ่มนั้นได้เห็นแขกคนหนึ่งอยู่ที่เรือนนั้น ก็รับข้าวเพียงทัพพีเดียว ฯ ด้วยเหตุอันนั้น กุลบุตรนั้นก็เลื่อมใสได้บอกแก่พวกมิตรอำมาตย์ที่ประตูพระราชวังให้ทราบเรื่อง มิตรอำมาตย์เหล่านั้นก็เลื่อมใสต่อความมักน้อยของภิกษุหนุ่มนั้น ได้เริ่มจัดอาหารประจำวันถึง ๑๐ ที่ สำหรับถวายพระ ๖๐ องค์ เริ่มแต่วันนั้นไป เป็นอันว่า ผู้มักน้อยทำลาภที่ยังไม่เกิดให้เกิดอย่างนี้

อีกเรื่องหนึ่งว่า พระเจ้าสัทธาติสมหาราช ได้ทดลองติสสอำมาตย์ผู้เป็นข้าเฝ้าของพระองค์ ให้เขาปิ้งนกกระทาตัวหนึ่งมาถวาย พอถึงเวลาเสวย ก็ตรัสว่า เราจะถวายของที่ดีเสียก่อน แล้วจึงจักกินเอง จึงได้ถวายเนื้อนกกระทาแก่สามเณรผู้เป็นศิษย์ของพระมหาเถรเจ้า ในบริเวณแห่งกัสสัตถสาลา เมื่อสามเณรนั้นรับไปแต่น้อย ก็ทรงเลื่อมใส จึงได้เริ่มถวายอาหารประจำวัน ๆ ละ ๘ สำ รับแก่สามเณรนั้น สามเณรนั้นก็ถวายพระพรว่า อาหารเหล่านี้ อาตมภาพจะถวายพระอุปัชฌาย์ ฯ พระราชาจึงตรัสว่า โยมจะถวายอีก ๘ สำ รับ ฯ สามเณรก็ว่า อาตมาจะถวายแก่อาจารย์ จึงตรัสว่า โยมจะถวายอีก ๘ สำรับ ถวายพระพรว่า อาตมาจะถวายแก่ผู้เสมอกันกับพระอุปัชฌาย์ จึงตรัสว่า โยมจะถวาย

อีก ๘ สำรับ ถวายพระพรว่า อาตมาจะถวายแก่พระภิกษุสงฆ์ จึงตรัสว่า โยมจะถวายอีก ๘ สำรับ สามเณรนั้นจึงได้รับไว้ เป็นอันว่าลาภที่เกิดขึ้นแก่ผู้มีความมักน้อยเป็นลาภมั่นคง ดังนี้ สันเนื่อความในเทศนากัณฑ์นี้เพียงเท่านี้.

เอวํ กิมิ ด้วยประการฉะนี้ ฯ

กัณฑ์ที่ ๑๒๐

คัมภีร์อังคุตตรนิกาย เอกนิบาต

ว่าด้วยเรื่องของมากของน้อย

เสยฺยถาปี ภิกฺขเว อปฺปมตฺตกํ อิมสฺมิ ชมฺพุทีเป อารามเณยฺยกํ วนรามเณยฺยกํ ภูมิรามเณยฺยกนฺติ.

ณ บัดนี้ อาตมภาพจักได้แสดงคัมภีร์อังคุตตนิกาย เอก-ทุกนิบาต กัณฑ์ที่ ๑๒๐ ว่าด้วยเรื่องของมากของน้อย สืบต่อไป เพื่อให้เป็นประโยชน์แก่พระพุทธศาสนา และพุทธศาสนิกชนทั้งหลาย ตลอดกาลนาน หาประมาณมิได้

บาลี

ดำเนินความตามวาระพระบาลี อันมีในวรรคที่ ๔ สำหรับพระสูตรที่ ๑ ถึงที่ ๑๕ ว่า พระพุทธองค์ได้ทรงแสดงไว้ว่า ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ในชมพูทวีปนี้ มีสวนน่ารื่นรมย์ มีป่าน่ารื่นรมย์ มีพื้นที่น่ารื่นรมย์ มีโบกขรณีน่ารื่นรมย์อยู่น้อย มีที่ดอน ที่ลุ่ม ที่ข้ามได้ยาก ที่มีหลักตอ

เสียนหาม ที่ไม่เสมอด้วยภูเขามีอยู่มาก ฉันใด สัตว์ทั้งหลายที่เกิดบนบกก็มีอยู่น้อย ส่วนสัตว์ที่เกิดในน้ำก็มีอยู่มาก ฉันนั้น พวกที่ได้กลับมาเกิดในมนุษย์ก็มีอยู่น้อย พวกที่ไปเกิดในที่อื่นนอกจากมนุษย์ มีอยู่มาก ฉันนั้น พวกที่ได้กลับมาเกิดในมัชฌิมชนบทมีอยู่น้อย พวกที่ไปเกิดในชนบทอื่น เช่น ชนบทมิลักขะ มีอยู่มาก ฉันนั้น พวกที่มีปัญญา ไม่โง่เขลา ไม่บ้าน้ำลาย สามารถรู้จักคำดีและไม่ดีมีอยู่น้อย พวกที่ไม่มีปัญญา พวกที่โง่เขลา พวกบ้าน้ำลาย พวกไม่อาจรู้จักความหมายแห่งถ้อยคำที่ดีและไม่ดี มีอยู่มาก ฉันนั้น พวกที่ประกอบด้วยปัญญาจักษุของพระอริยเจ้า มีอยู่น้อย พวกที่ตกอยู่ในอำนาจอวิชชาเป็นพวกลุ่มหลง มีอยู่มากฉันนั้น พวกที่ได้เห็นพระตถาคต มีอยู่น้อย พวกที่ไม่ได้เห็นมีอยู่มาก ฉันนั้น พวกได้ฟังพระธรรมวินัยที่พระตถาคตเจ้าทรงแสดงไว้มีอยู่น้อย พวกไม่ได้ฟังมีอยู่มาก ฉันนั้น พวกที่ได้ฟังแล้วจำไว้ได้ดีมีอยู่น้อย พวกที่จำไม่ได้มีอยู่มาก พวกที่ใคร่ครวญความหมายแห่งธรรมที่ตนจำได้แล้วมีอยู่น้อย พวกไม่ใคร่ครวญมีอยู่มาก พวกรู้จักอรรถธรรมแล้วปฏิบัติธรรมสมควรแก่ธรรม มีอยู่น้อย พวกที่รู้จักอรรถธรรมแล้ว ไม่ปฏิบัติธรรมสมควรแก่ธรรมมีอยู่มาก พวกที่สลดใจในฐานะที่ควรสลดใจมีอยู่น้อย พวกที่ไม่สลดใจมีอยู่มาก พวกที่สลดใจแล้วตั้งความเพียรโดยถูกทางมีอยู่น้อย ส่วนพวกที่สลดใจแล้วไม่ตั้งความเพียรโดยถูกทางมีอยู่มาก พวกที่ได้สมาธิ ได้ความมีอารมณ์อันเดียวแห่งจิต มีอยู่น้อย พวกที่ไม่ได้สมาธิ ไม่ได้ความมีอารมณ์อันเดียวแห่งจิตมีอยู่มาก พวกที่ได้รสอาหารอันเลิศมีอยู่น้อย พวกไม่ได้รสอาหารที่เลิศมีอยู่มาก พวกที่ได้อรรถรส ธรรมรส วิมุตติรส มีอยู่น้อย พวกที่ไม่ได้มีอยู่มาก ฉันนั้น ฯ เพราะฉะนั้น ภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลายควรศึกษาว่า เราจะเป็นผู้ได้อรรถรส ธรรมรส วิมุตติรส ดังนี้ สันเนื้อความในพระสูตรนี้เพียงเท่านี้

อรรถกถา

ในอรรถกถาว่า ชมพุทวีปนั้น ได้แก่ทวีปที่ปรากฏด้วยต้นชมพุ คือ ต้นชมพุอันเป็นเครื่องหมายชมพุทวีปนี้ มีส่วนสูง ๑๐๐ โยชน์ มีกิ่งยาว ๕๐ โยชน์ ลำต้นกลม ๑๕ โยชน์ เกิดอยู่ในภูเขาหิมพานต์ ตั้งอยู่ตลอดกัลป์ ส่วนในทวีปอมรโคยาน มีต้นกทัมพะ คือ ต้นกะทุ่มเป็นเครื่องหมาย ฯ ในทวีปอุตตรกุรุ มีต้นกัลปพฤกษ์ เป็นเครื่องหมาย ในทวีปบุพพวิเทหะ มีต้นสิริสะ ซึ่งแปลกันว่า ต้นชิก เป็นเครื่องหมาย ฯ ในพิภพอสูร มีต้นจิตตปาตลิ คือ ต้นแคฝอย เป็นเครื่องหมาย ฯ ในภพสุบรรณ มีต้นสิมพลิ คือ ต้นงิ้ว เป็นเครื่องหมาย ฯ ในสวรรค์ มีต้นปาริฉัตตกะ คือ ต้นไม้มีสัณฐานเหมือนกับเศวตฉัตร เป็นเครื่องหมาย ฯ ในชมพุทวีป มีที่น่ารื่นรมย์น้อย มีที่ไม่น่ารื่นรมย์มาก ฉันใด ข้ออุปไมยต่าง ๆ เช่นว่า สัตว์บกมีอยู่น้อย สัตว์น้ำมีอยู่มาก เป็นต้น ก็ฉันนั้น คือ นับจากตำบลที่ท่านแต่งอรรถกถานี้ ไปจนถึงเมืองสุวรรณภูมิ มีระยะทางไกลประมาณ ๗๐๐ โยชน์ เรือที่แล่นไปด้วยลมคราวเดียว ย่อมแล่นไป ๗ วัน ๗ คืนจึงถึง คราวหนึ่ง เรือที่แล่นไปอย่างนั้นได้แล่นไปบนหลังปลาที่ว่ายอยู่ในแม่น้ำ จึงควรทราบว่า สัตว์น้ำมีอยู่มากอีกอย่างหนึ่ง ควรทราบความหมายอันนี้ในข้อนี้ เพราะที่ดอนมีอยู่น้อย ที่น้ำมีอยู่มาก ฯ ในสระใหญ่มีกอบัวอยู่กอหนึ่ง กอบัวนั้น มีใบอยู่เพียง ๔ ใบ มีดอกบัวตูมดอกหนึ่ง อยู่ในท่ามกลางใบบัวเหล่านั้น มีอุปมาฉันใด ทวีปทั้ง ๔ เหมือนกับใบทั้ง ๔ ใบแห่งกอบัวนั้น ภูเขาสิเนรเหมือนกับดอกบัวตูม ซึ่งอยู่ในท่ามกลางกอบัวนั้น โอกาสที่ล้อมด้วยน้ำ ย่อมเป็นเหมือนน้ำนอกกอบัว ฯ การที่น้ำเป็นของมากนั้น ย่อมปรากฏแก่ผู้มีฤทธิ์ทั้งหลาย คือ เมื่อผู้มีฤทธิ์ทั้งหลายไปโดยอากาศ ทวีปใหญ่ทั้ง ๔ ย่อมปรากฏเหมือนใบบัวทั้ง ๔ ภูเขาสิเนรุย่อมปรากฏเหมือนดอกบัวตูมในท่ามกลาง โดยเหตุนี้ จึงควรทราบว่า สัตว์น้ำมีอยู่มาก เพราะเกิดในน้ำมาก อันนี้เป็นคำอธิบายในพระสูตรที่ ๑ ส่วนในพระ

สูตรที่ ๒ เป็นต้น คำว่า นอกจากมนุษย์นั้น หมายอบายทั้ง ๔ ฯ คำว่า ในมัชฌิมชนบทนั้น คือ ในมัชฌิมประเทศ อันวัดโดยรอบได้ ๙๐๐ โยชน์ และในประเทศท่ามกลางแห่งประเทศนั้น มีตามพปัณณิทวีป เป็นต้น

คำว่า ผู้มีปัญญา ผู้ไม่โง่เขลา ผู้ไม่บ้าน้ำลายนั้น หมายผู้ประกอบด้วยกัมมัสสตาปัญญา คือ ปัญญารู้ว่า กรรมเป็นของๆ ตน ๑ ฌานปัญญา คือ ปัญญารู้จักฌาน ๑ วิปัสสนาปัญญา คือ ความรู้ในวิปัสสนา ๑ มรรคปัญญา คือ ความรู้ในมรรค ๑ ผลปัญญา คือ ความรู้ในผล ๑ ฯ คำว่า ผู้ประกอบด้วยปัญญาจักษุของพระอริยเจ้านั้น หมายผู้ประกอบด้วยวิปัสสนา และมรรค ฯ คำว่า ผู้ตกอยู่ในอำนาจอวิชชานั้น คือ ผู้ประกอบด้วยความมืด อันได้แก่อวิชชา ฯ คำว่า อรรถรส ได้แก่สามัญญผล ๔ ฯ ธรรมรส ได้แก่มรรค ๔ ฯ วิมุตติรส ได้แก่นิพพาน ฯ เนื้อความในอรรถกถานอกจากนี้ ไม่มีคำใดที่จำเป็นต้องยกมาแสดง เพราะฉะนั้น จึงจักได้ยกเนื้อความในพระบาลีมาแสดงสืบต่อไป

บาลี

กล่าวคือ ในพระสูตรที่ ๑๖ ว่า เปรียบผู้ได้กลับมาเกิดในมนุษย์มีอยู่น้อย ผู้ไปเกิดในนรก ในดิรัจฉาน เปรตวิสัย มีอยู่มาก เหมือนกับที่น่ารื่นรมย์ในชมพูทวีปมีอยู่น้อย ที่ไม่น่ารื่นรมย์มีอยู่มาก

ในพระสูตรที่ ๑๗ ว่า ผู้ที่จุติจากมนุษย์แล้ว ไปเกิดในสวรรค์ มีอยู่น้อย ส่วนผู้ที่จุติจากมนุษย์แล้ว ไปเกิดในนรก ในกำเนิดดิรัจฉาน ในเปรตวิสัย มีอยู่มาก

ในพระสูตรที่ ๑๘ ว่า ผู้ที่จุติจากสวรรค์แล้ว ได้กลับไปเกิดในสวรรค์อีกมีอยู่น้อย ส่วนผู้จุติจากสวรรค์แล้ว ได้กลับไปเกิดในนรก ในกำเนิดดิรัจฉาน ในเปรตวิสัย มีอยู่มาก

ในพระสูตรที่ ๑๙ ว่า ผู้ที่จุติจากสวรรค์แล้ว ได้มาเกิดเป็นมนุษย์ มี

อยู่น้อย ส่วนผู้ที่จุติจากสวรรค์แล้ว ได้ไปเกิดในนรก ในกำเนิดดิรัจฉาน ในเปรตวิสัย มีอยู่มาก

ในพระสูตรที่ ๒๐ ว่า ผู้จุติจากนรกแล้ว ได้มาเกิดในมนุษย์ มีอยู่น้อย ผู้จุติจากนรกแล้ว ได้กลับไปเกิดในนรกอีก หรือในกำเนิดดิรัจฉาน ในเปรตวิสัย มีอยู่มาก

ในพระสูตรที่ ๒๑ ว่า ผู้จุติจากนรกแล้ว ได้ไปเกิดในสวรรค์ มีอยู่น้อย ส่วนผู้จุติจากนรกแล้ว ได้กลับไปเกิดในนรกอีก หรือไปเกิดในกำเนิดดิรัจฉาน ในเปรตวิสัย มีอยู่มาก

ในพระสูตรที่ ๒๒ ว่า ผู้ที่จุติจากกำเนิดดิรัจฉานแล้ว ได้มาเกิดในมนุษย์มีอยู่น้อย ส่วนผู้ที่ไปเกิดในนรก หรือในกำเนิดดิรัจฉาน ในเปรตวิสัยมีอยู่มาก

ในพระสูตรที่ ๒๓ ว่า ผู้จุติจากกำเนิดดิรัจฉาน ได้ไปเกิดในสวรรค์มีอยู่น้อย ส่วนผู้ที่ไปเกิดในนรก หรือในกำเนิดดิรัจฉาน ในเปรตวิสัย มีอยู่มาก

ในพระสูตรที่ ๒๔ ว่า ผู้ที่จุติจากเปรตวิสัยแล้ว ได้มาเกิดในมนุษย์มีอยู่น้อย ส่วนผู้ที่ไปเกิดในนรก หรือในกำเนิดดิรัจฉาน ในเปรตวิสัย มีอยู่มาก

ในพระสูตรที่ ๒๕ ว่า ผู้จุติจากเปรตวิสัยแล้ว ได้ไปเกิดในสวรรค์มีอยู่น้อย ส่วนผู้ที่ไปเกิดในนรก หรือในกำเนิดดิรัจฉาน ในเปรตวิสัยมีอยู่มาก ดังนี้ จบวรรคที่ ๔ แห่งเอกธัมมาทิบาลีเพียงเท่านี้

ในข้อความทั้งหลาย ที่แสดงมาแล้วนี้ ไม่มีข้อใดที่เข้าใจยาก เพราะฉะนั้น ในอรรถกถาจึงไม่มีอธิบายไว้ แต่ขอจงเข้าใจว่า ในพระสูตรทั้งหลายเหล่านี้ ชี้ให้เห็นว่า สัตว์น้ำมากกว่าสัตว์บก ๑ ผู้ที่ไปเกิดในกำเนิดอื่นมากกว่า ผู้ที่ได้กลับมาเกิดในมนุษย์ ๑ ผู้ไปเกิดในประเทศอื่นมากกว่าผู้ได้กลับมาเกิดในมัชฌิมประเทศ ๑ ผู้ไม่มีปัญญามากกว่าผู้มีปัญญา ๑ ผู้ลุ่มหลงด้วยอำนาจอวิชชามากกว่าผู้ไม่ลุ่มหลง ๑ ผู้ไม่ได้เห็นพระพุทธเจ้ามากกว่าผู้ได้เห็น ๑ ผู้ไม่ได้ฟังพระธรรมวินัยของพระพุทธเจ้า

มากกว่าผู้ได้ฟัง ๑ ผู้ฟังแล้วจำไม่ได้มากกว่าผู้จำได้ ๑ ผู้จำได้แล้ว ไม่ได้พิจารณาความหมายมากกว่าผู้พิจารณา ๑ ผู้ไม่ปฏิบัติธรรมตามสมควรแก่ธรรมมากกว่าผู้ปฏิบัติ ๑ ผู้ไม่สลดใจในฐานะที่ควรสลดมากกว่าผู้สลดใจ ๑ ผู้ไม่ตั้งความเพียรจนได้สมาธิมากกว่าผู้ทำ ๑ ผู้ไม่ได้รสอาหารที่ดีมากกว่าผู้ได้ ๑ ผู้ไม่ได้อรรถรส ธรรมรส วิมุตติรส มากกว่าผู้ได้ ๑ ผู้จุติจากมนุษย์แล้วไปเกิดในอบายภูมิ มากกว่าผู้ได้กลับมาเกิดในมนุษย์อีก ๑ ผู้จุติจากสวรรค์แล้วไปเกิดในอบายภูมิมากกว่าผู้ได้กลับไปเกิดในสวรรค์ หรือมาเกิดเป็นมนุษย์ ๑ ผู้จุติจากนรกแล้ว ไปเกิดในอบายภูมิมากกว่าผู้ได้มาเกิดเป็นมนุษย์ หรือเกิดเป็นเทวดา ๑ ผู้จุติจากดิรัจฉานแล้วไปเกิดในอบายภูมิอีก มากกว่าผู้ได้มาเกิดเป็นมนุษย์ หรือได้มาเกิดเป็นเทวดา ๑ ผู้จุติจากเปรตวิสัยแล้วไปเกิดในอบายภูมิอีก มากกว่าผู้ได้มาเกิดเป็นมนุษย์และเป็นเทวดา ๑ ดังนี้ สันนิบาตในเทศนากัณฑ์นี้เพียงเท่านี้.

เอวํ ก็มี ด้วยประการฉะนี้ ฯ

กัณฑ์ที่ ๑๒๑

คัมภีร์อังคุตตรนิกาย เอกนิบาต

ว่าด้วยธรรมที่กระทำให้เลื่อมใส

อทฺธมิทํ ภิกฺขเว ลาภานํ ยทิทํ อรญฺญกตฺตํ ปิณฺฑปาติกตฺตํ ปํสุกูลิกตฺตํ เตจีวริกตฺตนฺติ.

ณ บัดนี้ อาตมภาพจักได้แสดงคัมภีร์อังคุตตรนิกาย เอกทุกนิบาต กัณฑ์ที่ ๑๒๑ ว่าด้วยธรรมที่กระทำให้เลื่อมใส สืบต่อไป เพื่อให้เป็นประโยชน์แก่พระพุทธศาสนา และพุทธศาสนิกชนทั้งหลาย ตลอดกาลนานหาประมาณมิได้

บาลี

ดำเนินความตามวาระพระบาลี อันมีในปสาทกรธัมมาทิบาลี สำหรับในพระสูตรที่ ๑ ว่า พระพุทธองค์ได้ทรงแสดงไว้ว่า ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย การที่ภิกษุเป็นผู้อยู่ป่า เป็นผู้เที่ยวบิณฑบาต เป็นผู้ถือบังสกุล เป็นผู้ถือไตรจีวร เป็นพระธรรมธร เป็นพระวินัยธร เป็นพหูสูตร เป็นผู้มั่นคง เป็นผู้มีอากัปกิริยาดี เป็นผู้มีบริวารดี เป็นผู้มีบริวารมาก เป็นบุตรของผู้มีตระกูล เป็นผู้มีผิวพรรณสวยงาม เป็นผู้มีถ้อยคำดี เป็นผู้มักน้อย เป็นผู้มีอาพาธน้อย เป็นลาภอันดีแท้ ดังนี้

ในพระสูตรที่ ๒ ว่า ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ถึงภิกษุผู้อบรมปฐมฌาน เพียงชั่วดีดนิ้วมือเดียว ก็ชื่อว่าเป็นผู้ไม่สละฌาน ชื่อว่าผู้กระทำตามคำสอนของพระศาสดา ชื่อว่าผู้กระทำตามโอวาท ชื่อว่าฉันบิณฑบาตของชาวบ้านไม่เสียเปล่า ไม่ต้องกล่าวถึงผู้กระทำปฐมฌานนั้นให้มาก ดังนี้

ในพระสูตรที่ ๓ ว่า ถึงภิกษุอบรมทุติยฌาน เพียงชั่วดีดนิ้วมือเดียว ก็ชื่อว่าผู้ไม่สละฌาน ชื่อว่าผู้กระทำตามคำสอนของพระศาสนา ชื่อว่าผู้กระทำตามโอวาท ชื่อว่าฉันบิณฑบาตของชาวบ้านไม่เสียเปล่า ไม่ต้องกล่าวถึงผู้กระทำทุติยฌานนั้นให้มาก ดังนี้

ในพระสูตรที่ ๔ ว่า ถึงภิกษุอบรมตติยฌานเพียงชั่วดีดนิ้วมือเดียว ก็ชื่อว่าผู้ไม่สละฌาน ชื่อว่าผู้กระทำตามคำสอนของพระศาสดาจารย์ ชื่อว่าผู้กระทำตามโอวาท ชื่อว่าฉันบิณฑบาตของชาวบ้านไม่เสียเปล่า ไม่ต้องกล่าวถึงผู้กระทำตติยฌานนั้นให้มาก ดังนี้

ในพระสูตรที่ ๕ ว่า ถึงภิกษุอบรมจตุตถฌานเพียงชั่วดีดนิ้วมือเดียว ก็ชื่อว่าผู้ไม่สละฌาน ชื่อว่าผู้กระทำตามคำสอนของพระบรมศาสดาจารย์ ชื่อว่าผู้กระทำตามโอวาท ชื่อว่าฉันบิณฑบาตของชาวบ้านไม่เสียเปล่า ไม่ต้องกล่าวถึงผู้กระทำจตุตถฌานนั้นให้มาก ดังนี้

ในพระสูตรที่ ๖ ถึงที่ ๙ ว่า ภิกษุอบรมเมตตาเจโตวิมุตติ กรุณาเจโตวิมุตติ มุทิตาเจโตวิมุตติ อุเบกขาเจโตวิมุตติ อย่างใดอย่างหนึ่งเพียงชั่วดีดนิ้วมือเดียว ก็ชื่อว่าผู้ไม่สละฌาน ชื่อว่าผู้กระทำตามคำสอนของพระศาสดาจารย์ ชื่อว่ากระทำตามโอวาท ชื่อว่าฉันบิณฑบาตของชาวบ้านไม่เสียเปล่า ไม่ต้องกล่าวถึงกระทำเจโตวิมุตติเหล่านั้นให้มาก ดังนี้

ในพระสูตรที่ ๑๐ ถึง ๑๓ ว่า ถึงภิกษุผู้มีความเพียร ผู้มีความรู้สึก ผู้มีสติ พิจารณาเห็นกายในกาย พิจารณาเห็นเวทนาในเวทนาทั้งหลาย พิจารณาเห็นจิตในจิต พิจารณาเห็นธรรมในธรรมทั้งหลาย แล้วกำจัดอภิชฌาโทมนัสในโลกได้เพียงชั่วดีดนิ้วมือเดียว ก็ชื่อว่าไม่สละฌาน ชื่อว่าผู้กระทำตามคำสอนของพระศาสดาจารย์ ชื่อว่าผู้กระทำตามโอวาท ชื่อว่าผู้ฉันบิณฑบาตของชาวบ้านไม่เสียเปล่า ไม่ต้องกล่าวถึงผู้กระทำให้มากซึ่งสติปัฏฐาน ๔ นั้น ดังนี้

ในพระสูตรที่ ๑๔ ถึงที่ ๑๗ ว่า ภิกษุทำฉันทะให้เกิด พยายาม ปรารภความเพียร ประคองจิตไว้ ตั้งจิตไว้เพื่อความไม่เกิดขึ้นแห่งธรรมทั้งหลายที่เป็นบาปอกุศล อันยังไม่เกิด เพื่อละธรรมทั้งหลายที่เป็นบาปอกุศล อันเกิดขึ้นแล้ว เพื่อความเกิดขึ้นแห่งธรรมทั้งหลายที่เป็นกุศล ซึ่งยังไม่เกิด เพื่อความตั้งอยู่ เพื่อความไม่ฟั่นเฟือน เพื่อความไพบูลย์ เพื่อความบริบูรณ์แห่งการอบรมซึ่งธรรมทั้งหลาย ที่เป็นกุศลอันเกิดขึ้นแล้ว เพียงชั่วดีดนิ้วมือเดียว ก็ชื่อว่าผู้ไม่สละฌาน ผู้กระทำตามคำสอนของพระศาสดาจารย์ ผู้กระทำตามโอวาท ผู้ฉันบิณฑบาตของชาวบ้านไม่เสียเปล่า ไม่ต้องกล่าวถึงผู้กระทำให้มากในความเพียรชอบ ๔ ประการนั้น ดังนี้ ของดเนื้อความในพระบาลีไว้เพียงเท่านี้

อรรถกถา

ต่อนี้ไป เป็นเนื้อความ ในอรรถกถาว่า ข้อว่าภิกษุผู้เป็นอยู่ในป่าเป็นลาภอันดีแท้นั้น อธิบายว่า ภิกษุผู้อยู่ในป่า ย่อมไม่ทำบาปด้วยคิด

ว่า เราจะทำให้สมควรแก่การอยู่ในป่าของเรา ฯ ฝ่ายมหาชนก็เกิดความเคารพว่า ภิกษุนี้เป็นผู้อยู่ในป่า แล้วบูชาภิกษุนั้นด้วยปัจจัย ๔ เพราะฉะนั้น จึงว่า การที่ภิกษุอยู่ในป่าเป็นลาภอันดีแท้ ฯ ถึงแม้ในคำที่เหลือก็เหมือนนัยนี้ ฯ คำว่า เพียงชั่วดีดนิ้วมือเดียวนั้น พระพุทธองค์ได้ทรงแสดงไว้ในคราวทรงแสดงอัคคิขันโธปมสูตร ก็ความที่แห่งเมตตาอันมีประมาณน้อย ชื่อว่าไม่มีผลไม่มี เทศนานี้ก็ควรทราบว่า พระพุทธองค์ได้ทรงปรารภ ในคราวมีเรื่องที่จะทรงแสดงอัคคิขันโธปมสูตรนั้น ฯ ข้อที่กล่าวถึงฌานนั้น มีอธิบายว่า ฌานทั้งหลายนั้น ย่อลงมาเป็น ๒ คือ อารัมมณูปณิฌาน การเข้าไปเพ่งอารมณ์ ๑ ลักขณูปณิฌาน การเข้าไปเพ่งลักษณะ ๑ ฯ สมาบัติ ๘ ชื่อว่าอารัมมณูปณิฌาน เพราะสมาบัติ ๘ นั้น เพ่งอารมณ์ต่าง ๆ มีเพ่งปฐวีกสิณเป็นต้น ฯ ลักษณะปณิฌานนั้น ได้แก่วิปัสสนามรรคผล เพราะวิปัสสนาเพ่งลักษณะแห่งสังขารว่า เป็นอนิจจังเป็นต้น ฯ หน้าที่เพ่งลักษณะแห่งวิปัสสนา ย่อมสำเร็จด้วยมรรค เพราะฉะนั้น มรรคจึงชื่อว่าลักขณูปณิฌาน ส่วนผลที่เรียกว่าลักขณูปณิฌานนั้น เพราะเพ่งนิพพานซึ่งกำหนดด้วยความว่างเปล่า ความไม่มีเครื่องหมาย ความไม่มีที่ตั้ง ฯ แต่ในข้อความนี้มุ่งหมายอารัมมณูปณิฌาน

คำว่า เมตตา หมายการแผ่ความเอื้อเฟื้อไปในสัตว์ทั้งปวง คำว่าเจโตวิมุตติ หมายความหลุดพ้นแห่งจิต แต่ว่าหมายเมตตาอันเป็นอัปปนา ถึงแม้ว่าในกรุณาเป็นต้น ก็เหมือนกัน ฯ ก็พรหมวิหาร ๔ นี้ เป็นวัฏฏะ เป็นที่ตั้งแห่งวัฏฏะ เป็นที่ตั้งแห่งวิปัสสนา เป็นเครื่องอยู่สบายในอันตามเห็น เป็นที่ตั้งแห่งอภิญญาก็มี เป็นที่ตั้งแห่งนิโรธก็มี แต่ไม่เป็นโลกุตตระ ฯ ข้อนี้เพราะเหตุไร เพราะพรหมวิหาร ๔ นั้น มีสัตว์หรือบุคคลเป็นอารมณ์

ข้อว่า ภิกษุพิจารณาเห็นกายในกายนั้น หมายพิจารณาเห็นกายในจำพวกกาย ๑๘ ด้วยปัญญา กาย ๑๘ นั้น ได้แก่ ข้อว่าด้วย

ลมหายใจเข้าออก ๑ ข้อว่าด้วยอิริยาบถ ๑ ข้อว่าด้วยสัมปชัญญะ ๑ ข้อว่าด้วยปฏิกูลมนสิการ ๑ ข้อว่าด้วยธาตุมนสิการ ๑ ข้อว่าด้วยป่าช้า ๙ แห่ง ๑ ข้อว่าด้วยฌาน ๔ มีนิลกสิณ เป็นต้น ๑ ฯ ข้อว่ามีความเพียรนั้น คือ มีความเพียรอบรมในสติปัฏฐาน ข้อว่ามีความรู้สึกตัวนั้น คือ มีปัญญากำหนดสติปัฏฐาน ข้อว่ามีสตินั้น คือ มีสติกำหนดสติปัฏฐาน ข้อว่ากำจัดอภิชฌาโทมนัสในโลกนั้น คือ กำจัดเสีย ข่มเสีย ซึ่งตัณหาอันเกี่ยวกับกามคุณ ๕ และโทมนัสอันเกี่ยวกับความขัดใจในโลก คือ ในกาย ในเวทนา ในจิต ในธรรมเสียได้แล้ว ก็พิจารณาเห็นซึ่งกายในกาย

ข้อว่าด้วยเวทนานั้น มีคำอธิบายว่า การรู้สึกว่าตนได้รับเวทนาอย่างไร ชื่อว่าพิจารณาเห็นเวทนาทั้งหลาย ฯ ข้อว่าการพิจารณาเห็นจิตในจิตนั้น ได้แก่การกำหนดจิตทั้ง ๑๖ ชนิดได้ว่า จิตของตนเป็นอย่างไร ฯ ข้อว่าพิจารณาเห็นธรรมในธรรมทั้งหลายนั้น ได้แก่พิจารณาเห็นนิวรณ์ ๕ ขันธ์ ๕ อายตนะภายใน ๖ ภายนอก ๖ โพชฌงค์ ๗ อริยสัจ ๔ เป็นส่วน ๆ ไป ฯ ในเวทนานุปัสสนาสติปัฏฐาน และในจิตตานุปัสสนาสติปัฏฐาน เป็นการพิจารณาถึงอรูปธรรมล้วน ฯ ในธัมมานุปัสสนาสติปัฏฐาน เป็นการพิจารณาถึงอรูปธรรมและรูปธรรม ฯ สติปัฏฐาน ๔ นี้ เป็นได้ทั้งโลกิยะและโลกุตตระ

ข้อว่าด้วยสัมมัปปธาน ๔ คือ เพียรไม่ให้เกิดสิ่งที่เป็นบาปอกุศลและเพียรสละสิ่งที่เป็นบาปอกุศล เพียรให้เกิดสิ่งที่เป็นกุศล เพียรให้สิ่งเป็นกุศลตั้งอยู่หรือเจริญขึ้นนั้น มีคำอธิบายว่า ความเพียรนั้นเรียกว่าความเพียรชอบ ๔ ประการ แต่ความเพียรชอบ ๔ ประการนั้นเป็นได้ทั้งโลกิยะและโลกุตตระ ที่เป็นโลกิยะเป็นส่วนเบื้องต้น ที่เป็นโลกุตตระเป็นส่วนเบื้องปลาย คือ มีขึ้นในขณะเกิดอริยมรรค ฯ ที่เป็นโลกิยะนั้น มีขึ้นในขณะเกิดโลกิยมรรค ดังที่ท่านกล่าวไว้ในกัสสป-สังยุตตปริยายว่า ดูก่อนท่านทั้งหลาย สัมมัปปธาน คือ ความเพียรชอบมีอยู่ ๔ ประการ ได้แก่การที่ภิกษุกระทำความเพียร เพื่อไม่ให้สิ่งที่

เป็นบาปอกุศลเกิดขึ้น ๑ เพื่อละสิ่งที่เป็นบาปอกุศล ๑ เพื่อให้สิ่งที่เป็นกุศลเกิดขึ้น ๑ เพื่อให้สิ่งที่เป็นกุศลที่เกิดขึ้นแล้วคงอยู่ ๑ ดังนี้ ฯ ในคำเหล่านั้น คำว่า สิ่งที่เป็นบาปอกุศล ได้แก่โลภะ เป็นต้น คำว่าสิ่งที่เป็นกุศล ได้แก่สมถวิปัสสนาและมรรค ฯ ในขณะที่โลกุตตรมรรคเกิดขึ้น ความเพียรอันเดียวได้ชื่อเป็น ๕ อย่าง ด้วยทำหน้าที่ทั้ง ๕ ให้สำเร็จไป

คำว่า สิ่งที่เป็นบาปอกุศล ซึ่งเกิดขึ้นแล้วนั้น มีคำอธิบายว่า คำว่า เกิดขึ้นแล้วนั้น แจกออกไปเป็น ๕ อย่าง คือ เกิดขึ้นแล้วเป็นไปอยู่ ๑ เกิดขึ้นแล้วปราศจากไป ๑ เกิดขึ้นแล้วกระทำโอกาส ๑ เกิดขึ้นแล้วได้ภูมิแล้ว ๑ ฯ กิเลสเหล่าใดมีอยู่พร้อมกับอุปาทาน การที่กิเลสเหล่านั้นมีอยู่ การที่กิเลสเหล่านั้นพร้อมกับอุปาทาน ชื่อว่าเกิดขึ้นแล้วเป็นไปอยู่ ฯ เมื่อกรรมมีอยู่เสวยรสแห่งอารมณ์ แล้วดับไป วิบากก็เกิดขึ้น อันนี้ชื่อว่าเกิดขึ้นแล้วก็จากไป ฯ กรรมเกิดขึ้นแล้วก็ดับไป อันนี้เรียกว่าเกิดขึ้นแล้วปราศจาก สิ่งทั้ง ๒ นี้นับว่าเกิดขึ้นแล้วปราศจากไป ฯ กุศลกรรมห้ามผลแห่งกรรมอื่นเสีย แล้วกระทำโอกาสแก่ผลของตน เมื่อกระทำโอกาสอย่างนั้น ผลของตนก็เกิดขึ้นจำเดิมแต่กระทำโอกาสไป เรียกว่าเกิดขึ้นแล้ว อันนี้แหละเรียกว่าเกิดขึ้นแล้วกระทำโอกาส ฯ ขันธ์ ๕ ชื่อว่าภูมิแห่งวิปัสสนา ขันธ์ ๕ นั้นต่างโดยเป็นอดีตเป็นต้น ใคร ๆ ไม่ควรกล่าวว่า กิเลสอันอาศัยขันธ์ ๕ เป็นอดีตหรืออนาคต เพราะถึงกิเลสอาศัยขันธ์ที่ล่วงแล้ว ก็ยังไม่ละไป กิเลสอันอาศัยขันธ์ซึ่งยังไม่มาถึงก็ยังไม่ละไป กิเลสอันอาศัยขันธ์ปัจจุบันก็ยังไม่ละไป อันนี้แหละเรียกว่าเกิดขึ้นแล้วได้ภูมิแล้ว เพราะฉะนั้น พระโบราณาจารย์ทั้งหลายจึงกล่าวไว้ว่า กิเลสที่ยังไม่ได้ถอนในภูมินั้น ๆ ชื่อว่าเกิดขึ้นแล้ว ได้ภูมิแล้ว ดังนี้

อีกอย่างหนึ่ง คำว่า เกิดขึ้นแล้วนั้น มี ๔ คือ กำเริบ ๑ ได้อารมณ์ ๑ ไม่ถูกข่มไว้ ๑ ไม่ถูกเพิกถอน ๑ ฯ ที่ว่ากำเริบนั้น ได้แก่กิเลสที่เป็นไปอยู่ ๑ ใคร ๆ ไม่ควรกล่าวว่า เมื่อลิมตาสักครู่แล้ว

ถือเอานิมิตในอารมณ์ กิเลสจะไม่เกิดในขณะนึก ดังนี้ ข้อนี้เพราะเหตุไร เพราะกิเลสได้อารมณ์แล้ว ฯ ข้อนี้เหมือนกับอะไร ใคร ๆ ไม่ควรกล่าวว่า น้ำนมจักไม่ออกในที่ถูกฟันด้วยขวานแห่งต้นไม้น้ำนม ฉันใด อันนี้ชื่อว่าเกิดขึ้นแล้วด้วยได้อารมณ์แล้วเหมือนกัน ฉันนั้น ฯ ใคร ๆ ไม่ควรกล่าวว่า กิเลสที่ไม่ถูกข่มด้วยสมาบัติ จักไม่เกิดในที่นี้ ข้อนี้เพราะอะไร เพราะกิเลสเหล่านั้นไม่ได้ถูกข่มไว้ ข้อนี้เหมือนกับอะไร เหมือนกับเมื่อบุคคลตัดต้นน้ำนมด้วยขวาน ใคร ๆ ไม่ควรกล่าวว่า น้ำนมจะไม่ออกในที่นี้ ดังนี้ ฉันใด ข้อนี้ชื่อว่าเกิดแล้ว ด้วยไม่ถูกข่มไว้ ฉันนั้น ฯ เมื่อกิเลสที่ไม่ถูกถอนด้วยมรรค เกิดแก่บุคคลผู้เกิดในภพชั้นสูงสุด ก็ชื่อว่าเกิดแล้วด้วยความไม่ถูกถอน

เมื่อกิเลสเหล่านี้เกิดแล้วก็ได้การเกิดเป็น ๕ อย่าง คือ การเป็นไป ๑ การปราศจากไป ๑ การกระทำโอกาส ๑ การกำเริบ ๑ กิเลสที่เกิดแล้วด้วยอาการ ๕ นี้ ไม่ใช่เป็นของที่มรรคจะต้องฆ่า ส่วนกิเลสที่เกิดแล้ว ๕ อย่าง คือ ที่ได้ภูมิแล้ว ได้อารมณ์แล้วไม่ถูกข่มไว้แล้ว ไม่ถูกถอนแล้ว เป็นของที่มรรคต้องฆ่า ฯ เพราะว่ามรรคเมื่อเกิดขึ้นก็ละกิเลสเหล่านั้นเสีย มรรคนั้นละกิเลสเหล่าใด กิเลสเหล่านั้นใคร ๆ ไม่ควรกล่าวว่า เป็นอดีต หรืออนาคต หรือปัจจุบัน ดังนี้ สิ้นเนื้อความในอรรถกถาที่ควรยกมาแสดงเพียงเท่านี้.

เอวํ ก็มี ด้วยประการฉะนี้ ฯ

กัณฑ์ที่ ๑๒๒

คัมภีร์องฺคุตตรนิกาย เอก-ทุกนิบาต

ว่าด้วยอิทธิบาท อินทรีย์ พละ

อทฺธมิทำ ภิกฺขเว ลาภานำ ยทิทำ ฉนฺทสมาธิปธานสงฺขารสมนฺนาคตำ อิทฺธิปาทำ ภาเวติ อยำ วุจฺจติ ภิกฺขเว อริฏฺฐชฺฌาโน วิหรติ สตฺถุ สาสนกโร โอวาทปฏิกโร อโมฆำ รฏฺฐปิณฺฑำ ภุญฺชติ โก ปน วาโท เย นำ พหุลีกโรนฺตีติ.

ณ บัดนี้ อาตมภาพจักได้แสดงคัมภีร์องฺคุตตรนิกาย เอกนิบาต กัณฑ์ที่ ๑๒๒ ว่าด้วยอิทธิบาท อินทรีย์ พละ สืบต่อไป เพื่อให้เป็นประโยชน์แก่พระพุทธศาสนา และพุทธศาสนิกชนทั้งหลาย ตลอดกาลนานหาประมาณมิได้

บาลี

ดำเนินความตามวาระพระบาลี อันมีในปสาทกรธัมมาธิบาลี สำหรับพระสูตรที่ ๑๙ ถึงพระสูตรที่ ๒๑ นั้นว่า พระพุทธองค์ได้ทรงแสดงไว้ว่า ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ถ้าภิกษุอบรมอิทธิบาท อันประกอบด้วยสมาธิ และปธานสังขารซึ่งเกิดด้วยฉันทะ วิริยะ จิตตะ วิมังสา เพียงชั่วดีดนิ้วมือเท่านั้น ก็ชื่อว่าผู้ไม่สละฌาน ชื่อว่าผู้กระทำตามคำสั่งสอนของพระศาสดาจารย์ ชื่อว่าผู้กระทำตามโอวาท ชื่อว่าฉันบิณฑบาตของชาวบ้านไม่เสียเปล่า ไม่ต้องกล่าวถึงผู้กระทำอิทธิบาทนั้นให้มาก ดังนี้

อรรถกถา

ในอรรถกถาว่า สมาธิอันเป็นไปเพราะอาศัยฉันทะ เรียกว่าสมาธิอันเกิดเพราะฉันทะ ฯ คำว่า ประกอบด้วยปธานสังขาร คือ ประกอบ

ด้วยความเพียรชอบ ฯ คำว่า อิทธิบาท คือ ทั้งแห่งฤทธิ์ หรือทั้งอันเป็นฤทธิ์ ถึงแม้ในคำที่เหลือก็เหมือนนัยนี้ ฯ ส่วนเนื้อความพิสดารมีมาแล้วในอิทธิบาทวิภังค์ ฯ สำหรับในวิสุทธิมรรค ท่านได้แสดงเนื้อความไว้ว่า ภิกษุอาศัยธุระอันหนึ่งในฉันทะเป็นต้น เจริญวิปัสสนาแล้วสำเร็จพระอรหันต์ หรืออาศัยสมถะ เจริญวิปัสสนาแล้วสำเร็จพระอรหันต์เมื่อใด อิทธิบาทก็เป็นโลกิย์ในส่วนเบื้องต้น เป็นโลกุตตระในส่วนเบื้องปลายในเวลานั้น ฯ ในพระสูตรนี้ พระพุทธองค์ได้ทรงแสดงอิทธิบาทอันเป็นโลกิย์และโลกุตตระไว้ ดังนี้

ธัมมัตถาธิบาย

ในอรรถาธิบายว่า อิทธิบาทนั้น ได้แก่ทั้งแห่งฤทธิ์ หรือทั้งอันเป็นฤทธิ์ ซึ่งประกอบกับสมาธิและปธานสังขารที่เกิดด้วยฉันทะ วิริยะ จิตตะ วิมังสา คือ บุคคลมีฉันทะ วิริยะ จิตตะ วิมังสา ในสิ่งใดแรงกล้าจนเกิดสมาธิ เกิดปธานสังขาร คือ ความเพียรชอบ ย่อมทำให้สิ่งนั้นสำเร็จได้ เพราะฉะนั้น สิ่งทั้ง ๔ คือ ฉันทะ ความพอใจ วิริยะ ความเพียร จิตตะ ความเอาใจใส่ วิมังสา ความไตร่ตรอง จึงเรียกว่า อิทธิบาท ฯ คำว่า อิทธิบาท ท่านแปลไว้อีกอย่างหนึ่งว่า คุณเครื่องให้สำเร็จความประสงค์ หรือสิ่งที่ให้สำเร็จความประสงค์ แต่ถ้าฉันทะ วิริยะ จิตตะ วิมังสาอ่อนไป ไม่ถึงกับให้เกิดสมาธิและเกิดความเพียร ก็ไม่สำเร็จในสิ่งที่ตนประสงค์ ดังนี้

บาล

ต่อนี้ไป เป็นเนื้อความในพระสูตรที่ ๒๒ ถึง ๒๖ ว่า ถ้าภิกษุอบรมสัทธินทรีย์ วิริยินทรีย์ สตินทรีย์ สมาธินทรีย์ ปัญญินทรีย์ เพียงชั่วเวลาดีดนิ้วมือเท่านั้น ก็ชื่อว่าผู้ไม่สละฌาน ชื่อว่าผู้กระทำตามคำสอนของพระศาสดาจารย์ ชื่อว่าผู้กระทำตามโอวาท ชื่อว่าผู้รับบิณฑบาตของชาวบ้านไม่เสียเปล่า ไม่ต้องกล่าวถึงผู้อบรมอินทรีย์ ๕ นั้นให้มาก ดังนี้

อรรถกถา

ในอรรถกถาว่า คำทั้งหลาย มีคำว่าอบรมสัทธินทรีย์เป็นต้นนั้น มีอธิบายว่า ศรัทธาย่อมกระทำความเป็นใหญ่ในหน้าที่ศรัทธาของตน เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่าสัทธินทรีย์ แปลว่า ศรัทธาอันเป็นใหญ่ ฯ ถึงในวิริยินทรีย์เป็นต้นก็เหมือนนัยนี้ ฯ ส่วนในคำว่าอบรมนั้น มีคำอธิบายว่า พระโยควจร ผู้เริ่มอบรมเมื่อทำสัทธินทรีย์ให้บริสุทธิ์ ด้วยเหตุ ๓ ประการ ชื่อว่าอบรมสัทธินทรีย์ ฯ ถึงในวิริยินทรีย์เป็นต้นก็เหมือนนัยนี้

ข้อนี้สมกับที่ท่านกล่าวไว้ว่า สัทธินทรีย์ ย่อมบริสุทธิ์ด้วยเหตุ ๓ ประการนี้ คือ เว้นบุคคลผู้ไม่มีศรัทธา ๑ คบแต่บุคคลผู้มีศรัทธา ๑ พิจารณาพระสูตรที่ทำให้เกิดความเลื่อมใส ๑ ฯ วิริยินทรีย์ย่อมบริสุทธิ์ด้วยเหตุ ๓ ประการ คือ หลีกเว้นบุคคลผู้เกียจคร้าน ๑ คบแต่บุคคลผู้ขยัน ๑ พิจารณาความเพียรชอบ ๑ ฯ สตินทรีย์ ย่อมบริสุทธิ์ด้วยเหตุ ๓ ประการ คือ เว้นบุคคลผู้ปล่อยสติ ๑ คบบุคคลผู้คุมสติ ๑ พิจารณาสติปัฏฐาน ๑ ฯ สมาธินทรีย์ ย่อมบริสุทธิ์ด้วยเหตุ ๓ ประการ คือ เว้นบุคคลผู้ไม่มีสมาธิ ๑ คบบุคคลผู้มีสมาธิ ๑ พิจารณาฌานและวิโมกข์ ๑ ฯ ปัญญินทรีย์ย่อมบริสุทธิ์ด้วยเหตุ ๓ ประการ คือ เว้นบุคคลผู้ไม่มีปัญญา ๑ คบบุคคลผู้มีปัญญา ๑ พิจารณาความเกิดไปแห่งความรู้ในธรรมอันลึก ๑ ฯ ในคำเหล่านั้น คำว่า พิจารณาความเกิดไปแห่งความรู้ในธรรมอันลึกนั้น อธิบายว่า ได้แก่การพิจารณาซึ่งขันธ์ อินทรีย์ พละ โพชฌงค์ มรรคผล อันละเอียดสุขุม ฯ พระโยคาวจรผู้เริ่มอบรมอินทรีย์ ผู้ยังไม่หนักแน่นในเหตุ ๓ ประการนี้ เริ่มตั้งความหนักแน่นไว้ในศรัทธาชั้นต้น แล้วอบรมอินทรีย์ไป ในที่สุดก็ได้ถือเอาซึ่งความเป็นพระอรหันต์ ฯ ภิกษุนั้นชื่อว่า อบรมอินทรีย์อยู่ ในเมื่อยังไม่ถึงพระอรหันต์ เมื่อถึงพระอรหันต์แล้ว เรียกว่าอบรมอินทรีย์แล้ว ฯ อินทรีย์ ๕ นี้ สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า ได้ทรงแสดงไว้ทั้งโลกีย์ และโลกุตตระ ดังนี้

ธัมมัตถาธิบาย

ในอรรถาธิบายว่า อินทรีย์ ๕ นั้น ได้แก่คุณธรรมที่เป็นใหญ่ในหน้าที่ของตน ๕ อย่าง คือ ศรัทธาก็เป็นใหญ่ในหน้าที่ของตน วิริยะก็เป็นใหญ่ในหน้าที่ของตน สติก็เป็นใหญ่ในหน้าที่ของตน สมาธิก็เป็นใหญ่ในหน้าที่ของตน ปัญญาก็เป็นใหญ่ในหน้าที่ของตน ฯ เมื่อบุคคลทำอินทรีย์เหล่านั้นให้บริสุทธิ์ด้วยเหตุอย่างละ ๓ ประการ ดังที่แสดงมาแล้วนั้น เรียกว่าอบรมอินทรีย์ ฯ เมื่อผู้นั้นยังไม่สำเร็จอรหัตผลตราบใด ก็เรียกว่าอบรมอินทรีย์เหล่านั้นอยู่ตราบนั้น เมื่อสำเร็จพระอรหัตผลแล้ว จึงเรียกว่าอบรมอินทรีย์ ดังนี้

บาลี

ต่อนี้ไป เป็นเนื้อความในพระสูตรที่ ๒๗ ถึง ๓๑ ว่าถึงภิกษุอบรมสัทธาพละ วิริยพละ สติพละ สมาธิพละ ปัญญาพละ เพียงชั่วคิดนิ้วมือเท่านั้น ก็ชื่อว่าไม่สละฌาน ชื่อว่ากระทำตามคำสอนของพระศาสดาจารย์ ชื่อว่ากระทำตามโอวาท ชื่อว่าฉันบิณฑบาตของชาวบ้านไม่เสียเปล่า ไม่ต้องพูดถึงผู้อบรมให้มาก ดังนี้

อรรถกถา

ในอรรถกถาว่า ศรัทธานั้นแหละเป็นพละ คือ เป็นกำลัง ด้วยหมายความว่า ไม่หวั่นไหว จึงชื่อว่าสัทธาพละ ฯ ถึงในวิริยพละ เป็นต้น ก็เหมือนนัยนี้ ฯ ด้วยว่าศรัทธาย่อมไม่หวั่นไหวด้วยความสรัทธา ฯ วิริยะย่อมไม่หวั่นไหวด้วยความเกียจคร้าน ฯ สติย่อมไม่หวั่นไหวด้วยความปล่อยสติ ฯ สมาธิย่อมไม่หวั่นไหว ด้วยความฟุ้งซ่าน ฯ ปัญญาย่อมไม่หวั่นไหวด้วยอวิชชา ฯ เป็นอันธรรมทั้ง ๕ เรียกว่า

ซึ่งการอบรมนั้น ควรทราบตามนัยที่กล่าวไว้แล้ว ในการอบรมอินทรีย์ ฯ
พละ ๕ นั้น พระพุทธองค์ได้ทรงแสดงไว้ทั้งที่เป็นโลกีย์ และโลกุตตระ
ดังนี้

ธัมมัตถาธิบาย

ในอรรถาธิบายว่า พละนั้น แปลว่ากำลัง คำว่า กำลังนั้น มีอยู่มาก ส่วนในพระสูตรนี้ หมายกำลังแห่งคุณธรรมที่ดี ๕ ประการ คือ ศรัทธา วิริยะ สติ สมาธิ ปัญญา เท่านั้น ที่คุณธรรม ๕ ประการนี้ มีหัวข้อตรงกันกับอินทรีย์ ๕ น่าสงสัยว่าคุณธรรมอย่างเดียวกัน เหตุไร จึงเรียกชื่อต่างกัน แก้ว่า ที่เรียกชื่อต่างกันนั้น เพราะความหมายต่างกัน คือที่เรียกว่าอินทรีย์ เพราะหมายความว่าเป็นใหญ่ในหน้าที่ของตน ที่เรียกว่าพละ เพราะหมายความว่าเป็นกำลังในหน้าที่ของตน คำว่า เป็นกำลังนั้น คือ ไม่หวั่นไหว ไม่สะดุ้ง สะเทือน ด้วยสิ่งที่ตรงกันข้าม คือ ศรัทธาก็ไม่หวั่นไหวด้วยความไม่มีศรัทธาเป็นต้น ดังที่ว่ามาแล้วนั้น ฯ ถึงแม้ว่า อธิบายมาแล้วอย่างนี้ก็ดี ก็ยังไม่สิ้นสงสัยดี เพราะข้อธรรมอย่างเดียวกัน จะต่างกันแต่เพียงความหมายเท่านั้นหรือ หรือว่าต่างกันด้วยเหตุไร ถ้าจะว่ามีหน้าที่ต่างกันก็ยังไม่ดี เพราะศรัทธาก็ทำหน้าที่ศรัทธาเป็นต้น หากแต่ว่าเกิดก่อนเกิดหลังกันก็ไม่ได้ เพราะว่าเมื่ออริยมรรคเกิดขึ้น โพธิปักขิยธรรมทั้งหลาย อันได้แก่สติปัฏฐาน ๔ สัมมัปปธาน ๔ อิทธิบาท ๔ อินทรีย์ ๕ พละ ๕ โพชฌงค์ ๗ อริยมรรค ๘ ก็เกิดขึ้นพร้อมกัน ถ้าอย่างนั้นจะว่าต่างกันด้วยเหตุไร ข้อนี้ แล้วแต่ท่านผู้รู้ทั้งหลายจะพิจารณา

บาลี

ต่อนี้ไป เป็นเนื้อความในพระสูตรที่ ๓๒ ถึง ๓๘ ว่า ถ้าภิกษุอบรมสติสัมโพชฌงค์ ธัมมวิจยสัมโพชฌงค์ วิริยสัมโพชฌงค์ ปีติสัมโพชฌงค์

ปัสสัทธิสัมโพชฌงค์ สมาธิสัมโพชฌงค์ อุเบกขาสัมโพชฌงค์ เพียงชั่วเวลาคิดนึกมือเท่านั้น ก็ชื่อว่าผู้ไม่สละฌาน ผู้กระทำตามคำสอนของพระศาสดาจารย์ ผู้กระทำตามโอวาท ผู้ฉันบิณฑบาตของชาวบ้านไม่เสียเปล่า ไม่ต้องพูดถึงผู้อบรมให้มาก ดังนี้

อรรถกถา

ในอรรถกถาว่า คำว่า อบรมนี้ เป็นนัยแห่งการอบรม พร้อมกับการพรรณนาเนื้อความสำหรับกุลบุตรทั้งหลาย ผู้เริ่มทำความเพียร ฯ คำว่า สติ ได้แก่การระลึกได้ สตินั้นมีลักษณะ ๒ คือ การเข้าไปตั้งอยู่ ๑ การปรากฏ ๑ ฯ ข้อนี้สมกับที่พระนาคเสนเถรเจ้า ได้แสดงแก่พระเจ้ามิลินท์ไว้ว่า มหาบพิตร เจ้าพนักงานคลังของพระราชา ย่อมกราบทูลสมบัติของพระราชาให้ทรงทราบว่า เงินมีอยู่เท่านี้ ทองมีอยู่เท่านี้ ดังนี้ฉันใด เมื่อสติเกิดขึ้นก็ทำให้ระลึกได้ซึ่งธรรมทั้งหลาย อันเป็นกุศล เป็นอกุศล เป็นของมีโทษ เป็นของไม่มีโทษ เป็นของเลวของดี เป็นของเปรียบด้วยของดำของขาวฉันนั้น ฯ สติเมื่อว่าโดยพิสดาร ก็ได้แก่สติปัฏฐาน ๔ เมื่อว่าโดยหน้าที่ ก็ได้แก่ความไม่ลุ่มหลง เมื่อว่าโดยเครื่องปรากฏ ก็ได้แก่ความหันหน้าต่ออารมณ์ของตน ฯ คำว่า โพชฌงค์ แปลว่า องค์แห่งความรู้ ๑ องค์แห่งผู้รู้ ๑ ข้อนี้มีคำอธิบายว่า เมื่อความพร้อมเพรียงแห่งธรรมเกิดขึ้น ในขณะแห่งโลกิยมรรค และโลกุตตรมรรค อันเป็นข้าศึกแก่อุปทิวะต่าง ๆ มีความหดหู่ ความฟุ้งซ่าน ความตั้งอยู่ความประมวลมา ความประกอบเนือง ๆ ในกามสุข และในการทำตนให้ลำบากเปล่า ความถือว่าขาดสูญ ความถือว่ายั่งยืนเป็นต้น อริยสาวกก็รู้ด้วยธรรมสามัคคี อันได้แก่สติ ธรรมวิจยะ วิริยะ ปีติ ปัสสัทธิ สมาธิ อุเบกขา เพราะฉะนั้น ธรรมสามัคคีเหล่านี้ จึงเรียกว่าเครื่องรู้ ฯ คำว่า โพชฌงค์ ซึ่งแปลว่าองค์แห่งเครื่องรู้ อันได้แก่ธรรมสามัคคีนั้น เปรียบเหมือน คำว่า องค์แห่งฌานและองค์แห่งมรรคเป็นต้น ที่ว่าเป็นองค์แห่งผู้รู้ คือ เป็นองค์แห่งบุคคลผู้จะรู้ เปรียบเหมือนองค์แห่งเสนา

และองค์แห่งรถฉะนั้น ฯ อีกอย่างหนึ่ง คำว่า โพชฌงค์ หมายความว่า เป็นไปเพื่อความรู้ ๑ ตื่น ๑ แทงตลอด ๑ ฯ ที่ว่าเป็นไปเพื่อความรู้นั้น คือ เป็นเหตุให้รู้ ฯ ที่ว่าตื่นนั้น คือ ทำให้ตื่นจากความหลับด้วยอำนาจกิเลส ฯ คำว่า แทงตลอดนั้น คือ แทงตลอดอริยสัจ ๔ หรือทำให้แจ้งนิพพาน ดังนี้ สิ้นเนื้อความในอรรถกถา ที่ว่าด้วยสติสัมโพชฌงค์เพียงเท่านี้

ธัมมัฏฐาธิบาย

ในอรรถาธิบายว่า สติสัมโพชฌงค์นั้น แยกออกเป็น ๓ คำ คือ สติคำหนึ่ง สัมคำหนึ่ง โพชฌงค์คำหนึ่ง ฯ สตินั้น แปลว่า ความระลึกได้ สัมนั้น แปลว่า ดี โพชฌงค์นั้นแปลว่า องค์แห่งเครื่องรู้ หรือองค์แห่งผู้จะรู้ ฯ หมายความว่า สติ คือ ความระลึกได้ เป็นองค์แห่งเครื่องรู้ดี หรือเป็นองค์แห่งผู้จะรู้ดี แต่โดยมากเรียกว่าโพชฌงค์เฉย ๆ ไม่เรียกว่าสัมโพชฌงค์ . ต่อเมื่อเข้ากับข้อธรรมนั้น ๆ จึงเรียกว่าสัมโพชฌงค์ เช่นเข้ากับสติ เรียกว่าสติสัมโพชฌงค์ ดังนี้ สิ้นเนื้อความในเทศนากัณฑ์นี้เพียงเท่านี้ ฯ เอวํ ก็มี ด้วยประการฉะนี้.

กัณฑ์ที่ ๑๒๓

คัมภีร์อังคุตตรนิกาย เอกนิบาต

ว่าด้วยโพชฌงค์ ๒ ข้อเบื้องต้น

ธมฺมวิจยสมฺโพชฺฌงฺคนฺติ อาทิสุปี จตุสจฺจธมฺเม วิจินตีติ ธมฺมวิจโยติ.

ณ บัดนี้ อาตมภาพจักได้แสดงคัมภีร์อังคุตตรนิกาย เอกนิบาต กัณฑ์ที่ ๑๒๓ ว่าด้วยโพชฌงค์ ๒ ข้อเบื้องต้น สืบต่อไป เพื่อให้เป็นประโยชน์แก่พระพุทธศาสนา และพุทธศาสนิกชนทั้งหลายตลอดกาลนาน

อรรถกถา

คำเนินความตามอรรถกถาว่า ในคำทั้งหลายเป็นต้นว่า ธัมมวิจย-สัมโพชฌงค์นั้น มีคำอธิบายว่า ธรรมใดเลือกเฟ้นซึ่งสัจจธรรมทั้ง ๔ ธรรมนั่น ชื่อว่าธรรมวิจยะ ฯ ธรรมวิจยะนั่น มีการเลือกเฟ้นเป็นลักษณะ มีการส่องสว่างเป็นหน้าที่ มีการรู้ดีเป็นเครื่องปรากฏ ฯ ที่เรียกว่าวิริยะนั่น เพราะเป็นไปโดยความกล้าหาญ และเป็นไปโดยวิธี ฯ วิริยะนั่น มีการประคองเป็นลักษณะ มีการค้ำชูเป็นหน้าที่ มีการไม่จมลงเป็นเครื่องปรากฏ ฯ สิ่งใดเอิบอิ่ม สิ่งนั้นชื่อว่าปีติ ฯ ปีตินั่น มีการแผ่ไปเป็นลักษณะ อีกอย่างหนึ่งว่า มีการยินดีเป็นลักษณะ มีความอิ่มกายอิ่มใจเป็นหน้าที่ มีความฟูขึ้นแห่งกายแห่งใจเป็นเครื่องปรากฏ ฯ ที่เรียกว่าปัสสัทธิ เพราะระงับความกระวนกระวายทางกายและจิต ฯ ปัสสัทธินั่น มีความสงบเป็นลักษณะ มีการย่ำยีเสีย ซึ่งความกระวนกระวายทางกายและจิตเป็นหน้าที่ มีความไม่แปรผัน และความเอิบอิ่มแห่งกายและจิตเป็นเครื่องปรากฏ ฯ ที่เรียกว่าสมาธิ เพราะตั้งมั่น ฯ สมาธินั่น มีความไม่ฟุ้งซ่านเป็นลักษณะ อีกอย่างหนึ่งว่า มีความไม่ส่ายไปเป็นลักษณะ มีการประมวลมา ซึ่งจิตและเจตสิกเป็นหน้าที่ มีความตั้งอยู่แห่งจิตเป็นเครื่องปรากฏ ฯ ที่เรียกว่าอุเบกขา เพราะเข้าไปเพ่งเฉพาะ ฯ อุเบกขานั่น มีการเล็งดูเฉยเป็นลักษณะ อีกอย่างหนึ่งว่า มีการนำไปพร้อมเป็นลักษณะ มีการห้ามเสียซึ่งความหย่อนความยิ่งเป็นหน้าที่ อีกอย่างหนึ่งว่า มีการตัดเสียซึ่งความตกไปในฝ่ายโน้นฝ่ายนี้เป็นหน้าที่ มีความเป็นกลางเป็นเครื่องปรากฏ ฯ นอกนี้เหมือนกับนัยที่เคยกล่าวมาแล้ว ฯ คำว่า อบรม คือ เจริญ ทำให้เจริญ ทำให้เกิด

ในโพชฌงค์เหล่านั้น ธรรม ๔ อย่าง คือ สติสัมปชัญญะ ๑ การเว้นบุคคลผู้ปล่อยสติ ๑ การคบบุคคลผู้มีสติ ๑ การน้อมใจไปในสติ ๑ เป็นเหตุให้เกิดสติสัมโพชฌงค์ เพราะสติสัมโพชฌงค์ ย่อมเกิดแก่บุคคลผู้มีจิตน้อมไป โน้มไป เงื้อมไป เพื่อความปรากฏแห่งสติในการยืน

และนั่งเป็นต้น ด้วยมีสติสัมปชัญญะในที่ทั้ง ๗ มีการเดินไปเป็นต้น • ด้วยการเว้นคบบุคคลผู้เผลอเรอ เหมือนกับกาซ่อนก้อนข้าว ๑ ด้วยการคบบุคคลผู้มีสติมั่นคง เช่นกับพระติสสทัตตเถรเจ้า และพระอภัยเถรเจ้า ๑ ฯ เพราะฉะนั้น กุลบุตรผู้เริ่มอบรมโพชฌงค์ ทำให้สติสัมโพชฌงค์เกิดขึ้นด้วยเหตุ ๔ ประการนี้ แล้วกระทำสติสัมโพชฌงค์นั้นให้เป็นธระ ตั้งความถือมั่นไว้ ย่อมถือเอาซึ่งความเป็นพระอรหันต์ได้โดยลำดับ ฯ กุลบุตรนั้นชื่อว่าอบรมสติสัมโพชฌงค์อยู่ ในเมื่อสำเร็จอรหัตมรรค ชื่อว่าอบรมสติสัมโพชฌงค์แล้ว ในเมื่อสำเร็จอรหัตผล

ธรรม ๗ ประการ ย่อมเป็นเหตุให้เกิดธัมมวิจยสัมโพชฌงค์ ฯ ธรรม ๗ ประการนั้น คือ การไต่ถาม ๑ การกระทำวัตถุให้สละสลวย ๑ การทำให้อินทรีย์เสมอกัน ๑ การงดเว้นบุคคลผู้ไม่มีปัญญา ๑ การคบบุคคลผู้มีปัญญา ๑ การพิจารณาความเที่ยวไปแห่งความรู้ในธรรมอันลึก ๑ การน้อมใจไปในธัมมวิจยสัมโพชฌงค์นั้น ๑

ในธรรม ๗ ประการ หรือ ๗ ข้อนั้น ข้อว่า การถาม ได้แก่การมากไปด้วยการถาม เกี่ยวกับความหมายแห่งขันธ์ ธาตุ อายตนะ อินทรีย์ พละ โพชฌงค์ องค์มรรค ฌาน สมถวิปัสสนา ฯ ข้อว่าทำวัตถุให้สละสลวยนั้น ได้แก่การทำวัตถุภายในภายนอกให้สะอาด เพราะเวลาใดผม เล็บ ขน ของผู้นั้นยาว หรือว่าร่างกายหมักหมมด้วยโทษแปดเบื้อนด้วยเหงื่อไคล เมื่อนั้นเรียกว่า วัตถุภายในไม่สะอาด ฯ เมื่อไรจีวรเก่าเศร้าหมอง หรือเหม็นสาบเสนาสนะรกรุงรัง เมื่อนั้นชื่อว่าวัตถุภายนอกไม่สะอาด ฯ เพราะฉะนั้น ต้องทำวัตถุภายในให้สะอาด ด้วยการตัดผมหรือโกนผม ถ่ายขา ทำให้ร่างกายเบา อบรมขัดสีร่างกายให้สะอาด ต้องทำวัตถุภายนอกให้สะอาด ด้วยการเย็บ ย้อม ซักฟอก ซึ่งเครื่องนุ่งห่มและปัดกวาดเป็นต้น ฯ เพราะเมื่อของภายในภายนอกอย่างหนึ่งไม่สะอาด ถึงความรู้ในจิตและเจตสิกที่เกิดขึ้นก็ไม่สะอาด เปรียบเหมือนแสงแห่งประทีป ซึ่งเกิดขึ้นเพราะอาศัยเชื้อประทีป และไส้กับน้ำมันเป็นต้น ซึ่งเป็นของไม่สะอาดฉะนั้น ฯ เมื่อของภายในภายนอกสะอาด

ความรู้ในจิตและเจตสิกที่เกิดขึ้นก็สะอาด เปรียบเหมือนแสงประทีป ที่อาศัยเชื้อประทีป ไส้ประทีป น้ำมันจุดประทีปเป็นต้น ที่สะอาด ฉะนั้น ฯ เพราะฉะนั้น จึงได้กล่าวไว้ว่า การทำวัตถุให้สะอาด เป็นเหตุให้เกิดธัมมวิจยสัมโพชฌงค์

ก็การทำอินทรีย์ให้เสมอนั้น ได้แก่ การทำอินทรีย์มีศรัทธาเป็นต้น ให้เสมอกัน เพราะถ้าสัทธินทรีย์แรงกล้า อินทรีย์นอกนั้นอ่อนไป วิริยินทรีย์ ก็ไม่อาจทำหน้าที่ประคองได้ สตินทรีย์ ก็ไม่อาจทำหน้าที่ปรากฏได้ สมาธินทรีย์ก็ไม่อาจทำหน้าที่ไม่ฟุ้งซ่านได้ ปัญญินทรีย์ก็ไม่อาจทำหน้าที่เห็นได้ เพราะฉะนั้น ต้องลดลงด้วยการพิจารณา สภาพแห่งธรรม หรือด้วยการไม่คำนึงถึงสิ่งที่ทำให้สัทธินทรีย์นั้นแรงกล้า ในข้อนี้มีพระวักกลิเถรเจ้าเป็นตัวอย่าง

ถ้าวิริยินทรีย์แรงกล้า สัทธินทรีย์ก็ไม่อาจทำหน้าที่เชื่อถือได้ อินทรีย์นอกนี้ก็ไม่อาจทำหน้าที่นอกนี้ได้ เพราะฉะนั้น ต้องลดวิริยินทรีย์ลงไปด้วยการอบรมศรัทธาเป็นต้น เหมือนกับพระโสณเถรเจ้าเป็นตัวอย่างฉะนั้น ถึงแม้ในข้อนอกนี้ก็เหมือนอย่างนี้

เมื่อสิ่งหนึ่งแรงกล้า สิ่งอื่น ๆ ก็ไม่สามารถในหน้าที่ของตน แต่เมื่อว่าโดยพิเศษแล้ว บัณฑิตทั้งหลายย่อมสรรเสริญความเสมอกันแห่งศรัทธากับปัญญา ๑ แห่งสมาธิกับวิริยะ ๑ เพราะว่าผู้มีศรัทธากล้ามีปัญญาอ่อน มีความเลื่อมใสอ่อน ย่อมเลื่อมใสในสิ่งที่ไม่ควรเลื่อมใส ฯ ผู้มีปัญญากล้าศรัทธาอ่อน ย่อมคบผู้ที่เกเร ย่อมแก้ไขได้ยาก เปรียบเหมือนกับโรคที่เกิดขึ้นด้วยยาฉะนั้น ผู้นั้นจะถือการทำกุศลด้วยจิตอย่างเดียว จะไม่ทำทานเป็นต้น แล้วจักเกิดในนรก ต่อเมื่อศรัทธากับปัญญาเสมอกัน จึงจะเลื่อมใสในสิ่งที่ควรเลื่อมใส ฯ สมาธิกล้าจะครอบงำเสียซึ่งความเพียรที่อ่อน เพราะสมาธิเป็นฝ่ายเกียจคร้าน ฯ วิริยะกล้าจะครอบงำเสียซึ่งสมาธิอย่างอ่อน เพราะวิริยะเป็นฝ่ายเกียจคร้าน ส่วนสมาธิอันประกอบกับวิริยะ ย่อมไม่ตกไปในฝ่ายเกียจคร้าน ฯ วิริยะอันประกอบกับสมาธิ ย่อมไม่ตกไปในฝ่ายฟุ้งซ่าน ฯ เพราะฉะนั้น

ควรทำสิ่งทั้ง ๒ นั้นให้เสมอกัน เพราะเมื่อสิ่งทั้ง ๒ เสมอกัน ความแน่นแฟ้นก็จะมีขึ้น ฯ อีกอย่างหนึ่ง ผู้เจริญสมาธิ มีศรัทธากล้าพอสมควร เพราะเมื่อมีศรัทธากล้าก็จักถึงอัปปนาได้ ฯ ในส่วนสมาธิและปัญญา ความมีอารมณ์อันเดียวของผู้เจริญสมาธิ จะกล้าพอสมควร เพราะผู้นั้นจะถึงอัปปนาสมาธิได้ ฯ ปัญญากล้าย่อมสมควรแก่ผู้เจริญวิปัสสนา เพราะผู้นั้นจะถึงการแทงตลอดลักษณะได้ แต่เมื่อสมาธิกับปัญญาเสมอกันนั้นแหละเป็นอัปปนาที่เดียว ฯ สติจะกล้าในที่ทั้งปวงก็สมควร เพราะสติย่อมรักษาจิตไม่ให้ตกไปในฝ่ายฟุ้งซ่านด้วยอำนาจแห่งศรัทธา วิริยะ ปัญญา ซึ่งเป็นฝ่ายฟุ้งซ่าน ไม่ให้ตกไปในฝ่ายเกียจคร้านด้วยอำนาจสมาธิอันเป็นฝ่ายเกียจคร้าน เพราะฉะนั้น จึงควรต้องการสติในธรรม ทั้งปวง เหมือนกับบุคคลต้องการเกลือในการปรุงกับข้าว ทั้งปวง และเหมือนกับอำมาตย์ ผู้สำเร็จกิจทั้งปวง ที่ต้องใช้ในราชกิจทั้งปวง ฉะนั้น เพราะฉะนั้น สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าจึงตรัสว่า สติมีประโยชน์ในที่ทั้งปวง ข้อนี้เพราะอะไร เพราะจิตเป็นที่อาศัยแห่งสติ สติเป็นที่อาศัยแห่งการรักษา เว้นสติเสียแล้ว การยกจิตข่มจิต ย่อมมีไม่ได้

ข้อว่า การเว้นบุคคลผู้ไม่มีปัญญานั้น ได้แก่การเว้นบุคคลที่ไม่รู้จักธรรมทั้งหลาย มีขันธ์เป็นต้น ฯ ข้อว่า การคบผู้มีปัญญานั้น ได้แก่ การคบบุคคล ผู้รู้จักความเกิดความเสื่อม ด้วยการกำหนดลักษณะด้วยปัญญาอันชอบ ๕๐ ประการ ฯ ข้อว่า การพิจารณาความเที่ยวไปแห่งความรู้ในธรรมอันลึกนั้น ได้แก่การพิจารณาซึ่งความแตกต่างแห่งความรู้อันลึก ซึ่งเป็นไปในธรรมทั้งหลาย มีขันธ์เป็นต้น ซึ่งเป็นธรรมที่ลึก ฯ ข้อว่า การน้อมใจไปในธรรมวิจยะนั้น ได้แก่การตั้งใจที่จะให้เกิดธัมมวิจยสัมโพชฌงค์เกิดขึ้นด้วยเหตุ ๗ ประการนี้แล้ว ทำให้เป็นธุระแล้ว ตั้งมั่นแล้ว ย่อมถึงซึ่งพระอรหัต เมื่อยังไม่ถึงซึ่งพระอรหัต ชื่อว่ายังอบรมอยู่ เมื่อถึงแล้ว ชื่อว่าอบรมแล้ว ดังนี้ สิ้นเนื้อความในเทศนากัณฑ์นี้เพียงเท่านี้.

เอวํ ก็มี ด้วยประการฉะนี้ ฯ

กัณฑ์ที่ ๑๒๔
คัมภีร์อังคุตตรนิกาย เอกนิบาต
ว่าด้วยอุบายให้เกิดวิริยสัมโพชฌงค์

บาลี

เอกาทส ธมฺมา วิริยสมฺโพชฺฌงฺคสฺส อุปฺปาทาย สำวตฺตนฺติ อปายภยปจฺจเวกฺขณตา อานิสำสทสฺสิตาติ.

ณ บัดนี้ อาตมภาพจักได้แสดงคัมภีร์อังคุตตรนิกาย เอกนิบาต กัณฑ์ที่ ๑๒๔ ว่าด้วยอุบายให้เกิดวิริยสัมโพชฌงค์ สืบต่อไป เพื่อให้เป็นประโยชน์แก่พระพุทธศาสนา และพุทธศาสนิกชนทั้งหลายตลอดกาลนาน หาประมาณมิได้

อรรถกถา

ดำเนินความตามอรรถกถาว่า ธรรม ๑๑ อย่าง ย่อมเป็นไปเพื่อความเกิดขึ้นแห่งวิริยสัมโพชฌงค์ ธรรม ๑๑ อย่างนั้น คือ การพิจารณาภัยในอบาย ๑ การแลเห็นอานิสงส์แห่งความเพียร ๑ การพิจารณาทางดำเนิน ๑ การเคารพต่อบิณฑบาต ๑ การพิจารณาซึ่งมรดกอันใหญ่ ๑ การพิจารณาถึงพระศาสดาผู้ประเสริฐ ๑ การพิจารณาถึงชาติที่ประเสริฐ ๑ การพิจารณาถึงเพื่อนพรหมจรรย์ผู้ใหญ่ ๑ การหลีกเว้นบุคคลผู้เกียจคร้าน ๑ การคบบุคคลผู้มีความเพียรแรงกล้า ๑ การน้อมใจไปในความเพียรนั้น ๑ รวมเป็น ๑๑ อย่างด้วยกัน ดังนี้

ใน ๑๑ อย่างนั้น มีคำอธิบายว่า วิริยสัมโพชฌงค์ ย่อมเกิดแก่ผู้พิจารณาซึ่งอบายอย่างนี้ว่า ในเวลาที่เราได้เสวยทุกข์ใหญ่ เริ่มแต่ถูกจองจำด้วยเครื่องจองจำ ๕ ประการ ในนรกก็ดี ในเวลาที่เราถูกจับด้วยข่าย ด้วยลอบเป็นต้น ในเวลาที่เราเกิดเป็นดิรัจฉานก็ดี ในเวลานำไปซึ่งเกวียนเป็นต้น สำหรับเราผู้เกิดเป็นสัตว์ดิรัจฉานก็ดี ใน

เวลาที่เราอดอยากหิวกระหายอยู่ หลายพันชาติ หรือตลอด ๑ พุทธันดร ในเปรตวิสัยก็ดี ในเวลาที่เรามีอัตภาพร่างกายเหลือแต่หนังหุ้มกระดูก มีตัวสูงตั้ง ๖๐ ศอก ในเวลาที่เราเกิดเป็นเปรต จำพวกกาลกัญชิกาสุรก็ดี ในเวลาเราได้รับทุกข์ต่าง ๆ ด้วยลมและแดดเป็นต้น เมื่อเราเกิดเป็นเปรตก็ดี เราก็ไม่อาจทำให้เกิดวิริยสัมโพชฌงค์ได้ เวลานี้เป็นเวลาที่เราอาจทำให้เกิดวิริยสัมโพชฌงค์ได้แล้ว ดังนี้ ฯ วิริยสัมโพชฌงค์ย่อมเกิดแก่ผู้แลเห็นอานิสงส์ว่า ผู้เกียจคร้าน ไม่อาจได้โลกุตตรธรรม ๙ ประการ ได้แต่ผู้มีความเพียรเท่านั้น อันนี้เป็นอานิสงส์แห่งวิริยสัมโพชฌงค์ ฯ วิริยสัมโพชฌงค์ย่อมเกิดแก่ภิกษุ ผู้พิจารณาทางดำเนินอย่างนี้ว่า ทางที่พระพุทธเจ้า พระปัจเจกพุทธเจ้า พระมหาสาวกทั้งหลายดำเนิน เป็นทางที่เราควรดำเนิน แต่ทางนั้นผู้เกียจคร้านไม่อาจดำเนินได้ ฯ วิริยสัมโพชฌงค์ ย่อมเกิดแก่ภิกษุผู้พิจารณา ถึงการเคารพบิณฑบาต อย่างนี้ว่า บุคคลเหล่าใด บำรุงท่านด้วยบิณฑบาตเป็นต้น บุคคลเหล่านี้ไม่ใช่ญาติของท่าน ไม่ใช่ทาสกรรมกรของท่าน เขาไม่ได้เลี้ยงชีวิตเพราะอาศัยท่าน แต่เขาถวายบิณฑบาตอันประณีตแก่ท่าน ที่เขาถวายแก่ท่าน ก็เพราะเขามุ่งผลใหญ่แห่งทานของเขา ถึงแม้ว่าองค์พระศาสดาก็ไม่ทรงเล็งเห็นว่า ภิกษุเหล่านี้บริโภคบิณฑบาตแล้ว จักมากไปด้วยความเกียจคร้าน จักนอนสบาย องค์พระศาสดาทรงอนุญาตบิณฑบาตไว้เพื่อท่านก็ด้วยทรงเห็นว่า เมื่อภิกษุนี้ได้บริโภคบิณฑบาตเหล่านี้แล้ว จักกระทำสมณธรรม แล้วจักพ้นจากทุกข์ ในวัฏฏสงสาร คราวนี้เมื่อท่านเป็นผู้เกียจคร้าน ท่านก็ไม่ชื่อว่าเคารพบิณฑบาต อันการเคารพบิณฑบาตย่อมมีแก่ผู้มีความเพียร ดังนี้ เปรียบเหมือนพระมหามิตตเถรเจ้า และพระปิณฑปาติยติสสเถรเจ้า เป็นตัวอย่างฉะนั้น

ดังได้สดับมาว่า พระมหามิตตเถรเจ้า อยู่ในถ้ำชื่อว่ากัสสกะ ฯ มีมหาอุบาสิกาคนหนึ่ง ในบ้านที่ท่านไปบิณฑบาตนั้น ได้ปฏิบัติท่านเหมือนกับเป็นบุตร ฯ อยู่มาวันหนึ่ง เมื่อมหาอุบาสิกานั้นจะไปบ่า ได้สั่งธิดา

ไว้ว่า ลุกเอ๋ย ข้าวสารเก่า มีอยู่ในที่โน้น นมสดอยู่ที่โน้น เนยใสอยู่ที่โน้น น้ำอ้อยอยู่ที่โน้น ในเวลาที่พระพี่ชายของเจ้ามาถึง เจ้าจงหุงข้าวแล้วถวายพร้อมกับนมสด เนยใส น้ำอ้อย แล้วเจ้าจงกินเองในภายหลัง ส่วนมารดาได้กินข้าวค้างคืน ที่หุงไว้แต่วานนี้ กับผักดองแล้ว ฯ ธิดาจึงถามว่า เวลากลางวัน แม่จะบริโภคอะไร ตอบว่า เจ้าจงเก็บผักไว้ต้ม เป็นข้ามต้มเปรียวกับข้าวสารหักไว้ให้มารดา ฯ เมื่อพระเถรเจ้าห่มจีวรแล้วนำบาตรออกไป ก็ได้ยินเสียงของมหาอุบาสิกาที่พูดกับธิดา จึงสอนตัวเองว่า มหาอุบาสิกาจักกินข้าวค้างคืนกับผักดอง ส่วนในเวลากลางวันจะกินข้าวต้มเปรียวกับผัก สำหรับตัวท่านมหาอุบาสิกาได้บอกข้าวสารเก่าเป็นต้นไว้ มหาอุบาสิกานั้น ไม่หวังได้เรือก สวน ไร่ นา จากตัวท่าน เขาหวังได้ซึ่งสมบัติ ๓ ประการ ก็ตัวท่านจะอาจให้สมบัติเหล่านั้นแก่มหาอุบาสิกาได้หรือ ดังนี้ แล้วสอนตัวเองต่อไปว่า อันบิณฑบาตนี้ ท่านผู้ยังมี ราคะ โทสะ โมหะ ไม่อาจรับได้ จึงเอาบาตรใส่ลงในถุง แล้วกลับที่อยู่ เมื่อไปถึงถ้ำกัสสกะแล้ว ก็วางบาตรไว้ใต้เตียง วางจีวรไว้ที่สายระเดียงจีวรแล้ว อธิษฐานความเพียรว่า เราไม่สำเร็จพระอรหัตจะไม่ออกไปจากที่นี้ แล้วก็นั่งลง ฯ พระเถรเจ้าองค์นี้ท่านเป็นผู้ไม่ประมาทมานานแล้ว ท่านจึงทำวิปัสสนาให้เจริญขึ้นแล้วถึงซึ่งพระอรหัตในเวลาก่อนอาหาร เป็นพระมหาขีณาสพ กระทำซึ่งความแย้มบาน เหมือนดอกปทุมที่แย้มบานฉะนั้น แล้วก็ออกไปจากถ้ำ ฯ เทวดาซึ่งสิงอยู่ที่ประตูถ้ำได้เปล่งวาจาขึ้นว่า ข้าแต่ท่านผู้เป็นบรษอาชาไนย ข้าพเจ้าขอนอบน้อมท่าน ข้าแต่ท่านผู้เป็นผู้สงสด ข้าพเจ้าขอนอบน้อมท่าน อาสวะของท่านองค์ใดสิ้นไปแล้ว ท่านองค์นั้นเป็นผู้สมควรแก่ทักขิณา ดังนี้ แล้วกล่าวว่า หญิงแก่ได้ถวายอาหารแก่พระอรหันต์ผู้เช่นท่าน ผู้เข้าไปเพื่อบิณฑบาต จักพ้นจากทุกข์ ดังนี้ ฯ พระเถรเจ้าก็ลุกขึ้นไปเปิดประตู แลดูเวลาแล้ว รู้ว่ายังเช้าอยู่ จึงครองบาตรจีวรเข้าไปสู่บ้าน ฯ ฝ่ายทาริกาจัดแจงอาหารแล้ว ก็นั่งคอยดูอยู่ที่ประตูว่า บัดนี้พี่ชายขอเราจักมา บัดนี้พี่ชายของเราจักมา ฯ เมื่อพระ

เถรเจ้าไปถึงประตูเรือน ทาริกานั้นก็รับบาตรนำไปใส่ให้เต็มด้วยข้าวอันปรุงด้วยเนยใสและน้ำอ้อยออกมาถวาย ฯ พระเถรเจ้าก็กระทำอนุโมทนาว่า จงเป็นสุข . แล้วก็กลับไป ฯ ทาริกานั้นก็ได้ยืนแลดูอยู่ ฯ ในคราวนั้น ผิวพรรณของพระเถรเจ้าผ่องใสยิ่งนัก อินทรีย์ทั้งหลายก็ผ่องใส หน้าของท่านก็เปล่งปลั่ง เหมือนกับผลตาลสุกที่หล่นจากขั้ว ฉะนั้น ฯ มหาอุบาสิกากลับมาจากบ้านก็ถามว่า ลูกเอ๋ย พี่ชายของเจ้ามาแล้วหรือ ? ทาริกานั้นก็เล่าเรื่องทั้งปวงนั้นให้ฟัง ฯ อุบาสิกาก็รู้ว่า วันนี้กิจแห่งบรรพชิตของบุตรของเราได้ถึงที่สุดแล้ว ก็กล่าวขึ้นว่า ลูกเอ๋ย ความยินดีในพรหมจรรย์ได้มีแก่พี่ชายของเจ้าแล้ว พี่ชายของเจ้าจะไม่เบื่อหน่ายต่อพระพุทธศาสนาแล้ว ดังนี้

ส่วนเรื่องพระปิณฑปาติยเถรเจ้านั้น ควรทราบดังต่อไปนี้ คือ มีบรษขัดสนคนหนึ่งที่บ้านมหาคาม ได้เลี้ยงชีวิตด้วยการขายฟืน ฯ บรษขัดสนคนนั้นเลยได้ชื่อตามเหตุการณ์นั้น ๆ ว่า มหาติสสะผู้ขายฟืน ฯ อยู่มาวันหนึ่ง มหาติสสะผู้ขายฟืนนั้นได้บอกภรรยาของตนว่า อันความเป็นอยู่ของพวกเรา ย่อมเป็นอยู่อย่างลำบาก องค์พระศาสดาได้ทรงแสดงว่า ทานของคนขัดสนเป็นทานมีผลมาก แต่เราไม่อาจให้ทานได้เป็นนิจ เราจะให้ทานบิณฑบาต คืออาหารประจำบิณฑ์บ้าง จักให้ทานสลากภัตรอย่างอื่น ๆ บ้าง ภรรยาก็รับว่าดีละ เช้าขึ้นจึงได้ถวายบิณฑบาตตามมีตามได้ ฯ เวลานั้นเป็นเวลาที่ภิกษุสงฆ์ไม่ผีดเดือง ด้วยปัจจัยทั้งหลาย ฯ ภิกษุหนุ่มและสามเณรทั้งหลาย บริโภคอาหารที่ประณีตแล้วกระทำบิณฑบาตของคนทั้ง ๒ นั้น ให้เป็นแต่สักว่าตนรับไว้ด้วยเห็นว่า เป็นอาหารที่เศร้าหมอง แล้วก็เททิ้งเสียต่อหน้าคนทั้ง ๒ นั้น ฯ หญิงนั้นได้เห็นแล้วก็บอกแก่สามีว่า พระเณรทั้งหลายได้เทข้าวที่เราถวายทิ้ง แล้วก็ไม่ใส่ใจอีก ฯ สามีของหญิงนั้นจึงว่า เราไม่อาจให้ท่านบริโภคเป็นสุขได้ เพราะเรายากจนขัดสน เราจักทำอย่างไรหนอจึงจะอาจเอาใจของพระผู้เป็นเจ้าทั้งหลายได้ ฯ ลำดับนั้น ภรรยาจึงว่า เธอกล่าวอะไรอย่างนี้ อันผู้ขัดสนก็ย่อมมีบุตร นี่เป็นธิดาของเธอ เธอ

จงไปขายฝากไว้ที่ตระกูลหนึ่ง ให้ได้เงินมาสัก ๑๒ กหาปณะ แล้วซื้อเอาแม่โคนมมาสักตัว ๑ เราจักได้ถวายสลากภัตรเจือด้วยนมสด แก่พระผู้เป็นเจ้าทั้งหลาย เมื่อเป็นอย่างนั้น เราก็จักอาจเอาใจพระผู้เป็นเจ้าทั้งหลายได้ ฯ สามีก็รับว่าดีละ แล้วก็ได้กระทำอย่างนั้น ฯ ด้วยบุญของคนทั้ง ๒ นั้น แม่โคนมนั้นได้ให้นมสด วันละ ๓ ทะนาน ทุกเวลาเย็น ฯ เขาทำนมที่ได้ในตอนเย็นให้เป็นนมส้ม เช้าขึ้นก็ทำให้เป็นเนยใส จากเนยข้นที่ทำไว้แล้วนั้น แล้วก็ได้ถวายสลากภัตรนมสดกับเนยใส ฯ จำเดิมแต่นั้นมา ภิกษุผู้มีบุญทั้งหลาย ก็ได้สลากภัตรในเรือนของบุรุษนั้น ฯ อยู่มาวันหนึ่ง บุรุษนั้นจึงบอกภรรยาว่า เราได้พ้นจากความอาย เพราะเรามีธิดา ข้าวในเรือนของพวกเราได้สมควรฉันแก่พระผู้เป็นเจ้าทั้งหลาย ฉันยังไม่กลับมาตราบใด เธออย่าประมาทในข้อวัตรอันดีนั้นตราบนั้น ฉันจะไปทำการงานอย่างใดอย่างหนึ่ง เอาเงินนำไปไถ่ธิดาออกมาให้ได้ ฯ บรุษนั้นก็ได้ไปในที่แห่งหนึ่ง ได้กระทำงานหิบอ้อยอยู่ ๖ เดือน ก็ได้เงิน ๑๒ กหาปณะ จึงคิดว่าทรัพย์เท่านี้พอไถ่ธิดาของเราได้แล้ว จึงได้ขอดทรัพย์เหล่านั้นไว้ที่ชายผ้า แล้วออกเดินทางด้วยคิดจะกลับบ้าน

ในคราวนั้น พระปิณฑปาติยติสสเถรเจ้า ผู้อยู่ในอัมพริยมหาวิหารคิดว่า เราจักไปไหว้พระเจดีย์ที่มหาวิหาร แล้วจึงออกเดินทางจากที่อยู่ของตนไปสู่มหาคาม ฯ อุบาสกนั้นได้เห็นพระเถรเจ้ามาแต่ไกลก็คิดว่า เมื่อเราไปกับพระเถรเจ้าองค์นี้ เราก็จะได้ฟังธรรมของท่าน เพราะผู้มีศีลทั้งหลายย่อมหาได้ยาก จึงรีบไปให้ทันพระเถรเจ้าแล้ว ไหว้ท่านแล้วก็ไปกับท่าน เมื่อจวนเวลาก็คิดว่า ห่อข้าวของเราไม่มี เวลานี้เป็นเวลาที่พระเที่ยวบิณฑบาตแล้ว แต่เรามีเสบียงทางอยู่ พอเราไปถึงประตูบ้านแห่งหนึ่ง เราจะถวายบิณฑบาตแด่พระผู้เป็นเจ้า ฯ เมื่ออุบาสกนั้น คิดอย่างนั้น ก็มีบุรุษคนหนึ่ง ถือเอาห่อข้าวมาถึงที่นั้น ฯ อุบาสกได้เห็นแล้ว จึงบอกว่า ท่านขอรับ โปรดรถสักหน่อย แล้วก็ไปหาบุรุษนั้นบอกว่า เราจะให้เงิน ๑ กหาปณะ แก่เธอ เธอจงให้ห่อข้าวแก่

เรา ฯ บุรุษนั้นก็คิดว่า ห่อข้าวนี้ราคาไม่ถึง ๑ มาสก แต่บุรุษนี้ให้เรา ถึง ๑ กหาปณะ คงจะมีเหตุการณ์อย่างใดอย่างหนึ่งเป็นแน่ คิดแล้วจึงกล่าวว่า เราไม่ให้ด้วยราคา ๑ กหาปณะ ฯ อุบาสกนั้นจึงว่า ถ้าอย่างนั้นเธอจงขายให้เราเป็นเงิน ๒ กหาปณะ เมื่อบุรุษนั้นไม่ยอมขายให้ ก็เพิ่มขึ้นไปเป็น ๓ กหาปณะ จนถึง ๘ กหาปณะ ฯ บุรุษนั้นจึงกล่าวว่า ข้าพเจ้าไม่ยอมขายให้ด้วยเข้าใจว่า เงินของท่านยังมีอยู่อีก ฯ อุบาสกนั้นจึงว่า ถ้าเงินของเรายังมีอยู่ เราก็จะให้อีก แต่เราไม่ได้ขอซื้อเพื่อประโยชน์ของเรา เราได้นิมนต์พระองค์หนึ่ง ให้นั่งอยู่ที่โคนต้นไม้ต้นหนึ่งแล้ว กุศลก็จะมีแก่เธอบ้าง เธอจงขายห่อข้าวนั้นให้เรา บุรุษนั้นจึงว่า ถ้าอย่างนั้นจงส่งเงินมาทั้ง ๑๒ กหาปณะ อุบาสกนั้นจึงส่งเงิน ๑๒ กหาปณะให้ บุรุษนั้นก็ส่งห่อข้าวให้ ฯ อุบาสกได้ห่อข้าวแล้ว ก็ไปหาพระเถรเจ้าบอกว่า ขอท่านจงนำบาตรออกมา ฯ พระเถรเจ้าก็นำบาตรออกไป เมื่ออุบาสกนั้นใส่ข้าวลงในบาตรถึงหนึ่ง ก็ปิดบาตรเสีย อุบาสกจึงว่า ข้าวเพียงส่วนเดียว โยมไม่อาจบริโภคได้ โยมได้หามาเพื่อท่านองค์เดียว ขอท่านจงรับด้วยความเมตตาแก่โยมเถิด ฯ พระเถรเจ้าก็รับ แล้วฉันห่อข้าวนั้นจนสิ้น ฯ อุบาสกก็กรองน้ำด้วยกระบอกกรองน้ำถวาย ฯ เมื่อพระเถรเจ้าฉันเสร็จแล้ว คนทั้ง ๒ คือ พระเถรเจ้าและอุบาสกนั้นก็เดินทางต่อไป ฯ พระเถรเจ้าถามอุบาสกว่า อุบาสกไม่บริโภคด้วยเหตุไร ฯ อุบาสกนั้นก็เล่าเรื่องทั้งปวงให้ฟัง ฯ พระเถรเจ้าได้ฟังแล้วก็สลดใจ จึงคิดว่า สิ่งที่กระทำได้ยาก อุบาสกนี้ได้กระทำแล้ว เราฉันบิณฑบาตเช่นนี้แล้ว ควรเป็นผู้กตัญญู เราได้เสนาสนะเป็นที่สบายแล้ว ถึงแม้ว่าผิวหนังโลหิตจักเหือดแห้งไปก็ดี เรายังไม่ถึงพระอรหัตในที่นั่งนั้น ก็จักไม่ลุกขึ้น ฯ เมื่อท่านคิดดังนี้แล้ว เวลาท่านไปถึงติสสมหาวิหาร กระทำอาคันตุกวัตรแล้ว ก็เข้าไปสู่เสนาสนะอันถึงแก่ตน ปูเครื่องปูลงแล้วก็นั่งลง ๆ แล้ว ก็นึกถึงกรรมฐานเดิมของตน ฯ พระเถรเจ้าองค์นั้น ไม่อาจทำให้เกิดได้ แม้เพียงแสงสว่างในราตรีนั้น ฯ จำเดิมแต่วันรุ่งเข้าไป ท่านตัดความกังวลด้วย

การเที่ยวบิณฑบาต แล้วพิจารณากรรมฐาน เป็นอนุโลมปฏิโลม พอถึงวันที่ ๗ ก็ได้สำเร็จพระอรหัตพร้อมด้วยปฏิสัมภิทา จึงคิดว่า สรีรกายเหนื่อยหน่ายนัก ชีวิตของเราจะเป็นไปอีกนานหรือไม่ ก็เห็นได้ว่าไม่เป็นไปอีกนาน จึงถือเอาบาตรจีวรไปที่ท่ามกลางวิหาร เผดียงพระภิกษุสงฆ์ให้มาประชุมกัน แล้วเล่าเรื่องอุบาสกนั้นให้ฟัง ครั้นแล้วจึงอธิษฐานว่า จงให้กุฏิการของเราไหม้ ในเวลาอุบาสกนั้นถูกต้อง แล้วก็ดับขันธปรินิพพาน

ในคราวนั้น พระเจ้ากากวรรณดิสมหาราชทรงทราบว่า มีพระเถรเจ้าองค์หนึ่งปรินิพพานแล้ว ก็เสด็จไปที่วิหารไป ทำสักการบูชาแล้วก็จัดแจงกุฏิการ แล้วยกพระเถรเจ้าขึ้นวางไว้ที่กุฏิการนั้น เมื่อยกขึ้นด้วยคิดว่า จักนำไปสู่เชิงตะกอน ก็ไม่อาจยกให้ไหวได้ จึงตรัสถามพระภิกษุสงฆ์ว่า พระเถรเจ้าได้กล่าวอะไรไว้บ้าง พระภิกษุทั้งหลายก็เล่าเรื่องถวาย ตามที่พระเถรเจ้าเล่าให้ฟัง พระราชาก็ให้หาอุบาสกนั้นมาไต่ถามได้ความจริงตลอดแล้วก็ตรัสถามว่า พระที่เจ้าถวายห่อข้าวนั้น เป็นองค์นี้หรือองค์อื่น เจ้าจงไปดูที่กุฏิการ ฯ อุบาสกนั้นก็ไปที่กุฏิการ เลิกผ้าม่านขึ้น ได้เห็นหน้าพระเถรเจ้าแล้วก็จำได้ แล้วทูบอกด้วยมือทั้ง ๒ ไปกราบทูลพระราชาว่า พระเถรเจ้าองค์นั้น เป็นองค์ที่อยู่ในกุฏิการนั้นแน่ พระเจ้าข้า ฯ พระราชาก็พระราชทานเครื่องแต่งตัวอันมีค่ามาก แล้วตรัสสั่งให้ไปยกกุฏิการ ฯ อุบาสกนั้นก็ไปกราบเท้าพระเถรเจ้า แล้วยกกุฏิการขึ้นวางไว้บนกระหม่อมของตน ฯ ในขณะนั้น กุฏิการก็ลอยไปบนอากาศ ไปตั้งอยู่บนเชิงตะกอน ฯ ในเวลานั้นก็มีเปลวไฟเกิดขึ้นเอง จากมุมทั้ง ๔ แห่งเชิงตะกอน สันเรื่องพระเถรเจ้าองค์นี้เพียงเท่านี้ เรื่องนี้ในคัมภีร์ท่านกล่าวไว้ เพื่อเป็นตัวอย่าง แห่งภิกษุผู้เคารพบิณฑบาต ควรที่ภิกษุทั้งหลายจะถือไว้เป็นแบบอย่างสั่งสอนตนต่อไป

ส่วนการพิจารณาถึงมรดกอันใหญ่ และการพิจารณาถึงพระศาสดาผู้ประเสริฐ การพิจารณาถึงชาติอันสูง การพิจารณาถึงเพื่อน

พรหมจรรย์ชนสูง การไม่คบคนเกียจคร้าน การคบแต่คนขยัน การน้อมใจไปในวิริยสัมโพชฌงค์นั้น เคยได้แสดงมาแล้ว ในอรรถกถาแห่งมหาสติ-ปัฏฐานสูตรเป็นต้น จึงของดไว้ไม่แสดง เป็นอันว่า จบเทศนากัณฑ์เพียงเท่านี้.

เอวํ กิมิ ด้วยประการฉะนี้ ฯ

กัณฑ์ที่ ๑๒๕

คัมภีร์อังคุตตรนิกาย เอกนิบาต

ว่าด้วยธรรมที่ให้เกิดปีติเป็นต้น

เอกาทส ธมฺมา ปีติสมฺโพชฺฌงฺคสฺส อุปฺปาทาย สํวตฺตนฺติ พุทฺธ ธมฺม สงฺฆ สีล จาค เทวตา พุสฺสติ อุปสมานุสฺสติติ.

ณ บัดนี้ อาตมภาพจักได้แสดงคัมภีร์อังคุตตรนิกาย เอกนิบาต กัณฑ์ที่ ๑๒๕ ว่าด้วยธรรมที่ให้เกิดปีติเป็นต้น สืบต่อไป เพื่อให้เป็นประโยชน์แก่พระพุทธศาสนา และพุทธศาสนิกชนทั้งหลาย ตลอดกาลนานหาประมาณมิได้

คำเนินความตามอรรถกถาว่า ธรรม ๑๑ ประการ ย่อมเป็นเหตุให้เกิดปีติสัมโพชฌงค์ ธรรม ๑๑ ประการนั้น คือ พุทธานุสสติ การระลึกถึงความดีของพระพุทธเจ้า ๑ ธัมมานุสสติ การระลึกถึงความดีของพระธรรม ๑ สังฆานุสสติ การระลึกถึงความดีของพระสงฆ์ ๑ สีลานุสสติ ระลึกถึงศีลของตน ๑ จาคานุสสติ ระลึกถึงทานของตน ๑ เทวตานุสสติ ระลึกถึงคุณธรรมที่ทำให้เกิดเป็นเทวดา ๑ อุปสมานุสสติ ระลึกถึงคุณแห่งความสงบ ๑ การงดเว้นบุคคลที่เศร้าหมอง ๑ การคบบุคคลที่ผ่อง

ใส ๑ การพิจารณาพระสูตรอันทำให้เกิดความเลื่อมใส ๑ การน้อมใจไปในปีติสัมโพชฌงค์นั้น ๑ ดังนี้ รวมเป็น ๑๐ ประการด้วยกัน ดังนี้

ใน ๑๐ ประการนี้ มีคำอธิบายว่า เมื่อบุคคลระลึกถึงความดีของพระพุทธเจ้า ปีติสัมโพชฌงค์ย่อมเกิดแผ่ไปตลอดตัว จนกระทั่งได้อุปจาร-สมาธิ ฯ เมื่อบุคคลระลึกถึงความดีของพระธรรมและพระสงฆ์ ก็เหมือนกัน ฯ เมื่อภิกษุระลึกถึงปาริสุทธิศีล ๔ ที่ตนรักษาไม่ให้ขาดวิ่นก็ดี เมื่อคฤหัสถ์ระลึกถึงศีล ๑๐ ศีล ๕ ของตนก็ดี เมื่อภิกษุระลึกถึงการเฉลี่ยแบ่งปัน ซึ่งอาหารอันประณีต ให้แก่เพื่อนพรหมจรรย์ในคราวอดอยากเป็นต้นก็ดี เมื่อคฤหัสถ์ระลึกถึงทานที่ตนได้ถวายแก่ผู้มีศีลก็ดี ระลึกถึงกุศลธรรม หรือคุณธรรม ซึ่งทำบุคคลให้ได้เกิดเป็นเทวดาที่มีอยู่ในตนก็ดี ระลึกถึงกิเลสที่ตนข่มไว้ด้วยสมาบัติ อันไม่กำเริบตั้ง ๖๐ ปี ๗๐ ปีก็ดี งดเว้นบุคคลที่เศร้าหมองเช่นกับชุลบนหลังลา ด้วยการไม่เคารพต้องการได้เห็นพระเจดีย์ และได้เห็นต้นโพธิ์ ได้เห็นพระเถรเจ้าและด้วยไม่มีความเลื่อมใสรักใคร่ต่อพระพุทธเจ้าเป็นต้นก็ดี คบบุคคลที่ผ่องใส ที่มีจิตอ่อน ที่มากไปด้วยความเลื่อมใสต่อพระพุทธเจ้าเป็นต้นก็ดี นึกถึงพระสูตรทั้งหลาย อันให้เกิดความเลื่อมใสก็ดี มีจิตน้อมไป โน้มไป เงื่อมไป เพื่อให้เกิดปีติในเวลายืนและนั่งเป็นต้นก็ดี ปีติสัมโพชฌงค์ย่อมเกิดขึ้น ฯ เพราะฉะนั้น กุลบุตรผู้เริ่มอบรมปีติ ครั้นทำให้ปีติสัมโพชฌงค์เกิดขึ้น ด้วยธรรม ๑๐ ประการนี้แล้ว ทำปีตินั้นให้เป็นธุระ ตั้งความยึดมั่นไว้ก็ได้บรรลุซึ่งความเป็นพระอรหันต์โดยลำดับไป ฯ กุลบุตรนั้นชื่อว่าอบรมปีติสัมโพชฌงค์ เริ่มแต่ต้นไป จนได้สำเร็จอรหัตมรรค เมื่อได้สำเร็จอรหัตผลแล้ว ชื่อว่าได้อบรมปีติสัมโพชฌงค์แล้ว ดังนี้

ธรรม ๗ ประการ ย่อมทำให้เกิดปัสสัทธิสัมโพชฌงค์ ฯ ธรรม ๗ ประการนั้น คือ การได้บริโภคอาหารที่ประณีต ๑ การได้รับความสบายด้วยอากาศ ๑ การได้รับความสุขด้วยอิริยาบถ ๑ การวางใจเป็นกลาง ๑ การงดเว้นบุคคลผู้มีกายไม่สงบ ๑ การคบบุคคลผู้มีกายสงบ ๑ การ

น้อมใจไปในปัสสัทธิสัมโพชฌงค์นั้น ๑ รวมเป็น ๗ ประการด้วยกัน ดังนี้ ฯ ในธรรม ๗ ประการนี้ มีคำอธิบายว่า เมื่อบุคคลได้บริโภคอาหารที่ประณีต คือที่สบายก็ดี ได้รับความสบายในฤดูทั้งหลาย คือ ฤดูหนาว ฤดูร้อน ก็ดี ได้รับความสบายในอิริยาบถทั้งหลายก็ดี ปัสสัทธิ คือ ความสงบก็เกิด ฯ แต่ผู้ใดเป็นมหาบุรุษ ผู้นั้นย่อมอดทนได้ทุกฤดู ทุกอิริยาบถ ข้อนี้ไม่มุ่งหมายผู้เป็นมหาบุรุษนั้น ฯ ความสบายไม่มีแก่ผู้ใด เมื่อผู้นั้นงดเว้นฤดู และอิริยาบถอันเป็นที่สบายนั้นเสีย ปัสสัทธิก็เกิด ฯ ความวางตัวเป็นกลางนั้น ได้แก่ความพิจารณาถึงกรรมของตน และผู้อื่นด้วยความวางตัวเป็นกลางนี้ ปัสสัทธิก็เกิด ฯ ผู้ใดเบียดเบียนผู้อื่นด้วยไม้ก้อนดินเป็นต้น ผู้นั้นเรียกว่าผู้มีกายไม่สงบนั่นก็ดี คบแต่ผู้มีกายสงบ คือ ผู้สำรวมมือเท้าก็ดี มีจิตน้อมไป โน้มไป เงื่อมไปเพื่อให้เกิดปัสสัทธิในการยืน และนั่งเป็นต้นก็ดี ปัสสัทธิก็เกิด ฯ เพราะฉะนั้น กุลบุตรผู้เริ่มอบรม ครั้นทำให้ปัสสัทธิสัมโพชฌงค์ เกิดด้วยธรรม ๗ ประการนี้แล้ว ทำธรรม ๗ ประการนี้ให้เป็นธุระ ตั้งใจเจริญสมณธรรมไป ก็ย่อมได้สำเร็จพระอรหัตโดยลำดับ ฯ กุลบุตรนั้น ชื่อว่าอบรมปัสสัทธิสัมโพชฌงค์ เริ่มแต่ต้นไปจนได้สำเร็จอรหัตมรรค เมื่อได้สำเร็จอรหัตผลแล้ว ชื่อว่าได้อบรมแล้ว ดังนี้

ธรรม ๑๐ ประการ ย่อมเป็นเหตุให้เกิดสมาธิสัมโพชฌงค์ ฯ ธรรม ๑๐ ประการนั้น คือ การทำวัตถุให้สะอาด ๑ การทำให้อินทรีย์เสมอกัน ๑ การฉลาดในนิมิต ๑ การประคองจิตในเวลาที่ควรประคอง ๑ การข่มจิตในเวลาที่ควรข่ม ๑ การทำจิตให้ร่าเริงในเวลาที่ควรให้ร่าเริง ๑ การเพ่งดูจิตในเวลาที่ควรเพ่ง ๑ การเว้นบุคคลผู้ไม่มีสมาธิ ๑ การคบบุคคลผู้มีสมาธิ ๑ การพิจารณาฌาน วิโมกข์ ๑ การน้อมใจไปในสมาธินั้น ๑ รวมเป็น ๑๐ ประการด้วยกัน ดังนี้

ในธรรม ๑๐ ประการนั้น การทำวัตถุให้สะอาด และการทำอินทรีย์ให้เสมอกัน ควรทราบตามนัยที่แสดงไว้แล้วในกัณฑ์ก่อนโน้น ฯ การ

ฉลาดในนิมิตนั้น ได้แก่การฉลาดในการถือเอานิมิตแห่งกสิณ ฯ การประคองจิตในคราวที่ควรประคองนั้น คือ ในคราวใดจิตใจหดหู่ย่อท้อ ด้วยความเพียรหย่อนไปเป็นต้น ในคราวนั้นต้องประคองจิตขึ้น ด้วยทำให้เกิดธรรมวิจยะ วิริยะ ปีติ ฯ การข่มจิตในคราวที่ควรข่มนั้น คือ ในคราวใด จิตใจฟังซ่านด้วยปรารภความเพียรเกินไปเป็นต้น ในคราวนั้น ต้องข่มจิตลงด้วยการทำให้เกิดปัสสัทธิ สมาธิ อุเบกขา ฯ การทำจิตให้ร่าเริง ในคราวที่ควรให้ร่าเริงนั้น คือ ในคราวใดจิตไม่สบายด้วยการประกอบปัญญาอ่อนไป หรือด้วยไม่ได้สุขในความสงบ ในคราวนั้น ต้องให้จิตสลดด้วยการพิจารณาซึ่งสิ่งที่ควรสลดใจ ๘ ประการ คือ การนึกถึงชาติ ชรา พยาธิ มรณะ ทุกข์ในอบาย ทุกข์ในวัฏฏสงสารที่ล่วงมาแล้ว ทุกข์ในการแสวงหาอาหารในปัจจุบัน ทุกข์ในอนาคต คราวนั้นต้องทำให้จิตร่าเริงด้วยการระลึกถึงคุณพระรัตนตรัย ฯ การเพ่งดูจิตในคราวที่ควรเพ่งนั้น คือ ในคราวใดจิตไม่หดหู่ ไม่ฟังซ่าน ไม่หมดความยินดีเพราะอาศัยการปฏิบัติดี จิตเดินไปตามวิถีแห่งสมถะ ซึ่งเป็นไปดีในอารมณ์ คราวนั้นควรเพ่งดูจิตเฉยอยู่ ไม่ควรขวนขวายที่จะยกหรือกด หรือทำให้ร่าเริงอย่างไร ควรทำเหมือนสารถีที่เพ่งดูม้าเฉยอยู่ ในเมื่อม้าวิ่งดีฉะนั้น ฯ ข้อว่าการงดเว้นบุคคลผู้ไม่มีสมาธินั้น ได้แก่การงดเว้นบุคคลซึ่งมีใจวอกแวก ผู้ไม่ได้อุปจารสมาธิ หรืออัปปนาสมาธิ ฯ การคบบุคคลผู้มีสมาธินั้น ได้แก่การคบบุคคลผู้มีใจมั่นคง ด้วยอุปจาร-สมาธิ หรือด้วยอัปปนาสมาธิ ฯ การน้อมจิตไปในสมาธินั้น ได้แก่การน้อมจิตไปเพื่อให้เกิดสมาธิทุกอิริยาบถ ฯ เพราะสมาธิย่อมเกิดแก่ผู้ปฏิบัติอย่างนี้ ฯ เพราะฉะนั้น กุลบุตรผู้เริ่มอบรม ครั้นทำให้สมาธิ-สัมโพชฌงค์เกิดขึ้นด้วยเหตุ ๑๐ ประการแล้ว ทำสมาธินั้นให้เป็นธุระ ตั้งใจเจริญวิปัสสนาไป ก็ได้สำเร็จพระอรหัต ฯ กุลบุตรนั้นชื่อว่าอบรมสมาธิสัมโพชฌงค์ เริ่มแต่เบื้องต้นไปจนกระทั่งสำเร็จอรหัตมรรค เมื่อสำเร็จอรหัตผลแล้ว ชื่อว่าได้อบรมแล้ว ดังนี้

ธรรม ๕ ประการ ย่อมเป็นเหตุให้เกิดอุเบกขาสัมโพชฌงค์ ฯ ธรรม ๕ ประการนั้น คือ ความเป็นกลางในสัตว์ ๑ ความเป็นกลางในสังขาร ๑

การหลีกเว้นบุคคลผู้ติดอยู่ในสัตว์และสังขาร ๑ การคบบุคคลผู้เป็นกลางในสัตว์และสังขาร ๑ การน้อมใจไปในอุเบกขานั้น ๑ รวมเป็น ๕ ประการด้วยกัน ดังนี้

ใน ๕ ประการนี้ ความเป็นกลางในสัตว์ ย่อมเกิดด้วยอาการ ๒ คือ ด้วยการพิจารณาถึงกรรมของตนว่า ท่านมาด้วยกรรมของท่านก็จักไปด้วยกรรมของท่าน เขาก็จักไปด้วยกรรมของเขา ท่านจะติดอะไรเขา ดังนี้ ๑ ด้วยการพิจารณาถึงความไม่มีสัตว์อย่างนี้ว่า เมื่อว่าโดยปรมัตถ์แล้ว สัตว์บุคคลตัวตนเราเขาไม่มี ท่านจะติดใคร ดังนี้ ๑ ความเป็นกลางในสังขารย่อมเกิดขึ้นด้วยอาการ ๒ คือ ด้วยการพิจารณาความไม่มีใครเป็นเจ้าของว่า จีวรนี้ถึงซึ่งความเสียสี และความเก่าไปโดยลำดับ จนกระทั่งกลายเป็นผ้าเช็ดเท้า แล้วเขียงด้วยปลายไม้เท้า ถ้าจีวรนี้มีเจ้าของ เจ้าของก็ให้เสียไปอย่างนี้ไม่ได้ ดังนี้ ๑ ด้วยการพิจารณาความเป็นของชั่วคราวว่า จีวรนี้จะต้องทิ้ง เป็นของมีเพียงชั่วคราว ดังนี้ ๑ ส่วนในบิณฑบาตเป็นต้น ก็มีคำอธิบายเหมือนนัยนี้ ฯ ในข้อว่า การเว้นบุคคลผู้ติดในสัตว์ และสังขารนั้น คือ บุคคลผู้ใดเป็นดฤหัสถ์ ถือบุตรธิดาเป็นต้นว่าเป็นของตน หรือบรรพชิตถืออันเตวาสิก ถือผู้เสมอด้วยอุปัชฌาย์เป็นต้นว่าเป็นของตน ย่อมทำกิจต่าง ๆ มีโกนผม โกนหนวด เย็บจีวร ซักย้อมจีวร ระบมบาตร ให้แก่บุคคลเหล่านั้น เมื่อไม่เห็นสักครู่ก็เหลียวดูข้างโน้นข้างนี้ว่า สามเณรโน้นไปไหน ภิกษุหนุ่มโน้นไปไหน ทำเป็นเหมือนเนื้อดินคนฉะนั้น เวลาผู้อื่นมาขอสามเณรหรือภิกษุนั้นให้ไปโกนผมให้เป็นต้น เพียงชั่วคราว ก็ไม่ยอมให้ไป บุคคลชนิดนี้เรียกว่าผู้ติดในบุคคล ฯ ส่วนผู้ใดถือจีวร บาตร ภาชนะ ไม้เท้าเป็นต้น ว่าเป็นของเรา ไม่ยอมให้ผู้อื่นจับต้อง เวลาถูกยืมก็ไม่ยอมให้ ผู้เช่นนี้เรียกว่าผู้ติดในสังขาร คือ ติดในสิ่งของ ฯ ส่วนผู้ใดเป็นกลางในของทั้ง ๒ นั้น ผู้นั้นชื่อว่า ผู้เป็นกลางในสัตว์และสังขาร ฯ อุเบกขาสัมโพชฌงค์นี้ ย่อมเกิดแก่บุคคลผู้เว้นบุคคลซึ่งติดในสัตว์และสังขาร ๑ ผู้คบบุคคลซึ่งเป็นกลางในสัตว์และสังขาร ๑ ผู้มีจิตน้อมไป

โน้มไป เงื่อมไป เพื่อให้เกิดอุเบกขาสัมโพชฌงค์ทุกอิริยาบถ ๑ ฯ เพราะฉะนั้น กุลบุตรผู้เริ่มอบรม ครั้นทำให้เกิดอุเบกขาสัมโพชฌงค์ด้วยเหตุ ๕ ประการนี้แล้ว กระทำอุเบกขาสัมโพชฌงค์นั้นให้เป็นธุระ ตั้งใจเจริญวิปัสสนาไป ก็ได้สำเร็จพระอรหัต ฯ กลบทนี้ชื่อว่าอบรมอุเบกขาสัมโพชฌงค์อยู่ เริ่มแต่ต้นไปจนกระทั่งสำเร็จอรหัตมรรค เมื่อสำเร็จอรหัตผลแล้ว ชื่อว่าอบรมแล้ว ดังนี้ สันเนื่องความในอรรถกถาเพียงเท่านี้.

เอวํ ก็มี ด้วยประการฉะนี้ ฯ

กัณฑ์ที่ ๑๒๖

คัมภีร์อังคุตตรนิกาย เอกนิบาต

ว่าด้วยการอบรมอริยมรรค ๘ เป็นต้น

อถโข ราสงฺฆาตมตฺตมฺปิ เจ ภิกฺขเว ภิกฺขุ สมฺมาทิฏฺฐิ ภาเวติ อยํ วุจฺจติ ภิกฺขเว ภิกฺขุ อริตฺตชฺฌาโน วิหรตีติ.

ณ บัดนี้ อาตมภาพจักได้แสดงคัมภีร์อังคุตตรนิกาย เอกนิบาต กัณฑ์ที่ ๑๒๖ ว่าด้วยการอบรมอริยมรรค ๘ เป็นต้น สืบต่อไป เพื่อให้เป็นประโยชน์แก่พระพุทธศาสนา และพุทธศาสนิกชนทั้งหลายตลอดกาลนาน

บาลี

ดำเนินความตามวาระพระบาลีว่า สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าได้ทรงแสดงไว้ในพระสูตรที่ ๓๘ ถึงที่ ๔๖ ว่า ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ถ้าภิกษุอบรมสัมมาทิฏฐิ สัมมาสังกัปปะ สัมมาวาจา สัมมากัมมันตะ สัมมาอาชีวะ สัมมาวายามะ สัมมาสติ สัมมาสมาธิ เพียงชั่วดีดนิ้วมือก็ดี ก็ชื่อว่าผู้ไม่สละฌาน ชื่อว่าผู้กระทำตามคำสอนของพระศาสดาจารย์ ชื่อว่าผู้ทำตาม

โอวาท ชื่อว่าผู้ฉันบิณฑบาตของชาวบ้านไม่เสียเปล่า ไม่ต้องพูดถึงผู้กระทำให้มาก ดังนี้

อรรถกถา

ในอรรถกถาว่า คำว่า อบรมสัมมาทิฏฐิ คือ ทำสัมมาทิฏฐิ อันเป็นเบื้องต้นแห่งมรรคที่ประกอบด้วยองค์ ๘ ให้เจริญ ฯ ถึงในคำนอกนี้ก็เหมือนนัยนี้ ฯ สัมมาทิฏฐินั้น เมื่อว่าโดยลักษณะแล้ว มีการเห็นชอบเป็นลักษณะ ฯ สัมมาสังกัปปะ มีการนึกชอบเป็นลักษณะ ฯ สัมมาวาจา มีการระวังถ้อยคำชอบเป็นลักษณะ ฯ สัมมากัมมันตะ มีการหมั่นชอบเป็นลักษณะ ฯ สัมมาอาชีวะ มีการเลี้ยงชีวิตชอบเป็นลักษณะ ฯ สัมมาวายามะ มีการประคองชอบเป็นลักษณะ ฯ สัมมาสติ มีการปรากฏชอบเป็นลักษณะ ฯ สัมมาสมาธิ มีการตั้งมั่นชอบเป็นลักษณะ

ในองค์มรรค ๘ นั้น องค์มรรคหนึ่ง ๆ ย่อมมีหน้าที่ ๓ คือ สัมมาทิฏฐิ ย่อมละมิจฉาทิฏฐิกับกิเลสอันเป็นข้าศึกของตนเหล่าอื่น ๑ กระทำนิโรธให้เป็นอารมณ์ ๑ เห็นธรรมอันประกอบกัน เพราะไม่ลุ่มหลง โดยเหตุที่กำจัดความลุ่มหลง อันปกปิดธรรมนั้น ๑ ฯ สัมมาสังกัปปะเป็นต้น ก็ละมิจฉาสังกัปปะเป็นต้น ทำนิโรธให้เป็นอารมณ์เหมือนกัน

เมื่อว่าโดยแปลกกัน สัมมาสังกัปปะ ยกขึ้นซึ่งธรรมที่เกิดพร้อมกัน สัมมาวาจา ถือเอาโดยชอบ สัมมากัมมันตะ หมั่นชอบ สัมมาอาชีวะ ทำชีวิตให้บริสุทธิ์โดยชอบ สัมมาวายามะ ประคองไว้ดี สัมมาสติ ปรากฏดี สัมมาสมาธิ ตั้งอย่างดี

อีกอย่างหนึ่ง สัมมาทิฏฐินั้น เมื่อมรรคยังไม่เกิด ย่อมมีลักษณะต่างกัน มีอารมณ์ต่างกัน ในเวลาที่มรรคเกิดย่อมมีลักษณะอย่างเดียวกัน มีอารมณ์อย่างเดียวกัน ฯ เมื่อว่าโดยหน้าที่ สัมมาทิฏฐินั้นย่อมได้ชื่อ ๔ อย่าง มีชื่อว่าความรู้จักทุกข์เป็นต้น ฯ สัมมาสังกัปปะเป็นต้น เมื่อมรรคยังไม่เกิดก็มีลักษณะและอารมณ์ต่างกัน ส่วนในเวลาที่มรรคเกิดย่อมมีลักษณะและอารมณ์อย่างเดียวกัน ฯ เมื่อว่าตามหน้าที่ สัมมาสังกัปปะ ก็

ได้ชื่อ ๓ อย่าง มีชื่อว่า เนกขัมมสังกัปปะเป็นต้น ฯ สัมมาวาจาเป็นต้น ได้ชื่อเป็น ๔ อย่าง เป็นวิรัติก็มี เป็นเจตนาเป็นต้นก็มี ส่วนในขณะมรรคเกิดย่อมเป็นวิรัติอย่างเดียว ฯ สัมมาวายามะ สัมมาสติ ทั้ง ๒ นี้ ได้ชื่อ ๔ อย่าง ตามสัมมัปปธาน ๔ และสติปัฏฐาน ๔ ฯ ส่วนสัมมาสมาธิคงเป็นสัมมาสมาธิอย่างเดิม ทั้งในเวลาเบื้องต้นและในเวลามรรคเกิด

ในธรรม ๘ ประการนี้ สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าได้ทรงแสดงสัมมาทิฏฐิไว้ก่อน เพราะมีอุปการคุณมากแก่ผู้ปฏิบัติเพื่อจะให้ได้นิพพาน เพราะว่าสัมมาทิฏฐินี้ เรียกว่าความรุ่งเรือง คือ ปัญญา สาตรา คือ ปัญญา เพราะฉะนั้น เมื่อพระโยคาวจร ผู้กำจัดมืดคือ อวิชชา ด้วยสัมมาทิฏฐิ อันได้แก่วิปัสสนาญาณในเบื้องต้น แล้วฆ่าเสียซึ่งโจร คือ กิเลสทั้งหลาย ก็ถึงซึ่งนิพพานโดยปลอดภัย ฯ เพราะฉะนั้น ท่านจึงกล่าวไว้ว่า สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าทรงแสดงสัมมาทิฏฐิไว้ก่อน เพราะมีคุณมากแก่ผู้ปฏิบัติเพื่อจะให้สำเร็จนิพพาน ดังนี้

ส่วนสัมมาสังกัปปะ พระพุทธองค์ได้ทรงแสดงไว้ต่อจากสัมมาทิฏฐิ เพราะมีคุณมากแก่สัมมาทิฏฐิ ฯ ข้อนี้ มีอุปมาว่า คนดูเงินพลิกด้วยมือแล้วก็ดูด้วยตา ก็รู้ว่า เงินนี้ดี เงินนี้ไม่ดีฉันใด ส่วนพระโยคาวจรก็นึกด้วยความนึกในเบื้องต้น แล้วดูด้วยวิปัสสนาปัญญา ก็รู้ว่าธรรมเหล่านี้ เป็นกามาวจร ธรรมเหล่านี้เป็นรูปาวจรเป็นต้น ฉันนั้น ฯ อีกอย่างหนึ่ง ช่างถากไม้ซึ่งถากไม้ใหญ่ ที่บุรุษคนหนึ่งจับที่ปลาย แล้วพลิกให้ ๆ แล้วก็ใช้ในการงานได้ฉันใด พระโยคาวจรเมื่อธรรมอันความนึก นึกให้ ๆ ก็กำหนดได้ด้วยปัญญาว่า ธรรมเหล่านี้ เป็นกามาวจร ธรรมเหล่านี้ เป็นรูปาวจรเป็นต้น แล้วนำเข้าไปสู่การกระทำได้ฉะนั้น เพราะฉะนั้น จึงได้ตรัสไว้ว่า สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าได้ทรงแสดงสัมมาสังกัปปะไว้ต่อกับสัมมาทิฏฐิ เพราะมีคุณมากแก่สัมมาทิฏฐิ ดังนี้

สัมมาสังกัปปะ มีคุณมากกว่าสัมมาทิฏฐิฉันใด ก็มีคุณมากแก่สัมมาวาจาฉันนั้น สมกับคำว่า ดูก่อนคฤหบดี บุคคลนึกก่อน ตรองก่อน จึงเปล่งวาจา ดังนี้ เพราะฉะนั้น จึงได้ทรงแสดงสัมมาวาจาไว้ต่อกับสัมมาสังกัปปะ

บุคคลย่อมจัดแจงด้วยวาจาเสียก่อนว่าเราจะทำสิ่งนี้ ๆ แล้วจึงประกอบการงาน เพราะฉะนั้น จึงได้ทรงแสดงสัมมากัมมันตะไว้ในลำดับแห่งสัมมาวาจา เพราะมีคุณแก่การงาน

บุคคลละวจีทุจริต ๔ กายทุจริต ๓ แล้ว ทำสุจริต ๒ ให้เต็ม ทำศีลมีอาชีวะเป็นที่ ๕ ให้เต็ม เพราะฉะนั้น จึงได้ทรงแสดงสัมมาอาชีวะไว้ในลำดับแห่งสัมมากัมมันตะ

การที่ทรงแสดงสัมมาวายามะ ไว้ในลำดับแห่งสัมมากัมมันตะนั้น เพื่อทรงแสดงให้เห็นว่า การที่บุคคลผู้มีอาชีพบริสุทธิ์อย่างนั้นแล้ว เกิดความยินดีว่า อาชีพของเราบริสุทธิ์ แล้วอยู่ด้วยความประมาทไม่สมควร ควรปรารภความเพียรทุกอิริยาบถ

ข้อที่ทรงแสดงสัมมาสติไว้ในลำดับแห่งสัมมาวายามะนั้น เพื่อทรงแสดงให้เห็นว่า ผู้มีความเพียร ควรทำสติให้ตั้งอยู่ดีในวัตถุ ๔ มีกายเป็นต้น ๆ สติตั้งอยู่ดีอย่างนั้น ย่อมเป็นคติแห่งธรรมทั้งหลาย อันมีคุณใหญ่น้อยแก่สัมมาสมาธิ การกระทำไว้ในใจให้ดี ย่อมอาจทำจิตให้ตั้งมั่นในอารมณ์อันเดียว เพราะฉะนั้น จึงควรทราบว่า พระพุทธองค์ได้ทรงแสดงสัมมาสมาธิไว้ในลำดับแห่งสัมมาสติ ๆ เป็นอันว่ามรรคประกอบด้วยองค์ ๘ นี้ พระพุทธองค์ได้ทรงแสดงไว้ เจือทั้งโลกิยะและโลกุตตระ ดังนี้ สิ้นเนื้อความในอรรถกถาเพียงเท่านี้

ธัมมัตถาธิบาย

ในอรรถาธิบายว่า องค์แห่งมรรคทั้ง ๘ มีสัมมาทิฏฐิเป็นต้นนั้น ที่พระพุทธองค์ได้ทรงแสดงเป็นลำดับไปนั้น เพราะเป็นของมีอุปการคุณมาก แก่พระโยคาวจร ผู้ปฏิบัติเพื่อนิพพานและแก่กันและกัน ดังที่แสดงมา ก็แต่ว่าสัมมาทิฏฐิที่ได้ชื่อ ๔ อย่าง คือ ที่แจกออกไปเป็น ๔ อย่าง มีคำว่า การรู้จักทุกข์เป็นต้นนั้น ขอให้เข้าใจเถิดว่า เป็นทั้งโลกิยะและโลกุตตระ คือ เป็นโลกิยะก็มี เป็นโลกุตตระก็มี อธิบายว่า การรู้จักทุกข์ คือรู้ว่าขันธ์ ๕ เป็นทุกข์ การรู้จักเหตุให้เกิดทุกข์ คือ รู้ว่าตัณหาเป็นเหตุให้

เกิดขึ้น ๕ การรู้จักความดับทุกข์ คือ รู้ว่าการดับตัณหาเป็นความดับทุกข์ การรู้จักทางไปถึงความดับทุกข์ คือรู้จักทางปฏิบัติอันจะให้ถึงซึ่งความดับทุกข์ ดังนี้ รู้ด้วยอำนาจวิปัสสนาญาณก็มี รู้ด้วยอำนาจปฏิเวธญาณก็มี ฯ การรู้ด้วยวิปัสสนานั้น เป็นการรู้เบื้องต้น เป็นการรู้ที่เป็นโลกีย์ ส่วนการรู้ด้วยปฏิเวธนั้น เป็นการรู้เบื้องปลาย เป็นการรู้ที่เป็นโลกุตตระ ฯ ที่ทรงแสดงสัมมาทิฏฐิไว้ก่อนนั้น ก็ด้วยหมายสัมมาทิฏฐิอันเป็นโลกีย์ เพราะว่าสัมมาทิฏฐิอันเป็นโลกีย์ คือ การรู้การเห็นด้วยวิปัสสนา ย่อมมีอุปการคุณมากแก่ผู้ปฏิบัติเพื่อนิพพาน ไม่ได้ทรงแสดงไว้ตามลำดับแห่งไตรสิกขา เพราะถ้าทรงแสดงไว้ตามลำดับแห่งไตรสิกขา ต้องทรงแสดงสัมมากัมมันตะ สัมมาอาชีวะ ไว้ก่อน แล้วทรงแสดงสัมมาวายามะ สัมมาสติ สัมมาสมาธิ ไว้เป็นตอนกลาง ทรงแสดง สัมมาทิฏฐิ สัมมาสังกัปปะ ไว้ในเบื้องปลาย เพราะข้อนั้น ๆ ย่อมเข้ากันได้กับสิกขาข้อนั้น ๆ ดังนี้ สันเนื้อความในเทสนากัณฑ์นี้เพียงเท่านี้.

กัณฑ์ที่ ๑๒๗

คัมภีร์อังคุตตรนิกาย เอกนิบาต

ว่าด้วยอภิภายตนะ ๘

อชฺฌตฺตํ รูปสญฺญี พหิทฺธา รูปานิ ปสฺสติ ปริตฺตานิ สุวณฺณทุพฺพณฺณานิ ตานิ อภิภุยฺย ชานามิ ปสฺสามีติ เอวํ สญฺญี โหตีติ.

ณ บัดนี้ อาตมภาพจักได้แสดงคัมภีร์ อังคุตตรนิกาย เอกนิบาต กัณฑ์ที่ ๑๒๗ ว่าด้วยอภิภายตนะ ๘ ซึ่งเป็นของเข้าใจยาก สืบต่อไป เพื่อให้เป็นประโยชน์แก่พระพุทธศาสนา และพุทธศาสนิกชนทั้งหลาย ตลอดกาลนานหาประมาณมิได้

บาลี

ดำเนินความตามวาระพระบาลีอันมีในพระสูตรที่ ๔๗ ว่า ดูกรภิกษุผู้มีความสำคัญในรูปภายใน ย่อมเห็นรูปภายนอกอันเล็กน้อย อันมีสีดีและไม่ดี แล้วย่อมเข้าใจว่า เรารู้เราเห็นครอบงำเสียซึ่งรูปเหล่านั้น เพียงชั่วดีดนิ้วมือเท่านั้น ภิกษุนี้ชื่อว่าผู้ไม่สละฌาน ผู้ทำตามคำสั่งสอนของพระศาสดาจารย์ ผู้ทำตามโอวาท ผู้ฉันบิณฑบาตของชาวบ้านไม่เสียเปล่า ไม่ต้องพูดถึงผู้กระทำให้มาก ดังนี้

อรรถกถา

ในอรรถกถาว่า คำทั้งหลายมีคำว่า ผู้มีความสำคัญในรูปภายในเป็นต้นนั้น คือ ชื่อว่าผู้มีความสำคัญในรูปภายใน อันได้แก่บริกรรมในรูปภายใน ฯ ก็เมื่อภิกษุจะกระทำการบริกรรม ชื่งสีเขียวในภายใน ย่อมกระทำในผมหรือในดี หรือในลูกตา ฯ เมื่อกระทำบริกรรมชื่งสีเหลืองภายใน ย่อมกระทำในมันข้น หรือในผิวหนัง หรือในพื้นแห่งมือแห่งเท้า หรือในที่เหลืองแห่งลูกตา ฯ เมื่อจะกระทำบริกรรมสีแดงภายใน ย่อมทำในเนื้อหรือในโลหิต หรือในลิ้น หรือในที่แดงแห่งลูกตา ฯ เมื่อจะกระทำบริกรรมสีขาวภายใน ย่อมกระทำในกระดูกหรือในฟัน ในเล็บในที่ขาวแห่งลูกตา ฯ ก็สิ่งนั้น ๆ ย่อมไม่เขียวดี ไม่เหลืองดี ไม่แดงดี ไม่ขาวดี ไม่บริสุทธิ์ทั้งนั้น

คำว่า เห็นรูปภายนอกนั้น คือ การบริกรรมของผู้ใดเกิดขึ้นในภายใน เห็นนิมิตในภายนอก ผู้นั้นเรียกว่า ผู้มีความสำคัญในรูปภายในแลเห็นรูปภายนอก คือ มีบริกรรมในภายใน และแน่นแฟ้นในภายนอก ฯ คำว่า น้อย คือ ไม่เจริญ ไม่ขยาย ฯ คำว่ามีสีดีและไม่ดี คือ จะมีสีดีและไม่ดีก็ตาม ก็ควรทราบว่า อภิภายตนะนี้ พระผู้มีพระ

ภาคเจ้าตรัสไว้ ด้วยอำนาจแห่งรูปอันเล็กน้อย ฯ คำว่า ครอบงำรูปเหล่านั้น คือ บุรุษผู้มีอาหารสมบูรณ์ ได้ข้าวสักทัพพีหนึ่ง ก็ยกมาด้วยคิดว่า มีอะไรที่เราควรกินในทัพพีนี้ แล้วก็ทำเป็นคำข้าวเพียงคำเดียว ฉันใด บุคคลผู้ยังด้วยฌาน ผู้มีฌานแก่กล้า ก็คิดว่า อะไรที่เราจะต้องเข้าในอารมณ์อันเล็กน้อยนี้ อารมณ์อันเล็กน้อยนี้ไม่ใช่ภาระของเรา คิดดังนี้แล้ว ก็เข้าฌานครอบงำรูปเหล่านั้นเสีย ฯ อธิบายว่า บุคคลผู้ยังด้วยฌานนั้น ย่อมทำจิตให้ถึงอัปปนาในอารมณ์นั้น ด้วยความเกิดขึ้นแห่งนิมิต ฯ คำว่า เรารู้เราเห็น หมายความผูกใจของภิกษุนั้นก็ความผูกใจนั้น ย่อมมีแก่ภิกษุผู้ออกจากสมาบัติ ไม่มีแก่ภิกษุผู้อยู่ในภายในสมาบัติ ฯ คำว่า เป็นผู้มีความเข้าใจอย่างนั้น คือ เป็นผู้มีความเข้าใจด้วยความผูกใจบ้าง ด้วยฌานบ้าง ฯ เพราะความเข้าใจอันครอบงำเสีย ย่อมมีแก่ภิกษุนั้น แม้ในภายในสมาบัติ ส่วนความเข้าใจด้วยความผูกใจ ย่อมมีแก่ภิกษุผู้ออกจากสมาบัติ ดังนี้

ธัมมัตถาธิบาย

ในอรรถาธิบายว่า พระสูตรนี้กล่าวถึงความรู้ความเห็นของผู้เจริญกสิณในภายใน คือ นึกถึงสิ่งที่เขียว เหลือง แดง ขาว ในภายในกาย ของตัวเป็นอารมณ์ จนขยายส่วนแห่งอารมณ์ที่ตนบริกรรมนั้น ให้ใหญ่โตออกไปได้ สิ่งที่เขียวก็ขยายให้เขียวออกไปให้ใหญ่โตได้ สิ่งที่เหลือง หรือแดง หรือขาว ก็ขยายให้ใหญ่โตออกไปได้ เมื่อเป็นอย่างนั้นก็แลเห็นรูปภายนอก ซึ่งเป็นรูปเล็กน้อย ทั้งที่มีสีดีและไม่ดี แล้วก็เข้าใจว่า รูปภายในที่เรารู้เราเห็นนั้น ยิ่งกว่ารูปภายนอกเหล่านั้น ดังนี้ สำหรับข้อนี้จะอธิบายให้กว้างออกไปสักเท่าไร ก็ยากที่จะให้ผู้ฟังเข้าใจได้ เพราะเป็นเรื่องของผู้เจริญกสิณจะต้องรู้ได้ง่าย เพราะฉะนั้น จึงขอคงไว้เพียงเท่านี้

บาลี

ต่อนี้ไป เป็นเนื้อความในพระสูตรที่ ๔๘ ว่า ถึงภิกษุผู้มีความสำคัญในรูปภายใน แลเห็นรูปภายนอกอันหาประมาณไม่ได้ ทั้งที่มีผิวดีและไม่ดี ก็เป็นผู้มีความสำคัญว่าเรารู้เห็น ครอบงำเสียซึ่งรูปเหล่านั้น ดังนี้ เพียงชั่วคิดนึกมีอเดียวเท่านั้น ก็ชื่อว่าผู้ไม่สละฌาน ผู้กระทำตามคำสอนของพระศาสดาจารย์ ผู้กระทำตามโอวาท ผู้ฉันบิณฑบาตของชาวบ้านไม่เสียเปล่า ไม่ต้องกล่าวถึงผู้กระทำให้มาก ดังนี้

อรรถกถา

ในอรรถกถาว่า หาประมาณไม่ได้นั้น คือ เป็นของมาก ฯ ก็ในคำว่า ครอบงำนั้น มีคำเปรียบว่า บุรุษผู้กินจุได้ข้าวที่เขาคดมาส่วนหนึ่งแล้ว ก็คิดว่า ส่วนอื่นจงยกไว้ ส่วนนี้จะทำอะไรแก่เรา ก็ไม่เห็นอาหารส่วนนั้นว่ามาก ฉันใด บุคคลผู้ยังด้วยฌาน ผู้มีฌานแก่กล้า ก็คิดว่า อะไรที่เราจะต้องเข้าในอารมณ์นี้ อารมณ์นี้ไม่ใช่อารมณ์หาประมาณมิได้ อารมณ์นี้ไม่เป็นภาระของเรา ในการที่จะกระทำให้จิตมีอารมณ์อันเดียว คิดดังนี้แล้ว ก็เข้าฌานครอบอารมณ์เหล่านั้นเสีย ฯ อธิบายว่า ทำให้ถึงซึ่งอัปปนาในอารมณ์นั้น พร้อมกับความเกิดขึ้นแห่งนิมิต ดังนี้

บาลี

ในพระสูตรที่ ๔๙ ว่า ถึงภิกษุผู้มีความสำคัญในอรูปภายใน ย่อมแลเห็นรูปภายนอกอันเป็นรูปเล็กน้อย ทั้งที่มีสีดีและไม่ดี แล้วย่อมมีความสำคัญว่า เรารู้เราเห็นครอบงำเสียซึ่งรูปเหล่านั้น ดังนี้ เพียงชั่วคิดนึกมีอเดียวก็ดี ก็ชื่อว่าผู้ไม่สละฌาน ผู้กระทำตามคำสอนของพระศาสดาจารย์ ผู้กระทำตามโอวาท ผู้ฉันบิณฑบาตของชาวบ้านไม่เสียเปล่า ไม่ต้องกล่าวถึงผู้กระทำให้มาก ดังนี้

อรรถกถา

ในอรรถกถาว่า ผู้มีความสำคัญอรูปธรรมภายในนั้น ได้แก่ผู้เว้นจากความสำคัญในบริกรรมอันมีในรูปภายใน เพราะความเป็นผู้ไม่ได้หรือเพราะความไม่มี ฯ คำว่า เห็นรูปภายนอกนั้น คือ ผู้ใดเกิดบริกรรม หรือนิมิตในภายนอก ผู้นั้นเรียกว่า ผู้มีสำคัญในอรูปธรรมภายใน เห็นรูปภายนอกด้วยอำนาจแห่งการบริกรรมในภายนอก ฯ คำนอกนี้เหมือนกับนัยที่กล่าวไว้แล้ว ในอภิภายตนะ ๘ ฯ ก็ในอภิภายตนะ ๘ นี้ คำว่ารูปเล็กน้อย หมายถึงรูปที่มีมาด้วยอำนาจแห่งวิตกจริต คำว่า รูปหาประมาณมิได้ หมายรูปที่มีมาด้วยอำนาจแห่งโมหจริต คำว่ารูปมีสีดี หมายรูปที่มีมาด้วยโทสจริต คำว่า รูปมีสีไม่ดี หมายรูปที่มีมาด้วยอำนาจแห่งราคจริต ก็รูปเหล่านั้น ย่อมเป็นที่สบายแก่บุคคลเหล่านั้น ความที่แห่งรูปเหล่านั้น เป็นที่สบายแก่บุคคลเหล่านั้น มีกล่าวไว้แล้วในจริยนิเทศ คัมภีร์วิสุทธิมรรคโดยพิสดาร

บาลี

ในพระสูตรที่ ๕๐ ว่า ถึงภิกษุผู้มีความสำคัญในอรูปภายใน ย่อมแลเห็นรูปภายนอกอันหาประมาณมิได้ ทั้งที่มีสีดีและไม่ดี แล้วย่อมสำคัญว่าเรารู้เราเห็นยิ่งกว่ารูปเหล่านั้น ดังนี้ เพียงชั่วดีดนิ้วมือเดียวก็ดี ก็ชื่อว่าผู้ไม่สละฌาน ผู้กระทำตามคำสอนของพระศาสดาจารย์ ผู้กระทำตามโอวาท ผู้ฉันบิณฑบาตของชาวบ้านไม่เสียเปล่า ไม่ต้องกล่าวถึงผู้กระทำให้มาก ดังนี้

ในพระสูตรที่ ๕๐ ว่า ถึงภิกษุผู้มีความสำคัญในอรูปธรรมภายในแลเห็นรูปภายนอก ซึ่งเป็นรูปเขียว เป็นรูปมีสีเขียว เป็นรูปแสดงออกซึ่งสีเขียว เป็นผู้เปล่งออกซึ่งสีเขียว ย่อมเป็นผู้สำคัญว่า เรารู้เราเห็นยิ่งกว่ารูปเหล่านั้น ดังนี้ ชั่วดีดนิ้วมือเดียวก็ดี ก็ชื่อว่าผู้ไม่สละฌาน

ชื่อว่าผู้กระทำตามคำสอนของพระศาสดาจารย์ ชื่อว่าผู้กระทำตามโอวาท ชื่อว่าผู้ฉันบิณฑบาตของชาวบ้านไม่เสียเปล่า ไม่ต้องกล่าวถึงผู้กระทำให้มาก ดังนี้

ในพระสูตรที่ ๕๒ ว่า ถึงภิกษุผู้มีความสำคัญในอรูปธรรมภายในแลเห็นรูปภายนอก ซึ่งเป็นรูปเหลือง เป็นรูปมีสีเหลือง เป็นรูปแสดงออกซึ่งสีเหลือง เป็นรูปเปล่งออกซึ่งสีเหลือง ก็เป็นผู้สำคัญว่า เรารู้เราเห็นยิ่งกว่ารูปเหล่านั้น ดังนี้ เพียงชั่วดีดนิ้วมือเดียวก็ดี ก็เรียกว่าผู้ไม่สละฉาน ผู้กระทำตามคำสอนของพระศาสดาจารย์ ผู้กระทำตามโอวาท ผู้ฉันบิณฑาตของชาวบ้านไม่เสียเปล่า ไม่ต้องกล่าวถึงผู้กระทำให้มาก ดังนี้

ในพระสูตรที่ ๕๓ ว่า ถึงภิกษุผู้มีความสำคัญในอรูปธรรมภายในแลเห็นรูปภายนอกซึ่งเป็นรูปแดง เป็นรูปมีสีแดง เป็นรูปแสดงออกซึ่งสีแดง เป็นรูปเปล่งออกซึ่งสีแดง ก็เป็นผู้สำคัญว่า เรารู้เราเห็นยิ่งกว่ารูปเหล่านั้น ดังนี้ เพียงชั่วดีดนิ้วมือเดียวก็ดี ก็ชื่อว่าผู้ไม่สละฉาน ชื่อว่าผู้กระทำตามคำสอนของพระศาสดาจารย์ ชื่อว่าผู้กระทำตามโอวาท ชื่อว่าผู้ฉันบิณฑบาตของชาวบ้านไม่เสียเปล่า ไม่ต้องกล่าวถึงผู้กระทำให้มาก ดังนี้

ในพระสูตรที่ ๕๔ ว่า ถึงผู้มีความสำคัญในอรูปธรรมภายใน แล้วเห็นรูปภายนอกซึ่งเป็นรูปขาว มีสีขาว แสดงออกซึ่งสีขาว เปล่งออกซึ่งสีขาว ก็เป็นผู้สำคัญว่า เรารู้เราเห็นยิ่งกว่ารูปเหล่านั้น ดังนี้ เพียงชั่วดีดนิ้วมือเดียวก็ดี ก็ชื่อว่าเป็นผู้ไม่สละฉาน เป็นผู้ทำตามคำสอนของพระศาสดาจารย์ เป็นผู้ฉันบิณฑบาตของชาวบ้านไม่เสียเปล่า ไม่ต้องกล่าวถึงผู้กระทำให้มาก ดังนี้

ในพระสูตรที่ ๕๕ กล่าวถึงผู้มีรูป แลเห็นรูป ในพระสูตรที่ ๕๖ กล่าวถึงผู้สำคัญในอรูปธรรมภายใน แลเห็นรูปภายนอกแล้ว น้อมใจไปว่าสวยงาม ดังนี้

อรรถกถา

ในอรรถกถาว่า ในอภิภายตนะที่ ๕ เป็นต้น คำว่าเขียว หมายถึงสิ่งที่เขียวทั้งปวง คำว่า สีเขียว หมายเฉพาะแต่สี คำว่า แสดงออกซึ่งมีสีเขียวหมายมีสีปรากฏเป็นช่อง มีสีไม่เจือกัน คือ ปรากฏเป็นสีเขียวอย่างเดียว ฯ คำว่า เปล่งออกซึ่งสีเขียว หมายรัศมีซึ่งประกอบกับสีเขียวล้วน ฯ อภิภายตนะเหล่านี้ สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า ทรงแสดงไว้ด้วยสีล้วนเท่านั้น ฯ ผู้จะถือนิมิตในกสิณ ย่อมถือนิมิตในสีเขียว เช่น ในดอกไม้ หรือผ้า หรือธาตุ ซึ่งมีสีเขียวอย่างใดอย่างหนึ่ง ซึ่งมีกล่าวถึงการกระทำกสิณ การบริกรรม และวิธีอัปปนาไว้ในวิสุทธิมรรคโดยพิสดารแล้ว ฯ ฌาน คือ อภิภายตนะ ๘ นี้ เป็นวัฏฏะก็มี เป็นที่ตั้งแห่งวัฏฏะก็มี เป็นที่ตั้งแห่งวิปัสสนาก็มี เป็นที่ตั้งแห่งอภิญญาก็มี เป็นโลกิยะอย่างเดียว ไม่เป็นโลกุตตระ

ในคำว่า ผู้มีรูปย่อมเห็นรูป ดังนี้ หมายผู้ได้สำเร็จรูปฌานด้วยอำนาจนิลกสิณเป็นต้น ซึ่งตนเพ่งฌานเป็นต้นในภายใน ฯ คำว่าเห็นรูปภายนอก ได้แก่เห็นกสิณสีเขียวเป็นต้นในภายนอก ด้วยญาณจักษุ ฯ เป็นอันว่าคำนี้บ่งถึงรูปาวจรฌานทั้ง ๔ แห่งบุคคลผู้ได้ฌาน เพราะกสิณอันมีของภายในภายนอกเป็นที่ตั้ง ฯ คำว่า ผู้เข้าใจอรูปธรรมภายในนั้น คือ ผู้ได้รูปาวจรฌาน ที่ตนไม่ได้ทำให้เกิดในผมเป็นต้นของตน ฯ เป็นอันว่าคำนี้ สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า ทรงชักรูปาวจรฌาน ของผู้ทำฌานให้เกิดในภายนอก เพราะกระทำบริกรรมในภายนอก ฯ ด้วยคำว่าน้อมใจไปว่าสวยงาม ดังนี้ เป็นอันสมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า ทรงแสดงถึงฌานในวรรณกสิณ มีนิลกสิณเป็นต้น ซึ่งกล่าวถึงสีล้วน ๆ ฯ ในภายในอัปปนาสมาธิ ไม่มีความผูกใจว่าสวยงามก็จริง แต่ผู้ใดกระทำความบริสุทธิ์ ความสวยงามให้เป็นอารมณ์แห่งกสิณ ผู้นั้นก็ควรเรียกว่า ผู้น้อมใจไปว่าสวยงาม

ส่วนในปฏิสัมภิทามรรคว่า ความน้อมใจไปนั้น ได้แก่ความแผ่พรหมวิหารไปในสัตว์ทั้งปวง จนเห็นว่าสัตว์ทั้งปวงไม่น่าเกลียดน่าชัง เป็นผู้สวยงามทั้งนั้น ดังนี้ สันเนื่อความในอรรถกถาอันว่าด้วยอภิภายตนะ ๘ เพียงเท่านี้.

เอวํ กิมิ ด้วยประการฉะนี้ ฯ

กัณฑ์ที่ ๑๒๘

คัมภีร์อังคุตตรนิกาย เอกนิบาต

ว่าด้วยอรูปฌาน ๔ เป็นต้น

สพฺพโส รูปสญฺญานํ สมติกฺกมา ปฏิฆสญฺญานํ อตฺถงฺคมา นานตฺตสญฺญานํ อมนสิการาติ.

ณ บัดนี้ อาตมภาพจักได้แสดงคัมภีร์อังคุตตรนิกาย เอก-ทุกนิบาต กัณฑ์ที่ ๑๒๘ ว่าด้วยอรูปฌาน ๔ เป็นต้น สืบต่อไป เพื่อให้เป็นประโยชน์แก่พระพุทธศาสนา และพุทธศาสนิกชนทั้งหลาย ตลอดกาลนานหาประมาณมิได้

บาลี

คำเนินความตามวาระพระบาลี อันมีในพระสตรที่ ๕๗ ถึงที่ ๖๐ นั้นว่า ถึงภิกษุเข้าอากาสานัญจายตนะ ว่าอากาศไม่มีที่สุด ดังนี้ เพราะล่วงเสียซึ่งความสำคัญในรูปทั้งปวง เพราะถึงซึ่งความตั้งอยู่ไม่ได้แห่งความสำคัญในความกระทบใจ เพราะไม่กระทำไว้ในใจซึ่งความสำคัญต่าง ๆ เพียงชั่วดีดนิ้วมือเดียวก็ดี เข้าวิญญาณัญจายตนะ ว่าวิญญาณไม่มีที่สุด เพราะล่วงเสียซึ่งอากาสานัญจายตนะโดยประการทั้งปวง เพียงชั่วดีดนิ้วมือเดียวก็ดี เข้าอากิญจัญญายตนะ ว่าไม่มีอะไร ๆ ดังนี้ เพราะ

ล่วงเสียซึ่งวิญญาณัญจายตนะ โดยประการทั้งปวงก็ดี เข้าเนวสัญญา-นาสัญญายตนะ เพราะล่วงเสียซึ่งอากิญจัญญายตนะโดยประการทั้งปวง เพียงชั่วคืนวันหนึ่งก็ดี เข้าสัญญาเวทยิตนิโรธ เพราะล่วงเสียซึ่งเนวสัญญานาสัญญายตนะโดยประการทั้งปวง เพียงชั่วคืนวันหนึ่งก็ดี ก็ชื่อว่าผู้ไม่สละฌาน ผู้กระทำตามคำสอนของพระศาสดาจารย์ ผู้กระทำตามโอวาท ผู้ฉันบิณฑบาตของชาวบ้านไม่เสียเปล่า ไม่ต้องกล่าวถึงผู้กระทำให้มาก ดังนี้

ในพระสูตรที่ ๖๒ ถึงที่ ๗๐ ว่า ถึงภิกษุอบรมปฐวีกสิณ อาโปกสิณ เตโชกสิณ วาโยกสิณ นีลกสิณ ปีตกสิณ โลหิตกสิณ โอทาตกสิณ อากาสกสิณ วิญญาณกสิณ เพียงชั่วคืนวันหนึ่งก็ดี ก็ชื่อว่าผู้ไม่ละฌาน ผู้กระทำตามคำสอนของพระศาสดาจารย์ ผู้กระทำตามโอวาท ผู้ฉันบิณฑบาตของชาวบ้านไม่เสียเปล่า ไม่ต้องกล่าวถึงผู้กระทำให้มาก ดังนี้

ในพระสูตรที่ ๗๒ ถึงที่ ๘๑ ว่า ถึงภิกษุผู้อบรมอสุภสัญญา มรณ-สัญญา อาหารปฏิกูลสัญญา สัพพโลเกอนภิรตสัญญา อนิจจสัญญา ทุกขสัญญา อนัตตสัญญา ปหานสัญญา วิราคสัญญา นิโรธสัญญา เพียงชั่วคืนวันหนึ่งก็ดี ก็ชื่อว่าผู้ไม่สละฌาน ผู้กระทำตามคำสอนของพระศาสดาจารย์ ผู้กระทำตามโอวาท ผู้ฉันบิณฑบาตของชาวบ้านไม่เสียเปล่า ไม่ต้องกล่าวถึงผู้กระทำให้มาก ดังนี้

ในพระสูตรที่ ๘๒ ถึงที่ ๙๐ ว่า ถึงภิกษุอบรมอนิจจสัญญา อนัตตสัญญา มรณสัญญา อาหารปฏิกูลสัญญา สัพพโลเกอนภิรตสัญญา อัฏฐิกสัญญา ปุฬุวกสัญญา วินีลกสัญญา วิฉิททกสัญญา อุทธุมาตกสัญญา เพียงชั่วคืนวันหนึ่งก็ดี ก็ชื่อว่าผู้ไม่สละฌาน ชื่อว่ากระทำตามคำสั่งสอนของพระศาสดาจารย์ ชื่อว่าผู้กระทำตามโอวาท ชื่อว่าผู้ฉันบิณฑบาตของชาวบ้านไม่เสียเปล่า ไม่ต้องกล่าวถึงผู้กระทำให้มาก ดังนี้

ในพระสูตรที่ ๙๒ ถึงที่ ๑๐๐ ว่า ถึงภิกษุอบรมพุทธานุสสติ ธัมมา-นุสสติ สังฆานุสสติ สีลานุสสติ จาคานุสสติ เทวตานุสสติ อานา-ปานสติ มรณานุสสติ กายคตานุสสติ อุปสมานุสสติ เพียงชั่วคืนวันหนึ่งก็ดี

ก็ชื่อว่าผู้ไม่สละฌาน ชื่อว่าผู้กระทำตามคำสอนของพระศาสดาจารย์ ชื่อว่าผู้กระทำตามโอวาท ชื่อว่าผู้ฉันบิณฑบาตของชาวบ้านไม่เสียเปล่า ไม่ต้องกล่าวถึงผู้กระทำให้มาก ดังนี้

ในพระสูตรที่ ๑๐๒ ถึงที่ ๑๐๕ ว่า ถึงภิกษุอบรมสัทธินทรีย์ วิริยินทรีย์ สตินทรีย์ สมาธินทรีย์ ปัญญินทรีย์ อันประกอบกับปฐมฌาน ทุติยฌาน ตติยฌาน จตุตถฌาน เพียงชั่วดีดนิ้วมือเดียวก็ดี ก็ชื่อว่าผู้ไม่สละฌาน ชื่อว่าผู้กระทำตามคำสอนของพระศาสดาจารย์ ชื่อว่าผู้กระทำตามโอวาท ชื่อว่าผู้ฉันบิณฑบาตของชาวบ้านไม่เสียเปล่า ไม่ต้องกล่าวถึงผู้กระทำให้มาก ดังนี้

ในพระสูตรที่ ๑๐๖ ถึงที่ ๑๐๘ ว่า ถึงภิกษุอบรมสัทธาพละ วิริยพละ สติพละ สมาธิพละ ปัญญาพละ อันประกอบกับฌาน ๔ เพียงชั่วดีดนิ้วมือเดียวก็ดี ก็ชื่อว่าผู้ไม่สละฌาน ผู้กระทำตามคำสั่งสอนของพระศาสดาจารย์ ผู้กระทำตามโอวาท ผู้ฉันบิณฑบาตของชาวบ้านไม่เสียเปล่า ไม่ต้องกล่าวถึงผู้กระทำให้มาก ดังนี้

ในพระสูตรที่ ๑๐๙ ถึงที่ ๑๑๖ ว่า ถึงภิกษุอบรมอินทรีย์ ๕ ประกอบกับพรหมวิหาร ๔ เพียงชั่วดีดนิ้วมือเดียวก็ดี อบรมพละ ๕ อันประกอบกับพรหมวิหาร ๔ เพียงชั่วดีดนิ้วมือเดียวก็ดี ก็ชื่อว่าผู้ไม่สละฌาน ผู้กระทำตามคำสอนของพระศาสดาจารย์ ผู้กระทำตามโอวาท ผู้ฉันบิณฑบาตของชาวบ้านไม่เสียเปล่า ดังนี้ สิ้นเนื้อความในพระบาลี เพียงเท่านี้

อรรถกถา

ในอรรถกถาว่า อรูปฌาน ๔ นั้น มีพิสดารอยู่ในคัมภีร์วิสุทธิมรรคแล้ว ฯ ก็ในคำว่าอบรมปฐวีกสิณนั้น ได้แก่อบรมฌาน อันมีปฐวีกสิณเป็นอารมณ์ โดยเหตุที่กระทำปฐวีกสิณนั้นให้เป็นอารมณ์ ส่วนอาโปกสิณเป็นต้นก็เหมือนนัยนี้ ฯ ก็ผู้จะเจริญกสิณเหล่านี้ ต้องทำศิล

ให้บริสุทธิ์เสียก่อน แล้วตัดกังวลทั้ง ๑๐ เสีย จึงไปหาอาจารย์ผู้สอนกรรมฐาน แล้วเรียนกรรมฐานอันเป็นที่ถูกนิสัยของตน เมื่อเรียนได้แล้วก็ไปหาอยู่ในเสนาสนะที่เหมาะแก่นิสัยของตน แล้วจึงพยายามอบรมกสิณอย่างใดอย่างหนึ่งตามความประสงค์ของตน

คำว่า อสุภสัญญานั้น ได้แก่ความสำคัญอันประกอบกับปฐมฌานซึ่งเกิดในอารมณ์ ๑๐ ประการ คือในอสุภ ๑๐ ประการ ฯ มรณสัญญานั้น ได้แก่ความสำคัญในเรื่องมรณะ ฯ อาหารปฏิกูลสัญญา ได้แก่ความสำคัญว่าเป็นของน่าเกลียดในเรื่องอาหาร โดยนึกถึงอาหารที่อยู่ในปากซึ่งเจือด้วยน้ำลายเป็นต้น และนึกถึงทางไปเที่ยวแสวงหาอาหาร ฯ สัพพโลเกอนภิรตสัญญานั้น ได้แก่ความสำคัญว่าไม่น่ายินดีในโลก คือ ธาตุ ๓ ฯ อนิจจสัญญานั้น ได้แก่ความสำคัญอันเกิดขึ้นว่า ขันธ์ ๕ ไม่เที่ยง ฯ ทุกขสัญญานั้น ได้แก่ความสำคัญอันเกิดขึ้นว่า ขันธ์ ๕ เป็นทุกข์ ฯ อนัตตสัญญานั้น ได้แก่ความสำคัญอันเกิดขึ้นว่า ขันธ์ ๕ เป็นอนัตตา ฯ ปหานสัญญานั้น ได้แก่ความสำคัญอันเกิดขึ้น เพราะกระทำความละ ๕ อย่างให้เป็นอารมณ์ ฯ วิราคสัญญานั้น ได้แก่ความสำคัญอันเกิดขึ้นเพราะทำความคลาย ๕ อย่างให้เป็นอารมณ์ ฯ นิโรธสัญญานั้น ได้แก่ความสำคัญอันเกิดขึ้นเพราะทำสังขารนิโรธ คือความดับสังขารให้เป็นอารมณ์ ฯ อาจารย์ทั้งหลายกล่าวว่า ได้แก่สัญญาอันเกิดขึ้นเพราะทำนิพพานให้เป็นอารมณ์ ฯ สัญญา ๓ คือสัพพโลเกอนภิรตสัญญา อนิจจสัญญา ทุกขสัญญา เป็นวิปัสสนาอันแรงกล้า ส่วนพหุธาน สติเป็นต้น มีเนื้อความตื้นทั้งนั้น

คำว่า ประกอบด้วยปฐมฌานนั้น ได้แก่เกี่ยวกับปฐมฌาน คำว่า อบรมสัทธินทรีย์ คือทำให้สัทธินทรีย์เจริญ เพราะกระทำให้ประกอบกับปฐมฌาน ฯ สิ้นเนื้อความในอรรถกถาเพียงเท่านี้

ธัมมัตถาธิบาย

ในอรรถาธิบายว่า ภิกษุอบรมอรูปฌาน ๔ เพียงชั่วดีดนิ้วมือเดียวก็ดี อบรมสัญญาเวทยิตนิโรธ เพียงชั่วดีดนิ้วมือเดียวก็ดี อบรมกสิณ ๑๐

ก็ดี อบรมสัญญา ๑๐ ก็ดี อบรมสัญญาอีก ๑๐ ก็ดี อบรมอนุสสติ ๑๐ ก็ดี อบรมอินทรีย์ ๕ อันประกอบกับฌาน ๔ ก็ดี อบรมพละ ๕ อันประกอบกับฌาน ๔ ก็ดี อบรมอินทรีย์ ๕ อันประกอบกับพรหมวิหาร ๔ ก็ดี อบรมพละ ๕ อันประกอบกับพรหมวิหาร ๔ ก็ดี ก็ชื่อว่าผู้ไม่สละฌาน ผู้กระทำตามคำสอนของพระศาสดาจารย์ ผู้กระทำตามโอวาท ผู้ฉันบิณฑบาตของชาวบ้านไม่เสียเปล่า ไม่ต้องกล่าวถึงผู้กระทำให้มาก ดังนี้ สันเนื่อความในเทศนากัณฑ์นี้เพียงเท่านี้.

เอวํ ก็มี ด้วยประการฉะนี้ ฯ

กัณฑ์ที่ ๑๒๙

คัมภีร์องคุตตรนิกาย เอกนิบาต

ว่าด้วยธรรมเอกกว่า ๑๐๐ ประการ

บสฺส กสฺสจิ ภิกฺขเว มหาสมุทฺโท เจตสา ผุโฏ อนฺโตคธา ตสฺส กุนฺนทิโย ยากาจิ สมุทฺทงฺคมาติ.

ณ บัดนี้ อาตมภาพจักได้แสดงคัมภีร์องคุตตรนิกาย เอกนิบาต กัณฑ์ที่ ๑๒๙ ว่าด้วยธรรมเอกกว่า ๑๐๐ ประการ สืบต่อไป เพื่อให้เป็นประโยชน์แก่พระพุทธศาสนา และพุทธศาสนิกชนทั้งหลาย ตลอดกาลนานหาประมาณมิได้

บาลี

ดำเนินความตามวาระพระบาลี อันมีในปสาทกรธัมมาทิบาลี สำหรับพระสูตรที่ ๑๒๙ ว่า สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ทรงแสดงไว้ว่า มหาสมุทรย่อมเป็นที่รวมแห่งแม่น้ำน้อยทั้งปวง แม่น้ำน้อยทั้งปวงย่อมไหลไปรวมในมหาสมุทร ฉันใด กายคตาสติที่บุคคลอบรมแล้ว ทำให้มากแล้ว ก็เป็นที่รวมอยู่แห่งกุศลธรรมทั้งหลาย ซึ่งเป็นฝ่ายวิชชา ฉันนั้น

ในพระสูตรที่ ๑๒๘ ว่า ธรรมอย่างเดียวที่บุคคลอบรมแล้ว ทำให้มากแล้ว ย่อมเป็นไปเพื่อความสังเวชใหญ่ เป็นไปเพื่อประโยชน์ใหญ่ เป็นไปเพื่อความปลอดโปร่งจากเครื่องเกาะเกี่ยวอย่างใหญ่ เป็นไปเพื่อสติสัมปชัญญะ เป็นไปเพื่อการได้ความรู้ความเห็น เป็นไปเพื่อความอยู่สบายในอัตภาพนี้ เป็นไปเพื่อการกระทำให้แจ้งชึ่งผล คือวิชชา และวิมุตติ ฯ ธรรมอย่างเดียวนั้น ได้แก่สิ่งใด ฯ ได้แก่กายคตาสติ คือความพิจารณาทั่วไปในร่างกาย

ในพระสูตรที่ ๑๓๐ ว่า เมื่อบุคคลอบรมธรรมอย่างเอกแล้ว ทำธรรมอย่างเอกให้มากแล้ว กายก็สงบ จิตก็สงบ วิตกวิจารก็ระงับไป ธรรมอันเป็นฝ่ายวิชชาทั้งสิ้น ก็ถึงซึ่งความบริบูรณ์แห่งการอบรม ฯ ธรรมอันเอกนั้นได้แก่สิ่งใด ฯ ได้แก่กายคตาสติ

ในพระสูตรที่ ๑๓๑ ว่า เมื่อบุคคลอบรมธรรมอันเอกแล้ว กระทำธรรมเอกให้มากแล้ว อกุศลธรรมที่ยังไม่เกิด ก็ย่อมไม่เกิด ที่เกิดแล้วก็หายไป ธรรมเอกนั้น ได้แก่สิ่งใด ฯ ได้แก่กายคตาสติ

ในพระสูตรที่ ๑๓๒ ว่า เมื่ออบรมธรรมเอกแล้ว กระทำธรรมเอกให้มากแล้ว กุศลธรรมที่ยังไม่เกิดก็ย่อมเกิด ที่เกิดแล้วก็เจริญยิ่งขึ้น ฯ ธรรมเอกนั้น ได้แก่สิ่งใด ฯ ได้แก่กายคตาสติ

ในพระสูตรที่ ๑๓๓ ว่า เมื่ออบรมธรรมเอกแล้ว กระทำธรรมเอกให้มากแล้ว อวิชชาย่อมหายไป วิชชาย่อมเกิดขึ้น อัสมิมานะย่อมหายไป อนุสัยทั้งหลายย่อมเพิกถอนไป สังโยชน์ทั้งหลายย่อมถูกละไป ฯ ธรรมเอกนั้น ได้แก่สิ่งใด ฯ ได้แก่กายคตาสติ

ในพระสูตรที่ ๑๓๔ ว่า ธรรมเอกที่บุคคลอบรมแล้ว กระทำให้มากแล้ว ย่อมเป็นไปเพื่อความแตกปัญญา เป็นไปเพื่อความปรินิพพานโดยไม่มีอุปาทาน ฯ ธรรมเอกนั้น ได้แก่สิ่งใด ฯ ได้แก่กายคตาสติ

ในพระสูตรที่ ๑๓๕ ว่า เมื่อบุคคลอบรมธรรมเอกแล้ว กระทำธรรมเอกให้มากแล้ว ย่อมมีการแทงตลอดธาตุ ไม่ใช่อย่างเดียว มีการแทงตลอดธาตุต่าง ๆ แตกฉานในธาตุ ไม่ใช่อย่างเดียว ฯ ธรรมเอกนั้น ได้แก่สิ่งใด ฯ ได้แก่กายคตาสติ

ธรรมเอกที่บุคคลอบรมแล้ว กระทำให้มากแล้ว ย่อมเป็นไปเพื่อความทำให้แจ้งซึ่งโสดาปัตติผล สกทาคามิผล อนาคามิผล อรหัตผล ฯ ธรรมเอกนั้น ได้แก่สิ่งใด ฯ ได้แก่กายคตาสติ

ในพระสูตรที่ ๑๓๖ ว่า เมื่อบุคคลอบรมธรรมเอกแล้ว กระทำให้มากในธรรมเอกแล้ว ย่อมเป็นไปเพื่อความได้บัญญา เพื่อความเจริญด้วยบัญญา เพื่อความไพบูลย์แห่งบัญญา เพื่อมีบัญญามาก เพื่อมีบัญญาหนาแน่น เพื่อมีบัญญาไพบูลย์ เพื่อมีบัญญาลึก เพื่อมีบัญญาสามารถ เพื่อมีบัญญากว้างขวาง เพื่อมีบัญญามาก เพื่อมีบัญญารวดเร็ว เพื่อมีบัญญาว่องไว เพื่อมีบัญญากล้าหาญ เพื่อมีบัญญาเฉียบ เพื่อมีบัญญาแหลม เพื่อมีบัญญาทำลายกิเลส ฯ ธรรมเอกนั้น ได้แก่สิ่งใด ฯ ได้แก่กายคตาสติ

ในพระสูตรที่ ๑๓๗ ว่า บุคคลเหล่าใดไม่ได้บริโภคกายคตาสติ บุคคลเหล่านั้นก็ไม่ได้บริโภคสิ่งที่ไม่รู้จักตาย คือ อมตธรรม ฯ บุคคลเหล่าใดได้บริโภคกายคตาสติ บุคคลเหล่านั้น ก็ชื่อว่าได้บริโภคสิ่งที่ไม่ตาย

ในพระสูตรที่ ๑๓๘ ว่า กายคตาสติอันบุคคลเหล่าใดไม่ได้บริโภค ก็ชื่อว่าบุคคลเหล่านั้นไม่ได้บริโภคสิ่งที่ไม่ตาย ฯ กายคตาสติอันบุคคลเหล่าใดได้บริโภคแล้ว บุคคลเหล่านั้น ก็ได้ชื่อว่าได้บริโภคสิ่งที่ไม่รู้จักตาย

ในพระสูตรที่ ๑๓๙ ว่า กายคตาสติของบุคคลเหล่าใดเสื่อมไป สิ่งที่ไม่รู้จักตายของบุคคลเหล่านั้น ก็ชื่อว่าเสื่อมไป ฯ กายคตาสติของบุคคลเหล่าใดไม่เสื่อมไป สิ่งที่ไม่รู้จักตายของบุคคลเหล่านั้น ก็ชื่อว่าไม่เสื่อมไป

ในพระสูตรที่ ๑๔๐ ว่า บุคคลเหล่าใดปรารภกายคตาสติแล้ว บุคคลเหล่านั้นชื่อว่าปรารภสิ่งที่ไม่รู้จักตาย ฯ บุคคลเหล่าใดได้กายคตาสติแล้ว บุคคลเหล่านั้นก็ชื่อว่า ได้สิ่งที่ไม่รู้จักตาย

ในพระสูตรที่ ๑๔๑ ว่า บุคคลเหล่าใดประมาทกายคตาสติ บุคคลเหล่านั้นชื่อว่าประมาทสิ่งที่ไม่รู้จักตาย ฯ บุคคลเหล่าใดไม่ประมาทกายคตาสติ บุคคลเหล่านั้นชื่อว่าไม่ประมาทสิ่งที่ไม่รู้จักตาย

ในพระสูตรที่ ๑๔๒ ว่า บุคคลเหล่าใดลืมกายคตาสติแล้ว บุคคลเหล่านั้นก็ชื่อว่าลืมสิ่งที่ไม่รู้จักตาย ฯ บุคคลเหล่าใดไม่ลืมกายคตาสติ บุคคลเหล่านั้น ก็ชื่อว่าไม่ลืมสิ่งที่ไม่รู้จักตาย

ในพระสูตรที่ ๑๔๓ ว่า บุคคลเหล่าใดไม่ได้ประพฤติกายคตาสติ บุคคลเหล่านั้น ก็ชื่อว่าไม่ได้ประพฤติสิ่งที่ไม่รู้จักตาย ฯ บุคคลเหล่าใดได้ประพฤติกายคตาสติ บุคคลเหล่านั้น ก็ชื่อว่าได้ประพฤติสิ่งที่ไม่รู้จักตาย

ในพระสูตรที่ ๑๔๔ ว่า บุคคลเหล่าใดไม่ได้อบรมกายคตาสติ บุคคลเหล่านั้นก็ชื่อว่าไม่ได้อบรมสิ่งที่ไม่รู้จักตาย ฯ บุคคลเหล่าใดได้อบรมกายคตาสติ บุคคลเหล่านั้นก็ชื่อว่าได้อบรมสิ่งที่ไม่รู้จักตาย ฯ บุคคลเหล่าใดไม่ได้ทำให้มากซึ่งกายคตาสติ บุคคลเหล่านั้นก็ชื่อว่าไม่ได้ทำให้มากซึ่งสิ่งที่ไม่รู้จักตาย ฯ บุคคลเหล่าใดทำให้มากซึ่งกายคตาสติ บุคคลเหล่านั้น ก็ชื่อว่าทำให้มากซึ่งสิ่งที่ไม่รู้จักตาย

ในพระสูตรที่ ๑๔๕ ว่า บุคคลเหล่าใดไม่รู้ยิ่งซึ่งกายคตาสติ บุคคลเหล่านั้น ก็ชื่อว่าไม่รู้ซึ่งสิ่งที่ไม่รู้จักตาย

ในพระสูตรที่ ๑๔๖ ว่า บุคคลเหล่าใดไม่รอบรู้กายคตาสติ บุคคลเหล่านั้นชื่อว่าไม่รอบรู้สิ่งที่ไม่รู้จักตาย ฯ บุคคลเหล่าใดรอบรู้กายคตาสติ บุคคลเหล่านั้นชื่อว่ารอบรู้สิ่งที่ไม่รู้จักตาย

ในพระสูตรที่ ๑๔๗ ว่า บุคคลเหล่าใดไม่ทำให้แจ้งซึ่งกายคตาสติ เหล่านั้นชื่อว่าไม่ทำให้แจ้งซึ่งสิ่งที่ไม่รู้จักตาย ฯ บุคคลเหล่าใดทำให้แจ้งกายคตาสติ บุคคลเหล่านั้นชื่อว่าทำให้แจ้งสิ่งที่ไม่รู้จักตาย ดังนี้ ฯ

เอกนิปาตสฺส สุตฺตสหสฺสํ สมตฺตํ จบเนื้อความในพระสูตร ๑ พันพระสูตรแห่งเอกนิบาตตามพระบาลีเพียงเท่านี้

ที่ว่าจบเนื้อความแห่งพระสูตรพันพระสูตร ที่ว่าแล้วนี้ หมายตั้งแต่พระสูตรซึ่งยกขึ้นแสดงในกัณฑ์ที่ ๑๐๗ มาจนจบกัณฑ์ที่ ๑๒๖ นี้

คำว่า สิ่งที่ไม่รู้จักตายนั้น เข้าใจว่าท่านผู้ฟังทั้งหลายรู้กันแล้วว่าได้แก่สิ่งใด เพราะฉะนั้น จึงไม่จำเป็นต้องแสดง ขอชี้แจงแต่เพียงว่ากายคตาสติ ได้แก่สิ่งใดเท่านั้น เพราะฉะนั้น ขอท่านผู้ฟังทั้งหลายจงตั้งใจฟังสืบต่อไป เพื่อจะได้จดจำไปปฏิบัติในเวลาที่ประสงค์ กล่าวคือกายคตาสตินั้น ได้แปลไว้แล้วว่า ได้แก่ความระลึกทั่วไปในกาย ฯ ระลึกอย่างไรจึงเรียกว่าระลึกทั่วไปในกาย ฯ การระลึกนั้นมีอยู่หลายอย่างด้วยกัน แต่เมื่อย่อลงแล้วก็มี ๒ อย่าง คือระลึกดี ระลึกชั่วเท่านั้น ฯ ระลึกอย่างไร เรียกว่าระลึกชั่ว ระลึกอย่างไรเรียกว่าระลึกดี ฯ ระลึกว่าในร่างกายนี้มีแต่ของสวยงามน่ารักน่าใคร่ทั้งนั้น เช่นระลึกว่าผมก็งาม ขนก็งาม เล็บก็งาม ฟันก็งาม หน้าก็งาม เนื้อก็งาม หน้าก็งาม มือก็งาม เท้าก็งามเป็นต้น การระลึกอย่างนี้ นักปราชญ์ทั้งหลาย มีพระพุทธเจ้าเป็นต้น เรียกว่าระลึกชั่ว ระลึกไม่ดี เพราะเหตุไรจึงเรียกว่าระลึกชั่ว ระลึกไม่ดี เพราะเหตุว่าการระลึกอย่างนี้ย่อมทำให้เกิดความชั่ว เกิดความไม่ดี หลายอย่างหลายประการ อันย่อลงคงเป็นประการเดียว คือ ราคะ ตัณหา ผู้ระลึกอย่างนี้ย่อมเกิดราคะ ตัณหา ที่ยังไม่เกิด ส่วนที่เกิดแล้ว ก็กำเริบยิ่งขึ้น เมื่อราคะตัณหากำเริบยิ่งขึ้น ก็เป็นเหตุให้เสียศีล เสียธรรม คือถ้าผู้นั้นเป็นบรรพชิต ก็เป็นเหตุให้เสียธรรมทางบรรพชิต ถ้าผู้นั้นเป็นคฤหัสถ์ ก็เป็นเหตุให้เสียศีลธรรมทางคฤหัสถ์ เว้นแต่กิเลสตัณหานั้นไม่กำเริบแรงกล้าเท่านั้น เมื่อกำเริบแรงกล้าแล้ว ก็แน่นอนที่จะทำให้เสียศีล อย่างน้อยที่สุด ก็เกิดความหงุดหงิดไม่สบายใจ มีแต่คิดอยากได้ คิดอยากประสบผู้ที่ตนรักใคร่เท่านั้น ส่วนการคิดตลอดไปในร่างกาย ให้เห็นว่าทุกสิ่งในร่างกายนี้มีแต่ของน่าเกลียดทั้งนั้น เป็นแต่บุคคลผู้เป็นเจ้าของฉลาดรักษาไว้เท่านั้น ถ้าไม่อย่างนั้นก็จะน่าเกลียดยิ่งนัก นึกตลอดไปตามอาการ ๓๒ มีผม ขน เล็บ ฟัน เป็นต้น ให้เห็นตามความเป็นจริงว่า ล้วนแต่เป็นสิ่งที่น่าเกลียดทั้งนั้น เมื่อรู้สึกน่าเกลียดแล้ว ก็ได้ชื่อว่ากายคตาสติ คือการระลึกทั่วไปในกาย จัดเป็นความระลึกดี เพราะไม่เป็นเหตุให้เกิดกิเลสตัณหา อันจะพาใจ

ให้วุ่นวายเสียศีลธรรม นักปราชญ์ทั้งหลายมีพระสัมมาสัมพุทธเจ้าเป็นต้น ย่อมสรรเสริญกายคตาสตินั้นทั้งนั้น โดยเหตุนี้ ขอให้ท่านผู้ฟังทั้งหลายจงพยายามเจริญกายคตาสติ ตามโอกาสสมัยที่สมควรแก่ตนเถิด เช่นตนเกลียดเหงื่อไคล ในเวลาตนมีเหงื่อไคลตามหน้าตาร่างกาย ก็ให้รับนึกว่า ในร่างกายนี้ล้วนมีแต่ของน่าเกลียด ถ้าตนเกลียดสิ่งใดในร่างกาย เวลาพบสิ่งนั้น ก็ให้รับนึกว่า ในร่างกายมีแต่ของน่าเกลียดทั้งนั้น ฯ ก็เมื่อนึกอย่างนี้อยู่เนือง ๆ แล้ว จะรู้สึกสบายใจในเรื่องความรัก ความโกรธขึ้นผิดปกติ ฯ ต่อไปก็จะเป็นปัจจัยให้สำเร็จ มรรคผล นฤพาน ในอนาคตกาลภายภาคหน้า ฯ สันเนื้อความในเทศนากัณฑ์นี้เพียงเท่านี้.

เอวํ ก็มี ด้วยประการฉะนี้ ฯ

กัณฑ์ที่ ๑๓๐

คัมภีร์อังคุตตรนิกาย เอกนิบาต

ว่าด้วยกายคตาสติ

ปุน จปรํ ภิกฺขเว ภิกฺขุ อิมเมว กายํ อุทฺธํ ปาทตลา อโธ เกสมตฺถกา ตจปริยนฺตํ ปูรนานปฺปการสฺส อสุจิโน ปจฺจเวกฺขติ.

ณ บัดนี้ อาตมภาพจักได้แสดงคัมภีร์อังคุตตรนิกาย เอกนิบาต กัณฑ์ที่ ๑๓๐ ว่าด้วยกายคตาสติ สืบต่อไป เพื่อให้เป็นประโยชน์แก่พระพุทธศาสนา และพุทธศาสนิกชนทั้งหลาย ตลอดกาลนาน

บาลี

ดำเนินความตามวาระพระบาลี ที่ได้ยกขึ้นไว้เป็นเบื้องต้นแห่งเทศนานั้นว่า สมเด็จพระบรมศาสดาสัมมาสัมพุทธเจ้า ได้ทรงแสดงกาย-

คตาสติไว้ว่า ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุในพระธรรมวินัยนี้ ย่อมพิจารณากายนี้ เบื้องบนตลอดมาถึงพื้นเท้า เบื้องล่างตลอดขึ้นไปถึงปลายผม อันมีหนังห้มรอบ อันเต็มไปด้วยของไม่สะอาดต่าง ๆ ว่า สิ่งที่มีอยู่ในกายนี้ คือผม ขน เล็บ พื้น หนัง เนื้อ เอ็น กระดูก เยื่อในกระดูก ม้าม หัวใจ ตับ พังผืด ไต ปอด ไส้ใหญ่ ไส้น้อย อาหารใหม่ อาหารเก่า ดี เสลด หนอง เลือด เหงื่อ มันข้น น้ำตา เปลวมัน น้ำลาย น้ำมูก ไขข้อ มูตร ดังนี้ ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ไถ ๒ ปาก ชั่งเต็มด้วยธัญชาติต่าง ๆ คือ ข้าวสาลี ข้าวเปลือก ถั่วเขียว ถั่วเหลือง งา ข้าวสาร บุรุษผู้มีตาดีแก้เทออกดู ก็รู้ว่าเหล่านี้เป็นข้าวสาร เหล่านี้เป็นข้าวเปลือก เหล่านี้เป็นถั่วเขียว เหล่านี้เป็นถั่วเหลือง เหล่านี้เป็นงา เหล่านี้เป็นข้าวสาร ฉันใด ภิกษุในพระธรรมวินัยนี้ ก็พิจารณาเห็นกายนี้ ตั้งแต่เบื้องบนลงไปถึงพื้นเท้า ตั้งแต่เบื้องต่ำขึ้นมาถึงปลายผม อันมีหนังหุ้มรอบ อันเต็มด้วยของไม่สะอาดต่าง ๆ ว่าในกายนี้ ก็มีผม ขน เล็บ พื้น หนัง เนื้อ เอ็น กระดูก เยื่อในกระดูก ม้าม หัวใจ ตับ พังผืด ไต ปอด ไส้ใหญ่ ไส้น้อย อาหารใหม่ อาหารเก่า ดี เสลด หนอง เลือด เหงื่อ มันข้น น้ำตา เปลวมัน น้ำลาย น้ำมูก ไขข้อ มูตร ฉันนั้น ดังนี้

เป็นอันว่าเนื้อความทั้งหลายที่แสดงมาแล้วนี้ เป็นเนื้อความที่ชี้ให้เห็นกายคตาสติโดยพิสดารว่า มีเนื้อความอย่างไร เพราะฉะนั้น จึงควรเข้าใจว่า กายคตาสติที่ได้แสดงไว้ในกัณฑ์ก่อนแล้วนั้น แสดงเพียงโดยย่อเท่านั้น ทั้งไม่ได้ยกข้อความจากพระบาลีมาแสดงไว้ด้วย ส่วนในกัณฑ์นี้ได้ยกข้อความจากพระบาลี ที่พระพุทธเจ้าได้ทรงแสดงไว้มาแสดงให้ท่านทั้งหลายฟัง เพื่อให้ท่านทั้งหลายจับหลักได้ว่า กายคตาสติที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงนั้น ทรงแสดงไว้ว่าอย่างไร เมื่อจับหลักได้อย่างนี้แล้ว ก็จะได้จำไว้เป็นเครื่องพิจารณาต่อไป แต่ว่าเท่าที่แสดงไว้แล้วนี้ ก็ยังย่ออยู่ เพราะฉะนั้น จึงจักขยายต่อไปอีก เพื่อให้เห็นได้ว่า

กายคตาสติ คือ การนึกถึง อาการ ๓๒ ที่มีอยู่ในร่างกาย ดังที่ว่ามาแล้วนี้ ยังมีเนื้อความอยู่อีกมาก กล่าวคือในคัมภีร์วิสุทธิมรรค ท่านได้แสดงกายคตาสติไว้พิสดาร แต่จักนำมาแสดงในกัณฑ์นี้ได้ก็เพียงเล็กน้อยเท่านั้น กล่าวคือในคัมภีร์วิสุทธิมรรคว่า ผู้จะพิจารณาซึ่งอาการ ๓๒ ต้องเล่าเรียนอาการ ๓๒ ให้คล่องแคล่วชำนิชำนาญเสียก่อน ต้องท่องบ่นให้เป็นหมวด ๆ ไปก่อน คือ ครั้งแรกต้องเล่าหมวด ๕ มีหนังเป็นที่ ๕ ให้คล่องแคล่วทั้งอนุโลมปฏิโลมเสียก่อน คือ ต้องว่าฝ่ายอนุโลมว่า ผม ขน เล็บ ฟัน หนัง ดังนี้แล้ว จึงว่าฝ่ายปฏิโลมอีก คือ ว่าถอยหลังตั้งแต่หนังไปว่า หนัง ฟัน เล็บ ขน ผม ดังนี้ ฯ ลำดับนั้น ต้องว่าหมวด มีม้ามเป็นที่ ๕ ว่า เนื้อ เอ็น กระดูก เยื่อในกระดูก ม้าม แล้วว่าฝ่ายปฏิโลม คือ ถอยหลังว่า ม้าม เยื่อในกระดูก กระดูก เอ็น เนื้อ หนัง ฟัน เล็บ ขน ผม แล้วว่า หมวดมีปอดเป็นที่ ๕ ในฝ่ายอนุโลมต่อไปว่า หัวใจ ตับ พังผืด ไต ปอด แล้วว่าฝ่ายปฏิโลมถอยหลังเรื่อยไปจนกระทั่งถึงผมว่า ปอด ไต พังผืด ตับ หัวใจ ม้าม เยื่อในกระดูก กระดูก เอ็น เนื้อ หนัง ฟัน เล็บ ขน ผม แล้วว่าหมวดมีสมองศีรษะเป็นที่ ๕ เป็นอนุโลมไปว่า ไส้ใหญ่ ไส้น้อย อาหารใหม่ อาหารเก่า สมองศีรษะ แล้วว่าเป็นปฏิโลมถอยหลังไปจนกระทั่งถึงผม ว่าสมองศีรษะ อาหารเก่า อาหารใหม่ ไส้น้อย ไส้ใหญ่ ปอด ไต พังผืด ตับ หัวใจ ม้าม เยื่อในกระดูก กระดูก เอ็น เนื้อ หนัง ฟัน เล็บ ขน ผม แล้วว่าหมวดมีมันข้นเป็นที่ ๖ เป็นอนุโลมไปว่า ดี เสลด หนอง เลือด เหงื่อ มันข้น แล้วว่าเป็นปฏิโลมถอยหลังไปจนกระทั่งผมอีก ว่ามันข้น เหงื่อ เลือด หนอง เสลด ดี สมองศีรษะ อาหารเก่า อาหารใหม่ ไส้น้อย ไส้ใหญ่ ปอด ไต พังผืด ตับ หัวใจ ม้าม เยื่อในกระดูก กระดูก เอ็น เนื้อ หนัง ฟัน เล็บ ขน ผม แล้วว่าหมวดมีมูตรเป็นที่ ๖ เป็นอนุโลมไปว่า น้ำตา เปลวมัน น้ำลาย น้ำมูก ไขข้อ มูตร แล้วว่าเป็นปฏิโลมไปว่า มูตร ไขข้อ น้ำมูก น้ำลาย เปลวมัน น้ำตา มันข้น เหงื่อ เลือด หนอง เสลด

ดี สมองศีรษะ อาหารเก่า อาหารใหม่ ไส้น้อย ไส้ใหญ่ ปอด ไต พังผืด ตับ หัวใจ ม้าม เยื่อในกระดูก กระดูก เอ็น เนื้อ หนัง พ้น เล็บ ขน ผม ดังนี้ ตั้งร้อยครั้ง พันครั้ง แสนครั้ง จนให้ชำนิชำนาญ ไม่ให้จิตใจว่อกแว่ก เมื่อจิตใจไม่วอกแว่กไปทางโน้นทางนี้ ส่วนแห่งอาการ ๓๒ ก็จักปรากฏขึ้น การเล่าออกปาก ฉันใด ก็ควรเล่าอย่ในใจ ฉันนั้น การเล่าออกปาก ย่อมเป็นปัจจัยแห่งการเล่าในใจ การเล่าในใจ ย่อมเป็นปัจจัยแห่งการรู้แจ้งแทงตลอดซึ่งลักษณะ ฯ ตามที่ว่ามานี้ เรียกว่า เบื้องวิธีเริ่มจะพิจารณาอาการ ๓๒ เมื่อเล่าอย่างนี้คล่องแคล่วแล้ว ควรกำหนดอาการ ๓๒ ด้วยสีสัณฐาน ทิศ โอกาส กำหนด ฯ คำว่า ทิศนั้น คือ ควรกำหนดว่า ในกายนี้บนสะดือขึ้นไป จัดเป็นทิศเบื้องบน ใต้สะดือลงมาจัดเป็นทิศเบื้องต่ำ , เพราะฉะนั้น จึงควรกำหนดไว้ว่า ส่วนนี้อยู่ในทิศอันนี้ ฯ คำว่า โดยโอกาสนั้น หมายถึงแห่งอาการนั้น ๆ ว่า อาการไหนตั้งอยู่ในที่ไหน คำว่า โดยกำหนดนั้น คือ โดยกำหนดของที่เหมือนกัน และไม่เหมือนกัน ฯ กำหนดของที่เหมือนกันนั้น คือ กำหนดว่า ส่วนนี้กำหนดด้วยเบื้องต่ำ ส่วนนี้กำหนดด้วยเบื้องบน ส่วนนี้กำหนดโดยทางขวาง ฯ กำหนดโดยไม่เหมือนกันนั้น ได้แก่กำหนดว่า ผมไม่ใช่ขน ส่วนขนก็ไม่ใช่ผม ดังนี้เป็นต้น

เมื่อกำหนดอย่างนี้ได้แล้ว ควรให้ฉลาดในการกระทำไว้ในใจ ด้วยอาการ ๑๐ อย่าง คือด้วยลำดับ ๑ ไม่เร็วเกินไป ๑ ไม่ช้าเกินไป๑ ห้ามความฟั่งซ่าน ๑ ละความสมมติ ๑ ปล่อยลำดับ ๑ ทำให้แน่นแฟ้น ๑ นึกถึงพระสูตรทั้ง ๓ พระสูตร ๑ ฯ คำว่า โดยลำดับนั้น คือ ให้กระทำไว้ในใจเป็นลำดับไป อย่าให้มีสิ่งใดขั้น เพราะว่าเมื่อมีสิ่งขั้น ก็จะรู้สึกลำบากใจ เปรียบเหมือนบุรุษผู้ไม่ฉลาดก้าวขึ้นบันได ๓๒ ขั้น โดยมีสิ่งที่ขั้นก็ลำบากกาย ไม่อาจขึ้นได้สำเร็จฉะนั้น

ข้อว่า โดยไม่เร็วเกินไปนั้น คือ ควรทำไว้ในใจ ไม่ให้เร็วเกินไป เพราะว่าเมื่อเร็วเกินไป กรรมฐานจะไม่แจ่มแจ้ง ไม่นำมาซึ่งคุณวิเศษ

เปรียบเหมือนบุรุษที่เดินทางอันมีกำหนด ๓ โยชน์ เดินกลับไปกลับมาอย่างรวดเร็วได้ถึง ๗ ครั้ง ก็จะสังเกตสิ่งใดไม่ทัน เวลาถูกถามก็จะต้องกลับไปดูอีก ฉะนั้น

ข้อว่า ห้ามความฟุ้งซ่านนั้น คือ ไม่ให้จิตคิดไปในภายนอก เพราะเมื่อจิตคิดไปในภายนอก กรรมฐานก็จะหายไป เหมือนบุรุษที่เดินใกล้เหวซึ่งเป็นทางพอจุรอยเดียว เมื่อไม่สังเกตรอยที่ตนเหยียบลงไป มัวแต่เหลียวดูข้างโน้นข้างนี้ เท้าก็จะพลาดจะตกเหวตาย ฉะนั้น

ข้อว่า ล่วงบัญญัติเสียนั้น คือ ควรตั้งจิตไว้ว่า การบัญญัติว่า ผม ขนเป็นต้นนี้ เป็นของน่าเกลียด แล้วให้นึกปล่อยคำบัญญัติเรียกนั้นเสีย ให้คิดอยู่แต่เพียงว่าน่าเกลียด ๆ เท่านั้น ข้อนี้มีอุปมาว่า คนทั้งหลายได้เห็นบ่อน้ำในป่าในเวลาหาน้ำยาก ก็ทำสิ่งใดสิ่งหนึ่งให้เป็นเครื่องหมาย มีใบตาลเป็นต้นไว้ในที่นั้น แล้วก็มาอาบน้ำดื่มน้ำในที่นั้นด้วยเครื่องหมายนั้น เมื่อใดรอยที่คนเหล่านั้นมาเนือง ๆ ปรากฏ เมื่อนั้นก็ไม่ต้องจำเครื่องหมายไปอาบน้ำดื่มน้ำในที่นั้นได้ ในขณะที่ตนประสงค์ ฉันใด เมื่อกระทำไว้ในใจตามชื่อที่เรียกว่า ผม ขน เป็นต้นเสียก่อนแล้ว ความเป็นของน่าเกลียดก็จะปรากฏ เมื่อความเป็นของน่าเกลียดปรากฏแล้ว ก็ควรปล่อยชื่อที่เรียกนั้นเสีย ควรนึกแต่เพียงว่า น่าเกลียด ๆ

คำว่า ปล่อยลำดับนั้น คือ ส่วนใด ๆ ไม่ปรากฏ ก็ควรนึกปล่อยส่วนนั้น ๆ เสีย สำหรับผู้เริ่มเจริญกรรมฐานข้อนี้ เมื่อกระทำไว้ในใจว่า ผม ดังนี้ การกระทำไว้ในใจ ก็จะแล่นไปจรดส่วนที่สุดว่า มูตร เมื่อกระทำไว้ในใจว่า มูตร การกระทำไว้ในใจ ก็จะแล่นไปจรดเบื้องต้นว่า ผม เมื่อเป็นอย่างนั้น บางส่วนก็ปรากฏ บางส่วนก็ไม่ปรากฏ เพราะฉะนั้น ส่วนใด ๆ ปรากฏ ก็ควรนึกถึงแต่ส่วนนั้น ๆ ตราบใด เมื่อส่วนทั้ง ๒ ปรากฏขึ้นแล้ว ส่วนหนึ่งในส่วนทั้ง ๒ ก็จะปรากฏชัดขึ้น เมื่อกระทำส่วนที่ปรากฏไว้ในใจเนือง ๆ อย่างนั้นแล้ว ทำให้เกิดความแน่วแน่

คำว่า ความแน่วแน่นั้น หมายความแน่วแน่ในส่วนหนึ่ง ๆ มีผมเป็นต้น

คำว่า พระสูตรทั้ง ๓ นั้น คือ ให้นึกถึงพระสูตรทั้ง ๓ ที่ว่าด้วย ภิกษุผู้ประกอบเนือง ๆ ซึ่งอธิจิต ควรกระทำไว้ในใจซึ่งนิมิต ๓ อันได้แก่สมาธินิมิต ปัคคหนิมิต อเบกขานิมิต ตามเวลา ดังนี้ ๑ พระสูตรที่ว่าด้วยความเย็น ๑ พระสูตรที่ว่าด้วยโพชฌงค์ ๑ ฯ พระสูตรทั้ง ๓ นี้ ล้วนแต่เป็นเครื่องช่วยให้สำเร็จกรรมฐานบทนั้นทั้งนั้น

ก็กรรมฐานบทนี้ มีกล่าวไว้ละเอียดในคัมภีร์วิสุทธิมรรคแล้ว ส่วนในเทศนากัณฑ์นี้ ได้ยกจากคัมภีร์วิสุทธิมรรคมาแสดงไว้โดยย่อ พอเป็นอุปนิสัยของผู้ฟังทั้งหลายเท่านั้น จึงเป็นอันว่า จบเทศนาคัมภีร์นี้เพียงเท่านี้

เทสนาวสาเน ในที่สุดแห่งเทศนาคัมภีร์อังคุตตรนิกาย เอกนิบาตนี้ อาตมภาพขออำนวยพรแก่ท่านผู้สร้าง ผู้ฟังทั้งหลาย ตลอดถึงสรรพสัตว์ทุกถ้วนหน้า กล่าวคือขอให้ท่านผู้สร้างผู้ฟัง และสรรพสัตว์ทั้งหลาย จงได้ประสบแต่ความสุขความเจริญ ทั้งในชาตินี้ชาติหน้า จงทุกทิพาราตรีกาล.

เอวํ ก็มี ด้วยประการฉะนี้ ฯ

จบ เอกนิบาต อังคุตตรนิกาย ๑๓๐ กัณฑ์

ต่อ ทุกนิบาต อังคุตตรนิกาย ๓๐ กัณฑ์

กัณฑ์ที่ ๑
คัมภีร์อังคุตตรนิกาย ทุกนิบาต
ว่าด้วยโทษ ๒ อย่างเป็นต้น

เอวมฺเม สุตํ ฯ เอกํ สมยํ ภควา สาวตฺถิยํ วิหรติ เชตวเน อนาถปิณฺฑิกสฺส อาราเม. ตตฺร โข ภควา ภิกฺขู อามนฺเตสีติ.

ณ บัดนี้ อาตมภาพจักได้แสดงคัมภีร์อังคุตตรนิกาย ทุกนิบาต กัณฑ์ที่ ๑ ว่าด้วยโทษ ๒ อย่างเป็นต้น สืบต่อไป เพื่อให้เป็นประโยชน์แก่พระพุทธศาสนา และพุทธศาสนิกชนทั้งหลาย ตลอดกาลนานหาประมาณมิได้

บาล

คำเนินความตามวาระพระบาลี อันมีในพระสูตรที่ ๑ แห่งวรรคที่ ๑ ในคัมภีร์อังคุตตรนิกาย ทุกนิบาต ปฐมปัณณาสก์นั้นว่า ข้าพเจ้าผู้ชื่อว่าอานนท์ ได้สดับมาแล้วอย่างนี้ กล่าวคือ ครั้งหนึ่ง สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า ประทับอยู่ที่อารามแห่งอนาถบิณฑิกเศรษฐี อันมีนามว่าพระเชตวนาราม ใกล้กรุงสาวัตถี ฯ ในคราวนั้น สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าได้ทรงแสดงธรรมแก่ภิกษุทั้งหลายว่า ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย โทษมีอยู่ ๒ ประการ คือ โทษในอัตภาพนี้ ๑ โทษในภายภาคหน้า ๑

โทษในอัตภาพนี้นั้นได้ แก่สิ่งใด ได้แก่การที่บุคคลบางคนย่อมเห็นโจรที่พวกราชบุรุษจับไปลงโทษต่าง ๆ คือ เฆี่ยนด้วยหวายบ้าง เฆี่ยนด้วยแส้บ้าง เฆี่ยนด้วยไม้สั้นบ้าง ตัดมือบ้าง ตัดเท้าบ้าง ตัดทั้งมือทั้งเท้าบ้าง ตัดหูบ้าง ตัดจมูกบ้าง ตัดทั้งหูทั้งจมูกบ้าง ถลกหนังศีรษะขึ้นแล้วคิบก้อนเหล็กแดงวางลงบนกะโหลกศีรษะบ้าง ถลกหนังตั้งแต่หมวกหูทั้ง ๒ กับหลุมคอลงไปผูกผมให้เป็นขอด แล้วม้วนด้วยไม้เลกขึ้น หนังก็ถลกขึ้น

พร้อมกับผม แล้วถูกกะโหลกศีรษะด้วยกรวดหยาบ ๆ ทำให้แลเห็นกะโหลกศีรษะขาวเหมือนหอยสังข์บ้าง งัดปากขึ้นด้วยขอเหล็กใส่เปลวประทีปเข้าไปในปาก ใช้สว่านเจาะปากตั้งแต่หมวกหูทั้ง ๒ ไป แล้วถ่มโลหิตไหลออกเต็มปากบ้าง เอาผ้าขริวชุบน้ำมันพันตัวแล้วจุดไฟบ้าง ใช้ผ้าขริวชุบน้ำมันพันมือแล้วจุดไฟแทนดวงประทีปบ้าง ถลกหนังตั้งแต่ท้ายทอยลงไปจนถึงข้อเท้า แล้วม้วนเข้าด้วยเชือกจูงให้วิ่งไปบ้าง ถลกหนังลงไปกองไว้ที่สะเอวเสียตอนหนึ่ง ถลกจากสะเอวลงไปกองไว้ที่ข้อเท้าเสียกองหนึ่ง ให้ทำเป็นเหมือนมีผ้าเปลือกปออยู่ข้างล่างข้างบนบ้าง เสียบข้อศอกทั้งสองเข้ากับเข่าทั้งสองลงที่พื้นด้วยหลาวเหล็ก แล้วจุดไฟบ้าง ใช้เบ็ดเกี่ยวหนัง เนื้อ เอ็น ดึงลากออกมาบ้าง ใช้มีดคม ๆ ตัดร่างกายทั้งสิ้นออกทีละก้อน ๆ เท่าเงินกหาปณะบ้าง พันแทงตลอดตัว แล้วราดด้วยน้ำแสบน้ำเค็มบ้าง ให้นอนตะแคงข้างเดียว แล้วแทงช่องหูด้วยหลาวเหล็กให้ทะลุลงไปพื้นดินให้ติดแน่น แล้วจับเท้าดึงไปมาบ้าง ตัดผิวหนังทุบกระดูกให้แตกด้วยลูกหินบด แล้วจับที่ผมยกขึ้นให้มีเนื้อเป็นกอง แล้วพันไว้ด้วยผมบ้าง รดด้วยน้ำมันเดือด ๆ บ้าง ให้สุนัขกัดกินทั้งเป็นบ้าง ให้นอนบนหลาวบ้าง ตัดศีรษะด้วยดาบบ้าง บุรุษผู้ได้เห็นนั้นก็คิดว่า โจรที่ถูกราชอาญาเช่นนี้ เพราะบาปกรรมเช่นใด ถ้าเราทำบาปกรรมเช่นนั้น เราก็จะถูกราชอาญาเช่นนี้ แล้วผู้ที่เห็นนั้นก็กลัวต่อโทษในอัตภาพนี้ ไม่ปล้นสะดม แย่งชิงทรัพย์ของผู้อื่น อันนี้แหละเรียกว่าสิ่งที่เป็นโทษในอัตภาพนี้

ก็โทษในภายภาคหน้านั้น ได้แก่สิ่งใด ? ได้แก่ผลแห่งกายทุจริต วจีทุจริต มโนทุจริตที่ไม่ดี บางคนพิจารณาเห็นว่า กายทุจริต วจีทุจริต มโนทุจริต ย่อมมีผลไม่ดี ถ้าเราประพฤติเราก็จะตายไปเกิดในอบายทุคติ วินิบาต นรก เขากลัวโทษในภายหน้าแล้วก็ละกายทุจริต อบรมกายสุจริต ละวจีทุจริต อบรมวจีสุจริต ละมโนทุจริต อบรมมโนสุจริต รักษาตนให้บริสุทธิ์ อันนี้แหละเรียกว่าโทษในภายหน้า ๆ เพราะฉะนั้นแหละภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลายควรหัดคิดว่า เราจะกลัวต่อโทษใน

อัตภาพนี้และในภายหน้า เราจะเป็นผู้กลัวโทษ จักเป็นผู้เห็นภัยแห่งโทษดังนี้

อรรถกถา

ในอรรถกถาว่า คำว่า รักษาตนให้บริสุทธิ์นั้น มีคำอธิบายว่า ความบริสุทธิ์มีอยู่ ๒ อย่าง คือ ความบริสุทธิ์โดยปริยาย ๑ ความบริสุทธิ์โดยนิปริยาย ๑ ฯ บุคคลชื่อว่ารักษาตนให้บริสุทธิ์ ด้วยสรณคมน์และศีล ๕ ศีล ๑๐ ปาริสุทธิศีล ๔ ปฐมฌาน ทุติยฌาน ตติยฌาน จตุตถฌาน อากาสานัญจายตนะ วิญญาณัญจายตนะ อากิญจัญญายตนะ เนวสัญญานาสัญญายตนะ โสดาปัตติมรรค โสดาปัตติผล สกทาคามิมรรค สกทาคามิผล อนาคามิมรรค อนาคามิผล อรหัตมรรค โดยปริยาย ส่วนผู้ตั้งอยู่ในอรหัตผล ถึงแม้ว่าจะให้ขันธ์ ๕ ซึ่งมีรากอันขาดแล้วเป็นไปอยู่ก็ดี ให้กินให้ดื่มก็ดี ให้นั่งให้นอนก็ดี ก็ควรทราบว่ารักษาตนให้บริสุทธิ์โดยนิปริยาย ดังนี้

บาลี

ต่อนี้ไป เป็นเนื้อความในพระสูตรที่ ๒ ว่า สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าได้ทรงแสดงไว้ว่า ความเพียรมีอยู่ ๒ ประการ ที่ทำได้ยากในโลก คือ ความเพียรของคฤหัสถ์ผู้ครองเรือน ที่จะถวายจีวร บิณฑบาต เสนาสนะ คิลานปัจจัย เภสัชบริขาร ๑ ความเพียรของบรรพชิตที่จะให้สละอุปธิกิเลสทั้งปวง ๑ ฯ ความเพียรทั้ง ๒ อย่างนี้ ความเพียรสำหรับสละอุปธิกิเลสทั้งปวง เป็นความเพียรที่เยี่ยมยอด ฯ เพราะฉะนั้นแหละ ภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลายควรหัดนึกว่า เราจะตั้งความเพียรสำหรับสละอุปธิกิเลสทั้งปวง ดังนี้

อรรถกถา

ในอรรถกถาว่า การทำคฤหัสถ์ได้ผ้าเก่าแม้เพียง ๔ ศอกกำ ได้ข้าวสารเพียง ๑ ชองมือกำ ได้บรรณศาลาเพียง ๔ ศอกกำ ได้ของอย่างใดอย่างหนึ่งมีเนยใสเนยข้นเป็นต้นกำ แล้วจะกล่าวว่า ท่านทั้งหลายจงให้แก่บุคคลนี้ดังนี้กำ จะนำออกให้กำ ก็เป็นของทำได้ยาก เปรียบเหมือนเข้าสู่สงครามอันติดพันกันฉะนั้น เพราะฉะนั้น สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าจึงตรัสว่า ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย บัณฑิตทั้งหลายกล่าวว่า การให้ทานและการรบกันเป็นของเสมอกัน คือ บุคคลน้อยชนะบุคคลมากกำ ถ้าผู้มีศรัทธา ถึงแม้มีของน้อยก็ให้ทานได้ เพราะฉะนั้น ผู้มีศรัทธานั้นจึงมีความสุขในโลกหน้า ดังนี้ ฯ คำว่า บรรพชิตนั้น ได้แก่ผู้เว้นจากกิจของคฤหัสถ์ มีการทำนาและเลี้ยงโคเป็นต้น ฯ คำว่า อุปธินั้น ได้แก่ขันธ์ ๑ กิเลส ๑ อภิสังขาร ๑ การกระทำความเพียรอันประกอบด้วยวิปัสสนา และมรรค เพื่อนิพพานอันได้แก่สละอุปธิทั้งหลาย คือ สละขันธ์ สละกิเลส สละอภิสังขาร ย่อมเป็นของทำได้ยาก ดังนี้

บาลี

ต่อนี้ไป เป็นเนื้อความในพระสูตรที่ ๓ ว่า สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าทรงแสดงไว้ว่า ตปนียธรรม คือสิ่งที่ทำให้เกิดความเดือดร้อนมีอย่ ๒ ประการ ได้แก่การที่บางคนได้ทำกายทุจริตไว้ ไม่ได้ทำกายสุจริตไว้ ได้ทำวจีทุจริตไว้ ไม่ได้ทำวจีสุจริตไว้ ได้ทำมโนทุจริตไว้ ไม่ได้ทำมโนสุจริตไว้ แล้วเขาก็เดือดร้อนว่า เราได้ทำแต่กายทุจริตไว้ ไม่ได้ทำกายสุจริตไว้ ได้ทำแต่วจีทุจริตไว้ ไม่ได้ทำวจีสุจริตไว้ ได้ทำแต่มโนทุจริตไว้ ไม่ได้ทำมโนสุจริตไว้ ดังนี้

ในอรรถกถาว่า สิ่งเหล่าใดทำให้เดือดร้อน คือ ทำให้เศร้าโศกทั้งในชาตินี้และชาติหน้า สิ่งเหล่านั้นเรียกว่าตปนียธรรม แปลว่า สิ่งที่ทำให้เดือดร้อน ฯ ผู้ที่กระทำกายทุจริตไว้แล้ว ย่อมร้อนใจในภายหลัง ดังนันทยักษ์และนันทมาณพ นันทโคฆาต พระเทวทัต พี่น้องชาย ๒ คน เป็นอาหารณ์ กล่าวคือ พี่น้องชาย ๒ คนนั้น ได้ฆ่าแม่โคแล้ว แบ่งเนื้อให้เป็น ๒ ส่วน น้องชายได้บอกพี่ชายว่า เด็กของฉันมีอยู่มาก จงให้ไส้ใหญ่เหล่านี้แก่ฉัน พี่ชายก็ว่า ได้แบ่งเนื้อทั้งปวงเป็น ๒ ส่วนแล้ว จักเอาอะไรอีก จึงตีน้องชายให้ล้มลงแล้วก็ไป ครั้นไปสักครู่หนึ่ง แล้วจึงกลับมาดู เห็นน้องชายตายแล้วก็เกิดความเสียใจว่า เราได้ทำกรรมหนักเสียแล้ว แล้วก็เกิดความเสียใจยิ่งขึ้น ไม่ว่าจะยืนหรือนั่งอยู่ในที่ไหน ก็นึกถึงแต่สิ่งนั้น ไม่มีความสบายใจเลย ข้าวน้ำที่บุรุษนั้นบริโภคลงไป ก็ไม่มีประโยชน์แก่ร่างกาย บุรุษนั้นได้ผอมลงไปเหลือแต่หนังหุ้มกระดูก มีพระเถระเจาองค์หนึ่ง พบบุรุษนั้นแล้วถามขนวา อุบาสก เธอก็มีข้าวน้ำมาก แต่ร่างกายของเธอเหลือแต่หนังห้มกระดูก เธอมีสิ่งเสียใจอย่างไรหรือ บุรุษนั้นก็ตอบว่ามี แล้วก็เล่าเรื่องนั้นให้ฟัง พระเถระเจ้ากล่าวว่า อุบาสกได้ทำกรรมหนักเสียแล้ว ได้ทำผิดต่อผู้ไม่มีความผิดเสียแล้ว บุรุษนั้นตายด้วยความเสียใจนั้นแล้ว ก็ไปเกิดในนรก ฯ ส่วนผู้เดือดร้อนด้วยวจีทุจริตนั้น มีสุปปพุทธสักยะ และพระโกกาลิกภิกษุ นางจิญจมาณวิกาเป็นต้น ดังนี้

ธัมมัฏฐาธิบาย

ในอรรถาธิบายว่า ความเดือดร้อน ๒ อย่าง คือ ความร้อนใจ เสียใจ ๒ อย่างนั้น เมื่อพึงดูตามพระสูตรที่แสดงไว้แล้วนั้น ก็เห็นเป็น ๓ ไป เพราะว่า ในพระสูตรได้กล่าวไว้ว่า บางคนได้ทำกายทุจริต ไม่ได้ทำกายสุจริต ได้ทำวจีทุจริต ไม่ได้ทำวจีสุจริต ได้ทำมโนทุจริต ไม่ได้ทำมโนสุจริต เขาก็ร้อนใจว่า เราได้แต่ทำกายทุจริต ไม่ได้ทำกาย-

สุจริต เราได้ทำวจีทุจริต ไม่ได้ทำวจีสุจริต เราได้ทำมโนทุจริต ไม่ได้ทำมโนสุจริต ดังนี้ เพราะฉะนั้น จึงจักบอกไว้ว่า ที่ว่า ๓ นั้น คือ ความร้อนใจในภายหลังด้วยการกระทำ ๑ ด้วยการไม่ได้กระทำ ๑ ฯ ความร้อนใจในภายหลังด้วยการกระทำนั้น ได้แก่ด้วยการกระทำทจริตทั้ง ๓ ฯ ความร้อนใจในภายหลังด้วยการไม่ได้กระทำนั้น คือ ด้วยการไม่ได้ทำสุจริตทั้ง ๓ ดังนี้

บาลี

ต่อนี้ไป เป็นเนื้อความในพระสูตรที่ ๔ ว่า อตปนียธรรม คือ สิ่งที่ไม่ทำให้เดือดร้อน มีอยู่ ๒ ประการ ได้แก่การที่บางคนได้ทำกายสุจริตไว้ ไม่ได้ทำกายทุจริตไว้ ได้ทำวจีสุจริตไว้ ไม่ได้ทำวจีทุจริตไว้ ได้ทำมโนสุจริตไว้ ไม่ได้ทำมโนทุจริตไว้ เขาก็ไม่ร้อนใจว่า เราได้ทำกายสุจริตไว้ ไม่ได้ทำกายทุจริตไว้ เราได้ทำวจีสุจริตไว้ ไม่ได้ทำวจีทุจริตไว้ ได้ทำมโนสุจริตไว้ ไม่ได้ทำมโนทุจริตไว้ ดังนี้

อรรถกถา

ในอรรถกถาว่า พระสูตรที่ ๕ นี้ มีเนื้อความต้นทั้งนั้น ดังนี้ เพราะฉะนั้น จึงจักได้ยกเอาเนื้อความในพระสูตรนี้มาอธิบายออกไปอีกว่า สิ่งใดไม่ทำให้ร้อนใจในภายหลัง สิ่งนั้นเรียกว่า อตปนียธรรม ก็สิ่งนั้นได้แก่อะไร ได้แก่การทำและการไม่ทำ ดังที่ว่ามาแล้วข้างต้นนั้น การทำนั้น ได้แก่การทำสุจริตทั้ง ๓ การไม่ทำนั้น ได้แก่การไม่ทำทุจริตทั้ง ๓ ดังนี้ เพราะฉะนั้น ผู้ที่ไม่ต้องการให้ร้อนใจในภายหลัง ให้เสียใจในภายหลัง จึงควรทำแต่สุจริตด้วยกาย วาจา จิต ไม่ควรทำทุจริตอย่างใดอย่างหนึ่งเป็นอันขาด แต่ว่าคนโง่เขลาหรือคนพาล ย่อมชอบกระทำทุจริต เห็นว่าทุจริตเป็นของดี เพราะฉะนั้น ผู้ที่ได้ทำโทษทุกข์ภัยต่าง ๆ อย่างที่เราทั้งหลายเห็นอยู่นี้ โดยมากเป็นพวกโง่เขลา เป็นพวก

พาลทั้งนั้น หากจะมีคำถามว่า พวกที่ได้ศึกษาเล่าเรียนมากก็มีอยู่ในจำพวกนี้ จะเรียกจำพวกนี้ว่าเป็นผู้โง่เขลาอย่างไร มีคำแก้ว่า การเล่าเรียนมากนั้นเป็นส่วนหนึ่ง ความโง่เขลานั้นเป็นส่วนหนึ่ง คือ การทำทุจริตทั้งสิ้น เป็นการทำด้วยความโง่เขลาทั้งนั้น ผู้ได้เล่าเรียนน้อยก็ตาม ถ้าทำแต่สุจริตก็เรียกว่าผู้ฉลาด คือ ผู้รู้จักเหตุผลว่าการทำดีย่อมมีผลดี ดังนี้ สันเนื่องความในเทศนากัณฑ์นี้ เพียงเท่านี้.

เอวํ ก็มี ด้วยประการฉะนี้ ฯ

กัณฑ์ที่ ๒

คัมภีร์อังคุตตรนิกาย ทุกนิบาต

ว่าด้วยธรรมอย่างละ ๒ ในพระสูตรที่ ๕ เป็นต้น

ทฺวินฺนาหํ ภิกฺขเว ธมฺมานํ อปญฺญาสิ ยา จ อสนฺตุฏฺฐิตา กุสเลสุ ธมฺเมสุ ยา จ อปฺปฏิวาณิตา ปธานสฺมินฺติ.

ณ บัดนี้ อาตมภาพจักได้แสดงคัมภีร์อังคุตตรนิกาย ทุกนิบาต กัณฑ์ที่ ๒ ว่าด้วยธรรมอย่างละ ๒ ในพระสูตรที่ ๕ เป็นต้น สืบต่อไป เพื่อให้เป็นประโยชน์แก่พระพุทธศาสนา และพุทธศาสนิกชนทั้งหลาย ตลอดกาลนาน หาประมาณมิได้

บาลี

ดำเนินความตามวาระพระบาลี อันมีในพระสูตรที่ ๕ แห่งวรรคที่ ๑ ว่า สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า ได้ทรงแสดงไว้ว่า เรารู้จักธรรม ๒ ประการ คือ ความไม่รู้จักเพียงพอในกุศลธรรม ๑ ความไม่ท้อถอยในความเพียร ๑ ฯ ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย เราได้ตั้งความเพียรไว้ไม่ท้อถอยว่า ถึงจะยังมีเหลือแต่หนัง เอ็น กระดูก ส่วนเนื้อและเลือด จะเหือดแห้ง

ไปก็ตามที สิ่งใดที่เราควรถึงด้วยเรี่ยวแรงแห่งบุรุษ ด้วยความบากบั่นแห่งบุรุษ เรายังไม่ถึงสิ่งนั้น ก็ยังจะไม่หยุดความเพียร ดังนี้ แล้วเราก็ได้บรรลุซึ่งความรู้ด้วยความไม่ประมาท ได้บรรลุความปลอดโปร่งจากเครื่องเกาะเกี่ยวอย่างเยี่ยมด้วยความไม่ประมาท ฯ ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ถึงแม้ว่า พวกเธอก็จงตั้งความเพียรโดยไม่ท้อใจว่า จะเหลือแต่หนัง เอ็น กระดูก ส่วนเลือดและเนื้อ จะเหือดแห้งไปก็ตามที สิ่งใดที่ควรถึงด้วยเรี่ยวแรงแห่งบุรุษ ด้วยความเพียรแห่งบุรุษ ด้วยความบากบั่นแห่งบุรุษ เรายังไม่ถึงสิ่งนั้น ก็จะยังไม่หยุดความเพียร ดังนี้ ไม่ช้าพวกเธอก็จะได้สำเร็จที่สุดแห่งพรหมจรรย์อย่างเยี่ยม ซึ่งเป็นที่ต้องการของกุลบุตรทั้งหลายผู้บรรพชา ฯ เพราะฉะนั้นแหละภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลายควรหัดนี่กว่า เราจักตั้งความเพียรโดยไม่ท้อใจว่า จะเหลือแต่ หนัง เอ็น กระดูก ส่วนเลือดและเนื้อ จะเหือดแห้งไปก็ตามที สิ่งใดที่เราควรถึงด้วยเรี่ยวแรงแห่งบุรุษ ด้วยความเพียรแห่งบุรุษ ด้วยความบากบั่นแห่งบุรุษ เมื่อยังไม่ถึงสิ่งนั้น เราก็จะยังไม่หยุดความเพียร ดังนี้

อรรถกถา

ในอรรถกถาว่า ความไม่รู้จักเพียงพอในกุศลธรรมทั้งหลายนั้น คือ พระพุทธองค์ได้ตรัสไว้ว่า เราเป็นผู้ไม่รู้จักเพียงพอ ด้วยคุณธรรมสักว่านิมิตในฌาน หรือนิมิตในโอกาส เราก็ได้ทำให้เกิดอรหัตมรรค ฯ อรหัตมรรคนั้น ยังไม่เกิดตราบใด เราก็ไม่รู้จักเพียงพออย่างนั้น ฯ เมื่อพระพุทธองค์จะทรงแสดงว่า เราเป็นผู้ไม่เบื่อหน่ายในความเพียร ได้ตั้งอยู่ในความไม่ย่อท้อ ได้กระทำสิ่งที่ควรกระทำในความเพียร ดังนี้ จึงได้ตรัสถามถึงความไม่ย่อท้อ โดยอธิบายว่า ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย เราผู้ตั้งอยู่ในความไม่ย่อท้อ ผู้ต้องการความเป็นผู้รู้สิ่งทั้งปวง ในเวลายังเป็นโพธิสัตว์อยู่ ก็ได้กระทำความเพียรนั้น ฯ เมื่อจะทรงแสดงความเพียรนั้น จึงได้ทรงแสดงถึงหนังเป็นต้น ฯ คำว่า ด้วยเรี่ยวแรงแห่งบุรุษนั้น

หมายกำหนดแห่งความรู้ของบุรุษ ฯ คำว่า ความบากบั่นของบุรุษนั้น หมายความเพียรในความรู้ ความบากบั่นในความรู้ ฯ ความเพียรอันนี้ หมายความเพียรซึ่งประกอบด้วยองค์ ๔ คือ คำว่า หนังเป็นองค์อัน ๑ เอ็นเป็นองค์อัน ๑ กระดูกเป็นองค์อัน ๑ เนื้อและเลือดเป็นองค์อัน ๑ ฯ ความเพียรประกอบด้วยองค์ ๔ นี้ เป็นความเพียรอย่างแรงกล้า เป็นความเพียรที่มั่นคง เป็นปฏิปทาที่พระพุทธองค์ทรงประพฤติมา ในเวลาประทับ ณ โพธิบัลลังก์ ฯ ผลที่ได้จากความเพียรประกอบด้วยองค์ ๔ นั้น คือ มรรคญาณ ๔ สัพพัญญุตญาณ ๑ ฯ สิ่งทั้ง ๒ นี้ ผู้ประมาทมัวเมาไม่อาจสำเร็จได้ ฯ ไม่ใช่แต่ได้สำเร็จความรู้เท่านั้น ถึงแม้ว่าความปลอดโปร่งจากเครื่องเกาะเกี่ยวอย่างเยี่ยม ซึ่งได้แก่อรหัตผล และนิพพาน พระพุทธองค์ก็ทรงได้ด้วยความไม่ประมาท แล้วทรงชักชวนให้ภิกษุทั้งหลาย ทำความเพียรประกอบด้วยองค์ ๔ นั้น และตรัสว่า เมื่อเธอทั้งหลาย ทำความเพียรประกอบด้วยองค์ ๔ แล้ว จะถึงที่สุดแห่งพรหมจรรย์ คือ จะสำเร็จซึ่งอริยผล อันเป็นที่สุดแห่งมรรคพรหมจรรย์ เพราะฉะนั้น ความเพียรประกอบด้วยองค์ ๔ นี้ จึงเป็นความเพียรมีคุณมาก ดังนี้

ธัมมัตถาธิบาย

ในอรรถาธิบายว่า ความเพียรประกอบด้วยองค์ ๔ นั้น ได้แก่ความตั้งใจไว้มั่นคงว่า ถึงหนังจะเหือดแห้งไป เส้นเอ็นจะแห้งเหี่ยวไป เนื้อและเลือดจะเหือดแห้งไป ยังเหลือแต่กระดูกก็ตาม สิ่งใดที่บุคคลควรบรรลุแห่งบุรุษ ด้วยความเพียรแห่งบุรุษ เรายังไม่ถึงสิ่งนั้น ก็จักไม่หยุดความเพียร ดังนี้ ฯ ความเพียร ๔ อย่างนี้ เป็นความเพียรอย่างแรงกล้า สามารถให้สำเร็จอริยมรรค อริยผล ได้ดังปรารถนา เพราะฉะนั้น ให้ผู้ฟังทั้งหลายเข้าใจว่า สิ่งต่าง ๆ ซึ่งต่ำกว่าอริยมรรค อริยผล เมื่อบุคคลตั้งใจกระทำด้วยความเพียร ประกอบด้วยองค์ ๔ นี้ เป็นต้องสำเร็จทั้งนั้น เว้นได้แต่จะสิ้นชีวิตเสียก่อนเท่านั้น แต่ว่าผลอันเป็น

โกลิยะกับผลอันเป็นโลกุตตระย่อมเป็นของต่างกัน ด้วยการกระทำ คือ กระทำด้วยกายและใจ ดังนี้

บาลี

ในพระสูตรที่ ๖ ว่า สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าทรงแสดงไว้ว่า ธรรมมีอยู่ ๒ ประการ คือ การเห็นคุณในสิ่งที่ให้เกิดสังโยชน์ ๑ การเห็นความเบื่อหน่ายในสิ่งที่ทำให้เกิดสังโยชน์ ๑ ฯ ผู้ที่เห็นคุณในสิ่งที่ให้เกิดสังโยชน์ย่อมไม่ละราคะ โทสะ โมหะ เพราะเหตุที่ไม่ละราคะ โทสะ โมหะ ก็ไม่พ้นจากชาติ ชรา มรณะ โสกะ ปริเทวะ ทุกข์ โทมนัส อุปายาส เรากล่าวว่า เขาไม่พ้นจากทุกข์ ฯ ผู้ที่เห็นความเบื่อหน่ายในสิ่งที่ให้เกิดสังโยชน์ ย่อมละราคะ โทสะ โมหะ ได้ เพราะเหตุที่ละราคะ โทสะ โมหะ ก็ย่อมพ้นจากชาติ ชรา มรณะ โสกะ ปริเทวะ ทุกข์ โทมนัส อุปายาส เรากล่าวว่า เขาพ้นจากทุกข์ ดังนี้

อรรถกถา

ในอรรถกถาว่า ธรรมอันเป็นเหตุให้เกิดสังโยชน์นั้น ได้แก่ธรรมในภูมิ ๓ ซึ่งเป็นปัจจัยแห่งสังโยชน์ ๑๐ ฯ คำว่า เล็งเห็นคุณนั้น คือ เล็งเห็นว่าเป็นคุณ คำว่า เล็งเห็นความเบื่อหน่ายนั้น คือ เล็งเห็นด้วยอำนาจความเบื่อหน่าย ด้วยอำนาจอยากไปให้พ้น คำว่า จากชาตินั้น คือ จากการเกิดในขันธ์ คำว่า จากชรา คือ จากความแก่รอบแห่งขันธ์ คำว่า จากมรณะ คือ จากความแตกแห่งขันธ์ คำว่า จากโสกะ คือ จากความเศร้าใจ อันมีการตรอมใจเป็นลักษณะ คำว่า จากปริเทวะ คือ จากความบ่นเพ้อ อันมีการพูดเพ้อไปด้วยอาศัยสิ่งนั้นเป็นลักษณะ คำว่า จากทุกข์ คือ จากความลำบากกาย คำว่า จากโทมนัส คือ จากความลำบากใจ คำว่า จากอุปายาส คือ จากความอึดอัดใจอย่างยิ่ง ดังนี้

บาลี

ในพระสูตรที่ ๗ ว่า ธรรมดำมีอยู่ ๒ ประการ คือ อหิริกะ ความไม่ละอาย ๑ อโนตตัปปะ ความไม่เกรงกลัว ๑

อรรถกถา

ในอรรถกถาว่า ที่เรียกว่าดำนั้น เพราะมีสีดำ มิแต่นำเข้าไปด้วยความเป็นสีดำก็ใช่ ธรรมที่เป็นอกุศลทั้งสิ้น ชื่อว่าธรรมดำทั้งนั้น เพราะให้สำเร็จความเป็นของดำตามหน้าที่ของตน ด้วยว่าจิตย่อมไม่ผ่องใส ด้วยความเกิดแห่งธรรมดำเหล่านั้น คำว่า อหิริกะนั้น แปลว่า ความไม่มีหิริ คำว่า อโนตตัปปะ แปลว่า ความไม่สะดุ้ง ดังนี้

ธัมมัตถาธิบาย

ในอรรถาธิบายว่า ธรรม ๒ ประการ คือ อหิริกะ ชื่งได้แก่ความไม่มีหิริ คือ ความไม่ละอาย และอโนตตัปปะ ชื่งได้แก่ความไม่สะดุ้ง คือ ความไม่กลัวทั้ง ๒ อย่างนี้ หมายความไม่ละอายบาป ไม่ละอายความชั่ว ไม่กลัวบาป ไม่กลัวความชั่ว ฯ สิ่งทั้ง ๒ นี้ เรียกว่าธรรมดำ เพราะเมื่อสิ่งทั้ง ๒ นี้เกิดขึ้น ย่อมทำให้จิตไม่ผ่องใส ส่วนผลแห่งสิ่งทั้ง ๒ นี้ ก็เป็นผลดำ คือ เป็นทุกข์ ผู้ที่ไม่มีความละอายบาป ไม่มีความกลัวบาป เมื่อทำบาปแล้วย่อมได้ผลดำ คือ ทุกข์ ทั้งในเวลาเป็นและเวลาตาย ในเวลาเป็นก็ได้รับทุกข์ต่าง ๆ มีถูกจองจำ หรือริบยศลดตำแหน่งเป็นต้น เพราะฉะนั้น ทุกคนจึงควรหลีกเว้นชื่งความไม่ละอายบาป ความไม่กลัวบาปเสีย แต่ให้เข้าใจให้กว้าง ๆ ว่า บาปนั้น ได้แก่สิ่งที่ไม่ดีทั้งสิ้น สิ่งใดชื่งคนทั้งหลายถือว่าไม่ดี หรือนักปราชญ์ถือว่าไม่ดี สิ่งนั้น เรียกว่าบาปทั้งนั้น คำว่า บาป เมื่อจะแปลง่าย ๆ ก็ต้องแปลว่า ความชั่ว ความเลว ดังนี้

บาลี

ในพระสูตรที่ ๘ ว่า ธรรมขาวมีอยู่ ๒ ประการ คือ หิริ ความละอาย ๑ โอตตัปปะ ความเกรงกลัว ๑

อรรถกถา

ในอรรถกถาว่า คำว่า ขาวนั้น ไม่ได้หมายความว่ามีสีขาว แต่หมายความว่า เปรียบด้วยของขาวเท่านั้น อธิบายว่า กุศลธรรมทั้งสิ้นชื่อว่าธรรมขาวทั้งนั้น เพราะเมื่อกุศลธรรมทั้งสิ้นเกิดขึ้น จิตใจย่อมผ่องใส คำว่า หิรินั้น ได้แก่ลักษณะละอายต่อบาปความชั่ว คำว่า โอตตัปปะนั้น ได้แก่ลักษณะเกลียดความชั่ว คำใดที่ควรกล่าวโดยพิสดารในข้อนี้ คำนั้น ท่านกล่าวไว้แล้วในวิสุทธิมรรค ดังนี้

ต่อนี้ไป จะยกหิริโอตตัปปะ คัมภีร์ปรมัตถทีปนีว่า หิริมีภายในเป็นสมุฏฐาน โอตตัปปะมีภายนอกเป็นสมุฏฐาน ฯ หิริมีตนเป็นใหญ่ โอตตัปปะมีโลกเป็นใหญ่ ฯ หิริตั้งอยู่ด้วยสภาพความละอาย โอตตัปปะตั้งอยู่ด้วยสภาพความกลัว ฯ หิริมีความยำเกรงเชื่อฟังเป็นลักษณะ ส่วนโอตตัปปะมีความกลัวโทษ แลเห็นภัยเป็นลักษณะ

คำว่า หิริมีภายในเป็นสมุฏฐานนั้น คือ หิริมีขึ้นด้วยเหตุ ๔ ประการ อันได้แก่การนึกถึงชาติตระกูล ๑ นึกถึงอายุวัย ๑ นึกถึงความแกล้วกล้า ๑ นึกถึงความสดับเล่าเรียนมาก ๑ ฯ ข้อว่านั้น คืออย่างไร คือ บางคนนึกว่า การทำบาปนี้ไม่ใช่หน้าที่ของผู้มีชาติตระกูลดี เป็นหน้าที่ของผู้มีชาติตระกูลไม่ดี มีพรานเบ็ดเป็นต้น เราผู้มีชาติตระกูลดี จึงไม่สมควรทำบาปนี้ คิดดังนี้แล้วก็ละเว้นบาปนี้เสีย หิริมีภายในเป็นสมุฏฐาน ฯ บางคนคิดว่า การทำบาปนี้เป็นของคนหนุ่มสาว ไม่ใช่ของผู้อยู่ในวัยเช่นเรา คิดแล้วก็ไม่ทำบาปนั้น เรียกว่าหิริมีขึ้นด้วยนึกถึงอายุวัย ฯ บางคน

คิดว่า การทำบาปนี้ เป็นของผู้ไม่แกล้วกล้าสามารถ ไม่ใช่ของผู้แกล้วกล้าสามารถเช่นเรา คิดแล้วก็ละบาปนั้นเสีย เรียกว่าหิริมีขึ้นด้วยนึกถึงความแกล้วกล้า ฯ บางคนคิดว่า การทำบาปเป็นของคนอันธพาล ไม่ใช่ของบัณฑิตเช่นเรา เป็นของผู้ไม่ได้สดับเล่าเรียน ไม่ใช่ของผู้สดับเล่าเรียนของเรา คิดแล้วก็ละบาปนั้นเสีย เรียกว่าหิริมีขึ้นด้วยนึกถึงความสดับเล่าเรียนของตน ฯ ข้อที่ว่า โอตตัปปะมีภายนอกเป็นสมุฏฐานนั้น คือ บางคนคิดกลัวผู้อื่นจะติเตียน จึงไม่ทำบาป

ข้อว่า หิริมีตนเป็นใหญ่นั้น คือ บางคนไม่ทำบาป ด้วยถือว่าไม่สมควรแก่ตน ผู้มีความรู้ความดีอย่างนี้ ข้อว่า โอตตัปปะมีโลกเป็นใหญ่นั้น คือ บางคนไม่ทำบาปด้วยกลัวคนอื่นจะติเตียน คิดไปว่า ถ้าคนไม่รู้เห็นก็ต้องเทวดารู้เห็น หรือสมณพราหมณ์ผู้มีฤทธิ์ ตาทิพย์รู้เห็น ฯ ข้อว่า หิริตั้งอยู่ด้วยสภาพความละอายนั้น คือ หิรินั้น มีขึ้นตามสภาพของตน ข้อว่า โอตตัปปะตั้งอยู่ด้วยสภาพความกลัวนั้น คือ โอตตัปปะนั้น ตั้งอยู่ด้วยสภาพของตนเอง ฯ ข้อว่า หิริมีความยำเกรงเชื่อฟังเป็นลักษณะนั้น คือ บางคนยำเกรงเชื่อฟังซึ่งบิดามารดา ครูบาอาจารย์ หรือเพื่อนผู้มีศีลธรรมด้วยกัน แล้วก็นึกละอายไม่กล้าทำบาป ข้อว่า โอตตัปปะมีการกลัวโทษแลเห็นภัยเป็นลักษณะนั้น ได้แก่การกลัวจะได้รับโทษจากบาปนั้น ๆ จึงไม่กล้ากระทำบาปนั้น ๆ ดังนี้ ส่วนหิริความละอายต่อคน และโอตตัปปะความกลัวต่อคน ตามธรรมดาของมนุษย์นั้นจัดเป็นโลกบาล ส่วนหิริความละอายใจในเวลาจะทำบาป โอตตัปปะความกลัวต่อผลบาปนั้น เป็นกุศลธรรมชั้นสูง ที่จะให้พ้นจากอบายภูมิทั้ง ๔ จนกระทั่งให้ย่างขึ้นสู่ภูมิพระอริยเจ้า เป็นลำดับไป ดังนี้

บาลี

ในพระสูตรที่ ๘ ว่า ธรรมขาว ๒ ประการ คือ หิริ โอตตัปปะ ย่อมรักษาโลก คือ ถ้าไม่มีธรรมขาว ๒ ประการนี้ รักษาโลก โลกก็จะไม่ปรากฏว่า ผู้นั้นเป็นมารดา เป็นอาว์ เป็นป้า เป็นน้า เป็นภรรยาของอาจารย์

เป็นภรรยาของครู โลกจะถึงซึ่งความปะปนกันไป เหมือนกับแพะ แกะ ไก่ สุกร สุนัขบ้า สุนัขจิ้งจอก ฯ เพราะเหตุที่ธรรมขาว ๒ ประการนี้ รักษาโลกอยู่ โลกจึงปรากฏว่า ผู้นี้เป็นมารดา หรือเป็นอาว์ เป็นน้า เป็นบ้า เป็นภรรยาของอาจารย์ เป็นภรรยาของครู ดังนี้

อรรถกถา

ในอรรถกถาว่า คำว่า รักษาโลกนั้น คือ คุ้มครองโลกให้อยู่ในประเพณีอันดี คำว่า จะไม่ปรากฏว่า ใครเป็นมารดานั้น คือ จะไม่ปรากฏด้วยการเคารพยำเกรงว่า ผู้นี้เป็นมารดาผู้ทำตนให้เกิด ถึงแม้ในคำนอกนี้ก็เหมือนนี้นั่น คำที่เปรียบเหมือนแพะ แกะ เป็นต้นนั้น อธิบายว่า สัตว์ดิรัจฉานทั้งหลาย ย่อมไม่รู้จักเคารพยำเกรงว่า ผู้นี้เป็นมารดาของเรา หรือเป็นอาว์ของเรา เป็นน้า เป็นบ้า ของเรา ย่อมกระทำผิดต่อกันและกัน ดังนี้

ธัมมัตถาธิบาย

ในอรรถาธิบายว่า หิริ โอตตัปปะ ซึ่งเรียกว่าธรรมเป็นโลกบาล คือ เป็นเครื่องรักษาโลกนี้ หมายหิริ คือ ความละอายต่อการร่วมกัน ในระหว่างสตรีและบุรุษซึ่งไม่คู่ควรแก่กัน โดยเป็นมารดา หรืออาว์ หรือบ้า หรือภรรยาของอาจารย์ ภรรยาของครู โอตตัปปะนั้น ก็หมายความกลัวในเรื่องประเวณีดังที่ว่าแล้วนี้ เป็นอันว่า หิริ โอตตัปปะอันเป็นโลกบาลนี้ ไม่ใช่ละอายบาปกลัวบาป ดังนี้

บาลี

ในพระสูตรที่ ๑๐ ว่า วัสสูปนายิกา คือ วันเข้าพรรษามีอยู่ ๒ วัน ได้แก่ปุริมิกา วันเข้าพรรษาต้น ๑ ปัจฉิมิกา วันเข้าพรรษาหลัง ๑ ดังนี้ สันเนื้อความในพระบาลี อันว่าด้วยธรรมหมวด ๒ ในวรรคที่ ๑ ในปฐมปัณณาสก์เพียงเท่านี้

อรรถกถา

ในอรรถกถาว่า ต้นเหตุที่พระพุทธองค์จะทรงแสดงการเข้าพรรษานี้เนื่องมาจาก ๒๐ ปีต้น นับแต่การตรัสผู้ไป พระพุทธองค์ยังไม่ทรงบัญญัติเวลาเข้าพรรษา ภิกษุทั้งหลาย ได้เที่ยวไปในนานาสถาน ทั้งฤดูร้อน ฤดูหนาว ฤดูฝน ทำให้คนทั้งหลายติเตียนว่า พระสมณศากยบุตรนี้ เที่ยวเหยียบหญ้าเขียว ๆ เบียดเบียนสงฆ์มีชีวิตอันเกิดร่วมอันเดียว เหยียบสัตว์ตัวเล็กตัวน้อย ให้ถึงซึ่งความตาย ดังนี้ จึงได้ทรงบัญญัติการเข้าพรรษาไว้เป็น ๒ คือ เวลาเข้าพรรษาต้น อันได้แก่วันแรม ๑ ค่ำ เดือน ๘ เวลาเข้าพรรษาหลัง อันได้แก่วันขึ้น ๑ ค่ำ เดือน ๘ ดังนี้ สันเนื่องความในเทศนากัณฑ์นี้เพียงเท่านี้.

เอวํ กิร ด้วยประการฉะนี้ ฯ

กัณฑ์ที่ ๓

คัมภีร์อังคุตตรนิกาย ทุกนิบาต

ว่าด้วยกำลัง ๒ ประการ

เทฺวมานิ ภิกฺขเว พลานิ กตมานิ เทฺว ปฏิสงฺขารพลญฺจ ภาวนาพลญฺจาติ.

ณ บัดนี้ อาตมภาพจักได้แสดงคัมภีร์อังคุตตรนิกาย ทุกนิบาต กัณฑ์ที่ ๓ ว่าด้วยกำลัง ๒ ประการ สืบต่อไป เพื่อให้เป็นประโยชน์แก่พระพุทธศาสนา และพุทธศาสนิกชนทั้งหลาย ตลอดกาลนานหาประมาณมิได้

บาลี

ดำเนินความตามวาระพระบาลี อันมีในวรรคที่ ๒ พระสูตรที่ ๑ ว่า พระพุทธองค์ได้ทรงแสดงไว้ว่า ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย กำลังมีอยู่ ๒ ประการ

คือ กำลังพิจารณา ๑ กำลังภาวนา ๑ ฯ กำลังพิจารณานั้น ได้แก่สิ่งใด ฯ ได้แก่การที่อริยสาวกในพระธรรมวินัยนี้ พิจารณาเห็นว่า ผลอันลามกแห่งกายทุจริต วจีทุจริต มโนทุจริต ย่อมมีทั้งในปัจจุบันนี้ และในเวลาต่อไป อริยสาวกนั้นพิจารณาอย่างนี้แล้วก็ละกายทุจริต อบรมกายสุจริต ละวจีทุจริต อบรมวจีสุจริต ละมโนทุจริต อบรมมโนสุจริต อริยสาวกนั้นย่อมบริหารตนให้บริสุทธิ์ อันนี้แหละภิกษุทั้งหลาย เรียกว่ากำลังพิจารณา ฯ กำลังพิจารณานั้น ได้แก่สิ่งใด ฯ ได้แก่กำลังแห่งผู้ยังศึกษาอยู่ ผู้ยังศึกษาอยู่นั้น อาศัยกำลังของผู้ยังศึกษาอยู่ แล้วก็ละราคะ โทสะ โมหะ ครั้นละ ราคะ โทสะ โมหะแล้ว ก็ไม่ทำสิ่งที่เป็นอกุศล ไม่ประพฤติสิ่งที่เป็นบาป อันนี้แหละภิกษุทั้งหลาย เรียกว่ากำลังแห่งภาวนา ดังนี้

อรรถกถา

ในอรรถกถาว่า ที่ชื่อว่ากำลัง เพราะหมายความว่าไม่หวั่นไหว อีกอย่างหนึ่ง เพราะหมายความว่ามีสิ่งที่ครอบงำได้ยาก และมีสิ่งที่ย่ำยีได้ยาก ฯ คำว่า กำลังพิจารณานั้น ได้แก่กำลังแห่งการเห็นลงเฉพาะ ฯ คำว่า กำลังภาวนานั้น ได้แก่กำลังแห่งการทำให้เจริญขึ้น ฯ คำว่า บริหารตนให้บริสุทธิ์นั้น เหมือนกับนัยที่เคยกล่าวมาแล้ว ฯ คำว่า กำลังของผู้ยังศึกษาอยู่นั้น ได้แก่กำลังความรู้ของพระอริยเจ้า ผู้ยังศึกษาอยู่ ๗ จำพวก ฯ คำว่า อาศัยกำลังนั้น คือ อาศัยกำลังความรู้ของพระอริยเจ้าผู้ยังศึกษาอยู่ ๗ จำพวก ฯ คำว่า ละอยู่นั้น ได้แก่ละอยู่ด้วยมรรค ฯ คำว่า ละแล้วนั้น ได้แก่ละแล้วด้วยผล ฯ พระอริยบุคคลทำกำลัง ๒ ประการนี้ให้เจริญแล้ว ย่อมถึงซึ่งพระอรหัต เพราะฉะนั้นจึงควรทราบว่า กำลัง ๒ ประการนี้เป็นกำลังเลิศทั้งนั้น ไม่แตกต่างกันอย่างไร ดังนี้

ธัมมัตถาธิบาย

ในอรรถาธิบายว่า กำลังพิจารณาซึ่งผลแห่งทุจริต บาป อกุศลว่า มีทั้งในปัจจุบันและในอนาคต แล้วละทุจริต บาป อกุศลเสีย ทำแต่สุจริต

บุญกุศล ดังนี้ก็ดี กำลังแห่งภาวนา คือ กำลังแห่งความรู้ของพระอริยบุคคลซึ่งทำให้ละราคะ โทสะ โมหะ ด้วยอริยมรรค อริยผลแล้ว ไม่ทำอกุศลใด ๆ ไม่เกี่ยวข้องกับบาปใด ๆ ก็ดี เป็นกำลังที่เลิศเหมือนกันทั้ง ๒ เพราะฉะนั้นถึงแม้บุคคลผู้ไม่ใช่อริยสาวกก็ควรถือกำลัง ๒ ประการนี้ไว้ คือ ควรทำให้มีกำลัง ๒ ประการนี้เกิดขึ้นในตน เพราะถ้าไม่มีกำลัง ๒ ประการนี้เกิดขึ้นในตนแล้ว ตนก็จะต้องได้รับโทษทุกข์ภัยด้วยความประพฤติของตน ทั้งในชาตินี้และชาติหน้า แต่ขอให้จำหลักไว้ว่า ความประพฤติที่จะให้ได้รับโทษทุกข์ภัยทั้งในชาตินี้และชาติหน้านั้นมีหลักอยู่ ๑๐ ประการเท่านั้น คือ กายทุจริต ๓ วจีทุจริต ๔ มโนทุจริต ๓ อันได้แก่การทำลายชีวิตผู้อื่น ๑ ลักขโมยฉ้อโกงผู้อื่น ๑ ทำผิดในทางประเวณี ๑ พูดเท็จ ๑ พูดส่อเสียด ๑ พูดหยาบคาย ๑ พูดเหลวไหล ๑ คิดเพ่งเล็งเอาของผู้อื่น ๑ คิดปองร้ายผู้อื่น ๑ เห็นผิดเป็นชอบ ๑ ดังนี้

บาลี

ในพระสูตรที่ ๒ ว่า สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าทรงแสดงกำลังไว้ ๒ ประการ คือ กำลังแห่งการพิจารณา ๑ กำลังแห่งภาวนา ๑ ฯ กำลังแห่งการพิจารณานั้น ได้แก่การที่บางคนในโลกนี้พิจารณาเห็นว่า ผลอันลามกแห่งกายทุจริต วจีทุจริต มโนทุจริต ย่อมมีทั้งในปัจจุบันและต่อไป ครั้นพิจารณาอย่างนี้แล้วก็ละกายทุจริต อบรมกายสุจริต ละวจีทุจริต อบรมวจีสุจริต ละมโนทุจริต อบรมมโนสุจริต ย่อมบริหารตนให้บริสุทธิ์ ฯ กำลังแห่งภาวนานั้น ได้แก่การที่ภิกษุในพระธรรมวินัยนี้อบรมสติสัมโพชฌงค์ ธัมมวิจยสัมโพชฌงค์ วิริยสัมโพชฌงค์ ปีติสัมโพชฌงค์ ปัสสัทธิสัมโพชฌงค์ สมาธิสัมโพชฌงค์ อุเบกขาสัมโพชฌงค์ อันอาศัยวิเวก อาศัยวิราคะ อาศัยนิโรธ น้อมไปในความสละ

อรรถกถา

ในอรรถกถาว่า อาศัยวิเวกนั้น ได้แก่อาศัยซึ่งความสงัด ความสงัดที่เรียกว่าวิเวกนั้นมีอยู่ ๕ อย่าง คือ ตทังควิเวก ความสงัดจากกิเลสด้วยธรรมนั้น ๆ ๑ วิกขัมภนวิเวก ความสงัดจากกิเลสด้วยองค์ฌาน ๑ สมุจเฉทวิเวก ความสงัดจากกิเลสด้วยการตัดขาด ๑ ปฏิปัสสัทธิวิเวก ความสงัดจากกิเลสด้วยความสงบ คือ ด้วยนิพพาน ๑ นิสสรณวิเวก ความสงัดจากกิเลสด้วยการสลัดออก ๑ ฯ พระภิกษุผู้ประกอบซึ่งการอบรมสติสัมโพชฌงค์ ย่อมอบรมสติสัมโพชฌงค์อันอาศัยตทังควิเวกตามหน้าที่ในลักษณะแห่งวิปัสสนา อาศัยนิสรณวิเวกตามอัธยาศัย อาศัยสมุจเฉทวิเวกตามหน้าที่ ในเวลาแห่งมรรค อาศัยนิสสรณวิเวกตามอารมณ์ ฯ อาจารย์อีกพวกหนึ่งว่า อาศัยวิเวกทั้ง ๕ แต่อาจารย์พวกนั้นไม่ควรถือว่าวิเวกทั้ง ๕ นั้น ยกขึ้นซึ่งโพชฌงค์ในขณะแห่งวิปัสสนาอันแรงกล้า และในขณะแห่งมรรคผลอย่างเดียวเท่านั้น ยังยกขึ้นในกสิณฌานอันเป็นที่ตั้งแห่งวิปัสสนา และในอานาปานสติ ในอสุภกรรมฐาน ในพรหมวิหารฌาน เพราะฉะนั้น เมื่อว่าตามมติของอาจารย์พวกนั้นก็ได้ความว่า อาศัยวิกขัมภนวิเวกตามหน้าที่ ในขณะเป็นไปแห่งฌานเหล่านั้น ท่านกล่าวว่า อาศัยนิสสรณวิเวกตามอัธยาศัย ในขณะแห่งวิปัสสนาฉันใด ก็ควรกล่าวว่าอบรมสติสัมโพชฌงค์ อันอาศัยสติปัสสัทธิวิเวกฉันนั้น ฯ ในคำว่า อาศัยวิราคะเป็นต้น ก็เหมือนนัยนี้

คุณธรรมทั้งหลายมีวิราคะเป็นต้น เป็นฝ่ายเดียวกันกับวิเวก ก็ความปล่อยนั้นมีอยู่ ๒ อย่าง คือ ความปล่อยด้วยการสละ ๑ ความปล่อยด้วยการแล่นไป ๑ ฯ ความปล่อยด้วยการสละนั้น ได้แก่การสละกิเลสด้วยอำนาจแห่งองคคุณนั้น ๆ ในขณะแห่งวิปัสสนา ๑ ด้วยอำนาจแห่งการตัดด้วยอำนาจแห่งมรรค ๑ ฯ ความปล่อยด้วยการแล่นไปนั้น ได้แก่การแล่นไปสู่นิพพาน ด้วยความน้อมใจไปในนิพพาน ในขณะแห่งวิปัสสนา ๑ ด้วยการกระทำนิพพานให้เป็นอารมณ์ ในขณะแห่ง

มรรค ๑ ฯ ทั้ง ๒ อย่างนี้ ย่อมสมควรด้วยนัยแห่งอรรถกถาทั้งฝ่ายโลกิย์และโลกุตตระ ด้วยว่าสติสัมโพชฌงค์นี้ย่อมสละกิเลส ย่อมแล่นไปสู่นิพพานดังที่กล่าวแล้ว ฯ คำว่า น้อมไปสู่ความปล่อยนั้น ได้แก่ ความปล่อยนั้น มีความน้อมไปเป็นที่สุด มีความแปรไปเป็นที่สุด มีความแก่กล้าเป็นที่สุด ฯ ภิกษุผู้ประกอบเนือง ๆ การอบรมโพชฌงค์นี้ ย่อมอบรมสติสัมโพชฌงค์ตามวิธีที่สติสัมโพชฌงค์จะสละกิเลสแล่นไปสู่นิพพานแล้วถึงความแก่กล้า ฯ ถึงแม้ว่าในคำอื่นก็เหมือนนัยนี้ ฯ นิพพานนั้นแหละเรียกว่าวิเวก เพราะว่างจากสังขตธรรมทั้งปวง และเรียกว่าวิราคะเพราะคลายสังขตธรรมทั้งปวง เรียกว่า นิโรธ เพราะดับสังขตธรรมทั้งปวง ฯ มรรคชื่อว่าความน้อมไปในความสละ เพราะฉะนั้น จึงควรทราบว่า ภิกษุนั้นอบรมสติสัมโพชฌงค์ อันอาศัยวิเวก ด้วยกระทำวิเวกให้เป็นอารมณ์แล้วเป็นไป และอาศัยวิราคะ อาศัยนิโรธ ด้วยการทำวิราคะ และนิโรธให้เป็นอารมณ์แล้วเป็นไป ก็การอบรมสติสัมโพชฌงค์นั้นชื่อว่าแก่กล้าเพราะตัดกิเลสขาด ด้วยความเกิดในขณะแห่งอริยมรรค เพราะความแล่นไปสู่นิพพานด้วยความสละ ดังนี้ ฯ ถึงแม้ในโพชฌงค์นอกนี้ก็เหมือนนัยนี้ ฯ โดยเหตุนี้จึงเป็นอันว่า โพชฌงค์ทั้ง ๗ นี้ สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า จึงได้ทรงแสดงโพชฌงค์อันอาศัยทั้งโลกิย์และโลกุตตระไว้ ควรทราบว่า กำลังทั้ง ๒ ประการนี้เป็นเลิศเหมือนกันทั้งนั้น ดังนี้

ในอรรถกถาว่า ถ้อยคำทั้งหลายที่แสดงมาตามอรรถกถานี้ มีถ้อยคำที่เข้าใจยาก ก็คือ คำว่า น้อมไปในความปล่อยเท่านั้น ส่วนนอกนั้นพอเข้าใจง่ายทั้งนั้น ฯ คำว่า น้อมไปในความปล่อยนั้น ในอรรถกถาว่า ความปล่อยมีความน้อมไปเป็นที่สุด มีความแก่กล้าเป็นที่สุด ดังนี้ คำนี้ทำให้เข้าใจยาก แต่เมื่อนึกถึงคำที่ท่านว่า ความน้อมไปในความปล่อยได้แก่มรรค ก็พอเข้าใจง่ายขึ้นว่า ความน้อมไปในความปล่อยนั้นได้แก่ความน้อมไปในอริยมรรค เพราะฉะนั้น จึงขอให้เข้าใจว่า โพชฌงค์ทั้ง ๗ ที่น้อมไปในความปล่อยนั้น หมายความว่า น้อมไปในมรรค

ส่วนคำว่า น้อมไปในวิเวกและอาศัยวิราคะ อาศัยนิโรธนั้น พอเข้าใจแล้วทั้งนั้น ด้วยเหตุว่าโพชฌงค์ทั้ง ๗ ล้วนแต่อาศัยวิเวก อาศัย วิราคะ อาศัยนิโรธ น้อมไปในความปล่อยทั้งนั้น ดังนี้

บาล

ในพระสูตรที่ ๓ ว่า กำลังมีอยู่ ๒ ประการ คือ กำลังแห่งการพิจารณา ๑ กำลังแห่งภาวนา ๑ ฯ กำลังแห่งการพิจารณานั้น ได้แก่การที่บางคนพิจารณาเห็นว่า ผลอันลามกแห่งกายทุจริต วจีทุจริต มโนทุจริต ย่อมมีทั้งในและบัจจุบันต่อไป ครั้นพิจารณาอย่างนี้แล้ว ก็ละกายทุจริตอบรมกายสุจริต ละวจีทุจริต อบรมวจีสุจริต ละมโนทุจริตอบรมมโนสุจริต รักษาตนให้บริสุทธิ์ ฯ กำลังแห่งภาวนานั้น ได้แก่การที่ภิกษุในพระธรรมวินัยนี้เข้าปฐมฌานอันปราศจากกาม ปราศจากอกุศลทั้งธรรมหลาย อันมีวิตกวิจาร มีปีติสุขเกิดจากวิเวก ๑ เข้าทุติยฌานอันทำให้ใจผ่องใส อันทำให้ใจมีอารมณ์อันเดียว อันไม่มีวิตกวิจารเพราะ ระงับวิตกวิจารเสียแล้ว อันมีปีติสุขเกิดจากสมาธิ ๑ เป็นผู้มีอุเบกขา เพราะคลายปีติแล้ว เป็นผู้มีสติสัมปชัญญะ เสวยสุขด้วยกาย เข้าตติยฌานที่พระอริยะทั้งหลายกล่าวว่า เป็นผู้มีอุเบกขา มีสติ อยู่เป็นสุข ๑ เข้าจตุตถฌานอันบริสุทธิ์ด้วยอุเบกขาและสติอันไม่มีทุกข์ไม่มีสุข เพราะละสุขทุกข์เสียแล้ว เพราะสิ้นโสมนัสโทมนัสในก่อนเสียแล้ว ๑ รวมเป็นกำลังแห่งภาวนา ดังนี้

อรรถกถา

ในอรรถกถาว่า ว่างจากกามทั้งหลายเป็นต้นนั้น ได้มีอยู่พิสดารในวิสุทธิมรรคแล้ว ส่วนในที่นี้ ภิกษุองค์หนึ่งย่อมอบรมฌานเพื่อความมีอารมณ์อันเดียวแห่งจิต อีกองค์หนึ่งย่อมอบรมฌาน ๔ เพื่อเป็นที่ตั้งแห่งวิปัสสนา อีกองค์หนึ่งย่อมอบรมเพื่อเป็นที่ตั้งแห่งอภิญญา อีกองค์

หนึ่งย่อมอบรมเพื่อเป็นไปตั้งแห่งนิโรธ อีกองค์หนึ่งย่อมอบรมเพื่อเป็นไปตั้งแห่งภาวิเสส ฯ สำหรับในที่นี้ หมายการอบรมอันเป็นไปตั้งแห่งวิปัสสนา คือ ภิกษุออกจากฌานแล้วก็พิจารณาสังขารเป็นวิปัสสนา ทำให้โพชฌงค์เกิดขึ้น แล้วสำเร็จพระอรหัต ดังนี้

บาลี

ในพระสูตรที่ ๔ ว่า การแสดงธรรมของพระตถาคตเจ้า ย่อมมีอยู่ ๒ ประการ คือ ย่อกับพิสดาร

อรรถกถา

ในอรรถกถาว่า การแสดงธรรมโดยย่อนั้น ได้แก่การยกเพียงหัวข้อขึ้นแสดงเท่านั้น ฯ การแสดงโดยพิสดารนั้น ได้แก่การแจกหัวข้อให้พิสดาร อีกอย่างหนึ่งว่า จะยกหัวข้อขึ้นหรือไม่ยกก็ตาม เมื่อจำแนกแสดงโดยพิสดาร ก็เรียกว่าการแสดงพิสดาร ฯ ในการแสดง ๒ อย่างนั้น การแสดงโดยย่อสำหรับบุคคลผู้มีปัญญามาก การแสดงโดยพิสดารสำหรับผู้มีปัญญาน้อย ด้วยว่าผู้มีปัญญามาก เมื่อได้ฟังการแสดงโดยพิสดารก็เห็นเป็นการช้าไป ส่วนการแสดงย่อก็เป็นเหมือนกับกระต่ายกระโดด ผู้มีปัญญาน้อยไม่อาจถึงที่สุดได้ ฯ อีกอย่างหนึ่งการแสดงโดยย่อเป็นของที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงไว้สำหรับผู้เป็นอุคฆฏิตัญญู คือ ผู้สำเร็จพระอรหัตพร้อมกับที่ท่านผู้แสดงยกหัวข้อขึ้นแสดง ส่วนการแสดงโดยพิสดาร เป็นการที่พระพุทธเจ้าได้ทรงแสดงไว้ เพื่อเวไนยอีก ๓ จำพวก คือ วิปจิตัญญู ซึ่งได้แก่ผู้สำเร็จในเมื่อได้ฟังคำแจก ๑ ได้แก่เนยยะ คือ ผู้สำเร็จในเมื่อได้รับคำแนะนำไปนาน ๑ ได้แก่ปทปรมะ คือ ผู้ไม่อาจสำเร็จอริยมรรคอริยผลในชาตินั้นได้ ๑ ฯ ก็พระไตรปิฎกทั้งสิ้นย่อมถึงซึ่งความจัดเข้าในคำว่า การแสดงโดยย่อและการแสดงโดยพิสดาร ดังนี้ สิ้นเนื้อความเทศนาก็ถึงที่สิ้นเพียงเท่านี้.

เอวํ ก็มี ด้วยประการฉะนี้ ฯ

กัณฑ์ที่ ๔

คัมภีร์องคุตตรนิกาย ทุกนิบาต

ว่าด้วยอธิกรณ์ และกรรม ๒ อย่าง

ยสฺมึ ภิกฺขเว อธิกรเณ อาปนฺโน ฯ จ ภิกฺขุ โจทโก จ ภิกฺขุ น สาธุกํ อตฺตนาว อตฺตานํ ปจฺจเวกฺขนฺตีติ.

ณ บัดนี้ อาตมภาพจักได้แสดงคัมภีร์องคุตตรนิกาย ทุกนิบาต กัณฑ์ที่ ๔ ว่าด้วยอธิกรณ์ และกรรม ๒ อย่าง สืบต่อไป เพื่อให้เป็นประโยชน์แก่พระพุทธศาสนา และพุทธศาสนิกชนทั้งหลาย ตลอดกาลนานหาประมาณมิได้

บาลี

ดำเนินความตามวาระพระบาลี อันมีในพระสุตรที่ ๕ แห่งวรรคที่ ๒ ในปฐมปัณณาสก์ คัมภีร์องคุตตรนิกาย ทุกนิบาต ที่ได้ยกขึ้นไว้เพื่อเป็นเบื้องต้นแห่งเทศนานั้นว่า พระพุทธองค์ได้ทรงแสดงไว้ว่า ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุต้องอาบัติในอธิกรณ์ใด และภิกษุผู้เป็นโจทก์ไม่พิจารณาตนด้วยตนให้ดีในอธิกรณ์นั้น จักต้องเป็นไปเพื่อความยืดยาว เพื่อความกล้าแข็ง เพื่อความชั่วร้าย ได้ตามจำนง ภิกษุทั้งหลายก็จะอยู่ไม่สำราญ ฯ ถ้าในอธิกรณ์ใดภิกษุผู้ต้องโทษ กับภิกษุผู้เป็นโจทก์ พิจารณาตนของตนให้ดี เรื่องในอธิกรณ์นั้นก็จะไม่เป็นไปยืดยาว จักไม่เป็นไปกล้าแข็ง จักไม่เป็นไปชั่วร้าย ภิกษุทั้งหลายก็จะอยู่สำราญ ฯ อย่างไร จึงเรียกว่าภิกษุผู้ต้องโทษ พิจารณาตัวของตัวให้ดี อย่างนี้คือภิกษุผู้ต้องโทษพิจารณาเห็นว่า เราต้องสิ่งที่เป็นอกุศล คือส่วนใดส่วนหนึ่งแห่งอาบัติด้วยกายแล้ว เพราะฉะนั้น ภิกษุนั้นจึงได้เห็นเราผู้ต้องอกุศล คือส่วนใดส่วนหนึ่งแห่งอาบัติด้วยกาย ถ้าเราไม่ต้องสิ่งที่เป็นอกุศล คือ

ส่วนใดส่วนหนึ่งแห่งอาบัติด้วยกาย แล้วภิกษุนั้นก็คงไม่เห็นเราว่า เราต้องสิ่งที่เป็นอกุศล คือส่วนใดส่วนหนึ่งแห่งอาบัติด้วยกาย เพราะเหตุที่เราต้องอกุศล คือส่วนใดส่วนหนึ่งแห่งอาบัติด้วยกาย ภิกษุนั้นจึงเห็นเราผู้ต้องอกุศล คือส่วนใดส่วนหนึ่งแห่งอาบัติด้วยกาย ครั้นภิกษุนั้นเห็นแล้วก็ไม่ดีใจ เมื่อไม่ดีใจก็กล่าวถ้อยคำอันแสดงความไม่ยินดีต่อเราผู้ถูกภิกษุนั้นกล่าวด้วยถ้อยคำอันแสดงความไม่ยินดี ก็ไม่ดีใจ เมื่อเราไม่ดีใจ เราก็ได้บอกผู้อื่นว่า โทษได้มาถึงข้าพเจ้าในเรื่องนั้นแล้ว เหมือนกับโทษที่มีแก่ผู้เลี้ยงภาษฉะนั้น ฯ อย่างนี้แหละภิกษุทั้งหลายเรียกว่าภิกษุผู้ต้องโทษพิจารณาตัวตนของตัวให้ดี ฯ อย่างไรจึงเรียกว่า ภิกษุผู้เป็นโจทก์พิจารณาตัวของตัวให้ดี ฯ อย่างนี้ คือ ภิกษุในพระธรรมวินัยนี้ ย่อมพิจารณาเห็นว่า ภิกษุนี้ต้องอกุศล คือส่วนใดส่วนหนึ่งในอาบัติด้วยกายแล้ว เพราะฉะนั้น เราจึงได้เห็นภิกษุนี้ต้องอกุศล คือส่วนใดส่วนหนึ่งแห่งอาบัติด้วยกาย ถ้าภิกษุนี้ไม่ต้องอกุศล คือส่วนใดส่วนหนึ่งแห่งอาบัติด้วยกายแล้ว เราก็คงไม่เห็น เพราะเหตุที่ภิกษุนี้ได้ต้องอกุศล คือส่วนใดส่วนหนึ่งแห่งอาบัติด้วยกาย เราจึงได้เห็นว่าภิกษุนี้ต้องอกุศล คือส่วนใดส่วนหนึ่งแห่งอาบัติด้วยกาย ครั้นเราได้เห็นแล้วเราก็ไม่ดีใจ เมื่อไม่ดีใจก็ได้กล่าวต่อภิกษุด้วยความไม่ดีใจ ภิกษุนั้นถูกเรากล่าวด้วยความไม่ดีใจ ก็เกิดความไม่ดีใจ เมื่อเกิดความไม่ดีใจ ก็ได้บอกแก่ผู้อื่น เป็นอันว่าความผิดนี้ได้มีแก่เราแล้ว เหมือนกับความผิดชั่งมีแก่ผู้หนี้ภาษี ฉะนั้นอย่างนี้แหละภิกษุทั้งหลาย เรียกว่า ภิกษุผู้เป็นโจทก์พิจารณาตัวของตัวให้ดี ฯ ในอธิกรณ์ใด ภิกษุต้องโทษ และภิกษุผู้เป็นโจทก์ ไม่พิจารณาตัวของตัวให้ดี ในอธิกรณ์นั้นจักต้องมีเรื่องเป็นไปยืดยาว เป็นไปกล้าแข็ง เป็นไปชั่วร้าย ทั้งภิกษุทั้งหลายก็จักไม่อยู่สำราญ ฯ ในอธิกรณ์ใดภิกษุผู้ต้องโทษ กับภิกษุเป็นโจทก์ พิจารณาตัวของตัวให้ดีในอธิกรณ์นั้น จักไม่มีเรื่องเป็นไปยืดยาว จักไม่เป็นไปกล้าแข็ง ชั่วร้าย ทั้งภิกษุทั้งหลายก็จะอยู่สำราญ ดังนี้

อรรถกถา

ต่อนี้ไป เป็นเนื้อความในอรรถกถาว่า คำว่า อธิกรณ์นั้น มี อยู่ ๔ คือ วิวาทาธิกรณ์ ๑ อนุวาทาธิกรณ์ ๑ อาบัตตาธิกรณ์ ๑ กิจจาธิกรณ์ ๑ ฯ คำว่า เป็นไปเพื่อความยืดยาวนั้น คือ เป็นไปเพื่อตั้งอย่นาน ฯ คำว่า เป็นไปเพื่อความกล้าแข็งนั้น คือเป็นไปเพื่อวาจากล้าแข็ง ด้วยการด่าว่ากัน ว่าคนทาส คนลามก คนจัณฑาล คนสานเสื่อลำแพน ฯ คำว่า เป็นไปเพื่อความชั่วร้ายนั้น คือ เป็นไปเพื่อให้เกิดการทุบตีกัน ด้วยไม้ค้อน ก้อนดิน เป็นต้น ฯ คำว่า ภิกษุทั้งหลายจักไม่อยู่สบายนั้น คือ เมื่อภิกษุสงฆ์วิวาทกัน พวกภิกษุที่ใคร่จะศึกษาเล่าเรียน หรือประกอบความเพียรในทางสมณธรรม ก็จักไม่สบายใจ ฯ คือ เมื่องดอุโบสถปวารณาในภิกษุสงฆ์แล้ว ภิกษุผู้ต้องการเล่าเรียนก็ไม่อาจเล่าเรียนได้ จิตใจของผู้เจริญวิปัสสนาก็ไม่มีอารมณ์แน่วแน่ เมื่อเป็นอย่างนั้นก็ไม่อาจให้เกิดขึ้นได้ เพราะฉะนั้น จึงว่าภิกษุทั้งหลายก็จะไม่อยู่สบาย ฯ เมื่อพ่อค้านำสินค้าหลีกเลี่ยงภาษี ก็ยังมีความผิด คือ ผู้ใดหลีกเลี่ยงด่านภาษีที่พระราชาทรงตั้งไว้ แล้วนำขึ้นไป คนทั้งหลายจับผู้นั้นพร้อมทั้งสินค้านำไปถวายพระราชา ความผิดก็ไม่มีแก่ด่านสินค้า ไม่มีแก่พระราชา ไม่มีแก่พวกราชบุรุษ มีแก่ผู้เลี่ยงภาษีเท่านั้น ฉันใด ภิกษุนั้นต้องอาบัติใดแล้ว อาบัตินั้นก็ไม่มีความผิด ภิกษุผู้โจทก์ก็ไม่ได้รับความผิด ความผิดนั้นมีแก่ภิกษุนั้นผู้เดียว ด้วยเหตุ ๓ ประการ คือ ด้วยความเป็นผู้ต้องอาบัติ ๑ ด้วยความไม่ดีใจแห่งผู้โจทก์ ๑ ด้วยการที่ภิกษุนั้นบอกแก่ผู้อื่นด้วยความไม่ดีใจ ๑ ฯ ภิกษุผู้โจทก์ได้เห็นภิกษุนั้นต้องอาบัติ ก็ไม่มีโทษอันใด โทษเพราะการโจทก์ด้วยความไม่ดีใจว่าภิกษุนี้ไม่รู้ได้ ไม่ใส่ใจสิ่งนั้น แล้วจะพิจารณาโทษของตนว่า ในเรื่องนี้โทษได้มีแก่เราแล้ว เหมือนกับโทษที่มีแก่ผู้เลี่ยงภาษีฉะนั้น ดังนี้ สันเนื้อความในอรรถกถาเพียงเท่านี้

ธัมมัตถาธิบาย

ในอรรถาธิบายว่า พระสูตรที่ ๕ นี้ ได้ชื่อโทษภิกษุผู้ต้องอาบัติและผู้โจทก์กับทั้งชื่อคุณแห่งภิกษุผู้ต้องอาบัติ และผู้โจทก์ไว้โดยชัดเจนว่า ถ้าภิกษุผู้ต้องอาบัติไม่พิจารณาตัวให้ดี ภิกษุผู้โจทก์ก็ไม่พิจารณาตัวให้ดี จักทำให้เกิดโทษ ถ้าทั้ง ๒ ฝ่ายนั้นพิจารณาตัวให้ดี ก็จะทำให้เกิดคุณคือ จะสิ้นเรื่องได้โดยง่าย ดังนี้

บาลี

ในพระสูตรที่ ๖ ว่า มีพราหมณ์คนหนึ่ง ไปเฝ้ากราบทูลสมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าว่า ข้าแต่พระโคดม เพราะเหตุปัจจัยอย่างไร บุคคลบางจำพวกในโลกนี้จึงตาย ไปเกิดในอบาย ทุคติ วินิบาตนรก พระเจ้าข้า ฯ สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า ตรัสตอบว่า ดูก่อนพราหมณ์ เพราะเหตุแห่งการประพฤติไม่ชอบธรรม การประพฤติไม่ดี บุคคลบางจำพวกในโลกนี้ จึงตายไปเกิดในอบาย ทุคติ วินิบาตนรก ฯ ข้าแต่พระโคดม เพราะเหตุปัจจัยอย่างไรบุคคลบางจำพวกในโลกนี้ จึงได้ตายไปเกิดในสุคติโลกสวรรค์ พระเจ้าข้า ฯ ดูก่อนพราหมณ์ เพราะเหตุที่ประพฤติชอบธรรม ประพฤติดี บุคคลบางจำพวกในโลกนี้ จึงได้ตายไปเกิดในสุคติโลกสวรรค์ ฯ ข้าแต่พระโคดม การที่พระโคดมทรงแสดงอย่างนี้นั่นก็ พระเจ้าข้า บุคคลหงายของที่คว่ำ เปิดของที่ปิด บอกทางให้แก่คนหลงทาง ส่องไฟในที่มืด ด้วยจะให้ผู้มีตาดีได้เห็นสิ่งต่าง ๆ ฉันใด พระโคดมก็ได้ทรงประกาศธรรมหลายปริยายฉันนั้น ข้าพระองค์ขอนับถือพระโคดม กับทั้งพระธรรมและพระภิกษุสงฆ์เป็นที่พึ่ง ขอพระโคดมจงทรงจำข้าพระองค์ไว้ว่า เป็นอุบาสกผู้นับถือพระรัตนตรัย ตั้งแต่วันนี้เป็นต้นไปเถิด พระเจ้าข้า ดังนี้ สิ้นเนื้อความในพระสูตรนี้เพียงเท่านี้

อรรถกถา

ต่อนี้ไป เป็นเนื้อความในอรรถกถาว่า คำว่า พราหมณ์ผู้หนึ่งนั้น ได้แก่พราหมณ์ผู้มีนามไม่ปรากฏ พราหมณ์ผู้นั้นไปเฝ้าสมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า ด้วยมีความประสงค์เหมือนดังเทพยดามนุษย์อื่น ๆ คือ เทพยดามนุษย์อื่น ๆ ไปเฝ้าสมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า ด้วยเหตุอันใด พราหมณ์ผู้นั้นก็ได้ไปเฝ้าด้วยเหตุอันนั้น ฯ ก็สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า เป็นผู้ที่เทพยดามนุษย์เข้าไปเฝ้าได้ มีคำแก้ไขว่าเป็นผู้ที่เทพยดามนุษย์ทั้งหลายไปเฝ้า ด้วยประสงค์อยากได้คุณวิเศษมีประการต่าง ๆ เหมือนกับต้นไม้ใหญ่มีผลเป็นนิจ ซึ่งฝูงสัตว์มีปีกทั้งหลายมีนกเป็นต้น เข้าไปหาต้นไม้ด้วยประสงค์จะบริโภคผลอันอร่อยฉะนั้น ฯ คำว่า พราหมณ์ผู้นั้นได้นั่งลงในที่สมควรส่วนข้างหนึ่งนั้น มีคำอธิบายว่าได้นั่งลงในที่ไม่ไกลนัก ไม่ใกล้นัก ไม่ใช่ที่เหนือลม ไม่ใช่ที่สูง ไม่ใช่ที่ตรงหน้านัก ไม่ใช่ที่ข้างหลังนัก เพราะว่าผู้นั่งไกลนักถ้าประสงค์จะกราบทูล ก็จะต้องกราบทูลด้วยเสียงอันดัง ฯ ผู้นั่งใกล้นักก็จะกระทบกระทั่ง ฯ ผู้นั่งเหนือลมก็จะทำให้กลิ่นตัวไปถูกพระองค์ ฯ ผู้นั่งในที่สูงกว่าก็เป็นการไม่เคารพ ฯ ผู้นั่งตรงหน้านักถ้าอยากจะดูก็จะต้องจ้องตาด้วยตา ฯ ผู้นั่งข้างหลังนักถ้าอยากจะพูด ก็จะต้องเอี้ยวคอมาดู เพราะฉะนั้น พราหมณ์ผู้นี้จึงได้นั่งในที่เว้นโทษแห่งการนั่งดังที่ว่าแล้วนั้น

คำว่า พราหมณ์นั้น ได้กราบทูลขึ้นนั้น หมายถึงการทูลถามก็การทูลถามนั้นมีอยู่ ๒ อย่าง คือ การทูลถามของคฤหัสถ์ ๑ การทูลถามของบรรพชิต ๑ ฯ การทูลถามของคฤหัสถ์นั้น มีมาโดยนัยว่า สิ่งใดเป็นกุศล สิ่งใดเป็นอกุศล ฯ ส่วนการทูลถามของบรรพชิตนั้น มีมาโดยนัยว่า ขันธ์ ๕ ได้แก่สิ่งใด ฯ ก็พราหมณ์นี้ เมื่อจะทูลถามตามสมควรแก่ตนเป็นคฤหัสถ์ ก็ได้ทูลถามถึงเหตุผลที่ทำให้บุคคลไปเกิดในทุคติและสุคติ ฯ พระพุทธองค์ก็ได้ทรงแก้ไขว่า เหตุที่จะให้บุคคลไปเกิด

ในทุคตินั้น ได้แก่ความประพฤติไม่ชอบธรรม ส่วนเหตุที่ให้ไปเกิดในสุคตินั้น ได้แก่ความประพฤติชอบธรรม ฯ ก็ความประพฤติไม่ชอบธรรมนั้น เมื่อว่าโดยใจความแล้วก็ได้แก่ประพฤติในอกุศลกรรมบถ ๑๐ ประการ ส่วนความประพฤติชอบธรรมนั้น ได้แก่ความประพฤติในกุศลกรรมบถ ๑๐ ประการ

คำว่า ข้าแต่พระโคดม การทรงแสดงธรรมของพระองค์นี้ดีนักดังนี้นั้น พระอรรถกถาจารย์ได้อธิบายคำว่าดีนักออกไป เป็นหลายอย่างหลายประการ คือ ท่านว่า คำนี้หมายความหลายอย่าง หมายความจุ่าสั้นไปก็มี ดีก็มี สวยก็มี น่ายินดียิ่งก็มี ฯ คำว่า สั้นไปนั้นมีปรากฏในคำว่า สั้นปฐมยามแล้ว ภิกษุสงฆ์นั่งอย่นานแล้ว ดังนี้เป็นต้น ฯ ที่หมายความว่า ดีนั้น เช่นในคำว่า ผู้นี้ดีกว่า ๔ คนนี้ ฯ ที่หมายความว่าสวยงามนั้น เช่นในคำว่า ใครชั่งรุ่งเรืองด้วยฤทธิ์ ด้วยยศมาไหว้เท้าของเราอย่ และทำให้ทิศทั้งปวงสว่างด้วยรัศมีอันงามยิ่ง ที่หมายความว่าน่ายินดียิ่งนั้น ได้แก่น่ายินดีตามอย่างยิ่ง อธิบายว่า พราหมณ์ผู้นี้ได้กล่าวขึ้นถึง ๒ ครั้ง ด้วยความเลื่อมใสของตน และด้วยประสงค์จะสรรเสริญ อธิบายว่า พราหมณ์ผู้นี้ได้กราบทูลสรรเสริญพระธรรมเทศนาของพระพุทธองค์ว่า น่ายินดียิ่งนัก โดยเหตุที่พระธรรมเทศนานั้น ทำให้ได้คุณวิเศษ ๑ ทำให้เกิดศรัทธา ๑ ทำให้เกิดปัญญา ๑ เพียบพร้อมด้วยอรรถพยัญชนะ ๑ มีทั้งคำต้นคำลึก ๑ เป็นคำเพราะหู เป็นคำจับใจ เป็นคำไม่ยกตนข่มผู้อื่น เป็นคำที่กล่าวออกไปด้วยความเยือกเย็น ด้วยพระกรุณา ๑ เป็นคำที่กล่าวออกไปด้วยพระปัญญา ๑ เป็นคำที่กล่าวออกไปด้วยให้เกิดความยินดีแก่ผู้ที่ได้ยิน ๑ เป็นคำกำจัดเสียซึ่งความมัวเมา ๑ เป็นคำที่ทำให้เกิดสุขแก่ผู้ที่ได้ยินได้ฟัง ๑ เป็นคำที่ทำให้เกิดความตรึกตรองแก่ผู้ได้ยินได้ฟัง ๑ เป็นคำที่ทำให้เกิดประโยชน์แก่ผู้ได้ฟัง ๑ ฯ ข้อที่พราหมณ์นั้นกราบทูลว่า เปรียบเหมือนบุคคลหงายของที่คว่ำ เปิดของที่ปิด บอกทางให้แก่คนหลงทาง ส่องไฟในที่มืดนั้น มีคำอธิบายว่า ผู้ที่เปิดของที่คว่ำ มีอุปมาฉันใด พระพุทธองค์ก็ทรงทำให้

ข้าเพระองค์ผู้ตกไปในสิ่งที่ไม่ใช่ธรรม ให้ออกจากสิ่งที่ไม่ใช่ธรรมฉันนั้น คือ ทำให้ข้าพระองค์ออกจากความเห็นผิดต่าง ๆ ข้อที่ว่า เหมือนผู้บอกทางให้แก่คนหลงทางนั้น คือ พระพุทธองค์ผู้บอกทางสวรรค์นิพพาน ให้แจ่มแจ้งแก่ข้าพระองค์ ผู้เดินทางผิดก็เหมือนกับผู้บอกทางให้แก่คนหลงทางฉะนั้น ข้อที่ว่าเปรียบเหมือนผู้ส่องไฟในที่มืดนั้น คือ พระองค์ ผู้ทรงชี้ให้ข้าพระองค์ผู้ตกอยู่ในความมืดด้วยอำนาจโมหะ ได้เห็นพระรัตนตรัยได้ชัดเจน ก็เปรียบเหมือนกับผู้บอกทางให้แก่คนหลงทางฉะนั้น ข้าพระองค์จึงขอนับถือพระองค์กับทั้งพระธรรม และพระภิกษุสงฆ์เป็นที่พึ่ง ขอพระองค์จงทรงจำไว้ว่า ข้าพระองค์เป็นอุบาสก ผู้นับถือ พระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ เริ่มแต่วันนี้เป็นต้นไป จนตลอดชีวิตของข้าพระองค์ด้วยเถิด ดังนี้ ฯ แต่ว่าในตอนนี้ พระอรรถกถาจารย์ได้อธิบายถึงพระไตรสรณคมน์ไว้โดยพิสดาร ดังจะปรากฏในกัณฑ์ข้างหน้า ส่วนในกัณฑ์นี้ของดไว้เพียงเท่านี้.

เอวํ ก็มี ด้วยประการฉะนี้ ฯ

กัณฑ์ที่ ๕

คัมภีร์ขุททกนิกาย ทุกนิบาต

ว่าด้วยพระไตรสรณคมน์

เอวํ เทสนํ โถเมตฺวา อิมาย เทสนาย รตนตฺตเย ปสนฺนจิตฺโต ปสนฺนาการํ กโรนฺโต เอสาหนฺติ อาทิมาหาติ.

ณ บัดนี้ อาตมภาพจักได้แสดงคัมภีร์อังคุตตรนิกาย ทุกนิบาต กัณฑ์ที่ ๕ ว่าด้วยพระไตรสรณคมน์ สืบต่อไป เพื่อให้เป็นประโยชน์แก่พระพุทธศาสนา และพุทธศาสนิกชนทั้งหลาย ตลอดกาลนานหาประมาณมิได้

อรรถกถา

คำเนินความตามอรรถกถาว่า ครั้นพราหมณ์ผู้นั้นสรรเสริญพระธรรมเทศนาของสมเด็จพระบรมศาสดาด้วยประการต่าง ๆ อย่างที่แสดงมาในกัณฑ์ก่อนนั้น เมื่อจะกระทำความผ่องแผ้วเลื่อมใสในพระรัตนตรัยของตนให้ปรากฏ จึงได้กราบทูลขึ้นว่า เอสาหำ ภควนฺตำ โคตมำ สรณำ คจฺฉามิ ธมฺมญฺจ ภิกฺขุสงฺฆญฺจ อุปาสกำ มำ ภวำ โคตโม ธาเรตุ อชฺชตคฺเค ปาณุเปตำ สรณำ คตำ ซึ่งแปลว่า ข้าพระองค์นี้ขอถึงพระโคดมว่าเป็นสรณะและขอถึงพระธรรม และภิกษุสงฆ์ ขอพระโคดมจงจำข้าพระองค์ ผู้เป็นอุบาสกไว้ว่า เป็นผู้ถึงสรณะตลอดชีวิตนับแต่วันนี้เป็นต้นไป ดังนี้ ฯ ในถ้อยคำเหล่านี้ คำว่า คจฺฉามิ ซึ่งแปลว่า ถึงนั้น พระอรรถกถาอาจารย์อธิบายไว้ว่า ได้แก่คำว่า คบ ๑ อบรม ๑ เข้าใกล้ ๑ รู้ ๑ เข้าใจดี ๑ ฯ คำว่า พระธรรมนั้นท่านอธิบายไว้ว่า ได้แก่อริยมรรคและนิพพาน แล้วท่านอ้างพระบาลีว่า ที่ว่าได้แก่อริยมรรคนั้น เพราะอริยมรรคอันประกอบด้วยองค์ ๘ เลิศกว่าธรรมทั้งหลายที่ยังมีปัจจัยตกแต่ง แต่ไม่ใช่เพียงอริยมรรคกับนิพพานเท่านั้น ถึงอริยผลกับพระปริยัติธรรมก็นับเข้าในคำว่า ธรรมเหมือนกัน ข้อนี้สมกับที่กล่าวไว้ในฉัตตมาณวกวิมานว่า ท่านจงเข้าถึงซึ่งธรรมอันคลายเสียซึ่งราคะ อันไม่หวั่นไหว ไม่มีความเศร้าโศก ไม่มีปัจจัยตกแต่ง ไม่น่าเกลียด เป็นธรรมอันไพเราะ เป็นธรรมที่จำแนกไว้ดี ซึ่งมีอยู่ในพระไตรปิฎกทั้งสิ้น ดังนี้

คำว่า พระสงฆ์นั้น ท่านอธิบายไว้ว่า ได้แก่ผู้ขนานกันด้วยความเห็นและศีล แต่เมื่อว่าโดยใจความแล้ว ได้แก่พระอริยบุคคล ๘ จำพวก สมกับที่กล่าวไว้ในฉัตตมาณวกวิมานนั้นว่า ท่านจงเข้าถึงพระสงฆ์ผู้ที่ทำให้ผลแห่งทานมีผลมาก ผู้สะอาดทั้ง ๘ จำพวก ดังนี้

เป็นอันว่า พราหมณ์นั้นประกาศพระไตรสรณคมน์ ด้วยถ้อยคำเพียงเท่านี้ แต่ว่าเพื่อให้เข้าใจในเรื่องพระไตรสรณคมน์ จึงควรทราบ

ประเภทแห่งสรณคมน์ อานิสงส์แห่งสรณคมน์ ความแตกแห่งสรณคมน์ สืบต่อไป ฯ ก็คำว่า สรณะนั้น ท่านตั้งวิเคราะห์ไว้ว่า หิสติ สรณ์ แปลว่า สิ่งใดกำจัดเสีย สิ่งนั้นชื่อว่าสรณะ ฯ อธิบายว่า บุคคลย่อมกำจัดซึ่งความกลัว ความสะดุ้ง ความทุกข์ ความเกิดในทุคติ ความเศร้าหมองด้วยสรณคมน์นั้น ฯ ก็คำว่าสรณคมน์นั้นหมายการนับถือพระรัตนตรัย ฯ อีกอย่างหนึ่งว่า พระพุทธเจ้าทรงกำจัดภัยของบุคคลทั้งหลายด้วยการทรงประพฤติ แต่สิ่งที่เป็นประโยชน์ ทรงแนะนำให้บุคคลกลับใจจากสิ่งที่ไม่เป็นประโยชน์ เพราะฉะนั้น พระพุทธเจ้า จึงชื่อว่าสรณะ คือ ชื่อว่าผู้กำจัด พระธรรมเป็นของที่ทำให้บุคคลข้ามพ้นความกันดารในภพ และทำให้บุคคลได้ความเบาใจ เพราะฉะนั้น พระธรรมจึงชื่อว่า สรณะ คือเป็นเครื่องกำจัด ฯ พระสงฆ์ทำให้การสักการบูชา แม้เพียงเล็กน้อยให้มีผลมาก เพราะฉะนั้น พระสงฆ์จึงชื่อว่าสรณะ แปลว่า ผู้กำจัด ฯ คำว่าสรณะหมายพระรัตนตรัย ดังที่ว่ามานี้ ฯ ความเกิดขึ้นแห่งจิต ซึ่งเป็นไปด้วยอาการ มีพระรัตนตรัยนั้นเป็นเบื้องหน้า เป็นของกำจัดกิเลส ด้วยความเลื่อมใสและความเคารพต่อพระรัตนตรัยนั้น ชื่อว่า สรณคมน์ ฯ ก็ผู้พร้อมด้วยจิตควงนั้น ชื่อว่าถึงสรณะ ฯ พระรัตนตรัยได้ชื่อว่า สรณะ ด้วยความเกิดขึ้นแห่งจิตดังที่ว่าแล้วนั้น ก็สรณคมน์นั้น มีอย่ ๒ ประการ คือ เป็นโลกุตตระ • เป็นโลกีย์ • ฯ ที่เป็นโลกุตตระนั้น ได้แก่พระไตรสรณคมน์ของผู้เป็นพระอริยเจ้า ซึ่งเกิดขึ้นในขณะอริยมรรคเกิด ซึ่งมีนิพพานเป็นอารมณ์ ฯ พระไตรสรณคมน์ที่เป็นโลกีย์นั้น ได้แก่การนับถือพระรัตนตรัยของโลกียปถชน มีพระพุทธคุณเป็นต้นเป็นอารมณ์ อันสามารถข่มไว้ซึ่งอุปกิเลส แต่เมื่อว่าโดยใจความแล้ว พระไตรสรณคมน์ที่เป็นโลกีย์นั้น ได้แก่สัมมาทิฏฐิ ซึ่งมีศรัทธาเป็นรากเหง้า คือ มีความเชื่อถือต่อพระรัตนตรัยเป็นที่ตั้ง ฯ สัมมาทิฏฐินั้น ได้แก่ทิฏฐุชุกรรม คือ ความเห็นตรง ซึ่งมีอยู่ในบุญกิริยาวัตถุ ๑๐ ประการ ฯ พระไตรสรณคมน์ที่เป็นโลกีย์นั้น แยกออกไปอีกเป็น ๔ ตามอาการ คือ การมอบตนให้ • การมีพระรัตนตรัยเป็นเบื้องหน้า • การเข้าถึงซึ่งความเป็นศิษย์ • การยกมือไหว้ • ดังนี้ ฯ

ในพระไตรสรณคมน์ที่เป็นไปโดยอาการ ๔ นี้ มีคำอธิบายว่า การมอบตนให้นั้น ได้แก่การกล่าวว่า นับแต่วันนี้เป็นต้นไป ข้าพเจ้าขอถวายตัวแก่พระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ ฯ คำว่า การมีพระรัตนตรัยเป็นเบื้องหน้านั้น ได้แก่การกล่าวว่า นับแต่วันนี้เป็นต้นไป ท่านทั้งหลายจงจำข้าพเจ้าไว้ว่า นับแต่วันนี้เป็นต้นไป ข้าพเจ้ามีพระพุทธเจ้าออกหน้า มีพระธรรมเจ้าออกหน้า มีพระสงฆเจ้าออกหน้า ฯ คำว่า การยอมเป็นศิษย์นั้น ได้แก่การกล่าวว่า ท่านทั้งหลายจงจำข้าพเจ้าไว้ว่า นับแต่วันนี้เป็นต้นไป ข้าพเจ้าขอเป็นศิษย์พระพุทธเจ้า พระธรรมเจ้า พระสงฆเจ้า ฯ การยกมือไหว้นั้น ได้แก่การกล่าวว่า ท่านทั้งหลายจงจำข้าพเจ้าไว้ว่า นับแต่วันนี้เป็นต้นไป ข้าพเจ้าจะทำการกราบไหว้ การลุกรับ การยกมือไหว้ การนับถือ แก่วัตถุทั้ง ๓ มีพระพุทธเจ้าเป็นต้น ฯ ก็บุคคลผู้กระทำอาการ ๔ นี้อย่างใดอย่างหนึ่ง เป็นอันชื่อว่า ถือสรณคมน์แล้ว ฯ อีกอย่างหนึ่ง ควรทราบการมอบตนให้ว่า ข้าพเจ้าขอสละตนแด่พระพุทธเจ้า พระธรรม พระสงฆ์ ข้าพเจ้าขอสละชีวิตแด่พระพุทธเจ้า พระธรรม พระสงฆ์ เป็นอันว่า ข้าพเจ้าได้สละตนแล้ว ได้สละชีวิตแล้ว ข้าพเจ้าขอนับถือพระพุทธเจ้า ผู้กำจัดภัยจนตลอดชีวิตของข้าพเจ้า พระพุทธเจ้าเป็นผู้กำจัดภัย เป็นที่พึ่งของข้าพเจ้า ดังนี้ ควรเห็นการยอมเป็นศิษย์เหมือนกับสรณคมน์ของพระมหากัสสปอย่างนี้ว่า ขอให้เราได้เห็นพระศาสดา ขอให้เราได้เห็นพระผู้มีพระภาคเจ้า ขอให้เราได้เห็นพระตถาคตเจ้า ขอให้เราได้เห็นพระผู้มีพระภาคเจ้า ขอให้เราได้เห็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ขอให้เราได้เห็นพระผู้มีพระภาคเจ้า ฯ ควรทราบการมีพระรัตนตรัยเป็นเบื้องหน้า เหมือนกับสรณคมน์แห่งคนทั้งหลายมีอาฬวกยักษ์เป็นต้นอย่างนี้ว่า ข้าพเจ้าจักจากบ้านนี้ไปบ้านโน้น จากเมืองนี้ไปเมืองโน้น ก็จะนอบน้อมพระสัมมาสัมพุทธเจ้า และนอบน้อมซึ่งความเป็นธรรมอันดีแห่งพระธรรม ดังนี้

ครั้งนั้น พรหมายุพราหมณ์ได้ลุกขึ้นจากที่นั่ง ทำผ้าลดไหล่ข้างหนึ่งหมอบลงที่พระบาทของสมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า จูบพระบาทของสมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าด้วยปากและนวดฟั้นด้วยมือ พร้อมกับประกาศชื่อว่า

ข้าแต่พระโคดมผู้ประเสริฐ ข้าพระองค์ขอว่าพรหมายุพราหมณ์ ดังนี้ถึง ๓ ครั้ง การกระทำอย่างนี้ก็ควรเห็นว่า เป็นสรณคมน์ จัดเข้าในข้อว่ายกมือไหว้ ฯ ก็สรณคมน์ คือ การนับถือพระรัตนตรัยด้วยการยกมือไหว้นั้น แยกออกไปเป็น ๔ อย่างตามบุคคลผู้ควรแก่ความนับถือ ฯ ใน ๔ อย่างนั้น เป็นสรณคมน์ด้วยการยกมือไหว้ผู้นับถือเท่านั้น ไม่เป็นสรณคมน์ ด้วยการยกมือไหว้ผู้อื่น เพราะว่าสรณคมน์ ย่อมเป็นอันบุคคลถือไว้ด้วยเห็นว่า พระรัตนตรัยเป็นของประเสริฐ ย่อมเป็นอันเสียไปด้วยเห็นว่าผู้อื่นประเสริฐกว่าพระรัตนตรัย เพราะฉะนั้น สากิยะ หรือโกลิยะคนใด ไหว้พระพุทธเจ้า ด้วยถือว่าเป็นญาติของเรา สากิยะ หรือโกลิยะคนนั้น ไม่เป็นอันถือสรณะ ฯ อีกอย่างหนึ่ง ผู้ใดไหว้ด้วยความกลัวว่า พระสมณโคดมเป็นผู้ที่พระราชาบูชา เป็นผู้มีอานุภาพมาก ผู้ที่ไม่ไหว้ก็จะถึงความพินาศ ผู้นั้นก็ไม่เป็นอันถือสรณะ ฯ ผู้ใดระลึกถึงสิ่งใดสิ่งหนึ่ง ซึ่งตนได้เรียนในสำนักสมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า เมื่อคราวยังเป็นพระโพธิสัตว์ และนึกถึงสิ่งใดสิ่งหนึ่ง ที่ตนได้เรียนในสำนักสมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า เมื่อคราวเป็นพระผู้มีพระภาคเจ้า เป็นต้นว่าพระโพธิสัตว์เจ้าและพระพุทธเจ้าได้สอนไว้ว่า บุคคลได้ทรัพย์มาแล้วต้องบริโภคเสียส่วนหนึ่ง ประกอบการงานเสีย ๒ ส่วน เก็บไว้เสียส่วนหนึ่ง เพื่อใช้ในเวลามีภัยอันตราย ดังนี้ แล้วก็ไหว้ด้วยถือว่า เป็นอาจารย์ของเรา ผู้นั้นก็ไม่เป็นอันถือสรณะเหมือนกัน ฯ ส่วนผู้ใดไหว้ด้วยเห็นว่า พระพุทธเจ้าเป็นผู้ควรนับถืออย่างเลิศในโลก ผู้นั้นจึงเป็นอันถือสรณะ ฯ เมื่ออุบาสกหรืออุบาสิกาผู้ถือสรณะอย่างนี้แล้ว ไหว้ญาติของตนซึ่งเป็นนักบวชนอกพระพุทธศาสนา ด้วยถือว่าผู้นี้เป็นญาติของเรา สรณคมน์ก็ไม่เสียไป ไม่ต้องกล่าวถึงผู้ไม่ใช่นักบวช อีกอย่างหนึ่ง ผู้ที่ไหว้พระราชาด้วยความกลัวว่า ถ้าไม่ไหว้ก็จะต้องถึงความพินาศ

หรือไว้เตียรถีย์ ผู้สอนศิลปะสิ่งใดสิ่งหนึ่งให้แก่ตน ด้วยถือว่าเป็นอาจารย์ สรณคมน์ก็ไม่เสีย ฯ ควรทราบความเสียไปแห่งสรณคมน์ด้วยอาการอย่างนี้ สันนิ้อความในเทศนากัณฑ์นี้เพียงเท่านี้

เอวํ กิมิ ด้วยประการฉะนี้ ฯ

กัณฑ์ที่ ๖

คัมภีร์ขุททกนิกาย ทุกนิบาต

ว่าด้วยพระไตรสรณคมน์

เอตฺถ จ โลกุตฺตรสฺส สรณคมนสส จตฺตาริ สามญฺญผลานิ วิปากผลํ สพฺพทุกฺขโย อานิสงฺสผลนฺติ.

ณ บัดนี้ อาตมภาพจักได้แสดงคัมภีร์อังคุตตนิกาย ทุกนิบาต กัณฑ์ที่ ๖ ว่าด้วยพระไตรสรณคมน์ สืบต่อไป เพื่อให้เป็นประโยชน์แก่พระพุทธศาสนา และพุทธศาสนิกชนทั้งหลาย ตลอดกาลนานหาประมาณมิได้

อรรถกถา

คำเนินความตามอรรถกถา ที่ได้ยกขึ้นไว้เป็นเบื้องต้นแห่งเทศนานั้นว่า ในสรณคมน์ ๒ อย่าง คือ โลกิยสรณคมน์ และโลกุตตรสรณคมน์นั้น สำหรับโลกุตตรสรณคมน์ มีสามัญผล ๔ เป็นผล มีความสิ้นทุกข์ทั้งปวงเป็นอานิสงส์ ข้อนี้สำหรับพุทธพจน์ว่า ผู้ใดนับถือพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ เป็นสรณะแล้ว เห็นอริยสัจ ๔ คือ ทุกข์ ความเกิดแห่งทุกข์ ความสิ้นทุกข์ และอริยมรรคประกอบด้วยองค์ ๘ อันเป็นทางไปถึงความสิ้นทุกข์ ด้วยปัญญาอันชอบ สรณะของผู้นั้นเป็นสรณเกษม เป็นสรณะสูงสุด ผู้นั้นย่อมพ้นจากทุกข์

ทั้งปวงได้ เพราะอาศัยสมณะนั้น ดังนี้ ฯ อีกอย่างหนึ่งควรทราบอานิสงส์แห่งโลกุตตรสรณคมน์นั้น ด้วยการไม่ถือสังขาร ว่าเป็นของเที่ยงเป็นต้น ข้อนี้สมกับพระพุทธพจน์ว่า ดูก่อนภิกษุทั้งหลายไม่ใช่ฐานะไม่ใช่โอกาสที่บุคคลสมบูรณ์ด้วยความเห็น จะถือสังขารอย่างใดอย่างหนึ่งว่าเป็นของเที่ยง เป็นสุข จะถือธรรมอย่างใดอย่างหนึ่งว่าเป็นตัวตน จะปลงชีวิตมารดาบิดา พระอรหันต์ จะมีจิตคิดร้ายต่อพระพุทธเจ้า ทำร้ายร่างกายพระพุทธเจ้าจนพระโลหิตห้อ จะทำสงฆ์ให้แตกกัน จะนับถือศาสดาอื่น ดังนี้ ฯ ส่วนโลกิยสรณคมน์ มีการสมบูรณ์ด้วยภพสมบูรณ์ด้วยทรัพย์ในภายหน้าเป็นผล ข้อนี้สมกับคำของมหาพรหมว่า บุคคลเหล่าใดนับถือพระพุทธเจ้าเป็นที่พึ่งแล้ว บุคคลเหล่านั้นละอัตภาพมนุษย์แล้ว จักไม่ไปสู่อบายภูมิ จักไปสู่โลกสวรรค์ ดังนี้ ฯ มีอีกคำหนึ่ง ซึ่งท่านกล่าวไว้ว่า ครั้งนั้นจอมเทพยเจ้าผู้ทรงพระนามว่าท้าวสักกะพร้อมด้วยเทวดา ๘ หมื่น ได้เข้าไปใกล้พระมหาโมคคัลลาน์ ไหว้แล้วก็ยืนอยู่ ฯ พระมหาโมคคัลลาน์ได้กล่าวต่อจอมเทพยเจ้า ผู้ทรงพระนามว่า ท้าวสักกะนั้นว่า นี่แน่ะจอมเทพยเจ้า การนับถือพระพุทธเจ้าเป็นที่พึ่งเป็นการดี เพราะว่า บุคคลบางจำพวกเวลาตายแล้วย่อมเข้าถึงสุคติโลกสวรรค์ เพราะเหตุนับถือพระพุทธเจ้าเป็นที่พึ่ง เมื่อเกิดในสุคติโลกสวรรค์แล้ว ก็ครอบงำเทพยเจ้าเหล่าอื่นด้วยฐานะ ๑๐ ประการ คือ ด้วยอายุอันเป็นทิพย์ ๑ ด้วยวรรณะอันเป็นทิพย์ ๑ ด้วยสุขอันเป็นทิพย์ ๑ ด้วยยศอันเป็นทิพย์ ๑ ด้วยความเป็นใหญ่อันเป็นทิพย์ ๑ ด้วยรูปอันเป็นทิพย์ ๑ ด้วยเสียงอันเป็นทิพย์ ๑ ด้วยกลิ่นอันเป็นทิพย์ ๑ ด้วยรสอันเป็นทิพย์ ๑ ด้วยโผฏฐัพพะอันเป็นทิพย์ ๑ ดังนี้ ฯ สำหรับในพระธรรมและพระสงฆ์ ก็เหมือนนัยนี้ ฯ อีกอย่างหนึ่ง ควรทราบผลวิเศษแห่งสรณคมน์ ตามที่กล่าวไว้ในพระสูตรต่าง ๆ มีเวลามสูตรเป็นต้น ฯ โลกิยสรณคมน์จะเศร้าหมองจะไม่รุ่งเรือง จะไม่กว้างขวาง เพราะเหตุทั้งหลาย มีความไม่รู้ ความสงสัย ความเข้าใจผิดเป็นต้น ในพระรัตนตรัย ส่วนโลกุตตรสรณคมน์ไม่มี

การเศร้าหมอง ฯ ความเสียไปแห่งโลกิยสรณคมน์มีอยู่ ๒ อย่าง คือ มีโทษ ๑ ไม่มีโทษ ๑ ฯ ที่มีโทษนั้นได้แก่เสียไปด้วยการมอบตนเป็นต้น ให้แก่ศาสดาอื่นเป็นต้น ส่วนที่ไม่มีโทษนั้น ได้แก่เสียไปด้วยความตาย สำหรับโลกุตตรสรณคมน์ไม่มีความเสียไปแต่อย่างใด ฯ เพราะพระอริยสาวกถึงจะเกิดในชาติใหม่ ก็ไม่นับถือศาสดาอื่น ควรทราบความเศร้าหมองและความเสียไปแห่งสรณคมน์อย่างนี้

ต่อนี้ไป ว่าด้วยคำว่าอุบาสก เพื่อให้ฉลาดให้เข้าใจในวิธีแห่งอุบาสก มีคำถามว่า ใครเรียกว่า อุบาสก เพราะเหตุไรจึงเรียก อุบาสก ศีลของอุบาสกเป็นอย่าง อาชีพเป็นอย่างไร วิบัติเป็นอย่างไร สมบัติเป็นอย่างไร ฯ ในคำถามเหล่านี้ มีคำแก้ว่า ไม่ว่าคฤหัสถ์ใดนับถือพระไตรสรณคมน์แล้ว ก็เรียกว่าอุบาสกทั้งนั้น ข้อนี้สมกับคำของพระพุทธเจ้าว่า ดูก่อนมหานาม เพราะเหตุว่าบุคคลนับถือพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์เป็นที่พึ่ง จึงเรียกว่า อุบาสก ฯ คำว่า อุบาสก นั้น แปลว่า ผู้เข้านั่งใกล้ อธิบายว่า ผู้เข้าไปใกล้พระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ เพราะเหตุที่เข้าไปใกล้พระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ จึงเรียกว่าอุบาสก ฯ ศีลของอุบาสกนั้น ได้แก่ศีล ๕ ข้อนี้สมกับคำของพระพุทธเจ้าว่า ดูก่อนมหานาม อุบาสกย่อมงดเว้นจากปาณาติบาต อทินนาทาน กาเมสุมิจฉาจาร มุสาวาท สุราเมรัย ดังนี้ ฯ อาชีพของอุบาสกนั้น ได้แก่การหาเลี้ยงชีวิตโดยชอบธรรม งดเว้นจากมิจฉาวณิชชา คือ การค้าขายสิ่งที่ต้องห้าม ๕ ประการเสีย ข้อนี้สมกับคำของพระพุทธเจ้าว่า อุบาสกต้องงดเว้นการค้าขาย ๕ ประการ คือ การค้าขายสาตรา ๑ การค้าขายสัตว์ ๑ การค้าขายเนื้อสัตว์ ๑ การค้าขายน้ำเมา ๑ การค้าขายยาพิษ ๑ ดังนี้

วิบัติของอุบาสก ได้แก่ความเสียศีล และความเสียอาชีพ ฯ อีกอย่างหนึ่งว่า วิบัติของอุบาสกนั้น ได้แก่ความเป็นอุบาสกจัณฑาล เป็นอุบาสกเศร้าหมอง ฯ แต่เมื่อว่าโดยใจความแล้ว ก็ได้แก่ธรรม ๕ อย่าง มีความไม่มีศรัทธาเป็นต้น ข้อนี้สมกับเนื้อความที่พระทศพลตรัสไว้ว่า

อุบาสกผู้ประกอบด้วยธรรม ๕ อย่าง เป็นอุบาสกจัณฑาล เป็นอุบาสกเศร้าหมอง เป็นอุบาสกน่าเกลียด ก็ธรรม ๕ อย่างนั้น ได้แก่สิ่งใด ได้แก่ความไม่มีศรัทธา ๑ ไม่มีศีล ๑ ถือมงคล คือ เชื่อมงคลไม่เชื่อกรรม ๑ แสวงหาผู้ควรแก่ทักษิณานอกพระพุทธศาสนา ๑ ทำอุปการคุณเกื้อกูลในที่นอกพระพุทธศาสนา ๑ ฯ สมบัติของอุบาสกนั้น ได้แก่ความบริบูรณ์ด้วยศีล ๑ ความสมบูรณ์ด้วยอาชีพ ๑ มีธรรม ๕ ประการ เป็นต้นว่าศรัทธา ๑ ข้อนี้สมกับเนื้อความในพระบาลีว่า อุบาสกผู้ประกอบด้วยธรรม ๕ ประการ เป็นอุบาสกแก้ว เป็นอุบาสกดอกปทุม เป็นอุบาสกดอกปุณฑริก ธรรม ๕ ประการนั้น ได้แก่สิ่งใด ได้แก่ความมีศรัทธา ๑ ความมีศีล ๑ ความไม่ถือมงคล คือถือกรรม ๑ ไม่แสวงหาเขตบุญนอกพระพุทธศาสนา ๑ ทำบุญแต่ในพระพุทธศาสนา ๑ ดังนี้

คำว่า นับถือพระรัตนตรัยจนตลอดชีวิตนั้น ได้แก่การนับถือพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ อยู่จนตลอดชีวิต ถึงแม้ว่าจะมีผู้บังคับให้เลิกนับถือ ถ้าไม่เลิกก็จะตัดศีรษะ ก็ไม่ยอมเลิก การนับถืออย่างนี้ เรียกว่านับถือพระรัตนตรัยด้วยการมอบตนให้ ดังนี้ สันเนื้อความในอรรถกถาเพียงเท่านี้

ธัมมัตถาธิบาย

ต่อนี้ไป เป็นเนื้อความในอรรถาธิบายว่า เนื้อความทั้งหลายที่แสดงมาแล้วนี้ เมื่อว่าโดยข้อใหญ่ใจความแล้ว ก็มีอยู่ ๒ อย่าง คือ ว่าด้วยผลแห่งสรณคมน์ ๑ ว่าด้วยอุบาสก ๑ ฯ ข้อที่ว่าด้วยผลแห่งสรณคมน์นั้น ได้ใจความว่า โลกุตตรสรณคมน์ มีโลกุตตรผล เป็นต้น มีความสิ้นทุกข์ทั้งปวงเป็นอานิสงส์ ๑ มีการไม่ทำกรรมหนัก ๗ อย่าง อันได้แก่ ไม่ถือสังขารอย่างใดอย่างหนึ่งว่า เป็นของเที่ยง เป็นสุข ไม่ถือธรรมอย่างใดอย่างหนึ่งว่า เป็นตัวตน ๑ ไม่ทำอนันตริย-

กรรม ๕ ประการ ๑ ไม่นับถือพระศาสดาอื่น ๑ ฯ ส่วนโลกิยสรณคมน์นั้น มีการเกิดในสุคติภพเป็นผล เป็นอานิสงส์ ฯ โลกุตตรสรณคมน์ไม่มีการแตก ไม่มีการเสีย ส่วนโลกิยสรณคมน์มีการแตก การเสีย มีการเศร้าหมอง ฯ ข้อที่ว่าเศร้าหมองนั้น ท่านกล่าวไว้ในอรรถกถาว่า เศร้าหมองด้วยเหตุทั้งหลาย มีความไม่รู้ ความสงสัย ความเข้าใจผิดเป็นต้น ในพระรัตนตรัย ดังนี้ เพราะฉะนั้น จึงควรสดับรับฟังให้รู้ ให้เข้าใจในเรื่องพระรัตนตรัยให้จงดีว่า พระรัตนตรัยได้แก่สิ่งใด คืออย่างไร ดังนี้ ให้ละเอียดกว้างขวาง อย่านับถือเพียงแต่ตามเขาว่าเท่านั้น เพราะถ้านับถือเพียงแต่ตามเขาว่า พระไตรสรณคมน์ ก็ยังไม่ผ่องใส ฯ การที่จะให้รู้ ให้เข้าใจในเรื่องพระรัตนตรัย ได้แจ่มแจงกว้างขวางนั้น ย่อมเป็นของยาก เพราะผู้ศึกษาเล่าเรียนมาก ก็ได้ความรู้ ความเข้าใจมาก ผู้ศึกษาเล่าเรียนน้อยก็ได้ความรู้ ความเข้าใจน้อย มีอย่างหนึ่งซึ่งเป็นทางที่นับว่าง่าย คือ การฟังเรื่องพระพุทธเจ้าตามคัมภีร์ปฐมสมโพธิ์ หรือการอ่านการดูตามหนังสือพระพุทธประวัติ และการฟังพระพุทธคุณ พระธรรมคุณ พระสังฆคุณ พระเจ้า ๗ พระองค์ ๒๔ พระองค์ และเรื่องพระเจ้า ๕๐๐ ชาติ อย่างใดอย่างหนึ่งให้มาก ก็จะได้ความรู้ ความเข้าใจในเรื่องพระรัตนตรัยได้ดี แล้วจะได้ตั้งใจนับถือด้วยความรู้ ความเข้าใจจริง ๆ เมื่อตั้งใจนับถือด้วยความรู้ ความเข้าใจจริง ๆ แล้ว สมรณคมน์ก็จะผ่องแผ้วเป็นอันดี จักให้สำเร็จผล คือ สุคติภพในภายภาคหน้า ฯ ข้อที่ว่าด้วยอุบาสกนั้น มีข้อควรจำ ๕ ประการ คือ คำว่า อุบาสก ๑ ศีลของอุบาสก ๑ อาชีพของอุบาสก ๑ วัตรของอุบาสก ๑ สมบัติของอุบาสก ๑ ซึ่งได้แสดงมาแล้วเท่านั้น เมื่อจำได้แล้วต้องทำตนให้เป็นอุบาสก ให้มีศีลอุบาสก ให้มีอาชีพอุบาสก ให้มีสมบัติอุบาสก เมื่อพร้อมทั้งศีลอุบาสก อาชีพอุบาสก สมบัติอุบาสกแล้ว ก็ได้ชื่อว่าอุบาสกแก้ว อุบาสกดอกปทุม อุบาสกดอกปุณฑริก ซึ่งจัดว่าเป็นอุบาสกที่ดีแท้ ถ้าเพียงแต่เป็นอุบาสก คือ เป็นผู้นับถือพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์เท่านั้น ไม่มีศีล ไม่มีอาชีพ ไม่มี

สมบัติสำหรับอุบาสกแล้ว ก็เป็นอุบาสกที่ไม่ดี ดังนี้ สันเนื้อความในเทศนากัณฑ์นี้เพียงเท่านี้.

เอวํ ก็มี ด้วยประการฉะนี้ ฯ

กณฑที่ ๗

คัมภีร์อังคุตตรนิกาย ทุกนิบาต

ว่าด้วยทุจริต สุจริต

อถโข ชาณุสฺโสณิ พฺราหมโณ เยน ภควา เตนุปสงฺกมิ อุปสงฺกมิตฺวา ภควตา สทฺธิ สมฺโมทิ.

ณ บัดนี้ อาตมภาพจักได้แสดงคัมภีร์อังคุตตรนิกาย เอกนิบาต กัณฑ์ที่ ๗ ว่าด้วย ว่าด้วยทุจริต สุจริต สืบต่อไป เพื่อให้เป็นประโยชน์แก่พระพุทธศาสนา และพุทธศาสนิกชนทั้งหลาย ตลอดกาลนาน

บาลี

ดำเนินความตามวาระพระบาลี อันมีในวรรคที่ ๒ พระสูตรที่ ๗ ว่า ชาณุโสณิพราหมณ์ได้ไปเฝ้าสมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า แล้วทูลถามขึ้นว่า ข้าแต่พระโคดมเจ้า เพราะเหตุไรบุคคลบางจำพวกในโลกนี้ จึงตายไปเกิดในอบาย ทุคติ วินิบาต นรก พระเจ้าข้า ฯ ตรัสตอบว่า พราหมณ์ บุคคลบางคนในโลกนี้ ได้ตายไปเกิดในอบาย ทุคติ วินิบาต นรก เพราะเหตุแห่งการทำ ๑ เพราะเหตุแห่งการไม่ทำ ๑ ฯ ข้าแต่พระโคดม เพราะเหตุไร บุคคลบางจำพวกในโลกนี้ จึงตายไปเกิดในสุคติโลกสวรรค์ ฯ ดูก่อนพราหมณ์ บุคคลบางจำพวกในโลกนี้ ได้ตายไปเกิดในสุคติโลกสวรรค์ เพราะเหตุแห่งการทำและไม่ทำ ฯ ข้าแต่พระโคดม ถ้อยคำที่พระโคดมตรัสโดยย่อนี้ ข้าพระองค์ไม่เข้าใจ ขอพระโคดมทรงแสดงคำย่อนี้ให้ข้าพระองค์เข้าใจโดยพิสดารเถิด พระเจ้าข้า ฯ ดูก่อนพราหมณ์

ถ้าอย่างนั้น เธอจงตั้งใจฟังให้ดี เราจะแสดงให้ฟังในบัดนี้ ชาณุโสณิพราหมณ์ก็ทูลขึ้นว่า พระเจ้าข้า

สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าจึงตรัสว่า ดูก่อนพราหมณ์ บางคนในโลกนี้ได้ทำแต่กายทุจริต วจีทุจริต มโนทุจริต ไม่ได้ทำกายสุจริต วจีสุจริต มโนสุจริต อย่างนี้แหละพราหมณ์ จึงว่า บุคคลบางจำพวกในโลกนี้ได้ตายไปเกิดในอบาย ทุคติ วินิบาต นรก ฯ บางคนได้ทำแต่กายสุจริต วจีสุจริต มโนสุจริต ไม่ได้ทำกายทุจริต วจีทุจริต มโนทุจริต อย่างนี้แหละพราหมณ์ จึงว่า บุคคลบางจำพวกในโลกนี้ ได้ตายไปเกิดในสุคติโลกสวรรค์ เพราะเหตุแห่งการทำและไม่ทำ ฯ ข้าแต่พระโคดม การที่พระองค์ทรงแสดงธรรมนี้ดีมาก บุคคลหงายของที่คว่ำ เปิดของที่ปิด บอกทางให้แก่คนหลงทาง ส่องไฟในที่มืด ด้วยจะให้คนตาดีได้เห็นสิ่งต่าง ๆ ฉันใด พระโคดมก็ได้ทรงประกาศธรรมหลายปริยายฉันนั้น ข้าพระองค์ขอนับถือพระโคดม กับทั้งพระธรรม และพระภิกษุสงฆ์เป็นที่พึ่ง ขอพระโคดมจงจำไว้ว่า ข้าพระองค์เป็นอุบาสก นับถือพระรัตนตรัยตั้งแต่วันนี้เป็นต้นไป จนตลอดชีวิตของข้าพระองค์ด้วยเถิด พระเจ้าข้า ดังนี้ สันเนื่องความในพระบาลีเพียงเท่านี้

อรรถกถา

ในอรรถกถาว่า คำว่า ชาณุโสณินั้น เป็นชื่อที่ได้ตามตระกูล และเป็นชื่อที่ได้รับพระราชทานจากพระราชา ฯ ชาณุโสณิพราหมณ์นั้น ได้ยินว่าพระสมณโคดมเป็นบัณฑิต เป็นผู้ฉลาด เป็นผู้สดับเล่าเรียนมาก จึงคิดว่า ถ้าพระสมณโคดมจักรู้ชึ่งความแตกต่างแห่งถ้อยคำ ในทางไวยากรณ์ มิลินท์ และวิภัตติ และการก เป็นต้น ก็ชื่อว่ารู้สิ่งที่เรารู้แล้วทั้งนั้น พระสมณโคดมจักรู้อะไร ชึ่งเรายังไม่รู้ พระสมณโคดมคงจักแสดงสิ่งที่เรารู้แล้วทั้งนั้น จักแสดงสิ่งที่เราไม่รู้ได้อย่างไร คิดดังนี้แล้วก็ประคองชง คือ มานะ ออกไปเฝ้าสมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าด้วยบริวารเป็นอันมาก สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า จึงได้ทรงดำริว่า

เมื่อพราหมณ์ผู้นี้มาหาเรา ก็ไม่ใช่มาเพื่อต้องการความรู้ มาเพื่อหาช่องเท่านั้น เขาได้ถือชง คือ มานะมาหาเรา เขาจะรู้ความหมายแห่งคำถามด้วยประการใด เมื่อเรากล่าวด้วยประการนั้นแล้ว ความเจริญก็จักมี หรือว่าเขาจักไม่รู้จักความหมายแห่งคำถามด้วยประการใด เมื่อเรากล่าวด้วยประการนั้นแล้ว ความเจริญจึงจักมี ก็ทรงทราบว่า เมื่อเขาไม่รู้ด้วยประการใด เรากล่าวออกไปด้วยประการนั้น ความเจริญจึงจักมี ดังนี้แหละจึงได้ตรัสตอบคำถามของพราหมณ์นั้นว่า เพราะการกระทำ ๑ เพราะการไม่กระทำ ๑ ดังที่ได้แสดงมาแล้วนี้

พราหมณ์นั้นได้ฟังแล้ว ก็คิดว่า พระสมณโคดมได้กล่าวถึงการเกิดในนรก เพราะการกระทำและเพราะการไม่กระทำ คำนี้ เป็นคำที่รู้ได้ยาก เป็นคำที่ทำให้มืดใหญ่ เพราะกล่าวถึงการเกิดในที่แห่งเดียวด้วยเหตุการณ์ทั้ง ๒ สำหรับในข้อนี้ เราไม่มีที่อาศัย ก็ถ้าเรานิ่งเสีย ก็จะมีผู้ถามเราในเวลาเรากล่าวขึ้น ในท่ามกลางของพวกพราหมณ์ว่า ท่านถือชง คือ มานะไปหาพระสมณโคดม แล้วท่านนิ่งเสียเพียงคำเดียว ไม่อาจกล่าวสิ่งใดได้ ทำไมมาในที่นี้ ท่านจึงได้กล่าวขึ้น เพราะฉะนั้น ถึงแม้ว่าเราเป็นผู้แพ้ ก็คล้ายกับยังไม่แพ้ ในเมื่อเราทูลถามอีก เพราะฉะนั้น เราจะทูลถามถึงการไปสวรรค์อีก คิดดังนี้แล้ว จึงได้ทูลถามปัญหาขึ้นอีก เป็นข้อที่ ๒ ดังที่แสดงมาแล้วนั้น การที่เขาทูลถามปัญหาขึ้นอีกเป็นครั้งที่ ๒ นั้น ก็ด้วยเขาคิดว่า เราจักรู้จักปัญหาหลังด้วยปัญหาหน้า จักรู้ปัญหาหน้าด้วยปัญหาหลัง ฯ ฝ่ายพระพุทธองค์ก็ทรงดำริเหมือนอย่างก่อน แล้วทรงแก้ออกไป ด้วยไม่ให้พราหมณ์เข้าใจดังที่ว่ามาแล้วนั้น ฯ เมื่อพราหมณ์ไม่อาจเข้าใจได้ จึงลงความเห็นว่า เราผู้มาสู่สำนักของบุรุษเช่นนี้ควรจะให้รู้ แล้วจึงควรกลับไป เราจักละทิฏฐิของเราคล้อยตามพระสมณโคดม เราจะแสวงหาประโยชน์ของเรา จักทำทางไปในโลกหน้าให้บริสุทธิ์ เขาคิดดังนี้แล้ว เมื่อจะทูลขอให้พระพุทธองค์ทรงแสดง จึงได้กราบทูลว่า ข้าแต่พระโคดม ถ้อยคำที่พระองค์ทรงแสดงโดยย่อนี้ ข้าพระองค์ไม่ได้เข้าใจโดยพิสดาร ข้าพระองค์จะ

เข้าใจคำย่อนี้ได้โดยพิสดารด้วยประการใด ขอพระองค์จงทรงแสดงด้วยประการนั้นเถิด พระเจ้าข้า

พระพุทธองค์จึงได้ตรัสว่า พราหมณ์ ถ้าอย่างนั้นเธอพึงให้ดี เราจะแสดงให้ฟังในบัดนี้ แล้วก็ทรงแสดงว่า บางคนได้ทำแต่กายทุจริต วจีทุจริต มโนทุจริต ไม่ได้ทำกายสุจริต วจีสุจริต มโนสุจริต เพราะฉะนั้น เราจึงว่า บางคนได้ไปเกิดในอบาย ทุคติ วินิบาต นรก เพราะการกระทำและไม่กระทำ ฯ บางคนก็ได้ทำแต่กายสุจริต วจีสุจริต มโนสุจริต ไม่ได้ทำกายทุจริต วจีทุจริต มโนทุจริต เพราะฉะนั้น เราจึงว่า บางคนได้ไปเกิดในสุคติโลกสวรรค์ เพราะการกระทำ และไม่กระทำดังนี้ เมื่อพราหมณ์นั้นได้ฟังดังนี้ ก็เกิดความเลื่อมใสนับถือ ได้ถวายตัวเป็นอุบาสกในพระพุทธศาสนา เริ่มแต่วันนั้นเป็นต้นไป ดังนี้ ฯ ขอให้ท่านผู้ฟังทั้งหลายจงเข้าใจเถิดว่า การกระทำ และไม่กระทำนี้แหละ เป็นต้นเหตุแห่งทุกข์ สุข ดี ชั่ว ทั้งปวง ดังนี้

บาลี

ในพระสูตรที่ ๘ ว่า สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า ได้ทรงแสดงแก่พระอานนท์ว่า เรากล่าว กายทุจริต วจีทุจริต มโนทุจริต เป็นของไม่ควรทำโดยแท้ ฯ พระอานนท์จึงทูลถามว่า พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสว่า กายทุจริต วจีทุจริต มโนทุจริต เป็นของไม่ควรทำโดยแท้ เมื่อบุคคลทำจะได้รับโทษอย่างไร พระเจ้าข้า ฯ ตรัสตอบว่า ดูก่อนอานนท์ เมื่อบุคคลทำจะได้รับโทษอย่างนี้ คือ ถึงตัวเองก็ติเตียนตัวเอง ๑ ผู้รู้ใคร่ครวญแล้วก็ติเตียน ๑ ชื่อเสียงที่ไม่ดีก็ปรากฏไป ๑ หลงใหลในเวลาจะใกล้ตาย ๑ ตายแล้วไปเกิดในอบาย ทุคติ วินิบาต นรก ๑ ฯ ข้าแต่พระผู้มีพระภาคเจ้า พระองค์ตรัสว่า กายสุจริต วจีสุจริต มโนสุจริต เป็นของควรทำโดยแท้ ฯ เมื่อบุคคลทำจะได้อานิสงส์อย่างไร พระเจ้าข้า ฯ ตรัสตอบว่า ดูก่อนอานนท์ เมื่อบุคคลทำซึ่งสิ่งสุจริตทั้ง ๓ นั้น จะได้รับผลอย่างนี้ คือ ตัวเองก็ติเตียนตัวเองไม่ได้ ๑ ผู้รู้ใคร่ครวญแล้วก็

สรรเสริญ • ชื่อเสียงอันดีปรากฏไป • ไม่หลงใหลในเวลาจะใกล้ตาย • ตายแล้วไปเกิดในสุคติ โลกสวรรค์ • ดังนี้ สันเนื้อความในพระบาลีเพียงเท่านี้

อรรถกถา

ในอรรถกถาว่า คำว่า ผู้รู้นั้น ได้แก่บัณฑิต คำว่า ติเตียนนั้น ได้แก่นินทา คือ ได้แก่การกล่าวถึงสิ่งที่ไม่ควรกล่าว ดังนี้

ธัมมัตถาธิบาย

ในอรรถาธิบายว่า ทุจริตทั้งปวงเป็นของไม่ควรทำโดยแท้ เพราะเหตุว่า เมื่อทำเข้าแล้ว ต้องได้รับโทษ ๕ อย่าง คือ ตัวเองก็ติเตียนตัวเอง ๑ ผู้รู้ใคร่ครวญแล้วก็ติเตียน • เสียชื่อเสียง • เสียสติในเวลาจะตาย ๑ ตายแล้วไปเกิดในที่ไม่ดี • ส่วนสุจริตทั้งสิ้น เป็นของควรทำทั้งนั้น เพราะเมื่อทำเข้าแล้วย่อมได้รับอานิสงส์ ๕ ประการ ดังที่แสดงมาแล้วนั้น ฯ ใน ๕ ประการนั้น ประการที่ ๑ คือ ข้อว่า ตนติเตียนตัวเอง และไม่ติเตียนตัวเองนั้น เป็นของที่มีขึ้นในเมื่อตนได้รับทุกข์และสุข ดังนี้

บาลี

ในพระสูตรที่ ๘ ว่า สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า ตรัสแก่ภิกษุทั้งหลายว่า เธอทั้งหลายจงละอกุศล เธอทั้งหลายอาจละอกุศลได้ ถ้าเธอทั้งหลายไม่อาจละอกุศลได้ เราก็ไม่บอกให้ละ เพราะเหตุที่เธอทั้งหลายอาจละอกุศลได้ เราจึงบอกให้ละ ฯ อกุศลที่เธอทั้งหลายละแล้ว ถ้าเป็นไปเพื่อความไม่เกื้อกูล เพื่อความทุกข์ เราก็ไม่บอกให้ละ เพราะเหตุที่อกุศลซึ่งเธอทั้งหลายละได้แล้ว ย่อมเป็นไปเพื่อความเกื้อกูล เพื่อความสุข เราจึงบอกให้ละ ฯ เธอทงหลายจงอบรม

กุศล เธอทั้งหลายอาจอบรมกุศลได้ ถ้าเธอทั้งหลายจักไม่อาจอบรมกุศลได้ เราก็ไม่บอกให้อบรม เพราะเหตุที่เธอทั้งหลายอาจอบรมกุศลได้ เราจึงบอกให้อบรม ฯ ถ้ากุศลนี้เธอทั้งหลายอาจอบรมแล้ว จะเป็นไปเพื่อความไม่เกื้อกูล เพื่อความทุกข์ เราก็ไม่บอกให้อบรม เพราะเหตุที่กุศลนี้เธอทั้งหลายอบรมแล้ว จะเป็นไปเพื่อความเกื้อกูล เพื่อความสุข เราจึงบอกให้อบรม ดังนี้ สมเนื้อความในพระบาลีเพียงเท่านี้

ธัมมัตถาธิบาย

ในอรรถกถาว่า คำทั้งปวงในพระสูตรนี้ตนทั้งนั้น ดังนี้

ในอรรถาธิบายว่า คำทั้งปวงในพระสูตรนี้ เป็นคำที่เข้าใจง่ายทั้งนั้น เพราะฉะนั้น ในอรรถกถาจึงว่าตนทั้งนั้น แต่ผู้ฟังทั้งหลายควรจะเข้าใจว่าในพระสูตรนี้ พระพุทธองค์มีพระพุทธประสงค์จะทรงแสดงให้เห็นว่ากุศลและอกุศลนั้น เป็นสิ่งที่บุคคลอาจทำได้ทั้งนั้น และเป็นสิ่งที่ให้คุณและโทษทั้งนั้น เพราะฉะนั้น จึงทรงสอนให้ละอกุศล ให้ทำแก่กุศล ถ้าบุคคลละอกุศลทำกุศลแล้ว ไม่ได้คุณ ไม่ได้ประโยชน์ พระองค์ก็ไม่ทรงสอนให้ละ ให้ทำ เพราะเหตุที่ได้รับคุณประโยชน์ จึงได้ทรงสอน ดังนี้

บาลี

ในพระสูตรที่ ๑๐ ว่า ธรรม ๒ ประการ คือ การจำบทพยัญชนะไม่ดี นำเนื้อความไปไม่ดี ย่อมเป็นเหตุให้พระสัทธรรมเสื่อม ฯ ธรรม ๒ ประการ คือ การจำบทและพยัญชนะดี การนำเนื้อความไปดี ย่อมเป็นเหตุให้พระสัทธรรมตั้งอยู่ ดังนี้ จบอธิกรณวรรคที่ ๒ ตามวาระพระบาลีเพียงเท่านี้

อรรถกถา

ในอรรถกถาว่า คำว่า การจำบทและพยัญชนะไม่ดีนั้น แยกออกเป็น ๒ คำ คือ บทนั้น ได้แก่บาลี คือ ได้แก่หัวข้อ ฯ พยัญชนะนั้น

ได้แก่การจำแนกหัวข้อ ฯ คำว่า เนื้อความนั้น ได้แก่ความหมายแห่งถ้อยคำที่แสดง ฯ นำไปไม่ดีนั้น ได้แก่จำไว้ไม่ดี คือ จำไว้ผิด ๆ พลาด ๆ คำว่า นำไปดีนั้น ได้แก่จำไว้ดี ดังนี้ สันเนื้อความในเทศนากัณฑ์นี้เพียงเท่านี้.

เอวํ ก็มี ด้วยประการฉะนี้ ฯ

กัณฑ์ที่ ๙

คัมภีร์องคุตตรนิกาย ทุกนิบาต

ว่าด้วยคนพาลเป็นต้น

เทฺวเม ภิกฺขเว พาลา กตเม เทฺว โย จ อจฺจยํ อจฺจยโต น ปสฺสติ โย จ อจฺจยํ เทเสนฺตสฺส ยถาธมฺมํ น ปฏิคฺคณฺหาติ.

ณ บัดนี้ อาตมภาพจักได้แสดงคัมภีร์องคุตตรนิกาย ทุกนิบาต กัณฑ์ที่ ๙ ว่าด้วยคนพาล สืบต่อไป เพื่อให้เป็นประโยชน์แก่พระพุทธศาสนา และพุทธศาสนิกชนทั้งหลาย ตลอดกาลนานหาประมาณมิได้

บาลี

ดำเนินความตามวาระพระบาลี อันมีในพาลวรรค ๓ สำหรับพระสตรที่ ๑ นั้นว่า สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าได้ทรงแสดงไว้ว่า คนพาลมีอยู่ ๒ จำพวก คือ จำพวกหนึ่งไม่เห็นความผิดว่าเป็นความผิด อีกจำพวกหนึ่งไม่รับความผิดของผู้แสดงความผิด ตามสมควรแก่เหตุการณ์ ฯ บัณฑิตมีอยู่ ๒ จำพวก คือ จำพวกหนึ่งเห็นความผิดว่าเป็นความผิด อีกจำพวกหนึ่ง รับความผิดของผู้แสดงความผิดตามสมควรแก่เหตุการณ์ ดังนี้

อรรถกถา

ในอรรถกถาว่า คำว่า ไม่เห็นความผิดว่าเป็นความผิดนั้น คือ ไม่เห็นความผิดของตน ไม่ขอโทษในเมื่อตนกระทำผิด ฯ คำว่า ผู้แสดงความผิดนั้น ได้แก่ผู้ขอโทษ ในเมื่อตนกระทำความผิด คำว่า ไม่รับนั้น คือ ถึงแม้ว่าเขาจะขอโทษว่า ข้าพเจ้าจะไม่ทำอย่างนี้อีก ขอท่านจงอดโทษให้แก่ข้าพเจ้า ก็ไม่ยอมรับ คือ ไม่กล่าวว่า จำเดิมแต่นี้ไป ท่านอย่าได้ทำอย่างนี้อีก เราอดโทษให้แก่ท่านคราวนี้ ส่วนเนื้อความที่ตรงกันข้าม ก็ควรทราบตามนัยนี้ ดังนี้

ธัมมัตถาธิบาย

ในอรรถาธิบายว่า คนพาลและบัณฑิต ย่อมมี ๒ จำพวกเหมือนกัน แต่ว่ามีแปลกกัน คือ คนพาลจำพวกหนึ่ง ไม่เห็นความผิดว่าเป็นความผิดอันได้แก่ไม่เห็นความผิดของตัว คนพาลอีกจำพวกหนึ่ง ไม่ยอมยกโทษให้แก่ผู้ขอโทษตามสมควร เพราะฉะนั้น ถ้าใครทำผิดแล้ว ไม่เห็นว่าเป็นความผิด ผู้นั้นก็เรียกว่าเป็นคนพาล เพราะธรรมดาคนพาล เมื่อทำผิดแล้ว ไม่ยอมรับว่าเป็นความผิด เพราะฉะนั้น คนพาลจึงต้องทำความผิดร่ำไป และไม่ยกโทษให้แก่ใคร ส่วนบัณฑิตย่อมตรงกันข้ามกับคนพาล ดังนี้

บาลี

ในพระสูตรที่ ๒ ว่า สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าทรงแสดงไว้ว่า บุคคล ๒ จำพวก คือ จำพวกโกรธแค้น ๑ จำพวกมีศรัทธาแต่จดจำไม่ดี ๑ ย่อมกล่าวตู่พระตถาคตเจ้า ดังนี้

อรรถกถา

ในอรรถกถาว่า จำพวกโกรธแค้นนั้น ย่อมกล่าวตู่พระตถาคตเจ้าด้วยเรื่องที่ไม่จริง เป็นต้นว่า อุตตริมนุสสธรรมของพระโคดมไม่มี ฯ คำว่า

ผู้มีศรัทธาแต่จดจำไม่ดีนั้น คือ ผู้มีศรัทธากล้า มีความเลื่อมใสอ่อน ย่อมกล่าวว่า สิ่งที่มีอยู่ในพระกายของพระพุทธเจ้าทั้งสิ้น มีพระเกศเป็นต้น เป็นโลกุตตระทั้งนั้น ดังนี้

ธัมมัตถาธิบาย

ในอรรถาธิบายว่า บุคคล ๒ จำพวก คือ จำพวกโกรธ และจำพวกมีศรัทธา แต่ไม่มีความรู้ดี ย่อมพูดผิดในเรื่องพระพุทธเจ้า เพราะฉะนั้น จึงได้ใจความว่า ผู้ที่พูดถูก คือ พวกไม่โกรธแค้น พวกมีทั้งศรัทธาและบัญญา ดังนี้

บาลี

ในพระสูตรที่ ๓ ว่า บุคคล ๒ จำพวก ย่อมกล่าวตู่พระตถาคตเจ้า ฯ บุคคล ๒ จำพวกนั้น คือ จำพวกไหนบ้าง ? คือ จำพวกหนึ่ง สิ่งที่พระตถาคตเจ้าไม่ได้แสดงไว้ ก็แสดงว่าพระตถาคตเจ้าได้แสดงไว้ ฯ อีกจำพวกหนึ่ง สิ่งที่พระตถาคตเจ้าได้ตรัสไว้ก็แสดงว่า ไม่ได้ตรัสไว้ ฯ บุคคล ๒ จำพวก ย่อมไม่กล่าวตู่พระตถาคตเจ้า ฯ บุคคล ๒ จำพวกนั้น คือ จำพวกไหนบ้าง ฯ คือ จำพวกหนึ่งแสดงสิ่งที่พระตถาคตเจ้าไม่ได้ตรัสไว้ ว่าไม่ได้ตรัสไว้ ฯ อีกจำพวกหนึ่ง แสดงสิ่งที่พระตถาคตเจ้าได้ตรัสไว้ ว่าเป็นสิ่งที่พระตถาคตเจ้าได้ตรัสไว้ ดังนี้

ในอรรถกถาว่า พระสูตรนี้มีเนื้อความดังนี้

ธัมมัตถาธิบาย

ในอรรถาธิบายว่า บุคคล ๒ จำพวกนี้ ก็เป็นจำพวกที่พูดไม่ถูกในเรื่องพระพุทธเจ้าเหมือนกัน คือ จำพวกใด แสดงสิ่งที่พระพุทธเจ้าไม่ได้ทรงแสดงไว้ ว่าเป็นสิ่งที่พระพุทธเจ้าได้ทรงแสดงไว้ จำพวกนี้ก็ชื่อว่าพูดผิด จำพวกใด แสดงสิ่งที่พระพุทธเจ้า ได้ทรงแสดงไว้ ว่าเป็นสิ่งที่พระพุทธเจ้าได้ทรงแสดงไว้ จำพวกนี้ก็ชื่อว่าพูดผิดเหมือนกัน

ส่วนจำพวกที่พูดถูกนั้น ก็มี ๒ จำพวก คือ จำพวกที่แสดงสิ่งที่พระพุทธเจ้าไม่ได้ทรงแสดงไว้ ว่าเป็นสิ่งที่พระพุทธเจ้าไม่ได้ทรงแสดงไว้ ๑ แสดงสิ่งที่พระพุทธเจ้าได้ทรงแสดงไว้ ว่าเป็นสิ่งที่พระพุทธเจ้าได้ทรงแสดงไว้ ๑ ฯ ขอให้เข้าใจว่า จำพวกที่พูดผิด พูดถูก ทั้ง ๒ นี้ เป็นจำพวกที่เห็นผิด เห็นถูก คิดผิด คิดถูก เป็นเบื้องต้นทั้งนั้น เพราะการเห็น การคิด เป็นต้นเหตุแห่งการพูด ดังนี้

บาลี

ในพระสูตรที่ ๕ ว่า บุคคล ๒ จำพวก ชื่อว่ากล่าวตู่พระตถาคตเจ้า ฯ บุคคล ๒ จำพวกนั้น คือ จำพวกไหนบ้าง คือ จำพวกหนึ่ง พระสูตรที่มีเนื้อความ ควรอธิบาย ก็แสดงว่า เป็นพระสูตรที่มีเนื้อความอันอธิบายแล้ว ฯ อีกจำพวกหนึ่ง พระสูตรที่มีเนื้อความอันอธิบายแล้ว แสดงว่าเป็นพระสูตรที่มีเนื้อความควรอธิบาย ฯ บุคคล ๒ จำพวก ชื่อว่าไม่กล่าวตู่พระตถาคตเจ้า คือ จำพวกหนึ่ง พระสูตรมีเนื้อความควรอธิบาย ก็แสดงว่าเป็นพระสูตรที่มีเนื้อความควรอธิบาย อีกจำพวกหนึ่ง พระสูตรที่มีเนื้อความอันอธิบายแล้ว ก็แสดงว่าเป็นพระสูตรที่มีเนื้อความอันอธิบายแล้ว ดังนี้

อรรถกถา

ในอรรถกถาว่า พระสูตรใดมีเนื้อความควรอธิบาย พระสูตรนั้นชื่อว่า มีเนื้อความควรอธิบาย พระสูตรใดมีเนื้อความอันอธิบายแล้ว คือ ได้กล่าวถึงความหมายแล้ว พระสูตรนั้นชื่อว่า มีเนื้อความอันอธิบายแล้ว ฯ พระสูตรว่า ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย มีบุคคลเอกจำพวกหนึ่ง ดังนี้ก็ดี พระสูตรว่า มีบุคคล ๒ จำพวกดังนี้ก็ดี พระสูตรว่า มีบุคคล ๓ จำพวกดังนี้ก็ดี พระสูตรว่า มีบุคคล ๔ จำพวกดังนี้ก็ดี ชื่อว่ามีเนื้อความควรอธิบาย ฯ ถึงแม้ว่าในพระสูตรนั้นจะบ่งไว้ว่า บุคคลเอก

ได้แก่ พระสัมมาสัมพุทธเจ้า ดังนี้ก็จริง แต่เมื่อว่าโดยปรมัตถ์แล้ว คำว่า บุคคลย่อมไม่มี เพราะฉะนั้น จึงควรอธิบายความหมายแห่งพระสูตรนี้ เพราะว่าเมื่อว่าโดยปรมัตถ์ ไม่มีอะไรเรียกว่า บุคคล กล่าวไม่ได้ว่า พระตถาคตเจ้าเป็นบุคคลเอก ฯ คำว่า มีเนื้อความอันอธิบายแล้วนั้น คือ ในพระสูตรนั้น ได้อธิบายถึงความหมายไว้แจ่มแจ้งแล้ว ดังนี้

บาลี

ในพระสูตรที่ ๕ ว่า ผู้ปกปิดการกระทำของตน ต้องหวังได้คติ ๒ ประการ ไม่ประการใดก็ประการหนึ่ง คือ นรก หรือกำเนิดดิรัจฉาน ส่วนผู้ไม่ปกปิดการกระทำของตน ต้องหวังได้คติ ๒ ประการ ไม่ประการใดก็ประการหนึ่ง คือ ไม่เทพเจ้าก็มนุษย์ ดังนี้

ในอรรถกถาว่า เนื้อความในพระสูตรที่ ๕ นี้ เป็นเนื้อความตื้นทั้งนั้น ทั้งนี้

ธัมมัตถาธิบาย

ในอรรถาธิบายว่า คำว่า ผู้ปกปิดการกระทำของตน ต้องหวังได้คติ ๒ คือ นรก หรือกำเนิดดิรัจฉานนั้น ได้แก่ผู้ทำบาปกรรม เพราะว่าบาปกรรมถึงบุคคลจะปกปิด หรือไม่ปกปิดก็ตาม เมื่อผู้ใดกระทำไว้แล้ว ก็ชื่อว่าปกปิดไว้ ฯ คำว่า ผู้ไม่ปกปิดการกระทำ ต้องหวังได้คติ ๒ คือ เทพยดา หรือมนุษย์นั้น ได้แก่ผู้กระทำบุญกุศล คือ ผู้กระทำบุญกุศลชื่อว่าผู้ไม่ปกปิดการกระทำของตน ด้วยเหตุว่าผู้ทำบุญกุศล ย่อมไม่คิดปกปิดใคร ทั้งในเวลาก่อนจะทำและเวลาทำ หรือเวลาทำแล้ว ส่วนผู้กระทำบาปอกุศลนั้น ย่อมคิดจะปกปิดทั้ง ๓ เวลา เพราะฉะนั้น คน ๒ จำพวกนี้ จึงได้รับโทษและคุณต่างกัน คือ คนทำบาปอกุศลต้องได้ไปเกิดในนรก หรือในกำเนิดดิรัจฉาน อย่างใดอย่างหนึ่ง ส่วนผู้ทำบุญกุศล ย่อมได้ไปเกิดในสวรรค์ หรือในมนุษย์ อย่างใดอย่างหนึ่ง แต่อาจมีผู้เข้าใจว่า เมื่อทำความชั่วแล้วเปิดเผย ก็ย่อมหมดโทษ ขออย่า

ขออย่าเข้าใจอย่างนี้ เพราะการเข้าใจอย่างนี้ ย่อมถูกเบื่นบางอย่าง เช่นพระต้องอาบัติแล้วแสดงเสีย ก็าเมดโทษ แต่ไม่ถูกทั่วไป จึงควรเข้าใจตามที่แสดงไว้แล้วนั้น ดังนี้

บาล

ในพระสูตรที่ ๖ ว่า ผู้เบื่นมิจฉาทิฏฐิ ต้องหวังคติ ๒ ประการ คือ นรกหรือกำเนิดดิรัจฉาน ไม่อย่างใดก็อย่างหนึ่ง ฯ ผู้เบื่นสัมมาทิฏฐิ ต้องหวังได้คติ ๒ ประการ ไม่เทพเจ้า ก็มนุษย์ ไม่อย่างใดก็อย่างหนึ่ง เบื่นแน่แท้ ดังนี้

อรรถกถา

ในอรรถกถาว่า พระสูตรนี้ก็มีเนื้อความต้นทั้งนั้น เพราะฉะนั้น จึงจะได้อธิบายออกไปตามสมควรแก่เนื้อความ กล่าวคือ บุคคลผู้เบื่นมิจฉาทิฏฐิ ที่จะต้องไปเกิดในนรก หรือไปเกิดในกำเกิดดิรัจฉานนั้น หมายถึงบุคคลผู้มีความเห็นผิดในเรื่องบาป บุญ นรก สวรรค์ นิพพาน เช่น เห็นว่า บาป บุญ นรก สวรรค์ นิพพาน ไม่มี ส่วนผู้เบื่นสัมมาทิฏฐิ ซึ่งจะต้องไปเกิดในกำเนิดเทวดา หรือมนุษย์นั้น ได้แก่ผู้มีความเห็นถูกในเรื่องบาป บุญ นรก สวรรค์ นิพพาน คือ เห็นว่า บาป บุญ นรก สวรรค์ นิพพาน มีอยู่ ผลแห่งบาปบุญมีอยู่ บาป เบื่นเหตุให้ได้รับทุกข์ บุญเบื่นเหตุให้ได้รับสุข บาปเบื่นเหตุให้เศร้าหมอง บุญเบื่นเหตุให้ผ่องใส ความเศร้าหมองและความทุกข์เบื่นผลแห่งบาป ความผ่องใสและความสุขเบื่นผลแห่งบุญ บุคคลทั้งหลายย่อมได้ทุกข์เพราะบาป ได้สุขเพราะบุญ ดังนี้ ฯ เพราะฉะนั้น ในเรื่องบาป บุญ นรก สวรรค์ นิพพาน นี้ จึงเบื่นเรื่องสำคัญยิ่ง ของบุคคลทั้งหลาย ถึงผู้ไม่ได้ทำบาปเลย แต่ถ้าถือว่าบาปไม่มี ก็ต้องไปตกนรกเบื่นแน่ ส่วนผู้ถือว่าบุญมี ต้องได้ไปสวรรค์ ดังนี้

บาลี

ในพระสูตรที่ ๗ ว่า ผู้ทุศีลต้องได้รับผล ๒ อย่าง คือ นรก ๑ กำเนิดดิรัจฉาน ๑ ฯ ผู้มีศีลต้องได้รับผล ๒ อย่าง คือ เทพเจ้า ๑ มนุษย์ ๑ ดังนี้

ในอรรถกถาว่า พระสูตรนี้มีเนื้อความดังนี้

ในพระสูตรที่ ๘ ว่า ผู้เล็งเห็นประโยชน์ ๒ ประการ จึงควรอยู่ในเสนาสนะที่สงัดในป่า ฯ ประโยชน์ ๒ ประการนั้น คือ การอยู่สบายของตนในอัตภาพนี้ ๑ การอนุเคราะห์ชั่งหมู่คนในภายหลัง ๑ ภิกษุผู้เล็งเห็นประโยชน์ ๒ ประการนี้ ย่อมอยู่ในเสนาสนะที่สงัดในป่า ดังนี้

อรรถกถา

ในอรรถกถาว่า เสนาสนะป่านั้น ได้แก่ที่ห่างบ้าน ๕๐๐ ชั่วขาธนุ เพราะที่เช่นนั้น เป็นที่สงัด เป็นที่พอไปมา ติดต่อกับชาวบ้านด้วยการเที่ยวบิณฑบาตได้โดยง่าย ไม่ลำบากกายนัก ดังนี้

ธัมมัตถาธิบาย

ในอรรถาธิบายว่า พระสูตรนี้เป็นเครื่องชี้ให้เห็นว่า พระพุทธองค์ได้ทรงสอนภิกษุทั้งหลายผู้จะอยู่ในป่า ให้เห็นว่าการอยู่ในป่ามีประโยชน์ ๒ ประการ ดังที่แสดงมาแล้วนั้น

บาลี

ในพระสูตรที่ ๙ ว่า ธรรมอันเป็นฝ่ายวิชชามีอยู่ ๒ ประการ คือ สมถะ ๑ วิปัสสนา ๑ ฯ ภิกษุอบรมสมถะแล้ว ได้รับประโยชน์ จิตก็เป็นของควรอบรม ภิกษุอบรมจิตแล้วได้รับประโยชน์อะไร ประโยชน์ที่ได้รับนั้น คือ การละราคะเสียได้ ฯ วิปัสสนาที่ภิกษุอบรมแล้วได้รับประโยชน์อย่างไร ปัญญาก็เป็นของควรอบรม ภิกษุอบรมปัญญาแล้วจะได้รับประโยชน์อะไร ได้รับประโยชน์ คือ การละอวิชชาเสีย ดังนี้

อรรถกถา

ในอรรถกถาว่า สมถะนั้น ได้แก่ความมีอารมณ์อันเดียวแห่งจิต ฯ วิปัสสนานั้น ได้แก่ความรู้ อันถือเอารอบซึ่งสังขาร ฯ คำว่า อบรมจิต ฯ ได้แก่ทำจิตให้ดีขึ้น ฯ เพราะเมื่อจิตดีขึ้นแล้ว ย่อมละกิเลสได้ กิเลสที่ละนั้น ได้แก่ ราคะ คือ เมื่อเกิดมรรคจิตแล้ว ก็ตัดราคะเสีย ในเวลาใด มรรคจิตเกิด ในเวลานั้น มรรคจิตนั้น ย่อมถอนราคะเสียทั้งราก ฯ คำว่า อบรมวิปัสสนานั้น คือ ทำมรรคปัญญาให้เจริญขึ้น เมื่อมรรคปัญญาเจริญขึ้นแล้ว ย่อมกำจัดอวิชชาเสีย ย่อมทำลายอวิชชาเสีย ฯ อวิชชาเป็นข้าศึกแห่งมรรคปัญญา ส่วนมรรคปัญญาก็เป็นข้าศึกแห่งอวิชชา ฯ มรรคปัญญาไม่มีในขณะอวิชชา ส่วนอวิชชาก็ไม่มีในขณะมรรคปัญญา ฯ เมื่อใดอวิชชาเกิด เมื่อนั้นก็ห้ามการเกิดแห่งมรรคปัญญาเสีย ฯ เมื่อใด มรรคปัญญาเกิด เมื่อนั้นถอนอวิชชาเสียทั้งราก เพราะฉะนั้น จึงว่า เมื่ออบรมปัญญาแล้ว ย่อมละอวิชชาเสีย ดังนี้

บาลี

ในพระสูตรที่ ๑๐ ว่า จิตที่เศร้าหมองด้วยราคะ ย่อมไม่หลุดพ้น ปัญญาที่เศร้าหมองด้วยอวิชชา ย่อมไม่เป็นอันชื่อว่าอบรม ด้วยเหตุนี้แหละภิกษุทั้งหลาย จึงชื่อว่าเจโตวิมุตติ เพราะคลายราคะ ชื่อว่าปัญญาวิมุตติ เพราะคลายอวิชชา ดังนี้ จบพาลวรรคที่ ๓ ตามพระบาลีเพียงเท่านี้.

อรรถกถา

ในอรรถกถาว่า คำว่า จิตที่เศร้าหมองด้วยราคะ ย่อมไม่หลุดพ้นนั้น แสดงว่า มรรคจิตย่อมไม่หลุดพ้น เพราะเศร้าหมองด้วยราคะ ฯ คำว่า ปัญญาที่เศร้าหมองด้วยอวิชชา ชื่อว่าไม่อบรมนั้น แสดงว่า

ไม่ชื่อว่า อบรมมรรคปัญญา เพราะเศร้าหมองด้วยอวิชชา ฯ คำว่า ชื่อว่า เจโตวิมุตติ เพราะคลายราคะนั้น คือ ชื่อว่า เจโตวิมุตติ เพราะสิ้นราคะ คำนี้หมายผลสมาธิ ฯ คำว่า ชื่อว่า ปัญญาวิมุตติ เพราะคลายอวิชชานั้น คือ ชื่อว่า ปัญญาวิมุตติ เพราะสิ้นอวิชชา ฯ เป็นอันว่าในพระสูตรนี้ได้กล่าวถึงสมถวิปัสสนา ซึ่งมีในขณะต่างกัน ดังนี้ สิ้นเนื้อความในเทศนากัณฑ์นี้เพียงเท่านี้.

เอวำ ก็มี ด้วยประการฉะนี้ ฯ

กัณฑ์ที่ ๙

คัมภีร์อังคุตตรนิกาย ทุกนิบาต

ว่าด้วยภูมิแห่งสัปปุรุษและอสัปปุรุษกับทักขิไณยบุคคล

อสปฺปุริสภูมิญฺจ โว ภิกฺขเว เทเสสฺสามิ สปฺปุริสภูมิญฺจ ตำ สุณาถ สาธุกำ มนสิกโรถ ภาสิสฺสามีติ.

ณ บัดนี้ อาตมภาพจักได้แสดงคัมภีร์อังคุตตรนิกาย ทุกนิบาต กัณฑ์ที่ ๙ ว่าด้วยภูมิแห่งสัปปุรุษและอสัปปุรุษกับทักขิไณยบุคคล สืบต่อไป เพื่อให้เป็นประโยชน์แก่พระพุทธศาสนา และพุทธศาสนิกชนทั้งหลาย ตลอดกาลนาน หาประมาณมิได้

บาลี

ดำเนินความตามวาระพระบาลี อันมีในสมจิตตวรรคที่ ๔ สำหรับพระสูตรที่ ๑ ว่า สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสแก่ภิกษุทั้งหลายว่า เราจะแสดงภูมิแห่งอสัปปุรุษ และภูมิแห่งสัปปุรุษ ให้เธอทั้งหลายฟัง เธอทั้งหลายจงตั้งใจฟังให้ดี เราจะแสดงให้ฟังในบัดนี้ ฯ ภิกษุเหล่านั้นก็ทูลรับว่า พระเจ้าข้า ฯ สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าจึงตรัสว่า ดูก่อน

ภิกษุทั้งหลาย ภูมิแห่งอสัปปุรุษได้แก่สิ่งใด อสัปปุรุษย่อมเป็นคนอกตัญญู อกตเวที ไม่รู้จักคุณใคร ไม่ตอบแทนคุณใคร สิ่งที่อสัปปุรุษรู้ดี ก็คือความเป็นคนอกตัญญู อกตเวที ฯ สัปปุรุษย่อมเป็นคนกตัญญูกตเวที ความเป็นคนกตัญญูกตเวที เป็นของที่สัปปุรุษรู้ดี ความเป็นคนกตัญญูกตเวที ชื่อว่าภูมิแห่งสัปปุรุษทั้งสิ้น ดังนี้

อรรถกถา

ในอรรถกถาว่า ภูมิแห่งอสัปปุรุษนั้น ได้แก่ที่ตั้งแห่งอสัปปุรุษ ถึงในคำว่า ภูมิแห่งสัปปุรุษ ก็เหมือนนัยนี้ ฯ คำว่า อกตัญญู แปลว่า ไม่รู้สิ่งที่กระทำแล้ว คำว่า อกตเวที แปลว่า ไม่ทำอุปการคุณที่เขาทำแล้วแก่ตนให้ปรากฏแก่ผู้อื่น คำว่า รู้ดี หมายเชยชมสรรเสริญ ฯ คำว่า อกตัญญู อกตเวที แปลว่า ไม่รู้อุปการคุณที่ผู้อื่นทำให้แก่ตน และไม่ทำอุปการคุณของผู้อื่นให้ปรากฏ ดังนี้

ธัมมัตถาธิบาย

ในอรรถาธิบายว่า อสัปปุรุษมีนิสัยเป็นภาคพื้น อยู่ ๒ ประการ คือ ความเป็นคนอกตัญญูไม่รู้จักคุณใคร ๑ ความเป็นอกตเวทีไม่รู้จักตอบแทนคุณของใคร ๑ ความอกตัญญูอกตเวทีนี้ เป็นของที่สัปปุรุษสรรเสริญ คือ พวกอสัปปุรุษสรรเสริญว่าดี ส่วนสัปปุรุษย่อมมีนิสัยตรงกันข้าม คือ เป็นคนมีนิสัยกตัญญูกตเวที รู้จักคุณของผู้อื่น รู้จักทำคุณของผู้อื่นให้ปรากฏ ไม่ปกปิดคุณของผู้อื่น เมื่อผู้ใดทำคุณแก่ตนก็หาโอกาสเปิดเผยให้ปรากฏ ส่วนความกตัญญูกตเวที เป็นของที่สัปปุรุษทั้งหลายสรรเสริญว่าเป็นของดี เพราะฉะนั้น ขอท่านผู้ฟังทั้งหลายจงจำไว้ว่า ผู้ใดไม่รู้จักคุณใคร ไม่ทำคุณของใครให้ปรากฏ เมื่อใครทำคุณแก่ตนก็ปกปิดไว้ ไม่อยากให้ผู้อื่นรู้ ให้รู้เถิดว่า ผู้นั้นเป็นอสัปปุรุษ คือ เป็นคนไม่ดี ถ้าใครรู้จักคุณของผู้อื่น รู้จักเปิดเผยคุณของผู้อื่น ผู้นั้นแหละเป็นสัปปุรุษ คือ เป็นคนดี ดังนี้

บาลี

ในพระสูตรที่ ๒ ว่า สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าทรงแสดงว่า ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย เราไม่กล่าวว่า ตอบแทนอุปการคุณของบุคคล ๒ จำพวกได้ง่าย ฯ บุคคล ๒ จำพวกนั้น คือ จำพวกไหนบ้าง ฯ คือ มารดา จำพวกหนึ่ง บิดาจำพวกหนึ่ง ฯ ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย บุคคลปฏิบัติมารดาด้วยบ่าข้างหนึ่ง ปฏิบัติบิดาด้วยบ่าข้างหนึ่ง บุคคลนั้นเป็นผู้มีอายุ ๑๐๐ ปี ในชีวิต ๑๐๐ ปีนั้น เขาได้ปฏิบัติมารดาบิดาด้วยการอบรมขัดสีให้อาบน้ำนวดเฟ้น มารดาบิดาทั้ง ๒ นั้น ก็ถ่ายมูตรและกรีสอยู่ที่บ่าทั้ง ๒ นั้น แต่ถึงอย่างนั้นก็ดี ก็ยังไม่ชื่อว่าตอบแทนอุปการคุณของมารดาบิดาได้แล้ว ถึงหากว่าบุคคลจะให้มารดาบิดาตั้งอยู่ในความเป็นพระราชา ผู้เป็นอิสราธิปไตยในแผ่นดินนี้ อันมากไปด้วยแก้ว ๗ ประการก็ดี ก็ยังไม่ชื่อว่า ตอบแทนอุปการคุณของมารดาบิดาได้แล้ว ข้อนั้นเพราะเหตุไร เพราะเหตุที่มารดาบิดาเป็นผู้ทนุบำรุงบุตร เป็นผู้เลี้ยงดูบุตร เป็นผู้แสดงโลกนี้แก่บุตร ฯ ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ผู้ใดแนะนำมารดาบิดา ซึ่งไม่มีศรัทธา ไม่มีศีล มีความตระหนี่ ไม่มีปัญญา ให้เป็นผู้มีศรัทธา ให้เป็นผู้มีศีล ให้เป็นผู้มีการบริจาคทาน ให้มีปัญญา ด้วยเหตุเท่านี้แหละ จึงได้ชื่อว่า ตอบแทนอุปการคุณของมารดาบิดาได้แล้ว ดังนี้

อรรถกถา

ในอรรถกถาว่า มารดาบิดานั้น หมายมารดาบิดาของตนแท้ คำว่าปฏิบัติมารดาด้วยบ่าข้างหนึ่งนั้น คือ จะไปไหน จะอยู่ที่ไหน ก็ให้มารดานั่งอยู่บนบ่าข้างหนึ่ง ให้บิดานั่งอยู่บนบ่าข้างหนึ่ง เขาทำอยู่อย่างนั้นจนตลอด ๑๐๐ ปี อธิบายว่า ถ้าบุตรคิดว่า เราจะตอบแทนบุญคุณมารดาบิดาให้หมด จึงให้มารดานั่งที่บ่าขวา ให้บิดานั่งอยู่ที่บ่าซ้าย ทุกเวลาที่จะไปมาทางไหน ถึงในเวลาที่จะให้มารดาบิดาอาบน้ำชำระกาย ก็ให้นั่งอยู่บนบ่า แล้วอาบน้ำชำระกายให้ นวดฟั้นขัดสีให้ ถ้าเป็นฤดูหนาวก็ให้

อาบน้ำอุ่น เป็นฤดูร้อนก็ให้อาบน้ำเย็น ถึงแม้เวลาจะถ่ายอุจจาระ ปัสสาวะ ก็ให้มารดาบิดานั่งถ่ายอยู่ที่บ่าของตน ถึงจะทำอยู่อย่างนี้ตลอด ๑๐๐ ปี ก็ยังไม่หมดบุญคุณบิดามารดา ถึงจะให้มารดาบิดา เป็นพระเจ้าจักรพรรดิเพียบพร้อมด้วยรัตนะ ๗ ประการ ก็ยังไม่สิ้นสุดบุญคุณมารดาบิดา เพราะเหตุว่า มารดาบิดาเป็นผู้ให้ชีวิตบุตร เป็นผู้เลี้ยงดูบุตรให้เติบโตมา ฝ่ายข้างมารดาก็ให้ดื่มโลหิตในทรวง คือ น้ำนม เพราะฉะนั้น การที่บุตรตอบแทนบุญคุณมารดาบิดาอย่างที่ว่านั้น จึงยังไม่สิ้นสุดบุญคุณมารดาบิดา ต่อเมื่อใดได้แนะนำสั่งสอนมารดาบิดาให้มีศรัทธา ศีล จาคะ ปัญญา เมื่อนั้นแหละจึงได้ชื่อว่า ตอบแทนบุญคุณบิดามารดาได้สิ้นสุด ข้อนี้มีพระสารีบุตรเถรเจ้าเป็นตัวอย่างอันดี เพราะพระสารีบุตรเถรเจ้าเป็นผู้ที่แนะนำมารดาบิดาให้สำเร็จเป็นพระอริยเจ้า ข้อที่ ว่ามารดาบิดาเป็นผู้แสดงโลกนี้ให้แก่บุตรนั้น คือ ถ้ามารดาบิดา ทั้งบุตรเสียให้ตายแต่ในเวลาเกิดใหม่ บุตรก็จะไม่ได้เห็นอารมณ์ที่น่าต้องการและไม่น่าต้องการในโลกนี้ ดังนี้

บาลี

ในพระสูตรที่ ๓ ว่า มีพราหมณ์คนหนึ่งไปเฝ้าสมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้ากล่าววาจาปราศรัยแล้ว ก็นั่งลงในที่สมควรแก่ตน ครั้นนั่งเรียบร้อยแล้ว พราหมณ์ผู้นั้นจึงทูลถามขึ้นว่า พระโคดมกล่าวอย่างไร บอกอย่างไร ฯ สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า ดูก่อนพราหมณ์ เราเป็นผู้กล่าวการกระทำ และการไม่กระทำ ฯ ข้าแต่พระโคดม อย่างไรจึงว่าพระโคดมเป็นผู้กล่าวการกระทำ และกล่าวการไม่กระทำ ฯ อย่างนี้ พราหมณ์ คือ เรากล่าวว่า กายทุจริต วจีทุจริต มโนทุจริต เป็นของไม่ควรกระทำ เรากล่าวว่า สิ่งที่เป็นบาปอกุศลต่าง ๆ เป็นของไม่ควรกระทำ ส่วนกายสุจริต วจีสุจริต มโนสุจริต เรากล่าวว่า เป็นของควรกระทำ สิ่งที่เป็นกุศลต่าง ๆ เรากล่าวว่า เป็นของควรกระทำ ฯ เมื่อพราหมณ์นั้นได้ฟังดังนี้ ก็ชื่นชมยินดี ได้ประกาศตัวเป็นอุบาสกในพระพุทธศาสนา ดังนี้

อรรถกถา

ในอรรถกถาว่า พราหมณ์คนนั้นคิดว่า พระสมณโคดมย่อมแก้ไขคำที่ผู้อื่นทูลถาม ไม่รู้จักเบื่อหน่ายต่อการถูกถาม เราจะแต่งปัญหาไปทูลถาม คิดดังนี้แล้ว จึงบริโภคอาหารทิพ แล้วปิดประตูห้องเสีย นั่งคิดปัญหาอยู่ ขณะนั้น ก็คิดว่า ในที่นี้เสียงอึกทึกมาก จิตใจของเราไม่แน่วแน่ เราจะให้สร้างเรือน ๒ ชั้นขึ้น แล้วจึงให้สร้างเรือน ๒ ชั้นขึ้น เมื่อสร้างขึ้นแล้ว จึงเข้าไปอยู่ในเรือนหลังนั้นแล้วคิดว่า เราผู้ที่ถูกถามอย่างนี้ จักต้องแก้อย่างนี้ แล้วก็คิดถามคิดแก้อยู่ในที่นั้นไปถึง ๔ เดือน เมื่อล่วง ๔ เดือนแล้ว จึงได้เห็นปัญหา ๒ เงื่อน แล้วคิดขึ้นว่า เราจะไปถามพระสมณโคดมว่า ท่านกล่าวอย่างไร ถ้าพระสมณโคดมตอบว่า เรากล่าวการกระทำ เราก็จะข่มขี่พระสมณโคดมว่า ท่านกล่าวการกระทำชั่วอกุศลทั้งปวง ถ้าพระสมณโคดมตอบว่า เรากล่าวการไม่กระทำ เราก็จะข่มขี่ว่า ท่านกล่าวการไม่กระทำชั่วกุศลทั้งปวง เมื่อพระสมณโคดมถูกถามปัญหา ๒ เงื่อนเช่นนี้ ก็จะไม่อาจกลืนเข้าคายออก ความชนะก็จะมีแก่เรา ความแพ้ก็จะมีแก่พระสมณโคดม คิดดังนี้แล้วจึงได้ออกจากเรือนไปป่าวร้องชาวเมือง แล้วพาไปทูลถามปัญหาต่อพระพุทธเจ้า ๆ ก็ได้ทรงแก้ดังแสดงมา ดังนี้

บาลี

ในพระสูตรที่ ๔ ว่า ครั้งนั้น อนาถบิณฑิกคฤหบดี ไปเฝ้าสมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า ถวายบังคมแล้วก็นั่งลงกราบทูลว่า ข้าแต่พระผู้มีพระภาคเจ้า บุคคลผู้ควรแก่ทักขิณาในโลกมีอยู่กี่จำพวก บุคคลควรให้ทานในที่ไหน พระเจ้าข้า ฯ ตรัสตอบว่า ดูก่อนคฤหบดี บุคคลผู้ควรแก่ทักขิณาในโลก มีอยู่ ๒ จำพวก คือ พระเสขะ ๑ พระอเสขะ ๑ บุคคลควรให้ทานในบุคคล ๒ จำพวกนี้ ครั้นตรัสดังนี้แล้ว จึงได้ตรัสต่อไปว่า

เสโข จ อเสโข จ อิมสฺมิ โลเก
อาหุเนยฺยา ยชมานานำ โหนฺติ
เต อุชุภูตา กาเยน วาจาย อุท เจตสา
เขตฺตนฺตำ ยชมานานำ เอตฺถ ทินฺนำ มหาปฺผลำ ฯ

ซึ่งแปลว่า พระเสขะ คือ พระอริยเจ้าผู้ยังศึกษาอยู่ และพระอเสขะ คือ พระอริยเจ้าผู้เสมดการศึกษาแล้ว ย่อมเป็นผู้ควรบูชาในโลกนี้ เพราะพระอริยเจ้า ๒ จำพวกนั้น เป็นผู้ตรงทางกาย วาจา ใจ พระอริยเจ้า ๒ จำพวกนั้น เป็นนาบุญของผู้ทำบุญทั้งหลาย ทานที่ถวายแก่พระอริยเจ้า ๒ จำพวกนั้น ย่อมมีผลมาก ดังนี้

ก็แลเนื้อความทั้งหลายที่แสดงมาแล้วทั้งสิ้นนี้ มีข้อความที่ควรยกขึ้นอธิบายก็คือ คำว่า ผู้ควรแก่ทักขิณาเท่านั้น เพราะฉะนั้น จึงจะได้อธิบายคำนี้ออกไป ตามสมควรแก่เวลา พอให้ผู้ฟังทั้งหลายเข้าใจว่าได้แก่สิ่งใด เพราะฉะนั้น ขอผู้ฟังทั้งหลายจงตั้งใจฟังให้ดี จักได้อธิบายให้ฟังในบัดนี้ ฯ คำว่า ทักขิณานี้ ในอรรถกถาแห่งทุกนิบาตนี้ว่าได้แก่ทาน ฯ แต่ท่านมิได้อธิบายไว้ ฯ เหตุใดท่านจึงว่าทักขิณา ได้แก่ทาน ฯ เหตุว่า ทานนั้น หมายทานที่บุคคลให้โดยเคารพ ฯ ทานใดที่บุคคลให้โดยเคารพ ทานนั้นเรียกว่า ทักขิณา ฯ เพราะเหตุว่าทักขิณา แปลว่า เคารพก็ได้ แปลว่า ข้างขวาก็ได้ ฯ ที่แปลว่าข้างขวานั้น เช่น คำว่า ทิศทักษิณ ทักษิณมาจากคำว่า ทักขิณ ฯ แปลงตัว ข เป็นตัว ษ จึงเป็นทักษิณ ฯ ที่แปลว่าเคารพนั้น เช่น คำว่า รับโอวาทโดยทักษิณ คือ รับโอวาทโดยเคารพ ฯ เพราะฉะนั้น ทานที่ให้โดยเคารพต่อผู้รับ และต่อของที่ให้ เรียกว่าทักขิณา ฯ ทานที่ให้โดยไม่เคารพ ไม่เรียกว่าทักขิณา เรียกว่าทานเฉย ๆ ฯ ก็ผู้ที่ควรรับของที่เขาให้ทานโดยเคารพนั้น พระพุทธองค์ได้ทรงแสดงไว้ในพระสูตรที่ ๔ แห่งวรรคที่ ๔ ในคัมภีร์ทุกนิบาตนี้ว่า ได้แก่พระอริยเจ้า ๒ จำพวก คือ พระเสขอริยเจ้า ซึ่งยังไม่สำเร็จพระอรหัต ๑ พระอเสขอริยเจ้าซึ่งสำเร็จพระอรหัตแล้ว ๑ ดังนี้ ส่วนการตอบแทนอุปการคุณ แห่งมารดาบิดา

นั้นมีเนื้อความชัดเจนอยู่ตามบาลี ดังที่แสดงมาแล้ว แต่ว่าเกรงว่าท่านผู้ฟังทั้งหลายจะไม่เข้าใจ จึงขอเตือนไว้ในตอนท้ายนี้ว่า อุปการคุณของมารดาบิดานั้นมีมากนัก ยากที่บุตรธิดาจะตอบแทนให้หมดได้ ถึงแม้ว่าบุตรธิดา จะมีอายตั้ง ๑๐๐ ปี ให้มารดาบิดานั่งอยู่บนบ่าทั้ง ๒ ทุกเวลายืน เดิน นั่ง นอน กิน ดื่ม และถ่ายหนักเบาอยู่จนตลอด ๑๐๐ ปี ก็ดี ก็ยังตอบแทนอุปการคุณของมารดาบิดาไม่หมด ไม่สิ้น ถึงแม้ว่าจะเป็นผู้มีบุญฤทธิ์อันใหญ่ จะยกให้มารดาบิดาเป็นพระเจ้าจักรพรรดิครอบครองสมบัติในโลกทั้งสิ้นก็ดี ก็ยังไม่ชื่อว่าสิ้นบุญคุณของมารดาบิดา ต่อเมื่อได้แนะนำมารดาบิดา ให้เป็นผู้มีศรัทธา ศีล จาคะ ปัญญา นั่นแหละจึงเรียกว่า ได้ตอบแทนบุญคุณของมารดาบิดาสิ้นแล้ว โดยเหตุนี้ จึงควรที่บุตรธิดาจะหาโอกาสให้บิดามารดามีศรัทธา ศีล จาคะ ปัญญา ให้จงได้ เมื่อท่านมีอยู่แล้วก็จะให้มียิ่งขึ้นไป ตนจึงจะได้ชื่อว่า ตอบแทนอุปการคุณมารดาบิดาได้สิ้นเชิง ดังนี้.

เอวํ ก็มี ด้วยประการฉะนี้ ฯ

กัณฑ์ที่ ๑๐

คัมภีร์อังคุตตรนิกาย ทุกนิบาต

ว่าด้วยสังโยชน์ภายในภายนอก

เอกํ สมยํ ภควา สาวตฺถิยํ วิหรติ เชตวเน อนาถปิณฺฑิกสฺส อาราเมติ.

ณ บัดนี้ อาตมภาพจักได้แสดงคัมภีร์อังคุตตรนิกาย ทุกนิบาต กัณฑ์ที่ ๑๐ ว่าด้วยสังโยชน์ภายในภายนอก สืบต่อไป เพื่อให้เป็นประโยชน์แก่พระพุทธศาสนา และพุทธศาสนิกชนทั้งหลายตลอดกาลนาน หาประมาณมิได้

บาลี

ดำเนินความตามวาระพระบาลี อันมีในพระสูตรที่ ๕ แห่งสมจิตตวรรคที่ ๔ ในปฐมปัณณาสก์ แห่งทุกนิบาตนั้นว่า ครั้งหนึ่ง สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าประทับอยู่ที่พระเชตวนาราม กรุงสาวัตถี ฯ ครั้งนั้น พระสารีบุตรเถระเจ้าอยู่ที่มิคารมาตุปราสาทในบุพพาราม กรุงสาวัตถี ฯ พระสารีบุตรเถระเจ้าได้กล่าวแก่ภิกษุทั้งหลายว่า ดูก่อนท่านทั้งหลาย ข้าพเจ้าจักแสดงสังโยชน์ภายในและภายนอกให้ท่านทั้งหลายฟัง ท่านทั้งหลายจงฟัง จงทำไว้ในใจให้ดี ข้าพเจ้าจักแสดงให้ฟังในบัดนี้ ฯ ภิกษุเหล่านั้นก็รับถ้อยคำว่า ขอรับ แล้วพระสารีบุตรเถระเจ้าก็ตั้งเป็นคำถามขึ้นว่า บุคคลผู้มีสังโยชน์ภายในได้แก่ใคร แล้วแก้ไขไปว่า ได้แก่ภิกษุซึ่งเป็นผู้มีศีล เป็นผู้สำรวมในปาฏิโมกขสังวร เป็นผู้สมบูรณ์ด้วยอาจารโคจร เป็นผู้เห็นภัยในโทษแม้เพียงเล็กน้อย เป็นผู้ศึกษามั่นอยู่ในสิกขาบททั้งหลาย ภิกษุนั้นมรณภาพแล้วก็เข้าถึงซึ่งเทพนิกายอันใดอันหนึ่ง เมื่อจุติจากเทพนิกายแล้วก็มาเกิดเป็นมนุษย์อีก บุคคลนี้แหละเรียกว่า ผู้มีสังโยชน์ภายใน ฯ บุคคลผู้มีสังโยชน์ภายนอกนั้น ได้แก่ใคร ได้แก่ภิกษุในพระธรรมวินัยนี้ ซึ่งเป็นผู้มีศีล เป็นผู้สำรวมในปาฏิโมกขสังวร เป็นผู้สมบูรณ์ด้วยอาจารโคจร เป็นผู้เห็นภัยในโทษแม้เพียงเล็กน้อย เป็นผู้ศึกษามั่นอยู่ในสิกขาบททั้งหลาย ภิกษุนั้นได้สำเร็จเจโตวิมุตติอันสงบอย่างใดอย่างหนึ่ง เวลาถึงมรณภาพแล้วก็เข้าถึงซึ่งเทพนิกายอันใดอันหนึ่ง จุติจากเทพนิกายนั้นแล้ว ก็เป็นพระอนาคามี เป็นผู้ไม่กลับมาเกิดเป็นมนุษย์อีก บุคคลนี้แหละเรียกว่าผู้มีสังโยชน์ภายนอก

ยังอีกข้อหนึ่งท่านทั้งหลาย คือ ภิกษุผู้มีศีล เป็นผู้สำรวมในปาฏิโมกขสังวร เป็นผู้สมบูรณ์ด้วยอาจารโคจร เป็นผู้เห็นภัยในโทษแม้เพียงเล็กน้อย เป็นผู้ศึกษามั่นอยู่ในสิกขาบททั้งหลาย ภิกษุนั้นเป็นผู้ปฏิบัติเพื่อความเบื่อหน่าย เพื่อความคลาย เพื่อความดับ ซึ่งกามารมณ์และภพทั้งหลาย เป็นผู้ปฏิบัติเพื่อความสิ้นตัณหา เพื่อความสิ้นโลภ ภิกษุนั้น

ถึงมรณภาพแล้ว ก็เข้าถึงเทพนิกายอันใดอันหนึ่ง เวลาจุติจากเทพนิกายนั้นแล้ว ก็เป็นพระอนาคามี เป็นผู้ไม่มาเกิดเป็นมนุษย์นอก บุคคลจำพวกนี้ ก็เรียกว่า ผู้มีสังโยชน์ภายนอก ดังนี้

ในคราวนั้น มีเทวดาพวกหนึ่งจิตเสมอกันหลายองค์ด้วยกัน ไปเฝ้าสมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า ถวายบังคมแล้วก็ยืนอยู่ในที่สมควรแก่ตน เทวดาเหล่านั้น ยืนอยู่ในที่สมควรแก่ตนแล้ว ได้กราบทูลขึ้นว่า ข้าแต่พระผู้มีพระภาคเจ้า พระสารีบุตรเถรเจ้าได้แสดงสังโยชน์ภายใน และภายนอก ให้ภิกษุทั้งหลายฟัง ที่มิคารมาตุปราสาท ในบุพพาราม ภิกษุทั้งหลายที่ประชุมอยู่ในที่นั้น ต่างก็มีใจร่าเริงยินดี ขอสมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า ได้ทรงพระกรุณาเสด็จไปในที่พระสารีบุตรเถรเจ้าอยู่นั้นเถิด พระเจ้าข้า ฯ สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าก็ทรงรับด้วยพระอาการนิ่งอยู่ ฯ ในลำดับนั้น สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า จึงทรงหายวับไปที่พระเชตวัน ไปปรากฏขึ้นในที่เฉพาะหน้าของพระสารีบุตรเถรเจ้า ที่มิคารมาตุปราสาท ในบุพพาราม โดยเร็วพลัน เหมือนกันกับบุรุษผู้มีกำลังเหยียดแขนคู้แขนฉะนั้น ฯ สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า ได้ประทับนั่งบนอาสน์ที่ภิกษุทั้งหลายแต่งตั้งไว้ ฯ ฝ่ายพระสารีบุตรเถรเจ้าถวายบังคมแล้วก็นั่งลงในที่สมควรแก่ตน ฯ สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าจึงทรงเล่าให้ฟังว่า สารีบุตร มีพวกเทวดาที่มีจิตเสมอกันหลายองค์ด้วยกัน ไปหาเรา ไหว้เราแล้วก็ยืนอยู่ในที่สมควรแก่ตน แล้วเทวดาเหล่านั้นได้บอกแก่เราว่า พระสารีบุตรแสดงสังโยชน์ภายในภายนอกให้ภิกษุทั้งหลายฟัง ที่มิคารมาตุปราสาท ในบุพพาราม พวกภิกษุที่สดับฟังพากันร่าเริงยินดี ขอพระผู้มีพระภาคเจ้าได้ทรงพระกรุณาเสด็จไปในที่อยู่ แห่งพระสารีบุตรด้วยเถิด ดังนี้ ดูก่อนสารีบุตร เทวดาเหล่านั้นยืนอยู่ในที่แม้เพียงที่จรดลงแห่งปลายเหล็กแหลม แห่งละ ๑๐ องค์บ้าง ๒๐ องค์บ้าง ๓๐ องค์บ้าง ๔๐ องค์บ้าง ๕๐ องค์บ้าง ๖๐ องค์บ้าง แต่ว่าไม่รู้สึกเบียดกัน ดูก่อนสารีบุตร เธอต้องคิดว่า เทวดาเหล่านั้นได้อบรมจิตอย่างนั้นในที่นั้น ด้วยอาการที่ทำให้ยืนอยู่

ได้ในที่เพียงพอจรดลงได้ แห่งปลายเหล็กแหลม แห่งละ ๑๐ องค์บ้าง ๒๐ องค์บ้าง ๓๐ องค์บ้าง ๔๐ องค์บ้าง ๕๐ องค์บ้าง ๖๐ องค์บ้าง โดยไม่เบียดกันเป็นแน่ แต่เธอไม่ควรเห็นอย่างนั้น ด้วยว่าเทวดาเหล่านั้นได้อบรมจิตไว้แล้วในหนหลัง เพราะฉะนั้น ภิกษุทั้งหลายควรหัดนึกว่าเราจะเป็นผู้มีอินทรีย์สงบ จักเป็นผู้มีใจสำรวม ดุจพระสารีบุตร กายกรรมวจีกรรม มโนกรรม อันสงบจักมีแก่เธอทั้งหลายผู้มีอินทรีย์สงบ ผู้มีใจสงบว่า เราทั้งหลายจักนำเข้าไปซึ่งการนำเข้าไปอันสงบ ในเพื่อนพรหมจรรย์ทั้งหลาย เธอทั้งหลายควรหัดนึกอย่างนี้ ดุจพระสารีบุตร พวกปริพาชกถือลัทธิอื่น ที่ไม่ได้ฟังธรรมปริยายนี้ได้พินาศไปแล้ว ดังนี้

เนื้อความในพระสูตรที่ ๕ นี้ เป็นเนื้อความที่พึงยาก เพราะฉะนั้น จึงจำเป็นที่จะต้องอธิบายตามอรรถกถา กล่าวคือ ในอรรถกถาว่า ในคราวที่พระสารีบุตรเถรเจ้าแสดงธรรมแก่พระภิกษุทั้งหลาย อันว่าด้วยสังโยชน์ภายในภายนอกนั้น ได้มีเทวดาประชุมกันเป็นอันมาก เทวดาที่สำเร็จพระอรหัตในคราวนั้น มีถึงพันโกฏิ ส่วนเทวดาและมนุษย์ที่ได้สำเร็จพระโสดาบันเป็นต้นนั้น พ้นที่จะประมาณ

คำว่า เทวดาที่มีจิตเสมอกัน คือ มีจิตละเอียดเสมอกัน ฯ ด้วยว่าเทวดาเหล่านั้นทั้งสิ้น ได้จำแลงอัตภาพของตนให้ละเอียดคล้ายกับจิตของตน เพราะฉะนั้น จึงได้ชื่อว่า เป็นผู้มีจิตเสมอกัน ฯ อีกนัยหนึ่งว่า เทวดาเหล่านั้น เป็นผู้มีจิตเป็นอันเดียวกันว่า พระสารีบุตรเถรเจ้าได้ทรงแสดงแก่สมาบัติ ไม่ได้แสดงกำลังแห่งสมาบัติ พวกเราจักต้องไปอัญเชิญพระเทศพลให้มาทรงแสดงกำลังแห่งสมาบัติ ดังนี้ จึงได้ชื่อว่า ผู้มีจิตเสมอกัน ฯ อีกนัยหนึ่งว่า เทวดาเหล่านั้นตรวจดูว่า พระสารีบุตรเถรเจ้าได้แสดงสมาบัติบ้าง กำลังแห่งสมาบัติบ้าง ด้วยปริยายอันเดียวกันแล้ว ใครหนอมาสู่ที่ประชุมนี้ ใครหนอยังไม่ได้มาสู่ที่ประชุมนี้ ก็เห็นว่า พระตถาคตเจ้ายังไม่ได้เสด็จมา จึงคิดว่า พวกเราควรจะไปทูลอัญเชิญพระตถาคตเจ้าให้เสด็จมา เพื่อให้เต็มการประชุม ดังนี้ จึงชื่อว่าเทวดาเหล่านั้นเป็นผู้มีจิตเสมอกัน ฯ อีกนัยหนึ่งว่า เทวดาทั้งสิ้นคิด

ตรงกันว่า ต่อไปในอนาคต จะมีภิกษุหรือภิกษุณี หรือเทพยดามนุษย์ผู้ใด ผู้หนึ่งไม่เคารพต่อพระธรรมเทศนานั้น ด้วยเห็นว่าพระธรรมเทศนานี้เป็นสาวกภาษิต พวกเราควรจะไปทูลอัญเชิญสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าให้เสด็จมากระทำเทศนานี้ให้เป็นสัพพัญญุภาษิต เพราะฉะนั้น เทวดาเหล่านั้นจึงชื่อว่าเป็นผู้มีจิตเสมอกัน ฯ อีกนัยหนึ่งว่า เทวดาเหล่านั้นทั้งสิ้นเป็นผู้ได้สมบัติอันเดียวกัน เป็นผู้ได้อารมณ์อันเดียวกัน จึงชื่อว่า เป็นผู้มีจิตเสมอกัน

ข้อที่สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า ตรัสแก่พระสารีบุตรเถรเจ้าว่า สารีบุตรคงคิดว่า เทวดาเหล่านั้นได้อบรมจิตอย่างนั้น ในเหตุที่เทวดาเหล่านั้นยืนอยู่ในที่แม้เพียงจรดลงได้ แห่งปลายเหล็กแหลม แห่งละ ๑๐ องค์บ้าง ๒๐ องค์บ้าง ๓๐ องค์บ้าง ๔๐ องค์บ้าง ๕๐ องค์บ้าง ๖๐ องค์บ้าง แต่ก็ไม่เบียดกัน ดังนี้ ดูก่อนสารีบุตร เธอไม่ควรเห็นอย่างนี้ ดังนี้นั้น ได้ใจความตามนัยแห่งอรรถกถาว่า พระสารีบุตรเถรเจ้าคงคิดว่า เทวดาเหล่านั้น ได้ยืนอยู่ในที่แม้เพียงจรดลงได้แห่งปลายเหล็กแหลม แห่งละ ๑๐ องค์ ตลอดถึง ๖๐ องค์ได้ โดยไม่เบียดเสียดกันด้วยจิตที่อบรมอย่างนั้น ด้วยอาการอย่างใด เทวดาเหล่านั้น ได้อบรมจิตอย่างนั้น ด้วยอาการอย่างนั้นแน่แล้ว ดังนี้ ข้อนี้สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าไม่ให้คิดเห็นอย่างนี้ ที่ไม่ให้คิดเห็นอย่างนี้ ก็เพราะว่า เทวดาเหล่านั้น ได้อบรมจิตในมนุษยโลกนี้ ในพระพุทธศาสนานี้ไว้ก่อนแล้ว จึงได้ขึ้นไปเกิดในรูปภพอันละเอียด เวลามาจากรูปภพนั้นแล้ว ก็มาจำแลงอัตภาพให้ละเอียดเหมือนอย่างที่ว่าแล้วนั้น ฯ เทวดาจำพวกนั้นได้สำเร็จมรรคผล ๓ ชั้น ในครั้งศาสนาของพระกัสสปสัมมาสัมพุทธเจ้าแล้วได้เกิดในพรหมโลก ฯ สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าจึงตรัสว่า เทวดาเหล่านั้นได้อบรมจิตอย่างนั้น ในที่นี้แล้ว คือ ในพระพุทธศาสนานี้ ในมนุษยโลกนี้ แล้วจึงเป็นได้อย่างนั้น ครั้นตรัสอย่างนี้แล้ว สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า จึงได้ทรงสอนให้ภิกษุทั้งหลายหัดนึกว่า เราจะเป็นผู้มีอินทรีย์สงบ มีใจสงบ ดังนี้เป็นต้น ดังที่แสดงมา ฯ ข้อที่ว่าพวกปริพาชกที่ถือลัทธิอื่น ซึ่งไม่ได้ฟังธรรมปริยายนี้ได้พินาศไปแล้วนั้น ได้

ใจความว่า พวกนักบวชนอกพระพุทธศาสนา ซึ่งมีทิฏฐิลามก ไม่ได้ฟังธรรมเทศนานี้ ก็ได้เสื่อมจากมรรคผลนิพพานไปแล้ว ดังนี้ สันเนื้อความในเทศนากัณฑ์นี้เพียงเท่านี้.

เอวํ ก็มี ด้วยประการฉะนี้ ฯ

กัณฑ์ที่ ๑๑

คัมภีร์อังคุตตรนิกาย ทุกนิบาต

ว่าด้วยกามราคะและทิฏฐิราคะเป็นต้น

เอกํ สมยํ อายสฺมา มหากจฺจาโน วรณายํ วิหรติ กทฺทมทหตีเร ฯ อถโข อารามทณฺโฑ พฺราหฺมโณ เยนายสฺมา มหากจฺจาโน เตนุปสงฺกมีติ.

ณ บัดนี้ อาตมภาพจักได้แสดงคัมภีร์อังคุตตรนิกาย ทุกนิบาต กัณฑ์ที่ ๑๑ ว่าด้วยกามราคะและทิฏฐิราคะเป็นต้น เพื่อให้เป็นประโยชน์แก่พระพุทธศาสนา และพุทธศาสนิกชนทั้งหลาย ตลอดกาลนาน

บาลี

คำเนินความตามวาระพระบาลี อันมีในพระสูตรที่ ๖ แห่งสมจิตตวรรค ที่ ๔ ในปฐมปัณณาสก์ อังคุตตรนิกาย ทุกนิบาตนั้นว่า ครั้งหนึ่ง พระมหากัจจานะ อยู่ที่ริมสระกัททมทหะใกล้พรณาบรี ฯ ครั้งนั้น อารามทัณฑพราหมณ์ได้ไปหาพระมหากัจจานะ กล่าววาจาปราศรัย แล้วก็นั่งลงในที่สมควรแก่ตน ครั้นนั่งลงแล้ว จึงถามขึ้นว่า ข้าแต่ท่านกัจจานะ เพราะเหตุปัจจัยอย่างไร พวกภัตริย์จึงวิวาทกับพวกกษัตริย์ พวกพราหมณ์จึงวิวาทกับพวกพราหมณ์ พวกคฤหบดีจึงวิวาทกับพวกคฤหบดี ฯ พระมหากัจจานเถรเจ้า จึงตอบว่า เพราะเหตุแห่งการยึดถือกามราคะ เพราะเหตุแห่งการผูกพันกับกามราคะ เพราะเหตุแห่งการจมอยู่ในกามราคะ

เพราะเหตุแห่งการถูกกามราคะกลุ้มรุม เพราะเหตุแห่งการกลืนเข้าไว้ซึ่งกามราคะ พวกกษัตริย์จึงวิวาทกับพวกกษัตริย์ พวกพราหมณ์จึงวิวาทกับพวกพราหมณ์ พวกคฤหบดีจึงวิวาทกับพวกคฤหบดี ฯ พราหมณ์นั้นจึงถามต่อไปว่า ข้าแต่ท่านกัจจานะ เพราะเหตุไร พวกสมณะจึงวิวาทกับพวกสมณะ ฯ ท่านตอบว่า เพราะเหตุแห่งการยึดทิฏฐิราคะ เพราะเหตุแห่งการผูกพันทิฏฐิราคะ เพราะเหตุแห่งการกลุ้มรุมด้วยทิฏฐิราคะ เพราะเหตุแห่งการกลืนเข้าไว้ซึ่งทิฏฐิราคะ พวกสมณะจึงวิวาทกับพวกสมณะ ฯ ข้าแต่ท่านกัจจานะ มีใครบ้างหรือไม่ในโลกนี้ที่ล่วงเสียซึ่งความยึดถือกามราคะ ความผูกพันกามราคะ ความจมอยู่ในกามราคะ ความกลุ้มรุมด้วยกามราคะ และมีใครบ้างหรือที่ล่วงเสียซึ่งความยึดถือทิฏฐิราคะ ความผูกพันทิฏฐิราคะ ความติดอยู่ในทิฏฐิราคะ ความกลุ้มรุมด้วยทิฏฐิราคะ ความกลืนเข้าไว้ซึ่งทิฏฐิราคะ ฯ พระมหาเถรเจ้าตอบว่า มี ฯ พราหมณ์นั้นจึงถามต่อไปว่า ข้าแต่ท่านกัจจานะ ผู้นั้นคือใคร แล้วท่านตอบว่า นี่แน่พราหมณ์ มีพระนครอยู่พระนครหนึ่งชื่อว่าสาวัตถี ในชนบทด้านทิศตะวันออก สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าผู้เป็นพระอรหันต์สัมมาสัมพุทธเจ้า ได้ประทับอยู่ที่พระนครนั้น เวลานั้นสมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้านั้น เป็นผู้ล่วงเสียซึ่งความยึดถือกามราคะ ความผูกพันกามราคะ ความจมอยู่ในกามราคะ ความกลุ้มรุมในกามราคะ ความกลืนเข้าไว้ซึ่งกามราคะนี้ด้วย ล่วงเสียซึ่งความยึดถือทิฏฐิราคะ ความผูกพันทิฏฐิราคะ ความจมอยู่ในทิฏฐิราคะ ความกลุ้มรุมด้วยทิฏฐิราคะ ความกลืนเข้าไว้ซึ่งทิฏฐิราคะนี้ด้วย ฯ เมื่อพระมหาเถรเจ้ากล่าวอย่างนี้แล้ว อารามทัณฑพราหมณ์ก็ลุกขึ้นจากที่นั่ง ลดผ้าห่มจากไหล่ลงข้างหนึ่ง คุกเข่าขวาลงกับพื้นดิน ประนมมือไปทางสมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าประทับอยู่ แล้วเปล่งอุทานขึ้น ๓ ครั้งว่า นโม ตสฺส ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส ซึ่งแปลว่า ข้าพเจ้าขอนอบน้อมแด่พระผู้มีพระภาคอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า ซึ่งล่วงเสียซึ่งความยึดถือกามราคะ ความผูกพันกามราคะ ความติดอยู่ในกามราคะ ความกลุ้มรุมในกามราคะ ความกลืนเข้าไว้ซึ่งกามราคะนี้ด้วย ล่วงเสียซึ่งความ

ยึดถือทิฏฐิราคะ ความผูกพันทิฏฐิราคะ ความจมอยู่ในทิฏฐิราคะ ความกลุ้มรุมล้อมด้วยทิฏฐิราคะ ความกลืนเข้าไว้ซึ่งทิฏฐิราคะนี้ ด้วยเหตุดังนี้ แล้วกล่าวต่อไปว่า ข้าแต่ท่านกัจจานะ การแสดงธรรมของท่านนี้หนักหนา บุคคลหงายของที่คว่ำ เปิดของที่ปิด บอกทางให้แก่คนหลงทาง ส่องไฟในที่มืด ด้วยประสงค์จะให้ผู้มีตาดีได้เห็นสิ่งต่าง ๆ ฉันใด ท่านกัจจานะก็ได้ประกาศธรรม โดยปริยายมิใช่อย่างเดียวฉันนั้น ข้าพเจ้าขอนับถือพระโคตม กับทั้งพระธรรม และพระภิกษุสงฆ์เป็นที่พึ่ง ขอพระกัจจานะจงจำข้าพเจ้าไว้ว่า เป็นอุบาสก ผู้นับถือพระรัตนตรัยจนตลอดชีวิต ตั้งแต่วันนี้เป็นต้นไปเถิด ดังนี้

อรรถกถา

ในอรรถกถาว่า กามราคะ ย่อมเกิดขึ้นเพราะอาศัยกามคุณ ๕ ส่วนทิฏฐิราคะนั้น ได้แก่ความยินดีในการเกิด ซึ่งเกิดขึ้นเพราะอาศัยทิฏฐิ ๖๒ ฯ คำว่า เปล่งขึ้นสู่อุทานนั้น คือ เปล่งขึ้นซึ่งความดีใจ ท่านกล่าวคำอุปมาไว้ว่า น้ำมันอันใดไม่อาจรับไว้ด้วยเครื่องตวงได้ ได้ล้นไหลจากเครื่องตวงลงไป น้ำมันนั้น เรียกว่าน้ำมันที่เหลือฉันใด น้ำใดไม่อาจขังอยู่ในสระใด ได้ล้นสระออก น้ำนั้นเรียกว่าโอฆะ ซึ่งแปลว่า ห้วงน้ำฉันใด คำอันประกอบด้วยปีติ ซึ่งไม่ขังอยู่ในหัวใจได้ เป็นคำที่เปล่งออกมาภายนอก คำนั้นเรียกว่าอุทาน พราหมณ์นั้นได้เปล่งถ้อยคำอันสำเร็จด้วยปีติ ซึ่งเป็นถ้อยคำที่ล้นไหลออกไปฉันนั้น ดังนี้

ธัมมัตถาธิบาย

ในอรรถาธิบายว่า พราหมณ์นั้นได้ฟังคำตอบของพระมหากัจจานเถรเจ้าว่า เป็นเพราะเหตุแห่งความยึดถือกามราคะ ความผูกพันกามราคะ ความติดอยู่ในกามราคะ ความกลุ้มรุมในกามราคะ ความกลืนเข้าไว้ซึ่งกามราคะ พวกกษัตริย์และพราหมณ์ คฤหบดี จึงได้วิวาทกัน ฯ

เพราะเหตุที่ยังยึดถือทิฏฐิราคะ ผูกพันทิฏฐิราคะ ติดอยู่ในทิฏฐิราคะ กลุ้มรุมในทิฏฐิราคะ กลืนเข้าไว้ซึ่งทิฏฐิราคะ พวกสมณะจึงวิวาทกับสมณะ ส่วนผู้ที่ข้ามพ้นกามราคะ และทิฏฐิราคะได้นั้น คือ พระอรหันต-สัมมาสัมพุทธเจ้า ดังนี้ ก็เกิดมีขึ้น จึงได้เปล่งอุทานขึ้นถึง ๓ ครั้ง ดังแสดงมา

บาลี

ในพระสูตรที่ ๗ ว่า ครั้งหนึ่ง พระมหากัจจานะอยู่ที่คุนทาวันอุทยานใกล้เมืองมธุรา ฯ ครั้งนั้น กัณฑรายนพราหมณ์ไปสนทนากับพระมหากัจจานะ กล่าวขึ้นว่า ข้าแต่ท่านกัจจานะ ข้าพเจ้าได้ยินได้ฟังมาว่า พระสมณกัจจานะไม่ไหว้ ไม่ลุกรับ ไม่ให้ที่นั่งแก่พวกพราหมณ์ผู้แก่ ผู้เฒ่า ผู้ใหญ่ ผู้มีอายุมากแล้ว ผู้ผ่านวัยมาโดยลำดับแล้ว ดังนี้ คำนี้ยังจะจริงเหมือนอย่างที่ว่านี้หรือ ถ้ายังจะจริงอย่างที่ว่านี้ก็จัดว่า เป็นการไม่สมควรโดยแท้ ฯ พระมหากัจจานะตอบว่า ดูก่อนพราหมณ์ สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าผู้รู้ ผู้เห็น ผู้ไม่มีกิเลส ผู้ตรัสรู้เองโดยชอบ ได้ทรงแสดงภูมิแห่งผู้แก่ ผู้เฒ่า และภูมิแห่งผู้ยังน้อย ยังหนุ่มไว้แล้ว ดูก่อนพราหมณ์ ถึงแม้ว่า บุคคลผู้นั้นจะเป็นผู้แก่ ผู้เฒ่า มีอายุ ๘๐ ปี ๙๐ ปี หรือ ๑๐๐ ปีก็ตาม แต่ถ้าผู้นั้นยังกินกามารมณ์อยู่ ยังอยู่ในท่ามกลางแห่งกามารมณ์ ยังเร่าร้อนด้วยกามารมณ์ ยังถูกการนึกถึงกามารมณ์กัดกินอยู่ ยังขวนขวายอยู่ด้วยกามารมณ์ ผู้นั้นก็ยังจัดว่าเป็นหนุ่มเป็นเด็ก ไม่จัดว่าเป็นผู้เฒ่า ผู้แก่ ถึงแม้ว่า คนที่ยังหนุ่ม ยังเด็ก ยังมีผมดำ ยังมีวัยงาม ยังประกอบด้วยปฐมวัยก็ตาม แต่ถ้าผู้นั้นไม่กินกามารมณ์ ไม่อยู่ในท่ามกลางกามารมณ์ ไม่เร่าร้อนด้วยกามารมณ์ ไม่ถูกความนึกถึงกามารมณ์กัดกินอยู่ ไม่ขวนขวายกามารมณ์ ผู้นั้นก็จัดว่า เป็นผู้เฒ่า ผู้แก่โดยแท้ ดังนี้ ฯ เมื่อพระมหาเถรเจ้ากล่าวอย่างนี้แล้ว กัณฑรายนพราหมณ์ก็ลุกขึ้น ห่มผ้าลดไหล่ลงข้างหนึ่ง แล้วกราบลงที่เท้า แล้วกล่าวขึ้นว่า ข้าพเจ้าได้ยินมาว่า คนทั้งหลาย ย่อมกราบไหว้ ชำเท้าของภิกษุหนุ่ม

ทั้งหลาย ด้วยว่าภิกษุหนุ่มทั้งหลาย ชื่อว่าเป็นผู้เฒ่าผู้แก่ ชื่อว่าเป็นผู้ใหญ่ ผู้เจริญ ชื่อว่าผู้ตั้งอยู่ในภูมิแห่งผู้เจริญ ส่วนพวกข้าพเจ้าชื่อว่ายังเป็นเด็ก ชื่อว่า ยังตั้งอยู่ในภูมิแห่งเด็ก การที่ท่านกัจจานะได้แสดงให้พังนี้เป็นการดีมาก ข้าพเจ้าขอนับถือพระโคดมกับทั้งพระธรรม และพระภิกษุสงฆ์เป็นที่พึ่ง ขอท่านกัจจานะจงจำข้าพเจ้าไว้ว่า เป็นอุบาสก ผู้นับถือพระรัตนตรัย ตลอดชีวิต นับแต่วันนี้เป็นต้นไป เทอญ ดังนี้

อรรถกถา

ในอรรถกถาว่า พราหมณ์คนนั้นได้ยินมาว่า พระมหากัจจานเถรเจ้าได้เห็นบุคคลผู้เสมอกับบิดาของตน หรือผู้เสมอกับตน เสมอกับเทวดาของตน ก็ไม่ไหว้ ไม่ลุกรับ ไม่ให้อาสนะ เราจักเชื่อถือตามคำที่เล่าลือนั้นยังไม่ได้ เราจักต้องไปพิจารณาดู ครั้นพราหมณ์นั้นคิดอย่างนี้แล้ว บริโภคอาหารเช้าแล้ว จึงได้ออกไปหาพระมหากัจจานเถรเจ้าฯ จึงคิดว่า พราหมณ์ผู้นี้ไม่รู้จักผู้เฒ่า ไม่รู้จักคนหนุ่ม เราจะบอกให้พราหมณ์ผู้นี้รู้ คิดดังนี้แล้วจึงได้กล่าวออกไปดังที่ได้แสดงมาแล้วนั้น ในคำที่แสดงมาแล้วนั้น มีคำที่ควรยกขึ้นอธิบายอยู่หลายคำ คือ คำว่า ภูมิแห่งคนแก่นั้น ได้แก่เหตุที่ทำให้เป็นคนแก่ คำว่า ภูมิแห่งคนหนุ่มนั้น ได้แก่เหตุที่ทำให้เป็นคนหนุ่ม คำว่า กินกามนั้น คือ กินวัตถุกามกิเลสกาม คำว่า อยู่ในท่ามกลางกามนั้น คือ อาศัยอยู่ในวัตถุกาม กิเลสกาม เหมือนกับเจ้าของเรือนอาศัยอยู่ในเรือน ฉะนั้น คำว่า ขวนขวายในการแสวงหากามนั้น คือ พยายามแสวงหาวัตถุกาม กิเลสกาม ฯ ผู้ที่ยังเป็นอยู่อย่างนี้ ถึงจะมีผมหงอก มีอายุตั้ง ๑๐๐ ปีก็ตาม ก็ยังเรียกว่าคนหนุ่มเรียกว่าเด็ก ส่วนผู้ที่ไม่เกี่ยวข้องกับวัตถุกาม กิเลสกาม ถึงอายุจะยังน้อยก็เรียกว่าผู้เฒ่าผู้แก่ คำนี้ สมกับที่พระพุทธเจ้าตรัสไว้ว่า สจฺจ ธมฺม ความไม่เบียดเบียน ความสำรวม ความฝึกฝน มีอยู่ในบุคคลใด บุคคลนั้นชื่อว่าเป็นคนแก่ ดังนี้

บาลี

ในพระสูตรที่ ๘ ว่า สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ในคราวใด พวกโจรมีกำลัง ในคราวนั้น พวกพระราชาก็อ่อนกำลัง ในคราวที่พวกพระราชาอ่อนกำลังนั้น ย่อมไม่มีความสำราญในการที่จะเข้าออก หรือที่จะไปเที่ยวตามชนบทปลายแดน ถึงพวกพราหมณ์และคฤหบดี ก็ไม่สบายในการที่จะเข้าออกจากบ้านเมือง หรือในการที่จะไปดูแลการงานนอกบ้านเมืองฉันใด ฯ ในคราวใด พวกภิกษุลามกมีกำลัง ในคราวนั้น พวกภิกษุที่มีศีลน่ารักก็อ่อนกำลัง ในคราวนั้น พวกภิกษุที่มีศีลน่ารักนั้น ต้องนั่งนิ่งอยู่ในท่ามกลางสงฆ์บ้าง ต้องเที่ยวไปอยู่ตามบ้านเมืองปลายเขตแดนบ้าง การที่เป็นอย่างนั้นย่อมทำให้เกิดโทษทุกข์ภัยแก่เทพยดามนุษย์ทั้งหลาย ฯ ในคราวใด พวกพระราชามีกำลัง ในคราวนั้น พวกโจรก็อ่อนกำลัง ในคราวนั้น พวกพระราชาก็มีความสำราญในการที่จะเข้าออก หรือเที่ยวไปตามบ้านเมืองในปลายเขตแดน ถึงแม้ว่าพวกพราหมณ์ หรือคฤหบดี ก็มีความสำราญในการที่จะเข้าออก หรือในการไปทำการงานนอกบ้าน ฉันใด ฯ ในคราวใด พวกภิกษุผู้มีศีลมีกำลัง ในคราวนั้น พวกภิกษุผู้ลามกก็อ่อนกำลัง พวกภิกษุผู้ลามกก็ต้องนั่งนิ่งในท่ามกลางสงฆ์ หรือต้องกระจายไปทางใดทางหนึ่ง การที่เป็นอย่างนั้น ก็ย่อมเป็นประโยชน์แก่เทพยดามนุษย์ทั้งหลาย ดังนี้

อรรถกถา

ในอรรถกถาว่า คำว่า โจรมีกำลังนั้น ได้แก่โจรมีพรรคพวกมาก มีที่อยู่ดี มีพาหนะเพียงพอ คำว่า พระราชาอ่อนกำลังนั้น คือ พระราชาไม่มีสมบัติเหล่านั้นเพียงพอ คำว่า พวกภิกษุลามกมีกำลังนั้น ได้แก่พวก

ภิกษุลามก มีพรรคพวกมาก มีชาวบ้านนับถือ ได้อาศัยพระราชา และมหาอำมาตย์ คำว่า พวกภิกษุผู้มีศีลอ่อนกำลังนั้น คือ พวกภิกษุผู้มีศีลไม่มีสมบัติเหล่านั้น คำว่า ต้องนั่งนิ่งในท่ามกลางสงฆ์นั้น คือ ไม่อาจพูดสิ่งใดได้ในท่ามกลางสงฆ์ ดังนี้

บาล

ในพระสูตรที่ ๙ ว่า สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า ได้ทรงแสดงแก่ภิกษุทั้งหลายว่า เราไม่สรรเสริญการปฏิบัติผิดของบุคคล ๒ จำพวก คือ ของคฤหัสถ์หรือบรรพชิต ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย คฤหัสถ์หรือบรรพชิตผู้ปฏิบัติผิด ย่อมไม่สำเร็จกุศลธรรม ซึ่งเป็นของควรรู้ เพราะการปฏิบัติผิดเป็นต้นเหตุ ฯ เราสรรเสริญการปฏิบัติถูกของคฤหัสถ์หรือบรรพชิต ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย คฤหัสถ์หรือบรรพชิตผู้ปฏิบัติถูก ย่อมได้สำเร็จกุศลธรรมที่ควรรู้ เพราะการปฏิบัติถูกเป็นต้นเหตุ ดังนี้

อรรถกถา

ในอรรถกถาว่า กุศลธรรมนั้น ได้แก่วิปัสสนาพร้อมกับทั้งมรรค ฯ เพราะบุคคลเช่นนั้น ไม่อาจให้สำเร็จวิปัสสนาพร้อมกับทั้งมรรคได้ ส่วนผู้ปฏิบัติถูก อาจให้สำเร็จวิปัสสนาตลอดถึงมรรคได้ ดังนี้

บาลี

ในพระสูตรที่ ๑๐ สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า ทรงแสดงไว้ว่า ภิกษุเหล่าใด ท่องเสียซึ่งอรรถธรรมด้วยพระสูตรที่ตนจำไว้ไม่ดี ทึ่มพยัญชนะปลอม ภิกษุเหล่านั้นชื่อว่าปฏิบัติเพื่อความไม่เกื้อกูลแก่คนหมู่มาก เพื่อความไม่มีสุขแก่คนหมู่มาก เพื่อความไม่เป็นประโยชน์แก่คนหมู่มาก เพื่อความไม่เกื้อกูล เพื่อความทุกข์ แก่เทพยดามนุษย์ทั้งหลาย ภิกษุเหล่านั้น ย่อมได้ประสบสิ่งที่ไม่ใช่บุญเป็นอันมาก ภิกษุเหล่านั้น ย่อมให้พระสัทธรรมเสื่อมไป ฯ ส่วนภิกษุเหล่าใดอนุโลมอรรถธรรมด้วย

พระสูตรที่ตนจำได้ดี ที่มีพยัญชนะปลอม ฯ ภิกษุเหล่านั้น ชื่อว่าปฏิบัติเพื่อความเกื้อกูลแก่คนหมู่มาก เพื่อความสุขแก่คนหมู่มาก เพื่อประโยชน์แก่คนหมู่มาก เพื่อความเกื้อกูล เพื่อความสุขแก่เทพยดามนุษย์ทั้งหลาย ภิกษุเหล่านั้น ย่อมได้ประสบสิ่งที่เป็นบุญเป็นอันมาก ภิกษุเหล่านั้นย่อมทำให้พระสัทธรรมนี้ตั้งอยู่ ดังนี้ จบสมจิตตวรรคที่ ๔ เพียงเท่านี้

อรรถกถา

ในอรรถกถาว่า จำไว้ไม่ดีนั้น ได้แก่จำผิดลำดับ คำว่า มีพยัญชนะปลอมนั้น คือ มีพยัญชนะไม่ถูกต้อง คำว่า ห้ามอรรถธรรมนั้น ได้แก่ห้ามอรรถกถาและบาลี แห่งพระสูตรที่ผู้จำไว้ได้ดี แล้วแสดงเนื้อความและบาลีแห่งพระสูตรที่ตนจำไว้ไม่ดี ดังนี้ เป็นอันว่า ในพระสูตรนี้ได้กล่าวถึงความเจริญ และความเสื่อมแห่งพระศาสนาไว้ด้วยเหตุ ๒ ประการ ดังนี้ ฯ สิ้นเนื้อความในเทศนากัณฑ์นี้เพียงเท่านี้.

เอวํ กิร ด้วยประการฉะนี้ ฯ

กัณฑ์ที่ ๑๒

คัมภีร์องคุตตรนิกาย ทุกนิบาต

ว่าด้วยบริษัท ๒ จำพวก

เทฺวมา ภิกฺขเว ปริสา กตมา เทฺว อุตฺตานา จ ปริสา คมฺภีรา จ ปริสาติ.

ณ บัดนี้ อาตมภาพจักได้แสดงคัมภีร์องคุตตรนิกาย ทุกนิบาต กัณฑ์ที่ ๑๒ ว่าด้วยบริษัท ๒ จำพวก สืบต่อไป เพื่อให้เป็นประโยชน์แก่พระพุทธศาสนา และพุทธศาสนิกชนทั้งหลาย ตลอดกาลนาน หาประมาณมิได้.

บาลี

ดำเนินความตามวาระพระบาลีอันมีในปริสวรรคที่ ๕ สำหรับพระสูตรที่ ๑ นั้นว่า สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า ได้ทรงแสดงไว้ว่า บริษัทมีอยู่ ๒ จำพวก คือ ตื้นจำพวก ๑ ลึกจำพวก ๑ ฯ บริษัทตื้นนั้น ได้แก่ บริษัทตื้นเช่นไร ได้แก่พวกภิกษุซึ่งมีใจฟุ้งซ่าน มีมานะ มีการตกแต่งแต่เครื่องบริขาร มีปากกล้า มีวาจากวัดแกว่ง ไม่มีสติสัมปชัญญะ ไม่มีใจมั่นคง มีใจวอกแวก ไม่สำรวมอินทรีย์ อยู่ในที่ประชุมใด ที่ประชุมนั้น เรียกว่าบริษัทตื้น ฯ พวกภิกษุที่มีใจไม่ฟุ้งซ่าน ไม่มีมานะ ไม่ตกแต่งเครื่องบริขาร ไม่ปากกล้า ไม่มีวาจากวัดแกว่ง มีสติสัมปชัญญะ มีใจมั่นคง มีอารมณ์แน่วแน่ สำรวมอินทรีย์ดี อยู่ในที่ประชุมใด ที่ประชุมนั้นเรียกว่า บริษัทลึก ดังนี้

อรรถกถา

ในอรรถกถาว่า คำว่า ตื้นนั้น ได้แก่ปรากฏ คือ ไม่ปกปิด คำว่า ลึกนั้น ได้แก่ซ่อนอยู่ ปกปิดอยู่ คำว่า ฟุ้งซ่าน ได้แก่ประกอบด้วยความฟุ้งซ่าน คำว่า ยกไม้อ้อขึ้น คือ ถือตัวเสียเปล่า คำว่า ตกแต่งบริขารนั้นได้แก่ตกแต่ง จีวรเป็นต้น คำว่า ปากกล้า ได้แก่มีวาจากล้าแข็ง คำว่า มีวาจาถวัดแกว่ง คือ ไม่สำรวมวาจา ถึงจะพูดตลอดวันก็ไม่มีประโยชน์ คำว่า ปล่อยสติ คือ สละสติ คำว่า ไม่มีสัมปชัญญะ คือ ไม่มีปัญญา คำว่า ไม่ตั้งมั่น คือ ไม่มีจิตแน่วแน่ คำว่า ไม่สำรวมอินทรีย์ คือ ไม่รักษาอินทรีย์ ส่วนข้อความที่ตรงกันข้าม ก็ควรทราบด้วยถ้อยคำที่ตรงกันข้ามกับคำเหล่านี้ ดังนี้

บาลี

ในพระสูตรที่ ๒ ว่า สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า ทรงแสดงไว้ว่า บริษัทมีอยู่ ๒ จำพวก คือ พรรคบริษัท ๑ สมรรคบริษัท ๑ ฯ พรรคบริษัท

นั้นได้แก่อย่างไร ภิกษุทั้งหลายที่มีความมุ่งร้ายกัน มีความวุ่นวายกัน มีความทะเลาะกัน แทงกันด้วยหอก คือ ปาก อยู่ในบริษัทใด บริษัทนั้นเรียกว่า พรรคบริษัท ฯ สมรรคบริษัทนั้น ได้แก่บริษัทอย่างไร ภิกษุทั้งหลายที่สามัคคีกัน ที่ชื่นชมกัน ที่ไม่วิวาทกัน ที่มีน้ำดาต่อกัน ที่แลดูกันด้วยตาอันแสดงความรัก อยู่ในบริษัทใด บริษัทนั้นเรียกว่า สมรรค-บริษัท ฯ นี้ เป็นบริษัทที่เลิศ ดังนี้

อรรถกถา

ในอรรถกถาว่า มุ่งร้ายต่อกันนั้น ได้แก่ความคิดอันเป็นเบื้องต้นแห่งการวุ่นวายกัน อีกอย่างหนึ่ง ได้แก่ความวุ่นวายกันอันเกิดขึ้นด้วยการกล่าวว่า เราจะลงโทษพวกท่าน จักจองจำพวกท่าน คำว่า พรรคบริษัท ได้แก่ประชุมชนที่เป็นพรรค เป็นพวกกัน คำว่า สมรรคบริษัท ได้แก่ประชุมชนที่พร้อมเพรียงกัน ดังนี้

ธัมมัตถาธิบาย

ในอรรถาธิบายว่า พระสูตรนี้ชี้ให้เห็นว่า พรรค ย่อมเป็นของไม่ดี ส่วนสมรรค คือ ผู้ที่พร้อมเพรียงกัน ย่อมเป็นของดี ฯ มีเนื้อความชัดในพระบาลีว่า พวกที่มุ่งร้ายต่อกัน วุ่นวายกัน วิวาทกัน แทงกันด้วยหอก คือ ปาก เรียกว่า พรรคบริษัท ส่วนพวกที่พร้อมเพรียงกัน ชื่นชมต่อกัน ไม่วิวาทกัน มีน้ำดาต่อกัน แลดูกันด้วยตาอันแสดงความรัก คือ แลดูกันด้วยเมตตา เรียกว่าสมรรคบริษัท ดังนี้ เพราะฉะนั้น ไม่ว่าคฤหัสถ์ บรรพชิต จำพวกใด เมื่อเป็นพรรคบริษัท ก็เป็นพวกไม่ดี ถ้าเป็นสมรรคบริษัทก็เป็นพวกที่ดี ความมุ่งหมายในพระสูตรนี้ ก็เพื่อให้ประชุมชน มีความถูกต้องกัน ชื่นชมยินดีต่อกัน จึงจะเป็นการดี ดังนี้

บาลี

ในพระสูตรที่ ๑ ว่า บริษัทมีอยู่ ๒ จำพวก คือ บริษัทที่มีความเลิศจำพวก ๑ บริษัทที่ไม่มีความเลิศจำพวก ๑ บริษัทที่มีความเลิศนั้นอย่างไร คือ ในบริษัทใดมีภิกษุผู้แก่เป็นผู้มักมาก เป็นผู้ถือศาสนาย่อหย่อน เป็นผู้มีนิวรณ์ ๕ ครอบงำ เป็นผู้ทอดธุระในความสงัด ไม่ปรารภความเพียร เพื่อให้ถึงซึ่งคุณธรรมที่ตนยังไม่ถึง เพื่อบรรลุคุณธรรมที่ยังไม่บรรลุ เพื่อทำให้แจ้งซึ่งคุณธรรมที่ตนไม่ทำให้แจ้ง บริษัทนั้น เรียกว่า บริษัทที่ไม่มีความเลิศ ฯ บริษัทที่มีความเลิศนั้น คืออย่างไร คือ ในบริษัทใด ภิกษุทั้งหลายผู้เป็นพระเถระ ไม่เป็นผู้มักมาก ไม่ถือศาสนาย่อหย่อน ไม่ปล่อยให้นิวรณ์ครอบงำ เป็นหัวหน้าในการสงัด ปรารภความเพียร เพื่อให้ถึงซึ่งคุณธรรมที่ตนยังไม่ถึง เพื่อบรรลุซึ่งคุณธรรมที่ตนยังไม่บรรลุ เพื่อทำให้แจ้งซึ่งคุณธรรมที่ตนยังไม่ทำให้แจ้ง พวกคนภายหลัง ย่อมถือการกระทำของภิกษุเหล่านั้น เป็นเยี่ยงอย่าง การถือเยี่ยงอย่างตามภิกษุเหล่านั้น ย่อมเป็นการไม่มักมาก ไม่ปล่อยให้นิวรณ์ครอบงำ เป็นหัวหน้าในทางสงัด ปรารภความเพียร เพื่อให้ถึงซึ่งคุณธรรมที่ตนยังไม่ถึง เพื่อให้บรรลุ ซึ่งคุณธรรมที่ตนยังไม่บรรลุ เพื่อทำให้แจ้งซึ่งคุณธรรมที่ตนยังไม่ทำให้แจ้ง บริษัทนั้น เรียกว่า บริษัทผู้มีความเลิศ ฯ ในบริษัท ๒ อย่างนี้ บริษัทที่มีความเลิศจัดเป็นอย่างเยี่ยม ดังนี้

อรรถกถา

ในอรรถกถาว่า มีความเลิศนั้น ได้แก่บุคคลผู้สงสด อีกอย่างหนึ่งว่า ได้แก่บริษัทที่ประกอบด้วยข้อปฏิบัติอันเลิศ อันสูงสุด คำว่ามักมากนั้น ได้แก่มักมากในปัจจัย ๔ คำว่า ปล่อยให้นิวรณ์ครอบงำนั้น คือ ปล่อยให้นิวรณ์ ๕ ครอบงำจิตใจ คำว่า ทอดธุระในความสงัดนั้น ได้แก่ทอดธุระในวิเวก ๓ ประการ คำว่า ไม่ปรารภความเพียร คือ ไม่ทำความเพียร ๒ ประการ คำว่า เพื่อถึงซึ่งธรรมที่ยังไม่ถึงนั้น คือ เพื่อถึงซึ่งฌาน วิปัสสนา มรรค ผล ที่ตนยังไม่ถึง ดังนี้

ปาลี

ในพระสูตรที่ ๔ ว่า มิบริษัทอยู่ ๒ จำพวก คือ จำพวกไม่ใช่อริยะ ๑ จำพวกอริยะ ๑ ฯ จำพวกไม่ใช่อริยะนั้น คืออย่างไร คือ ในบริษัทใด มีพวกภิกษุที่ไม่รู้ตามเป็นจริง ว่าสิ่งนี้เป็นทุกข์ สิ่งนี้เป็นทุกขสมุทัย สิ่งนี้เป็นทุกขนิโรธ สิ่งนี้เป็นทุกขนิโรธคามินีปฏิปทา บริษัทนั้นเรียกว่า บริษัทที่ไม่ใช่อริยะ ฯ บริษัทที่เป็นอริยะนั้น คืออย่างไร คือ บริษัทที่มีจำพวกภิกษุ ซึ่งรู้ตามเป็นจริงว่า สิ่งนี้เป็นทุกข์ สิ่งนี้เป็นทุกขสมุทัย สิ่งนี้เป็นทุกขนิโรธ สิ่งนี้เป็นทุกขนิโรธคามินีปฏิปทา ฯ ในบริษัททั้ง ๒ นี้ บริษัทที่เป็นอริยะ เป็นบริษัทเยี่ยมกว่า ดังนี้

อรรถกถา

ในอรรถกถาว่า อริยะนั้น ได้แก่อริยสาวก คำว่า ผู้ไม่ใช่อริยะนั้น ได้แก่ปุถุชน คำว่า ทุกข์ ได้แก่ขันธ์ ๕ คำว่า ทุกขสมุทัย ได้แก่ตัณหา คำว่า ทุกขนิโรธ ได้แก่ความดับทุกข์ คำว่า ทุกขนิโรธคามินีปฏิปทา ได้แก่อริยมรรคอันประกอบด้วยองค์ ๘ ในพระสูตรนี้ เป็นอันชื่อว่ามรรค ๔ ผล ๔ ไว้ด้วยสัจจะ ๔ ดังนี้

ธัมมัตถาธิบาย

ในอรรถาธิบายว่า บริษัทนั้น ได้แก่ประชุมชน ประชุมชนนั้นมีอยู่ ๒ จำพวก คือ จำพวกอริยะ ๑ จำพวกไม่ใช่อริยะ ๑ ฯ จำพวกอริยะนั้น ได้แก่จำพวกซึ่งมีพระอริยะอยู่ด้วย จำพวกไม่ใช่อริยะนั้น ได้แก่จำพวกซึ่งไม่มีพระอริยะอยู่ด้วย จำพวกหลัง เป็นจำพวกที่เยี่ยม แต่ว่าจำพวกหลังนี้ ไม่มีอยู่ในสมัยนี้ หรือมีอยู่ก็ต้องมีอยู่ในที่ตาเราไม่เห็น ส่วนที่ตาเราเห็นเป็นอันไม่มี ด้วยเหตุว่า จำพวกที่มีพระอริยะนั้น เราทั้งหลายยังไม่เคยเห็นเลย แต่ถึงไม่มีพระอริยะ ก็ขอให้มีคนดีเถิด ในหมู่ใดมีคนดี ในหมู่นั้นก็จัดเป็นหมู่ดี ดังนี้

บาลี

ในพระสูตรที่ ๕ ว่า บริษัทมีอยู่ ๒ คือ บริษัทหยากเยื่อ ๑ บริษัทผ่องใส ๑ ฯ บริษัทหยากเยื่อนั้น คืออย่างไร คือ บริษัทที่มีพวกภิกษุ ชั่งไม่มีฉันทาคติ โทสาคติ โมหาคติ ภยาคติ ฯ บริษัทผ่องใสนั้น คืออย่างไร คือ บริษัทที่มีพวกภิกษุ ชั่งไม่มีฉันทาคติ โทสาคติ โมหาคติ ภยาคติ ฯ ในบริษัททั้ง ๒ นี้ บริษัทผ่องใสเป็นบริษัทที่เยี่ยม ดังนี้

อรรถกถา

ในอรรถกถาว่า บริษัทหยากเยื่อนั้น ได้แก่ประชุมชนซึ่งเปรียบเหมือนกองหยากเยื่อ บริษัทผ่องใสนั้น ได้แก่ประชุมชนที่มีใจบริสุทธิ์ คำว่าถึงฉันทาคติเป็นต้นนั้น ได้แก่เอนเอียงไปด้วยความพอใจ เป็นต้น แล้วก็ทำสิ่งที่ไม่ควรทำ เป็นอันว่า เอนเอียงไปด้วยคติ ๔ ก็คติ ๔ นี้ โดยมากย่อมมีในการแจกแบ่ง และมีในการตัดสิน สำหรับในการแจกแบ่งนั้น ท่านได้ยกตัวอย่างภิกษุผู้แบ่งของไว้ว่า ภิกษุใดมีหน้าที่แบ่งของ ได้เปลี่ยนของอันไม่เป็นที่พอใจให้แก่พวกภิกษุ ชั่งตนไม่ชอบใจ ให้ของอันเป็นที่ชอบใจ แก่พวกภิกษุชั่งเป็นพรรคพวกของตน ภิกษุนั้นชื่อว่าผู้เอนเอียงไปด้วยฉันทะ เรียกว่าลุอำนาจแก่ฉันทาคติ ฯ ภิกษุใดเปลี่ยนของอันเป็นที่พอใจ จากผู้ไม่ใช่พรรคพวกของตน แล้วให้ของที่ไม่เป็นที่พอใจด้วยความขัดเคือง ภิกษุนั้นเรียกว่า เอนเอียงด้วยโทสะ เรียกว่าลุอำนาจแห่งโทสาคติ ฯ ภิกษุใดไม่รู้ว่า ของใดควรแบ่ง และแบ่งไม่รู้จักลำดับ ภิกษุนั้นชื่อว่าเอนเอียงด้วยโมหะ ชื่อว่าลุอำนาจแห่งโมหาคติ ฯ ภิกษุใดเปลี่ยนของอันไม่เป็นที่พอใจ ให้ของอันเป็นที่พอใจ แกภิกษุปากกล้า หรือแก่พวกภิกษุที่อาศัยพระราชาด้วยความกลัวว่า เมื่อเราให้ของอันไม่เป็นที่พอใจ เขาก็จักทำสิ่งที่ไม่เป็นประโยชน์ให้แก่เราได้ ภิกษุนั้น ชื่อว่าผู้เอนเอียงด้วยความกลัว ชื่อว่าผู้ลุอำนาจแห่งภายคติ ฯ

ภิกษุใดไม่เป็นอย่างนั้น ทำตนเป็นเหมือนกับตาชั่งต่อบุคคลทั้งปวง ทำใจเป็นกลาง ถือความถูกต้องเป็นใหญ่ สิ่งใดถึงแก่ผู้ใด สมควรแก่ผู้ใด ก็ให้สิ่งนั้นแก่ผู้นั้น ภิกษุนั้นชื่อว่า ผู้ไม่ถึงอคติ ๔ ประการ ฯ สำหรับในการวินิจฉัยนั้น มีคำอธิบายว่า ภิกษุผู้กล่าวอาบัติหนัก ว่าเป็นอาบัติเบา สำหรับภิกษุผู้เป็นพวกของตน ชื่อว่า ผู้ถึงฉันทาคติ ฯ ภิกษุผู้กล่าวอาบัติเบา ว่าเป็นอาบัติหนัก แก่ผู้ที่ตนขัดเคือง เรียกว่า ผู้ถึงโทสาคติ ฯ ภิกษุผู้ไม่รู้จักการออกจากอาบัติ ไม่รู้จักกองอาบัติ เรียกว่า ผู้ถึงโมหาคติ ฯ ภิกษุผู้กล่าวอาบัติหนัก ว่าเป็นอาบัติเบาแก่ภิกษุปากกล้า หรือแก่ภิกษุที่พระราชาทั้งหลายนับถือ ด้วยคิดว่า ภิกษุองค์นี้จะทำความฉิบหายให้แก่เรา ผู้ที่กล่าวว่าเป็นอาบัติหนัก เรียกว่า ผู้ถึงภยาคติ ฯ ภิกษุใดวินิจฉัยตามความเป็นจริง ภิกษุนั้น ชื่อว่าไม่ถึงอคติ ๔ ดังนี้

ธัมมัฏฐาธิบาย

ในอรรถาธิบายว่า อคติ ๔ มีอยู่ในประชุมชนใด ประชุมชนนั้น เรียกว่า บริษัทหยากเยื่อ คือ เรียกว่า ประชุมชนที่ไม่ดี ที่เปรียบเหมือนกองหยากเยื่อ ส่วนประชุมชนใดไม่มีอคติ ๔ ประชุมชนนั้น เรียกว่า บริษัทผ่องใส เป็นประชุมชนที่ดีที่ประเสริฐ ดังนี้

เอวํ ก็มี ด้วยประการฉะนี้ ฯ

กัณฑ์ที่ ๑๓

คัมภีร์องฺคุตตรนิกาย ทุกนิบาต

ว่าด้วยบริษัท ๒ จำพวก

เทฺวเม ภิกฺขเว ปริสา กตมา เทฺว อุกฺกาจิตวินีตา ปริสา โน ปฏิปุจฺฉาวินีตา ปฏิปุจฺฉาวินีตา ปริสา โน อุกฺกาจิตวินีตาติ.

ณ บัดนี้ อาตมภาพจักได้แสดงคัมภีร์อังคุตตรนิกาย ทุกนิบาต กัณฑ์ที่ ๑๓ ว่าด้วยบริษัท ๒ จำพวก สืบต่อไป เพื่อให้เป็นประโยชน์แก่พระพุทธศาสนา และพุทธศาสนิกชนทั้งหลาย ตลอดกาลนาน หาประมาณมิได้

บาลี

ดำเนินความตามวาระพระบาลี อันมีในปริสวรรคที่ ๕ สำหรับพระสูตรที่ ๖ ว่า มีบริษัทอยู่ ๒ จำพวก คือ บริษัทที่แนะนำสั่งสอนได้ยาก ไม่ถามก่อนแล้วจึงแนะนำ ๑ บริษัทที่ถามก่อนแล้วจึงแนะนำไม่เป็นบริษัทที่แนะนำได้ยาก ๑ ฯ บริษัทที่แนะนำได้ยาก ที่ไม่ถามก่อนแล้วจึงแนะนำนั้น คืออย่างไร คือ ในบริษัทใด ภิกษุทั้งหลาย ไม่ตั้งใจฟัง ไม่ตั้งใจเรียน ซึ่งพระสูตรที่เป็นตถาคตภาษิต ที่ลึก ที่มีเนื้อความลึก ที่เกี่ยวกับการว่าด้วยความว่างเปล่า ส่วนพระสูตรเหล่าใด ที่กวีแต่งขึ้นให้เป็นกาพย์เป็นกลอน อักขระ พยัญชนะ วิจิตรเป็นพระสูตรนอกพระพุทธศาสนา เป็นสาวกภาษิต เมื่อมีผู้แสดงพระสูตรเหล่านั้น ภิกษุเหล่านั้นก็ตั้งใจฟัง ตั้งใจเรียน ครั้นเรียนแล้วก็ไม่ได้ถามกัน ให้รู้จักความมุ่งหมาย คำใดที่ยังไม่เปิดเผยก็ไม่เปิดเผย คำใดที่ยังไม่ตื้นก็ไม่ทำให้ตื้น สิ่งใดที่ยังสงสัยก็ไม่ทำให้หมดความสงสัย บริษัทเช่นนี้เรียกว่าบริษัทแนะนำได้ยาก เรียกว่าบริษัทที่ไม่ถามก่อน แล้วจึงแนะนำ ฯ บริษัทที่ถามก่อน แล้วจึงแนะนำไม่ใช่บริษัทที่แนะนำได้ยากนั้น คืออย่างไร คือในที่ประชุมใด เมื่อมีผู้แสดงพระสูตรที่กวีแต่งขึ้น ที่เป็นกาพย์เป็นกลอน อักขระ พยัญชนะ วิจิตร ที่เป็นพระสูตรภายนอกที่เป็นสาวกภาษิต ภิกษุเหล่าใด ไม่ตั้งใจฟัง ไม่ตั้งใจเรียน ส่วนพระสูตรเหล่าใดที่เป็นตถาคตภาษิต ที่ลึก ที่มีเนื้อความลึก ที่เป็นโลกุตตระที่เกี่ยวกับความว่างเปล่า เมื่อมีผู้แสดงพระสูตรเหล่านั้น ภิกษุเหล่านั้นก็ตั้งใจฟัง ตั้งใจเรียน ครั้นเรียนแล้วก็สอบถามกัน เปิดเผยต่อกันว่าข้อไหนหมายความว่าอย่างไร คำที่ยังไม่เปิดเผยก็เปิดเผย คำที่ยังไม่ตื้น

ก็ทำให้ตื่น และกำจัดความสงสัยในธรรมที่น่าสงสัยต่าง ๆ บริษัทนี้แหละเรียกว่าบริษัทที่ถามก่อนแล้ว จึงแนะนำ เรียกว่าบริษัทที่แนะนำไม่ยาก ฯ บริษัทนี้เป็นเยี่ยมในบริษัททั้ง ๒ ดังนี้

อรรถกถา

ในอรรถกถาว่า คำว่า โอกกาจิตวินิบาต ซึ่งได้แปลว่า แนะนำได้ยากนั้น พระอรรถกถาจารย์ไขออกไว้ว่า ทุพฺพินิตา ซึ่งแปลว่า แนะนำได้ยาก คำว่า โน ปฏิปุจฺฉาวินีตา ซึ่งได้แปลว่า ไม่ถามก่อนแล้วแนะนำนั้น พระอรรถกถาจารย์ไขออกไว้ว่า น ปุจฺฉิตฺวา วินีตา ซึ่งมีคำแปลอย่างเดียวกันว่า ไม่ถามก่อนแล้วแนะนำ ฯ คำว่า ลึก คือลึกตามบาลี เช่น จุลลเวทัลลสูตร ฯ คำว่า มีเนื้อความลึกนั้น คือ ลึกด้วยอำนาจเนื้อความเช่นมหาเวทัลลสูตร ฯ คำว่า เกี่ยวกับความว่างเปล่านั้น คือ ประกาศซึ่งความว่างเปล่าจากสัตว์บุคคล มิแต่ประกาศความเป็นธรรมเท่านั้น เช่นกับอสังขตสังยุต ฯ คำว่า ไม่ตั้งจิตไว้เพื่อให้รู้ คือ ไม่ตั้งใจฟังเพื่อจะให้รู้ อันได้แก่นอนเสียหรือส่งใจไปอื่นเสีย ฯ คำว่า ภายนอกนั้นได้แก่ภายนอกสาสนา ฯ คำว่า ที่เป็นสาวกภาษิตนั้น ได้แก่เป็นถ้อยคำของสาวก แห่งพวกนอกศาสนากล่าวไว้ คำว่า ฟังดี คือ ฟังด้วยความดีใจ โดยมีอักขระวิจิตร และโดยมีถ้อยคำดี ดังนี้

บาลี

ในพระสูตรที่ ๗ ว่า มีบริษัทอยู่อีก ๒ คือ บริษัทที่หนักในอามิส ๑ บริษัทที่หนักในพระสัทธรรม ๑ ฯ บริษัทที่หนักในอามิสไม่หนักในพระสัทธรรมนั้น คืออย่างไร คือ ในบริษัทใด ภิกษุทั้งหลายสรรเสริญกันต่อหน้าพวกคฤหัสถ์ว่า ภิกษุองค์โน้นเป็นผู้พ้นจากกิเลสด้วยธรรมทั้ง ๒ คือ สมาธิและปัญญา องค์โน้นเป็นผู้พ้นจากกิเลสด้วยปัญญาอย่างเดียว องค์โน้นเป็นผู้สำเร็จด้วยมีกายเป็นพยาน องค์โน้นเป็นผู้สำเร็จด้วย

ความเห็น องค์โน้นเป็นผู้หลุดพ้นด้วยศรัทธา องค์โน้นเป็นผู้สำเร็จด้วยการระลึกถึงธรรม องค์โน้นเป็นผู้สำเร็จด้วยการระลึกถึงศรัทธา องค์โน้นเป็นผู้มีศีล มีธรรมอันดี องค์โน้นเป็นผู้ไม่มีศีล ไม่มีธรรมอันดี ดังนี้ ภิกษุนั้นย่อมได้ลาภด้วยการสรรเสริญกัน ครั้นได้ลาภแล้ว ก็ติดอยู่ในลาภ ไม่แลเห็นโทษ ไม่มีปัญญาที่จะนำตนออกจากโลก บริษัทอย่างนี้เรียกว่าหนักในอามิส ไม่หนักในพระสัทธรรม ฯ บริษัทที่หนักในพระสัทธรรมไม่หนักในอามิสนั้น คืออย่างไร คือ ในบริษัทใด ภิกษุทั้งหลายไม่สรรเสริญกันต่อหน้าคฤหัสถ์ทั้งหลายว่า ภิกษุองค์โน้นเป็นผู้หลุดพ้นด้วยธรรมทั้ง ๒ คือ ด้วยสมาธิและปัญญา องค์โน้นเป็นผู้หลุดพ้นด้วยปัญญาอย่างเดียว องค์โน้นเป็นผู้มีกายเป็นพยาน องค์โน้นสำเร็จด้วยความเห็น องค์โน้นหลุดพ้นด้วยศรัทธา องค์โน้นสำเร็จด้วยการระลึกถึงธรรม องค์โน้นสำเร็จด้วยการระลึกถึงศรัทธา องค์โน้นมีศีลธรรมอันดี องค์โน้นไม่มีศีลธรรมอันดี ดังนี้ ภิกษุเหล่านั้นก็ได้ลาภด้วยเหตุนั้น แต่ครั้นได้ลาภแล้ว ก็ไม่ติดอยู่ในลาภ เป็นผู้รู้จักโทษ เป็นผู้มีปัญญาในการสละลาภ บริษัทอย่างนี้แหละ เรียกว่าบริษัทหนักในพระสัทธรรม ไม่เรียกว่าหนักในอามิส ฯ บริษัทที่หนักในพระสัทธรรมนี้ เป็นบริษัทที่เลิศ ดังนี้

อรรถกถา

ในอรรถกถาว่า หนักในอามิสนั้น ได้แก่หนักในปัจจัย ๔ คือโลกุตตรธรรมว่าเป็นของต่ำช้า ฯ คำว่า หนักในพระสัทธรรมนั้น คือกระทำโลกุตตรธรรม ๙ ให้เป็นที่เคารพ เห็นปัจจัย ๔ เป็นของต่ำช้า ฯ คำว่า ผู้หลุดพ้นด้วยปัญญานั้น ได้แก่พระอรหันตสุกขวิปัสสก คือ ผู้สิ้นกิเลสด้วยความเห็นแจ้งอย่างเดียว ไม่ได้คุณวิเศษอย่างไร ฯ คำว่า ผู้มีกายเป็นพยานนั้น ได้แก่ผู้สำเร็จฌานก่อน แล้วภายหลังจึงสำเร็จนิโรธ สำเร็จนิพพาน ฯ คำว่า ผู้สำเร็จด้วยความเห็นนั้น ได้แก่ผู้ถึงที่สุดด้วยความเห็น ฯ บุคคล ๒ จำพวกนี้ ย่อมมีได้ในฐานะ ๔ ฯ

คำว่า ผู้หลุดพ้นด้วยศรัทธานั้น ได้แก่ผู้เชื่อแล้ว ก็หลุดพ้น ฯ บุคคลผู้นี้ย่อมมีได้ในฐานะ ๖ ฯ คำว่า ผู้ระลึกถึงธรรม และผู้ระลึกถึงศรัทธานั้น หมายบุคคล ๒ จำพวก ที่พร้อมเพรียงด้วยอริยมรรคชั้นแรก ฯ ก็เมื่อบุคคลทั้งปวงเป็นเช่นเดียวกัน ความเคารพอันแรงกล้า ต่อผู้มีศีลทั้งหลายก็ไม่มี แต่เมื่อบางจำพวกเป็นผู้ทุศีล ความเคารพอันแรงกล้าต่อผู้มีศีลก็มีขึ้น เพราะฉะนั้น จึงได้กล่าวถึงบุคคลผู้มีศีล และผู้ไม่มีศีลไว้คู่กัน ฯ คำว่า ภิกษุเหล่านั้น ได้ลาภด้วยการสรรเสริญนั้น คือ ภิกษุเหล่านั้นสรรเสริญบุคคลบางจำพวก ติเตียนบุคคลบางจำพวก แล้วก็ได้บัจจัย ๔ ฯ คำว่า ติดอยู่ คือ ติดอยู่ด้วยตัณหา ฯ คำว่า ดื่นรน คือ ดื่นรนด้วยตัณหา ฯ คำว่า กลืนเข้าไว้ คือ กลืนเข้าไว้ในใจ ฯ คำว่า ไม่เห็นโทษ คือ ไม่เห็นโทษในการบริโภคด้วยไม่พิจารณา ฯ คำว่า ไม่มีปัญญาสลัดออก คือ ไม่มีปัญญาที่จะกำจัดความพอใจ และความยินดีในบัจจัย ๔ ออกเสีย ฯ คำว่า บริโภค คือ บริโภคด้วยความพอใจและความยินดี

ในคำทั้งหลายเป็นต้นว่า ผู้หลุดพ้นด้วยส่วนทั้ง ๒ นั้น คำนี้เป็นคำแสดงโดยย่อ ซึ่งพระอริยบุคคล ๗ จำพวก ฯ คือ ภิกษุองค์หนึ่งมั่นอยู่ด้วยปัญญาธุระ ทำให้สมาบัติ ๘ เกิดขึ้นแล้ว ก็ถึงโสดาปัตติมรคภิกษุนั้นไม่ชื่อว่าธรรมานุสารี ซึ่งแปลว่า ผู้ระลึกถึงธรรมในขณะนั้น แต่ชื่อว่ากายสักขี ซึ่งแปลว่า ผู้มีกายเป็นพยานในฐานะ ๖ มีโสดาปัตติผล เป็นต้น ชื่อว่าอุภโตภาควิมุตติ ซึ่งแปลว่าผู้พ้นด้วยส่วนทั้ง ๒ ในขณะแห่งอรหัตผล คือ พ้นด้วยสมาบัติ ๑ พ้นด้วยมรค ๑ ฯ ภิกษุอีกองค์หนึ่ง มั่นอยู่ด้วยปัญญาธุระ ไม่อาจทำให้เกิดสมาบัติได้ เป็นแต่เห็นแจ้งอย่างเดียว แล้วก็ถึงโสดาปัตติมรค ภิกษุนั้นชื่อว่าธรรมานุสารี ซึ่งแปลว่า ผู้ระลึกถึงธรรมในขณะนั้น ชื่อว่าทิฏฐิปัตตะ ซึ่งแปลว่า ผู้สำเร็จด้วยความเห็นในฐานะ ๖ มีโสดาปัตติผลเป็นต้น ชื่อว่าปัญญาวิมุตติในขณะแห่งอรหัตผล ฯ อีกองค์หนึ่งมั่นด้วยสัทราธุระ ทำให้สมาบัติ ๘ เกิดขึ้นแล้ว ก็ถึงโสดาปัตติมรค ภิกษุนั้นชื่อว่าสัทธานุสารีในขณะนั้น ชื่อว่ากายสักขีในฐานะ ๖ มี

โสดาปัตติผล เป็นต้น ชื่อว่าอุภโตภาควิมุตติ ในขณะแห่งอรหัตผล ฯ อีกองค์หนึ่ง มั่นด้วยสัทธาธุระ เมื่อไม่อาจให้สมาบัติเกิดได้ ก็เห็นแจ้งอย่างเดียว แล้วถึงโสดาปัตติมรรค ภิกษุนั้นชื่อว่าสัทธานุสารีในขณะนั้น ชื่อว่าสัทธาวิมุตติในฐานะ ๖ มีโสดาปัตติผล เป็นต้น ชื่อว่าปัญญาวิมุตติในขณะแห่งอรหัตผล ดังนี้

ธัมมัฏฐาธิบาย

ในอรรถาธิบายว่า พระอริยเจ้า ย่อมได้ชื่อหลายอย่างต่าง ๆ กัน คือ ได้ชื่อว่าธรรมานุสารีก็มี กายสักขีก็มี อุภโตภาควิมุตติก็มี ปัญญาวิมุตติก็มี แต่ว่าองค์เดียวก็อาจได้ชื่อหลายอย่าง ตามขณะแห่งมรรคผล คือ องค์ที่มั่นด้วยปัญญาธุระ สำเร็จสมาบัติ ๘ ก่อนแล้ว จึงสำเร็จโสดาปัตติมรรคในขณะนั้น ได้ชื่อว่าธรรมานุสารี แต่เมื่อได้สำเร็จฐานะ ๖ มีโสดาปัตติผล เป็นต้น ก็ได้ชื่อว่ากายสักขี เมื่อได้สำเร็จอรหัตผลก็ได้ชื่อว่าอุภโตภาควิมุตติ เพราะหลุดพ้นด้วยสมาบัติมาก่อนแล้วจึงหลุดพ้นด้วยมรรคต่อภายหลัง ถ้ามั่นด้วยปัญญาธุระ ไม่ได้สำเร็จสมาบัติ ๘ สำเร็จโสดาปัตติมรรคทีเดียว ก็ได้ชื่อว่าธรรมานุสารีในขณะสำเร็จโสดาปัตติมรรคนั้น แต่เมื่อได้สำเร็จฐานะ ๖ มีโสดาปัตติผล เป็นต้น ก็ได้ชื่อว่าทิฏฐิปัตตะ เมื่อได้สำเร็จอรหัตผล ก็ได้ชื่อว่าปัญญาวิมุตติ ฯ ถ้ามั่นด้วยสัทธาธุระ ได้สำเร็จสมาบัติ ๘ ก่อนแล้วจึงสำเร็จโสดาปัตติมรรค ได้ชื่อว่าสัทธานุสารีในขณะนั้น เมื่อได้สำเร็จฐานะ ๖ มีโสดาปัตติผล เป็นต้น ก็ได้ชื่อว่ากายสักขี เมื่อได้สำเร็จอรหัตผล ก็ได้ชื่อว่าอุภโตภาควิมุตติ ฯ ถ้ามั่นด้วยสัทธาธุระ ไม่ได้สำเร็จสมาบัติ ๘ สำเร็จโสดาปัตติมรรคทีเดียว ก็ได้ชื่อว่าสัทธานุสารี เมื่อได้สำเร็จฐานะ ๖ มีโสดาปัตติผล เป็นต้น ก็ได้ชื่อว่าสัทธาวิมุตติในขณะอรหัตผล ได้ชื่อว่าปัญญาวิมุตติ ดังนี้

บาลี

ในพระสูตรที่ ๙ ว่า มีบริษัทอยู่อีก ๒ คือ บริษัทที่ไม่เสมอ ๑ บริษัทที่เสมอ ๑ ฯ บริษัทที่ไม่เสมอนั้น คืออย่างไร คือ ในบริษัทใดย่อมมีกรรมอันไม่ชอบธรรม ไม่ชอบวินัยเป็นไป ส่วนกรรมที่ชอบธรรมชอบวินัยไม่เป็นไป กรรมที่ไม่ชอบธรรมไม่ชอบวินัยมีผู้แสดงว่า เป็นของชอบธรรมชอบวินัย บริษัทอย่างนี้แหละ เรียกว่าบริษัทที่ไม่เสมอ ฯ บริษัทที่เสมอนั้น คืออย่างไร คือ ในที่ประชุมใด กรรมที่ชอบธรรม ชอบวินัยเป็นไป ส่วนกรรมที่ไม่ชอบธรรม ไม่ชอบวินัยย่อมไม่เป็นไป กรรมที่ชอบธรรมชอบวินัยย่อมรุ่งเรือง ส่วนกรรมที่ไม่ชอบธรรม ไม่ชอบวินัยย่อมไม่รุ่งเรือง บริษัทนี้แหละเรียกว่าบริษัทที่เสมอ ฯ บริษัทที่เสมอนี้เป็นบริษัทเยี่ยม ดังนี้

อรรถกถา

ในอรรถกถาว่า ไม่เสมอนั้นหมายความว่าพลาด ฯ เสมอนั้นหมายความไม่พลาด ฯ คำว่า กรรมไม่เป็นธรรมนั้น หมายกรรมนอกธรรม ฯ คำว่า กรรมไม่เป็นวินัยนั้น หมายกรรมนอกวินัย ดังนี้

ธัมมัตถาธิบาย

ในอรรถาธิบายว่า ในภิกษุเหล่าใด ถือผิดธรรมวินัย ภิกษุเหล่านั้นเรียกว่าบริษัทไม่เสมอ คือ เรียกว่าบริษัทพลาด ภิกษุเหล่าใดถือถูกต้องตามธรรมวินัย ภิกษุเหล่านั้นเรียกว่าบริษัทเสมอ คือ บริษัทไม่พลาด ฯ คำว่า เสมอและไม่เสมอนั้น ท่านเปรียบเหมือนกับที่ลุ่ม ๆ ดอน ๆ และที่ไม่ลุ่มไม่ดอน ฯ บุคคลจำพวกใดมีการกระทำลุ่ม ๆ ดอน ๆ บุคคลจำพวกนั้นได้ชื่อว่าบริษัทไม่เสมอ ส่วนบุคคลจำพวกใดมีการกระทำถูกต้องสม่ำเสมอ จำพวกนั้นเรียกว่าบริษัทเสมอ สำหรับคนเราเพียงคนหนึ่ง ๆ ก็ย่อมมีคำกล่าวกันว่าคนนลุ่ม ๆ ดอน ๆ คนนี้สม่ำเสมอ ดังนี้

บาลี

ในพระสูตรที่ ๙ ว่า มีบริษัทอยู่อีก ๒ คือ บริษัทที่ไม่ชอบธรรม ๑ บริษัทที่ชอบธรรม ๑ ฯ บริษัทที่ไม่ชอบธรรมนั้น คือ อย่างไร คือ ในบริษัทใด กรรมที่ไม่ชอบธรรมวินัยเป็นไปและรุ่งเรือง ส่วนกรรมที่ชอบธรรมวินัย ย่อมไม่เป็นไป ย่อมไม่รุ่งเรือง บริษัทนั้นเรียกว่าบริษัทที่ไม่ชอบธรรม ฯ บริษัทที่ชอบธรรมนั้น คืออย่างไร คือ ในบริษัทใด กรรมที่ชอบธรรมวินัยเป็นไปและรุ่งเรือง ส่วนกรรมที่ไม่ชอบธรรมวินัยไม่เป็นไปไม่รุ่งเรือง บริษัทนั้นเรียกว่าบริษัทที่ชอบธรรม ฯ นี้ เป็นบริษัทที่เยี่ยม ดังนี้

ในอรรถกถาว่า ไม่ชอบธรรมนั้นได้แก่ไม่ประกอบกับธรรม คำว่าชอบธรรมนั้น ได้แก่ประกอบกับธรรม ดังนี้

ในอรรถาธิบายว่า บริษัทที่ไม่ชอบธรรม ก็คือบริษัทที่ไม่เสมอ ส่วนบริษัทที่ชอบธรรม ก็คือบริษัทที่เสมอ ดังนี้

ในพระสูตรที่ ๑๐ ว่า บริษัทมีอยู่ ๒ คือ บริษัทที่เป็นอธรรมวาที ๑ เป็นธรรมวาที ๑ ฯ บริษัทที่เป็นอธรรมวาที คืออย่างไร ฯ คือ ในบริษัทใด ภิกษุทั้งหลาย ถืออธิกรณ์ที่เป็นธรรมบ้าง ไม่เป็นธรรมบ้าง ครั้นถืออธิกรณ์นั้นแล้ว ก็ไม่ทำให้เข้าใจกัน ไม่เข้าถึงซึ่งความเข้าใจกัน ไม่ให้เพ่งไม่ให้เข้าถึงซึ่งความเพ่ง ภิกษุเหล่านั้นเป็นผู้มีความไม่เข้าใจกันเป็นกำลัง มีความไม่เพ่งพิจารณาเป็นกำลัง มีความเห็นไม่สละเป็นที่สุด ได้ชำระอธิกรณ์นั้นด้วยทิฏฐิมานะว่า อันนี้แหละเป็นของจริง อย่างอื่นไม่จริง ดังนี้ บริษัทอย่างนี้ เรียกว่าบริษัทอธรรมวาที ฯ บริษัทที่เป็นธรรมวาทีนั้น คืออย่างไร คือ ในบริษัทใด ภิกษุทั้งหลายถือเอาอธิกรณ์ที่เป็นธรรมบ้าง ไม่เป็นธรรมบ้าง ครั้นถือเอาอธิกรณ์นั้นแล้ว ก็ให้เข้าใจกัน เข้าถึงซึ่งความเข้าใจกัน และเพ่งพิจารณา เข้าถึงซึ่งความเพ่งพิจารณา ภิกษุเหล่านั้นเป็นผู้มีความเข้าใจกันเป็นกำลัง เป็นผู้มีความพิจารณาเป็นกำลัง เป็น

ผู้มีการสละเป็นที่สุด ไม่ชำระอธิกรณ์นั้นด้วยทิฏฐิมานะว่า เรื่องนี้แหละจริง อย่างอื่นไม่จริง ดังนี้ บริษัทอย่างนี้แหละ เรียกว่าบริษัทธรรมวาที ๆ นี้เป็นบริษัทที่เลิศ ดังนี้ จบปริสวรรคที่ ๕ และปฐมปัณณาสก์ ตามวาระพระบาลีเพียงเท่านี้ ส่วนเนื้อความในอรรถกถา ที่ควรนำมาแสดงไม่มี เพราะมีแต่แก้ถ้อยคำเล็ก ๆ น้อย ๆ เท่านั้น เพราะฉะนั้น จึงไม่ได้ยกมาแสดง เป็นอันว่าจบเทศนากัณฑ์นี้เพียงเท่านี้.

เอวํ ก็มี ด้วยประการฉะนี้ ฯ

กัณฑ์ที่ ๑๔

คัมภีร์อังคุตตรนิกาย ทุกนิบาต

ว่าด้วยบุคคล ๒ จำพวก

เทฺวเม ภิกฺขเว ปุคฺคลา โลเก อุปฺปชฺชมานา อุปฺปชฺชนฺติ พหุชนหิตาย พหุชนสุขาย พหุโน ชนสฺส อตฺถกาย หิตาย สุขาย เทวมนุสฺสานนฺติ.

ณ บัดนี้ อาตมภาพจักได้แสดงคัมภีร์อังคุตตรนิกาย ทุกนิบาต กัณฑ์ที่ ๑๔ ว่าด้วยบุคคล ๒ จำพวก สืบต่อไป เพื่อให้เป็นประโยชน์แก่พระพุทธศาสนา และพุทธศาสนิกชนทั้งหลาย ตลอดกาลนาน

บาลี

ดำเนินความตามวาระพระบาลี อันมีในพระสูตรที่ ๑ แห่งปุคคลวรรคที่ ๑ ในทุติยปัณณาสก์ คัมภีร์อังคุตตรนิกาย ทุกนิบาตนั้นว่า สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจาได้ทรงแสดงไว้ว่า ในโลกนี้มีบุคคล ๒ จำพวกเมื่อจะเกิด ก็ย่อมเกิดเพื่อประโยชน์สุขแก่คนหมู่มาก เพื่อความเจริญแก่

คนหมู่มาก เพื่อประโยชน์สุขแก่เทพยดามนุษย์ทั้งหลาย บุคคล ๒ จำพวกนี้ คือ จำพวกไหน คือ พระตถาคตอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า ๑ พระเจ้าจักรพรรดิ ๑ ดังนี้

ในอรรถกถาว่า พระเจ้าจักรพรรดิเกิดขึ้น ย่อมทำให้คนทั้งหลายได้สมบัติ ๒ คือ มนุษยสมบัติ และสวรรคสมบัติ ส่วนพระพุทธเจ้าเกิดขึ้น ย่อมทำให้คนทั้งหลายได้สมบัติ ๓ คือ มนุษยสมบัติ สวรรคสมบัติ นิพพานสมบัติ ดังนี้

ในพระสูตรที่ ๒ ว่า บุคคล ๒ จำพวก ซึ่งเป็นอัจฉริยมนุษย์ เมื่อจะเกิดก็ย่อมเกิดในโลก ฯ อัจฉริยมนุษย์ ๒ จำพวกนี้ คือ พระตถาคตอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าจำพวก ๑ พระเจ้าจักรพรรดิจำพวก ๑ ดังนี้

ในอรรถกถาว่า อัจฉริยมนุษย์นั้น ได้แก่มนุษย์ที่ไม่มีเนื่อง ๆ นาน ๆ จึงจะมีสักครั้งหนึ่ง ดังนี้

ในพระสูตรที่ ๓ ว่า การตายของบุคคล ๒ จำพวก ย่อมทำให้เกิดความเสียใจแก่คนหมู่มาก บุคคล ๒ จำพวกนี้ คือ พระตถาคตอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า ๑ พระเจ้าจักรพรรดิ ๑ ดังนี้

ในอรรถกถาว่า การตายของพระเจ้าจักรพรรดิทำให้เกิดความเสียใจแก่เทพยดามนุษย์เพียงในจักรวาลเดียวเท่านั้น ส่วนการตายของพระตถาคตเจ้า ย่อมทำให้เกิดความเสียใจแก่เทพยดามนุษย์ ตลอดหมื่นจักรวาล ดังนี้

ในพระสูตรที่ ๔ ว่า บุคคล ๒ จำพวก ย่อมเป็นผู้สมควรแก่พระสถูป บุคคล ๒ จำพวกนี้ คือ พระตถาคตอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า พระเจ้าจักรพรรดิ ๑ ดังนี้

ในอรรถกถาว่า บุคคลทั้งหลายปฏิบัติพระเจดีย์ของพระเจ้าจักรพรรดิแล้ว ย่อมได้สมบัติ ๒ ประการ คือ มนุษยสมบัติ สวรรคสมบัติ ส่วนพวกปฏิบัติเจดีย์ของพระพุทธเจ้าทั้งหลาย ย่อมได้สมบัติ ๓ ประการ คือ มนุษยสมบัติ สวรรคสมบัติ นิพพานสมบัติ ดังนี้

ในพระสูตรที่ ๕ ว่า พระพุทธเจ้ามีอยู่ ๒ จำพวก คือ พระตถาคตอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า ๑ พระปัจเจกพุทธเจ้า ๑ ดังนี้

ในอรรถกถาว่า พระพุทธเจ้านั้นได้แก่ผู้รู้ของจริง ๔ ประการ ด้วยอานุภาพของตน คือ พระพุทธเจ้า ๒ จำพวกนี้ ย่อมตรัสรู้ของจริงด้วยลำพังตนเองไม่มีใครสั่งสอน ดังนี้

ในพระสูตรที่ ๖ ว่า บุคคล ๒ จำพวก ย่อมไม่รู้สึกสะดุ้งในเวลาพ้าผ่า บุคคล ๒ จำพวกนี้ คือ ภิกษุผู้สิ้นอาสวกิเลส ๑ ช้างอาชาไนย ๑ ดังนี้

ในอรรถกถาว่า ช้างอาชาไนยไม่รู้สึกสะดุ้งในเวลาพ้าผ่านั้น เพราะคนมีสักกายทิฏฐิแรงกล้า ส่วนพระอรหันต์ที่ไม่รู้สึกสะดุ้งกลัว ในเวลาพ้าผ่านั้น เพราะตนละสักกายทิฏฐิได้แล้ว ดังนี้

ในพระสูตรที่ ๗ ว่า บุคคล ๒ จำพวก คือ ภิกษุผู้สิ้นอาสวะ ๑ ม้าอาชาไนย ๑ ย่อมไม่รู้สึกสะดุ้งกลัวในเวลาพ้าผ่า ดังนี้

ในอรรถกถาว่า พระสูตรที่ ๗ นี้มีคำอธิบายเหมือนกับในพระสูตรที่ ๖ ดังนี้

ในพระสูตรที่ ๘ ว่า บุคคล ๒ จำพวก คือ ภิกษุผู้สิ้นอาสวะ ๑ พญาเนื้อชื่อว่าสีหะ ๑ ย่อมไม่รู้สึกสะดุ้งกลัวในเวลาพ้าผ่า ดังนี้

ในอรรถกถาว่า พระสูตรนี้มีคำอธิบายเหมือนในพระสูตรที่ ๖ คือ พระอรหันต์ไม่สะดุ้งกลัว เพราะละสักกายทิฏฐิได้แล้ว ราชสีห์ไม่สะดุ้งกลัว เพราะมีสักกายทิฏฐิแรงกล้า ดังนี้

ในพระสูตรที่ ๙ ว่า พวกกินนรเมื่อเล็งเห็นอำนาจประโยชน์ ๒ ประการ ย่อมไม่พูดภาษามนุษย์ อำนาจประโยชน์ ๒ ประการนั้น คือ การกล่าวเท็จ ๑ การติเตียนด้วยคำไม่จริง ๑ กินนรเห็นว่าถ้าพูดภาษามนุษย์ก็จะต้องพูดเท็จและจะต้องกล่าวตู่ผู้อื่นด้วยคำไม่จริง ดังนี้ จึงไม่พูดภาษามนุษย์

อรรถกถา

ในอรรถกถาว่า ครั้งหนึ่งมีผู้นำกินนรตัวหนึ่งมาถวายพระเจ้าธรรมาโศก ท้าวเธอตรัสสั่งว่า พวกท่านจงให้กินนรนี้พูด กินนรไม่ประสงค์จะพูด บุรุษคนหนึ่งกราบทูลว่า ข้าพระองค์จะทำให้กินนรนี้พูด

จึงได้ลงไปใต้ปราสาท ตอกหลักขึ้น ๒ หลัก แล้วยกหม้อขึ้นตั้ง หม้อข้าวก็พลัดตกจากหลักทั้ง ๒ นั้น กินนรได้เห็นแล้วจึงกล่าวขึ้นว่า จะตอกหลักอีกหลักหนึ่งไม่สมควรหรือ บุรุษนั้น ก็นำกินนรมาถวาย พระราชาอีก ๒ ตัว พระราชาตรัสสั่งให้พูด แต่กินนรไม่ประสงค์จะพูด บุรุษคนหนึ่งจึงกราบทูลว่า ข้าพระองค์จะให้กินนรพูด จึงได้นำกินนรไปที่ตลาด กินนรตัวหนึ่งได้เห็นมะม่วง และปลา อีกตัวหนึ่งได้เห็นผลมะขวิดและผลลูกไม้เปรี้ยว บุรุษคนนั้นจึงกล่าวขึ้นว่า พวกมนุษย์ย่อมกินของนี้ ทำไมเขาจึงไม่เป็นกลากเกลื้อน อีกคนหนึ่งกล่าวขึ้นว่า คนจะเป็นกลากเกลื้อน เพราะอาศัยของนี้ได้อย่างไร ถึงอย่างนั้นก็ดี บุรุษนั้นก็ไม่อาจให้กินนรพูดภาษามนุษย์ได้ ด้วยกินนรเล็งเห็นประโยชน์ ๒ ประการ ดังที่ว่าแล้วนั้น ดังนี้

ในพระสูตรที่ ๑๐ ว่า มาตุคามย่อมไม่เบื่อหน่าย ย่อมไม่ท้อถอยต่อธรรม ๒ ประการ คือ ต่อการร่วมเมถุนธรรม ๑ ต่อการคลอดบุตร ๑ ดังนี้

ในอรรถกถาว่า คำว่า ไม่ท้อถอยนั้น ได้แก่ไม่ย่อท้อในสิ่งทั้ง ๒ นั้น ดังนี้

บาลี

ในพระสูตรที่ ๑๑ ว่า สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า ได้ตรัสแก่ภิกษุทั้งหลายว่า เราจักแสดงซึ่งการอยู่ร่วมกับอสัปปุรุษ และการอยู่ร่วมกับสัปปุรุษ ให้เธอทั้งหลายฟัง เธอทั้งหลายจงตั้งใจฟังให้ดี เราจักแสดงให้ฟังในบัดนี้ ฯ ภิกษุเหล่านั้นก็ทูลรับว่า พระเจ้าข้า ฯ แล้วสมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าจึงตรัสว่า ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย การอยู่ร่วมกับอสัปปุรุษคืออย่างไร อย่างไรจึงเรียกว่า อสัปปุรุษอยู่ร่วมกัน อย่างนี้ คือ ภิกษุผู้เป็นเถระ ย่อมคิดว่าภิกษุผู้เป็นพระเถระก็ดี รุ่นกลางก็ดี รุ่นใหม่ก็ดี ก็ไม่ควรว่ากล่าวเรา ถึงเราก็ไม่ควรว่ากล่าวภิกษุผู้เป็นเถระ ภิกษุผู้รุ่นกลาง ภิกษุผู้รุ่นใหม่ ถึงแม้ว่าพระเถระจะว่ากล่าวเรา ก็ขอให้ว่ากล่าว ด้วยความไม่เห็นแก่ประโยชน์ อย่าว่ากล่าว ด้วยความเห็นแก่

ประโยชน์ เราควรกล่าวต่อภิกษุผู้เป็นพระเถระว่า ข้าพเจ้าจะไม่ทำตามถ้อยคำของท่าน ถึงแม้ว่าภิกษุผู้เป็นรุ่นกลาง จะว่ากล่าวเราก็ควรว่ากล่าวโดยไม่มุ่งประโยชน์ เราก็จะตอบเขาว่า ข้าพเจ้าจักไม่ทำตามถ้อยคำของท่าน หากว่าภิกษุใหม่จะว่ากล่าวเราก็ควรว่ากล่าวโดยไม่มุ่งประโยชน์ เราก็ตอบเขาว่า เราจักไม่ทำตามถ้อยคำของท่าน เราจะทำให้ผู้ว่ากล่าวนั้นลำบาก ถึงแม้ว่าเราเห็นความผิดของเราอยู่เราก็จะไม่แก้ไข ฯ ภิกษุผู้เป็นปานกลางและผู้ใหม่ก็ย่อมคิดอย่างนี้เหมือนกัน อย่างนี้แหละเรียกว่าอสัปปุรุษอยู่ร่วมกัน ฯ อย่างไรจึงเรียกว่าสัปปุรุษอยู่ร่วมกัน อย่างนี้คือ ภิกษุผู้เป็นพระเถระย่อมคิดว่าขอให้ภิกษุ ผู้เป็นพระเถระ ผู้ปานกลาง ผู้ใหม่ว่ากล่าวเราเถิด เราก็ควรว่ากล่าวภิกษุผู้เป็นพระเถระ ภิกษุรุ่นกลางภิกษุรุ่นใหม่เหมือนกัน ถ้าภิกษุผู้เป็นเถระหรือรุ่นกลาง รุ่นใหม่ว่ากล่าวเรา ก็ขอให้ว่ากล่าวโดยมุ่งประโยชน์ อย่าว่ากล่าวโดยไม่มุ่งประโยชน์ ขอให้เราตอบเขาว่าดีละเราจะไม่ให้เขาลำบาก เมื่อเราเห็นความผิดของเราอยู่เราจะแก้ไข ฯ ภิกษุผู้รุ่นกลาง และผู้รุ่นใหม่ก็คิดอย่างเดียวกัน อย่างนี้แหละเรียกว่าการอยู่ร่วมแห่งสัปปุรุษ เรียกว่าสัปปุรุษอยู่ร่วมกัน ดังนี้

ในพระสูตรที่ ๑๒ ว่า สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า ทรงแสดงไว้ว่าในอธิกรณ์ใด มีความท่องเที่ยวแห่งวาจาทั้ง ๒ ฝ่าย มีการแข่งดีกันด้วยทิฏฐิ มีการอาฆาต มีการไม่ยินดี มีความโกรธไม่สงบในอธิกรณ์นั้นต้องเป็นไปเพื่อความยืดยาว เพื่อความกล้าแข็ง เพื่อความร้ายกาจ ภิกษุทั้งหลายก็จักอยู่ไม่สบาย ฯ ส่วนในอธิกรณ์ใด ไม่มีการท่องเที่ยวแห่งวาจาทั้ง ๒ ฝ่าย ไม่มีการแข่งดีกันด้วยทิฏฐิ ไม่มีการอาฆาต ไม่มีการไม่ยินดี ไม่มีการโกรธ สงบไว้ดี ในอธิกรณ์นั้นย่อมไม่มีเรื่องเป็นไปยืดยาว ไม่มีเรื่องเป็นไปกล้าแข็ง ไม่มีเรื่องเป็นไปร้ายกาจ ภิกษุทั้งหลายก็จักอยู่สบายดี ดังนี้ จบปุคคลวรรคที่ ๑ เพียงเท่านี้

อรรถกถา

ในอรรถกถาว่า ความท่องเที่ยวไปแห่งวาจานั้น ได้แก่การเที่ยวด่าว่ากัน คำว่า การแข่งดีกันด้วยทิฏฐินั้น ได้แก่ต่างฝ่ายต่างถือว่าตัวดีด้วยอาศัยทิฏฐิ คำว่า ความไม่ยินดีนั้นได้แก่ความโทมนัส ดังนี้ สิ้นเนื้อความในเทศนากัณฑ์นี้เพียงเท่านี้.

เอวํ ก็มี ด้วยประการฉะนี้ ฯ

กัณฑ์ที่ ๑๕

คัมภีร์อังคุตตรนิกาย ทุกนิบาต

ว่าด้วยสุข ๒ ประการ

เทฺวมานิ ภิกฺขเว สุขานิ กตมานิ เทฺว กายิกสุขญฺจ ปพฺพชฺชา สุขญฺจ อิมานิ โข ภิกฺขเว เทฺว สุขานีติ.

ณ บัดนี้ อาตมภาพจักได้แสดงคัมภีร์อังคุตตรนิกาย ทุกนิบาต กัณฑ์ที่ ๑๕ ว่าด้วยสุข ๒ ประการ สืบต่อไป เพื่อให้เป็นประโยชน์แก่พระพุทธศาสนา และพุทธศาสนิกชนทั้งหลาย ตลอดกาลนานหาประมาณมิได้

บาลี

ดำเนินความตามวาระพระบาลี อันมีในสุขวรรคที่ ๒ สำหรับพระสูตรที่ ๑ ว่า สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าได้ทรงแสดงไว้ว่า สุขมีอยู่ ๒ ประการ คือ สุขของคฤหัสถ์ ๑ สุขของบรรพชิต ๑ ฯ สุขของบรรพชิตเลิศกว่าสุขของคฤหัสถ์ ดังนี้

ในอรรถกถาว่า สุขของคฤหัสถ์ทั้งสิ้น มีการสำเร็จวัตถุกาม กิเลสกาม เป็นมูลราก ส่วนสุขของบรรพชิต มีการบรรพชาเป็นมูลราก ดังนี้

ธัมมัตถาธิบาย

ในอรรถาธิบายว่า ข้อว่าสุขของคฤหัสถ์ทั้งสิ้น มีการสำเร็จวัตถุกาม กิเลสกาม เป็นมูลรากนั้น คือ คฤหัสถ์ทั้งหลาย ย่อมมุ่งหมายวัตถุกาม กิเลสกามกัน เว้นไว้แต่คฤหัสถ์ผู้เป็นพระอนาคามีเท่านั้น ก็วัตถุกาม กิเลสกามนั้น ได้แก่สิ่งอันใด ฯ มีคำแก้ไขไว้ในคัมภีร์ต่าง ๆ ว่า วัตถุกามนั้น ได้แก่วัตถุที่ให้เกิดความรักใคร่พอใจ ซึ่งได้แก่สวิญญาณก-ทรัพย์ คือ ทรัพย์ที่มีวิญญาณ และอวิญญาณกทรัพย์ คือ ทรัพย์ที่ไม่มีวิญญาณ ฯ กิเลสกามนั้น ได้แก่ความรัก ความพอใจ ความโลภ ความอยากได้อยากดี ความทะเยอทะยาน เป็นต้น ฯ เมื่อคฤหัสถ์ได้วัตถุกาม คือ ทรัพย์ที่มีวิญญาณและไม่มีวิญญาณ แล้วก็เกิดความดีใจ เมื่อได้กิเลสกาม คือ ได้ความรักใคร่พอใจในอารมณ์ที่ตรงกันข้าม อันเรียกตามบาลีว่าวิสภาคารมณ์ ก็เกิดความดีใจ ฯ ความดีใจนั้นแหละ จัดว่าเป็นความสุข เพราะฉะนั้น ท่านจึงว่าสุขของคฤหัสถ์ทั้งสิ้น มีการสำเร็จวัตถุกาม กิเลสกาม เป็นมูลราก ฯ คำว่าสุขของบรรพชิต มีบรรพชาเป็นมูลรากนั้น อธิบายว่า ถ้าบรรพชิตยินดีในการบรรพชา ก็จัดว่าได้รับความสุขในทางบรรพชา ดังนี้

ในพระสูตรที่ ๒ ว่า สุขมีอยู่ ๒ ประการ คือ กามสุข ๑ เนกขัมมสุข ๑ ฯ เนกขัมมสุข เลิศกว่ากามสุข ดังนี้

ในอรรถกถาว่า กามสุขนั้น ได้แก่สุขเกิดขึ้นเพราะอาศัยวัตถุกาม กิเลสกาม ฯ เนกขัมมสุขนั้น ได้แก่สุขที่เกิดขึ้นเพราะอาศัยการบรรพชา ดังนี้

ในอรรถาธิบายว่า กามสุขนั้น ได้แก่ปีติโสมนัส ซึ่งเกิดขึ้นเพราะอาศัยวัตถุและกิเลส อันเป็นเหตุให้รักใคร่พอใจ อีกนัยหนึ่งว่า กิเลสนั้น ได้แก่ความรักใคร่พอใจ ในวัตถุที่น่ารักใคร่พอใจ ฯ เมื่อ

ผู้ใดต้องการวัตถุใด เวลาได้วัตถุนั้น ก็เกิดปีติ โสมนัส ๆ นั้นแหละ เรียกว่ากามสุข ๆ ก็วัตถุทั้งที่มีวิญญาณและไม่มีวิญญาณ ซึ่งย่อลงเป็นคน ๑ เป็นสัตว์ ๑ เป็นสถานที่ ๑ เป็นสิ่งของ ๑ ย่อมเป็นของต้องการของคฤหัสถ์ทั้งหลาย เมื่อคฤหัสถ์ทั้งหลายได้คน สัตว์ ที่ สิ่งของ ซึ่งตนต้องการแล้วก็ดีอกดีใจ ๆ การดีอกดีใจนั้นแหละ เรียกว่าเป็นกามสุขของเขา ๆ ส่วนเนกขัมมสุข ซึ่งว่าได้แก่สุข อันเกิดขึ้นเพราะอาศัยบรรพชานั้น คือ สำหรับผู้เบื่อหน่ายในเพศฆราวาส แล้วสละวัตถุกาม กิเลสกาม ออกไปบรรพชา เมื่อได้บรรพชาแล้ว ก็รู้สึกสุขกายสบายใจ ดังพระเวสสันดรโพธิสัตว์เจ้า ครั้งทรงผนวชเป็นฤาษี ซึ่งเปล่งวาจาว่า บรรพชานี้สุขดี ดังนี้ เป็นตัวอย่าง แต่ความสุขในบรรพชานี้ ย่อมมีเฉพาะบรรพชิตบางคนเท่านั้น ไม่มีแก่บรรพชิตทั่วไป มีเฉพาะบรรพชิตที่เบื่อหน่ายต่อวัตถุกาม กิเลสกาม เท่านั้น บรรพชิตองค์ใดเบื่อหน่ายต่อวัตถุกาม กิเลสกาม บรรพชิตองค์นั้น ย่อมได้เนกขัมมสุข ผู้ที่ไม่เบื่อหน่ายต่อวัตถุกาม กิเลสกาม ย่อมไม่ได้เนกขัมมสุข ดังนี้

ในพระสูตรที่ ๑ ว่า สุขมีอยู่ ๒ ประการ คือ สุขมีอุปธิ ๑ สุขไม่มีอุปธิ ๑ ๆ สุขไม่มีอุปธิเลิศกว่าสุขมีอุปธิ ดังนี้

ในอรรถกถาว่า สุขมีอุปธินั้น ได้แก่ภูมิ ๓ ๆ สุขไม่มีอุปธินั้น ได้แก่สุขอันเป็นโลกุตตระ

ในอรรถาธิบายว่า สุขในภูมิ ๓ นั้น คือ สุขในกามาวจรภูมิ รูปาวจรภูมิ อรูปาวจรภูมิ ๆ กามาวจรภูมินั้น ได้แก่ภูมิอันเป็นที่ตั้งแห่งวัตถุกาม กิเลสกาม อันติดอยู่ในวัตถุกาม กิเลสกาม ๆ รูปาวจรภูมินั้น ได้แก่ภูมิ อันติดอยู่ในรูปฌาน ๆ อรูปาวจรภูมินั้น ได้แก่ภูมิอันติดอยู่ในอรูปฌาน ๆ คำว่า อุปธิ ท่านตั้งเป็นวิเคราะห์ไว้ในอรรถกถาอิติวุตตกะว่า อุปธิยติ เอตฺถ สุขทุกฺขนฺติ อุปธิ แปลว่า สุขทุกข์ย่อมขังอยู่ในสิ่งนั้น เพราะฉะนั้น สิ่งนั้นจึงชื่อว่าอุปธิ ๆ สิ่งนั้น คืออิฏฐภาพและกามคุณ ดังนี้ ได้ใจความว่า อุปธิ ได้แก่อัตภาพและกามคุณ อันเป็นที่ขังอยู่แห่งสุขทุกข์ ดังนี้

ในพระสูตรที่ ๔ ว่า สุขมีอย่ ๒ คือ สุขมีอาสวะ ๑ สุขไม่มีอาสวะ ๑ สุขไม่มีอาสวะเลิศกว่าสุขมีอาสวะ ดังนี้

ในอรรถกถาว่า สุขมีอาสวะนั้น ได้แก่วัฏฏสุข อันเป็นปัจจัยแห่งอาสวะทั้งหลาย ฯ สุขไม่มีอาสวะนั้น ได้แก่วิวัฏฏสุข อันไม่เป็นปัจจัยแห่งอาสวะเหล่านั้น ดังนี้

ในอรรถาธิบายว่า วัฏฏสุขนั้น ได้แก่สุขในความวนเวียนอยู่ในโลก วนเวียนอยู่ในมนุษยโลก เทวโลก พรหมโลก หรือวนเวียนอยู่ในความรัก ความเกลียด ความโกรธ ความโลภ ความหลง ฯ วัฏฏสุข คือ สุขวนเวียนนั้น เป็นปัจจัยแห่งอาสวะทั้งหลาย ซึ่งได้แก่เป็นเหตุปัจจัยแห่งกามาสวะ คือ ความรักใคร่ยินดี ๑ แห่งภวาสวะ คือ ความมี ความเป็น ๑ แห่งทิฏฐาสวะ คือ ความเห็นผิด ๑ แห่งอวิชชาสวะ คือ ความไม่รู้แจ้งในของจริง ๑ ฯ วัฏฏสุข คือ สุขวนเวียนนี่แหละเป็นเหตุให้เกิดอาสวะทั้ง ๔ ส่วนวิวัฏฏสุข คือ สุขไม่วนเวียนนั้น ไม่เป็นเหตุให้เกิดอาสวะทั้ง ๔ ดังนี้

ในพระสูตรที่ ๕ ว่า สุขมีอย่ ๒ คือ สุขมีอามิส ๑ สุขไม่มีอามิส ๑ ฯ สุขไม่มีอามิสเลิศกว่าสุขมีอามิส ดังนี้

ในอรรถกถาว่า สุขไม่มีอามิสนั้น ได้แก่สุขอันไปสู่ความวนเวียนซึ่งมีกิเลส ฯ สุขไม่มีอามิสนั้น ได้แก่สุขอันไปสู่ความไม่วนเวียน ซึ่งไม่มีกิเลส ดังนี้

ในอรรถาธิบายว่า สุขอันไปสู่ความวนเวียน ซึ่งเป็นสุขมีกิเลสนั้น ได้แก่สุขอันเกิดขึ้นด้วยวัตถุกาม กิเลสกาม ส่วนสุขอันไปสู่ความไม่วนเวียน ซึ่งเป็นสุขไม่มีกิเลสนั้น ได้แก่สุขในนิพพาน ฯ สุขทั้ง ๒ ประการนี้ ประการหลังเลิศกว่าประการต้น เพราะเหตุว่าประการต้นเป็นสุขที่ไม่แน่นอน ส่วนประการหลัง เป็นสุขที่แน่นอน ฯ แต่คำว่ามีอามิสและไม่อามิสนั้น ยังเป็นคำที่ควรอธิบายอีก ว่าอามิสได้แก่อะไร อธิบายว่า อามิสได้แก่เครื่องล่อใจ ให้เกิดความรักใคร่ยินดี เช่น ลาภ ยศ สุข สรรเสริญ รูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ เป็นตัวอย่าง ดังนี้

ในพระสูตรที่ ๖ ว่า สุขมีอยู่ ๒ คือ สุขของอริยะ ๑ สุขของผู้ไม่ใช่อริยะ ๑ สุขของอริยะดีกว่าสุขของผู้ไม่ใช่อริยะ ดังนี้

ในอรรถกถาว่า สุขของอริยะนั้น ได้แก่สุขของผู้ไม่ใช่ปุถุชน ฯ สุขของผู้ไม่ใช่อริยะนั้น ได้แก่สุขของปถชน ดังนี้

ในอรรถาธิบายว่า สุขของปุถุชนนั้น ได้แก่สุขอันเกิดจากวัตถุกาม กิเลสกาม ซึ่งปุถุชนปรารถนา ส่วนสุขของพระอริยะนั้น ได้แก่สุขอันเกิดจากโลกุตตรธรรม ฯ สุขของพระอริยะ เลิศกว่าสุขของปุถุชน เพราะเป็นสุขล้วน และเป็นสุขแน่นอน ส่วนสุขของปุถุชน ไม่ใช่สุขล้วน เพราะมีทุกข์เจือปน เช่นสุขเกิดจากความมีทรัพย์ ก็ย่อมมีทุกข์อันเกี่ยวกับทรัพย์เจือปน คือ เมื่อคนมีทรัพย์แล้ว ก็ดีใจแต่ขณะเดียวกันนั้น ก็เกิดความกลัวว่าจะมีผู้ลักขโมยแย่งชิง หรือเกิดความกลัวว่าทรัพย์นั้นจะไม่ยั่งยืน แล้วทรัพย์นั้นก็ไม่ยั่งยืนจริง จึงว่าเป็นสุขไม่แน่นอน ดังนี้

ในพระสูตรที่ ๗ ว่า สุขมีอยู่ ๒ คือ สุขกาย ๑ สุขใจ ๑ สุขใจดีกว่าสุขกาย ดังนี้

ในอรรถกถาว่า สุขกายนั้น ได้แก่สุขอันประกอบกับวิญญาณ ฯ สุขใจนั้น ได้แก่สุขในทางมโนทวาร ฯ สุข ๒ อย่างนี้ เป็นทั้งโลกิย์และโลกุตตระ ดังนี้

ในอรรถาธิบายว่า สุขอันประกอบกับกายวิญญาณนั้น ได้แก่สุขซึ่งเกิดขึ้นด้วยความรู้สึกทางกาย ว่าสบายกาย ฯ สุขในมโนทวารนั้น ได้แก่สุขซึ่งเกิดขึ้นทางใจ ไม่เกี่ยวกับทางกาย ฯ สุขทางใจดีกว่าสุขทางกาย เพราะว่า เมื่อใจเป็นสุขแล้ว ก็ทำให้กายเป็นสุขด้วย หรือเมื่อใจเป็นสุข ก็ทำให้เกิดรูปอันดีงาม เพราะฉะนั้น ท่านจึงอธิบายไว้ในคัมภีร์ต่าง ๆ มีคัมภีร์วิสุทธิมรรคเป็นต้น ว่ารูปที่เกิดในขณะจิตโสมนัส เป็นรูปที่ดีงาม รูปที่เกิดในขณะจิตโทมนัสเป็นรูปที่ไม่ดีงาม ดังนี้

ในพระสูตรที่ ๘ ว่า สุขมีอยู่ ๒ คือ สุขมีบดี ๑ สุขไม่มีบดี ๑ สุขไม่มีบดีดีกว่าสุขมีบดี ดังนี้

ในอรรถกถาว่า สุขมีปีตินั้น ได้แก่สุขในปฐมฌาน ทุติยฌาน ฯ สุขไม่มีปีตินั้น ได้แก่สุขในตติยฌาน จตุตถฌาน ฯ สุขโลกิยอันไม่มีบุญ ดีกว่าสุขโลกิยที่มีบุญ ฯ สุขโลกุตตระอันไม่มีบุญ ดีกว่าสุขโลกุตตระอันมีบุญ ดังนี้

ในพระสูตรที่ ๙ ว่า สุขมีอยู่ ๒ คือ สาตสุข และอเบกขาสุข ๑ อุเบกขาสุขดีกว่าสาตสุข ดังนี้

ในอรรถกถาว่า สาตสุขนั้น ได้แก่สุขในฌาน ๓ ฯ อุเบกขาสุขนั้น ได้แก่สุขในจตุตถฌาน

ในอรรถาธิบายว่า สุขในฌาน ๓ นั้น ได้แก่สุขในปฐมฌาน ทุติยฌาน ตติยฌาน ส่วนสุขในจตุตถฌานนั้น เรียกว่าอุเบกขาสุข ฯ คำว่าสาตสุข แปลว่า สุขดีใจ คำว่า อุเบกขาสุข แปลว่า สุขเฉย ดังนี้

ในพระสูตรที่ ๑๐ ว่า สุขมีอยู่ ๒ คือ สมาธิสุข อันได้แก่สุขในสมาธิ ๑ อสมาธิสุข อันได้แก่สุขนอกสมาธิ ๑ คือ สุขเกิดด้วยเหตุอย่างอื่น ไม่ใช่เกิดด้วยสมาธิ สุขเกิดด้วยสมาธิ ดีกว่าสุขที่เกิดด้วยเหตุอย่างอื่น ดังนี้

ในอรรถกถาว่า สมาธิสุขนั้น ได้แก่สุข ถึงซึ่งอัปปนาสมาธิ หรืออุปจารสมาธิ ฯ อสมาธิสุขนั้น ได้แก่สุขอันไม่ถึงสมาธิทั้ง ๒

ในอรรถาธิบายว่า สุขอันเกิดจากอัปปนาสมาธิ อุปจารสมาธิ เรียกว่าสมาธิสุข ฯ สุขอันเกิดจากสิ่งอื่น ไม่ใช่เกิดจากสมาธิทั้ง ๒ นั้น เรียกว่า อสมาธิสุขเป็นสุขที่ต่ำกว่าสมาธิสุข ฯ ผู้ฟังทั้งหลายควรจะเข้าใจว่า ใจเป็นสมาธิ ก็เป็นสุขอย่างหนึ่ง เช่นใจแน่วแน่ต่อการฟังธรรม หรือเจริญธรรม ก็เป็นสุขอย่างหนึ่ง ถึงแม้ว่าใจไม่เป็นสมาธิ ใจไม่แน่วแน่อยู่ในอารมณ์อันเดียว ก็เป็นสุขเหมือนกัน เช่นเมื่อได้ยินเสียงดนตรีดังครึกครื้น ใจก็ตื่นเต้นร่าเริง ก็จัดว่าเป็นสุขที่ไม่ได้เกิดด้วยสมาธิ แต่เป็นความสุขขั้นต่ำ ดังนี้

ในพระสูตรที่ ๑๑ ว่า สุขมีสุข ๒ คือ สุขอันมีปีติเป็นอารมณ์ ๑ สุขที่ไม่มีปีติเป็นอารมณ์ ๑ สุขที่ไม่มีปีติเป็นอารมณ์ ดีกว่าสุขที่มีปีติเป็นอารมณ์ ดังนี้

ในอรรถกถาว่า สุขอันมิบัติเป็นอารมณ์นั้น ได้แก่สุขที่เกิดขึ้นแก่บุคคลผู้พิจารณาฌาน ๒ ฯ ถึงแม้ว่าสุขอันไม่มิบัติเป็นอารมณ์ ก็เหมือนนัยนี้.

ในอรรถาธิบายว่า สุขอันเกิดขึ้นแก่ผู้พิจารณาฌาน ๒ เป็นสุขมิบัติเป็นอารมณ์นั้น คือ เมื่อผู้ได้ฌาน ๒ อันได้แก่ปฐมฌาน ทุติยฌาน แล้วพิจารณาถึงฌานทั้ง ๒ นั้น ก็เกิดความสุข ฯ ความสุขนั้น เรียกว่ามิบัติเป็นอารมณ์ คือ มิบัติเป็นเครื่องยึดหน่วง ฯ สุขอันไม่มิบัติเป็นอารมณ์นั้น ได้แก่สุขของผู้พิจารณาตติยฌาน จตุตถฌาน แล้วก็เกิดความสุข ดังนี้

ในพระสูตรที่ ๑๒ ว่า สุขมีอยู่ ๒ คือ สุขที่มีความดีใจเป็นอารมณ์ ๑ สุขที่มีอุเบกขาเป็นอารมณ์ ๑ สุขที่มีอุเบกขาเป็นอารมณ์ ดีกว่าสุขมีความดีใจเป็นอารมณ์ ดังนี้ ส่วนในอรรถกถาบอกว่า ควรทราบคำอธิบายตามอุบายนี้ ดังนี้ เท่านี้

ในพระสูตรที่ ๑๓ ว่า สุขมีอยู่ ๒ ประการ คือ สุขมีรูปเป็นอารมณ์ ๑ สุขมีสิ่งที่ไม่ใช่รูปเป็นอารมณ์ ๑ สุขที่มีสิ่งที่ไม่ใช่รูปเป็นอารมณ์ ดีกว่าสุขซึ่งมีรูปเป็นอารมณ์ ดังนี้ ฯ จบสุขวรรคที่ ๒ ตามพระบาลีเพียงเท่านี้

อรรถกถา

ในอรรถกถาว่า สุขที่มีรูปเป็นอารมณ์นั้น ได้แก่สุขอันมีรูปาวจรจตุตถฌาน เป็นอารมณ์ หรือได้แก่สุข ซึ่งเกิดขึ้นเพราะอาศัยรูปอย่างใดอย่างหนึ่ง ฯ สุขมีสิ่งไม่ใช่รูปเป็นอารมณ์ ได้แก่สุข อันมีอรูปาวจรฌานเป็นอารมณ์ หรือสุขซึ่งเกิดขึ้นเพราะอาศัยสิ่งที่ไม่ใช่รูป อย่างใดอย่างหนึ่ง ดังนี้

ธัมมัฏฐาธิบาย

ในอรรถาธิบายว่า สิ่งที่ไม่ใช่รูปนั้น ได้แก่สิ่งที่ตาไม่เห็น หรืออีกอย่างหนึ่งว่า ได้แก่สิ่งที่มีแต่ชื่อเท่านั้น เช่น ในขันธ์ ๕ ก็ย่อลงเป็น ๒

คือ ธาตุ ๔ ย่อลงเป็นรูปขันธ์ ชื่อว่ารูป ส่วนสิ่งที่อาศัย คือ เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ เรียกว่านาม เพราะมีแต่ชื่อ ไม่มีรูปร่างปรากฏดังนี้ ฯ สันเนื่อความในเทศนากัณฑ์นี้เพียงเท่านี้.

เอวํ ก็มี ด้วยประการฉะนี้ ฯ

กัณฑ์ที่ ๑๖

คัมภีร์อังคุตตรนิกาย ทุกนิบาต

ว่าด้วยเหตุที่ให้เกิดบาปอกุศลเป็นต้น

สนิมิตฺตา ภิกฺขเว อุปฺปชฺชนฺติ ปาปกา อกุสลา ธมฺมา โน อนิมิตฺตา ตสฺเสว นิมิตฺตสฺส ปหานา เอวนฺเต ปาปกา อกุสลา ธมฺมา น โหนฺตีติ.

ณ บัดนี้ อาตมภาพจักได้แสดงคัมภีร์อังคุตตรนิกาย ทุกนิบาต กัณฑ์ที่ ๑๖ ว่าด้วยเหตุที่ให้เกิดบาปอกุศลเป็นต้น สืบต่อไป เพื่อให้เป็นประโยชน์แก่พระพุทธศาสนา และพุทธศาสนิกชนทั้งหลาย ตลอดกาลนานหาประมาณมิได้

บาลี

ดำเนินความตามวาระพระบาลี อันมีในสนิมิตวรรคที่ ๓ สำหรับพระสูตรที่ ๑ นั้นว่า สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าได้ทรงแสดงไว้ว่า ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ธรรมที่เป็นบาปอกุศล ย่อมเกิดขึ้นเพราะมีนิมิต ไม่เกิดขึ้นเพราะไม่มีนิมิต เมื่อละนิมิตนั้นเสียแล้ว ธรรมที่เป็นอกุศลนั้น ก็ไม่มีดังนี้

ในอรรถกถาว่า เพราะมีนิมิตนั้น คือ เพราะมีเหตุการณ์ ดังนี้
ในอรรถาธิบายว่า เหตุการณ์นั้น ได้แก่สิ่งที่ตกแต่งให้เกิด

ในพระสูตรที่ ๒ ว่า ธรรมที่เป็นบาปอกุศลทั้งหลาย ย่อมเกิดขึ้นเพราะมีนิทาน ไม่เกิดขึ้นเพราะไม่มีนิทาน เมื่อละนิทานเสียแล้ว ธรรมที่เป็นบาปอกุศลเหล่านั้นก็ไม่มี ดังนี้

ในอรรถกถาว่า นิทานนั้น ได้แก่ต้นเหตุ

ในพระสูตรที่ ๓ ว่า ธรรมทั้งหลายที่เป็นบาปอกุศล ย่อมเกิดขึ้นเพราะมีเหตุ ไม่เกิดขึ้นเพราะไม่มีเหตุ เมื่อละเหตุนั้นเสียแล้ว ธรรมที่เป็นบาปอกุศลเหล่านั้นก็ไม่มี ดังนี้

ในอรรถาธิบายว่า เหตุนั้น ก็ได้แก่สิ่งที่ทำให้เกิด คือ ความนึกความคิดที่ไม่ดี

ในพระสูตรที่ ๔ ว่า ธรรมทั้งหลายที่เป็นบาปอกุศล ย่อมเกิดขึ้นเพราะมีสังขาร ไม่เกิดขึ้นเพราะไม่มีสังขาร เมื่อละสังขารเหล่านั้นแล้ว ธรรมที่เป็นบาปอกุศลเหล่านั้นก็ไม่มี

ในอรรถกถาว่า สังขารนั้น ก็คือเหตุ ฯ ในอรรถาธิบายว่า สังขารนั้น ได้แก่ความนึกความคิดที่ไม่ดี

ในพระสูตรที่ ๕ ว่า ธรรมทั้งหลายที่เป็นบาปอกุศล ย่อมเกิดขึ้นเพราะมีปัจจัย ไม่เกิดขึ้นเพราะไม่มีปัจจัย เมื่อละปัจจัยนั้นเสียแล้ว ธรรมที่เป็นบาปอกุศลเหล่านั้นก็ไม่มี ดังนี้

ในอรรถกถาว่า ปัจจัยที่ให้เกิดบาปอกุศลนั้น ได้แก่เหตุที่ไม่ดี ฯ ในอรรถาธิบายว่า เหตุที่ไม่ดีนั่นก็คือความนึกความคิดที่ไม่ดี

ในพระสูตรที่ ๖ ว่า ธรรมทั้งหลายที่เป็นบาปอกุศล ย่อมเกิดขึ้นเพราะมีรูป ไม่เกิดขึ้นเพราะไม่มีรูป เมื่อละรูปเสียแล้ว ธรรมที่เป็นบาปอกศลเหล่านั้นก็ไม่มี

ในอรรถกถาว่า รูปที่ให้เกิดบาปอกุศลนั้น ก็ได้แก่รูปที่เป็นเหตุให้เกิดความรัก ความเกลียด ความโลภ ความหลง ฯ ในอรรถาธิบายว่า ได้แก่รูปอันเป็นอารมณ์แห่งความคิดที่ไม่ดี

ในพระสูตรที่ ๗ ว่า ธรรมทั้งหลายที่เป็นบาปอกุศล ย่อมเกิดขึ้นเพราะมีเวทนา ไม่เกิดขึ้นเพราะไม่มีเวทนา เมื่อละเวทนาเสียแล้ว ธรรมที่เป็นบาปอกุศลเหล่านั้นก็ไม่มี ดังนี้

ในอรรถกถาว่า เวทนานั้น ได้แก่เวทนาอันเป็นปัจจัยอันประกอบกัน เมื่อเวทนาอันเป็นปัจจัยมีอยู่ บาปอกุศลก็มีขึ้น เมื่อเวทนาอันเป็นปัจจัยไม่มี บาปอกุศลก็ไม่มี ฯ ในอรรถาธิบายว่า เวทนานั้น ก็ได้แก่เวทนาอันเป็นเหตุให้เกิดบาปอกุศล สำหรับบุคคลผู้คิดไม่ดี

ในพระสูตรที่ ๘ ว่า ธรรมทั้งหลายที่เป็นบาปอกุศล ย่อมเกิดขึ้นเพราะมีสัญญา ไม่เกิดขึ้นเพราะไม่มีสัญญา เมื่อละสัญญานั้นเสียแล้ว ธรรมที่เป็นบาปอกุศลเหล่านั้นก็ไม่มี

ในอรรถกถาว่า สัญญานั้น ก็ได้แก่สัญญาที่เป็นปัจจัย สัญญาที่ประกอบกัน เมื่อสัญญานั้นไม่มี บาปอกุศลก็ไม่มี

ในอรรถาธิบายว่า สัญญานั้น ได้แก่ความจำรูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ ธรรมารมณ์ ซึ่งได้ผ่านพบมาแล้ว

ในพระสูตรที่ ๙ ว่า ธรรมทั้งหลายที่เป็นบาปอกุศล ย่อมเกิดขึ้นเพราะมีวิญญาณ ไม่เกิดขึ้นเพราะไม่มีวิญญาณ เมื่อละวิญญาณนั้นเสียแล้ว ธรรมที่เป็นบาปอกุศลเหล่านั้นก็ไม่มี ดังนี้

ในอรรถกถาว่า วิญญาณนั้น ก็ได้แก่วิญญาณอันเป็นปัจจัย อันประกอบกัน เมื่อวิญญาณนั้นไม่มีบาปอกุศลก็ไม่มี เมื่อวิญญาณนั้นมีบาปอกุศลจึงมี

ในพระสูตรที่ ๑๐ ว่า ธรรมทั้งหลายที่เป็นบาปอกุศล ย่อมเกิดขึ้นเพราะมีสิ่งที่ถูกตกแต่งเป็นอารมณ์ ไม่เกิดขึ้นเพราะไม่มีสิ่งที่ไม่ถูกตกแต่งเป็นอารมณ์ เมื่อละสิ่งที่ถูกตกแต่งนั้นเสียแล้ว ธรรมที่เป็นบาปอกุศลนั้นก็ไม่มี ดังนี้ จบสนิมิตตวรรคที่ ๓ เพียงเท่านี้

ในอรรถกถาว่า ธรรมที่เป็นบาปอกุศลทั้งหลาย ย่อมเกิดขึ้นเพราะกระทำ ซึ่งความเกิดเป็นปัจจัยให้เป็นอารมณ์ ไม่เกิดขึ้นเพราะปรารภนิพพานอันไม่มีเหตุปัจจัยตกแต่ง คือ บาปอกุศลทั้งหลายย่อมไม่มีในขณะแห่งมรรคผล เป็นอันว่า พระสูตรที่ ๑๐ นี้ พระพุทธองค์ได้ทรงแสดงตั้งแต่เบื้องต่ำจนกระทั่งพระอรหัตต์อันเป็นเบื้องสูง ดังนี้

ต่อนี้ไป เป็นเนื้อความในธัมมวรรคที่ ๔ สำหรับพระสูตรที่ ๑ ว่า สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าได้ทรงแสดงไว้ว่า ธรรมมีอยู่ ๒ คือ เจโต-วิมุตติ ๑ ปัญญาวิมุตติ ๑ ดังนี้

ในอรรถกถาว่า เจโตวิมุตตินั้น ได้แก่ผลสมาธิ ส่วนปัญญาวิมุตตินั้น ได้แก่ผลปัญญา ฯ ในอรรถาธิบายว่า ผลสมาธินั้น ได้แก่สมาธิอันเกิดจากอริยผล ผลปัญญานั้น ได้แก่ปัญญาอันเกิดจากอริยผล ดังนี้

ในพระสูตรที่ ๒ ว่า ธรรมมีอยู่ ๒ คือ ความประคอง ๑ ความไม่ฟุ้งซ่าน ๑ ดังนี้

ในอรรถกถาว่า ความประคองนั้น ได้แก่ความเพียร ความไม่ฟุ้งซ่านนั้น ได้แก่ความมีอารมณ์อันเดียวแห่งจิต ฯ ในอรรถาธิบายว่า ความประคองท่านได้แก่ความเพียรนั้น หมายความประคองกำลังใจ

ในพระสูตรที่ ๓ ว่า ธรรมมีอยู่ ๒ คือ นาม ๑ รูป ๑ ดังนี้

ในอรรถกถาว่า นามนั้น ได้แก่อรูปขันธ์ ๔ ส่วนรูปนั้น ได้แก่รูปขันธ์ ฯ ในพระสูตรนี้ พระพุทธองค์ได้ทรงแสดงความรู้กำหนดส่วนแห่งธรรม ฯ ในอรรถาธิบายว่า อรูปขันธ์ ๔ นั้น ได้แก่เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ รูปขันธ์นั้น ได้แก่กาย

ในพระสูตรที่ ๔ ว่า ธรรมมีอยู่ ๒ คือ วิชชา ๑ วิมุตติ ๑ ดังนี้

ในอรรถกถาว่า วิชชานั้น ได้แก่ผลญาณ ฯ วิมุตตินั้น ได้แก่ธรรมนอกจากผลญาณ อันประกอบกับญาณนั้น ฯ ในอรรถาธิบายว่า ผลญาณนั้น ได้แก่ความรู้ซึ่งเกิดขึ้น เมื่อสำเร็จอริยผล ฯ ธรรมนอกนั้น หมายนอกจากผลญาณ

ในพระสูตรที่ ๕ ว่า ธรรมมีอยู่ ๒ คือ ภวทิฏฐิ ๑ วิภวทิฏฐิ ๑ ดังนี้

ในอรรถกถาว่า ภวทิฏฐินั้น ได้แก่สัสสตทิฏฐิ วิภวทิฏฐินั้น ได้แก่อุจเฉททิฏฐิ ฯ ในอรรถาธิบายว่า สัสสตทิฏฐินั้น ได้แก่ความเห็นว่าโลกยั่งยืน ฯ อุจเฉททิฏฐินั้น ได้แก่ความเห็นว่าโลกขาดสูญ

ในพระสูตรที่ ๖ ว่า ธรรมมีอยู่ ๒ คือ อหิริกะ ๑ อโนตตัปปะ ๑ ดังนี้

ในอรรถกถาว่า พระสูตรนมีเนื้อความตื้น ฯ ในอรรถาธิบายว่า ที่ว่ามีเนื้อความตื้นนั้น คือ มีเนื้อความปรากฏแจ่มแจ้งอยู่แล้ว ฯ ในอรรถาธิบายว่า อหิริกะนั้น ได้แก่ความไม่ละอาย ฯ อโนตตัปปะนั้น ได้แก่ความไม่สะดุ้งกลัว ดังนี้

ในพระสูตรที่ ๗ ว่า ธรรมมีอย่าง ๒ คือ หิริ ๑ โอตตัปปะ ๑ ดังนี้

ในอรรถกถาว่า พระสูตรนกมีเนื้อความตื้น ฯ ในอรรถาธิบายว่า ที่มีเนื้อความตื้นนั้น เพราะมีเนื้อความแจ่มแจ้งอยู่แล้ว

ในพระสูตรที่ ๘ ว่า ธรรมมีอยู่ ๒ คือ โทวจัสสตา ความเป็นผู้ว่ายาก ๑ ปาปมิตตตา ความเป็นผู้มีมิตรเลวทราม ๑ ดังนี้

ในอรรถกถาว่า ความเป็นผู้ว่ายากนั้น ได้แก่ความเป็นคนว่ายาก สอนยาก ฯ ความมีมิตรเลวทรามนั้น ได้แก่ความคบมิตรที่สามก คือ ที่มีใจเป็นบาปอกุศล ฯ ในอรรถาธิบายว่า ความเป็นคนว่ายากสอนยาก และความคบคนที่ไม่ดี ทั้ง ๒ อย่างนี้ เป็นเหตุให้เสื่อมเสียทั้งนั้น

ในพระสูตรที่ ๙ ว่า ธรรมมีอยู่ ๒ คือ โสวจัสสตา ความเป็นผู้ว่าง่าย ๑ กัลยาณมิตตตา ความเป็นผู้มีมิตรดี ๑ ดังนี้

ในอรรถาธิบายว่า ควรทราบความหมายโดยตรงกันข้ามกับพระสูตรก่อน ฯ ในอรรถาธิบายว่า ความเป็นผู้ว่าง่ายนั้น ได้แก่ความเป็นคนว่าง่ายสอนง่าย ฯ ความมีมิตรดีนั้น ได้แก่การคบคนดีคือคนสุจริต ดังนี้

ในพระสูตรที่ ๑๐ ว่า ธรรมมีอยู่ ๒ คือ ธาตุกุสลตา ความฉลาดในธาตุ ๑ มนสิการกุสลตา ความฉลาดในมนสิการ ๑ ดังนี้

ในอรรถกถาว่า ความฉลาดในธาตุนั้น ได้แก่ความรอบรู้เรื่องธาตุ ๑๘ ฯ คำว่า ความฉลาดในมนสิการนั้น ได้แก่ความรอบรู้ในลักษณะ ๓ มีความไม่เที่ยงเป็นต้นแห่งธาตุเหล่านั้น ฯ ในอรรถาธิบายว่า ธาตุ ๑๘ นั้น ได้แก่ธาตุภายในมีจักขุธาตุเป็นต้น ความฉลาดในมนสิการนั้น ได้แก่ความรู้จักเก็บไว้ในใจ ซึ่งพระไตรลักษณญาณ

ในพระสูตรที่ ๑๐ ว่า ธรรมมีอยู่ ๒ คือ อาบัติกุสลตา ความฉลาดในอาบัติ ๑ อาบัติวุฏฐานกุสลตา ความฉลาดในการออกจากอาบัติ ๑ ดังนี้ จบธรรมวรรคที่ ๔ ตามพระบาลีเพียงเท่านี้

ในอรรถกถาว่า ความฉลาดในอาบัตินั้น ได้แก่ความรู้จักอาบัติ ๕ กอง และ ๗ กอง ฯ ความฉลาดในการออกจากอาบัตินั้น ได้แก่ความรู้จักออกจากอาบัติทั้งหลายด้วยการแสดงอาบัติ หรือด้วยกรรมวาจา คือ อยู่ปริวาสกรรม ฯ ในอรรถาธิบายว่า ความฉลาด ๒ อย่างนี้ เป็นคุณสมบัติอันดีของภิกษุทั้งหลาย

ต่อนี้ไป เป็นเนื้อความในพาลวรรคที่ ๕ สำหรับพระสูตรที่ ๑ ว่า คนพาลมีอยู่ ๒ จำพวก คือ จำพวกหนึ่งนำไปซึ่งภาระที่ยังไม่มาถึง อีกจำพวกหนึ่งนำไปซึ่งภาระที่มาถึงแล้ว ดังนี้

อรรถกถา

ในอรรถกถาว่า ภิกษุใหม่ที่พระเถรเจ้าบังคับให้ทำกิจ ๑๐ อย่าง ในโรงอุโบสถ คือ การปัดกวาด การตามประทีป การตักน้ำ การปูอาสนะ การบอกฉันทะและปาริสุทธิ การบอกฤดู การนับภิกษุ การสอนนางภิกษุณี การสวดปาฏิโมกข์ ชื่อว่านำไปซึ่งภาระอันยังไม่มาถึง ส่วนพระเถรเจ้าผู้ไม่ได้ทำภาระ ๑๐ อย่างนี้ด้วยตนเอง หรือไม่ได้ชักนำผู้อื่นให้ทำภาระ ๑๐ อย่างนี้ ชื่อว่าไม่ได้นำไปซึ่งภาระอันมาถึง ฯ ในอรรถาธิบายว่า ภาระในที่นี้ หมายหน้าที่ซึ่งต้องการกระทำของภิกษุทั้งหลาย ฯ คือ ภิกษุทั้งหลายมีหน้าที่ต้องกระทำในเรื่องสังฆกรรมเสมอ สังฆกรรมที่ต้องทำอยู่เสมอนั้น ได้แก่การลงอุโบสถ คือ ประชุมฟังพระปาฏิโมกข์ทุกกึ่งเดือน ก่อนจะลงประชุมในโรงอุโบสถนั้น ภิกษุใหม่หรือภิกษุผู้อ่อนกว่าต้องไปปัดกวาดโรงอุโบสถ ถ้าเป็นกลางคืนก็จุดประทีปไว้เป็นต้น

ในพระสูตรที่ ๗ ว่า มีบัณฑิตอยู่ ๒ จำพวก คือ จำพวกที่ ๑ นำไปซึ่งภาระที่มาถึงแล้ว อีกจำพวก ๑ นำไปซึ่งภาระที่ยังมาไม่ถึง ดังนี้

ในอรรถกถาว่า ควรทราบเนื้อความในพระสูตรนี้ ตามแนวที่

กล่าวไว้แล้วในพระสูตรที่ ๑ ฯ ในอรรถาธิบายว่า ภาระที่ยังไม่มาถึงก็ได้แก่กิจ ๑๐ อย่าง ดังที่ว่าแล้วนั้น

ในพระสูตรที่ ๓ ว่า คนพาลมีอยู่ ๒ จำพวก คือ จำพวกที่เข้าใจว่า สมควรในสิ่งที่ไม่สมควร ๑ จำพวกที่เข้าใจว่า ไม่สมควรในสิ่งที่สมควร ๑ ดังนี้

ในอรรถกถาว่า ผู้เข้าใจเนื้อสัตว์ที่ต้องห้าม มีเนื้อสีหะเป็นต้น ว่าเป็นเนื้อสัตว์ที่ไม่ต้องห้าม เรียกว่าเข้าใจในสิ่งที่ไม่สมควร ว่าสมควร ฯ ผู้ที่เข้าใจว่า เนื้อจรเข้ เนื้อพังพอนเป็นต้น ไม่ใช่เนื้อที่ภิกษุทั้งหลายฉันได้ เรียกว่าเข้าใจในสิ่งที่สมควรว่าไม่สมควร ฯ ในอรรถกถาว่า พระสูตรนี้ หมายถึงความเข้าใจผิดของภิกษุทั้งหลาย ดังนี้

ในพระสูตที่ ๔ ว่า บัณฑิตมีอยู่ ๒ จำพวก คือ จำพวกที่เข้าใจว่าไม่สมควรในสิ่งที่ไม่สมควร ๑ จำพวกที่เข้าใจว่าสมควรในสิ่งที่สมควร ๑ ดังนี้

ในอรรถกถาว่า ควรทราบเนื้อความในพระสูตรนี้ตามแนวที่กล่าวไว้ในพระสูตรที่ ๓ ฯ ในอรรถาธิบายว่า พระสูตรนี้กล่าวถึงภิกษุผู้เข้าใจถูก คือที่ไม่สมควรก็เข้าใจว่าไม่สมควร สิ่งที่สมควรก็เข้าใจว่าสมควร

ในพระสูตรที่ ๕ ว่า คนพาลมีอยู่ ๒ จำพวก คือ จำพวกที่เข้าใจว่าเป็นอาบัติในสิ่งที่ไม่เป็นอาบัติ ๑ จำพวกที่เข้าใจว่า ไม่เป็นอาบัติในสิ่งที่เป็นอาบัติ ๑ ดังนี้

ในอรรถกถาว่า ในกิจการทั้งหลายเป็นต้นว่า ภิกษุบอกกันแล้วจึงล้างสิ่งของหรือระบมบาตร โกนผม เข้าบ้าน เป็นการไม่เป็นอาบัติ ผู้ใดเข้าใจว่าเป็นอาบัติ ผู้นั้นชื่อว่า เข้าใจในสิ่งที่ไม่เป็นอาบัติว่า เป็นอาบัติ ฯ เมื่อไม่บอกก่อนแล้ว จึงกระทำกิจเหล่านั้น จัดเป็นอาบัติ ผู้ใดเข้าใจว่าไม่เป็นอาบัติ ผู้นั้นเรียกว่าเข้าใจในสิ่งที่เป็นอาบัติว่า ไม่เป็นอาบัติ

ในอรรถาธิบายว่า พระสูตรนี้ท่านได้ยกการล้างสิ่งของ การระบมบาตร การโกนผม การเข้าบ้านเป็นต้น ขึ้นเป็นตัวอย่าง เพื่ออ้างให้เห็นว่า เมื่อบอกกันแล้วจึงทำไม่เป็นอาบัติ ดังนี้

ในพระสูตรที่ ๖ ว่า บัณฑิตมีอยู่ ๒ จำพวก คือ จำพวกที่เข้าใจว่าไม่เป็นอาบัติในสิ่งที่ไม่เป็นอาบัติ ๑ จำพวกที่เข้าใจว่า เป็นอาบัติในสิ่งที่เป็นอาบัติ ๑ ดังนี้

ในอรรถกถาว่า ควรรู้จักความหมายแห่งพระสูตรนี้ ตามแนวที่กล่าวไว้ในพระสูตรที่ ๖ ดังนี้

ในพระสูตรที่ ๗ ว่า คนพาลมีอยู่ ๒ จำพวก คือ จำพวกที่เข้าใจว่าเป็นธรรมในสิ่งที่ไม่เป็นธรรม ๑ เข้าใจว่าไม่เป็นธรรมในสิ่งที่เป็นธรรม ๑ ดังนี้.

ในอรรถกถาว่า พระสูตรที่ ๗ นี้ มีเนื้อความตื้น ดังนี้

ในพระสูตรที่ ๘ ว่า มีบัณฑิตอยู่ ๒ จำพวก คือ จำพวกที่เข้าใจว่าไม่เป็นธรรมในสิ่งที่ไม่เป็นธรรม ๑ เข้าใจว่าเป็นธรรมในสิ่งที่เป็นธรรม ๑ ดังนี้

ในอรรถกถาว่า พระสูตรที่ ๘ นี้ ก็มีเนื้อความตื้น คือ มีเนื้อความแจ่มแจ้งอยู่แล้ว

ในพระสูตรที่ ๙ ว่า คนพาลมีอยู่ ๒ จำพวก คือ จำพวกที่เข้าใจว่าเป็นวินัยในสิ่งที่ไม่เป็นวินัย ๑ เข้าใจว่าไม่เป็นวินัยในสิ่งที่เป็นวินัย ๑ ดังนี้

ในอรรถกถาว่า พระสูตรที่ ๙ นี้ ก็มีเนื้อความตื้น แล้วไม่ได้อธิบายไว้ประการใด

ในพระสูตรที่ ๑๐ ว่า มีบัณฑิตอยู่ ๒ จำพวก คือ จำพวกที่เข้าใจว่าไม่เป็นวินัยในสิ่งที่ไม่เป็นวินัย ๑ เป็นวินัยในสิ่งที่เป็นวินัย ๑ ดังนี้

ในอรรถกถาว่า พระสูตรนี้ก็มีเนื้อความตื้น แต่ขอให้ผู้ฟังทั้งหลายเข้าใจว่า ผู้ที่เข้าใจถูกในเรื่องธรรมวินัย เรียกว่าเป็นบัณฑิต ดังนี้

ในพระสูตรที่ ๑๐ ว่า อาสวะย่อมเจริญแก่บุคคล ๒ จำพวก คือ จำพวกที่รังเกียจในสิ่งที่ไม่ควรรังเกียจ ๑ ไม่รังเกียจในสิ่งที่ควรรังเกียจ ๑ ดังนี้

ในอรรถกถาว่า อาสวะนั้น ได้แก่กิเลส ฯ คำว่า สิ่งที่ไม่ควรรังเกียจนั้น ได้แก่การไม่งดส่วนในสงฆ์ การไม่จำแนกส่วนในสงฆ์ ฯ สิ่งที่ควรรังเกียจสงฆ์นั้น ได้แก่การงดส่วนในสงฆ์ การตรวจตราส่วนในสงฆ์

ในอรรถาธิบายว่า การไม่งดส่วนในสงฆ์ การไม่ตรวจตราส่วนในสงฆ์นั้น ได้แก่ส่วนแห่งของแจกสำหรับสงฆ์ ดังนี้

ในพระสูตรที่ ๑๒ ว่า อาสวะทั้งหลายย่อมไม่เจริญแก่บุคคล ๒ จำพวก คือ จำพวกที่ไม่รังเกียจในสิ่งที่ไม่ควรรังเกียจ ๑ จำพวกที่รังเกียจในสิ่งที่ควรรังเกียจ ๑ ดังนี้

ในพระสูตรที่ ๒ ว่า อาสวะทั้งหลายย่อมไม่เจริญแก่บุคคล ๒ จำพวก คือ จำพวกที่ไม่รังเกียจในสิ่งที่ไม่ควรรังเกียจ ๑ จำพวกที่รังเกียจในสิ่งที่รังเกียจในสิ่งที่ควรรังเกียจ ๑ ดังนี้

ในอรรถกถาว่า พระสูตรที่ ๑๒ นี้ ก็ควรทราบตามนัยที่กล่าวไว้แล้วในพระสูตรที่ ๑๑ ดังนี้

ในพระสูตรที่ ๑๓ ว่า อาสวะย่อมเจริญแก่บุคคล ๒ จำพวก คือ จำพวกที่เข้าใจว่าสมควรในสิ่งที่ไม่สมควร ๑ เข้าใจว่าไม่สมควรในสิ่งที่สมควร ๑ ดังนี้

ในอรรถกถาว่า พระสูตรที่ ๑๓ นี้ ก็ควรทราบความหมายตามที่กล่าวมาแล้วในหนหลัง

ในพระสูตรที่ ๑๔ ว่า อาสวะย่อมไม่เจริญแก่บุคคล ๒ จำพวก คือ จำพวกที่เข้าใจว่า ไม่สมควรในสิ่งที่ไม่สมควร ๑ เข้าใจว่าสมควรในสิ่งที่สมควร ๑ ดังนี้

ในอรรถกถาว่า พระสูตรนี้ก็ควรทราบความหมายตามนัยที่กล่าวไว้แล้วในหนหลัง

ส่วนในพระสูตรที่ ๑๕ จนถึงพระสูตรที่ ๒๐ ก็กล่าวถึงบุคคลอย่างละ ๒ จำพวก คือ จำพวกที่อาสวะเจริญและไม่เจริญ ซึ่งได้แก่ จำพวกที่เข้าใจว่า เป็นอาบัติในสิ่งที่ไม่เป็นอาบัติ ส่วนที่เป็นอาบัติเข้าใจว่าไม่เป็นอาบัติ กับจำพวกที่เข้าใจถูกตามสิ่งที่ไม่เป็นอาบัติ และเป็นอาบัติ ฯ จำพวกที่เข้าใจว่าเป็นธรรมในสิ่งที่ไม่เป็นธรรม เข้าใจว่า

ไม่เป็นธรรมในสิ่งที่เป็นธรรม ฯ จำพวกที่เข้าใจว่าไม่เป็นธรรมในสิ่งที่ไม่เป็นธรรม เข้าใจว่าเป็นธรรมในสิ่งที่เป็นธรรม ฯ จำพวกที่เข้าใจว่าเป็นวินัยในสิ่งที่ไม่เป็นวินัย เข้าใจว่าไม่เป็นวินัยในสิ่งที่ไม่เป็นวินัย และจำพวกที่เข้าใจว่าไม่เป็นวินัยในสิ่งที่ไม่เป็นวินัย เข้าใจว่าเป็นวินัยในสิ่งที่เป็นวินัย ดังนี้ จบพาลวรรคที่ ๕ และทุติยปัณณาสกเพียงเท่านี้

ในอรรถกถาว่า พระสูตรเหล่านี้ ควรทราบตามนัยที่กล่าวไว้แล้วในหนหลัง ดังนี้ เป็นอันว่า จบเนื้อความในเทศนากัณฑ์นี้เพียงเท่านี้.

เอวํ ก็มี ด้วยประการฉะนี้ ฯ

กัณฑ์ที่ ๑๗

คัมภีร์อังคุตตรนิกาย ทุกนิบาต

ว่าด้วยความหวังที่ละได้ยาก ๒ ประการเป็นต้นต้น

เทฺวมา ภิกฺขเว อาสา ทุปฺปชหา กตมา เทฺว ลาภาสา จ ชีวิตาสา จ อิมา โข ภิกฺขเว เทฺว อาสา ทุปฺปชหาติ.

ณ บัดนี้ อาตมภาพจักได้แสดงคัมภีร์อังคุตตรนิกาย ทุกนิบาต กัณฑ์ที่ ๑๗ ว่าด้วยความหวังที่ละได้ยาก ๒ ประการเป็นต้น สืบต่อไป เพื่อให้เป็นประโยชน์แก่พระพุทธศาสนา และพุทธศาสนิกชนทั้งหลาย ตลอดกาลนาน หาประมาณมิได้

บาลี

คำเนินความตามวาระพระบาลี อันมีในอาสาวรรคที่ ๑ ใน ตติยปัณณาสก์ สำหรับพระสูตรที่ ๑ นั้นว่า สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าได้ทรงแสดงไว้ว่า ความหวังที่ละได้ยากมีอยู่ ๒ ประการ คือ ความหวังลาภ ๑ ความหวังชีวิต ๑ ดังนี้

อรรถกถา

ในอรรถกถาว่า ความหวังนั้น ได้แก่ตัณหา ฯ คำว่า ละได้ยากนั้น คือ บุคคลทั้งหลายย่อมบำรุงพระราชา ย่อมทำกิจการทั้งหลายมีการทำนาเป็นต้น บ้างก็เข้าสู่สงคราม บ้างก็ทำการค้าขายในทางบกทางน้ำอยู่ตลอด ๑๐ ปีบ้าง ๒๐ ปีบ้าง ๖๐ ปีบ้าง ด้วยคิดว่าเราจะได้ผลในวันนี้ เราจะได้ผลในพรุ่งนี้ ถึงอย่างนั้นก็ยังละความหวังลาภนั้นไม่ได้ เพราะฉะนั้น จึงว่าละได้ยาก ฯ ธรรมดาบุคคลทั้งหลาย ถึงแม้ว่าในเวลาจะใกล้ตาย ก็ยังเข้าใจตัวเองว่าจะมีอายุอยู่ตั้ง ๑๐๐ ปี ถึงแม้ว่าผู้ใกล้จะตายนั้นได้ปรากฏเห็นกรรม หรือเห็นกรรมนิมิต เห็นคตินิมิต อย่างใดอย่างหนึ่ง แล้วมีผู้บอกว่าจงให้ทาน จงบูชาพระ ดังนี้ ก็ยังไม่ยอมเชื่อถือถ้อยคำของเขา ด้วยนึกว่าอยู่ว่าเราจะยังไม่ตาย เพราะฉะนั้น จึงว่าละความหวังในชีวิตได้ยาก ดังนี้

ธัมมัตถาธิบาย

ในอรรถาธิบายว่า ความหวัง ๒ ประการ คือ ความหวังว่า เราจะได้ลาภ และความหวังว่า เราจะยังมีชีวิตอยู่ เป็นความหวังที่ละได้ยาก คือ ผู้ที่อยากได้ลาภ แล้วประกอบการงานต่าง ๆ ตามความสามารถของตน คือ บางคนก็ทำราชการ บางคนก็ทำพาณิชยการ บางคนก็ทำกสิกรรมเป็นต้น ก็ล้วนแต่นึกว่า เราจะได้ลาภผลด้วยการกระทำนี้ ดังนี้

ในพระสูตรที่ ๒ ว่า สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าได้ทรงแสดงไว้ว่า บุคคลที่หาได้ยากในโลกนี้มีอยู่ ๒ จำพวก คือ บุพพการีจำพวก ๑ กตัญญูกตเวทีจำพวก ๑ ดังนี้

ในอรรถกถาว่า บุพพการีนั้น ได้แก่ผู้กระทำอุปการคุณก่อน ฯ กตัญญูกตเวทีนั้น ได้แก่ผู้รู้อุปการะที่เขาทำแล้วแก่ตน แล้วจึงทำตอบภายหลัง ฯ ในบุคคล ๒ จำพวกนี้ บุพพการี ย่อมทำความเข้าใจว่า

เราให้หนี้แก่เขา ส่วนกตัญญูกตเวที ย่อมเป็นเหมือนทำความเข้าใจว่า เราใช้หนี้เขา ดังนี้ ฯ ในอรรถกถาชี้แจงว่า ผู้ทำคุณก่อนเหมือนกับเจ้าหนี้ ส่วนผู้แทนคุณเหมือนกับลูกหนี้ที่ได้ใช้หนี้

ในพระสูตรที่ ๓ ว่า บุคคลที่หาได้ยากในโลกมีอยู่ ๒ จำพวก คือ บุคคลผู้อิ่ม ๑ บุคคลผู้เบื่อ ๑ ดังนี้

ในอรรถกถาว่า บุคคลผู้อิ่มนั้น ได้แก่พระปัจเจกพุทธเจ้า ๑ สาวกพระตถาคตเจ้า ๑ ผู้สิ้นอาสวกิเลสแล้ว ๑ ฯ บุคคลผู้อิ่มผู้เบื่อนั้น ได้แก่พระตถาคตอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า ดังนี้

ในพระสูตรที่ ๔ ว่า บุคคลให้อิ่มได้ยากมีอยู่ ๒ จำพวก คือ จำพวกที่ได้แล้ว ๆ เก็บไว้ ๑ จำพวกที่ได้แล้ว ๆ ละเสีย ๑ ดังนี้

ในอรรถกถาว่า ผู้ที่ให้อิ่มได้ยากนั้น ได้แก่บรรพชิตที่ทายกให้อิ่มด้วยปัจจัย ๔ ได้ยาก ฯ คำว่า เก็บไว้นั้น คือ ไม่ให้ใครและไม่บริโภคด้วยตนเอง ฯ คำว่า สละนั้น คือ ให้แก่ผู้อื่น ฯ ในอรรถาธิบายว่า บุคคล ๒ จำพวกนี้ ให้อิ่มด้วยปัจจัย ๔ ได้ยาก

ในพระสูตรที่ ๕ ว่า บุคคลผู้ให้อิ่มได้ง่าย มีอยู่ ๒ จำพวก คือ จำพวกที่ได้แล้ว ๆ ไม่เก็บ ๑ จำพวกที่ได้แล้ว ๆ ไม่สละ ๑ ดังนี้

ในอรรถกถาว่า ไม่สละนั้น ได้แก่ไม่ให้สิ่งทั้งปวงแก่ผู้อื่น รับพอสมควรแก่ตน ไม่รับไว้ล้นเหลือจนถึงกับให้ผู้อื่น ฯ ในอรรถาธิบายว่า บรรพชิตที่ทำตัวอย่างนี้ เรียกว่าให้อิ่มได้ง่าย สมควรเป็นคติของบรรพชิตทั้งหลาย ดังนี้

ในพระสูตรที่ ๖ ว่า ปัจจัยที่ให้เกิดราคะมีอยู่ ๒ ประการ คือ สุภนิมิต อันได้แก่ของสวยงาม ๑ อโยนิโสมนสิการ การทำไว้ในใจโดยไม่ถูกทาง ๑ ดังนี้

ในอรรถกถาว่า สุภนิมิตนั้น ได้แก่อิฏฐารมณ์ ดังนี้ ฯ ในอรรถาธิบายว่า สุภนิมิต คือ อิฏฐารมณ์ อันได้แก่อารมณ์ที่ตนต้องการและความนึกคิดไม่ถูกทาง เป็นเหตุให้เกิดราคะ ดังนี้

ในพระสูตรที่ ๗ ว่า บัจจัยที่ให้เกิดโทสะ มีอยู่ ๒ ประการ คือ ปฏิฆนิมิต คือ สิ่งที่กระทบใจ ๑ อโยนิโสมนสิการ การทำไว้ในใจโดยไม่ถูกทาง ๑ ดังนี้

อรรถกถาว่า ปฏิฆนิมิตนั้น ได้แก่นิมิต คือ สิ่งที่ไม่ต้องการ ฯ ในอรรถาธิบายว่า สิ่งที่ให้เกิดโทสะมีอย่ ๒ อย่าง คือ สิ่งที่ตนไม่ต้องการ ๑ ความนึกความคิดที่ไม่ถูกหนทาง ๑ ดังนี้

ในพระสูตรที่ ๘ ว่า บัจจัยที่ให้เกิดมิจฉาทิฏฐิมีอยู่ ๒ ประการ คือ เสียงเล่าลือจากผู้อื่น ๑ การทำไว้ในใจโดยไม่ถูก ๑ ดังนี้

ในอรรถกถาว่า เสียงเล่าลือจากผู้อื่นนั้น ได้แก่การฟังธรรมของอสัปปุรุษ จากสำนักของผู้อื่น ฯ ในอรรถาธิบายว่า การฟังคำสั่งสอนของผู้ไม่ใช่สัปปุรุษ และการนึกคิดผิดทาง เป็นเหตุให้เกิดมิจฉาทิฏฐิ

ในพระสูตรที่ ๙ ว่า บัจจัยที่ให้เกิดสัมมาทิฏฐิมีอยู่ ๒ ประการ คือ เสียงเล่าลือจากผู้อื่น ๑ การทำไว้ในใจโดยถูกทาง ๑ ดังนี้

ในอรรถกถาว่า เสียงเล่าลือจากผู้อื่นนั้น ได้แก่การฟังธรรมของสัปปุรุษจากผู้อื่น

ในพระสูตรที่ ๑๐ ว่า อาบัติมีอยู่ ๒ ประการ คือ อาบัติเบา ๑ อาบัติหนัก ๑ ดังนี้

ในพระสูตรที่ ๑๑ ว่า อาบัติมีอยู่ ๒ ประการ คือ อาบัติหยาบ ๑ อาบัติไม่หยาบ ๑ ดังนี้

ในพระสูตรที่ ๑๒ ว่า อาบัติมีอยู่ ๒ ประการ คือ อาบัติมีเศษ ๑ อาบัติไม่มีเศษ ๑ ดังนี้ จบอาสาวรรคที่ ๑ เพียงเท่านี้.

ในอรรถกถา พระสูตรทั้งปวงนี้ มีเนื้อความดีนทั้งนั้น ดังนี้

ต่อนี้ไป เป็นเนื้อความในอายาจนวรรคที่ ๒ ในตติยบัณณาสก์ สำหรับพระสูตรที่ ๑ นั้นว่า สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าได้ทรงแสดงไว้ว่า ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุผู้มีศรัทธาเมื่อจะอ้อนวอนให้ดี ควรอ้อนวอนว่า ขอให้เราเป็นเหมือนอย่างพระสารีบุตรโมคคัลลาน์เถิด ดูก่อนภิกษุ

ทั้งหลาย สารีบุตรและโมคคัลลานี่เป็นตาชั่ง เป็นประมาณ สำหรับภิกษุ
ทั้งหลาย ผู้เป็นสาวกของเรา ดังนี้

อรรถกถา

ในอรรถกถาว่า ภิกษุผู้มีศรัทธา คือ มีความเชื่อถือ เมื่อจะปรารถนาให้ถูกต้อง ควรปรารถนาว่า พระสารีบุตรเถรเจ้ามีปัญญาอย่างไร ขอให้เรามีปัญญาอย่างนั้น พระโมคคัลลานเถรเจ้ามีฤทธิ์อย่างไร ขอให้เรามีฤทธิ์อย่างนั้น ด้วยว่าความปรารถนาอย่างนี้ จัดเป็นความปรารถนาที่ถูกต้อง ถ้าปรารถนาให้เลยกว่านี้ จัดเป็นความปรารถนาที่ผิด ฯ เพราะเหตุใดจึงว่าอย่างนี้ เพราะสิ่งใดไม่มี เมื่อปรารถนาสิ่งนั้น ก็เรียกว่าเป็นความปรารถนาผิด ฯ คำว่า เป็นตาชั่ง เป็นประมาณนั้น คือ บุคคลผู้จะชั่งทองหรือเงิน ย่อมต้องการตาชั่ง ผู้จะตวงข้าว ก็ย่อมต้องการเครื่องตวง ในการชั่งตวงนั้น ย่อมมีตาชั่งและเครื่องชั่งตวงเป็นประมาณฉันใด พระสารีบุตรโมคคัลลานี้ก็เป็นตาชั่ง เป็นเครื่องชั่งตวงในเรื่องปัญญาและฤทธิ์ฉันนั้น บรรดาภิกษุผู้เป็นศิษย์สาวก ซึ่งจะมีปัญญาและฤทธิ์ยิ่งกว่าพระสารีบุตรโมคคัลลานี้นั้นไม่มี จึงควรถือพระสารีบุตรโมคคัลลานี้เป็นประมาณ ดังนี้

ธัมมัตถาธิบาย

ในอรรถาธิบายว่า ความปรารถนานั้น ได้แก่ความประสงค์ หรือความต้องการ ฯ ความประสงค์หรือความต้องการนั้น มีอย่าง ๒ อย่าง คือถูก ๑ ผิด ๑ ที่เรียกว่าถูกนั้น คือประสงค์สิ่งที่มีอยู่ ต้องการสิ่งที่มีอยู่ ที่เรียกว่าผิดนั้น คือประสงค์สิ่งที่ไม่มี ต้องการสิ่งที่ไม่มี บรรดาผู้เป็นสาวกที่จะประสงค์ หรือด้วยการให้มีปัญญา ยิ่งกว่าพระสารีบุตร ให้มีฤทธิ์ยิ่งกว่าพระโมคคัลลานี้นั้น เป็นความต้องการผิดโดยแท้ เพราะไม่อาจเป็นไปได้ ดังนี้

ในพระสูตรที่ ๒ ว่า ภิกษุณีแม้จะอ้อนวอนให้ดี ต้องอ้อนวอนว่า ขอให้เราเหมือนกับนางเขมาภิกษุณี และนางอุบลวัณณาภิกษุณีเถิด ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ในบรรดาภิกษุณีที่เป็นสาวิกาของเรา นางเขมาภิกษุณีและนางอุบลวัณณาภิกษุณีนี้เป็นตาชั่ง เป็นประมาณอันดี ดังนี้

บาลี

ในพระสูตรที่ ๓ ว่า เมื่ออุบาสกผู้มีศรัทธาจะอ้อนวอนให้ดี ควรอ้อนวอนว่า ขอให้เราเป็นเหมือนจิตตคฤหบดี และหัตถกอาฬวกะเถิด เพราะจิตตคฤหบดี และหัตถกอาฬวกะเป็นตาชั่ง เป็นประมาณ สำหรับอุบาสกทั้งหลายผู้เป็นสาวกของเรา ดังนี้

ในพระสูตรที่ ๔ ว่า เมื่ออุบาสิกาผู้มีศรัทธาจะอ้อนวอนให้ดี ควรอ้อนวอนว่า ขอให้เราเป็นเหมือนนางขุชชุตตราอุบาสิกา และนางเวฬุกัณฏกีนันทมารดาเถิด เพราะนางขุชชุตตราอุบาสิกาและนางเวฬุกัณฏกีนันทมารดาเป็นเครื่องชั่งเครื่องตวงสำหรับอุบาสิกาทั้งหลายผู้เป็นสาวิกาของเรา ดังนี้

อรรถกถา

ในอรรถกถาว่า นางเขมาภิกษุณีเป็นผู้เลิศในทางปัญญา นางอุบลวัณณาเป็นผู้เลิศในทางฤทธิ์ นางขุชชุตตราเป็นผู้เลิศในทางปัญญามาก นางเวฬุกัณฏกี ซึ่งเป็นมารดาของพระนันทะ เป็นผู้เลิศในทางฤทธิ์ เพราะฉะนั้น ภิกษุณีจึงควรปรารถนาให้มีปัญญา และมีฤทธิ์เหมือนนางเขมา และนางอุบลวัณณา ส่วนอุบาสิกา จึงควรปรารถนาให้มีปัญญามากเหมือนนางขุชชุตตรา และให้มีฤทธิ์มากเหมือนนางเวฬุกัณฏกี จึงจะจัดว่าเป็นความปรารถนาชอบ ดังนี้

บาลี

ในพระสูตรที่ ๕ ว่า บุคคลผู้ประกอบด้วยธรรม ๒ ประการ จัดว่าเป็นคนพาล เป็นคนไม่ฉลาด เป็นอสัปปุรุษ เป็นผู้รักษาตนให้ถูกกำจัด

เป็นผู้มีโทษ เป็นที่น่าติเตียนของผู้รู้ทั้งหลาย เป็นผู้ได้ประสบสิ่งที่ไม่ใช่บุญเป็นอันมาก ธรรม ๒ ประการนั้น คือ ประการใดบ้าง คือ ไม่ใคร่ครวญให้รอบคอบเสียก่อน แล้วจึงสรรเสริญซึ่งผู้ที่ควรติเตียน ๑ ไม่ใคร่ครวญให้รอบคอบเสียก่อน แล้วติเตียนผู้ที่ควรสรรเสริญ ๑ ส่วนบัณฑิตผู้ฉลาด ผู้เป็นสัปปุรุษ ซึ่งประกอบด้วยธรรม ๒ ประการ ย่อมรักษาตนไม่ให้เสีย ย่อมเป็นผู้ไม่มีโทษ ไม่เป็นที่ติเตียนของผู้รู้ทั้งหลาย ย่อมได้ประสบบุญเป็นอันมาก ฯ ธรรม ๒ ประการนั้น คือ ประการใดบ้าง คือใคร่ครวญให้รอบคอบเสียก่อน แล้วจึงติเตียนผู้ที่ควรติเตียน ๑ ใคร่ครวญให้รอบคอบเสียก่อน แล้วจึงสรรเสริญ ผู้ที่ควรสรรเสริญ ๑ ดังนี้

อรรถกถา

ในอรรถกถาว่า กำจัดนั้น ได้แก่กำจัดความดีของตน คือทำความดีของตนให้เสียไป คำว่า ผู้ควรติเตียนนั้น ได้แก่เดียรถีย์หรือสาวกเดียรถีย์ ผู้ปฏิบัติผิด ฯ ผู้ควรสรรเสริญนั้น ได้แก่พระพุทธเจ้าเป็นต้น ซึ่งเป็นผู้ปฏิบัติถูก ฯ คำว่า ติเตียนนั้น ได้แก่กล่าวว่าผู้นี้ปฏิบัติไม่ดี ปฏิบัติผิด ฯ คำว่า ติเตียนผู้ที่ควรติเตียนนั้น คือ บางคนติเตียนเดียรถีย์ และสาวกเดียรถีย์ ซึ่งปฏิบัติไม่ดี ปฏิบัติผิดว่า เขาปฏิบัติไม่ดีด้วยเหตุดังนี้ เขาปฏิบัติผิดด้วยเหตุดังนี้ ฯ คำว่า สรรเสริญผู้ที่ควรสรรเสริญนั้น ได้แก่สรรเสริญพระพุทธเจ้า และสาวกพระพุทธเจ้าซึ่งปฏิบัติดีปฏิบัติชอบว่า เป็นผู้ปฏิบัติดีด้วยเหตุอันนี้ เป็นผู้ปฏิบัติชอบด้วยเหตุอันนี้ ดังนี้

ธัมมัตถาธิบาย

ในอรรถาธิบายว่า คนพาล คือ คนโง่เขลา คนไม่มีความรู้ คนนิสัยไม่ดี ย่อมไม่ใคร่ครวญให้ถี่ถ้วนเสียก่อน เมื่ออยากติเตียนใครก็ติเตียน อยากสรรเสริญใครก็สรรเสริญ ไม่มีเหตุผลที่อ้างอิงว่า ผู้นั้นควรติเตียนอย่างนน หรอควรสรรเสริญอย่างนั้น ผู้ที่ไม่ใคร่ครวญให้

ถถ้วนเสียก่อน จงติเตียนและสรรเสริญนั้น ย่อมเป็นผู้มีโทษ เป็นผู้น่าติเตียน เป็นผู้ได้รับบาปมาก ดังนี้

บาลี

ในพระสูตรที่ ๖ ว่า คนพาลผู้ไม่ฉลาด ผู้เป็นอสัปปุรุษ ซึ่งประกอบด้วยธรรม ๗ ประการ ย่อมทำตนให้เสีย ย่อมได้ประสบสิ่งที่ไม่ใช่บุญเป็นอันมาก ฯ ธรรม ๒ ประการนั้น คือประการใดบ้าง คือ ไม่ใคร่ครวญให้รอบคอบเสียก่อน แล้วเกิดความไม่เลื่อมใส ในฐานะที่ควรเลื่อมใส ๑ ไม่ใคร่ครวญให้รอบคอบเสียก่อน แล้วจึงเลื่อมใสในฐานะที่ไม่ควรเลื่อมใส ๑ บัณฑิตผู้ฉลาด ผู้เป็นสัปปุรุษ ซึ่งประกอบด้วยธรรม ๒ ประการ ย่อมทำตนไม่ให้เสีย ย่อมเป็นผู้ไม่มีโทษ ไม่เป็นที่ติเตียนของผู้รู้ทั้งหลาย ย่อมได้ประสบบุญเป็นอันมาก ฯ ธรรม ๒ ประการนั้น คือ ประการใดบ้าง คือใคร่ครวญให้รอบคอบเสียก่อน แล้วจึงไม่เลื่อมใสในฐานะที่ไม่ควรเลื่อมใส ๑ ใคร่ครวญให้รอบคอบเสียก่อน แล้วจึงเลื่อมใสในฐานะที่ควรเลื่อมใส ๑

อรรถกถา

ในอรรถกถาว่า ฐานะที่ไม่ควรเลื่อมใสนั้น ได้แก่เหตุการณ์อันกระทำไม่ให้เลื่อมใส ฯ คำว่า เกิดความเลื่อมใสนั้น ได้แก่เกิดความเลื่อมใส ต่อข้อปฏิบัติที่ไม่ดี ข้อปฏิบัติที่ผิดว่า ข้อปฏิบัตินี้ เป็นข้อปฏิบัติดี เป็นข้อปฏิบัติชอบ ฯ คำว่า ไม่เลื่อมใสในที่ควรเลื่อมใสนั้น คือ ไม่เลื่อมใสในข้อปฏิบัติดี ข้อปฏิบัติชอบ ด้วยเห็นว่าเป็นของปฏิบัติไม่ดี ไม่ชอบ ดังนี้

บาลี

ในพระสูตรที่ ๗ ว่า คนพาลผู้ไม่ฉลาด ผู้เป็นอสัปปุรุษ ซึ่งปฏิบัติผิดในบุคคล ๒ จำพวก ย่อมทำตนให้เสีย ย่อมเป็นผู้มีโทษ ย่อมเป็นที่

ติเตียนของผู้รู้ทั้งหลาย ย่อมได้ประสบสิ่งที่ไม่ใช่บุญเป็นอันมาก ฯ บุคคล ๒ จำพวกนั้น คือ จำพวกไหนบ้าง คือ มารดา ๑ บิดา ๑ ฯ ส่วนบัณฑิตผู้ฉลาด ผู้เป็นสัปปุรุษ ซึ่งปฏิบัติถูกในบุคคล ๒ จำพวก ย่อมทำตนไม่ให้เสีย ย่อมไม่มีโทษ ไม่เป็นที่ติเตียนของผู้รู้ทั้งหลาย ย่อมได้ประสบบุญเป็นอันมาก ฯ บุคคล ๒ จำพวกนั้น คือ จำพวกไหนบ้าง คือ มารดา ๑ บิดา ๑ ดังนี้

อรรถกถา

ในอรรถกถาว่า ปฏิบัติผิดในบุคคล ๒ จำพวกนั้น ได้แก่ทำผิดต่อบุคคล ๒ จำพวก คือ มารดาบิดา เหมือนกับมิคดวินทุกะ ที่ผลักมารดาให้ล้มลงด้วยความโกรธ และเหมือนพระเจ้าอชาตศัตรูที่ปลงพระชนม์ของพระราชบิดา เป็นตัวอย่างฉะนั้น ดังนี้

บาลี

ในพระสูตรที่ ๘ ว่า คนพาล คือคนที่ไม่ฉลาด คนที่ไม่ใช่สัปปุรุษ ที่ปฏิบัติผิด ย่อมทำตนให้เสียไป ย่อมเป็นผู้มีโทษ เป็นที่น่าติเตียนของผู้รู้ทั้งหลาย เป็นผู้ได้ประสบสิ่งที่ไม่ใช่บุญเป็นอันมาก บุคคล ๒ จำพวกนั้น คือ จำพวกไหนบ้าง คือ พระตถาคต ๑ สาวกพระตถาคต ๑ ส่วนบัณฑิตผู้มีปัญญา ผู้เป็นสัปปุรุษ ผู้ปฏิบัติถูก ต่อบุคคล ๒ จำพวก คือ ต่อพระตถาคตเจ้า และสาวกของพระตถาคตเจ้า ย่อมไม่ทำตนให้เสียไม่ให้มีโทษ ไม่เป็นที่ติเตียนของผู้รู้ทั้งหลาย ได้ประสบบุญเป็นอันมาก ดังนี้

ในพระสูตรที่ ๙ ว่า ธรรมมีอยู่ ๒ ประการ คือ การทำจิตของตนให้ผ่องใส ๑ การไม่ถือสิ่งไรในโลก ๑ ดังนี้

ในอรรถกถาว่า การทำจิตของตนให้ผ่องใสนั้น หมายให้ผ่องใสด้วยสมาบัติ ๘ ส่วนคำว่าไม่ถือสิ่งใดในโลกนั้น คือ ไม่ถือรูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ อย่างใดอย่างหนึ่งว่า เป็นตัวตนเราเขา ดังนี้

ในพระสูตรที่ ๑๐ ว่า ธรรมมีอยู่ ๒ ประการ ๑ คือ ความโกรธ ๑ ความผูกโกรธ ๑ ดังนี้

ส่วนในอรรถกถาว่า พระสูตรทั้ง ๒ นี้มีเนื้อความต้น แล้วท่านไม่ได้กล่าวไว้ประการใด ฯ จึงเป็นอันว่า จบเนื้อความในเทศนากัณฑ์นี้เพียงเท่านี้.

เอวํ ก็มี ด้วยประการฉะนี้ ฯ

กัณฑ์ที่ ๑๘

คัมภีร์อังคุตตรนิกาย ทุกนิบาต

ว่าด้วยทาน ๒ อย่างเป็นต้น

เทฺวมานิ ภิกฺขเว ทานานิ กตมานิ เทฺว อามิสทานญฺจ ธมฺมทานญฺจ อิมานิ โข ภิกฺขเว ทานานีติ.

ณ บัดนี้ อาตมภาพจักได้แสดงคัมภีร์อังคุตตรนิกาย ทุกนิบาต กัณฑ์ที่ ๑๘ ว่าด้วยทาน ๒ อย่างเป็นต้น สืบต่อไป เพื่อให้เป็นประโยชน์แก่พระพุทธศาสนา และพุทธศาสนิกชนทั้งหลายตลอดกาลนาน

บาลี

ดำเนินความตามวาระพระบาลี อันมีในพระสูตรที่ ๑ แห่งทานวรรคที่ ๒ ที่ได้ยกขึ้นไว้เป็นเบื้องต้นแห่งเทศนานั้นว่า สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าทรงแสดงไว้ว่า ทานมีอยู่ ๒ ประการ คือ อามิสทาน ๑ ธรรมทาน ๑ แล้วตรัสว่า ในทานทั้ง ๒ ประการนี้ ธรรมทานเป็นอย่างเลิศ ดังนี้

อรรถกถา

ในอรรถกถาว่า คำว่า ทาน ได้แก่สิ่งที่บุคคลให้ ฯ สิ่งที่บุคคลให้ทานนั้นมีอยู่ ๒ อย่าง คือ ปัจจัย ๔ และธรรมอันเป็นข้อปฏิบัติ ฯ ในอรรถาธิบายว่า ทานนั้น ได้แก่เจตนาพร้อมทั้งวัตถุ หรือได้แก่บริจาคสมบัติของตนให้แก่บุคคลอื่น แต่แยกออกเป็น ๒ คือ เป็นอามิสทาน ๑ ธรรมทาน ๑ ดังนี้

ในพระสูตรที่ ๒ ว่า การบูชามีอยู่ ๒ ประการ คือ อามิสยาคะ การบูชาด้วยอามิส ๑ ธรรมยาคะ การบูชาด้วยธรรม ๑ การบูชาด้วยธรรมนี้เป็นเลิศกว่าการบูชาด้วยอามิส ดังนี้

ในอรรถกถาว่า ปัจจัย ๔ ชื่อว่ายาคะ เพราะเป็นของควรบูชา ธรรมก็ชื่อว่ายาคะ เพราะเป็นของควรบูชาเหมือนกัน

ในพระสูตรที่ ๓ ว่า จาคะมีอยู่ ๒ ประการ คือ อามิสจาคะ การสละอามิส ๑ ธรรมจาคะ การสละธรรม ๑ ดังนี้

ในอรรถกถาว่า ได้แก่การสละแบ่งปันซึ่งอามิสและธรรมแก่ผู้อื่น

ในพระสูตรที่ ๔ ว่า บริจาคมีอยู่ ๒ ประการ คือ อามิสปริจาคะ การบริจาคอามิส ๑ ธรรมปริจาคะ การบริจาคธรรม ๑ การบริจาคธรรมนี้เลิศกว่าการบริจาคอามิส ดังนี้

ในอรรถกถาว่า แปลกกันเพียงอุปสรรคเท่านั้น ในอรรถาธิบายว่า อุปสรรคนั้น ได้แก่ คำว่า ปริ ซึ่งเติมลงข้างหน้าจาคะว่าปริจาคะ ซึ่งแปลว่าการบริจาค หรือการสละ ดังนี้

ในพระสูตรที่ ๕ ว่า โภคะมีอยู่ ๒ ประการ คือ อามิสโภคะ อันได้แก่การบริโภคอามิส ๑ ธรรมโภคะ การบริโภคธรรม ๑ การบริโภคธรรมเยี่ยมกว่าการบริโภคอามิส ดังนี้

ในอรรถกถาว่า การบริโภคอามิสนั้น ได้แก่การบริโภคปัจจัย ๔ การบริโภคธรรมนั้น ได้แก่การดูดดื่มซึ่งธรรมเข้าไว้ในใจ ดังนี้

ในพระสูตรที่ ๖ ว่า สมโภคมีอยู่ ๒ ประการ คือ อามิสสมโภค อันได้แก่การร่วมบริโภคซึ่งอามิส ๑ ธัมมสมโภค อันได้แก่การร่วมบริโภคธรรม ๑ การร่วมบริโภคธรรมเยี่ยมกว่าการร่วมบริโภคอามิส ดังนี้

ในอรรถกถาว่า แปลกกันเพียงเติมอุปสรรคลงข้างหน้า ซึ่งได้แก่ คาวา รวมเทานน ดงน

ในพระสูตรที่ ๗ ว่า สังวิภาคะมีอยู่ ๒ ประการ คือ อามิสสังวิภาคะ อันได้แก่การแจกแบ่งอามิส ๑ ธัมมสังวิภาคะ อันได้แก่การแจกแบ่งธรรม ๑ การแจกแบ่งธรรมเลิศกว่าการแจกแบ่งอามิส ดังนี้

ในอรรถกถาว่า การแจกแบ่งอามิสนั้น ได้แก่การแจกบัจจัย ๔ ฯ การแจกแบ่งธรรมนั้น ได้แก่การแจกแบ่งความรู

ในพระสูตรที่ ๘ ว่า สังคหะมีอยู่ ๒ ประการ คือ อามิสสังคหะ อันได้แก่การสงเคราะห์ด้วยอามิส ๑ ธัมมสังคหะ อันได้แก่การสงเคราะห์ด้วยธรรม ๑ การสงเคราะห์ด้วยธรรมเลิศกว่าการสงเคราะห์ด้วยอามิส ดังนี้

ในอรรถกถาว่า การสงเคราะห์ด้วยอามิสนั้น ได้แก่การการสงเคราะห ด้วยบัจจัย ๔ ฯ การสงเคราะห์ด้วยธรรมนั้น ได้แก่การสงเคราะห์ด้วยความรู

ในพระสูตรที่ ๙ ว่า อนุคคหะมีอยู่ ๒ ประการ คือ อามิสานุคคหะ การอนุเคราะห์ด้วยอามิส ๑ ธัมมานุคคหะ การอนุเคราะห์ด้วยธรรม ๑ การอนุเคราะห์ด้วยธรรมเลิศกว่าการอนุเคราะห์ด้วยอามิส ดังนี้

ในอรรถกถาว่า การอนุเคราะห์ด้วยอามิสนั้น ได้แก่การอนุเคราะห์ด้วยบัจจัย ๔ ฯ การอนุเคราะห์ด้วยธรรมนั้น ได้แก่การอนุเคราะห์ด้วยความรู

ในพระสูตรที่ ๑๐ ว่า อนุกัมปะมีอยู่ ๒ ประการ คือ อามิสานุกัมปะ การเอื้อเฟื้อด้วยอามิส ๑ ธัมมานุกัมปะ การเอื้อเฟื้อด้วยธรรม ๑ การเอื้อเฟื้อด้วยธรรมเลิศกว่าการเอื้อเฟื้อด้วยอามิส ดังนี้ สันเนื้อความในทานวรรคที่ ๓ เพียงเท่านี้.

ในอรรถกถาว่า การเอื้อเฟื้อด้วยอามิสนั้น ได้แก่การเอื้อเฟื้อด้วยปัจจัย ฯ การเอื้อเฟื้อด้วยธรรมนั้น ได้แก่การเอื้อเฟื้อด้วยความรู้ ดังนี้

ต่อนี้ไป เป็นเนื้อความในสันถารวรรคที่ ๔ สำหรับพระสูตรที่ ๑ ว่า สันถารคือการต้อนรับมีอยู่ ๒ ประการ คือ อามิสสันถาร การต้อนรับด้วยอามิส ๑ ธัมมสันถาร การต้อนรับด้วยธรรม ๑ การต้อนรับด้วยธรรมเลิศกว่าการต้อนรับด้วยอามิส ดังนี้

ในอรรถกถาว่า การต้อนรับด้วยอามิสนั้น ได้แก่ปิดเสียซึ่งช่องของตนและของคนอื่นด้วยปัจจัย ๔ ฯ การต้อนรับด้วยธรรมนั้น ได้แก่การปกปิดช่องที่จะให้เกิดความเสียหายด้วยธรรม ดังนี้

ในพระสูตรที่ ๒ ว่า ปฏิสันถารมีอยู่ ๒ ประการ คือ อามิสปฏิสันถาร การต้อนรับปราศรัยด้วยอามิส ๑ ธัมมปฏิสันถาร การต้อนรับด้วยธรรม ๑ การต้อนรับด้วยปราศัยด้วยธรรม เลิศกว่าการต้อนรับปราศรัยด้วยอามิส ดังนี้

ในอรรถกถาว่า ต่างกันเพียงอุปสรรคเท่านั้น คือ ต่างกันเพียงเติมคำว่า ปฏิ ลงไปเท่านั้น

ในพระสูตรที่ ๓ ว่า เอสนา คือ การแสวงหามีอยู่ ๒ ประการ คือ อามิสเอสนา อันได้แก่การแสวงหาอามิส ๑ ธัมมเอสนา อันได้แก่การแสวงหาธรรม ๑ การแสวงหาธรรมเลิศกว่าการแสวงหาอามิส ดังนี้

ในอรรถกถาว่า การแสวงหาอามิสนั้น หมายถึงอามิสตามที่กล่าวมาแล้ว การแสวงหาธรรมก็เหมือนกัน

ในพระสูตรที่ ๔ ว่า ปริเอสนามีอยู่ ๒ ประการ คือ อามิปริเอสนา การแสวงหาทั่วไปซึ่งอามิส ๑ ธัมมปริเอสนา การแสวงหาทั่วไปซึ่งธรรม ๑ การแสวงหาทั่วไปซึ่งธรรม เลิศกว่าการแสวงหาทั่วไปซึ่งอามิส ดังนี้

ในอรรถกถาว่า ต่างกันแต่เพียงอุปสรรคเท่านั้น คือ ต่างกันเพียงเติม คำว่า ปริ ลงไปข้างหน้า ซึ่งแปลว่า ทั่วไป หรือแปลว่ารอบเท่านั้น

ในพระสูตรที่ ๕ ว่า ปริเยฏฐิ คือ การแสวงหามีอยู่ ๒ ประการ คือ อามิสปริเยฏฐิ การแสวงหาอามิส ๑ ธัมมปริเยฏฐิ การแสวงหาธรรม ๑ การแสวงหาธรรมเลิศกว่าการแสวงหาอามิส ดังนี้

ในอรรถกถาว่า การแสวงหาอามิสอันถึงซึ่งความสำเร็จ เรียกว่า อามิสปริเยฏฐิ ส่วนการแสวงหาธรรมอันถึงที่สุดนั้น เรียกว่าธัมมปริเยฏฐิ ดังนี

ในพระสูตรที่ ๖ ว่า บูชามีอยู่ ๒ ประการ คือ อามิสบูชา การบูชาด้วยอามิส ๑ ธัมมบูชา การบูชาด้วยธรรม ๑ การบูชาด้วยธรรมเลิศกว่าการบูชาด้วยอามิส ดังนี้

ในอรรถกถามีเพียงแก้ไข คำว่า บูชา เป็น คำว่า ปูชนำ ซึ่งแปลว่า การบูชาเท่านั้น

ในพระสูตรที่ ๗ ว่า ของต้อนรับแขกมีอยู่ ๒ ประการ คือ อามิส ๑ ธรรม ๑ ธรรมเป็นของต้อนรับแขกเลิศกว่าอามิส ดังนี

ในพระสูตรที่ ๘ ว่า ฤทธิ์มีอยู่ ๒ ประการ คือฤทธิ์อามิส ๑ ฤทธิ์ธรรม ๑ ฤทธิ์ธรรมเลิศกว่าฤทธิ์อามิส

ในอรรถกถาว่า ฤทธิ์นั้น ได้แก่ความสำเร็จ คือ ความได้อามิสและธรรมสมประสงค์ ฯ การได้อามิสและธรรมสมประสงค์เรียกว่าฤทธิ์ เพราะแปลว่า สำเร็จ ดังนี้

ในพระสูตรที่ ๙ ว่า วุฑฒิ ความเจริญมีอยู่ ๒ ประการ คือ อามิสวุฑฒิ ความเจริญด้วยอามิส ๑ ธัมมวุฑฒิ ความเจริญด้วยธรรม ๑ ความเจริญด้วยธรรมเลิศกว่าความเจริญด้วยอามิส ดังนี้

ในอรรถกถาว่า มีเพียงแก้ไข คำว่า วุฑฒิ เป็น วฑฺฒิ ซึ่งแปลว่า ความเจริญ หรือการเจริญเท่านั้น

ในพระสูตรที่ ๑๐ ว่า รัตนะมีอยู่ ๓ ประการ คือ อามิสรัตนะ อันได้แก่รัตนะที่เป็นอามิส ๑ ธัมมรัตนะ อันได้แก่รัตนะที่เป็นธรรม ๑ รัตนะที่เป็นธรรมเลิศกว่ารัตนะที่เป็นอามิส ดังนี้

ในอรรถกถาว่า ของที่ให้เกิดความดีใจ เรียกว่ารัตนะ แยกออกเป็น ๒ คือ อามิสและธรรม

ในพระสูตรที่ ๑๑ ว่า สันจนิยะ การสะสมมีอยู่ ๒ ประการ คือ อามิสสันนิจยะ การสะสมอามิส ๑ ธัมมสันนิจยะ การสะสมธรรม ๑ การสะสมธรรมเลิศกว่าการสะสมอามิส ดังนี้

ในอรรถกถาว่า การสะสมนั้น ได้แก่การทำให้เจริญขึ้น คือ การทำอามิสให้เจริญขึ้น เรียกว่าการสะสมอามิส การทำธรรมให้เจริญขึ้น เรียกว่าการสะสมธรรม ดังนี้

ในพระสูตรที่ ๑๒ ว่า ความไพบูลย์มีอยู่ ๒ ประการ คือ อามิสเวปุลละ ความไพบูลย์ด้วยอามิส ๑ ธัมมเวปุลละ ความไพบูลย์ด้วยธรรม ๑ ความไพบูลย์ด้วยธรรมเลิศกว่าความไพบูลย์ด้วยอามิส ดังนี้ สันเนื้อความในสัณฐารวรรคที่ ๕ เพียงเท่านี้.

ในอรรถกถาว่า ความไพบูลย์นั้น ได้แก่ความแผ่ คือ ความแผ่ด้วยอามิส เรียกว่าความไพบูลย์ด้วยอามิส ส่วนความเต็มด้วยธรรม เรียกว่าความไพบูลย์ด้วยธรรม ดังนี้

ต่อนี้ไป เป็นเนื้อความในสมาบัติวรรคที่ ๕ ว่า ในพระสูตรที่ ๑ ว่า ธรรมมีอยู่ ๒ ประการ คือ ความฉลาดในสมาบัติ ๑ ความฉลาดในการออกจากสมาบัติ ๑ ดังนี้

ในอรรถกถาว่า ความฉลาดในสมาบัตินั้น ได้แก่การรู้จักอาหารเป็นที่สบายแล้วเข้าสมาบัติ ฯ ความฉลาดในการออกจากสมาบัตินั้น ได้แก่การออกจากสมาบัติได้ตามเวลาที่ได้กำหนดไว้

ในพระสูตรที่ ๒ ว่า ธรรมมีอยู่ ๒ ประการ คือ ความซื่อตรง ๑ ความอ่อนโยน ๑ ดังนี้

ในอรรถกถาว่า มีแต่แก้ไขเพียงศัพท์เท่านั้น คือ ศัพท์ว่า อาชวำ ซึ่งแปลว่า ความซื่อตรงนั้น ออกเป็น อุชุภาโว แปลว่า ความตรง ฯ มทฺทวำ ซึ่งแปลว่าความอ่อนโยนนั้น แก้เป็น มุทุทฺภาโว ซึ่งแปลว่าความอ่อนโยน ดังนี้

ในพระสูตรที่ ๓ ว่า ธรรมมีอยู่ ๒ ประการ คือ ขันติ ๑ โสรัจจะ ๑ ดังนี้

ในอรรถกถาว่า ขันตินั้น ได้แก่ความอดทน ฯ โสรัจจะนั้น ได้แก่ความเป็นผู้มีปกติดี ความเป็นผู้ยินดีในธรรมที่ดี ดังนี้

ในพระสูตรที่ ๔ ว่า ธรรมมีอยู่ ๒ ประการ คือ ความสละสลวย ๑ ความต้อนรับปราศรัย ๑ ดังนี้

ในอรรถกถาว่า ความสละสลวยนั้น ได้แก่ความว่าเริงยินดี คือ ความมีวาจาอ่อนหวาน ความต้อนรับปราศรัยนั้น ได้แก่ความต้อนรับด้วยอามิสหรือธรรม ดังนี้

ในพระสูตรที่ ๕ ว่า ธรรมมีอยู่ ๒ ประการ คือ ความไม่เบียดเบียน ๑ ความสะอาด ๑ ดังนี้

ในอรรถกถาว่า ความไม่เบียดเบียนนั้น ได้แก่ความกรุณาอันเป็นส่วนเบื้องต้น ฯ ความสะอาดนั้น ได้แก่ความเป็นผู้มีศีลบริสุทธิ์

ในพระสูตรที่ ๖ ว่า ธรรมมีอยู่ ๒ ประการ คือ ความไม่คุ้มครองประตูในอินทรีย์ทั้งหลาย ๑ ความไม่รู้จักประมาณในการบริโภค ๑ ดังนี้

ในอรรถกถาว่า พระสูตรนี้มีเนื้อความตื้น คือ มีเนื้อความแจ่มแจ้งอยู่แล้ว

ในพระสูตรที่ ๗ ว่า ธรรมมีอยู่ ๒ ประการ คือ ความคุ้มครองทวารในอินทรีย์ทั้งหลาย ๑ ความรู้จักประมาณในการบริโภค ๑ ดังนี้

ในอรรถกถาว่า พระสูตรนี้มีเนื้อความตื้น แล้วไม่ได้อธิบายไว้ประการใด แต่ขอให้ผู้ฟังทั้งหลายเข้าใจว่า ความคุ้มครองทวารในอินทรีย์ทั้งหลายนั้น ได้แก่ความรักษาตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ ไม่ให้เกิดความยินดียินร้ายในเวลาได้เห็นรูป ฟังเสียง ดมกลิ่น ลิ้มรส ถูกต้องโผฏฐัพพะ นึกถึงอารมณ์อันใดอันหนึ่ง ส่วนการรู้จักประมาณในการบริโภคนั้น ได้แก่การรู้จักพอดีในการบริโภคอาหารว่า เราบริโภคเท่านี้ เป็นพอดีไม่น้อยนักไม่มากนักพออยู่สบาย ฯ แต่ที่จะกำหนดว่าเท่าไร ไม่มากไม่น้อยนั้น ในอรรถกถาคัมภีร์อื่น ๆ ได้อธิบายว่า เมื่อ

ว่ายังอีก ๔-๕ คำก็จักอิ่ม แล้วหยุดดื่มน้ำเสียสัก ๔-๕ อึก เรียกว่า บริโภคพอดี ดังนี้ สมเนื้อความในเทศนากัณฑ์นี้เพียงเท่านี้.

เอวํ ก็มี ด้วยประการฉะนี้ ฯ

กัณฑ์ที่ ๑๙

คัมภีร์อังคุตตรนิกาย ทุกนิบาต

ว่าด้วยทาน

เทฺวมานิ ภิกฺขเว ทานานิ กตมานิ เทฺว อามิสทานญฺจ ธมฺมทานญฺจ อิมานิ โข ภิกฺขเว เทฺว ทานานีติ.

ณ บัดนี้ อาตมภาพจักได้แสดงคัมภีร์อังคุตตรนิกาย ทุกนิบาต กัณฑ์ที่ ๑๙ ว่าด้วยทาน สืบต่อไป เพื่อให้เป็นประโยชน์แก่พระพุทธศาสนา และพุทธศาสนิกชนทั้งหลาย ตลอดกาลนาน

บาลี

ดำเนินความตามวาระพระบาลี อันมีในวรรคที่ ๑ แห่งทานวรรคที่ ๓ นั้นว่า พระพุทธองค์ได้ทรงแสดงไว้ว่า ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ทานมีอยู่ ๒ ประการ คือ อามิสทาน ๑ ธรรมทาน ๑ ในทาน ๒ ประการนี้ ธรรมทาน เป็นทานที่เลิศ ดังนี้

อรรถกถา

ในอรรถกถาว่า ทานนั้น ได้แก่ของที่ให้ อีกอย่างหนึ่งว่า ได้แก่เจตนา พร้อมกับวัตถุ ฯ ปัจจัย ๔ ชื่อว่า อามิสทาน เพราะเป็นของที่ควรให้ ฯ ธรรมทานนั้น ได้แก่การแสดงข้อปฏิบัติ อันให้ถึงซึ่งอมตธรรม ดังนี้

ต่อนี้ไป จะได้แสดงทานตามคัมภีร์มงคลทีปนี คือ ในคัมภีร์มงคลทีปนี ได้แสดงไว้ว่า ทานมีอยู่ ๓ อย่าง คือ จาคเจตนา ๑ วิรัติ ๑ ไทยธรรม ๑ ฯ จาคเจตนานั้น ได้แก่ศรัทธา หิริ การให้ที่เป็นกุศล ฯ ศรัทธานั้น หมายศรัทธาอันเป็นเหตุให้ทาน หิริก็เหมือนกัน คือ หมายหิริ ซึ่งเป็นเหตุให้ทาน ฯ การให้อันเป็นกุศลนั้น ได้แก่การให้อันไม่มีโทษ ฯ ศรัทธา ซึ่งเป็นเหตุให้บริจาคทาน และหิริ เป็นเหตุให้บริจาคทาน กับการให้ที่เป็นกุศล ทั้ง ๓ นี้ เรียกว่า จาคเจตนา แปลว่า เจตนาสละ จัดเป็นทานอย่างหนึ่ง

วิรัตินั้น ได้แก่การงดเว้นจากเวรทั้ง ๕ คือ การงดเว้นจากเวรทั้ง ๕ อันได้แก่งดเว้นจากปาณาติบาต อทินนาทาน กาเมสุมิจฉาจาร มุสาวาท สุราเมรัยนั้น เป็นการให้ความไม่มีเวรไม่มีภัยแก่ผู้อื่นหาประมาณมิได้ เมื่องดเว้นจากเวรทั้ง ๕ มีปาณาติบาตเป็นต้นอย่างนานเท่าไร ก็เป็นการให้อภัยแก่ผู้อื่นอย่างนานเท่านั้น เพราะฉะนั้น วิรัติ คือ การงดเว้น จึงจัดเป็นทานอย่างหนึ่ง พระพุทธองค์ทรงเรียกว่า อภัยทานบ้าง มหาทานบ้าง เพราะฉะนั้น ผู้ที่อยากให้มหาทานก็จงรักษาศีล ๕ อันเป็นการให้ความไม่มีเวรไม่มีภัยแก่คน และสัตว์ทั้งหลาย หาประมาณมิได้ ส่วนบุคคลผู้ให้ซึ่งความไม่มีเวรไม่มีภัยนั้น ก็ได้รับผล คือ ความไม่มีเวรไม่มีภัยทั้งในชาตินี้และชาติหน้า จึงสมควรแท้ที่บุคคลทั้งหลายจะให้วิรัติทาน คือ การงดเว้นจากเวรทั้ง ๕ มีปาณาติบาตเป็นต้นโดยแท้ ดังนี้

ไทยธรรม ก็ชื่อว่าทาน เพราะเป็นของควรให้ ไทยธรรมนั้นมีอยู่ ๑๐ อย่าง เรียกว่าทานวัตถุ ๑๐ คือ ข้าว ๑ น้ำ ๑ เครื่องนุ่งห่ม ๑ ยานพาหนะ ๑ ดอกไม้ ๑ ของหอม ๑ เครื่องลูบไล้ ๑ ที่นั่ง ที่นอน ๑ ที่อยู่ที่อาศัย ๑ ประทีป ๑ ดังนี้

เจตนาอันเป็นเหตุให้ทาน มีทานวัตถุ ๑๐ นี้เป็นที่ตั้ง ประกอบด้วยความไม่โลภ เพราะฉะนั้น จึงได้ความว่า ทานนั้น ได้แก่ของที่ควรให้ คือ บุคคลย่อมให้ของ ๆ ตนแก่ผู้อื่น

ก็ทานนั้น เป็นอามิสทาน ๆ นั้น ประกอบด้วยองค์ ๖ จึงมีผลมาก เพราะฉะนั้น สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าจึงตรัสไว้ว่า ทักขิณาประกอบด้วยองค์ ๖ เป็นอย่างไร แล้วทรงแก้ไขว่า ทายกมีองค์ ๓ ปฏิคาหกก็มีองค์ ๓ จึงรวมเป็นองค์ ๖ ฯ องค์ ๓ แห่งทายกนั้น คือ ทายกย่อมดีใจก่อนแต่จะให้ทาน ๑ เมื่อให้ทานอยู่ ก็ทำใจให้เลื่อมใส ๑ ครั้นให้ทานแล้วก็ดีใจ ๑ รวมเป็นองค์ ๓ ฯ องค์ ๓ แห่งปฏิคาหกนั้น คือ ปฏิคาหก ซึ่งได้แก่ผู้รับทาน เป็นผู้ปราศจากราคะ หรือปฏิบัติเพื่อจะกำจัดราคะ ๑ เป็นผู้ปราศจากโทสะ หรือปฏิบัติเพื่อจะกำจัดโทสะ ๑ เป็นผู้ปราศจากโมหะ หรือปฏิบัติเพื่อจะกำจัดโมหะ ๑ รวมเป็นองค์ ๓ ฉะนี้ ฯ ทักขิณา ประกอบด้วยองค์ ๖ นี้ ยากที่จะนับผลได้ว่า แม่น้ำคือ บุญ แม่น้ำคือกุศล อันได้แก่ผลแห่งบุญกุศลอันนี้มีอยู่เท่าไร บุญกุศลอันนี้จะนำสุขมาเท่าไร จะให้ผลอันดีงามเท่าไร จะมีสุขเป็นผลเท่าไร จะทำให้เกิดในสวรรค์กี่ชาติ จักทำให้ได้ประโยชน์สุขอันเป็นที่ต้องการ เป็นที่รักใคร่พอใจเท่าไร ลงท้ายก็จะถึงซึ่งความนับว่าเป็นกองบุญใหญ่ นับไม่ได้ ประมาณมิได้ เปรียบเหมือนกับน้ำในมหาสมุทรซึ่งนับไม่ได้ ประมาณไม่ได้ว่ามีกี่ทะนาน ฉันนั้น

ครั้นตรัสดังนี้แล้ว จึงได้ตรัสเป็นพระคาถาต่อไปว่า ปุพฺเพว ทานา สุมโน เป็นต้น ซึ่งมีคำแปลว่า ทายกเป็นผู้ดีใจต่อการให้ เมื่อให้ก็เลื่อมใส ให้แล้วก็ดีใจ อันนี้เป็นความสมบูรณ์แห่งทาน ฯ ปฏิคาหกเป็นผู้ปราศจากราคะ โทสะ โมหะ เป็นนาบุญอันสมบูรณ์ บุคคลชำระล้างซึ่งมือเท้าของปฏิคาหก แล้วให้ทานด้วยมือของตน การให้ทาน... ย่อมมีผลมากแก่ตนและผู้อื่น ฯ บุคคลผู้มีความคิดผู้มีศรัทธา ผู้มีใจพ้นจากความตระหนี่ ครั้นให้ทานอย่างนี้แล้ว ก็เข้าถึงซึ่งโลกอันไม่มีความทุกข์ อันมีแต่ความสุข คือ สวรรค์ ดังนี้

เพราะฉะนั้น บุคคลจึงควรทำเจตนาทั้ง ๓ นี้ ให้บริบูรณ์ เพราะเมื่อทำอย่างนี้ การให้ทานของตนย่อมมีผลมาก ก็การที่ทานจะมีผลมากนั้น ควรทราบตามที่มีอยู่ในเวลามสูตร และทักขิณาวิภังคสูตร

กล่าวคือ ในเวลามสูตร ซึ่งมีในคัมภีร์อังคุตตรนิกาย นวกนิบาตนั้น ได้กล่าวไว้ว่า ทานมีอยู่ ๑๔ อย่าง โดยต่างกันแห่งปฏิคาหก ฯ คือ เวลามพราหมณ์ได้ให้ทานอาหาร มีของควายของหวานเป็นต้น หาประมาณมิได้อยู่ตลอด ๗ ปี ๗ เดือน แก่โลกียมหาชน ในวันสุดท้ายได้ให้ถาดทองคำถาดเงิน ถาดทองสัมฤทธิ์ ๘ หมื่น ๔ พันใบ อันเต็มด้วยทองคำ เงิน และทองสัมฤทธิ์ กับให้ช้าง รถ หญิงสาว บัลลังก์ อย่างละ ๘ หมื่น ๔ พัน ซึ่งล้วนด้วยเครื่องประดับทั้งปวง ให้แม่โคนม ผ้านุ่ง ผ้าห่ม อย่างละ ๘ หมื่น ๔ พัน ฯ ทานของเวลามพราหมณ์นั้น ชื่อว่าเป็นมหาทาน แต่ว่าการให้ทานข้าวแก่พระโสดาบันเพียงองค์เดียว ยังมีผลมากกว่าทานของเวลามพราหมณ์นั้น ฯ การให้ทานข้าวแก่พระสกทาคามีองค์เดียว ก็ยังมีผลมากกว่าให้ทานข้าวแก่พระโสดาบัน ๑๐๐ องค์ ฯ ให้ทานข้าวแก่พระอนาคามีเพียงองค์เดียว ยังมีผลมากกว่าให้ทานข้าวแก่พระสกทาคามี ๑๐๐ องค์ ฯ ให้ทานข้าวแก่พระอรหันต์เพียงองค์เดียว ยังมีผลมากกว่า ให้ทานข้าวแก่พระสกทาคามี ๑๐๐ องค์ ฯ ให้ทานข้าวแก่พระบัจเจกพุทธเจ้าองค์เดียว มีผลมากกว่าให้ทานข้าวแก่พระอรหันต์ ๑๐๐ องค์ ฯ ให้ทานข้าวแก่พระสัมมาสัมพุทธเจ้าเพียงองค์เดียว ก็ยังมีผลมากกว่าให้ทานข้าวแก่พระบัจเจกพุทธเจ้า ๑๐๐ องค์ ฯ ให้ทานข้าวแก่สงฆ์ มีพระพุทธเจ้าเป็นหัวหน้า มีผลมากกว่าให้ทานแก่พระสัมมาสัมพุทธเจ้าตั้ง ๑๐๐ องค์ สร้างที่อยู่ที่อาศัยให้ทานแก่พระสงฆ์ซึ่งมาจากทิศทั้ง ๔ มีผลมากกว่าการให้ทานแก่สงฆ์ มีพระพุทธองค์เป็นประธาน ดังนี้

ตามที่ว่ามานี้ บ่งถึงทานเพียง ๙ อย่าง คือ โลกียมหาทาน ๑ โสดาปันนทาน ๑ สกทาคามิทาน ๑ อนาคามิทาน ๑ อรหันตทาน ๑ บัจเจกพุทธทาน ๑ สัมมาสัมพุทธทาน ๑ สังฆทาน ๑ วิหารทาน ๑ เท่านั้น เมื่อค้นดูในเวลามสูตร ก็พบอีก ๔ อย่าง คือ การนับถือพระไตรสรณคมน์ ๑ การมีเบญจศีล ๑ การเจริญเมตตา ๑ การเจริญอนิจจสัญญา ๑ เมื่อรวมกับ ๙ อย่างข้างต้น ก็เป็น ๑๓ อย่าง

ไม่ใช่ ๑๔ อย่าง โดยอธิบายว่า โลกิยมหาทานที่เวลามพราหมณ์ให้แก่โลกิยมหาชนนั้น ไม่มีผลมากเท่าโสดาปัตติผลทาน ๆ ไม่มีผลมากเท่าสกทาคามิทาน ๆ ไม่มีผลมากเท่าอนาคามิทาน ๆ ไม่มีผลมากเท่าอรหันต-ทาน ๆ ไม่มีผลมากเท่าปัจเจกพุทธทาน ๆ ไม่มีผลมากเท่าสัมมาสัมพุทธ-ทาน ๆ ไม่มีผลมากเท่าสังฆทาน ๆ ไม่มีผลมากเท่าวิหารทาน ๆ ไม่มีผลมากเท่านับถือพระไตรสรณคมน์ ๆ ไม่มีผลมากเท่ารักษาศีล ๕ ๆ ไม่มีผลมากเท่าเจริญเมตตา ๆ ไม่มีผลมากเท่าเจริญอนิจจสัญญา ดังนี้

จึงได้ใจความว่า ข้อที่ท่านกล่าวไว้ว่า ทานในเวลามสูตรมี ๑๔ อย่างนั้นเป็นอันผิดไป เพราะมีปรากฏเพียง ๑๓ อย่างเท่านั้น ดังนี้

ในทักขิณาวิภังคสูตร วรรคที่ ๔ แห่งคัมภีร์มัชฌิมนิกาย อุปริ-ปัณณาสก์ว่า อามิสทานมีอยู่ ๒๑ อย่าง คือ ติรัจฉานคตทาน การให้ทานแก่สัตว์ดิรัจฉาน ๑ ทุสสีลทาน การให้ทานแก่คนไม่มีศีล ๑ สีลวันตทาน การให้ทานแก่คนมีศีล ๑ พาหิรกทาน การให้ทานแก่ฤาษีผู้ได้สำเร็จฌาน ๑ ให้ทานแก่ผู้ปฏิบัติเพื่อโสดาปัตติผล ๑ ให้ทานแก่ผู้สำเร็จโสดาปัตติผลแล้ว ๑ ให้ทานแก่ผู้ปฏิบัติเพื่อให้เป็นพระสกทาคามี ๑ ให้ทานแก่ผู้เป็นพระสกทาคามีแล้ว ๑ ให้ทานแก่ผู้ปฏิบัติเพื่อพระอนาคามี ๑ ให้ทานแก่พระอนาคามี ๑ ให้ทานแก่ผู้ปฏิบัติเพื่อพระอรหันต์ ๑ ให้ทานแก่พระอรหันต์ ๑ ให้ทานแก่พระปัจเจก พุทธเจ้า ๑ ให้ทานแก่พระสัมมาสัมพุทธเจ้า ๑ กับสังฆทานอีก คือ สังฆทานที่ถวายแก่สงฆ์ ๒ ฝ่าย มีพระพุทธเจ้าเป็นประธาน ๑ สังฆทานที่ถวายแก่สงฆ์ ๒ ฝ่าย ไม่มีพระพุทธเจ้าเป็นประธาน ๑ สังฆทานที่ถวายแก่ภิกษุสงฆ์ฝ่ายเดียว ๑ สังฆทานที่ถวายแก่ภิกษุณีสงฆ์ฝ่ายเดียว ๑ สังฆทานที่ถวายแก่ผู้ที่ขอมาจากสงฆ์ ๒ ฝ่าย ๑ สังฆทานที่ถวายแก่ผู้ที่ขอมาจากภิกษุสงฆ์ฝ่ายเดียว ๑ สังฆทานที่ถวายแก่ผู้ที่ขอมาจากภิกษุณีสงฆ์ฝ่ายเดียว ๑ รวมเป็นสังฆทาน ๗ อย่างด้วยกัน สังฆทาน ๗ อย่าง กับปาฏิ-ปุคคลิกทาน ๑๔ อย่างเบื้องต้นเข้ากัน ก็เป็น ๒๑ อย่าง ๆ อามิสทาน ๒๑ อย่างนี้ มีผลมากกว่ากันเป็นลำดับไป คือ ติรัจฉานทาน มีผลน้อยกว่า

ทุสสิลทาน ฯ มีผลน้อยกว่าสิลวันตทาน ฯ มีผลน้อยกว่าพาหิรกทาน ฯ มีผลน้อยกว่าทานที่ถวายแก่ผู้ปฏิบัติเพื่อเป็นพระโสดาบัน ฯ มีผลน้อยกว่า ทานที่ถวายแก่พระโสดาบัน ฯ มีผลน้อยกว่าทานที่ถวายแก่ผู้ปฏิบัติเพื่อให้เป็นพระสกทาคามี ดังนี้เป็นต้น จนกระทั่งสังฆทานเป็นที่สุด

เพราะฉะนั้น ขอพุทธศาสนิกชนทั้งหลายจงจำไว้เถิดว่า อามิสทาน คือ การให้อามิส มีข้าว น้ำ เป็นต้นนั้น ย่อมมีผลน้อย ผลมาก ตามบุคคลที่รับ ตามบุคคลที่ทายกให้ คือ ถ้าให้แก่สัตว์ดิรัจฉาน ก็มีผลน้อยกว่าให้แก่คนไม่มีศีล ให้แก่คนไม่มีศีล ก็มีผลน้อยกว่าให้แก่คนที่มีศีล ให้แก่คนผู้มีศีล ก็มีผลน้อยกว่าให้แก่ดาบสฤาษีที่ได้สำเร็จฌาน ให้แก่ดาบสฤาษีผู้ได้สำเร็จฌาน ก็มีผลน้อยกว่าให้แก่ผู้ปฏิบัติเพื่อให้เป็นพระโสดาบัน ดังนี้เป็นต้น ฯ ของดเนื้อความอันว่าด้วยอามิสทาน ในเทสนากัณฑ์นี้ไว้เพียงเท่านี้.

เอวํ ก็มี ด้วยประการฉะนี้ ฯ

กัณฑ์ที่ ๒๐

คัมภีร์อังคุตตรนิกาย ทุกนิบาต

ว่าด้วยอานิสงส์ ๕ แห่งอามิสทาน

ตํ พหุชนสฺส ปิยตาทินฺ ทิฏฺฐิธมฺมิกสมฺปรายิกานํ ผลวิเสสานํ อธิคมเหตุโต มงฺคลนฺติ.

ณ บัดนี้ อาตมภาพจักได้แสดงคัมภีร์อังคุตตรนิกาย ทุกนิบาต กัณฑ์ที่ ๒๐ ว่าด้วยอานิสงส์ ๕ แห่งอามิสทาน สืบต่อไป เพื่อให้เป็นประโยชน์แก่พระพุทธศาสนา และพุทธศาสนิกชนทั้งหลาย ตลอดกาลนานหาประมาณมิได้

อรรถกถา

ดำเนินความตามอรรถกถา แห่งมังคลัตถทีปนี ชี้งว่าด้วย อานิสงส์ ๔ แห่งอามิสทานนั้นว่า อามิสทานนั้น ชื่อว่าเป็นมงคล เพราะเป็นเหตุให้ได้ผลวิเศษ ในปัจจุบัน และอนาคต มีความเป็นที่รัก ของชนหมู่มากเป็นต้น ฯ เพราะฉะนั้น เมื่อสมเด็จพระทศพลสัมมา-สัมพุทธเจ้า จะทรงแสดงธรรมแก่สีหเสนาบดี จึงได้ตรัสไว้ในคัมภีร์ อังคุตตรนิกาย บัญจกนิบาตว่า ดูก่อนสีหะ บุคคลผู้เป็นทายก ทานบดี ย่อมเป็นที่รักใคร่ พอใจของคนหมู่มาก การที่บุคคลผู้เป็นทายก ทานบดี เป็นที่รักใคร่ พอใจ ของชนหมู่มากนี้ เป็นผลแห่งทานในปัจจุบัน อย่างหนึ่ง ฯ ยังอีกอย่างหนึ่ง คือ สัปปุรุษทั้งหลายผู้สงบระงับ คบทายก ทานบดี การที่สัปปุรุษทั้งหลายผู้สงบระงับ คบทายก ทานบดีนี้ ก็เป็นผลแห่งทานในปัจจุบันอย่างหนึ่ง ฯ ยังอีกอย่างหนึ่ง คือ ชื่อเสียงอันดีของทายก ทานบดี ย่อมฟุ้งไป การที่ชื่อเสียงอันดีของทายก ทานบดี ฟุ้งไปนี้ ก็เป็นผลแห่งทานในปัจจุบัน อย่างหนึ่ง ฯ ยังอีกอย่างหนึ่ง คือ ทายก ทานบดี จะเข้าไปสู่บริษัทใดๆ จะเป็นขัตติย-บริษัท หรือพราหมณบริษัท คฤหบดีบริษัท สมณบริษัทก็ไม่เก้อเขิน การที่ทายก ทานบดี ไม่เก้อเขินในเวลาเข้าสู่ที่ประชุมนี้ ก็เป็นผลแห่งทาน ในปัจจุบันอย่างหนึ่ง ฯ ยังอีกอย่างหนึ่ง คือ ทายก ทานบดี ย่อม เข้าถึงโลกอันเป็นสุคติ อันเป็นสวรรค์ ในเวลาตายแล้ว การที่ทายก ทานบดี เข้าถึงโลกอันเป็นสุคติ อันเป็นสวรรค์ ในเวลาตายแล้วนี้ เป็นผลแห่งทานในอนาคต ครั้นตรัสดังนี้แล้ว จึงตรัสเป็นพระคาถาว่า ททำ ปิโย โหติ เป็นต้น ซึ่งมีเนื้อความในพระคาถานั้นว่า บุคคลผู้ให้ ย่อมเป็นที่รักแก่คนทั้งหลาย ๑ คนทั้งหลายย่อมคบผู้ให้นั้น ๑ เกียรติยศ บริวารยศของผู้ให้นั้น ย่อมเจริญขึ้น ๑ ผู้ให้นั้นย่อมเป็นผู้ไม่เก้อเขิน ในเวลาเข้าที่ประชุม ๑ เพราะฉะนั้น บัณฑิตทั้งหลายผู้แสวงหาความสุข พึงกำจัดมลทิน คือ ความตระหนี่ แล้วให้ทาน บัณฑิตเหล่านั้นได้ตั้งอยู่

ในสวรรค์ตลอดกาลนาน บัณฑิตเหล่านั้น ย่อมถึงความเป็นพรรคพวกแห่งเทพยเจ้าทั้งหลาย แล้วมีความรื่นเริงยินดี บุคคลทั้งหลาย ผู้ได้ทำโอกาสแล้ว ได้ทำกุศลแล้ว จุติจากเทวโลกนี้แล้ว ย่อมได้เที่ยวเล่นสบายในสวนนันทวัน บุคคลเหล่านั้น ย่อมเพียบพร้อมด้วยกามคุณ ๕ เพลิดเพลินยินดี อยู่ในนันทวันนั้น สาวกทั้งหลายของพระสุคตเจ้า ผู้ไม่มีตัณหาผู้คงที่ ครั้นกระทำตามถ้อยคำของพระสุคตเจ้าแล้ว ย่อมมีแต่รื่นเริงยินดีดังนี้ ฯ สีหสูตรนี้ มีอยู่ในสุมนวรรคที่ ๔ แห่งอังคุตตรนิกาย ปัญจกนิบาต

ก็ในอรรถกถา แห่งอังคุตตรนิกาย อัฏฐกนิบาตว่า สีหเสนาบดีนั้น เป็นเสนาบดีอยู่ในเมืองเวสาลี คือ ในเมืองเวสาลีนั้น มีพระราชาถึง ๗ พัน ๗ ร้อย ๗ พระองค์ พระราชาเหล่านั้น ได้ประชุมกันเลือกหาผู้สามารถจะปกครองแว่นแคว้น ให้ถูกใจประชาชน จึงได้เห็นสีหราชกุมารว่า เป็นผู้สามารถ จึงได้ตั้งให้เป็นเสนาบดี พระราชทานเศวตฉัตรสำหรับเสนาบดี อันห้มด้วยผ้ากัมพล มีสีดังแก้วแดง แก่สีหเสนาบดีนั้น

อรรรถกถาแห่งสีหสูตรนั้นว่า ทายกนั้น ได้แก่ผู้กล้าในการให้ อธิบายว่า ไม่ใช่ผู้มีแต่เพียงศรัทธา ความเชื่อถือว่า การให้ทานเป็นของดีเท่านั้น ยังอาจบริจาคทานได้ด้วย ฯ คำว่า ทานบดีนั้น ได้แก่ผู้เป็นนายแห่งทานที่ตนให้ คือ ตนให้ทานสิ่งใด ก็เป็นนายของสิ่งนั้น ไม่ใช่เป็นทาสหรือเป็นสหายของสิ่งนั้น ฯ คือ ผู้ใดบริโภคของอร่อยด้วยตน ให้ของไม่อร่อยแก่ผู้อื่น ผู้นั้นเรียกว่า เป็นทาสแห่งของที่ให้ทาน ฯ ผู้ใดบริโภคสิ่งใดด้วยตน ก็ให้สิ่งนั้น ผู้นั้นเรียกว่าเป็นสหาย แห่งสิ่งที่ตนให้ทาน ส่วนผู้ใดบริโภคเองตามมีตามได้ แต่ให้ของดี ของอร่อยแก่ผู้อื่น ผู้นั้นชื่อว่าเป็นนาย คือเป็นใหญ่แห่งของที่ตนให้ทานนั้น ดังนี้ เพราะฉะนั้น ขอท่านผู้ฟังทั้งหลาย จงเข้าใจเถิดว่า ตามอรรถกถานี้ ชี้ให้เห็นว่า ทายกกับทานบดีต่างกัน คือ ทายกนั้น ได้แก่ผู้กล้าในการให้ทาน ผู้อาจให้ทานได้ ทานบดีนั้นได้แก่ผู้เป็นใหญ่ ในของที่ตนให้ทาน ดังนี้

บาลี

ในฎีกาแห่งสีหสูตรนั้นว่า ที่เรียกว่าทานบดีนั้น เพราะครอบงำเสียซึ่งความโลภ ที่ว่าเป็นทาสแห่งของทีตนให้ทานนั้น คือ เป็นทาสแห่งตัณหา ที่ว่าเป็นสหายแห่งของทีตนให้ทานนั้น คือ ไม่สละความรักซึ่งของทีตนให้ทานนั้น ฯ อีกอย่างหนึ่งว่า ทายกนั้น ได้แก่ผู้ให้ทานอยู่เป็นปกติ แต่แยกออกเป็น ๓ จำพวก คือ เป็นทาสแห่งทาน ๑ เป็นสหายแห่งทาน ๑ เป็นนายแห่งทาน ๑ ฯ ที่เรียกว่า เป็นทาสแห่งทานนั้น เพราะอยู่ใต้อำนาจแห่งโลภตัณหา ที่เรียกว่า เป็นสหายแห่งทานนั้น เพราะให้ทานของอย่างเดียวกันกับของทีตนบริโภค ที่เรียกว่า เป็นนายแห่งทานนั้น เพราะให้ของดีกว่าของทีตนบริโภค ดังนี้

ได้ใจความในอรรถกถา แห่งมาฆสูตรว่า บางคนเป็นทั้งทายกและทานบดี ดังนี้

อรรถกถา

อรรถกถาแห่งวรรคที่ ๕ แห่งติกนิบาต ในอิติวุตตกะว่า อามิสทานนั้น ได้แก่การให้ปัจจัย ๔ เพราะปัจจัย ๔ เป็นของที่บุคคลถูกต้องด้วยกิเลสทั้งหลาย มีตัณหาเป็นต้น อีกอย่างหนึ่งว่า เจตนาบริจาคปัจจัย ๔ นั้น เรียกว่า อามิสทาน ดังนี้

ก็บุคคลผู้ให้ปัจจัย ๔ ย่อมได้รับประโยชน์สุข ดังเรื่องจักแสดงต่อไป กล่าวคือ ในอดีตกาลล่วงแล้วมา มีกุฎุมพีคนหนึ่ง ซึ่งเป็นชาวเมืองพาราณสีออกไปเที่ยว ไปได้เห็นผ้าอนุวาตไม่พอ แห่งพระปัจเจกพุทธเจ้าพระองค์หนึ่ง ซึ่งทำจีวรอยู่ ก็ได้ถวายผ้าขาวของตน แก่พระปัจเจกพุทธเจ้าพระองค์นั้น ด้วยบุญกุศลอันนั้น กุฎุมพีนั้น ได้ขึ้นไปเกิดในดาวดึงส์สวรรค์ เสวยทิพยสมบัติอยู่ตลอดกาลนาน เวลาจุติ

จากดาวดึงส์สวรรค์แล้ว ได้ลงมาเกิดในตระกูลอำมาตย์ ในที่ใกล้เมืองพาราณสี เวลาเติบโตแล้ว ได้ขอผ้านุ่งต่อมารดา เพื่อจะไปเที่ยวในวันนักขัตฤกษ์ มารดาได้นำผ้าใหม่ผืนหนึ่งออกมาให้ เมื่อกุมารนั้นบอกว่า เป็นผ้าเนื้อหยาบ ก็นำมาให้อีก แต่เมื่อกุมารนั้นไม่ยอมรับก็บอกว่า ผ้าที่เนื้อละเอียดกว่านี้ ไม่มีในบ้านเรือนของเรา กุมารนั้นจึงว่า ข้าแต่มารดา ถ้าอย่างนั้นข้าพเจ้าจักไปในที่จะต้องได้ผ้าเนื้อละเอียด มารดาจึงว่า ลูกเอ๋ย หัวใจของมารดา อยากให้เจ้าได้เป็นพระราชาในกรุงพาราณสีในวันนี้ กุมารนั้นก็ตอบว่า ดีแล้วมารดา จึงไหว้มารดาแล้วลงเรือนไป บุญกุศลหนหลัง ได้เตือนใจให้ไปสู่กรุงพาราณสี เข้าไปนอนคลุมศีรษะ อยู่ที่พระแท่นมงคลศิลา ในพระราชอุทยาน

วันนั้นเป็นวันที่ ๗ ของพระเจ้าพาราณสี ซึ่งสวรรคตแล้ว ประชาชนมีพวกอำมาตย์เป็นต้น ได้พร้อมกันถวายพระเพลิง แล้วปรึกษากันว่า พระราชามีแต่พระราชธิดาองค์เดียว ไม่มีพระราชโอรสเลย ราชสมบัติไม่มีพระราชา ย่อมตั้งอยู่ไม่ได้ จึงตกลงกันจะเสี่ยงบุษยรถ จึงให้นำม้าสินธพสีดอกบัวขาว ๔ ตัว เข้าเทียมรถ แล้วจัดเครื่องราชกกุธภัณฑ์ทั้ง ๕ คือ พระขรรค์ เศวตฉัตร พระมหามงกุฎ ฉลองพระบาท พัดวาลวีชนี ขึ้นวางบนรถ แล้วปล่อยรถไป รถได้ออกทางประตูตะวันออกแห่งพระนคร แล่นตรงไปสู่พระราชอุทยาน ไปกระทำปทักษิณกุมารนั้น แล้วก็หยุดอยู่ ปุโรหิตจึงเปลื้องผ้าคลุมเท้ากุมารนั้นออก เมื่อพิจารณาดูพื้นเท้า ก็กล่าวขึ้นว่า กุมารนี้สมควรให้เป็นพระราชา จึงให้ประโคมดนตรีขึ้นถึง ๓ ครั้ง เมื่อกุมารนั้นตื่นขึ้น ก็เลิกผ้าคลุมหน้าออก ถามว่า อะไรกัน ปุโรหิตตอบว่า ราชสมบัติได้มาถึงท่านแล้ว กุมารนั้นจึงถามว่า พระราชาของพวกท่านไปไหน เมื่อปุโรหิตตอบว่า ทิวงคตแล้ว จึงถามว่า ทิวงคตกี่วันแล้ว เมื่อได้ฟังคำตอบว่า ๗ วันเข้ากับวันนี้ แล้วจึงถามว่า พระราชาของพวกท่านไม่มีพระราชโอรสธิดาหรือ เมื่อได้ฟังคำตอบว่า มีแต่พระราชธิดา ไม่มีพระราชโอรส จึงว่า ถ้าอย่างนั้นเราจักเป็นพระราชา ขณะนั้นประชาชน

มีอำมาตย์เป็นต้น ก็ได้จัดประรำอภิเษกขึ้นในที่นั้น อภิเษกโสรจสรงองค์พระกุมารนั้น ในที่นั้นแล้ว ก็ห่อมนำผ้าราคาพันเข้าไปถวาย พระกุมารผู้ได้เป็นพระราชาแล้วนั้น จึงตรัสว่า ผ้านี้เนื้อหยาบ พวกท่านจงนำเต้าน้ำทองคำมา เราจักให้ได้ผ้าในบัดนี้ เมื่อเจ้าหน้าที่นำเต้าน้ำทองคำเข้ามาถวาย ก็ทรงลุกขึ้นจับเต้าน้ำทองคำ เทน้ำออกมาที่พระหัตถ์ แล้วสาดไปทางทิศตะวันออก ต้นกัลปพฤกษ์ ๘ ต้น ก็ผุดขึ้นมาทางทิศตะวันออก แล้วทรงสาดน้ำไปทางทิศทักษิณ ทิศปัจฉิม ทิศอุดร เป็นลำดับไป ก็ได้มีต้นกัลปพฤกษ์เกิดทิศละ ๘ ต้น รวมทั้ง ๔ ทิศก็เป็น ๓๒ ต้น

ท้าวเธอทรงนุ่งผ้าทิพย์ผืนหนึ่ง ห่มผ้าทิพย์ผืนหนึ่ง แล้วก็ให้ตีกลองบัวร้องว่า ในแว่นแคว้นของพระเจ้านันทราช อย่าให้หญิงทั้งหลายต้องบั่นด้าย บั่นไหม ครั้นแล้วจึงได้เสด็จขึ้นประทับช้างพระที่นั่งเข้าสู่พระนคร อภิเษกพระราชธิดาของพระเจ้าพาราณสี ให้เป็นอัครมเหสี แล้วเสวยราชสมบัติต่อไป นับแต่ได้เสวยราชสมบัติแล้ว พระเจ้านันทราชนั้น ได้ทำแว่นแคว้นของพระองค์ทั้งสิ้น ให้เป็นเหมือนทวีปอุดร คือได้พระราชทานผ้าทิพย์ แก่คนทั้งหลายที่มาถึง ต่อมาภายหลังก็ได้พร้อมกับพระอัครมเหสี สละราชสมบัติออกบรรพชา อยู่ในพระราชอุทยาน ได้สำเร็จฌาน แล้วขึ้นไปเกิดในพรหมโลก มาชาติสุดท้าย ก็ได้มาเกิดเป็นพระมหากัสสปเถรเจ้า ส่วนพระอัครมเหสีนั้น ได้มาเกิดเป็นนางภัททกาปิลานี ฯ เรื่องพระเจ้านันทราชนี้ มีมาในอรรถกถา แห่งสังสารโมจกเปตวัตถุ ดังที่แสดงมาแล้วนี้ ฯ เท่าที่แสดงมาแล้วนี้ เป็นเครื่องชี้ให้เห็นว่า อามิสทาน มีผลในปัจจุบัน ๔ ประการ มีผลในอนาคตประการหนึ่ง คือการเกิดในสวรรค์ แต่เมื่อจุติจากสวรรค์ แล้วลงมาเกิดเป็นมนุษย์ ก็ได้มนุษยสมบัติ ดังพระเจ้านันทราชนั้นอีก ส่วนเรื่องพระเจ้านันทราชนี้ เป็นตัวอย่างแห่งจีวรทานในด้านบุรุษ ส่วนตัวอย่างแห่งจีวรทาน ในด้านสตรีนั้น จะปรากฏในกัณฑ์ข้างหน้า ส่วนในกัณฑ์นี้ของดไว้เพียงเท่านี้.

เอวํ ก็มี ด้วยประการฉะนี้ ฯ

กัณฑ์ที่ ๒๑

คัมภีร์อังคุตตรนิกาย ทุกนิบาต

ว่าด้วยตัวอย่างแห่งจีวรทาน บิณฑบาตทาน

อตีเต พาราณสิยํ เอกา ทลิทฺทิตฺถี อุสฺสวทิวเส ปุญฺญสมฺปนฺนา อิตฺถิโย กุสุมฺภรตฺตวตฺถํ นิวาเสตฺวา กิฬนฺติโย ทิสฺวา ตาทิสํ วตฺถํ นิวาเสตฺวาติ.

ณ บัดนี้ อาตมภาพจักได้แสดงคัมภีร์อังคุตตรนิกาย ทุกนิบาต กัณฑ์ที่ ๒๑ ว่าด้วยตัวอย่างแห่งจีวรทาน บิณฑบาตทาน สืบต่อไป เพื่อให้เป็นประโยชน์แก่พระพุทธศาสนา และพุทธศาสนิกชนทั้งหลาย ตลอดกาลนาน

อรรถกถา

ดำเนินความตามอรรถกถา แห่งอุมมาทันตีชาดก ในปัญญาสนิบาต ที่พระสิริมังคลาจารย์ ยกมาไว้ในคัมภีร์มังคลัตถทีปนีนั้นว่า ในอดีตกาลล่วงแล้วมา มีหญิงขัดสนคนหนึ่งในเมืองพาราณสี ได้เห็นหญิงทั้งหลาย ซึ่งมีบุญนุ่งผ้าย้อมดอกคำเที่ยวเล่นในวันมหรสพ ก็อยากจะนุ่งผ้าอย่างนั้นไปเที่ยวเล่น จึงบอกแก่มารดาบิดา เมื่อมารดาบิดาบอกว่าลูกเอ๋ย เราเป็นคนขัดสนจะได้ผ้าเช่นนั้นมาจากไหน จึงว่าถ้าอย่างนั้นลูกจะไปทำการรับจ้าง อยู่ในตระกูลที่มั่งมีสักตระกูลหนึ่ง เขารู้จักความดีของลูกแล้วก็จักให้ผ้า ว่าดังนี้แล้ว ก็ไปหาตระกูลหนึ่ง บอกว่าข้าพเจ้าขอทำการรับจ้างด้วยคิดค่าจ้างเป็นผ้าย้อมดอกคำ คนในตระกูลนั้นจึงว่า เมื่อเจ้าทำงานอยู่ถึง ๓ ปี เราก็จะให้ผ้าย้อมดอกคำแก่เจ้า หญิงนั้นก็รับว่าได้ แล้วก็อยู่ทำงานในตระกูลนั้น เขาทำงานอยู่ยังไม่เต็ม ๓ ปี คนในตระกูลนั้น ก็รู้

อย่างอื่นอีกผืนหนึ่ง กับผ้าย้อมดอกคำเนื้อแน่นแก่หญิงนั้น หญิงนั้นก็ไปอาบน้ำที่แม่น้ำ ได้วางผ้าย้อมดอกคำนั้น ไว้ที่ริมแม่น้ำ

ในขณะนั้น สาวกของพระกัสสปพุทธเจ้าองค์หนึ่ง ถูกโจรชิงจีวรไป ได้นุ่งห่มใบไม้มาถึงที่นั้น หญิงนั้นก็คิดว่า พระองค์นี้คงจะถูกชิงสบงจีวร การที่เราได้ผ้านุ่งล้ำบากเช่นนี้ ก็เพราะเราไม่ได้ให้ทานไว้เมื่อก่อน คิดดังนี้ แล้ว จึงได้ฉีกผ้าผืนนั้น ออกถวายแก่พระภิกษุองค์นั้น ครั้งหนึ่งพระภิกษุองค์นั้น ก็ไปยืนในที่กำบังเปลื้องใบไม้ออกเสียแล้ว นุ่งชายหนึ่งห่มชายอีกข้างหนึ่ง แห่งผ้าผืนนั้นแล้วออกมาในเวลานั้น สีกายทั้งสิ้นของพระเถรเจ้าองค์นั้น ก็งดงามเหมือนกับแสงดวงอาทิตย์อ่อน ๆ ด้วยผ้าผืนนั้น หญิงนั้นได้เห็นแล้วก็คิดว่า ทีแรกพระของเราไม่สวยงาม มาบัดนี้มีสีกายเหมือนกับสีดวงอาทิตย์อ่อน ๆ เราจะถวายผ้าที่ยังเหลืออีก จึงได้ถวายผ้าส่วนที่ ๒ แล้วตั้งความปรารถนาว่า เมื่อข้าพเจ้ายังเวียนตายเวียนเกิดอยู่ ขอให้ข้าพเจ้ามีรูปร่างสวยงามยิ่ง ไม่ว่าบุรุษคนใดได้เห็นข้าพเจ้าแล้ว อย่าอาจอยู่นิ่งเป็นปกติได้ อย่าให้หญิงอื่นสวยงามกว่าข้าพ จ้า ฝ่ายพระเถรเจ้ากล่าวคำอนุโมทนาแล้ว ก็รีบไป เมื่อหญิงนั้นตายแล้ว ก็ได้ขึ้นไปเกิดในสวรรค์ เสวยทิพยสมบัติอยู่ตลอดกาลนาน จุติจากสวรรค์แล้ว ได้ลงมาเกิดเป็นธิดาแห่งเศรษฐีผู้มีสมบัติ ๘๐ โกฏิ ซึ่งมีชื่อว่าติริฏิวัจฉเศรษฐี ในเมืองอริฏฐบุรี ในแว่นแคว้นสีพี ธิดาเศรษฐีนั้น มีรูปร่างสวยงามยิ่ง บุรุษใดได้เห็น บุรุษนั้นก็คลั่งเพ้อไม่อาจตั้งสติไว้ได้ เพราะฉะนั้น คนทั้งหลายจึงตั้งชื่อธิดาเศรษฐีนั้นว่า นางอุมมาทันตี แปลว่า หญิงผู้ทำให้บุรุษเป็นบ้า ถ้าจะแปลให้ได้ความเพราะ ๆ ก็ต้องแปลว่านางพิศวง นางอุมมาทันตีนั้น พอเวลาอายุได้ ๑๖ ปี ก็มีผิวพรรณยิ่งกว่ามนุษย์ดุจดังเทพอัปสร พวกปุถุชนที่ได้เห็น ไม่อาจดำรงตนเป็นปกติอยู่ได้ ต่างก็พากันเมากิเลส เหมือนกับเมาเหล้า ไม่อาจตั้งสติอยู่ได้ ติริฏิวัจฉเศรษฐี จึงไปเฝ้าพระเจ้าสีพีกราบทูลว่า ข้าแต่เทพเจ้า นางแก้วได้เกิดในเรือนของข้าพระองค์ แล้วสมควรแก่พระราชาพระองค์เดียว ขอพระองค์ได้โปรดส่ง

พวกทำนายลักษณะ ไปพิจารณาดูเดิดพระเจ้าข้า พระราชาก็ได้ส่งพวกพราหมณ์ไป พวกพราหมณ์ไปถึงแล้ว ก็ได้รับการต้อนรับจากเศรษฐีเป็นอันดี เศรษฐีได้จัดให้มีการเลี้ยงอาหารขึ้น

ในขณะนั้น นางอุมมาทันตี ได้ไปในที่ใกล้พราหมณ์เหล่านั้น พราหมณ์เหล่านั้นได้เห็นแล้ว ก็ไม่อาจตั้งสติไว้ได้ ได้มัวเมาไปด้วยกิเลส ตนยังกินอาหารค้างอยู่ก็ไม่รู้สึกตัว พราหมณ์บางจำพวกถือเอาคำข้าวแล้วก็วางไว้บนศีรษะ ด้วยเข้าใจว่าตนกิน บางจำพวกก็ขว้างคำข้าวไปที่ฝา บางจำพวกก็ยัดคำข้าวเข้าในรักแร้ เป็นอันว่าพราหมณ์ทั้งปวงได้เป็นบ้าไปสิ้น นางอุมมาทันตี ได้เห็นดังนั้น จึงให้ไล่พวกพราหมณ์นั้นไปเสีย ด้วยคำว่า พวกนี้จักมาดูลักษณะของเราจงไสคอออกไป พราหมณ์เหล่านั้นก็มีความละอายเก้อเขิน จึงโกรธแก่นางอุมมาทันตี ไปกราบทูลพระราชาว่า เป็นหญิงกาลกัณณี ไม่สมควรแก่พระองค์ ฝ่ายพระราชาได้ทรงสดับว่า เป็นหญิงกาลกัณณี ก็ไม่โปรดให้นำมา ฝ่ายนางอุมมาทันตีได้ทราบเรื่องนี้แล้วก็ผูกใจเจ็บต่อพระราชาว่า ถ้าเราได้เห็นพระราชา จักแก้แค้นให้ได้ ลำดับนั้น เศรษฐีจึงได้ยกนางอุมมาทันตีนั้น ให้แก่เสนาบดีผู้มีชื่อว่าอภิปารกเสนาบดี ซึ่งเป็นสหายของพระราชา นางอุมมาทันตีนั้น ก็ได้เป็นที่รักใคร่พอใจของเสนาบดี อยู่มาวันหนึ่ง เมื่อเสนาบดีจะไปทำอารักขาของตน จึงบอกว่าน้องเอ๋ย วันนี้เป็นวันมหรสพเดือน ๑๒ เพ็ญ พระราชาผู้จะเสด็จเลียบพระนคร จักเสด็จมาที่ประตูบ้านนี้ก่อน เธออย่าแสดงตนแก่พระราชา เพราะพระราชาได้เห็นเธอแล้วจักไม่อาจคุมสติอยู่ได้ ว่าดังนี้แล้วก็ไป เมื่อพระอาทิตย์ลับแสงไปแล้ว พระจันทร์เพ็ญก็ขึ้นมา พระราชาก็เสด็จเลียบพระนคร ด้วยพลนิกรเป็นอันมาก ได้เสด็จไปที่ประตูบ้านเสนาบดีได้เห็นนางอุมมาทันตี ยืนอยู่ในที่ใกล้หน้าต่าง ก็ทรงเมากิเลสไม่อาจคุมสติไว้ได้ ไม่มีพระประสงค์ที่จะเสด็จเลียบพระนคร จึงเสด็จกลับจากที่นั้นคืนสู่พระราชวัง เสด็จขึ้นสู่ปราสาทแล้ว ก็บรรทมเพ้อด้วยคำต่าง ๆ ถึงนางอุมมาทันตี เสนาบดีรู้เรื่องนั้นแล้วก็คิดว่า พระราชาองค์นี้ มี

พระทัยปฏิพัทธ์ต่อนางอุมมาทันตีแล้ว เมื่อไม่ได้นางอุมมาทันตี ก็จักต้องสวรรคต เราควรจักถวายชีวิตแก่ท้าวเธอ คิดดังนี้แล้วจึงได้สั่งคนใช้คนหนึ่งว่า ในที่โน้นมีต้นไม้ใหญ่ที่เป็นโพรงอยู่ต้นหนึ่ง เจ้าจงไปนั่งในโพรงต้นไม้นั้น เราจักไปในที่นั้น ทำพลีกรรมแล้วจักกล่าวอย่างนี้ ๆ เจ้าจงตอบอย่างนี้ ๆ คนใช้คนนั้นก็รับว่าดีละ แล้วก็ไปนั่งอยู่ในโพรงต้นไม้นั้น

รุ่งเช้าขึ้น เสนาบดีก็ได้ไปในที่นั้น ทำพลีกรรมแล้วก็ถามว่า ข้าแต่เทวดาเมื่อกำลังมีมหรสพอยู่เช่นนี้ พระราชาของเราไม่เสด็จเที่ยวมหรสพได้เสด็จเข้าห้องบรรทมทรงบรรทมเพ้ออยู่ เป็นเพราะอะไรคนใช้คนนั้นจึงเปล่งเสียงตอบออกมาว่า ท่านเสนาบดี พระราชาของท่านมีจิตปฏิพัทธ์อยู่กับนางอุมมาทันตี ซึ่งเป็นภรรยาของท่าน ถ้าจักได้นางอุมมาทันตีก็จักไม่ตาย ถ้าไม่ได้ก็จักตาย เพราะฉะนั้น ท่านจงถวายนางอุมมาทันตีแก่พระราชาพระองค์นั้น เสนาบดีตอบว่าได้จึงไปเฝ้าพระราชาทูลเล่าเรื่องนั้นให้ทรงทราบแล้วกราบทูลว่า ข้าพระองค์ขอถวายนางอุมมาทันตีแด่พระองค์ พระราชาจึงตรัสถามว่าอภิปารกะเทวดารู้ว่า เรามีใจปฏิพัทธ์ต่อนางอุมมาทันตีถึงกับเพ้อหรือเสนาบดีกราบทูลว่ารู้พระเจ้าข้า พระราชาก็ทรงละอายพระทัยว่าโลกทั้งปวงรู้จักความลามกของเราแล้ว จึงทรงกลับพระทัยมาตั้งอยู่ในธรรม ทรงกำจัดความปฏิพัทธ์ในนางอุมมาทันตีเสีย ไม่ยอมรับนางอุมมาทันตีที่เสนาบดีถวาย ดังนี้ ๆ ท่านผู้พึงทั้งหลายจงจำไว้เถิดว่า การทำบุญแล้วปรารถนา ย่อมได้สิ่งที่ตนปรารถนา เช่นนางอมมาทันตีถวายผ้าแล้วปรารถนาไว้ ให้เป็นคนสวยงาม ก็ได้เป็นคนสวยงามสมกับความปรารถนา นางอุมมาทันตีนี้ เป็นตัวอย่างอันดีแห่งจิวรทาน การถวายเครื่องนุ่ง เครื่องห่มแก่พระภิกษุสงฆ์ แต่ว่าถ้าไม่ปรารถนาให้เป็นผู้สวยงาม เมื่อได้ถวายเครื่องนุ่งห่มแล้วก็จะบริบูรณ์ด้วยเครื่องนุ่งห่ม ดังพระเจ้านันทราช ซึ่งได้แสดงมาแล้วในกัณฑ์ก่อนนั้น เป็นอุทาหรณ์

ต่อนี้ไป ว่าด้วยตัวอย่างแห่งบิณฑบาตทาน คือ การถวายอาหารบิณฑบาต ตามอรรถกถา แห่งอังคุตตรนิกาย เอกนิบาต ว่ามีนิคมชื่อว่าเตลมารีอยู่ตำบลหนึ่ง ในระหว่างทางไปเมืองอุชเชนี ในนิคมนั้นมีธิดาเศรษฐีอยู่ ๒ คน คนหนึ่งเป็นคนขัดสนได้อาศัยอยู่กับพี่เลี้ยง ในเมื่อสิ้นมารดาบิดาแล้ว แต่เป็นคนมีอิสภาพสมบูรณ์ มีผมยาวกว่าหญิงอื่น ๆ ธิดาเศรษฐีอีกคนหนึ่ง เป็นคนมั่งมีแต่มีผมน้อย ในคราวนั้นพระมหากัจจายนเถรเจ้า ประสงค์จะแจ้งความเกิดขึ้นแห่งพระพุทธเจ้าแก่พระราชาจัณฑปโชต จึงพร้อมกับภิกษุ ๗ องค์ ออกเดินทางไปที่เมืองอุชเชนี ได้ไปถึงนิคมนั้นแล้ว ก็เข้าไปเที่ยวบิณฑบาต แต่ไม่ได้สิ่งใด

ธิดาเศรษฐีซึ่งมีผมยาวได้ทราบเรื่องนั้น แล้วจึงให้นิมนต์พระเถรเจ้าทั้ง ๘ องค์ ขึ้นไปนั่งที่เรือนของตน ฝ่ายธิดาเศรษฐีได้เข้าไปในห้องให้พี่เลี้ยงตัดผมออกแล้วบอกว่า จงนำผมเหล่านี้ไปขายให้แก่ธิดาเศรษฐีที่มีผมน้อยชื่อโน้น เขาให้สิ่งใดมาพึงนำสิ่งนั้นมา เราจักถวายบิณฑบาตแก่พระผู้เป็นเจ้าทั้งหลาย เมื่อนั้นพี่เลี้ยงก็กระทำเหมือนอย่างนั้น ได้เงินมาให้แก่ธิดาเศรษฐี ๘ กหาปณะ ธิดาเศรษฐีให้ซื้อบิณฑบาตด้วยเงิน ๘ กหาปณะนั้นมาแล้ว ก็ใส่บาตรพระเถรเจ้าทั้งหลาย ส่วนตนก็หลบอยู่ในห้อง พระมหากัจจายนเถรเจ้า องค์อรหันต์ทราบเรื่องนั้นแล้ว จึงให้เรียกออกมา ธิดาเศรษฐีก็ออกมาให้วพระเถรเจ้าทั้งหลายด้วยความเคารพ แล้วก็เกิดศรัทธาแรงกล้า อันธรรมดาทานที่บุคคลถวายในเนื้อนาบุญที่ดี ย่อมให้ผลทันตาเห็น เพราะฉะนั้น พอธิดาเศรษฐีนั้นให้วพระเถรเจ้า ผมทั้งหลายก็ได้กลับเป็นปกติขึ้นเหมือนอย่างเดิม พระเถรเจ้ารับบิณฑบาต แล้วก็เหาะขึ้นสู่เวหาต่อหน้าธิดาเศรษฐีนั้น ได้ไปลงที่กาญจนอุทยาน แล้วฉันจังหันในที่นั้น

นายอุทยานได้เห็นพระเถรเจ้าทั้งหลาย แล้วก็ไปกราบทูลพระราชา ๆ ก็ได้เสด็จไปที่พระราชอุทยาน ได้พบพระเถรเจ้าทั้งหลายนั้น ก็ถามว่า

วันนี้ท่านทั้งหลายได้อาหารที่ไหน พอได้ทรงทราบเรื่องนั้นแล้ว ก็เสด็จกลับพระราชวังโปรดให้ไปรับธิดาเศรษฐีนั้น มาตั้งให้เป็นอัครมเหสีในวันนั้น ต่อมาภายหลังพระอัครมเหสีนั้น ได้พระราชโอรสแล้ว ก็ประทานพระนามว่าโคปาลกุมารตามชื่อแห่งเศรษฐีผู้เป็นตาของกุมารนั้น พระนางจึงได้พระนามว่า พระนางโคปาลมาตาเทวี แล้วก็เลื่อมใสยิ่งต่อพระเถรเจ้า ได้โปรดให้สร้างวัดถวายพระเถรเจ้าลงที่พระราชอุทยานนั้น ดังนี้ ฯ เรื่องนี้ได้ชื่อให้เห็นอานิสงส์ แห่งการใส่บาตรว่า อาจให้ผลในปัจจุบันได้ ส่วนผลในอนาคตนั้น ย่อมให้ผลอย่างแน่แท้โดยไม่ต้องสงสัย มิใช่แต่เรื่องนางโคปาลมาตาเทวีเท่านี้ เรื่องอื่นยังมีอีก สาวตฺถิยํ เอกา มาลาการเสฏฐิกสฺส ธีตา กล่าวคือ ที่กรุงสาวัตถีมีธิดาของหัวหน้าช่างดอกไม้อยู่คนหนึ่ง เป็นผู้มีรูปร่างสวยงามมาก มีบุญมาก อายุได้ ๑๖ ปี อยู่มาวันหนึ่ง กุมารินั้น ได้เอาขนมถั่ว ๓ ก้อนใส่ลงในกระเช้าดอกไม้ ออกไปที่สวนดอกไม้ ได้พบพระพุทธเจ้ากับพระภิกษุสงฆ์ กำลังจะเสด็จเข้าไปบิณฑบาตที่กรุงสาวัตถีก็มีความยินดี จึงใส่ขนมถั่ว ๓ ก้อนนั้นลงในบาตรของพระพุทธเจ้า แล้วก็ยินดีอกดีใจอยู่

พระพุทธเจ้าทรงเห็นดังนั้นก็ทรงยิ้ม พระอานนทเถรเจ้า จึงทูลถามถึงเหตุการณ์ที่ทรงยิ้มว่า เป็นเพราะเหตุไร ตรัสตอบว่า เป็นเพราะกุมาริกานี้ จักได้เป็นพระอัครมเหสีของพระราชาโกศล ในวันนี้ด้วยผลแห่งการถวายขนมถั่วอันนี้ ตรัสดังนี้แล้วก็เสด็จไป ฝ่ายกุมาริกานั้นก็ไปที่สวนดอกไม้นั้น ได้ร้องเพลงไปเก็บดอกไม้ไปในวันนั้น พระราชาโกศลชิงสั่งกับพระเจ้าอชาตศัตรู เมื่อพ่ายแพ้ก็ขึ้นทรงม้าเสด็จหนีมา ได้ทรงสดับเสียงขับร้องของกุมาริกานั้น ก็มีพระทัยปฏิพัทธ์ จึงเสด็จไปที่สวนดอกไม้ ทรงทราบว่ากุมาริกานั้นยังไม่มีสามี จึงให้ขึ้นบนหลังม้าพระที่นั่งห้อมล้อมด้วยพลนิกาย เสด็จเข้าสู่กรุงสาวัตถี แล้วโปรดส่งกุมาริกานั้นไปที่บ้านบิดามารดา พอถึงเวลาเย็นก็โปรดให้ไปรับมาด้วยยศบริวารอันใหญ่มาอภิเษกบนกองแก้ว ให้เป็นพระอัครมเหสี มีพระนามว่า พระนางมัลลิกาเทวี พระนางมัลลิกาเทวีนั้น ได้เป็นที่

โปรดปรานของพระราชา ทั้งเป็นที่คุ้นเคยกับพระภิกษุสงฆ์ทั้งหลายตลอดถึงพระพุทธเจ้า ดังนี้ ฯ เรื่องนี้ชี้ให้เห็นซึ่งอานิสงส์แห่งการใส่บาตรว่าอาจให้ผลในปัจจุบันได้ ส่วนผลในอนาคตนั้นไม่ต้องสงสัย เพราะฉะนั้น ขอพุทธศาสนิกชนทั้งหลาย จงอตสาหะพยายามทำบุญใส่บาตร ตามสติกำลังของตน เพื่อให้ได้ผลดีในชาตินี้ หรือชาติหน้า ส่วนผลในชาติหน้านั้น คือ ความบริบูรณ์ด้วยข้าวปลาอาหาร ทรัพย์ศฤงคาร บริวาร ดังพระอนุรุทธเถรเจ้าเป็นอุทาหรณ์ สันเนื่อความในเทสนากัณฑ์นี้เพียงเท่านี้.

เอวํ ก็มี ด้วยประการฉะนี้ ฯ

กัณฑ์ที่ ๒๒

คัมภีร์อังคุตตรนิกาย ทุกนิบาต

ว่าด้วยตัวอย่างเสนาสนทาน

อถโข พาราณสิยํ เอโก นนฺทิโย นาม อุปาสโก อโหสิ สทฺโธ ปสนฺโนติ.

ณ บัดนี้ อาตมภาพจักได้แสดงคัมภีร์อังคุตตรนิกาย ทุกนิบาต กัณฑ์ที่ ๒๒ ว่าด้วยตัวอย่างเสนาสนทาน สืบต่อไป เพื่อให้เป็นประโยชน์แก่พระพุทธศาสนา และพุทธศาสนิกชนทั้งหลาย ตลอดกาลนาน หาประมาณมิได้

อรรถกถา

คำเนินความตามอรรถกถาแห่งเรวตีวิมาน ในวิมานวัตถุ และในอรรถกถาแห่งปิยวรรคธรรมบท ซึ่งว่าด้วยอานิสงส์สร้างเสนาสนะนั้นว่า มีอุบาสกคนหนึ่ง ชื่อว่านันทิยะ ในเมืองพาราณสี เป็นผู้มีศรัทธาเลื่อมใส อุบาสกนั้น ได้ฟังอานิสงส์แห่งอาวาสทาน ของสมเด็จพระบรมศาสดาจารย์แล้ว ก็ให้สร้างศาลา ๔ มุข อันประดับด้วยห้อง ๘ ห้อง

ในมหาวิหาร ที่บำอิสิปตนมิคทายวัน แล้วให้ตั้งไว้ชิ่งเดียงและตั่งเบียนต้น เมื่อจะมอบอาวาสนั้น ก็ได้ถวายโภชนทานแก่พระสงฆ์ มีพระพุทธองค์เป็นประธาน แล้วหลั่งน้ำถวายลงที่พระหัตถ์ ขององค์พระศาสดาพร้อมกับน้ำตกลงที่วงพระหัตถ์ ขององค์พระศาสดานั้น ก็มีทิพยปราสาทสมบูรณ์ด้วยหมู่นารี สำเร็จด้วยแก้ว ๗ ประการ สูง ๑๐๐ โยชน์ ยาวและกว้าง ๑๐ โยชน์ เกิดขึ้นในดาวดึงส์สวรรค์ อยู่มาวันหนึ่ง เมื่อพระมหาโมคคัลลานเถรเจ้า ขึ้นไปที่สวรรค์ ได้ไปเห็นปราสาทนั้นจึงกลับลงมากราบทูลแด่พระศาสดา ฝ่ายนันทิยอุบาสก ได้ฟังความเกิดขึ้นแห่งปราสาทเพื่อตน ก็ทำบุญกุศลมีทานเป็นต้นยิ่งขึ้นไป ในเวลาสิ้นอายุ ก็ได้ขึ้นไปเกิดในทิพยปราสาทนั้น ดังนี้

มิใช่แต่เรื่องนันทิยอุบาสกเท่านั้น ยังมีเรื่องอื่นอีก คือ เรื่องคฤหบดีคนหนึ่ง ผู้ชื่อว่าอปราชิตะ ชิ่งสร้างพระคันธกุฎี ถวายแด่พระวิปัสสีพุทธเจ้า ชิ่งกล่าวไว้ในอรรถกถาพระธรรมบท ในพราหมณวรรค และเรื่องคฤหบดีอีกคนหนึ่ง ชิ่งสร้างบรรณศาลา ถวายแด่พระภิกษุผู้อยู่ป่า ชิ่งกล่าวไว้ในอรรถกถาแห่งมหาสุทัสสนสูตร เรื่องทั้ง ๒ นั้นก็ควรยกมาแสดงในการถวายเสนาสนะแก่พระภิกษุสงฆ์ จึงจะเป็นการดี เพราะฉะนั้นจึงจะยกเรื่องทั้ง ๒ นั้น มาแสดงเป็นลำดับไป

โส สาธุ สมฺปฏิจฺฉิตฺวา นานา ทารูนิ อาหราเปตฺวา กล่าวคือ อปราชิตกุฎุมพีนั้น ได้รับถ้อยคำของพระเถรเจ้าผู้เป็นพี่ชาย ชิ่งบอกให้สร้างพระคันธกุฎี ถวายแก่พระวิปัสสีพุทธเจ้า ก็รับว่า ดีแล้ว แล้วจึงให้คนทั้งหลายนำไม้ต่าง ๆ มาถากให้เป็นเสา เป็นต้น แล้วให้ประดับด้วยแก้ว ๗ ประการ คือ เสาหนึ่งประดับด้วยทองคำ เสาหนึ่งประดับด้วยเงิน เสาหนึ่งประดับด้วยแก้วมณี แล้วให้สร้างพระคันธกุฎีด้วยเสาเหล่านั้น ให้มุงหลังคาด้วยอิฐ อันประดับด้วยแก้ว ๗ ประการเหมือนกัน ในเวลาสร้างพระคันธกุฎีอยู่นั้น มีหลานชายคนหนึ่ง ชิ่งมีชื่อว่าอปราชิตะเหมือนกัน ของกุฎุมพีผู้นั้น ได้เข้าไปหาแล้วกล่าว

ว่า ข้าพเจ้าก็จะสร้าง ขอลุงจงให้ส่วนแก่ข้าพเจ้า อปราชิตกุฏุมพีผู้เป็นลุงนั้นตอบว่า ไม่ให้ เราจะสร้างไม่ให้ทั่วไปแก่ผู้อื่น อปราชิตกุฏุมพีผู้เป็นหลาน เมื่ออ้อนวอนอยู่มากแล้ว ไม่ได้ส่วน ก็คิดว่า เราควรจะสร้างกุญชรศาลาไว้ข้างหน้าพระคันธกุฎี จึงให้สร้างกุญชรศาลา สำเร็จด้วยแก้ว ๗ ประการ เวลามาถึงพุทธกาลนี้ อปราชิตกุฏุมพีผู้เป็นหลานนั้น ก็ได้มาเกิดเป็นเมณฑกเศรษฐี ส่วนกุฏุมพีผู้เป็นลุงนั้น ได้มาเกิดเป็นโชติกเศรษฐี มีปราสาท ๗ ชั้น สำเร็จด้วยแก้ว ๗ ประการ ผุดขึ้นมาจากพื้นพสุธาธาร ทั้งมีต้นไม้กัลปพฤกษ์เกิดรอบปราสาท และมีขุมทรัพย์ ๔ ขุม เกิดในมุมทั้ง ๔ แห่งปราสาท ในขุมทรัพย์ทั้ง ๔ ขุมนั้น ขุมหนึ่งกว้างลึก ๑ โยชน์ ขุมหนึ่งกว้างลึก ๓ คาวุต คือ ๓๐๐ เส้น ขุมหนึ่งกว้างลึกกึ่งโยชน์ ขุมหนึ่งกว้างลึก ๑ คาวุต คือ ๑๐๐ เส้น มีกำแพงแล้วด้วยแก้วต่าง ๆ อยู่รอบบริเวณบ้านถึง ๗ ชั้น ในชั้นประตูทั้ง ๗ แห่งกำแพงทั้ง ๗ ชั้นนั้น ได้มียักษ์อยู่รักษาประตูละ ๑ นาย ชั้นประตูแรกมียักษ์ชื่อว่ายมโมรี อยู่รักษาพร้อมกับยักษ์บริวาร ๑ พัน ในชั้นประตูชั้นที่ ๒ มียักษ์ชื่อว่าอุประ อยู่รักษากับยักษ์บริวาร ๒ พัน ในชั้นประตูชั้นที่ ๓ มียักษ์ชื่อว่าวชิระ อยู่รักษากับยักษ์บริวาร ๓ พัน ในชั้นประตูชั้นที่ ๔ มียักษ์ชื่อว่าวชิรพาหุ อยู่รักษากับยักษ์บริวาร ๔ พัน ในชั้นประตูชั้นที่ ๕ มียักษ์ชื่อว่าสกฏะ อยู่รักษากับยักษ์บริวาร ๕ พัน ในชั้นประตูชั้นที่ ๖ มียักษ์ชื่อว่าสกฏัตถะ อยู่รักษากับยักษ์บริวาร ๖ พัน ในชั้นประตูชั้นที่ ๗ มียักษ์ชื่อว่าทิสามุขะ อยู่รักษากับยักษ์บริวาร ๗ พัน ส่วนชายานั้น พวกเทพยดาไปนำมาจากทวีปอุดร ในคราวนั้น สมบัติของโชติกเศรษฐี ก็ปรากฏไปทั่วชมพูทวีป ได้มีมหาชนแตกตื่นกันไปดูทั่วทิศานุทิศ โชติกเศรษฐีได้แจกอาหาร เสื้อผ้า เครื่องนุ่งห่ม เงินทอง แก่คนทั้งหลายไปตามความประสงค์ ต่อมาภายหลังโชติกเศรษฐีนั้น ก็ได้ออกบรรพชา สำเร็จพระอรหัต ยกตนเข้าสู่พระนิพพาน ส่วนเมณฑกเศรษฐี ก็ได้ออกบรรพชา สำเร็จพระ

อรหันต์เหมือนกัน เป็นอันว่า สำเร็จย่อของกุฎุมพีทั้ง ๒ ผู้ได้สร้างเสนาสนะถวายแก่ภิกษุในพระพุทธศาสนาเพียงเท่านี้

ส่วนเรื่องคฤหบดี ผู้สร้างบรรณศาลาถวายแก่พระภิกษุ ผู้อยู่ในป่านั้น มีมาในอรรถกถาแห่งสุทัสสนสูตรว่า ในครั้งศาสนาพระกัสสปสัมมาสัมพุทธเจ้าโน้น มีพระเถระเจ้าองค์หนึ่ง ไปจำพรรษาอยู่ในป่าคราวนั้น พระโพธิสัตว์เจ้าของเราทั้งหลาย ได้ไปพบพระเถระเจ้าองค์นั้น จึงเข้าไปไหว้แล้วถามว่า พระผู้เป็นเจ้าอยู่ในที่นี้หรือ พระเถระเจ้าองค์นั้นตอบว่า จ๊ะ ฉันอยู่ในที่นี้ พระโพธิสัตว์เจ้าก็คิดว่า เราควรจะสร้างบรรณศาลาถวายแก่พระผู้เป็นเจ้าในที่นี้ จึงได้พักงานของตนไว้ ไปเที่ยวหาทัพพสัมภาระ มาสร้างบรรณศาลา โบกฝาด้วยดินเหนียว ทำประตูหน้าต่างไว้ส่วนพื้นปูด้วยไม้ ครั้นทำเสร็จแล้ว ก็ไปนั่งดูอยู่ในที่ส่วนหนึ่ง ด้วยคิดว่า พระเถระเจ้าองค์นี้ จะอยู่ในบรรณศาลาของเราหรือไม่

เวลาพระเถระเจ้ากลับมาจากบิณฑบาต ก็เข้าไปสู่ศาลา นั่งลงบนที่ปูด้วยไม้ ฝ่ายอุบาสกนั้นก็มาไหว้ แล้วนั่งลงถามว่า บรรณศาลาสบายดีหรือ พระเถระเจ้าองค์นั้นก็ตอบว่า สบายดี บรรณศาลานี้สมควรแก่บรรพชิต อุบาสกนั้นจึงถามว่า ท่านจะอยู่ในที่นี้หรือ พระเถระเจ้าองค์นั้นก็ตอบว่า อยู่ อุบาสกนั้นจึงขอคำยืนยันว่า ขอพระผู้เป็นเจ้าจงไปบิณฑบาตที่บ้านของข้าพเจ้าประจำ แต่ว่า เมื่อมีใครนิมนต์ก็ขอได้โปรดไป แต่เมื่อกลับมาจากที่นั้นแล้ว ขอให้ไปฉันที่บ้านของข้าพเจ้าด้วย พระเถระเจ้าองค์นั้นก็รับด้วยอาการนิ่งอยู่ ส่วนอุบาสกนั้นก็ปูพื้นศาลาด้วยเสื่อลำแพน แล้วจัดเอาเตียงตั่งไปตั้งไว้ วางพนักพิงไว้ ตั้งเครื่องเช็ดเท้าไว้ ขุดสระโบกขรณีไว้ ทำที่จงกรมโรยทรายไว้ เมื่อสัตว์ป่ามาคลุกคลีที่ฝาบรรณศาลา ดินเหนียวก็ล่วงลง จึงได้ทำรั้วหนามกั้นบรรณศาลาไว้ เวลาได้เห็นสัตว์ป่าลงไปทำน้ำให้ขุ่น ในสระโบกขรณี ก็ก่อพื้นสระโบกขรณีด้วยแผ่นศิลา กั้นรั้วหนามไว้ แล้วปลูกต้นตาลเป็นแถวในภายในรั้ว เมื่อเห็นสัตว์ป่าไปทำที่เดินจงกรมให้เสีย ก็กั้นรั้วไว้ แล้วปลูกต้นตาลเป็นแถวไปตามรั้ว ครั้นสร้างที่อยู่เสร็จอย่างนี้

แล้ว ก็ได้ถวายเครื่องใช้ทั้งปวง อันสมควรแก่บรรพชิตอีกหลายอย่าง คือ ไตรจีวร บิณฑบาต ยา ภาชนะใช้สอย มีดตัดเล็บ เข็ม ไม้เท้า รองเท้า เต้าน้ำ ร่ม กระเบื้อง ประทีป ไม้แคะหู บาตร ถาด ผ้ากรองน้ำ กระบอกกรองน้ำ พร้อมกับสิ่งอื่น ๆ อีกเป็นอันมาก เป็นอันว่า พระโพธิสัตว์เจ้า ได้ถวายบริขารแก่พระเถรเจ้าองค์นั้นทุกประการ มิใช่แต่เท่านั้น พระโพธิสัตว์เจ้านั้น ยังรักษาศีล ๕ ศีล ๘ ทั้งถวายทานแก่พระเถรเจ้าองค์นั้น อยู่จนตลอดชีวิต เมื่อพระเถรเจ้าองค์นั้นอยู่ในบรรณศาลานั้น ก็ได้สำเร็จพระอรหัต แล้วปรินิพพานไป ฝ่ายพระโพธิสัตว์เจ้า ได้ขึ้นไปเกิดในเทวโลกอยู่ตลอดกาลนาน จุติจากเทวโลกแล้ว ได้มาเกิดเป็นพระเจ้ามหาสุทัสสนจักรพรรดิ ผู้สมบูรณ์ด้วยแก้ว ๗ ประการ อยู่ในกุสาวดีราชธานี

พระเจ้ามหาสุทัสสนจักรพรรดินั้น มีสมบัติอย่างละ ๘ หมื่น ๔ พัน คือ มีพระนคร และปราสาท เรือนยอด อย่างละ ๘ หมื่น ๔ พัน พระนครปราสาทเรือนยอดอย่างละ ๘ หมื่น ๔ พันนั้น เกิดขึ้นด้วยอานิสงส์สร้างบรรณศาลาเพียงหลังเดียวเท่านั้น ฯ มีบัลลังก์อีก ๘ หมื่น ๔ พัน เกิดขึ้นด้วยอานิสงส์แห่งการถวายเตียงนอน แก่พระเถรเจ้าองค์นั้น ฯ มีช้าง ม้า รถ อย่างละ ๘ หมื่น ๔ พัน เกิดขึ้นด้วยอานิสงส์แห่งการถวายตั่งในคราวนั้น ฯ มีแก้วมณี ๘ หมื่น ๔ พันดวง เกิดขึ้นด้วยอานิสงส์แห่งการถวายประทีปเพียงดวงเดียว ฯ มีสระโบสขรณี ๘ หมื่น ๔ พันสระ เกิดขึ้นด้วยอานิสงส์แห่งการขุดสระโบกขรณีเพียงสระเดียวเท่านั้น ฯ มีนางสนม ๘ หมื่น ๔ พันนาง มีพระราชโอรส ๘ หมื่น ๔ พันองค์ มีคฤหบดี ๘ หมื่น ๔ พันคน เกิดขึ้นด้วยอานิสงส์แห่งการถวายภาชนะใช้สอย และการถวายบาตร ถวายถาด ถวายกระบอกกรองน้ำ ถวายผ้ากรองน้ำ มีดตัดเล็บ เข็ม ลูกดาล ไม้แคะหู เครื่องเช็ดเท้า รองเท้า ร่ม ไม้เท้า ในคราวก่อนโน้น ฯ มีแม่โคนมอีก ๘ หมื่น ๔ พัน เกิดขึ้นด้วยการถวายนมโคแก่พระเถรเจ้าองค์นั้น ฯ มีหีบผ้า ๘ หมื่น ๔ พันหีบ เกิดขึ้นด้วยการถวายสบงจีวรแก่พระเถรเจ้า

องค์นั้น ฯ มีถาด ๘ หมื่น ๔ พันใบ พร้อมด้วยเครื่องใส่อาหาร และอาหาร เกิดขึ้นด้วยอานิสงส์แห่งการถวายอาหาร แก่พระเถรเจ้าองค์นั้น ฯ เป็นอันว่า สมบัติพระเจ้ามหาสุทัสสนจักรพรรดิ นอกจากแก้ว ๗ ประการ และปราสาทแก้ว ๗ ชั้นแล้ว ยังมีสมบัติอีกอย่างละ ๘ หมื่น ๔ พัน ด้วยอานิสงส์แห่งเสนาสนทาน และบริขารทาน ดังนี้ ฯ เป็นอันว่า สิ้นเรื่องพระเจ้ามหาสุทัสสนจักรพรรดิ ที่ยกมาเป็นตัวอย่างแห่งเสนาสนทานเพียงเท่านี้ ฯ เอวํ ก็มี ด้วยประการฉะนี้ ฯ

กัณฑ์ที่ ๒๓

คัมภีร์อังคุตตรนิกาย ทุกนิบาต

ว่าด้วยตัวอย่างคิลานทาน

อตีเต พาราณสิยํ เอโก มธุวาณิโช อาปเณ มธุ์ วิกฺกิณิ ฯ อเถโก ปจฺเจกพุทฺโธ วณโรคี อโหสิ.

ณ บัดนี้ อาตมภาพจักได้แสดงคัมภีร์อังคุตตรนิกาย ทุกนิบาต กัณฑ์ที่ ๒๓ ว่าด้วยตัวอย่างคิลานทาน สืบต่อไป เพื่อให้เป็นประโยชน์แก่พระพุทธศาสนา และพุทธศาสนิกชนทั้งหลาย ตลอดกาลนาน

อรรถกถา

คำเนินความตามอรรถกถา ที่ได้ยกขึ้นไว้เป็นเบื้องต้นแห่งเทศนานั้นว่า ในอดีตกาลล่วงแล้วมา มีพ่อค้าน้ำผึ้งคนหนึ่งในกรุงพาราณสี ขายน้ำผึ้งอยู่ในตลาด ครั้งนั้น มีพระปัจเจกพระพุทธเจ้าพระองค์หนึ่ง เป็นโรคผิวหนัง พระปัจเจกพระพุทธเจ้าอีกพระองค์หนึ่ง ซึ่งเที่ยวบิณฑบาตน้ำผึ้งเพื่อทำยาให้แก่พระปัจเจกพระพุทธเจ้าพระองค์นั้น ได้เหาะมาจากภูเขาคันธมาทน์ มาลงในที่ใกล้เมืองพาราณสี แล้วเข้าไปสู่เมืองพาราณสี มีทาสีคนหนึ่งออกไปตักน้ำที่ท่าน้ำ ได้ไปพบพระปัจเจกพุทธเจ้าพระองค์นั้น

จึงถามทราบเรื่องแล้ว จึงเหยียดมือออกชี้บอกตลาดขายน้ำผึ้งว่า ที่ตลาดนั้นมีพ่อค้าขายน้ำผึ้งอยู่คนหนึ่ง ขอท่านจงไปในที่นั้น แล้วคิดว่า ถ้าพ่อค้าไม่ถวายน้ำผึ้งแก่พระผู้เป็นเจ้า เราก็จักไปในที่นั้น ไปรับเอาน้ำผึ้งจากเขามาถวายแก่พระผู้เป็นเจ้า แล้วจักแสวงหาทรัพย์ใช้ค่าน้ำผึ้งเขาในภายหลัง คิดดังนี้แล้วก็ยืนอยู่ในที่นั้น พระบัจเจกพุทธเจ้าก็ไปที่ตลาดนั้น พ่อค้าน้ำผึ้งได้เห็นแล้วก็ดีใจ จึงถวายน้ำผึ้งจนเต็มบาตร ได้เห็นน้ำผึ้งล้นจากปากบาตรลงไปที่พื้นดิน ก็เลื่อมใสยิ่งขึ้น จึงปรารถนาว่า ข้าแต่พระผู้เป็นเจ้า ด้วยบุญกุศลอันนี้ ขอให้ข้าพเจ้าได้เกิดเป็นพระราชาเอกในชมพูทวีป ขอให้อำนาจของข้าพเจ้าแผ่ไปในที่ประมาณ ๑ โยชน์ ทั้งบนอากาศและใต้พื้นดิน พระบัจเจกพุทธเจ้าก็กล่าวว่า จงเป็นอย่างนั้น อุบาสก แล้วก็เสด็จกลับมา หญิงนั้นได้เห็นแล้วก็ถามว่า ท่านได้น้ำผึ้งแล้วหรือ พระบัจเจกพุทธเจ้าพระองค์นั้นตอบว่าได้แล้ว พ่อค้าน้ำผึ้งนั้นถวายน้ำผึ้งแก่อาตมาแล้ว ได้ปรารถนาอย่างนี้ แล้วก็เล่าความปรารถนาให้ฟัง

หญิงนั้นได้ฟังแล้ว ก็ปรารถนาเป็นอัครมเหสีของพ่อค้าน้ำผึ้งนั้น ต่อมาภายหลังพ่อค้าน้ำผึ้งนั้น ได้มาเกิดเป็นอโศกกุมาร ซึ่งเป็นพี่ชายใหญ่กว่าพระโอรส ๑๐๐ คน ของพระเจ้าพินทุสาร ในเมืองปาตลิบุตร เมื่อพระบิดาล่วงลับไปแล้ว ก็ให้ฆ่าน้องชายอื่นเสียสิ้น นอกจากพระติสสกุมาร ผู้ร่วมพระมารดาเดียวกัน แต่เมื่อยังไม่ได้อภิเษก ล่วงมาอีก ๔ ปี จึงได้อภิเษกเป็นพระราชาเอกในชมพูทวีป ทั้งสิ้นในปีที่ ๒๑๘ นับแต่พระพุทธเจ้าปรินิพพาน เมื่อได้ราชาภิเษกแล้ว ก็มีราชฤทธิ์เป็นอัศจรรย์หลายประการ ก็ราชฤทธิ์ทั้งหลาย ที่บุคคลควรได้ด้วยอานุภาพแห่งบุญ ย่อมมีมาด้วยอานุภาพแห่งอภิเษก อันเกิดด้วยประโยคสมบัติ เหมือนกับคุณวิเศษทั้งหลาย มีปฏิสัมภิทาเป็นต้น ซึ่งมีมาด้วยอรหัตมรรค ฉะนั้น อำนาจของพระเจ้าอโศกนั้น ได้แผ่ไปในที่ประมาณ ๑ โยชน์ ทั้งภายใต้พื้นดินและบนอากาศ เทวดาทั้งหลายย่อมนำมาซึ่งน้ำดื่มวันละ ๑๖ กระออม จากสระอโนดาต และนำมาซึ่งไม้สีพระทนต์อันชื่อว่า นาคลดา ที่อ่อน ที่มีรสดี จากป่าหิมพานต์ และนำมาซึ่งผล

มะขามป้อมที่เป็นยา ผลสมอที่เป็นยา มะม่วงสุกอันสมบูรณ์ด้วยกลิ่นและรัศมีสีดังทองคำจากบ้านพานต์มาถวายทุกวันไป อันมะขามป้อมที่เป็นยานั้นเพียงผลเดียว ก็อาจกำจัดโรคในร่างกายเป็นต้นได้ ผลสมอก็เช่นเดียวกัน พระเจ้าอโศกได้เสวยผลมะขามป้อมและผลสมอตามพระประสงค์ ยังมีเทวดาอีกจำพวกหนึ่งไปนำเอาผ้านุ่งผ้าห่ม ๕ ชนิดมาจากวิมานเทวดา ซึ่งตั้งอยู่ในที่ใกล้สระฉัททันต์ กับผ้าเช็ดพระหัตถ์สีเหลืองและน้ำทิพย์มาถวายทุกวัน อาจารย์บางพวกกล่าวว่า มีต้นกัลปพฤกษ์เกิดใกล้สระฉัททันต์ เทวดาเหล่านั้นได้นำผ้าทิพย์มาจากต้นกัลปพฤกษ์เหล่านั้น พวกพญานาคได้นำเอาเครื่องถูกาย ในเวลาสรงน้ำ และเครื่องลูบไล้ที่มีกลิ่นหอมกับผ้าดอกมะลิ อันไม่สำเร็จด้วยเส้นด้ายเส้นไหมเพื่อเป็นเจ้าห่ม และยาหยอดตาอันมีค่ามากจากเมืองนาคมาถวายทุกวัน ผ้าดอกมะลินั้นเป็นผ้าทิพย์เกิดจากต้นกัลปพฤกษ์ ไม่ได้ทอด้วยเส้นด้ายเส้นไหม เป็นผ้าเนื้อละเอียด ที่ได้ชื่อว่าผ้าดอกมะลิก็เพราะมีลายดอกมะลิอยู่ในผ้านั้น ฝูงนกแขกเต้าก็ได้ไปคาบเรารวงข้าวสาลีที่สระฉัททันต์มาถวายวันละ ๖ พันวาหะ คือ ๖ พันเกวียน ก็ในคำว่า วาหะนั้น มีคำอธิบายว่า ๔ กำมือ เป็น ๑ กุฑวะ ๔ กุฑวะเป็น ๑ บัตถะ ๔ บัตถะเป็น ๑ อาฬหกะ ๔ อาฬหกะเป็น ๑ โทณะ ๔ โทณะเป็น ๑ มานิกา ๔ มานิกา เป็น ๑ ขาริ ๒๐ ขาริเป็น ๑ วาหะ วาหะนั้นก็คือเกวียนนั่นเอง ฝูงหนูได้พากันมาเกลี้ยข้าวเปลือกเหล่านั้นให้เป็นข้าวสาร ข้าวสารแต่ละเมล็ดไม่มีหักเลย ฝูงผึ้งก็มาทำรังถวายอยู่ในที่ใกล้ ฝูงหงส์ก็มาเอาผึ้งถวาย ฝูงนกการเวกก็มาร้องส่งเสียงถวาย เป็นอันว่าพ่อค้าน้ำผึ้งนั้น ได้เป็นพระธรรมราชาทรงพระนามว่าพระเจ้าอโศกผู้ประกอบด้วยราชฤทธิ์เหล่านี้ ด้วยผลที่ถวายน้ำผึ้งเพื่อเป็นยา ด้วยประการดังนี้

ฝ่ายทาสีตักน้ำนั้น ก็ได้มาเป็นอัครมเหสีทรงพระนามว่าพระนางอสันธิมิตตาของพระเจ้าอโศกนั้น ที่ได้พระนามว่า อสันธิมิตตานั้น เพราะไม่ปรากฏข้อนิ้วมือนิ้วเท้าเหมือนคนทั้งหลาย ข้อนิ้วมือนิ้วเท้าของพระนางนั้นเกลี้ยงกลม ด้วยอานิสงส์ที่ได้ชโลมกลิ่นถวายแก่พระปัจเจกพุทธเจ้านั้น ต่อเมื่องอนิ้วมือนิ้วเท้าเข้าจึงปรากฏเห็นข้อ นอกนั้น

ไม่ปรากฏเห็น เป็นอันว่าพระเจ้าอโศกซึ่งเรียกอีกพระนามหนึ่งว่า พระเจ้าธรรมาโศกราช ได้เป็นตัวอย่างอันดีของผู้ถวายเภสัช ๕ คือ เนยใส เนยข้น น้ำมัน น้ำผึ้ง น้ำอ้อย ด้วยประการดังนี้

ก็เรื่องของพระพากุลเถรเจ้าในวรรคที่ ๕๐ แห่งคัมภีร์อปทาน และเรื่องพระเถรเจ้าผู้ถวายเนยใส ในวรรคที่ ๑๗ แห่งคัมภีร์อปทานนั้น กับเรื่องอื่นอีก ก็ล้วนแต่เป็นตัวอย่างอันดี ในคิลานทาน คือ การถวายยาแก้โรคภัยไข้เจ็บทั้งนั้น จะยกมาแสดงโดยย่อเพียงเรื่อง พระพากุลเถรเจ้า ตามอรรถกถาแห่งอังคุตตรนิกาย เอกนิบาตเท่านั้น กล่าวคือ ในอรรถกถาแห่งอังคุตตรนิกาย เอกนิบาต ได้กล่าวไว้ว่า ในที่สุดแห่งอสงไขยยิ่งด้วยแสนกัลป์ นับถอยหลังจากกัลป์นี้ลงไปนั้น พระพากุลเถรเจ้าองค์นี้ ได้เกิดในตระกูลพราหมณ์ เมื่อเติบโตแล้วก็ได้ศึกษาไตรเพท แต่เมื่อเห็นว่าไม่มีสาระประโยชน์ในไตรเพท จึงออกไปบรรพชาเป็นฤาษี ได้สำเร็จอภิญญา ๕ สมาบัติ ๘ อยู่ในป่าหิมพานต์ ต่อมาภายหลัง พระอโนมทัสสีโพธิสัตว์ ก็ได้สำเร็จเป็นพระสัพพัญญู แล้วเสด็จไปในที่ต่างๆ พร้อมด้วยหมู่พระอริยะ ฤาษีองค์นั้นได้ทราบว่าพระรัตนตรัยเกิดขึ้นแล้ว ก็ได้ไปเฝ้าพระอโนมทัสสีฟังพระธรรมเทศนา เวลาจบพระธรรมเทศนาแล้ว ก็ได้ตั้งอยู่ในพระไตรสรณคมน์ แต่ไม่อาจสละความเป็นฤาษีของตนได้ ฤาษีตนนั้นได้ไปเฝ้า ได้ไปฟังธรรมของพระอโนมทัสสีเสมอ อยู่มาคราวหนึ่ง โรคลมในท้องก็ได้เกิดแก่พระอโนมทัสสี ฤาษีนั้นจึงได้ไปนำเอายาต่างๆ จากภูเขาในป่าหิมพานต์ มาประกอบยาถวาย เมื่อพระอโนมทัสสีทรงสบายแล้ว จึงตั้งความปรารถนาขึ้นว่า ด้วยผลที่ข้าพระองค์ได้ทำให้ พระองค์สบายด้วยยาขนานนี้ ขออย่าให้ความเจ็บไข้เกิดมีในสรีรกายของข้าพระองค์ แม้เพียงชั่วรัดเส้นผมในที่ข้าพระองค์เกิดแล้วนั้นเ เวลาฤาษีนั้นตายจากชาตินั้นแล้ว ก็ได้ขึ้นไปเกิดในพรหมโลก แล้วลงมาเกิดในเทวโลก มนุษยโลก กลับไปกลับมาอยู่ตลอด ๑ อสงไขย มาถึงครั้งพระปทุมุตตรพุทธเจ้า ก็ได้มาเกิดในเมืองหงสวดี ได้เห็นพระปทุมุตตรชินศรี ทรงตั้งภิกษุองค์หนึ่งไว้ในตำแหน่งเลิศฝ่ายมีความเจ็บไข้น้อย จึงทำบุญแล้วปรารถนาตำแหน่งนั้น

กุลบุตรนี้ได้ทำบุญอยู่จนตลอดอายุ แล้วได้เวียนตายเวียนเกิดอยู่ในเทพยดามนุษย์ จึงได้มาเกิดในตระกูลพราหมณ์ที่เมืองพันธุมดี ก่อนพระวิปัสสีพุทธเจ้า ได้ออกบวชเป็นฤาษีสำเร็จฌานสมาบัติ อยู่ที่เชิงภูเขาเหมือนชาติก่อน เมื่อพระวิปัสสีโพธิสัตว์ ได้สำเร็จเป็นพระพุทธเจ้าแล้ว ก็มีพระอรหันต์ ๖ ล้าน ๘ แสนองค์ เป็นบริวาร ประทับอยู่ที่เขมมิคทายวัน เพื่อสงเคราะห์พระพุทธบิดา อยู่ใกล้พันธุมดินคร พอดาบสนั้นทราบ ก็มาฟังพระธรรมเทศนา แล้วได้ตั้งอยู่ในพระไตรสรณคมน์ แต่ไม่อาจละบรรพชาของตนได้ เพียงแต่ได้มาเฝ้าและฟังธรรมเสมอ อยู่มาคราวหนึ่ง โรคปวดศีรษะด้วยกลอันพัดมาจากต้นไม้ทิมพิษ ซึ่งมีดอกบานในป่าหิมพานต์ ก็ได้เกิดแก่พระภิกษุทั้งหลาย ยกแต่พระพุทธเจ้า และพระอัครสาวกทั้ง ๒ เท่านั้น ดาบสนั้นก็ได้ไปนำเอายาต่าง ๆ ด้วยอานุภาพของตนมาประกอบถวาย โรคของภิกษุทั้งปวงก็หายไปในทันใด เวลาดาบสนั้นตายจากชาตินั้นแล้ว ก็ได้ขึ้นไปเกิดในพรหมโลก จุติจากพรหมโลกแล้วก็ได้มาเวียนตายเวียนเกิด อยู่ในเทวโลกมนุษยโลกตลอด ๙๑ กัลป์ เวลามาถึงครั้งพระกัสสปพุทธเจ้าเกิดนี้ ก็ได้มาเกิดเป็นช่างไม้อยู่ในเมืองพาราณสี ได้ช่อมแซมมหาวิหารแห่งหนึ่ง พร้อมกับพวกช่างไม้ แล้วได้สร้างโรงอุโบสถหอฉัน โรงไฟ เรือนไฟ กัปปิยกุฎี ที่อยู่ในกลางคืนกลางวัน ตลอดถึงเว็จกุฎีถวายแก่พระภิกษุสงฆ์ เวลาตายจากชาตินั้นแล้ว ก็ได้ขึ้นไปเกิดในสวรรค์ จุติจากสวรรค์ก็ได้มาเกิดในมนุษย์ ได้เวียนตายเวียนเกิด อยู่ในเทพยดามนุษย์ตลอด ๑ พุทธันดร แล้วมาเกิดเป็นบุตรเศรษฐีอยู่ในเมืองโกสัมพี ตอนนี้ขอรวบรัดตัดใจความว่า เมื่อบุตรเศรษฐีนั้นเติบโตขึ้นแล้ว ก็ได้เสวยความสุขอย่างยิ่งอยู่ตลอดกาลนาน ประมาณอายุ ๘๐ ปี จึงได้ออกบรรพชา เมื่อบรรพชาได้ ๗ วัน ก็ได้สำเร็จพระอรหัต นับแต่นั้นมาอีก ๘๐ ปี จึงปรินิพพาน รวมเป็นอายุ ๑๖๐ ปีด้วยกัน ตลอดเวลาอายุ ๑๖๐ ปีนั้น ไม่เคยมีความเจ็บไข้เลยแม้แต่นิดเดียว นับแต่ท่านบรรพชาไปแล้วจนปรินิพพานนั้น ท่านไม่เคยได้นอนเลย มีแต่เดินจงกรมกับยืน

และนั่งเท่านั้น แต่ถึงอย่างนั้น ท่านก็ไม่เคยเกิดโรคอย่างใดอย่างหนึ่ง มีปวดหลังเจ็บเอวเป็นต้น พระทศพลจึงได้ทรงยกย่องว่าเป็นผู้เลิศกว่าภิกษุทั้งหลายผู้มีอาพาธน้อย ดังนี้ ฯ เรื่องพระพากุลเถรเจ้าองค์นี้ ก็เป็นตัวอย่างอันดีแห่งคิลานทาน

ก็ทานทั้งหลายพร้อมทั้งตัวอย่าง ที่แสดงมาแล้วนี้ เป็นอามิสทาน ทั้งนั้น อามิสทานที่บุคคลทำประจำ มีการใส่บาตรประจำเป็นต้น เป็นทานที่พระพุทธเจ้าทรงสรรเสริญว่าเป็นของทำง่ายแต่มีผลมาก ฯ เพราะฉะนั้น จึงเป็นอันว่าจบเรื่องอามิสทานเพียงเท่านี้.

เอวํ ก็มี ด้วยประการฉะนี้ ฯ

กัณฑ์ที่ ๒๔

คัมภีร์อังคุตตรนิกาย ทุกนิบาต

ว่าด้วยธรรมทาน

ธมฺมทานนฺติ อิเธกจฺโจ อมตปฺปตฺติปฺปฏิปทำ กเถตฺวา เทติ อิทำ ธมฺมทานำ นามาติ ทุกงฺคุตฺตรวณฺณนาติ.

ณ บัดนี้ อาตมภาพจักได้แสดงคัมภีร์อังคุตตรนิกาย ทุกนิบาต กัณฑ์ที่ ๒๔ ว่าด้วยธรรมทาน สืบต่อไป เพื่อให้เป็นประโยชน์แก่พระพุทธศาสนา และพุทธศาสนิกชนทั้งหลาย ตลอดกาลนาน หาประมาณมิได้

อรรถกถา

ดำเนินความตามอรรถกถาแห่งอังคุตตรนิกาย ทุกนิบาต ซึ่งได้ยกขึ้นไว้เป็นเบื้องต้นแห่งเทศนานี้นั่นว่า บุคคลบางคนในโลกนี้ ย่อมแสดงข้อปฏิบัติอันให้ถึงอมตธรรม อันนี้ชื่อว่าธรรมทาน ฯ ในฎีกา

แห่งอังคุตตรนิกาย ทุกนิบาตนั่นว่า ข้อปฏิบัติอันให้ถึงซึ่งอมตธรรมนั้น ได้แก่ข้อปฏิบัติชอบ อันเป็นเหตุแห่งการถึงอมตธรรม

อรรถกถาแห่งอิติวุตตกว่า บุคคลบางคนในโลกนี้ จำแนกกุศลกรรมบถ อกุศลกรรมบถว่า ธรรมเหล่านี้เป็นกุศล ธรรมเหล่านี้เป็นอกุศล ธรรมเหล่านี้มีโทษ ธรรมเหล่านี้ไม่มีโทษ ธรรมเหล่านี้ผู้รู้ติเตียน ธรรมเหล่านี้ผู้รู้สรรเสริญ ธรรมเหล่านี้บุคคลถือไว้มั่นแล้วย่อมให้ได้รับโทษทุกข์ภัย ธรรมเหล่านี้บุคคลถือมั่นแล้ว ย่อมให้ได้ประโยชน์สุข ดังนี้ก็ดี แสดงกรรมและผลแห่งกรรมให้ปรากฏ เหมือนกับผู้แสดงโลกนี้โลกหน้าให้ปรากฏฉะนั้น แนะนำให้ผู้อื่นกลับใจจากสิ่งที่เป็นอกุศล ตั้งอยู่ในสิ่งที่เป็นกุศล อันชื่อว่าธรรมทาน ส่วนผู้ใดแสดงของจริงทั้งหลายว่า ธรรมเหล่านี้เป็นของควรรู้ยิ่ง ธรรมเหล่านี้เป็นของควรรอบรู้ ธรรมเหล่านี้ควรละ ธรรมเหล่านี้เป็นของควรทำให้แจ้ง ธรรมเหล่านี้เป็นของควรทำให้เกิด ชื่อว่า ข้อปฏิบัติเพื่อให้ถึงซึ่งอมตธรรม การแสดงธรรมของผู้นี้ เป็นการแสดงธรรมอันเลิศ เพราะบุคคลย่อมพ้นจากทุกข์ทั้งปวง ด้วยอาศัยธรรมทานอันเลิศ ส่วนโลกิยธรรมทาน ย่อมเป็นต้นเหตุแห่งทานทั้งปวง เป็นรากเหง้าแห่งสมบัติทั้งปวง ถึงแม้ว่า อภัยทาน คือการรักษาศีล ๕ ก็ควรเห็นว่า สงเคราะห์เข้าด้วยธรรมทาน ดังนี้ การแสดงธรรมของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ซึ่งจักนำมาซึ่งความสนทุกข์ และนำมาซึ่งความสุขในโลกนี้และโลกอื่น ด้วยมุ่งประโยชน์แก่ผู้อื่น เรียกว่าเป็นธรรมทาน

ก็ธรรมทานนี้ ชื่อว่าล้ำเลิศกว่าอามิสทานทั้งปวง เพราะชนะเสียซึ่งอามิสทานทั้งปวง เพราะฉะนั้น เมื่อพระพุทธองค์จะทรงแสดงธรรมแก่ท้าวสักกเทวราช จึงได้ทรงแสดงไว้ในตัณหาวรรค แห่งพระธรรมบทว่า สพฺพทานํ ธมฺมทานํ ชินาติ ธรรมทานย่อมชนะทานทั้งปวง ฯ สพฺพรสํ ธมฺมรโส ชินาติ ธรรมรส คือ รสแห่งธรรมย่อมชนะรสทั้งปวง ฯ สพฺพรตึ ธมฺมรติ ชินาติ ความยินดีในธรรม

ย่อมชนะความยินดีทั้งปวง ฯ ตณฺหกฺขโย สพฺพทุกฺขํ ชินาติ ความสิ้นตัณหา ย่อมชนะทุกข์ทั้งปวง ดังนี้

อรรถกถาแห่งเทวตาสังยุตในสคาถวรรคว่า ทานทั้งปวงนั้น ได้แก่อามิสทาน อภัยทาน ดังที่กล่าวแล้ว ธรรมทานนั้น ได้แก่การแสดงธรรม ดังนี้

อรรถกถาแห่งพระธรรมบทว่า ถึงบุคคลจะถวายผ้า เช่นกับใบตองกล้วย แก่พระพุทธเจ้า พระปัจเจกพุทธเจ้า พระขีณาสพทั้งหลาย ผู้นั่งติด ๆ กันไปในหมื่นจักรวาล ตลอดถึงพรหมโลกก็ดี การอนุโมทนาเพียงคาถาเดียวในที่ประชุมนั้น ก็ยังประเสริฐกว่า เพราะว่าทานนั้น ย่อมไม่เท่าเสี้ยวที่ ๑๖ แห่งคาถานั้น เป็นอันว่าการแสดงธรรม การบอกธรรม การฟังธรรม ย่อมเป็นของใหญ่อย่างนี้ บุคคลผู้ใดให้มีการฟังธรรมขึ้น อานิสงส์ใหญ่ ย่อมมีแก่บุคคลผู้นั้น ธรรมทานแม้เป็นไปด้วยการกล่าวอนุโมทนา ด้วยคาถาเพียง ๔ บท เป็นอย่างต่ำ ก็ยังประเสริฐกว่าทานที่บุคคลใส่อาหารอันประณีต ให้เต็มบาตรของพระพุทธเจ้า พระปัจเจกพุทธเจ้า พระอรหันต์ทั้งหลาย ซึ่งนั่งอยู่เต็มท้องจักรวาล ตลอดถึงพรหมโลก ยังมากกว่าเภสัชทาน ที่บุคคลใส่เนยใส และน้ำมันเป็นต้น ให้เต็มบาตรของที่ประชุมนั้น ยังมากกว่าเสนาสนทาน ของบุคคลผู้สร้างวิหาร เช่นมหาวิหาร และสร้างปราสาทเช่นโลหปราสาท หลายแสนหลัง แล้วถวายแก่พระภิกษุสงฆ์ ยังมากกว่าทานที่อนาถบิณฑิกเศรษฐีบำเพ็ญ เนื่องด้วยการสร้างพระเชตวันมหาวิหาร

ข้อนี้ เพราะเหตุไร เพราะเหตุว่า บุคคลทั้งหลายจะทำบุญอย่างนั้นได้ ก็เพราะได้อาศัยฟังธรรม ถ้าไม่ได้ฟังธรรม ก็จะทำบุญอย่างนั้นไม่ได้ ถ้าบุคคลทั้งหลายไม่ได้ฟังธรรมเลย ข้าวต้มสักกระบวย ข้าวสวยสักทัพพี ก็จะให้ทานไม่ได้ โดยเหตุนี้แหละจึงว่า ธรรมทานประเสริฐกว่าอามิสทานทั้งปวง อีกอย่างหนึ่ง ยกเว้นพระพุทธเจ้า และพระปัจเจกพุทธเจ้าเสียแล้ว บุคคลทั้งหลาย มีพระสารีบุตรเป็นต้น ซึ่งประกอบด้วยปัญญา สามารถนับเม็ดฝนได้ ในเมื่อฝนตกอยู่ตลอดกัลป์

ก็ยังไม่อาจสำเร็จโสดาปัตติผลเป็นต้น ได้โดยลำพังตนเอง ต่อเมื่อได้ฟังธรรมกับบุคคลทั้งหลาย มีพระอัสสชิเถรเจ้าเป็นต้น แสดงให้ฟัง จึงสำเร็จโสดาปัตติผล เมื่อได้ฟังธรรมของพระทศพล จึงสำเร็จสาวกบารมีญาณ โดยเหตุเพียงนี้ ก็ชื่อว่าธรรมทาน ประเสริฐว่าอามิสทานทั้งปวง เพราะฉะนั้น พระพุทธองค์จึงตรัสว่า ธรรมทานชนะทานทั้งปวง ก็รสทั้งหลาย มีรสอันเกิดจากลำต้นเป็นต้น ตลอดถึงอาหารทิพย์ของเทวดาทั้งหลาย ล้วนแต่เป็นปัจจัยให้เสวยทุกข์อยู่ในสังสารวัฏฏ์ ส่วนรสแห่งพระธรรม ซึ่งได้แก่โพธิปักขิยธรรม ๓๗ และโลกุตตรธรรม ๙ ย่อมประเสริฐกว่ารสทั้งปวง เพราะฉะนั้น พระพุทธองค์จึงตรัสว่า รสธรรมชนะรสทั้งปวง ดังนี้ ฯ ฎีกาแห่งสคาถวรรคว่า รสธรรมนั้น ได้แก่ปีติปราโมทย์ คือ ความอิ่มใจ ความบันเทิงใจ อันมีขึ้นด้วยพระสัทธรรม ดังนี้

ความยินดีต่อบุตรธิดาก็ดี ความยินดีต่อสตรีก็ดี ความยินดีต่อการฟ้อนรำขับร้องเป็นต้นก็ดี ล้วนแต่เป็นเหตุปัจจัยที่จะให้เสวยทุกข์อยู่ในสังสารวัฏฏ์ทั้งนั้น ส่วนความยินดี อันเกิดด้วยการแสดงธรรม หรือฟังธรรมเป็นความยินดีที่จะให้พ้นทุกข์ในสังสารวัฏฏ์ เพราะฉะนั้น พระพุทธองค์จึงตรัสไว้ว่า ความยินดีในธรรม ชนะความยินดีทั้งปวง ดังนี้ ฯ ความยินดีในธรรมนั้น ในฎีกาสคาถวรรคว่า ได้แก่ความยินดีในสมถะวิปัสสนา ฯ ก็ความสิ้นตัณหา คือ ความเป็นพระอรหันต์ ซึ่งเกิดในที่สุดแห่งความสิ้นตัณหา ชื่อว่าประเสริฐกว่าสิ่งทั้งปวง เพราะครอบงำเสียซึ่งทุกข์ในสงสารทั้งสิ้น เพราะฉะนั้น พระพุทธองค์จึงตรัสว่าความสิ้นตัณหา ชนะทุกข์ทั้งปวง ดังนี้ ฯ เนื้อความที่ว่ามาแล้วอย่างนี้ มีในอรรถกถาแห่งพระธรรมบทนั้น

ก็ผู้จะแสดงธรรม ควรแสดงด้วยจิตเมตตา มุ่งให้เป็นประโยชน์แก่ผู้อื่น ไม่ควรแสดงเพราะเห็นแก่ลาภ เพราะการแสดงธรรมของผู้เห็นแก่ลาภ ย่อมไม่มีผลมาก เพราะฉะนน ในอรรถกถาสังคีติสูตร จึงว่า บางคนตงอยู่ในความต้องการ เป็นผู้หนักในลาภ จึงควรแสดงธรรมด้วยเห็น

ว่าคนทั้งหลาย จักรู้ว่าเราเป็นธรรมกถึกด้วยการแสดงธรรม การแสดงธรรมของผู้นั้นไม่มีผลมาก อีกผู้หนึ่ง ไม่มุ่งหวังความชำนาญแก่ตน แสดงธรรมแก่ผู้อื่น การแสดงธรรมของผู้นั้น ชื่อว่าบุญกิริยาวัตถุ อัน สำเร็จด้วยเทศนา ดังนี้ ฎีกาสังคีติสูตรว่า ธรรมทานนั้น ไม่มีผลมาก เพราะเกี่ยวกับตัณหา ดังนี้

ก็ผู้จะแสดงธรรม ควรตั้งธรรม ๕ ประการไว้ในตน คือ ประการ ๑ ควรตั้งใจไว้ว่า เราจักแสดงธรรมแก่ผู้อื่นไปตามลำดับ แห่งอนุบุพพิกถาทั้ง ๕ ประการที่ ๒ ควรตั้งใจไว้ว่า เราจักแสดงธรรม ด้วยอ้างเหตุผลให้ผู้ฟังเข้าใจ ประการที่ ๓ ควรตั้งใจไว้ว่า เราจักแสดงธรรม ด้วยความเมตตากรุณาแก่ผู้อื่น ประการที่ ๔ ควรตั้งใจไว้ว่า เราจักไม่แสดงธรรม เพราะเห็นแก่อามิส ประการที่ ๕ ควรตั้งใจไว้ว่า เราจักไม่แสดงธรรมกระทบตนและผู้อื่น ด้วยการยกตนข่มผู้อื่นเป็นต้น เมื่อตั้งใจไว้อย่างนี้แล้ว จึงแสดงธรรม การแสดงธรรมของผู้นั้น ย่อมมีผลมาก ก็การแสดงธรรมของผู้นั้น ย่อมเป็นเหตุให้พระพุทธศาสนาตั้งอยู่นาน ถึงการบอกธรรม สอนธรรม ก็เหมือนกัน ส่วนการไม่แสดงธรรม ย่อมเป็นเหตุให้พระพุทธศาสนาเสื่อมสูญ เพราะฉะนั้น พระพุทธองค์จึงตรัสไว้ว่า ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ธรรม ๕ ประการนี้ ย่อมเป็นไปเพื่อการหลงลืม เพื่อความเสื่อม แห่งพระสัทธรรม ๕ ประการนี้ คือ ประการใดบ้าง คือ การที่ภิกษุทั้งหลาย ไม่เล่าเรียนธรรมคำสั่งสอน ๑ ไม่แสดงธรรมคำสั่งสอนตามที่ตนได้สดับเล่าเรียนมา ให้ผู้อื่นฟังโดยพิสดาร ๑ ไม่บอกธรรมคำสั่งสอนแก่ผู้อื่นโดยพิสดาร ๑ ไม่สาธยายคำสั่งสอนตามที่ตนได้สดับเล่าเรียนมา โดยพิสดาร ๑ ไม่นึก ไม่ตรึกตรอง ไม่พิจารณา ซึ่งธรรมตามที่ตนได้สดับเล่าเรียนมา ๑ ส่วนธรรมอีก ๕ ประการ ซึ่งมีข้อความตรงกันข้าม ย่อมทำให้พระสัทธรรมตั้งอยู่นาน ดังนี้

ก็ธรรมทาน ย่อมเป็นที่ตั้งแห่งคุณทั้งหลาย มีความเข้าใจอรรถเป็นต้น องค์พระทศพลได้ตรัสไว้ว่า ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ผู้

แสดงธรรมแก่ผู้อื่นโดยพิสดาร ย่อมเข้าใจอรรถ เข้าใจธรรม เกิดปราโมทย์ ปีติ มีสสัทธิ สมาธิ ซึ่งเป็นบ่อเกิดแห่งวิมุตติที่ ๒ ดังนี้ อรรถกถาอธิบายออกไปว่า คำว่า เข้าใจอรรถนั้น ได้แก่เข้าใจความหมายแห่งบาลีนั้น ได้แก่เข้าใจว่าศีลที่กล่าวไว้ในที่นี้ สมาธิที่กล่าวไว้ในที่นี้ ปัญญาที่กล่าวไว้ในที่นี้ ดังนี้เป็นต้น คำว่า ปราโมทย์นั้น ได้แก่ปีติอย่างอ่อน คำว่า ปีตินั้น ได้แก่ปีติอย่างแรงกล้า เป็นอันได้ใจความว่า การแสดงธรรมตามที่ตนได้เล่าเรียนมาแก่ผู้อื่นโดยพิสดาร ด้วยมุ่งให้เป็นประโยชน์แก่ผู้ฟังทั้งหลาย ย่อมทำให้ผู้แสดงเข้าใจอรรถ เข้าใจธรรม เกิดปราโมทย์ ปีติ มีสสัทธิ สุข สมาธิ อันจักให้สำเร็จนิพพาน เพราะฉะนั้น จึงว่าธรรมทาน คือ การบอกธรรม แสดงธรรม หรือให้มีการแสดงธรรม ย่อมประเสริฐกว่าอามิสทานทั้งปวง ดังนี้ สันเนื่องความในเรื่องธรรมทาน ที่ยกมาประกอบในทุกนิบาต อันว่าด้วยอามิสทาน และธรรมทานเพียงเท่านี้.

เอวํ ก็มี ด้วยประการฉะนี้ ฯ

กัณฑ์ที่ ๒๕

คัมภีร์อังคุตตรนิกาย ทุกนิบาต

ว่าด้วยปฏิสันถาร ๒

เทฺวเม ภิกฺขเว ปฏิสนฺถารา กตเม เทฺว อามิสปฺปฏิสนฺถาโร จ ธมฺมปฺปฏิสนฺถาโร จาติ อาทิ ทุติยสุตฺตํ จ วุตฺตนฺติ.

ณ บัดนี้ อาตมภาพจักได้แสดงคัมภีร์อังคุตตรนิกาย ทุกนิบาต กัณฑ์ที่ ๒๕ ว่าด้วยปฏิสันถาร ๒ สืบต่อไป เพื่อให้เป็นประโยชน์แก่พระพุทธศาสนา และพุทธศาสนิกชนทั้งหลาย ตลอดกาลนาน หาประมาณมิได้

อรรถกถา

ดำเนินความตามอรรถกถามงคลทีปนี ซึ่งว่าด้วยปฏิสันถารนั้นว่า พระพุทธองค์ได้ทรงแสดงไว้ในวรรคที่ ๔ แห่งตติยปัณณาสก์ คัมภีร์อังคุตตรนิกาย ทุกนิบาต ซึ่งได้ยกขึ้นไว้เป็นเบื้องต้นแห่งเทศนานั้นว่า ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย สันถารเหล่านี้ มีอยู่ ๒ ประการ คือ อามิสสันถาร ๑ ธรรมสันถาร ๑ ธรรมสันถารเลิศกว่าอามิสสันถาร ดังนี้ ๑ ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ปฏิสันถารมีอยู่ ๒ ประการ คือ อามิสปฏิสันถาร ๑ ธรรมปฏิสันถาร ๑ ดังนี้ ฯ อรรถกถาว่า การปลาดด้วยอำนาจการบีบช่องของตนและของผู้อื่นด้วยปัจจัย ๔ ชื่อว่า อามิสสันถาร การปลาดด้วยธรรมเพื่อบีบช่องของตนและผู้อื่น ชื่อว่าธรรมสันถาร เมื่อเติมคำว่าปฏิลงข้างหน้า ก็เป็นปฏิสันถาร ฯ อรรถกถาแห่งสังคีติสูตรว่า โลกสันนิวาสนี้เป็นช่องด้วยสิ่งทั้ง ๒ คือ ด้วยอามิสและธรรม ช่องนั้นจะไม่ปรากฏด้วยประการใด การปลาดด้วยอามิสและธรรมอันเป็นเครื่องปลาดเหมือนกับการปูชิ่งเตียงและตั่งไว้ฉันนั้น ชื่อว่าปฏิสันถาร ฯ การสงเคราะห์ด้วยอามิส ชื่อว่า อามิสปฏิสันถาร ฯ ผู้จะทำอามิสปฏิสันถารนั้น ถึงแม้ว่าตนยังไม่ได้ฉัน ก็ควรให้สิ่งที่เลิศแก่มารดาบิดา แก่ไวยาวัจจกรผู้เกี่ยวข้องกับภิกษุ แก่พระราชาและโจรทั้งหลาย ฯ เพราะพระราชาและโจรทั้งหลาย เมื่อให้ของที่เราบริโภคใช้สอยแล้วย่อมทำความพินาศให้ก็มี ทำให้ถึงซึ่งความสิ้นชีวิตก็มี เมื่อให้ของที่เรายังไม่ได้บริโภคใช้สอย พระราชาและโจรย่อมดีใจ ในเรื่องนี้มีเรื่องโจรนาคเป็นต้น ซึ่งควรนำมาแสดง ฯ การสงเคราะห์ด้วยธรรม คือ การอธิบายบาลี การแสดงธรรมโดยความเคารพ ชื่อว่าธรรมปฏิสันถาร ดังนี้

ฎีกา

ฎีกาแห่งสังคีติสูตรนั้นว่า โลกสันนิวาสนี้ย่อมเป็นช่องด้วยเหตุ ๒ ประการ คือ ด้วยการไม่ได้อามิส ๑ ด้วยการไม่ได้ธรรม ๑ การปลาด

คือ การบัดช่องช่อง คือ ช่องที่เป็นรู ที่แตก ช่องมีในระหว่างตนและผู้อื่นด้วยการไม่ได้อามิสและธรรม ชื่อได้แก่การสงเคราะห์ด้วยอามิสและธรรมเรียกว่าปฏิสันถาร คำว่า ถึงแม้ว่าตนยังไม่ได้ถือเอาซึ่งส่วนเลิศนั้น คือ ถึงแม้ว่ายังไม่ได้ถือเอาส่วนเลิศเพื่อตน คำว่า การอธิบายบาลี ได้แก่การอธิบายเนื้อความในพระบาลี คำว่า การแสดงธรรม ได้แก่การแสดงธรรมโดยสรภัญวิธี อันได้แก่เทศน์ทำนอง หรือสวดทำนองเป็นต้น ดังนี้

ถึงแม้ในนิกเขปกัณฑ์ ท่านก็กล่าวไว้ว่า บุคคลบางคนย่อมเป็นผู้ทำปฏิสันถารด้วยอามิสและธรรม ฯ ภิกษุผู้จะทำปฏิสันถาร เห็นพระอาคันตุกะมาถึง ก็ควรลุกไปรับบาตร จีวร ควรจัดอาสนะให้ ควรพัดให้ ควรหาน้ำมันทาเท้าให้ เมื่อเนยใส หรือน้ำอ้อยมีอยู่ ก็ควรถวาย ควรถามถึงน้ำดื่ม ควรจัดแจงที่พักพาอาศัย การทำได้อย่างนี้ ชื่อว่าเป็นอันทำอามิสปฏิสันถารโดยเอกเทศ ส่วนในเวลาเย็น เมื่อพระที่อ่อนกว่าไม่มาหาตน ตนก็ควรจะไปหาพระที่อ่อนกว่า ไม่ควรไต่ถามปัญหา ซึ่งพระที่อ่อนกว่านั้นแก้ไม่ได้ ควรถามปัญหาที่พระผู้อ่อนกว่านั้นจะแก้ได้ ไม่ควรถามว่า ท่านทั้งหลายชำนาญนิกายไหน ควรถามว่า อาจารย์และอุปัชฌาย์ของท่านทั้งหลาย เล่าเรียนสั่งสอนคัมภีร์ไหน แล้วจึงถามปัญหาที่พอผู้ถูกถามจะแก้ได้ ถ้าผู้ถูกถามแก้ได้ก็เป็นการดี ถ้าผู้ถูกถามแก้ไม่ได้ ควรแก้เสียเอง การทำได้อย่างนี้ ชื่อว่าได้ทำธรรมปฏิสันถารโดยเอกเทศ ถ้าภิกษุอาคันตุกะมาอยู่ในสำนักของตน ก็ควรพาไปเที่ยวบิณฑบาตเนือง ๆ ถ้าภิกษุอาคันตุกะนั้นอยากจะไป รุ่งเช้าขึ้นก็ควรพาภิกษุนั้นไปเที่ยวบิณฑบาตในบ้านหนึ่ง แล้วส่งไปเสีย ถ้าภิกษุทั้งหลายมีกิจต้องไปทางอื่น ยังเหลือแต่ภิกษุอาคันตุกะนั้น ถ้าภิกษุอาคันตุกะนั้นประสงค์จะไปก็ควรพาไป เมื่อภิกษุนอกนั้นไม่ประสงค์จะไปด้วยอ้างว่าทางนั้นไม่เคยไปก็อย่าให้ไป ควรพาไปแต่ภิกษุอาคันตุกะนั้น ควรให้อามิสที่ตนได้แก่ภิกษุอาคันตุกะนั้น การทำได้อย่างนี้ ชื่อว่าได้ทำอามิสปฏิสันถารอันภิกษุผู้กระทำปฏิสันถาร ควรให้ของที่ตนได้แก่ใคร แก้ว่าควรให้ของที่ตนได้แก่พระอาคันตุกะ ถ้ามีพระอาพาธ หรือพระที่ยังไม่ได้

พรรษาก็ควรให้พระทั้ง ๒ จำพวกนั้น มิใช่แต่เท่านั้น ผู้ที่ควรให้ยังมีอีก คือ อาจารย์และอุปัชฌาย์ ๑ ผู้ถือเอาภัณฑะ ๑ ส่วนผู้จะบำเพ็ญสาราณียธรรมควรให้แก่ผู้มาถึง เริ่มแต่หนังแห่งพระเถรเจ้าไป ถึงจะให้ตั้ง ๑๐๐ ครั้งพันหนก็ควร สำหรับผู้จะปฏิสันถาร ควรให้แก่ผู้ที่ไม่ได้เวลาออกไปพันบ้านแล้ว ได้เห็นภิกษุแก่ หรือภิกษุทิอนาถา ก็ควรให้

ในเรื่องปฏิสันถารนี้ มีเรื่องควรยกมาแสดงดังต่อไปนี้ กล่าวคือ เมื่อพวกโจรปล้นบ้านตำบลหนึ่ง มีพระเถรผู้เป็นอรหันต์องค์หนึ่งออกจากนิโรธในขณะนั้น แล้วให้ภิกษุณีสาวองค์หนึ่งถือสิ่งของตามหลังไป ได้เดินทางไปกับมหาชน ไปถึงประตูบ้านอันชื่อว่า นังกุลนครในเวลาเที่ยง แล้วไปนั่งพักที่โคนต้นไม้ต้นหนึ่ง ในคราวนั้น พระมหานาคเถรเจ้าผู้อยู่ในกาฬวัลลิมณฑป ได้เที่ยวบิณฑบาตในบ้านนังกุลนคร เวลากลับออกไปในได้พบพระเถรีองค์นั้น จึงถามด้วยอาหาร พระเถรีองค์นั้นตอบว่าบาตรของข้าพเจ้าไม่มี พระเถระองค์นั้นจึงบอกว่า เธอจงฉันด้วยบาตรนี้แล้วก็ยกอาหารให้พร้อมด้วยบาตร พระเถรีฉันจังหันแล้ว ล้างบาตรแล้วคืนบาตรแก่พระเถรเจ้าแล้ว จึงกล่าวว่า วันนี้ท่านจะลำบากด้วยการเที่ยวภิกขาจาร จำเดิมแต่นี้ไปความสะดวกด้วยการเที่ยวภิกขาจาร จักไม่มีแก่ท่าน ดังนี้ จำเดิมแต่นั้นมา บิณฑบาตชื่อราคาต่ำกว่า ๑ กหาปณะ ไม่เคยเกิดมีแก่พระเถรเจ้า การปฏิสันถารของพระเถรเจ้าองค์นี้ชื่อว่า อามิส-ปฏิสันถาร ภิกษุผู้กระทำปฏิสันถารมีแล้ว ตั้งอยู่ในฝ่ายสงเคราะห์แล้ว ควรบอกกรรมฐานแก่ภิกษุนั้น ควรแสดงธรรมแก่ภิกษุนั้น ควรกำจัดความสำคาญของภิกษุนั้น ควรทำสิ่งที่เกิดขึ้นแก่ภิกษุนั้น ควรให้การออกจากอัพภาน ควรให้มานัต ควรให้ปริวาส สำหรับผู้ควรบรรพชาก็ควรให้บรรพชา ผู้ควรอุปสมบทก็ควรให้อุปสมบท จะทำกรรมวาจาแม้แก่ภิกษุณีผู้หวังอุปสมบทในสำนักของตน ก็สมควร ปฏิสันถารดังว่ามานี้ ชื่อว่า ธรรมปฏิสันถาร ตามที่ว่ามานี้ มีอยู่ในอรรถกถาแห่งนิกเขปกัณฑ์ ฯ ในฎีกาแห่งนิกเขปกัณฑ์นั้นว่า คำว่า ตั้งอยู่ในฝ่าย

สงเคราะห์ คือมุ่งจะสงเคราะห์ จึงควรทำอย่างนั้น ผู้มุ่งลาภสักการะเป็นต้น ไม่ควรกระทำกิจ นอกนี้ควรทำ แต่ต้องเป็นกิจที่ควรกระทำ คำว่า ควรให้การออกจากอัพภานนั้น คือ ควรให้ออกจากอาบัติ นอกจากอัพภาน

อรรถกถา

อรรถกถาแห่งเภสัชชกรณวัตถุ ในติยปาราชิกว่า บิณฑบาตที่ภิกษุยังไม่ได้ฉัน ควรให้เฉพาะแก่มารดาบิดาเท่านั้น ให้ผู้อื่นไม่ได้ ถึงแม้ว่าบิณฑบาตนั้น จะมีราคาตั้งกหาปณะ ก็ไม่เป็นอันทำของที่เขาให้ด้วยศรัทธาให้เสียไป บิณฑบาตนั้นควรให้แก่บุคคลเหล่านี้อีก คือ ควรให้แก่ผู้ปฏิบัติมารดาบิดา ๑ ควรให้แก่ผู้เป็นไวยาวัจจกร ๑ ควรให้แก่ผู้เตรียมจะบวช ๑ สำหรับผู้เตรียมจะบวชนั้น ถึงจะใส่ภาชนะให้ก็สมควรยกบิณฑบาตนั้นเสียแล้ว ของอื่นย่อมไม่สมควรแก่คฤหัสถ์ แม้เป็นมารดาบิดา เพราะว่าเครื่องใช้ของบรรพชิต ย่อมสมควรเป็นเจดีย์แห่งคฤหัสถ์ทั้งหลาย อีกอย่างหนึ่ง ควรให้แก่ทามริกโจร และแก่คนผู้เป็นใหญ่ซึ่งมาถึง เพราะอะไรจึงควรให้ เพราะเมื่อไม่ให้ คนเหล่านั้นก็จะโกรธว่าไม่ให้ ถึงจะให้ของที่ตนบริโภคแล้ว เขาก็จะโกรธว่าให้ของเดน เขาโกรธแล้วก็จะปลงชีวิตเสีย หรือทำอันตรายแก่พระศาสนาเสีย ในเรื่องนี้ ควรแสดงเรื่องแห่งโจรนาคผู้ปรารถนาราชสมบัติ ปฏิสันถารภิกษุ ควรทำแก่พระอาคันตุกะ หรือคนจน หรือโจร หรือคนผู้เป็นใหญ่ผู้ใดผู้หนึ่งซึ่งมาถึงวิหาร

ถามว่า ควรกระทำอย่างไร แก้ว่า เวลาเห็นอาคันตุกะที่สิ้นเสบียงมาถึงวิหาร ควรให้น้ำดื่ม ให้น้ำมันทาเท้า ถ้ามาในเวลาก่อนเที่ยงก็ควรให้ข้าวต้ม ข้าวสวย ถ้าเขามาในเวลาวิกาล เมื่อข้าวสารมีก็ควรให้ข้าวสาร ไม่ควรบอกว่า เธอมาผิดเวลา เธอจงไป ถึงที่นั่ง ที่นอน ก็ควรให้ สำหรับภิกษุผู้ไม่หวังสิ่งใดควรทำทั้งนั้น ไม่ควรคิดว่า ธรรมดามนุษย์ทั้งหลาย ย่อมเป็นผู้ให้ปัจจัย ๔ เมื่อเราสงเคราะห์อย่างนี้แล้ว เขา

จะเลือมใส จักเกื้อกูลเรา ส่วนพวกโจรนั้น ถึงแม้ว่าของสงฆ์ ก็ควรให้ คำว่า ทามริกโจรนั้น ได้แก่โจรผู้มีชื่อเสียงชั่งต้องการราชสมบัติ พระเถรเจ้าองค์หนึ่ง ได้ให้อาหารที่ตนบิณฑบาตมา แต่ยังไม่ได้ฉัน แก่โจรนาค คือ โจรผู้มีชื่อเสียงด้วยคิดว่า เมื่อเราให้ของที่เราบริโภคแล้ว โจรนี้จะโกรธ โจรนาคนั้นก็ยินดีต่อพระเถรเจ้าองค์นั้น ภิกษุผู้กระทำปฏิสันถารด้วยปฏิสันถาร ๒ อย่างนี้ ย่อมทำลาภซึ่งยังไม่เกิดให้เกิด ทำลาภที่เกิดแล้วให้มั่นคง รักษาชีวิตของตนได้ในที่มีภัยอันตราย เหมือนกับพระเถรเจ้าผู้ถือเอาชั่งอาหารที่เลิศ ด้วยมือที่ถือบาตร แล้วเทข้าวให้แก่ราชา โจรนาค ด้วยบาตรเป็นตัวอย่างฉะนั้น ฯ เท่าที่แสดงมาแล้วนี้เป็นเรื่องชี้ให้เห็นแห่งปฏิสันถาร ซึ่งเราแปลกันว่าการต้อนรับ เพราะฉะนั้น บุคคลจึงควรต้อนรับผู้ที่มาถึงตน ด้วยอามิส หรือธรรม หรือโดยที่สุดด้วยกิริยา วาจา อันดีงาม จึงจะเป็นการดี สันเนื่อความในเทศนาคณฑนเพียงเท่านี้.

เอวํ ก็มี ด้วยประการฉะนี้ ฯ

กัณฑ์ที่ ๒๖

คัมภีร์อังคุตตรนิกาย ทุกนิบาต

ว่าด้วยกำลัง ๒ เป็นต้น

เทฺวเม ภิกฺขเว ธมฺมา กตมา เทฺว ปฏิสงฺขานพลญฺจ ภาวนาพลญฺจ อิเม โข ภิกฺขเว เทฺว ธมฺมาติ.

ณ บัดนี้ อาตมภาพจักได้แสดงคัมภีร์อังคุตตรนิกาย ทุกนิบาต กัณฑ์ที่ ๒๖ ว่าด้วยกำลัง ๒ เป็นต้น สืบต่อไป เพื่อให้เป็นประโยชน์แก่พระพุทธศาสนา และพุทธศาสนิกชนทั้งหลาย ตลอดกาลนานหาประมาณมิได้

บาลี

คำเนินความตามวาระพระบาลี อันมีในสมาบัติวรรคที่ ๕ สำหรับพระสูตรที่ ๘ ว่า ธรรมมีอยู่ ๒ ประการ คือ กำลังแห่งการพิจารณา ๑ กำลังแห่งการอบรม ๑ ดังนี้

ในอรรถกถาว่า กำลังแห่งการพิจารณานั้น ได้แก่กำลังแห่งความสอดส่องหาเหตุผล

ในพระสูตรที่ ๙ ว่า ธรรมมีอยู่ ๒ ประการ คือ กำลังแห่งสติ ๑ กำลังแห่งสมาธิ ๑ ดังนี้

ในอรรถกถาว่า กำลังแห่งสตินั้น ได้แก่ความไม่หวั่นไหว ในการปล่อยสติ ฯ กำลังแห่งสมาธินั้น ได้แก่ความไม่หวั่นไหว ในความฟุ้งซ่าน

ในพระสูตรที่ ๑๐ ว่า ธรรมมีอยู่ ๒ ประการ คือ สมถะ ๑ วิปัสสนา ๑

ในอรรถกถาว่า สมถะนั้น ได้แก่ความแน่วแน่แห่งจิต ฯ วิปัสสนานั้น ได้แก่ความรอบรู้สังขาร

ในพระสูตรที่ ๑๑ ว่า ธรรมมีอยู่ ๒ ประการ คือ ความวิบัติแห่งศีล ๑ ความวิบัติแห่งทิฏฐิ ๑ ฯ ในอรรถกถาว่า ความวิบัติแห่งศีลนั้น ได้แก่ความไม่มีศีล ฯ ความวิบัติแห่งทิฏฐินั้น ได้แก่ความเห็นผิด

ในพระสูตรที่ ๑๒ ว่า ธรรมมีอย่ ๒ ประการ คือ ความสมบูรณ์ด้วยศีล ๑ ความสมบูรณ์ด้วยทิฏฐิ ๑ ฯ ในอรรถกถาว่า ความสมบูรณ์ด้วยศีลนั้น ได้แก่ความมีศีลบริบูรณ์ ฯ ความสมบูรณ์ด้วยทิฏฐินั้น ได้แก่ความเห็นชอบ ฯ ความเห็นชอบนั้น ได้แก่ความเห็นชอบในเรื่องกรรมของตน ๑ ความเห็นชอบในฌาน ๑ ความเห็นชอบในวิปัสสนา ๑ ความเห็นชอบในมรรค ๑ ความเห็นชอบในผล ๑

ในพระสูตรที่ ๑๓ ว่า ธรรมมีอยู่ ๒ ประการ คือ ศีลอันบริสุทธิ์ ๑ ทิฏฐิอันบริสุทธิ์ ๑ ฯ ในอรรถกถาว่า ศีลอันบริสุทธิ์นั้น ได้แก่ศีลอัน

ให้สำเร็จความบริสุทธิ์ ฯ ทิฏฐิอันบริสุทธิ์นั้น ได้แก่ความเห็นชอบในมรรค ทั้ง ๔ หรือสัมมาทิฏฐิ ๕ อันให้สำเร็จความบริสุทธิ์

ในพระสูตรที่ ๑๔ ว่า ธรรมมีอยู่ ๒ ประการ คือ ทิฏฐิอันบริสุทธิ์ ๑ การตั้งไว้ซึ่งทิฏฐิตามสมควร ๑ ฯ ในอรรถกถาว่า ทิฏฐิอันบริสุทธิ์นั้นได้แก่สัมมาทิฏฐิอันให้สำเร็จความบริสุทธิ์ ฯ การตั้งทิฏฐิไว้ตามสมควรนั้น ได้แก่การตั้งความเพียรอันประกอบกับมรรคเบื้องต่ำ ตามสมควรแก่ทิฏฐินั้น

ในอรรถาธิบายว่า ความเพียรอันประกอบกับมรรคเบื้องต่ำนั้น ได้แก่ความเพียรที่ประกอบกับอริยมรรคชั้นต่ำ ฯ การตั้งความเพียรนั้นไว้ให้สมควรแก่ทิฏฐินั้น เรียกว่าการตั้งทิฏฐิไว้ตามสมควร ดังนี้

ในพระสูตรที่ ๑๕ ว่า ธรรมมีอยู่ ๒ ประการ คือ ความไม่รู้จักพอในกุศลธรรมทั้งหลาย ๑ ความไม่ท้อถอยในทางความเพียร ๑ ฯ ในอรรถกถาว่า ความไม่รู้จักพอในกุศลธรรมทั้งหลายนั้น ได้แก่ความไม่รู้จักพอในกุศลธรรมทั้งสิ้น จนกระทั่งถึงอรหัตมรรค คือ เมื่อยังไม่สำเร็จอรหัตผลตราบใด ก็ยังรู้สึกว่าไม่เพียงพออยู่ตราบนั้น ต่อเมื่อถึงอรหัตผลแล้ว จึงรู้สึกว่าเพียงพอในกุศลธรรมทั้งหลาย

ในพระสูตรที่ ๑๖ ว่า ธรรมมีอยู่ ๒ ประการ คือ ความปล่อยสัจจะ ๑ ความไม่มีสัมปชัญญะ ๑ ฯ ในอรรถกถาว่า ความปล่อยสัจจะนั้น ได้แก่ความปล่อยสติ ฯ ความไม่มีสัมปชัญญะนั้น ได้แก่ความไม่รู้

ในพระสูตรที่ ๑๗ ว่า ธรรมมีอยู่ ๒ ประการ คือ สติ ๑ สัมปชัญญะ ๑ ดังนี้ จบสมาบัติวรรคที่ ๕ และติยปัณณาสก์เพียงเท่านี้ ฯ ในอรรถกถาว่า สตินั้น มีการปรากฏเป็นลักษณะ ฯ สัมปชัญญะนั้น มีการรู้ดีเป็นลักษณะ ดังนี้

ธัมมัตถาธิบาย

ในอรรถาธิบายว่า ธรรมทั้งหลายที่แสดงมาแล้วนี้ มีสิ่งที่ควรยกขึ้นอธิบายให้กว้างขวางออกไปอีก เพื่อเป็นประโยชน์แก่การปฏิบัติอยู่

๒ ประการ คือ สีลวิสุทธิ อันได้แก่ศีลอันบริสุทธิ์ • ทิฏฐิวิสุทธิ อันได้แก่ความเห็นอันบริสุทธิ์ • ฯ ศีลอันบริสุทธิ์นั้น ในอรรถกถาว่า ได้แก่ศีลอันให้สำเร็จความบริสุทธิ์ ฯ ทิฏฐิอันบริสุทธิ์นั้น ได้แก่สัมมาทิฏฐิในมรรค ๔ หรือสัมมาทิฏฐิ ๕ อันให้ถึงความบริสุทธิ์ ดังนี้ ฯ ศีลอันบริสุทธิ์ ซึ่งว่าได้แก่ศีลอันให้ถึงความบริสุทธิ์นั้น ได้แก่ศีลที่ไม่ด่างพร้อย ขาดวิ่น ที่ไม่เป็นทาสแห่งตัณหา คือ ที่ไม่ได้รักษาด้วยตัณหาไม่จำกัดว่าเป็นศีล ๕ หรือศีล ๘ ศีล ๑๐ หรือศีลอย่างอื่น ฯ คำว่า ทิฏฐิอันบริสุทธิ์ ซึ่งว่าได้แก่สัมมาทิฏฐิในมรรค ๔ นั้น คือ ได้แก่ความเห็นชอบในโสดาปัตติมรรค สกทาคามิมรรค อนาคามิมรรค อรหัตมรรค ฯ ทิฏฐิอันบริสุทธิ์ ซึ่งว่าได้แก่สัมมาทิฏฐิ ๕ นั้น คือ ได้แก่ กัมมัสสกตาสัมมาทิฏฐิ ความเห็นชอบในเรื่องกรรมของตน • ฌานสัมมาทิฏฐิ ความเห็นชอบในเรื่องฌาน • วิปัสสนาสัมมาทิฏฐิ ความเห็นชอบในเรื่องวิปัสสนา • มัคคสัมมาทิฏฐิ ความเห็นชอบในเรื่องมรรค • ผลสัมมาทิฏฐิ ความเห็นชอบในเรื่องผล •

ความเห็นชอบ ๕ อย่างนี้ อย่างแรก คือ ความเห็นชอบในเรื่องกรรมของตนนั้น ได้แก่ความเห็นว่า บุคคลทั้งปวงย่อมมีกรรมเป็นของ ๆ ตน คือ มีการทำเป็นของ ๆ ตน ตนทำไว้อย่างไร ก็เป็นของ ๆ ตนอย่างนั้น ไม่เป็นของ ๆ ผู้อื่นเลย คือ ใครทำสิ่งที่ดีไว้ สิ่งที่ดีนั้นก็เป็นของผู้นั้น ใครทำสิ่งที่ไม่ดีไว้ สิ่งที่ไม่ดีนั้นก็เป็นของผู้นั้น ขยายความออกไปอีกชั้นหนึ่งว่า ผู้ใดทำสิ่งที่ไม่ดีไว้ ความไม่ดีก็เป็นของผู้นั้น ผู้ใดทำสิ่งที่ดีไว้ ความดีก็เป็นของผู้นั้น ฯ การทำนั้น หมายทำด้วยกาย วาจา ใจ เมื่อใครทำสิ่งใดไว้ ก็ต้องได้รับผลของสิ่งนั้น แต่จะได้รับเมื่อใดนั้น แล้วแต่เหตุการณ์ จำกัดไม่ได้ว่าสิ่งใดต้องได้รับผลเมื่อใด จำกัดได้แต่เพียงว่าต้องได้รับผลของสิ่งนั้นเท่านั้น ฯ การเห็นว่า การกระทำดี กระทำชั่ว ย่อมเป็นของผู้กระทำ ดังนี้ เรียกว่าความเห็นชอบในเรื่องกรรมของตน

ความเห็นชอบในเรื่องกรรมของตนนี้ เป็นเหตุให้บุคคลละชั่วทำดี ละบาปทำบุญ ละทุจริตทำสุจริต ละอกุศลทำกุศล เช่นบุคคลเห็นว่า การพูดเท็จเป็นของไม่ดี ต้องได้รับโทษแห่งการพูด เมื่อเห็นอย่าง

นี่แน่แล้ว ก็ไม่พูดเท็จ ฯ ผู้ที่พูดเท็จได้ง่ายโดยไม่ละอายใคร ไม่กลัวใคร พระพุทธเจ้าตรัสว่า เป็นผู้ละเสียซึ่งธรรมอันเอก เป็นผู้จะทำบาปได้ทุกอย่าง เพราะฉะนั้น เมื่อผู้ใดชอบพูดเท็จ ให้รู้เถิดว่าผู้นั้นไม่มีความละอายบาป ไม่มีความกลัวบาป ผู้นั้นจะต้องทำบาปได้ทุกอย่าง ในเมื่อได้โอกาส ที่ยังไม่ทำนั้น ก็เพราะยังไม่ได้โอกาส ฯ ข้อนี้ มีพระอัครมเหสีของพระเจ้าพาราณสีเป็นอุทาหรณ์

ใจความโดยย่อว่า พระอัครมเหสีของพระเจ้าพาราณสีนั้น เป็นผู้ชอบพูดเท็จอยู่เสมอ ส่วนบาปอย่างอื่นไม่ปรากฏ ต่อเมื่อพระเจ้าพาราณสี เสด็จไปปราบปรามในปลายพระราชอาณาเขต พระอัครมเหสีจึงได้โอกาสลอบทำชู้กับพวกมหาดเล็กหลาย ๑๐ คน ในที่สุด ก็บังคับให้พระราชโอรสของพระอัครมเหสีเก่า ซึ่งทรงพระนามว่า พระมหาปทุมกุมาร กระทำชู้กับตน แต่เมื่อพระมหาปทุมกุมารไม่ยินยอม ก็ทูลใส่โทษ ในเมื่อพระเจ้าพาราณสีเสด็จกลับถึงพระนคร เพราะฉะนั้น พระพุทธองค์จึงได้ทรงแสดงไว้ให้เป็นเครื่องอนุสรณ์ของบุคคลทั้งหลาย ด้วยวาระพระบาลีว่า เอกธมฺมมติสฺส มุสาวาทิสฺส ชนฺตุโน เป็นต้น ซึ่งมีคำแปลว่า บาปที่บุคคลผู้ละธรรมเอกเสีย ผู้ชอบกล่าวเท็จ ผู้ไม่นึกถึงภายหน้า จะไม่ทำไม่มี ดังนี้ ฯ ในพระบาลีนี้ เป็นเครื่องชี้ให้เห็นชัดว่า ผู้ที่ชอบกล่าวเท็จ ผู้ที่ไม่นึกถึงชาติหน้า ย่อมทำบาปได้ทุกอย่าง ฯ พวกเราพูดกันอยู่เสมอว่า คนนั้นคนนี้ไม่มีสัตย์มีศีล ดังนี้

คำว่า ไม่มีสัตย์นั้น เขาหมายความว่า ไม่มีสัจจวาจา คือ ไม่มีการพูดจริง คำว่า ไม่มีศีลนั้น ได้แก่ไม่มีศีลข้ออื่น นอกจากข้องดเว้นจากมุสา เพราะฉะนั้น ทุกคนจึงควรหัดนึกถึงโทษแห่งการพูดเท็จไว้ให้มาก เพื่อไม่ให้ชอบพูดเท็จ ฯ เหตุที่จะให้พูดเท็จนั้น มีอยู่ ๔ ประการ คือ ฉันทะ ความรักใคร่พอใจ ๑ ภยะ ความกลัว ๑ โทสะ ความเคียดแค้น ๑ โมหะ ๑ ความโง่เขลา ๑ ฯ ทั้ง ๔ อย่างนี้แหละ เป็นเหตุให้พูดเท็จ คือ บางคราวก็พูดเท็จเพราะฉันทะ อันได้แก่พูดเท็จเพราะความรักใคร่พอใจ อันมีในตนและผู้อื่น ซึ่งพูดง่าย ๆ ว่า พูดเท็จ

เพราะเห็นแก่คน หรือเพราะเห็นแก่คนอื่น ฯ บางคราวก็พูดเท็จ เพราะความกลัว บางคราวก็พูดเท็จเพราะความเกลียด หรือความโกรธ ความขัดเคือง บางคราวก็พูดเท็จเพราะความโง่เขลา เพราะฉะนั้น ทุกคนจึงควรระวังอย่าพูดเท็จเพราะเห็นแก่ตนและคนอื่น อย่าพูดเท็จเพราะความกลัว อย่าพูดเท็จเพราะความเกลียด ความโกรธ ความขัดเคือง อย่าพูดเท็จเพราะความโง่ จงทำตัวให้เบิกบาน มีวาจาสัตย์อยู่เสมอ ฯ เมื่อผู้ใดมั่นอยู่ในความเห็นชอบข้อแรก คือ ข้อว่าด้วยกรรมของตนแล้ว ผู้นั้นก็ก้าวขึ้นสู่ความเห็นชอบข้อที่ ๒ คือ ความเห็นชอบในเรื่องฌานแล้วจะก้าวขึ้นสู่ความเห็นชอบชั้นที่ ๓ คือ ความเห็นชอบในเรื่องวิปัสสนาต่อไป ก็จะก้าวขึ้นสู่ความชอบชั้นที่ ๔ ที่ ๕ คือ ชั้นมรรคผลนิพพาน

ความเห็นชอบ ๕ ประการนี้แหละ เรียกว่าทิฏฐิอันบริสุทธิ์ เพราะเป็นทิฏฐิอันให้ถึงความบริสุทธิ์ คำว่า ทิฏฐินี้ สันสกฤตเรียกว่าทฤษฎิ คำว่า ทฤษฎิหรือทิฏฐิ หมายความอย่างเดียวกัน เป็นของที่มีประจำอยู่ในบุคคลทุกคนไป เป็นแต่บางคนก็มีเป็นฝ่ายผิด ซึ่งเรียกว่ามิจฉาทิฏฐิ บางคนก็มีเป็นฝ่ายถูก ซึ่งเรียกว่าสัมมาทิฏฐิ ดังนี้ สันเนื่อความในเทศนากัณฑ์นี้เพียงเท่านี้. เอวํ ก็มี ด้วยประการฉะนี้ ฯ

กัณฑ์ที่ ๒๗

คัมภีร์อังคุตตรนิกาย ทุกนิบาต

ว่าด้วยธรรมฝ่ายไม่ดี และฝ่ายดี

เทฺวเม ภิกฺขเว ธมฺมา กตเม เทฺว โกโธ จ อุปนาโห จ มกฺโข จ ปฬาโส จ อิสฺสา จ มจฺฉริยญฺจ มายา จ สาเตยฺยญฺจาติ.

ณ บัดนี้ อาตมภาพจักได้แสดงคัมภีร์อังคุตตรนิกาย ทุกนิบาต กัณฑ์ที่ ๒๗ ว่าด้วยธรรมฝ่ายไม่ดี และฝ่ายดี อย่างละ ๒ สืบต่อไป เพื่อให้เป็นประโยชน์แก่พระพุทธศาสนา และพุทธศาสนิกชนทั้งหลาย ตลอดกาลนาน

บาลี

ดำเนินความตามวาระพระบาลี อันมีในปัณณาสกาสังคหิตสุตตันตะ สำหรับในพระสูตรที่ ๑ ว่า ธรรมมีอยู่ ๒ ประการ แต่นับเป็นคู่ ๆ ไป คู่ละ ๒ ละ ๒ คือ ความโกรธ กับความผูกโกรธ ๑ ความลบหลู่ กับความตีเสมอ ๑ ความริษยา กับความตระหนี่ ๑ ความมีมารยา กับความโอ้อวด ๑ ความไม่มีหิริ กับความไม่มีโอตตัปปะ ๑ ดังนี้

ในพระสูตรที่ ๒ ว่า มีธรรมอยู่ ๒ ประการ นับเป็นคู่ ๆ กัน คล้ายกับในพระสูตรที่ ๑ ว่า ความไม่โกรธ กับความไม่ผูกโกรธ ๑ ความไม่ลบหลู่ กับความไม่ตีเสมอ ๑ ความไม่ริษยา กับความไม่ตระหนี่ ๑ ความไม่มีมารยา กับความไม่โอ้อวด ๑ ความมีหิริ กับความมีโอตตัปปะ ๑

ในพระสูตรที่ ๓ ว่า บุคคลผู้ประกอบด้วยธรรมอย่างละ ๒ ประการ ย่อมอยู่เป็นทุกข์ ธรรมอย่างละ ๒ ประการนั้น คือ ประการใดบ้าง คือ ความโกรธ กับความผูกโกรธ ๑ ความลบหลู่ กับความตีเสมอ ๑ ความริษยา กับความตระหนี่ ๑ ความมีมารยา กับความโอ้อวด ๑ ความไม่มีหิริ กับความไม่มีโอตตัปปะ ๑

ในพระสูตรที่ ๔ ว่า บุคคลผู้ประกอบด้วยธรรมอย่างละ ๒ ประการ ย่อมอยู่เป็นสุข ธรรมอย่างละ ๒ ประการนั้น คือประการใดบ้าง คือ ความไม่โกรธ กับความไม่ผูกโกรธ ๑ ความไม่ลบหลู่ กับความไม่

ตีเสมอ ๑ ความไม่ริษยา กับความไม่ตระหนี่ ๑ ความไม่มีมารยา กับความไม่โอ้อวด ๑ หิริ กับโอตตัปปะ ๑

ในพระสูตรที่ ๕ ว่า ธรรม ๒ ประการ ย่อมเป็นไปเพื่อความเสื่อม สำหรับภิกษุผู้ยังศึกษาอยู่ ธรรม ๒ ประการนั้น ก็ได้แก่ความโกรธ และความผูกโกรธเป็นต้น เหมือนกับในพระสูตรที่ ๑ คือ ความโกรธ กับความผูกโกรธ ๑ ความลบหลู่ กับความตีเสมอ ๑ ความริษยา กับความตระหนี่ ๑ ความมีมารยา กับความโอ้อวด ๑ ความไม่มีหิริ กับความไม่มีโอตตัปปะ ๑

ในพระสูตรที่ ๖ ว่า ธรรม ๒ ประการ ย่อมเป็นไปเพื่อความไม่เสื่อม สำหรับภิกษุผู้ยังศึกษาอยู่ ธรรม ๒ ประการนั้น คือ ประการใดบ้าง คือ ความไม่โกรธ กับความไม่ผูกโกรธ ๑ ความไม่ลบหลู่ กับความไม่ตีเสมอ ๑ ความไม่ริษยา กับความไม่ตระหนี่ ๑ ความไม่มีมารยา กับความไม่โอ้อวด ๑ หิริ กับโอตตัปปะ ๑

ในพระสูตรที่ ๗ ว่า บุคคลผู้ประกอบด้วยธรรมอย่างละ ๒ ประการ ย่อมถูกชัดไปในนรก เหมือนกับของที่บุคคลนำมารวมไว้ ฉะนั้น ธรรมอย่างละ ๒ ประการนั้น คือประการใดบ้าง คือ ความโกรธ กับความผูกโกรธ ๑ ความลบหลู่ กับความตีเสมอ ๑ ความริษยา กับความตระหนี่ ๑ ความมีมารยา กับความโอ้อวด ๑ ความไม่มีหิริ กับความไม่มีโอตตัปปะ ๑

ในพระสูตรที่ ๘ ว่า บุคคลผู้ประกอบด้วยธรรมอย่างละ ๒ ประการ ย่อมถกชัดไปในสวรรค์ เหมือนของที่บุคคลรวมไว้ ฉะนั้น ธรรมอย่างละ ๒ ประการนั้น คือประการใดบ้าง คือ ความไม่โกรธ กับความไม่ผูกโกรธ ๑ ความไม่ลบหลู่ กับความไม่ตีเสมอ ๑ ความไม่ริษยา กับความไม่ตระหนี่ ๑ ความไม่มีมารยา กับความไม่โอ้อวด ๑ หิริ กับโอตตัปปะ ๑

ในพระสูตรที่ ๙ ว่า บุคคลบางคน ซึ่งประกอบด้วยธรรมอย่างละ ๒ ประการ เวลาตายแล้วย่อมเข้าถึงอบาย ทุคติ วินิบาต นรก ธรรมอย่างละ ๒ ประการนั้น คือ ประการใดบ้าง คือ ความโกรธ กับความผูก

โกรธ ๑ ความไม่ลบหลู่ กับความดีเสมอ ๑ ความริษยา กับความตระหนี่ ๑ ความไม่มีมารยา กับความโอ้อวด ๑ ความไม่มีหิริ กับความไม่มีโอตตัปปะ ๑

ในพระสูตรที่ ๑๐ ว่า บุคคลบางคน ซึ่งประกอบด้วยธรรมอย่างละ ๒ ประการ เวลาตายแล้วย่อมเข้าถึงสคติโลกสวรรค์ ธรรมอย่างละ ๒ ประการนั้น คือ ประการใดบ้าง คือ ความไม่โกรธ กับความไม่ผูกโกรธ ๑ ความไม่ลบหลู่ กับความไม่ดีเสมอ ๑ ความไม่ริษยา กับความไม่ตระหนี่ ๑ ความไม่มีมารยา กับความไม่โอ้อวด ๑ หิริ กับโอตตัปปะ ๑

ในพระสูตรที่ ๑๑ ว่า ธรรมที่เป็นอกุศลมีอยู่ ๒ ประการ คือความโกรธ กับความผูกโกรธ ๑ ความลบหลู่ กับความดีเสมอ ๑ ความริษยา กับความตระหนี่ ๑ ความมีมารยา กับความโอ้อวด ๑ ความไม่มีหิริ กับความไม่มีโอตตัปปะ ๑

ในพระสูตรที่ ๑๒ ว่า กุศลธรรมมีอยู่ ๒ ประการ คือ ความไม่โกรธ กับความไม่ผูกโกรธ ๑ ความไม่ลบหลู่ กับความไม่ดีเสมอ ๑ ความไม่ริษยา กับความไม่ตระหนี่ ๑ ความไม่มีมารยา กับความไม่โอ้อวด ๑ หิริ กับโอตตัปปะ ๑

ในพระสูตรที่ ๑๓ ว่า ธรรมที่มีโทษ มีอยู่ ๒ ประการ คือความโกรธ กับความผูกโกรธ ๑ ความลบหลู่ กับความดีเสมอ ๑ ความริษยา กับความตระหนี่ ๑ ความมีมารยา กับความโอ้อวด ๑ ความไม่มีหิริ กับความไม่มีโอตตัปปะ ๑

ในพระสูตรที่ ๑๔ ว่า ธรรมที่ไม่มีโทษมีอยู่ ๒ ประการ คือความไม่โกรธ กับความไม่ผูกโกรธ ๑ ความไม่ลบหลู่ กับความไม่ดีเสมอ ๑ ความไม่ริษยา กับความไม่ตระหนี่ ๑ ความไม่มีมารยา กับความไม่โอ้อวด ๑ หิริ กับโอตตัปปะ ๑

ในพระสูตรที่ ๑๕ ว่า ธรรมที่มีทุกข์เป็นกำไรมีอยู่ ๒ ประการ คือ ความโกรธ กับความผูกโกรธ ๑ ความลบหลู่ กับความดีเสมอ ๑

ความริษยา กับความตระหนี่ ๑ ความมีมารยา กับความโอ้อวด ๑ ความไม่มีหิริ กับความไม่มีโอตตัปปะ ๑

ในพระสูตรที่ ๑๖ ว่า ธรรมที่มีสุขเป็นกำไรมีอยู่ ๒ ประการ คือ ความไม่โกรธ กับความไม่ผูกโกรธ ๑ ความไม่ลบหลู่ กับความไม่ตีเสมอ ๑ ความไม่ริษยา กับความไม่ตระหนี่ ๑ ความไม่มีมารยา กับความไม่โอ้อวด ๑ หิริ กับโอตตัปปะ ๑

ในพระสูตรที่ ๑๗ ว่า ธรรมที่มีทุกข์เป็นวิบากมีอยู่ ๒ ประการ คือ ความโกรธ กับความผูกโกรธ ๑ ความลบหลู่ กับความตีเสมอ ๑ ความริษยา กับความตระหนี่ ๑ ความไม่มีมารยา กับความโอ้อวด ๑ ความไม่มีหิริ กับความไม่มีโอตตัปปะ ๑

ในพระสูตรที่ ๑๘ ว่า ธรรมที่มีสุขเป็นวิบากมีอยู่ ๒ ประการ คือ ความไม่โกรธ กับความไม่ผูกโกรธ ๑ ความไม่ลบหลู่ กับความไม่ตีเสมอ ๑ ความไม่ริษยา กับความไม่ตระหนี่ ๑ ความมีปัญญา กับความไม่โอ้อวด ๑ หิริ กับโอตตัปปะ ๑

ในพระสูตรที่ ๑๙ ว่า ธรรมที่มีพยาบาทมีอยู่ ๒ ประการ คือ ความโกรธ กับความผูกโกรธ ๑ ความลบหลู่ กับความตีเสมอ ๑ ความริษยา กับความตระหนี่ ๑ ความมีมารยา กับความโอ้อวด ๑ ความไม่มีหิริ กับความไม่มีโอตตัปปะ ๑

ในพระสูตรที่ ๒๐ ว่า ธรรมที่ไม่มีพยาบาทมีอยู่ ๒ ประการ คือ ความไม่โกรธ กับความไม่ผูกโกรธ ๑ ความไม่ลบหลู่ กับความไม่ตีเสมอ ๑ ความไม่ริษยา กับความไม่ตระหนี่ ๑ ความไม่มีมารยา กับความไม่โอ้อวด ๑ หิริ กับโอตตัปปะ ๑ ดังนี้ ของดเนื้อความในพระบาลีไว้เพียงเท่านี้

อรรถกถา

ต่อนี้ไป เป็นเนื้อความในอรรถกถาว่า ความโกรธ มีความฉุนเฉียวเป็นลักษณะ ความผูกโกรธ มีความผูกเข้าไว้เป็นลักษณะ ความ

ลบหลู่ มีความลบล้างเสียซึ่งความดีของผู้อื่นเป็นลักษณะ ความตีเสมอ มีความถือเคียงเป็นลักษณะ ความริษยา มีความทนดูไม่ได้ซึ่งความดีของผู้อื่นเป็นลักษณะ ความตระหนี่ คือความเหนียวแน่น ซึ่งมีการเหนียวแน่นเป็นลักษณะ ความมีมารยา มีความปกปิดการกระทำของตนเป็นลักษณะ ความโอ้อวด มีความแสดงให้ผิดจากความจริงเป็นลักษณะ ความไม่มีหิริ คือ อาการไม่ละอาย ความไม่มีโอตตัปปะ คืออาการไม่กลัวถูกว่า ส่วนความไม่โกรธเป็นต้น ควรทราบโดยนัยตรงกันข้ามกับข้อความเหล่านี้

คำว่า ภิกษุผู้ยังศึกษาอยู่นั้น หมายพระอริยเจ้า ๗ จำพวกเบื้องต่ำ คือ ความโกรธ และความผูกโกรธเป็นต้น ย่อมเป็นเหตุให้พระอริยเจ้า ๗ จำพวกเบื้องต่ำ เสื่อมจากคุณธรรมชั้นสูง แต่สำหรับปุถุชนผู้หนักในพระสัทธรรม ก็มีความเสื่อมด้วยเหมือนกัน คำว่า เป็นไปเพื่อความไม่เสื่อมนั้น คือเป็นไปเพื่อความไม่เสื่อมจากคุณธรรมชั้นสูง ฯ ฯ คำว่า ถูกชัดไปในนรก เหมือนของที่นำมารวมกันไว้นั้น คือ ของที่บุคคลนำมารวมกันไว้ มีอยู่ฉันใด บุคคลนั้นก็ถูกชัดไปในนรกฉันนั้น ฯ คำว่า บุคคลบางคนนั้น หมายบุคคลผู้มีความโกรธเป็นต้น คำว่า มีโทษนั้น คือมีความผิด คำว่า ไม่มีโทษ คือไม่มีความผิด คำว่า มีทุกข์เป็นกำไร คือเจริญขึ้นด้วยทุกข์ คำว่า มีสุขเป็นกำไร คือเจริญขึ้นด้วยสุข คำว่า มีพยาบาท คือมีทุกข์ คำว่า ไม่มีพยาบาท คือไม่มีทุกข์ เป็นอันว่า พระสูตรทั้ง ๒๐ นี้ ได้กล่าวถึงธรรมที่เป็นวัฏฏะและเป็นวิวัฏฏะ ดังนี้

ธัมมัตถาธิบาย

ในอรรถาธิบายว่า พระสูตรทั้ง ๒๐ นี้ ว่าด้วยธรรม ๒ ประเภท คือ ประเภทไม่ดี ๑ ประเภทดี ๑ ประเภทไม่ดีนั้น ได้แก่ความโกรธ ๑ ความผูกโกรธ ๑ ความลบหลู่ ความตีเสมอ ๑ ความริษยา กับ

ความตระหนี่ ๑ ความมีมารยา กับความโอ้อวด ๑ ความไม่มีหิริกับความไม่มีโอตตัปปะ ๑

ฝ่ายดีนั้น คือความไม่โกรธ กับความไม่ผูกโกรธ ๑ ความไม่ลบหลู่ กับความไม่ตีเสมอ ๑ ความไม่ริษยา กับความไม่ตระหนี่ ๑ ความไม่มีมารยา กับความไม่โอ้อวด ๑ หิริ กับโอตตัปปะ ๑

ฝ่ายไม่ดีนั้นให้โทษ คือมีแก่ผู้ใด ผู้นั้นย่อมอยู่เป็นทุกข์ ๑ เป็นเหตุให้เสื่อมจากคุณธรรม ๑ ถูกชัดไปในนรก ๑ ทำให้เกิดในอบายทุคติ วินิบาตนรก ๑ และฝ่ายไม่ดีนั้น เรียกว่าอกุศล เรียกว่าสิ่งที่มีโทษ สิ่งที่มีทุกข์เป็นกำไร มีทุกข์เป็นวิบาก มีความพยาบาท ส่วนฝ่ายดีนั้น มีแก่ผู้ใด ผู้นั้นย่อมอยู่เป็นสุข ๑ ไม่เป็นเหตุให้เสื่อมจากคุณธรรม ๑ ถูกชัดไปในสวรรค์ ๑ ทำให้เกิดในสุคติโลกสวรรค์ ๑ และเรียกว่ากุศล เรียกว่าสิ่งที่ไม่มีโทษ เรียกว่าสิ่งที่มีสุขเป็นกำไร มีสุขเป็นผล ไม่มีความพยาบาท เพราะฉะนั้น จึงควรที่บุคคลทั้งหลายจะละฝ่ายที่ไม่ดีเสีย ให้มีแต่ฝ่ายดีเท่านั้น จึงจะเป็นการดี สมเนื้อความในเทศนากัณฑ์นี้เพียงเท่านี้.

เอวํ ก็มี ด้วยประการฉะนี้ ฯ

กัณฑ์ที่ ๒๘

คัมภีร์อังคุตตรนิกาย ทุกนิบาต

ว่าด้วยอามิสทานโดยผลานิสงส์

ททำ ปีโย โหติ ภชนฺติ นำ พหู กิตฺติญฺจ ปปฺโปติ ยสสฺส วฑฺฒติ อมงฺกุภูโต ปริสำ วิคาหติ วิสารโท โหติ นโร ยมจฺฉวีติ.

ณ บัดนี้ อาตมภาพจักได้แสดงคัมภีร์อังคุตตรนิกาย ทุกนิบาต กัณฑ์ที่ ๒๘ ว่าด้วยอามิสทานโดยผลานิสงส์ สืบต่อไป เพื่อให้เป็นประโยชน์แก่พระพุทธศาสนา และพุทธศาสนิกชนทั้งหลาย ตลอดกาลนาน

บาลี

ดำเนินความตามวาระพระบาลีชั้นมีในสีหสูตร คัมภีร์อังคุตตรนิกาย บัญจกนิบาตนั้นว่า เมื่อพระพุทธองค์จ ะทรงแสดงธรรมแก่สีหเสนาบดี ได้ทรงแสดงว่า ดูก่อนสีหะ ทายก ทานบดี ย่อมเป็นที่รักใคร่พอใจของคนหมู่มาก อันนี้เป็นผลแห่งทานที่เห็นด้วยตนเอง ประการหนึ่ง ฯ สัปปุรุษทั้งหลายย่อมคบหาสมาคมกับทายก ทานบดี การที่ทายกทานบดีเป็นที่คบหาสมาคมของสัปปุรุษทั้งหลาย ก็เป็นผลแห่งทานที่เห็นได้ด้วยตนเอง ประการหนึ่ง ขื่อเสียงอันดีของทายกทานบดีย่อมแผ่ไป การที่ทายกทานบดีมีชื่อเสียงแผ่ไป ก็เป็นผลแห่งทานที่เห็นได้เอง ประการหนึ่ง ทายกทานบดีจะเข้าไปสู่ที่ประชุมใด ๆ คือ ประชุมกษัตริย์ ประชุมพราหมณ์ ประชุมคฤหบดี ประชุมสมณะ ก็ไม่เก้อเขินเกรงกลัว การที่ทายกทานบดีเข้าไปสู่ที่ประชุม ไม่มีความเก้อเขินเกรงกลัว ก็เป็นผลแห่งทานที่เห็นเองประการหนึ่ง ผลแห่งทานที่เห็นเอง ๔ อย่างนี้ย่อมเป็นผลแห่งทานปัจจุบัน คือ เป็นผลแห่งทานที่ผู้ให้ทานได้เห็นในชาตินี้

ส่วนผลแห่งทานที่ผู้ให้ทานจะได้เห็นในชาติหน้านั้น คือ การขับไปเกิดในสุคติโลกสวรรค์ ครั้นตรัสดังนี้แล้ว จึงได้ตรัสเป็นพระคาถาซึ่งได้ยกขึ้นไว้เป็นเบื้องต้นแห่งเทศนานั้นว่า ททำ ปิโย โหติ เป็นต้น ซึ่งมีเนื้อความว่า ผู้ให้ย่อมเป็นที่รักของผู้รับ ๑ คนเป็นอันมากย่อมยินดีคบกับผู้ที่ยินดีให้ทาน ๑ ผู้ให้ทานย่อมมีชื่อเสียงดี ๑ ผู้ให้ทานย่อมไม่เก้อเขินไม่เกรงกลัว ในเวลาเข้าสู่ที่ประชุม ๑ ผู้ให้ทานย่อมได้ไปเกิดในสวรรค์ ๑ เพราะฉะนั้น ผู้มีบัญญาทั้งหลายซึ่งอยากได้ความสุขจึงกำจัดความตระหนี่เสียแล้วให้ทาน ครั้นให้ทานแล้ว ก็ได้ไปเกิดในสวรรค์ เสวยทิพยสมบัติอยู่ตลอดกาลนาน ดังนี้ ฯ เท่าที่แสดงมาแล้วนี้ เป็นเครื่องชี้ให้เห็นซึ่งผลแห่งอามิสทานว่า ในปัจจุบันนี้มีผล ๔ ประการ คือ การเป็นที่รักของคนทั้งหลาย ๑ เป็นที่คบหาของสมณะ

พราหมณ์ ๑ มีชื่อเสียงว่าเป็นผู้ยินดีในการให้ทาน ๑ แกล้วกล้าในเวลาเข้าที่ประชุม ๑ ฯ ข้อที่ว่า แกล้วกล้าในเวลาเข้าสู่ที่ประชุม นั้น เป็นของที่เข้าใจกันยาก เพราะฉะนั้น จึงจะได้อธิบายออกไป คือ ธรรมดาผู้ที่ยินดีในการให้ทาน ย่อมมีเมตตาเป็นต้นประจำใจ ไม่คิดลักขโมยฉ้อโกงใคร เมื่อมีการนัดประชุม เช่นผู้ใหญ่บ้าน กำนัน ตีเกราะ เคาะไม้ หรือป่าวประกาศ ให้ลูกบ้านไปประชุม ผู้ใดเป็นผู้ขโมยฉ้อโกงเขา ผู้นั้นก็รู้สึกสะดุ้งกลัวว่าเขาคงรู้เรื่องของเรา คงจะจับเราเป็นแน่ เมื่อไปเข้าที่ประชุม ก็มีความสะดุ้งกลัว ส่วนผู้ที่ไม่ได้ทำอทินนาทานได้ทำแต่ทาน ย่อมไม่มีกสะดุ้งกลัว เพราะฉะนั้นจึงว่า ผลแห่งการให้ทานทำไม่ให้สะดุ้งกลัวในเวลาเข้าที่ประชุม ดังนี้

ก็ผลหรืออานิสงส์แห่งอามิสทาน ๕ อย่าง ตามที่แสดงมานี้ ย่อมเป็น ๒ คือ เป็นผลที่เห็นเองในชาตินี้ ๑ เป็นผลที่จะต้องเห็นในชาติหน้า ๑ ส่วนผลที่จะต้องเห็นในชาติหน้านั้น คือ การเกิดในสุคติโลกสวรรค์ คำว่า สุคติโลกสวรรค์แยกออกเป็น ๒ คำ คือ สุคติคำหนึ่ง โลกสวรรค์คำหนึ่ง สุคตินั้นหมายมนุษย์ โลกสวรรค์นั้นหมายเทวดา ผู้ที่ให้ทานย่อมได้กลับมาเกิดเป็นมนุษย์อีกทีเดียวก็มี ได้ขึ้นไปเกิดในสวรรค์แล้วกลับลงมาเกิดเป็นมนุษย์อีกก็มี มีตัวอย่างดังจักแสดงต่อไป

อตีเต พาราณสิวาสี เอโก กุฏุมพิโก กล่าวคือ ในอดีตกาลล่วงแล้วมา เมื่อกุฏุมพีคนหนึ่ง ซึ่งเป็นชาวเมืองพาราณสี ออกไปเที่ยวป่า ได้เห็นผ้าอนุวาต ซึ่งไม่เพียงพอของพระปัจเจกพุทธเจ้า ซึ่งกระทำจีวรอยู่ ก็ได้ถวายผ้าขาวม้าของตน ด้วยผลกุศลอันนั้น เวลากุฏุมพีนั้นตายแล้ว ก็ได้ขึ้นไปเกิดในดาวดึงส์สวรรค์ ได้เสวยทิพยสมบัติอยู่ตลอดกาลนาน เวลาจุติจากดาวดึงส์สวรรค์แล้ว ก็ลงมาเกิดในตระกูลอำมาตย์ ห่างจากเมืองพาราณสี ๑ โยชน์ เวลาเติบโตแล้ว ก็อยากไปเที่ยวในวันนักขัตตฤกษ์ จึงขอผ้านุ่งต่อมารดา มารดาก็ได้นำเอาผ้าใหม่ออกมาให้ผืนหนึ่ง เขาบอกมารดาว่า ผ้านี้เนื้อหยาบ แล้วเขาก็ไม่รับ มารดาก็นำผ้าผืนอื่นออกมาให้อีก เขาก็ไม่รับอีก เขาว่าผ้าผืนนี้ก็ยังเนื้อหยาบ

มารดาจึงว่าผ้าเนื้อละเอียดกว่านี้ไม่มีในบ้านเมืองของเรา เขาจึงว่า ถ้าอย่างนั้นจะได้ผ้าในที่ใด ข้าพเจ้าจักไปในที่นั้น มารดาจึงว่า ลูกเอ๋ยตามหัวใจของมารดาอยากจะให้เจ้าได้เป็นพระเจ้าพาราณสีเสียในวันนี้ เขาได้ไหว้มารดาว่าดีละ แล้วก็ออกเดินทางไปสู่เมืองพาราณสี บุญบารมีของเขาที่ได้ทำไว้ในชาติก่อนได้สังหรณ์ใจเขา ให้เข้าไปนอนคลมศีรษะอยู่ที่พระแท่นศิลาในพระราชอุทยานเมืองพาราณสี ฯ วันนั้นพอดีเป็นวันที่ ๗ แห่งวันที่พระเจ้าพาราณสีสวรรคต

คนทั้งหลายมีอำมาตย์เป็นต้น ได้จัดการถวายพระเพลิงพระบรมศพของพระเจ้าพาราณสีแล้วก็ปรึกษากันว่า พระราชาของพวกเรามีแต่พระราชธิดาอยู่พระองค์เดียวเท่านั้น ไม่มีพระราชโอรสเลย ธรรมดาราชสมบัติที่ไม่มีพระราชาย่อมตั้งอยู่ไม่ได้ ควรที่พวกเราจักเสี่ยงบุษยรถหาผู้มีบุญบารมีที่สมควรเป็นพระราชาจึงจะเป็นการดี ปรึกษากันดังนี้แล้ว ก็นำม้าสินธพสีดอกโกมุท คือดอกบัวขาว ๔ ตัว เข้าเทียมบุษยรถ คือ รถอันมีเครื่องประดับขาว แล้วก็จัดเครื่องราชกกุธภัณฑ์ทั้ง ๕ คือ พระขรรค์เศวตฉัตร พระมหามงกุฎ ฉลองพระบาททอง พัดวาลวิชนีขึ้นตั้งบนรถแล้วก็ปล่อยรถไป รถได้ออกทางประตูตะวันออกไปสู่พระราชอุทยานเวียนรอบกุมารนั้นแล้วก็หยุดอยู่ ปุโรหิตคือพราหมณ์ราชครูจึงไปเปิดผ้าคลุมเท้าของกุมารนั้นออกดู พิจารณาดูเท้าตลอดถึงฝ่าเท้าแล้วก็กล่าวขึ้นว่าท่านผู้นี้สมควรเป็นพระราชา จึงให้ประโคมดนตรีขึ้นถึง ๓ ครั้ง

ครั้งนั้นกุมารนั้นก็เปิดผ้าคลุมหน้าออก ถามว่าอะไรกัน ราชครูปุโรหิตจึงตอบว่า ราชสมบัติมาถึงท่านแล้ว กุมารนั้นจึงถามว่าพระราชาของพวกท่านไปไหน ปุโรหิตตอบว่า สวรรคตแล้ว สวรรคตได้กี่วันแล้ว สวรรคตได้ ๗ วันเข้ากับวันนี้แล้ว พระโอรสธิดาของพระราชาพวกท่านไม่มีหรือ มีแต่พระธิดาไม่มีพระโอรส ถ้าอย่างนั้นเราก็จักรับเป็นพระราชา ขณะนั้นพวกอำมาตย์จึงให้จัดแจงมณฑปสำหรับ

อภิเษกขึ้นที่พระราชอุทยาน แล้วอภิเษกโสรจสรงกุมารนั้นให้เป็นพระราชาในสถานที่นั้น เมื่อเสร็จการสรงแล้วพวกอำมาตย์ก็นำผ้าราคาพันเข้าไปถวาย แต่พระกุมารผู้ได้อภิเษกแล้วนั้น ตรัสว่าผ้านี้เนื้อหยาบ พวกท่านจงนำเต้าน้ำทองคำมา เราจักให้ได้ผ้าในเดี๋ยวนี้ เมื่อพวกอำมาตย์น้อมเต้าน้ำทองคำเข้าไปถวาย ก็ทรงจับด้วยพระหัตถ์แล้วลกขึ้นสาดน้ำไปทางทิศตะวันออก

ในทันใดนั้นก็มีต้นกัลปพฤกษ์ ๘ ต้น ผุดขึ้นมาทางทิศตะวันออก แล้วท้าวเธอก็ทรงสาดน้ำไปทางทิศทักษิณ ทิศปัจฉิม ทิศอุดร ก็มีต้นกัลปพฤกษ์เกิดรอบพระราชอุทยานด้านละ ๘ ต้น รวมทั้ง ๔ ทิศเป็น ๓๒ ต้นด้วยกัน ทั้ง ๓๒ ต้นนั้นสะพรั่งไปด้วยผ้าทิพย์ทั้งนั้น ท้าวเธอได้ทรงนุ่งผ้าทิพย์ผืนหนึ่ง ทรงห่มผ้าทิพย์ผืนหนึ่งแล้วให้ตีกลองประกาศว่า อย่าให้หญิงทั้งหลายในแว่นแคว้นของพระเจ้านันทราชต้องปั่นด้ายปั่นไหมทอหูกทอผ้าเลย ให้ประกาศดังนี้แล้วก็ให้ยกเศวตฉัตรขึ้นบนหลังช้างพระที่นั่ง แล้วเสด็จขึ้นทรงช้างพระที่นั่งเข้าสู่พระนคร อภิเษกพระราชธิดาของพระเจ้าพาราณสีให้เป็นพระอัครมเหสี จำเดิมแต่นั้นไป ก็ได้พระราชทานชิ่งผ้าทิพย์แก่คนทั้งหลายบรรดาที่มาถึง ทำอยู่อย่างนั้นจนกระทั่งทรงพระชรา จึงได้พร้อมกับพระอัครมเหสี สละราชสมบัติออกไปบรรพชาเป็นฤาษีอยู่ที่พระราชอุทยาน ได้สำเร็จฌานสมาบัติแล้วขึ้นไปเกิดในพรหมโลก

ต่อมาชาติสุดท้ายพระเจ้านันทราชนั้น ก็ได้มาเกิดเป็นพระมหากัสสปเถรเจ้า ส่วนพระอัครมเหสีนั้น ก็ได้มาเกิดเป็นนางภัททกาปิลานี หรืออีกพะนามหนึ่งว่า นางภัทรากาปิลานี แล้วได้สำเร็จพระอรหันต์ในเมื่อได้บรรพชาเป็นภิกษุณี ฯ เรื่องพระเจ้านันทราชนี้มีมาในอรรถกถาแห่งสังสารโมจกเปรต เป็นอันว่าสิ้นเรื่องพระเจ้านันทราชที่ยกมาเป็นตัวอย่างแห่งผู้ให้อามิสทาน คือเครื่องนุ่งห่มอันจัดเข้าในจีวรปัจจัย แล้วได้เกิดในสวรรค์ ต่อมาภายหลังก็ได้มาเกิดเป็นมนุษย์ ได้เสวยมนุษยสมบัติเป็นพระมหากษัตริย์ ชาติสุดท้ายก็ได้สำเร็จนิพพานสมบัติ ดังนี้ สิ้นเนื้อความในเทศนากัณฑ์นี้เพียงเท่านี้. เอวํ กิมิ ด้วยประการฉะนี้ ฯ

กัณฑ์ที่ ๒๙

คัมภีร์อังคุตตรนิกาย ทุกนิบาต

ว่าด้วยผลแห่งการบัญญัติสิกขาบท

เทฺวเม ภิกฺขเว อตฺถวเส ปฏิจฺจ ตถาคเตน สาวกานํ สิกฺขาปทํ ปญฺญตฺตํ กตเม เทฺว สงฺฆสุฏฺฐุตาย สงฺฆผาสุตายาติ.

ณ บัดนี้ อาตมภาพจักได้แสดงคัมภีร์อังคุตตรนิกาย ทุกนิบาต กัณฑ์ที่ ๒๙ ว่าด้วยผลแห่งการบัญญัติสิกขาบท สืบต่อไป เพื่อให้เป็นประโยชน์แก่พระพุทธศาสนา และพุทธศาสนิกชนทั้งหลาย ตลอดกาลนานหาประมาณมิได้

บาลี

ดำเนินความตามวาระพระบาลี อันมีในบัณณาสกาสังคหิตสุตตันตะ สำหรับพระสูตรที่ ๒๑ นั้นว่า พระพุทธองค์ ได้ทรงแสดงไว้ว่า ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย พระตถาคตเจ้า ได้บัญญัติสิกขาบทสำหรับสาวกทั้งหลาย เพราะอาศัยอำนาจประโยชน์อย่างละ ๑๐ ประการ คือ เพื่อความดีแห่งสงฆ์ เพื่อความอยู่สบายแห่งสงฆ์ ๑ เพื่อข่มบุคคลที่เก้อยาก ๑ เพื่อความอยู่สบายแห่งภิกษุทั้งหลายผู้มีศีล เพื่อระวังอาสวะปัจจุบัน เพื่อป้องกันอาสวะข้างหน้า ๑ เพื่อระวังเวรปัจจุบัน เพื่อป้องกันเวรข้างหน้า ๑ เพื่อระวังโทษปัจจุบัน เพื่อป้องกันโทษข้างหน้า ๑ เพื่อระวังภัยปัจจุบัน เพื่อป้องกันภัยข้างหน้า ๑ เพื่อระวังอกุศลธรรมปัจจุบัน เพื่อป้องกันอกุศลธรรมข้างหน้า ๑ เพื่ออนุเคราะห์คฤหัสถ์ เพื่อตัดฝ่ายมีความต้องการลามก ๑ เพื่อความเลื่อมใสแห่งผู้ที่ยังไม่เลื่อมใส เพื่อความเลื่อมใสยิ่งขึ้นแห่งผู้เลื่อมใสอยู่แล้ว ๑ เพื่อความตั้งอยู่แห่งพระสัทธรรม เพื่อช่วยเหลือพระวินัย ๑ ดังนี้

อรรถกถา

ในอรรถกถาว่า คำว่า เพราะอาศัยอำนาจประโยชน์ ๒ อย่างนั้น คือ เพราะอาศัยเหตุ ๒ อย่าง คำว่า ทรงบัญญัติสิกขาบท คือ ทรงตั้งส่วนสิกขาไว้ คำว่า เพื่อความดีแห่งสงฆ์ คือ เพื่อการกล่าวรับรองว่า ดีละท่าน คำว่า เพื่อความอยู่สบายแห่งสงฆ์ คือ เพื่อความอยู่เป็นสุขแห่งสงฆ์ คำว่า ผู้เก้อยาก คือ ผู้ไม่มีศีล คำว่า อาสวะปัจจุบัน หมายความทุกข์อันเกิดจากการฆ่าการจองจำ และการติเตียนเป็นต้น ซึ่งบุคคลต้องได้ในชาตินี้ เพราะการล่วงละเมิดเป็นเหตุ คำว่า เพื่อระวัง คือ เพื่อปิดเสีย คำว่า อาสวะข้างหน้า หมายอาสวะที่จะเกิดในข้างหน้า อันได้แก่ทุกข์ในอบาย ดังที่กล่าวแล้วนั้น คำว่า เพื่อบ้องกัน คือ เพื่อห้ามไว้ คำว่า เวร หมายเวรที่เป็นอกุศลบ้าง หมายเวรบุคคลบ้าง คำว่า โทษ หมายความผิด สำหรับในที่นี้หมายสิ่งที่เป็นทุกข์ เพราะสิ่งที่เป็นทุกข์ เป็นของบุคคลควรเว้น คำว่า ภัย หมายสิ่งที่เป็นทุกข์ ซึ่งเป็นเหตุแห่งความกลัว คำว่า อกุศล ก็หมายทุกข์ เพราะเป็นของไม่ปลอดภัย คำว่า เพื่ออนุเคราะห์คฤหัสถ์ คือ เพื่อบ้องกันไม่ให้คฤหัสถ์ติเตียน คำว่า เพื่อตัดฝ่ายที่ต้องการลามก คือ ผู้ต้องการลามก ย่อมทำลายสงฆ์ได้เพราะอาศัยพรรคพวก เพื่อตัดเสียซึ่งพรรคพวกนั้น คำว่า เพื่อความเลื่อมใสแก่ผู้ที่ยังไม่เลื่อมใส คือ เพื่อให้เกิดความเลื่อมใส แก่ผู้มีปัญญาทั้งหลายซึ่งยังไม่เลื่อมใส เมื่อเขาได้เห็นความสมบูรณ์ ด้วยสิกขาบทบัญญัติแล้ว เขาก็จะเกิดความเลื่อมใส คำว่า เพื่อความเลื่อมใสยิ่งขึ้นแก่ผู้ที่เลื่อมใสอยู่แล้ว คือ เพื่อให้ผู้ที่เลื่อมใสอยู่แล้ว เลื่อมใสยิ่งขึ้น คำว่า เพื่อความตั้งอยู่แห่งพระสัทธรรม คือ เพื่อความตั้งอยู่นานแห่งพระสัทธรรม คำว่า เพื่อช่วยเหลือวินัย คือ เพื่อช่วยเหลือวินัยทั้ง ๔ อย่าง ดังนี้

ธัมมัตถาธิบาย

ในอรรถาธิบายว่า การที่พระพุทธเจ้า ได้ทรงบัญญัติสิกขาบทไว้สำหรับสาวกทั้งหลายนั้น ด้วยมีพระพุทธประสงค์ ให้เกิดความดีแก่สงฆ์ ๑ ให้สงฆ์อยู่สบาย ๑ ให้ข่มขี่ผู้ไม่มีศีล ๑ ให้ผู้มีศีลอยู่สบาย ๑ เพื่อเป็นการระวังอาสวะปัจจุบัน ๑ เพื่อบ้องกันอาสวะข้างหน้า ๑ เพื่อระวังเวรปัจจุบัน ๑ เพื่อบ้องกันเวรข้างหน้า ๑ เพื่อระวังโทษปัจจุบัน ๑ เพื่อบ้องกันโทษข้างหน้า ๑ เพื่อระวังภัยปัจจุบัน ๑ เพื่อบ้องกันภัยข้างหน้า ๑ เพื่อระวังอกุศลปัจจุบัน ๑ เพื่อบ้องกันอกุศลข้างหน้า ๑ เพื่ออนุเคราะห์คฤหัสถ์ ๑ เพื่อตัดพรรคพวกของภิกษุผู้ปรารถนาลามก ๑ เพื่อความเลื่อมใสแก่ผู้ที่ยังไม่เลื่อมใส ๑ เพื่อความเลื่อมใสยิ่งขึ้นแก่ผู้ที่เลื่อมใสอยู่แล้ว ๑ เพื่อความตั้งอยู่แห่งพระสัทธรรม ๑ เพื่อช่วยเหลือวินัย ๑ ดังนี้

คำว่า เพื่อความตั้งอยู่แห่งพระสัทธรรมนั้น คือ เพื่อความตั้งอยู่นานแห่งพระปริยัติสัทธรรม ๑ ปฏิบัติสัทธรรม ๑ ปฏิเวธสัทธรรม ๑ ฯ ปริยัติสัทธรรมนั้น ได้แก่คำสั่งสอน ปฏิบัติสัทธรรมนั้น ได้แก่โพธิปักขิยธรรม ๓๗ ปฏิเวธสัทธรรมนั้น ได้แก่มรรค ผล นิพพาน ฯ ข้อที่ว่า ปฏิบัติสัทธรรม ได้แก่โพธิปักขิยธรรม ๓๗ นั้น มิกล่าวไว้ในคัมภีร์ปฏิสัมภิทามรรคว่า ถ้าพระพุทธองค์ ไม่ได้ทรงบัญญัติสิกขาบทไว้ พระสัทธรรม ๓ ประการ ชื่อว่าแล้วนี้ ก็จะเสื่อมไปโดยเร็วพลัน จักไม่ตั้งอยู่นานเหมือนทุกวันนี้ เพราะเหตุนั้น พระพุทธองค์จึงได้ทรงบัญญัติสิกขาบทไว้

เป็นอันได้ใจความว่า การที่พระพุทธองค์ ได้ทรงบัญญัติสิกขาบทไว้ ก็เพื่อให้พระสัทธรรมตั้งอยู่ตลอดกาลนาน ถึงแม้ว่า การที่พระพุทธองค์ทรงบัญญัติธรรมครุธรรม ๘ ประการ ไว้แก่นางภิกษุณี ก็เพื่อให้พระสัทธรรมตั้งอยู่นานทั้งนั้น เพราะถ้าพระพุทธองค์ไม่ทรงบัญญัติครุธรรม ๘ ประการไว้ พระสัทธรรมก็จะไม่ตั้งอยู่นาน ข้อนี้มีปรากฏอยู่ในพระ

สูตรที่ ๑ แห่งสันถาวรรคที่ ๑ คัมภีร์อังคุตตรนิกาย อัฏฐกนิบาตว่า พระอานนทเถรเจ้า ได้กราบทูลพระพุทธองค์ขึ้นว่า พระมหาปชาบดีโคตมี ยินดีรับครุธรรม ๘ ประการนั้น ไว้ปฏิบัติจนตลอดชีวิตแล้วพระเจ้าข้า ฯ พระพุทธองค์จึงตรัสว่า อานนท์ ถ้ามาตุคามจักไม่ได้บรรพชาในพระธรรมวินัย ที่พระตถาคตเจ้าทรงประกาศไว้ พรหมจรรย์ก็จะตั้งอยู่นาน พระสัทธรรมจะตั้งอยู่ตลอดพันปี แต่เพราะเหตุมาตุคามได้บรรพชาในพระธรรมวินัยแล้ว พรหมจรรย์จึงจะไม่ตั้งอยู่นานพระสัทธรรมจะตั้งอยู่เพียง ๕๐๐ ปีเท่านั้น อานนท์ ตระกูลใดมีแต่สตรีมาก ไม่มีบุรุษ ตระกูลนั้นโจรก็ทำร้ายได้ง่ายฉันใด มาตุคามได้บรรพชาในพระธรรมวินัยใด พรหมจรรย์ในพระธรรมวินัยนั้น ก็จะไม่ตั้งอยู่นานฉันนั้น เพลี้ยลงในนาข้าวสาลีแล้ว นาข้าวสาลีนั้น ย่อมไม่ตั้งอยู่นานฉันใด มาตุคามได้บรรพชาในพระธรรมวินัยใด พรหมจรรย์ในพระธรรมวินัยนั้น ก็จะไม่ตั้งอยู่นานฉันนั้น เพลี้ยลงในนาข้าวสาลีแล้ว นาข้าวสาลีนั้น ย่อมไม่ตั้งอยู่นานฉันใด มาตุคามได้บรรพชาในพระธรรมวินัยใด พรหมจรรย์ในพระธรรมวินัยนั้น ก็จะไม่ตั้งอยู่นานฉันนั้น ความแดงภายในลำอ้อย มีอยู่ในไร่อ้อยใด ไร่อ้อยนั้นก็จะไม่ตั้งอยู่นานฉันใด มาตุคามได้บรรพชาในพระธรรมวินัยใด พระธรรมวินัยนั้น ก็จะไม่ตั้งอยู่นานฉันนั้น นี่แน่ะอานนท์ บุรุษริบกั้นทำนบที่สระใหญ่เพื่อไม่ให้น้ำไหลออกฉันใด เราตถาคตก็ได้บัญญัติครุธรรม ๘ ประการ ไว้สำหรับภิกษุณีทั้งหลายโดยเร็วฉันนั้น ดังนี้

อรรถกถา

ในอรรถกถาแห่งพระสูตรนี้ว่า เมื่อพระพุทธองค์ ไม่ได้ทรงบัญญัติครุธรรม ๘ ประการไว้ พระสัทธรรมก็จะตั้งอยู่เพียง ๕๐๐ ปีเท่านั้นเพราะเหตุที่มาตุคามได้บรรพชา แต่เพราะเหตุที่พระพุทธองค์ ได้ทรงรับบัญญัติครุธรรม ๘ ประการไว้ พระสัทธรรมจึงจะตั้งอยู่อีก ๕๐๐ ปี รวมเป็นพันปี ฯ ก็คำว่า พันปีนั้น พระพุทธองค์ทรงหมายถึงการมีพระอรหันต์ ขันปฏิสัมภิทาอยู่เพียงพันปี ต่อนั้นไปก็จะมีพระอรหันต์ขันสุกขวิปัสสกอยู่อีกพันปี ต่อไปก็จะมีพระอนาคามีอยู่พันปี จะมี

พระสกทาคามีอยู่อีกพันปี จะมีพระโสดาบันอยู่อีกพันปี จึงเป็นอันว่า พระปฏิเวธสัทธรรม และปริยัติสัทธรรม จักดำรงอยู่ตลอด ๕ พันปี เพราะเมื่อพระปริยัติไม่มี ปฏิเวธก็ไม่มี เมื่อพระปริยัติเสื่อมหมดแล้วก็จะยังเหลือแต่เพียงเพศภิกษุเท่านั้น ดังนี้

ขอท่านผู้ฟังทั้งหลาย จงจำไว้เถิดว่า อรรถกถาแห่งพระสูตรที่ ๑ ในสันธานวรรค แห่งอัฏฐกนิบาตนี้แหละ เป็นเครื่องประกาศให้เห็นชัดว่า พระพุทธศาสนา จะตั้งอยู่ตลอด ๕ พันพรรษา ดังที่เชื่อถือกันมาแต่โบราณกาล ขออย่าผู้เข้าใจผิดนอกจากที่ว่าแล้วนี้ เพราะมีผู้เข้าใจกันว่า เมื่อการปฏิบัติยังมีอยู่ตราบใด พระพุทธศาสนาก็ชื่อว่ายังมีอยู่ตราบนั้น ดังนี้ ด้วยเหตุว่า การเข้าใจดังนี้ เป็นอันเข้าใจว่าพระพุทธศาสนา ไม่มีกำหนดว่าจะตั้งอยู่นานเท่าใด ถ้าพระพุทธศาสนาจะไม่มีกำหนดอยู่นานเท่าใดแล้ว พระพุทธองค์ก็ต้องไม่ทรงตรัสไว้ว่า เมื่อมาตคามไม่ได้บรรพชา พระสัทธรรมจักตั้งอยู่ตลอดพันปี ดังนี้ เพราะเหตุที่พระพุทธศาสนา มีกำหนดตั้งอยู่ พระพุทธองค์จึงได้ทรงตรัสไว้อย่างนั้น ข้อที่ตรัสไว้ว่า พระสัทธรรมจะตั้งอยู่พันปีนั้น ขอให้เข้าใจตามอรรถกถาว่า พระสัทธรรมนั้น หมายถึงความมีพระอรหันต์ชั้นปฏิสัมภิทาเท่านั้น ไม่ได้หมายถึงความมีพระอรหันต์ชั้นสุกขวิปัสสก และความมีพระอนาคามี พระสกทาคามี พระโสดาบัน ดังที่ว่าแล้วนั้น ถ้าทรงหมายถึงความมีพระอรหันต์ชั้นสุกขวิปัสสก ชั้นอนาคามี สกทาคามี โสดาบัน อย่างละ ๑ พันแล้ว ก็รวมเป็น ๕ พัน เป็นอันว่าเวลานี้ พระอรหันต์ชั้นปฏิสัมภิทา และชั้นสุกขวิปัสสกไม่มีแล้ว เพราะพระพุทธศาสนาได้ล่วงมาถึง ๒ พันปีเศษแล้ว สำหรับพันปีแรก ก็สิ้นพระอรหันต์ชั้นปฏิสัมภิทาแล้ว พันปีที่ ๒ ก็สิ้นพระอรหันต์ชั้นสุกขวิปัสสก เวลานี้อยู่ในพันที่ ๓ ซึ่งยังมีอยู่แต่พระอนาคามี สกทาคามี โสดาบัน เมื่อสิ้นพันที่ ๓ ก็สิ้นพระอนาคามี เมื่อสิ้นพันที่ ๔ ก็สิ้นพระสกทาคามี เมื่อสิ้นพันที่ ๕ ก็สิ้นพระโสดาบัน ต่อนั้นไป ก็ยังเหลือแต่เพศภิกษุเท่านั้น ต่อไปนานเพศภิกษุก็จะต้องหมดไป ๆ

พระโบราณาจารย์ทั้งหลาย ได้กล่าวไว้ว่า สาสนัง ปญฺจ วสฺสเก พระพุทธศาสนาครบ ๕ พันปี ในปีชวด ดังนี้ ที่ท่านกล่าวดังนี้ ก็เพราะท่านเชื่อถือตามคัมภีร์ว่า พระพุทธศาสนา จักยังมีอยู่ในโลกจนตลอด ๕ พันปีโดยแท้ ที่ท่านคำนวณปีชวดเป็นปีที่ครบ ๕ พันนั้น ก็เพราะท่านถือหลักว่า กุกุกุเฏ สพฺพญฺญู พุทฺโธ พระพุทธเจ้าได้ตรัสรู้สิ่งทั้งปวงในปีระกา นิพฺพานคมนำ สปฺเป นิพพานปีมะเส็ง ดังนี้ ท่านจึงนับปีมะเส็งเป็นปีที่ ๑ แห่งพระพุทธศักราช เมื่อนับวนเวียนไปก็ต้องครบ ๕ พันปีในปีชวด เพราะฉะนั้น ขออย่าผู้อวดดีออกความเห็นนอกพระคัมภีร์ไป ควรเชื่อถือตามพระคัมภีร์ ที่นักปราชญ์หลายชั้น หลายยุค หลายคราว ได้เชื่อถือกันมาแล้ว ดังแสดงมานี้ก็จึงจะเป็นการดี ดังนี้ ฯ สันเนื่อความในเทศนากัณฑ์นี้เพียงเท่านี้.

เอวำ ก็มี ด้วยประการฉะนี้ ฯ

กัณฑ์ที่ ๓๐

คัมภีร์อังคุตตรนิกาย ทุกนิบาต

ว่าด้วยประโยชน์ ๒ อย่าง แห่งการบัญญัติปาฏิโมกข์

เทฺวเม ภิกฺขเว อตฺถวเส ปฏิจฺจ ตถาคเตน สาวกานำ ปาฏิโมกฺขำ ปญฺญตฺตนฺติ.

ณ บัดนี้ อาตมภาพจักได้แสดงคัมภีร์อังคุตตรนิกาย ทุกนิบาต กัณฑ์ที่ ๓๐ ว่าด้วยประโยชน์ ๒ อย่างแห่งการบัญญัติปาฏิโมกข์ สืบต่อไป เพื่อให้เป็นประโยชน์แก่พระพุทธศาสนา และพุทธศาสนิกชนทั้งหลาย ตลอดกาลนาน

บาลี

ดำเนินความตามวาระพระบาลีอันมีในพระสูตรที่ ๒๒ ถึง ๕๐ แห่งปัณณาสกสังคหิตสุตตันตะนั้นว่า เราตถาคตได้บัญญัติปาฏิโมกข์ไว้ และ

ได้บัญญัติอุเทศแห่งปาฏิโมกข์ การงดสวดปาฏิโมกข์ การปวารณา การงดปวารณา การตัชชนียกรรมและนิยัสสกรรม ปัพพาชนียกรรม ปฏิสารณียกรรม อุกเขปนียกรรม การให้ปริวาส การชักเข้าหาอาบัติเดิม การให้มานัตต์ อัพภาน การเรียกเข้าหมู่ การให้พ้นโทษ การอุปสมบท และญัตติกรรม ญัตติทุติยกรรม ญัตติจตุตถกรรม และบัญญัติสิ่งอื่น ๆ ไว้ที่เกี่ยวกับวินัย คือ สัมมุขาวินัย สติวินัย อมูฬหวินัย ปฏิญญาตกรณะ ติณวัตถารกะ เยภุยยสิกา ตัสสปาปิยสิกา ไว้แก่สาวกทั้งหลาย ก็ด้วยเห็นประโยชน์อย่างละ ๒ ประการ คือ เพื่อความดีแห่งสงฆ์ เพื่อความอยู่สบายดีแห่งสงฆ์ • เพื่อข่มบุคคลผู้แก้ยาก เพื่ออยู่สบายแห่งภิกษุผู้มีศีลอันเป็นที่รักทั้งหลาย • เพื่อระวังอาสวะปัจจุบัน เพื่อป้องกันอาสวะข้างหน้า • เพื่อระวังเวรปัจจุบัน เพื่อป้องกันเวรข้างหน้า • เพื่อระวังโทษปัจจุบัน เพื่อป้องกันโทษข้างหน้า • เพื่อระวังภัยปัจจุบัน เพื่อป้องกันภัยข้างหน้า • เพื่อระวังอกุศลธรรมปัจจุบัน เพื่อป้องกันอกุศลธรรมข้างหน้า • เพื่อความอนุเคราะห์คฤหัสถ์ เพื่อตัดพรรคพวกของภิกษุทั้งหลาย ผู้ปรารถนาลามก • เพื่อความเลื่อมใสแห่งผู้ที่ยังไม่เลื่อมใส เพื่อความเลื่อมใสยิ่งขึ้นไปแห่งผู้ที่เลื่อมใสอยู่แล้ว • เพื่อความตั้งอยู่แห่งพระสัทธรรม เพื่ออนุเคราะห์วินัย • ดังนี้

อรรถกถา

ในอรรถกถาว่า ปาฏิโมกข์นั้นมีอยู่ ๒ อย่าง คือ ภิกขุปาฏิโมกข์ • ภิกขุนีปาฏิโมกข์ ๑ ฯ อุเทศปาฏิโมกข์นั้นมีอยู่ ๙ คือ สำหรับภิกษุ ๔ สำหรับภิกษุณี ๕ ฯ คำว่า การงดปาฏิโมกข์นั้น ได้แก่การงดอุโบสถ ฯ คำว่า บัญญัติปวารณานั้น ได้แก่บัญญัติปวารณา ๒ คือ ปวารณาในวัน ๑๔ ค่ำ ๑๕ ค่ำ ฯ คำว่า งดปวารณานั้น คือ งดปวารณาสำหรับภิกษุผู้มีอาบัติติดตัว

ธัมมัตถาธิบาย

ในกรรมทั้งหลาย มีตัชชนียกรรมเป็นต้น มีคำอธิบายว่า พระพุทธองค์ ได้ทรงบัญญัติตัชชนียกรรมไว้แก่ภิกษุ ๒ องค์ ชื่อว่าบัณฑุกะองค์หนึ่ง โลหิตกะองค์ ชื่อเสียดแทงภิกษุทั้งหลายด้วยหอกคือ วาจา ฯ นิยัสสกรรมนั้น ทรงบัญญัติแก่พระเสยยสกะ ผู้เป็นพาลผู้ไม่ฉลาด ปัพพาชนียกรรมนั้น ทรงบัญญัติปรารภพระอัสสชิ และพระปุนัพพสุกะ ผู้ทำให้ตระกูลเสียศรัทธา ฯ ปฏิสาราณียกรรมนั้น ทรงบัญญัติแก่พระสุธรรมเถระ ผู้ด่าคฤหัสถ์ทั้งหลาย ฯ อุกเขปนียกรรมนั้น ทรงบัญญัติ เพราะการไม่เห็นอาบัติเป็นต้น ฯ การให้ปริวาส ทรงบัญญัติสำหรับภิกษุผู้ต้องอาบัติหนักแล้วปกปิดไว้ ฯ การชักเข้าหาอาบัติเดิม ทรงบัญญัติ สำหรับภิกษุผู้ต้องอาบัติในระหว่างอยู่ปริวาส ฯ การให้มานัตต์ ทรงบัญญัติ สำหรับภิกษุผู้ปกปิดอาบัติบ้าง ผู้ไม่ปกปิดอาบัติบ้าง ฯ การอัพภาน ทรงบัญญัติสำหรับภิกษุผู้ประพฤติมานัตต์แล้ว ฯ การเรียกเข้าหมู่ ทรงบัญญัติ สำหรับภิกษุผู้ประพฤติชอบ ฯ การให้ระลึก ทรงบัญญัติเพราะไม่ประพฤติชอบเป็นต้น ฯ ข้อว่าบัญญัติอุปสมบทนั้น หมายอุปสมบท ๙ อย่าง คือ เอหิภิกขุอุปสมบท • สรณคมน์อุปสมบท • โอวาท-อุปสมบท • ปัญหาพยากรณ์อุปสมบท • ญัตติจตุตถกรรมอุปสมบท • ครุธรรมอุปสมบท • อุภโตสังฆอุปสมบท • ทูตอุปสมบท • ฯ ญัตติ-กรรมนั้น ประกอบด้วยฐานะ ๖ ด้วยพระบาลีว่า ญัตติกรรม ย่อมถึงฐานะ ๖ ฯ ญัตติทุติยกรรม ย่อมเข้าถึงฐานะ ๗ ด้วยพระบาลีว่า ญัตติ-ทุติยกรรม ย่อมถึงฐานะ ๗ ฯ ญัตติจตุตถกรรม ประกอบด้วยฐานะ ๗ ด้วยพระบาลีว่า ญัตติจตุตถกรรม ย่อมถึงฐานะ ๗ ฯ ปฐมบัญญัติแห่งปฐมปาราชิกเป็นต้น เมื่อยังไม่ได้บัญญัติสิกขาบท ชื่อว่าบัญญัติ เมื่อบัญญัติสิกขาบทแล้ว บัญญัติเพิ่มเติมอีก เรียกว่าอนุบัญญัติ ฯ สัมมุขา-วินัยมีอยู่ ๔ อย่าง คือ ความพร้อมหน้าธรรม • ความพร้อมหน้าวินัย • ความพร้อมหน้าสงฆ์ • ความพร้อมหน้าบุคคล • พระพุทธองค์

ได้ทรงบัญญัติสัมมุขาวินัยไว้ ด้วยอำนาจแห่งความพร้อมหน้า ๔ อย่างนี้ ฯ ได้ทรงบัญญัติสติวินัยไว้ เพื่อไม่ให้มีการโจทก์ท้วง พระอรหันต์ถึงซึ่งความไพบูลย์แห่งสติ ฯ ทรงบัญญัติอมูฬหวินัยไว้ สำหรับภิกษุผู้เป็นบ้า ฯ ทรงบัญญัติปฏิญญาตกรณะไว้เพื่อการไม่กระทำอาบัติของจำเลยด้วยไม่รับสารภาพ ฯ ทรงบัญญัติเยภุยยสิกาไว้ เพื่อระงับอธิกรณ์โดยถือลัทธิของพวกธรรมวาทีซึ่งมีจำนวนมากกว่า ฯ ทรงบัญญัติตัสสปาปิยสิกาไว้ เพื่อข่มบุคคลผู้หนาขึ้นด้วยบาป ฯ ทรงบัญญัติติณวัตถารกะไว้สำหรับภิกษุผู้ต้องอาบัติ ด้วยกระทำสิ่งที่ไม่สมควรแก่สมณะไว้มาก มีการทะเลาะวิวาทเป็นต้น เพื่อระงับอาบัตินอกจากอาบัติที่มีโทษหนัก และที่เกี่ยวกับคฤหัสถ์ ดังนี้

บาลี

ในพระสูตรที่ ๕๑ ว่า พระพุทธองค์ได้ทรงแสดงไว้ว่า ภิกษุควรอบรมธรรม ๒ ประการ คือ สมถวิปัสสนา เพื่อความรู้ยิ่งซึ่งราคะ

ในพระสูตรที่ ๕๒ ว่า ภิกษุควรอบรมธรรม ๒ ประการ คือ สมถวิปัสสนา เพื่อความรอบรู้ซึ่งราคะ

ในพระสูตรที่ ๕๓ ว่า ภิกษุควรอบรมธรรม ๒ ประการ คือ สมถวิปัสสนา เพื่อความสิ้นราคะ

ในพระสูตรที่ ๕๔ ว่า ภิกษุควรอบรมธรรม ๒ ประการ คือ สมถวิปัสสนา เพื่อละเสียซึ่งราคะ

ในพระสูตรที่ ๕๕ ว่า ภิกษุควรอบรมธรรม ๒ ประการ คือ สมถวิปัสสนา เพื่อความสิ้นไปแห่งราคะ

ในพระสูตรที่ ๕๖ ว่า ภิกษุควรอบรมธรรม ๒ ประการ คือ สมถวิปัสสนา เพื่อความเสื่อมไปแห่งราคะ

ในพระสูตรที่ ๕๗ ว่า ภิกษุควรอบรมธรรม ๒ ประการ คือ สมถวิปัสสนา เพื่อความคลายไปแห่งราคะ

ในพระสูตรที่ ๕๗ ว่า ภิกษุควรอบรมธรรม ๒ ประการ คือ สมถ-วิปัสสนา เพื่อความดับไปแห่งราคะ

ในพระสูตรที่ ๕๘ ว่า ภิกษุควรอบรมธรรม ๒ ประการ คือ สมถ-วิปัสสนา เพื่อความสละราคะ

ในพระสูตรที่ ๖๐ ว่า ภิกษุควรอบรมธรรม ๒ ประการ คือ สมถ-วิปัสสนา เพื่อความเลิกราคะ

ในพระสูตรที่ ๖๑ เป็นต้นว่า ภิกษุควรอบรมธรรม ๒ ประการ คือ สมถวิปัสสนา เพื่อความรู้ยิ่ง เพื่อความรอบรู้ เพื่อความสิ้นไป เพื่อความละ เพื่อความสิ้นความเสื่อม เพื่อความคลายความดับ เพื่อความสละความเลิกชิ่งโทสะ โมหะ ความโกรธ ความผูกโกรธ ความลบหลู่ ความตีเสมอ ความริษยา ความตระหนี่ ความมีมารยา ความโอ้อวด ความดื้อดึง ความแข่งดี ความถือตัว ความดูหมิ่นผู้อื่น ความมัวเมา ความประมาท ดังนี้ จบทุกนิบาตตามวาระพระบาลีเพียงเท่านี้

อรรถกถา

ในอรรถกถาว่า ความดื้อดึงนั้น หมายความถือตัวด้วยความโกรธ ฯ ความแข่งดีนั้น มีการทำให้ยิ่งกว่าเหตุเป็นลักษณะ ฯ ความถือตัวนั้น ได้แก่ความถือตัว ๙ อย่าง ความดูหมิ่นผู้อื่นนั้น ได้แก่ความล่วงเกินผู้อื่น ความมัวเมานั้น ได้แก่อาการมัวเมา ความประมาทนั้น ได้แก่ความไม่มีสติ หรือความปล่อยจิตไปในกามคุณ ๕ คำนอกนี้มีเนื้อความตื้นทั้งนั้น จบอรรถกถาแห่งทุกนิบาตเพียงเท่านี้

ธัมมัตถาธิบาย

ในอรรถาธิบายว่า ธรรม ๒ ประการ คือ สมถวิปัสสนานั้น เป็นของที่ภิกษุควรอบรม เพื่อความรู้ยิ่ง เพื่อความรอบรู้ เพื่อความสิ้นไป เพื่อความละเสีย เพื่อความสิ้นความเสื่อม เพื่อความคลายความดับ เพื่อความสละความเลิกชิ่งกิเลส คือ ราคะ โทสะ โมหะ และชิ่งอุปกิเลส

คือ ความโกรธ ความผูกโกรธ ความลบหลู่ ความตีเสมอ ความริษยา ความตระหนี่ ความมีมารยา ความโอ้อวด ความดื้อดึง ความแข่งดี ความถือตัว ความดูหมิ่นผู้อื่น ความมัวเมา ความประมาท เพราะว่าธรรมอย่างอื่นนอกจากสมถวิปัสสนา จะทำให้รู้ยิ่ง ทำให้รอบรู้ ทำให้ละทำให้สิ้นไปเสื่อมไป ทำให้คลายให้ดับ ทำให้ละให้เลิกซึ่งกิเลส และอุปกิเลสเหล่านี้ไม่ได้ ฯ เมื่อกิเลสและอุปกิเลสเหล่านี้ยังมีอยู่ตราบใด ทุกข์ทั้งหลายก็ยังมีอยู่ตราบนั้น ผู้ที่ต้องการให้สิ้นทุกข์ทั้งหลาย ควรอบรมวิปัสสนา คือ ควรทำสมถวิปัสสนาให้มีขึ้นในใจของตน ฯ สมถ-วิปัสสนานั้น มีพิสดารอยู่ในคัมภีร์ต่าง ๆ มีคัมภีร์วิสุทธิมรรคเป็นต้น ซึ่ง ปัญญาภิกขุ ได้เลือกค้น กลั่นกรองออกมาไว้ในหนังสือหลักพุทธ-ศาสน์ โดยครบถ้วนบริบูรณ์ ควรที่ผู้ต้องการพึงทั้งหลาย จะหาไว้อ่านไว้ด เพราะในหลักพุทธศาสน์นั้น มีข้อความที่กลั่นกรองให้เข้าใจง่ายแล้วทั้งนั้น สำหรับในที่นี้ ขอบอกไว้แต่เพียงว่า สมถะนั้น ได้แก่การทำใจให้สงบ คือ ทำใจให้นิ่งอยู่ในอารมณ์อันเดียว วิปัสสนานั้น ได้แก่การรอบรู้สังขาร ว่าเป็น อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา ดังนี้ สั้นเนื้อความในเทศนากัณฑ์นี้เพียงเท่านี้.

เอวัง ก็มี ด้วยประการฉะนี้ ฯ

คัมภีร์ที่ ๔ อังคุตตรนิกาย เอก-ทุกนิบาต

(เล่ม ๓ จบบริบูรณ์)

พิมพ์ที่โรงพิมพ์ ลูก ส. ธรรมภักดี ถนนข้าวสาร พระนคร
นายบุญช่วย หิรัญวัฒน์ ผู้พิมพ์โฆษณา ๒๕๒๕